STILISTICA LIMBII ROMÂNE

SOCIETATEA ROMÂNĂ DE LINGUISTICĂ

SERIA II. STUDII, 4.

IORGU IORDAN

Profesor la Universitatea din Iaşi

STILISTICA LIMBII ROMÂNE

BUCUREŞTI

INSTITUTUL DE LINGUISTICĂ ROMÂNĂ

7, Str. Edgar Quinet, 7

1944

Maeştrilor stilisticii romanice
CHARLES BALLY şi LEO SPITZER
omagiu recunoscător

Autorul

LĂMURIRE

Cartea de față conține, cu modificări și adăugiri esențiale, cursul de Stilistică românească, *pe care l-am făcut, la Facultatea de Litere din Iași, în anul academic* 1939—1940. *O parte din el a apărut în* Buletinul Philippide, *VII—VIII. Chiar acest fragment a fost serios remaniat, cum poate ușor constata cetitorul care ar avea curiozitatea, foarte legitimă de altfel, să verifice spusele mele. Dacă împrejurările m'ar pune în situația să revin, și nu numai odată, asupra conținutului acestei lucrări, sunt sigur că i-aș transforma mereu aspectul. Mai mult decât oricare alte fapte lingvistice sunt supuse la interpretări și aprecieri felurite tocmai cele de natură stilistică : elementul personal, variabil prin el însuși după momentul psihologic, intervine în acest domeniu cu o insistență mai mare decât aiurea și decât ar fi, poate, de dorit. Făcând această afirmație, recunosc implicit că unele din explicațiile date de mine sunt discutabile. Aștept cu interes și nerăbdare obiecțiile, eventual propunerile oamenilor competenți.*

Dacă în vremuri grele ca cele de astăzi a fost posibil să se tipărească o carte atât de voluminoasă și în condiții tehnice cu adevărat superioare, aceasta se datorește Institutului de Linguistică Română, *căruia îi aduc mulțumirile mele cele mai călduroase.*

Iași, 8 Septemvrie 1943. IORGU IORDAN

LISTA ABREVIAȚIILOR

A. CĂRȚI

Act		I. Peltz, « *Actele vorbește* », București (f. a.).
ALR		*Atlasul linguistic român*, publicat de Muzeul limbii române din Cluj, Cluj 1938 urm.
AN		Cezar Petrescu, *Aurul negru*, București (f. a.).
BrC		Gh. Brăescu, *Conașii*, București (f. a.).
Br-V		I. Al. Brătescu-Voinești, *Intunerec și lumină*, București (f. a.).
CCr		G. Călinescu, *Viața lui Ion Creangă*, București 1938.
CF		N. D. Cocea, *Fecior de slugă*, ed. II, București (f. a.).
Ci		G. Ciprian, *Soț ori fărdă*, București (f. a.).
Cim		T. Arghezi, *Cimitirul Buna-Vestire*, București (f. a.).
COp		G. Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu*, vol. I—V, București 1934 urm.
Cr		Mateiu Ion Caragiale, *Craii de Curtea-Veche*, București 1929.
CS		Cez. Petrescu, *Carmen saeculare*, București (f. a.).
CSt		Const. Stere, *In preajma revoluției*, vol. I—VIII, București (f. a.).
DA		Gib I. Mihăescu, *Donna Alba*, București (f. a.).
Dicț. Acad.		Academia Română, *Dicționarul limbii române*, București 1907 urm.
DE		I.-A. Candrea—Gh. Adamescu, *Dicționar enciclopedic* « Cartea Românească », București.
DO		Cez. Petrescu, *Duminica orbului*, București (f. a.).
EO		G. Călinescu, *Enigma Otiliei*, vol. I—II, București (f. a.).
FJ		Mihail Sadoveanu, *Frații Jderi*, București (f. a.).
FM		Ioan Missir, *Fata moartă*, ed. II, București (f. a.).
Foc		I. Peltz, *Foc în hanul cu tei*, București (f. a.).
Gor		L. Rebreanu, *Gorila*, București 1938.
HM	=	Stoian Gh. Tudor, *Hotel Maidan*, București (f. a.).
HYSt	=	Henriette Yvonne Stahl, *Intre zi și noapte*, ed. II, București 1942.
IA	=	Mihail Sadoveanu, *Izvorul alb*, București (f. a.).
IB I		Ioachim Botez, *Insemnările unui belfer* I, București 1935.
Intr(oducere)	=	Iorgu Iordan, *Introducere în studiul limbilor romanice*, Iași 1932.
Laz		G. Banca, *Zile de lazaret*, București 1938.
Log		H. Papadat-Bengescu, *Logodnicul*, București (f. a.).
Luc	=	Cez. Petrescu, *Luceafărul*, București (f. a.).
Mac	=	A. Macedonski, *Opere*, ed. T. Vianu, vol. I—II, București 1939.
Nastr	=	Sergiu Dan și Romulus Dianu, *Nastratin și timpul său*, București (f. a.).
Nirv	=	Cez. Petrescu, *Nirvana*, București (f. a.).
NM	=	I. Peltz, *Nopțile Domnișoarei Mili*, București (f. a.).
OC	=	Anișoara Odeanu, *Intr'un cămin de domnișoare*, ed. II, București (f. a.).
OMD	=	T. Arghezi, *Ochii Maicii Domnului*, București (f. a.).
OP		Cez. Petrescu, *Oraș patriarhal*, vol. I—II, București (f. a.).
PBl	=	Mihail Sadoveanu, *Paștile Blajinilor*, București 1935.
Petr		Dan Petrașincu, *Sîngele*, București (f. a.).

PF	M. Celarianu, *Polca pe furate*, București (f. a.).
PTA	*Poeții tineri ardeleni*, antologie de E. Giurgiuca, București 1940.
Răd	H. Papadat-Bengescu, *Rădăcini*, vol. I—II, București (f. a.).
Răzb	Mircea Gesticone, *Războiul micului Tristan*, București (f. a.).
RB-R	Paul Daniel, *Republica Barbă-Rasă*, București 1938.
Rus	Gib I. Mihăescu, *Rusoaica*, București (f. a.).
Suf	G. Pascu, *Sufixele românești*, București 1916.
Synt	Kr. Sandfeld et H. Olsen, *Syntaxe roumaine* I, Paris 1936.
TAV	Tudor Arghezi, *Versuri*, ediție definitivă, București 1936.
Thur	Panait Istrati, *Casa Thuringer*, București 1933.
Tiktin	H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, București 1895 urm.
ȚB	I. Peltz, *Țară bună*, București (f. a.).
ȚK	T. Arghezi, *Tablete din Țara de Kuty*, București (f. a.).
Văc	I. Peltz, *Calea Văcărești*, vol. I—II, București (f. a.).
VVD	Victor Ion Popa, *Velerim și Veler, Doamne*, București (f. a).
ZN	Gib I. Mihăescu, *Zilele și nopțile unui student întârziat*, București (f. a.).
1907	Cez. Petrescu, *1907*, vol. I—II, București (f. a.).

B. PERIODICE

AL = *Adevĕrul literar și artistic*, București.
Azi, foaie săptămânală, București.
Bulet(in) Philippide = *Buletinul Institutului de Filologie Română «Alexandru Philippide»*, Iași 1934 urm.
Bull. lingu. *Bulletin linguistique*, publié par A. Rosetti, București 1933 urm.
CL *Cuvântul liber*, București.
Gl *Gluma*, foaie humoristică săptămânală, București 1940 urm.
Ins *Insemnări ieșene*, Iași 1936 urm.
JL *Jurnalul literar*, Iași 1939.
VR *Viața romînească*, Iași-București 1906 urm.
Vr *Vremea*, revistă săptămânală, București.[1]

[1] La Ins. cifra romană arată anul, iar cea arabă, imediat următoare, volumul.

INTRODUCERE

Ca ramură a lingvisticii, stilistica există de puţină vreme. In mod obişnuit, şi nu numai pentru nespecialişti, această noţiune implică preocupări de natură estetică, în sensul curent al cuvântului. Singuri filologii propriu zişi (mai ales clasici) se interesau şi continuă să se intereseze, în general, cu aceleaşi intenţii, ca şi criticii literari, de stilul operelor studiate de dânşii. Lingviştilor « stilistica » le era necunoscută, fiindcă nu avea (sau părea că nu are) nicio legătură cu disciplina lor.

Astăzi termenul acesta apare aproape tot aşa de des în cercetările lingvistice ca şi în cele filologice, estetice sau critice. Dar accepţia lui diferă esenţial dela unele la celelalte. De aceea se impune din capul locului să delimităm sfera acestei noţiuni, după domeniul de activitate în care o găsim utilizată. Precizarea este cu atât mai necesară, cu cât, afară de foarte puţine excepţii, toţi oamenii, indiferent de ocupaţie şi de preocupări, înţeleg prin stilistică numai stilistica estetică (sau retorică, cum i s'ar mai putea spune, fără vreo nuanţă peiorativă).

Deoarece acest sens este mai cunoscut, ca să nu zic singurul cunoscut, se cuvine să încep discuţia cu el. S t i l i s t i c a e s t e t i c ă î n s e m n e a z ă s t u d i u l s t i l u l u i, a d i c ă s t u d i u l t u t u r o r m i j l o a c e l o r l i n g v i s t i c e f o l o s i t e d e u n s c r i i t o r (s a u o r a t o r), p e n t r u a o b ţ i n e a n u m i t e e f e c t e d e o r d i n a r t i s t i c. Aceste mijloace sunt, în principiu, identice la toţi scriitorii de aceeaşi limbă : oricum ar proceda ei, materialul lingvistic, considerat în sine, nu diferă dela unul la altul, întru cât el este impus de colectivitatea subiectelor vorbitoare, căreia aparţin scriitorii înşişi. Dar modul cum utilizează ei acest material comun tuturora constitue o caracteristică a fiecăruia, fiind în funcţiune de personalitatea lor morală, de reacţii sufleteşti, de împrejurările exterioare care-i influenţează, etc. De aceea s t i l u l e s t e s t r i c t i n d i v i d u a l, în sensul că variază şi dela om la om, dar şi dela o situaţie la alta, adică, în cazul scriitorilor, dela o operă la alta, după momentul psihologic. Constatarea este un lucru banal astăzi şi a fost formulată de Buffon în celebra-i definiţie : *Le style c'est l'homme même.*

Stilul diferă dela un scriitor la altul, nu numai pentrucă fiecare are o personalitate a lui proprie, fatal deosebită de a celorlalţi, ci şi pentrucă, în general, v r e a să se deosebească. Din mulţimea de cuvinte, expresii, construcţii pe care i le oferă limba sa maternă, scriitorul a l e g e pe cele mai potrivite cu stările-i sufleteşti şi, mai ales, cu intenţiile sale artistice. Astfel s t i l u l e s t e, î n t r ' o l a r g ă

măsură, un produs voit, căutat, artificial[1]. Căci opera literară urmărește nu numai descărcarea sufletului copleșit de emoție, ci și anumite efecte estetice, a căror realizare se obține, între altele, cu ajutorul stilului.

Stilistica, așa cum o concep criticii și esteții literari, se ocupă, în general, numai de mijloacele expresive care diferă dela un scriitor la altul, de ceea ce este sau pare a fi individual, adică nou, la fiecare. De obicei sunt considerate ca satisfăcând nevoile estetice așa numitele figuri de stil. Restul materialului lingvistic, chiar când reprezintă și el mijloace stilistice propriu zise, este lăsat adesea la o parte, întru cât seamănă sau pare că seamănă la toți scriitorii și, în consecință, nu poate servi pentru caracterizarea personalității fiecăruia.

Stilistica estetică are de obiect numai limba scrisă, lucru firesc, dacă nu uităm că operele literare (chiar cele populare) sunt fixate totdeauna în scris sau, cel puțin, numai sub acest aspect pot fi studiate de cei interesați[2]. Intervine însă și altceva, în legătură cu concepția expusă aici : figuri de stil și alte artificii stilistice limba vorbită nu cunoaște (afară de cazul când opera în discuție este un discurs, deși chiar în această ipoteză oratorul procedează la fel cu scriitorul, căci și el « alege » cuvintele și expresiile care i se par mai potrivite cu intențiile sale retorice).

Stilistica lingvistică diferă fundamental de cea estetică[3]. Fiind o ramură a lingvisticii, obiectul ei de cercetare îl constitue limba, nu stilul, așa dar mijloacele de expresie ale întregii colectivități vorbitoare, nu ale unui singur individ sau ale unei singure opere. Afară de asta, ea studiază tot materialul lingvistic existent la un moment dat, nu numai particularitățile care urmăresc efecte artistice. Dimpotrivă, pe acestea lingviștii le lasă, obișnuit, la o parte[4].

Deoarece stilistica lingvistică este, în mare parte, creația lui CHARLES BALLY[5], profesor onorar al Universității din Geneva, este firesc să pornim dela afirmațiile lui, atunci când vrem s'o definim. După Bally, stilistica se ocupă cu studiul mijloacelor de expresie ale vorbirii unei comunități lingvistice din punctul de vedere al conținutului lor afectiv[6].

---

[1] In sensul etimologic, deci favorabil, al cuvântului. Orice artă implică o doză de artificiu, adică de meșteșug, care-i produsul muncii, al exercițiului de orice clipă, așa dar al voinței.

[2] Aceasta, din punct de vedere oarecum material, referindu-ne la înțelesul curent al termenilor 'scris' și 'vorbit'. Altfel, cum vom constata mai încolo, limba scrisă utilizează numeroase procedee de-ale limbii vorbite.

[3] Acesteia i-am putea spune, mai propriu pentru trebuințele noastre, studiul sau știința stilului.

[4] Vezi cele spuse mai încolo.

[5] Să se compare lucrările lui principale: *Précis de stylistique*, Genève 1905; *Traité de stylistique française*, 2 volume, Heidelberg 1909 (ed. II, tot acolo, 1919—1921); *Le langage et la vie*, Genève-Heidelberg 1913 (ed. II, Paris 1926; ed. III, Paris 1935). Informații bibliografice despre activitatea științifică a acestui savant se pot găsi la IORGU IORDAN, *Introducere în studiul limbilor romanice*, Iași 1932, p. 365 urm. (cf. și ediția engleză, *An Introduction to Romance Linguistics*, London 1937, p. 314 urm.).

[6] « La stylistique étudie donc les faits d'expression du langage au point de vue de leur contenu affectif, c'est-à-dire l'expression des faits de la sensibilité par le langage et l'action des faits de langage sur la sensibilité ». (*Traité de stylistique française* I[2], p. 16).

Această definiție are nevoie de unele lămuriri. Deși teoretic nu alege faptele lingvistice pe care urmează să le cerceteze [1], în realitate stilistica se oprește numai la mijloacele de expresie cu conținut afectiv, produs al stărilor sufletești afective. Un cuvânt, o particularitate sintactică, etc. pot avea, în ce privește sensul, două elemente distincte: unul strict i n t e l e c t u a l, care este noțiunea pură, reprezentarea obiectului în discuție, altul a f e c t i v, care arată oarecum poziția subiectivă, reacția sentimentală a individului vorbitor față de noțiunea, etc. respectivă.

Se înțelege că nu toate cuvintele conțin ambele aceste elemente semantice. Nenumărate obiecte (în accepția largă a termenului) nu produc asupra noastră nicio impresie de natură afectivă, și de aceea numele lor ne sunt indiferente din acest punct de vedere: *scaun*, *masă*, *acoperiș*, *piatră*, *apă*, *rotund*, *pătrat*, *merg*, *stau* ș. a. La altele, din contra, atitudinea sentimentală a subiectului vorbitor sare în ochi și adesea copleșește sensul propriu zis, pur intelectual sau noțional. De ce? Pe de o parte, pentrucă obiectul însuși produce în noi stări sufletești afective, iar pe de alta, din cauza unor puternice sentimente, ca admirația, dragostea, ura, disprețul, revolta, etc., care ne stăpânesc în momentul vorbirii, fără nicio legătură directă cu obiectul acesteia, și care ne împing, în chip firesc, să recurgem la cuvinte și formule menite să satisfacă nevoia de a da curs liber emoției [2]. Astfel de cuvinte și construcții sintactice sunt numite, de obicei, e x p r e s i v e, pentru motivul că ele exprimă mai bine, mai complet decât celelalte, stările noastre sufletești de natură afectivă.

Expresivitatea variază dela un cuvânt la altul, ba și dela o epocă la alta sau chiar dela un individ la altul pentru unul și același cuvânt. Căci o caracteristică a termenilor expresivi este că se uzează repede, și aceasta, din pricina desei lor întrebuințări. Urmarea este că, foarte adesea, ei își pierd, în total sau în parte, expresivitatea originară, devenind astfel elemente lingvistice șterse, banale, condamnate a fi înlocuite prin altele, a căror forță expresivă este mare și care, cu vremea, pot avea aceeași soartă. N o u t a t e a este un factor important în ceea ce putem numi, cu toată dreptatea, viața cuvintelor, adică sufletul pus în ele de subiectele vorbitoare: cu cât un cuvânt e mai nou (și nu numai în sens cronologic), cu atât poate avea o expresivitate mai mare, fiindcă n'a fost prea des întrebuințat și, în consecință, își păstrează frăgezimea semantică, plasticitatea, vigoarea.

Iată câteva exemple. Despre un om care ne revoltă prin purtarea lui imorală spunem că-i *ticălos*, *mișel*, *păcătos*, *mizerabil*, *infam*, *odios*, *canalie* ș. a. Acești termeni au o valoare afectivă, întru cât, pe lângă constatarea unei însușiri, ei exprimă și, mai ales, reacția noastră sentimentală față de purtătorul ei. Tot așa, când e vorba de un zgârcit, care, pentru motive personale sau exclusiv etice, provoacă în noi dispreț, nu recurgem la termenii curenți, cu însemnare strict obiectivă (*zgârcit*, *avar*), ci ne folosim de sinonimele lor expresive, ca *zgârie-brânză*, *cărpănos*, *calic*, *brânză 'n sticlă*, (*își*) *mănâncă de subt unghie*, etc. Aceste calificative diferă de cele

[1] Cum se întâmplă la studiul stilului (v. aici mai sus).

[2] Deși din discuția ce urmează se vede clar cum stau lucrurile, cred necesar să precizez de pe acum că, spre deosebire de scriitor, subiectul vorbitor obișnuit n u a l e g e, n u c a u t ă mijloacele de expresie, ci le găsește în mod spontan, ascultând pur și simplu de imboldul emoției de care se simte cuprins. Așa dar, nicio urmă de intenție sau de voință, adică de a r t ă.

menționate mai sus, pe de o parte prin caracterul lor atenuat, mai puțin « tare », fapt ce se datorește naturii și intensității sentimentului pe care-l provoacă în noi zgârcenia (spre deosebire de ticăloșie), iar pe de altă parte printr'un element nou, absent acolo. Majoritatea lor sunt și produsul f a n t a z i e i noastre, nu numai al afectului : *zgârie-brânză*, *brânză 'n sticlă*, etc. trezesc în mintea ascultătorului imaginea omului care, de teamă să nu mănânce mai mult decât îi permite avariția, de abia atinge (zgârie!) brânza din farfurie sau o pune pur și simplu într'o sticlă (ca să . . . risipească și mai puțin!).

Acest din urmă element nu se întâlnește la toate cuvintele expresive. Acelea care-l au întrec în expresivitate pe celelalte, fiindcă imaginile provocate de ele concretizează, plasticizează, materializează oarecum noțiunile respective. Faptul ne trimete, fără să vrem, la figurile de stil ale poeților. Căci procesul psihologic este acelaşi. De altfel cuvintele expresive seamănă, într'o anumită măsură, și din punctul de vedere al valorii lor afective cu figurile de stil. Aceasta ar putea face pe unii să creadă că, în fond, este vorba de lucruri identice și că, prin urmare, nu se justifică existența stilisticii ca disciplină nouă, deosebită de studiul stilului. Din cele spuse până aici rezultă clar că cine judecă așa se înșeală. La cuvintele expresive din limba vorbită nu intervine de loc voința omului, după cum este exclusă ideea de efect, estetic ori de altă natură. Totul se petrece în mod natural, fără niciun amestec al meșteșugului stilistic. Că ele impresionează pe ascultător, lucrul este perfect adevărat, dar nu ca urmare a unei intenții speciale din partea subiectului vorbitor.

Cât despre figurile de stil, care există și în limba de toate zilele, ele nu mai sunt simțite astfel, din pricină că și-au pierdut caracterul figurat originar : fiind un bun comun, transmis din generație în generație, ele s'au banalizat și au devenit material lingvistic obișnuit, fără nicio valoare stilistică specială. Unii lingviști întrebuințează termenul 'a se pietrifica' (sau 'a se fosiliza'), care corespunde, în domeniul grupurilor de cuvinte, lui 'a se gramaticaliza' (v. ceva mai departe). Cf., de pildă, *coada măturii*, *piciorul scaunului*, *față de masă*, *ochiul ferestrei*, *urechia acului*, *căpățână de zahăr* ș. a.

Pentru lămurirea mai precisă a deosebirii dintre stil și vorbirea afectivă, așa dar dintre studiul stilului și stilistică (lingvistică), reproduc textual câteva afirmații ale lui Bally : « . . . disons que l e p o i n t d e v u e l i n g u i s t i q u e i n t é r e s s e s e u l n o t r e é t u d e ; on ne s'étonnera pas de voir négliger ici l'aspect esthétique du sujet, le côté style, poésie, art, et l'on nous pardonnera de prendre nos exemples dans les parties les plus diverses du trésor expressif, d'accoupler même, au nom de principes généraux, des faits qui n'ont pas l'habitude de voisiner. Notre excuse est que n o u s n o u s a t t a c h o n s a u p r o c é d é s, n o n a u x e f f e t s qu'ils peuvent produire. Ce n'est pas tout : pour étudier ces procédés, il est nécessaire de recourir d'abord à des faits de langage non socialisés, dont le mécanisme est plus apparent, en même temps que leurs effets sont plus évidents ». (*Le lg. et la vie* [2], p. 154). Prin urmare, pe lingvist îl interesează numai procesul psihologic, adică procedeele aplicate de subiectul vorbitor, nu și efectele produse asupra ascultătorului prin utilizarea cuvintelor și construcțiilor cu valoare expresivă. Studiul efectelor aparține esteticii. Și aceasta, pentrucă vorbitorul însuși nu urmărește efecte, așa cum urmărește scriitorul sau oratorul. In altă parte Bally spune : « Le langage spontané est toujours « en puissance de beauté », mais sa fonction naturelle et constante n ' e s t

pas d'exprimer la beauté; dès qu'il se met volontairement au service de l'expression du beau, il cesse d'être l'objet de la stylistique ; il appartient à la littérature et à l'art d'écrire ; car nous verrons que l'expression littéraire ne nous intéresse qu'à titre de fait d'évocation » (*Traité* I², p. 181) [1].

Am pomenit mereu, în legătură cu stilistica lingvistică, de 'vorbire' sau de limba vorbită. Intr'adevăr, termenii expresivi sunt mult mai deși în aceasta decât în cea scrisă. Când scriem, ne gândim, adesea fără voie, că cuvintele noastre rămân, că ele apar în ochii cetitorilor, așa cum apărem noi înșine în fața unor oameni pe care nu-i cunoaștem : se impune să ne prezentăm, dacă nu solemn, cel puțin politicos și deferent. Când vorbim, atitudinea noastră este alta. Ținem seamă și în această împrejurare de convenientele sociale, dar într'o măsură mult mai redusă, nu numai fiindcă suntem obișnuiți să vorbim cu rude, prieteni ș. a., deci cu oameni din intimitatea noastră, ci și pentru alt motiv : în cursul vorbirii n'avem răgazul necesar să ne gândim mereu la cuvintele pe care le utilizăm, căci ascultătorul nu poate aștepta prea mult cele ce avem de spus. Vorbirea presupune dialog, adică un partener, care vorbește și el, fără a fi totdeauna de aceeași părere cu noi, de unde, posibilitatea contrazicerii, deci a enervării, cu urmări asupra atitudinii noastre față de convorbitor și asupra mijloacelor de expresie (potrivit stării sufletești colorate de nemulțumire, supărare, etc.). In rezumat, limba vorbită este mai spontană, mai naturală și mai liberă decât cea scrisă, așa dar mai bogată în cuvinte, formule și construcții expresive, produse ale afectului.

In *Le lg. et la vie* [2], Bally consacră un capitol întreg raporturilor dintre limba vorbită și limba scrisă. Iată câteva pasaje care interesează direct discuția noastră : « L'étude des expressions figurées est la pierre de touche de la distinction entre l'écrit et le parler. Quiconque veut connaître la manière dont un peuple voit la vie doit écarter la langue écrite et étudier les images les plus banales du langage courant. Là, tout est fixé, et la base d'observation est sûre ; dès qu'on opère sur les textes littéraires, tout s'embrouille..». « En s'attachant aux textes, on néglige aussi les ressources phonétiques de la langue » (p. 131). « La langue écrite ne peut donc faire découvrir les véritables caractères d'une langue vivante, car par son essence même elle est en dehors des conditions de la vie réelle. . .» (p. 132). Totuși limba scrisă nu trebue eliminată a priori din cadrul preocupărilor stilistice « Il ne s'ensuit pas que la langue écrite doive rester en dehors de l'étude stylistique; elle y joue même un rôle fort utile dès qu'elle est étudiée en fonction de la langue parlée» (p. 132). Incă o afirmație despre limba scrisă : « D'abord ce caractère conscient et artificiel de la langue écrite explique pourquoi, en s'écartant de la langue populaire, elle obéit à un rythme capricieux, reculant volontiers vers les formes archaïques (cf. le latin de l'âge d'argent), influencée parfois par les langues étrangères (action du grec sur le latin), le plus souvent figée dans une immobilité relative » [2] (p. 196). Din acest pasaj rezultă că pentru Bally limba scrisă este ceea ce aiurea el numește limbaj intelectual

---

[1] Sublinierile sunt ale mele.
[2] Subliniat pretutindeni de mine.

(sau **s t i l** pur şi simplu), pe când limba vorbită este tot una cu **l i m b a j u l a f e c t i v** (v. şi desvoltările următoare).

Cu cât subiectul vorbitor aparţine unei categorii sociale mai inferioare, cu atât limba lui e mai liberă şi, deci, mai bogată în cuvinte expresive. Această libertate mai mare a limbajului este consecinţa unei libertăţi mai mari în celelalte domenii ale vieţii colective. Oamenii culţi se supun unor anumite obligaţii sociale, care stingheresc libera lor manifestare, cel puţin în marea majoritate a cazurilor. Aceeaşi stingherire intervine şi în exprimarea lingvistică a ideilor, atitudinilor, sentimentelor. La oamenii din păturile de jos asemenea îngrădiri lipsesc ori se reduc la minimum, de unde, drept consecinţă, o libertate aproape nelimitată şi în materie de limbă.

Am văzut că, potrivit deosebirii esenţiale dintre cele două aspecte ale limbajului uman, Bally cere să luăm în consideraţie, când facem stilistică, numai pe cel vorbit, care-i infinit mai bogat în material expresiv. Cel scris poate fi atras şi el în sfera preocupărilor noastre, dacă şi întru cât conţine particularităţi stilistice venite din vorbirea curentă [1]. Dar şi pentru alt motiv se impune să pornim dela limba vorbită : ea este totdeauna izvorul cuvintelor şi formulelor expresive. Afară de asta, explicarea (psihologică) a particularităţilor stilistice se poate face mai uşor, când avem drept punct de plecare limba vorbită : ascultând-o, adică ascultând pe cel ce vorbeşte, este ca şi cum am asista la **e l a b o r a r e a** însăşi a termenilor în discuţie, întocmai ca fizicianul sau chimistul care urmăreşte cu ochii desfăşurarea unei experienţe. De altfel, înainte de a face observaţii asupra vorbirii altora, putem s'o observăm, într'o largă măsură, pe a noastră proprie.

Până aici am invocat necontenit cuvintele şi construcţiile expresive, înţelegând prin aceasta elemente lingvistice produse ale afectului şi adesea ale fantaziei subiectelor vorbitoare. Dar ele nu sunt singurele mijloace apte să dea limbii expresivitatea cerută de împrejurări. Teoretic, orice parte constitutivă a vorbirii omeneşti poate avea valoare expresivă şi, deci, poate fi utilizată ca atare. **S u n e t e l e**, de pildă. Se ştie că un sunet, indiferent de sensul pe care-l exprimă (în ipoteza existenţei unui sens propriu zis), poate, prin natura lui pur fonetică, să trezească în mintea noastră anumite reprezentări, graţie înrudirii sau identităţii pe care o prezintă (ori ni se pare că o prezintă) cu diverse sunete şi zgomote din lumea înconjurătoare. Este cazul **o n o m a t o p e i l o r** de tot felul : *cucu*, *fâsâi*, *mârâi*, *pleosc !*, *tronc !*, *tic-tac*, *buf !*, *lipa-lipa* ş. a. Expresivitatea unor asemenea cuvinte vine, după cum am spus, dela elementele strict fonice ale sunetelor din care sunt alcătuite, iar nu dela vreun conţinut afectiv, care lipseşte cu desăvârşire : constituţia lor fonetică deşteaptă în noi, când le auzim, reprezentările unor obiecte sau acţiuni din lumea exterioară, şi acest fapt adaugă la sensul cuvântului o nuanţă oarecum materială, concretă, plastică, asemănătoare cu imaginile care se ivesc în conştiinţa noastră, când ne folosim de figuri stilistice sau de formule ca *zgârie-brânză*, *c'un ochiu la slănină şi cu unu la făină*, etc.

Dar sunetele pot avea valoare expresivă şi din altă cauză. Intre ele şi înţelesul cuvintelor în care apar se stabileşte, prin asociaţie de idei, o legătură strânsă,

[1] Este, la noi, cazul lui Creangă, Caragiale şi Brătescu-Voineşti, de pildă, care au un stil 'vorbit': popular (dar stilizat, în sensul că povestitorul face impresia unui ţăran cultivat) la primul, familiar la ceilalţi doi (cu deosebirea esenţială totuşi că la Caragiale familiaritatea are, de cele mai multe ori, aspect periferic). In discuţiile noastre voiu utiliza adesea material lingvistic găsit la aceşti scriitori.

așa că prezența unor anumite sunete dă cuvântului respectiv o nuanță semantică determinată (asemănătoare, evident, cu a cuvintelor în care le găsim regulat). Astfel *a* și *o*, mai ales accentuați, pot trezi imaginea unui obiect mare sau depărtat, din pricină că numeroase cuvinte, aparținând la tot felul de limbi și însemnând 'mare', 'departe', etc. conțin aceste vocale : rom. *mare*, ital. *grande*, frc. *grand*, rom. *(a)colo*, span. *acá*, *allá* ș. a. Dimpotrivă, *i* ne trimete la obiecte mici sau apropiate : rom. *mic*, ital. *piccolo*, fr. *petit*, rom. *aici*, ital. *qui*, frc. *(i)ci*, span. *aqui*, etc. Nu numai vocalele sunt expresive în acest chip. Consoanele evocă și ele imagini, datorită aceleiași asociații dintre existența lor în anumite cuvinte și sensul acestora. Lichida *l*, singură ori întovărășită de labiale, deșteaptă ideea de 'moale', 'cârpă' ș. a. Cf. rom. *bleg*, *fleț*, *pleoștit*, *vlej*, etc. [1]. Cealaltă lichidă, *r*, iarăși singură sau împreună cu alte sunete (de obicei tot labiale), exprimă, din contra, mișcarea repede, zgomotoasă a unui obiect, eventual obiectul însuși care se caracterizează printr'o astfel de mișcare : rom. *brambura*, (*a umbla cu*) *fofârlica*, *zvârlugă* ș. a.

Cuvinte de soiul acestora se deosebesc de onomatopei prin faptul că sunetele lor alcătuitoare nu imită sgomote din lumea înconjurătoare, ci posedă oarecum o valoare semantică determinată, care le vine dela însemnarea celor mai multe, dacă nu a tuturor cuvintelor unde apariția lor este obișnuită. In asemenea cazuri se vorbește de simbolism fonetic: sunetul devine un adevărat simbol, un semn cu nuanță semantică specială (așa cum sunt toate simbolurile lingvistice propriu zise : cuvintele, morfemele flexionare și derivative, etc.). Trebue precizat totuși că între onomatopei și cuvintele cu simbolism fonetic nu-i posibilă tótdeauna o delimitare strictă, și de aceea unii lingviști nu vor să le separe, cel puțin principial. O denumire potrivită, căci îmbrățișează amândouă speciile și totodată corespunde preocupărilor noastre, este aceea de cuvinte expresive [2] (negreșit că în alt sens decât cel descris mai sus, unde ne-am ocupat de 'expresivitate' ca produs al afectului și fantaziei subiectelor vorbitoare).

Și alte elemente fonetice, afară de sunete, pot satisface nevoile noastre de ordin afectiv. Un rol mare joacă accentul, în accepția cea mai largă a termenului. Oricât de neexpresiv ar fi un cuvânt prin natura lui fonetică și semantică, el poate căpăta o expresivitate neobișnuit de mare, dacă-i dăm o anumită intonație (e vorba de accentul muzical, care se manifestă printr'o ridicare a vocii), sau îi lungim vocala accentuată (ceea ce însemnează, de fapt, și o prelungire a accentului însuși : aici intervine accentul de intensitate, care face ca într'un cuvânt silaba așa zisă accentuată să se pronunțe mai puternic decât celelalte), etc. Să ne gândim la felul cum vorbim în momente de emoție (revoltă, furie, ironie, amenințare ș. a.) și vom înțelege ușor în ce constă variația accentului, în sensul pe care-l dăm acestui termen aici.

Foarte des se întâmplă ca accentul să-și schimbe locul sau natura. Prima ipoteză se realizează mai ales în limbile cu accent fix, de ex. franceza, care, în special la cuvintele lungi, are două accente, unul pe silaba ultimă, conform 'regulii', celălalt pe o silabă dela începutul cuvântului. Din cauza deosebirii esențiale dintre ele, lingviștii le dau nume diferite : unuia îi spun accent intelec-

---

[1] Exemple numeroase și discuția lor în *Bulet. Philippide* II, p. 167 urm.

[2] Vezi M. GRAMMONT, *Onomatopées et mots expressifs* în *Revue des langues romanes* XLIV, p. 97 urm. și *Traité de Phonétique*, Paris 1933, p. 377 urm.

t u a l (tot așa de bine îi putem zice accent g r a m a t i c a l sau o b i e c t i v sau r e g u l a t), celuilalt a c c e n t a f e c t i v (sau s t i l i s t i c, s u b i e c t i v, n e r e g u l a t)[1].

La noi apare, de obicei, în asemenea cazuri un accent muzical, și anume pe altă silabă decât cea accentuată. Altfel spus, accentul muzical, care în limba noastră se confundă, în general, cu cel de intensitate (ca poziție în cuvânt) și se pierde în acesta, capătă o existență aparte, independentă. Să se compare intonația cuvintelor când ironizăm, ne mirăm, întrebăm, amenințăm, etc.

Accentuarea, oricare i-ar fi natura, nu-i un fapt propriu zis lingvistic, întru cât nu se exprimă prin mijloace lingvistice (sunete, cuvinte, morfeme). Cu toate acestea, ea are o importanță considerabilă în limba vorbită, importanță care vine dela valoarea ei stilistică neobișnuit de mare. Așa se și explică apariția extrem de frecventă a variației tonice în vorbirea stăpânită de afect.

Sunt și alte m i j l o a c e e x t r a l i n g v i s t i c e, tot de ordin fonetic, pe care le utilizăm în împrejurări asemănătoare. Avem astfel **l u n g i r e a c o n s o a n e l o r**. Vorbirea obiectivă nu cunoaște, la Români, deosebiri cantitative între sunete după condițiile în care acestea apar. Totuși, subt imperiul unei stări sufletești afective, ne abatem așa zicând dela norma « gramaticală » și lungim atât vocalele (v. mai sus), cât și consoanele. Alt procedeu extralingvistic este a c c e l e r a r e a sau î n c e t i n i r e a r i t m u l u i v o r b i r i i, tot ca urmare a emoției subiectului vorbitor. Nu mă refer la emoțiile provocate de cauze exterioare actuale și imediate, cum este frica (cu toate nuanțele ei), care au sau pot avea același efect asupra vorbirii noastre, ci la 'emoție' în sens de afect, așa cum am făcut și până acum. Numai aceasta ne interesează aici, fiindcă numai ea, prin modificările pe care le provoacă în vorbirea umană, are semnificație stilistică, deci lingvistică.

Bally, întemeietorul disciplinei noastre, nu se ocupă de sunete în cercetările sale. Și asta, din cauză că nu se știe aproape nimic despre valoarea lor expresivă. Iată cum definește el această noțiune : « . . . la faculté plus ou moins grande qu'ont certains sons de produire des effets, lorsque les valeurs phoniques concordent avec le mouvement de la sensibilité de celui qui entend et comprend » (*Le lg. et la vie* [2], p. 116). Ceva mai departe (p. 117), citând cuvinte ca frc. *goguenard*, *dégingandé*, *ratatouille*, etc. și încercând să sesizeze impresia pe care o produc asupra noastră, spune : « 1) les sons, surtout les combinaisons de sons qui figurent dans ces mots, ont quelque chose de frappant, qu'on chercherait vainement dans d'autres mots tels que *table*, *chaise*, *monter*, etc., et ils sont frappants par eux-mêmes, indépendamment du sens que les mots peuvent avoir ; 2) ces effets phoniques sont dans un certain rapport avec les sentiments provoqués par le sens des mots » [2]. Aceste aprecieri ale lui Bally se potrivesc în largă măsură cu explicațiile date de mine ceva mai sus privitor la simbolismul fonetic.

Și m o r f o l o g i a poate fi pusă la contribuție spre a da limbii un caracter afectiv. Se știe, de pildă, că deosebirea dintre perfectul simplu și cel compus

---

[1] Cf. J. MAROUZEAU, *Accent affectif et accent intellectuel* în *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris* XXV, p. 79 urm.

[2] Iată o serie de cuvinte românești care pot fi invocate în discuția de față: *balcîz*, *bechiu*, *bindisesc*, *bîhlit*, *bleandă*, *bleștesc*, *bobletic*, *bobote*, *boncăluesc*, *bongoase*, *budihace*, *bulhac*, *bulughiană*, *burzuluesc*, *buștihan*, etc. Cf. IORGU IORDAN, *Limba lui Creangă* în *Viața romînească*, Nov. 1937, p. 73.

constă în faptul că, s u b i e c t i v vorbind, ultimul apropie acţiunea de momentul povestirii. De aici, aptitudinea lui de a avea, în condiţii determinate, o valoare stilistică pe care perfectul simplu n'o are niciodată. Tot aşa mai mult ca perfectul perifrastic (*am fost mers*) în comparaţie cu cel simplu (*mersesem*) sau viitorul cu *am* + conjunctivul (ori aspectul familiar, fără *v*-, al auxiliarului *voiu*), spre deosebire de forma consacrată în limba literară[1]. Pot fi pomenite, în acelaşi sens, schimbările de timp şi de mod, precum sunt înlocuirea perfectului sau a viitorului prin prezent, a prezentului prin imperfect, a indicativului prin condiţional, etc. Din domeniul flexiunii nominale trebuesc citate, înainte de toate, superlativul absolut format cu *tare*, *straşnic*, *grozav*, *teribil*, *extraordinar*, *nemai pomenit* ş. a. (în locul neexpresivului *foarte* + pozitiv) şi repetarea adjectivului (sau a adverbului), de obicei subt aspectul lui diminutival (*singur singurel*), cu valoare tot de superlativ[2].

Trebue precizat numai că fapte ca acestea aparţin, în multe privinţi, sintaxei, nu morfologiei, întru cât au la bază sintagme, adică grupuri sau combinaţii de cuvinte. Amănuntul prezintă interes mai mult teoretic, în legătură cu clasificarea faptelor lingvistice după clişeele gramaticale consacrate prin tradiţie.

Mijloace expresive găseşte subiectul vorbitor şi în f o r m a r e a c u v i n t e l o r. Sunt, în primul rând, derivatele cu sufixe augmentative şi diminutive. Se ştie că tot ce iese din comun, datorită dimensiunilor exagerate în plus ori în minus, face să intervie afectul, cu nuanţe multiple şi variate : admiraţie, uimire, simpatie, dezmierdare, etc. Dacă depăşirea limitelor permise de obişnuinţa noastră întrece orice aşteptare, reacţiunea se manifestă printr'o atitudine de dispreţ (şi pentru obiectele prea mari şi pentru cele prea mici). De aici înţelesul peiorativ nu numai al augmentativelor, ci şi al diminutivelor.

Dar domeniile cărora aparţin marea majoritate a elementelor lingvistice cu valoare afectivă sunt s i n t a x a şi l e x i c u l. Chiar numai din discuţia de până aici rezultă acest lucru : am vorbit doar mereu de c o n s t r u c ţ i i şi c u v i n t e expresive. Situaţia se impune prin ea însăşi. Expresivitatea atârnă înainte de toate, dacă nu exclusiv, de sensul cuvintelor şi al sintagmelor. Un termen expresiv diferă de unul neexpresiv printr'o nuanţă semantică (de natură afectivă, fireşte), existentă la el şi absentă la celălalt. Aceasta, şi în ipoteza că existenţa sau creşterea expresivităţii se datoreşte, în parte, unui factor pur exterior (sunete, accent, etc.). Mijloace expresive prin ele înseşi, fără legătură cu sensul pe care-l pot evoca în mintea noastră, nu există. Astfel onomatopeile sunt expresive, din cauză că sunetele lor seamănă cu anumite zgomote din lumea înconjurătoare şi prin aceasta trezesc în mintea noastră imaginea unui obiect, reprezentarea unei acţiuni, etc., aşa dar înţelesurile corespunzătoare. Aceeaşi este situaţia la cuvintele cu simbolism fonetic, apoi la schimbările de accent, de ritm, etc. Pretutindeni avem a face cu mijloace care, indiferent subt ce aspect se prezintă, au o semnificaţie determinată, uşor sezisabilă pentru oricine, şi dela această semnificaţie, adică dela valoarea lor semantică, le vine expresivitatea.

---

[1] Aici intervine, foarte probabil, şi originea socială (populară !) a formelor în discuţie, care le dă un caracter de noutate, deosebindu-le de corespunzătoarele lor culte.

[2] Vom vedea la locul cuvenit că repetiţia este un procedeu foarte des utilizat în limba vorbită, indiferent de natura morfologică a cuvintelor. Ea corespunde, într'un anumit fel, lungirii sunetelor.

Dacă astfel stau lucrurile, urmează că lexicul și sintaxa sunt, trebue să fie mult mai bogate în posibilități expresive decât celelalte părți constitutive ale limbii. Lexicul reprezintă totalitatea cuvintelor unei limbi, și cuvântul, mai mult decât orice alt element lingvistic, presupune un sens, o valoare semantică, întru cât denumește o noțiune. Prin lărgirea întrebuințării, prin modificarea, oricât de ușoară, a însemnării curente, etc., se pot exprima stări sufletești afective, pentru care nu sunt necesare creații nouă, mai ales că variațiile uzului și ale înțelesului, tocmai prin faptul că constitue o deosebire față de situația obișnuită, sunt simțite ca « noutăți » și îndeplinesc, deci, una din condițiunile cerute termenilor expresivi. Vom vedea la timp diverse mijloace utilizate de subiectele vorbitoare pentru a ajunge la asemenea rezultate. Deocamdată amintesc numai argot-ul, vorbirea afectivă prin excelență și care diferă de cea obișnuită (în special de limba scrisă) aproape numai prin vocabular.

Cât despre construcțiile sintactice, situația se prezintă chiar mai avantajos decât la lexic. Un grup de cuvinte, legate prin diverse raporturi gramaticale, poate avea o valoare expresivă foarte mare, fără ca vreunul din ele, luat aparte, să posedă o astfel de valoare. Am citat mai înainte exemple ca *brânză 'n sticlă*, *zgârie-brânză*, *c'un ochiu la făină și cu unu la slănină*, etc. Niciunul din elementele alcătuitoare ale acestor formule nu este expresiv prin el însuși, și totuși expresivitatea fiecăreia sare în ochi din capul locului. Asta înseamnează că singură legătura sintactică transformă niște cuvinte indiferente, banale, în construcții expresive. De altfel nu-i greu de văzut că stilistica, atât cea lingvistică, de care ne ocupăm aici, cât și cea estetică, se înrudește foarte de aproape cu sintaxa, și aceasta, fiindcă și limba vorbită și stilul presupun construcții, înlănțuiri de cuvinte, propoziții și fraze. Se poate spune că stilistica, în sens larg, nu este decât un aspect al sintaxei, după cum sintaxa, la rândul ei, poate fi considerată ca o derivație a stilisticii. Nu toți lingviștii sunt de această părere, dar există destui, și nu dintre cei mai puțin însemnați, care pun alături aceste două ramuri ale lingvisticii, întru cât nu văd nicio deosebire esențială între ele. Astfel K. VOSSLER, *Positivismus und Idealismus in der Sprachwissenschaft*, Heidelberg 1904 cere să explicăm cu ajutorul stilisticii, adică pornind dela originea lor, care-i totdeauna individuală, toate fenomenele lingvistice, și, mai ales, pe cele sintactice. Numai așa, precizează el, putem înțelege cum a luat naștere un fapt de limbă, fiindcă numai așa ne dăm seama de procesul psihic săvârșit în conștiința subiectului vorbitor [1]. Este adevărat că Vossler concepe stilistica altfel decât Bally [2], și anume în sens estetic : el nu separă, ca acesta, stilul propriu zis de vorbirea afectivă, pentru motivul că și omul obișnuit, nu numai poetul, « creează » limba, atunci când vorbește sau scrie, chiar dacă materialul pe care-l utilizează n'are nimic personal (ca în cazul poetului), ci aparține în întregime colectivității lingvistice respective [3].

---

[1] Deja G. GRÖBER, *Grundriss der romanischen Philologie* I^2, p. 272 urm. a intuit clar identitatea, ca esență, dintre stilistică și sintaxă, când pune față în față vorbirea logică (« objektive Darstellung ») și vorbirea afectivă (« subjektive Gedankendarstellung »). După LEO SPITZER, *Meisterwerke der romanischen Sprachwissenschaft* II, München 1930, p. 335—336, la baza stilisticii lingvistice se găsește tocmai această afirmație a lui Gröber.

[2] Vezi ceva mai încolo.

[3] Cum vedem, Vossler înglobează lingvistica, deci și stilistica în sensul lui Bally, la studiul stilului (și al literaturii, în general), adică la estetică, fiindcă, pentru el, ca și pentru BENEDETTO CROCE, care l-a influențat, limba și arta sunt, în esență, identice. V. IORGU IORDAN, *Introducere în studiul limbilor romanice*, p. 100 urm.

Indiferent de atitudinea pe care o putem lua față de concepția lui Vossier, sigur este că strânsa înrudire dintre formulele stilistice (cu valoare afectivă) și cele sintactice se impune ca un fapt incontestabil: ambele categorii constitue o caracteristică a l i m b i i (vorbite sau scrise), nu a stilului. Și unele și celelalte reprezintă produse lingvistice c o l e c t i v e și s p o n t a n e, nu individuale și voite, cum sunt ale stilului propriu zis. De aici urmează că aceeași intimă legătură există între stilistică și sintaxă, pe care le putem defini în funcțiune una de alta. S t i l i s t i c a e s t e o s i n t a x ă a f e c t i v ă, s i n t a x a o s t i l i s t i c ă i n t e l e c t u a l ă. Cu alte cuvinte, stilistica studiază construcțiile care au încă valoare afectivă, pe când sintaxa se ocupă de acelea care au pierdut cu totul această valoare, existentă, din capul locului, și la ele. Căci ceea ce se întâmplă cu termenii expresivi, care se banalizează printr'o prea deasă și îndelungată întrebuințare, se poate constata și la sintagme: după o bucată de vreme, caracterul lor afectiv se șterge până la totală dispariție, și atunci ele încetează de a mai fi fapte stilistice (afective), pentru a deveni sintactice (intelectuale). In această ipoteză se spune, de obicei, că s'au « gramaticalizat », că nu mai sunt « vii » [1].

Legătura dintre stilistică și sintaxă iese în mod izbitor la iveală mai cu seamă în domeniul t o p i c i i. Regulile curente privitoare la așezarea cuvintelor în frază sunt valabile numai din punct de vedere sintactic, deci numai pentru vorbirea obiectivă, intelectuală. Cea subiectivă sau afectivă se supune altor norme, mai exact spus, nu cunoaște norme propriu zise, asemănătoare cu cele existente în gramatici. Ea ascultă de stările sufletești ale subiectului vorbitor, care variază ori pot varia dela un moment la altul. In principiu, ordinea stilistică diferă totdeauna de cea gramaticală. Mai mult chiar: ea este, de obiceiu, opusă acesteia, în sensul că elementul sintactic nou, adică necunoscut (gramaticii îi spun determinativul sau determinantul), care, în topica obiectivă, se pune (la noi, Românii) după cel cunoscut (sau determinat), în topica afectivă precede pe acesta. Avem ceea ce obișnuit se numește o inversiune, cu deosebirea esențială însă că ea nu-i voită, ca la poeți, care o utilizează în scopuri artistice, adesea și tehnice, pentru nevoile versificației, ci este produsul 'emoției': noțiunea mai importantă din punct de vedere subiectiv se așează prin forța lucrurilor înaintea celei mai puțin importante, indiferent de raportul strict logic dintre ele.

Pentru a termina cu aceste considerații generale asupra legăturilor dintre stilistică și sintaxă, amintesc faptul că un loc însemnat ocupă, în limba vorbită, i m p r e c a ț i i l e de tot felul (blestemele, invocarea unor puteri supranaturale, înjuraturile ș. a.), z i c a l e l e și p r o v e r b e l e. Expresivitatea lor se datorește, formal vorbind, unui factor sintactic, și anume grupării într'o construcție unitară a cuvintelor din care sunt alcătuite, n u sensului sau unor calități fonetice ale acestor cuvinte. La imprecații intervine și o intonație specială, apoi, foarte des, repetarea verbului, de obicei subt alt aspect modal.

---

[1] Un exemplu elocvent în acest sens ni-l oferă poziția față de substantiv a unor adjective ca *biet*, *nenorocit*, *sărman*, etc. Antepunerea lor a avut, la origine, o cauză, deci și o semnificație, afectivă: emoția provocată de 'nenorocirea' cuiva a determinat așezarea adjectivului înaintea substantivului (contra 'regulii'). Astăzi faptul acesta nu mai are valoare stilistică, din cauză că ne-am deprins cu el. Ca să i se dea forța expresivă originară, subiectele vorbitoare recurg la mijloace extralingvistice: intonație, lungirea sunetelor, etc. (v. aici mai sus).

Ceva mai sus am pomenit, în treacăt, despre rolul pe care-l poate juca în domeniul stilisticii n o u t a t e a unui element lingvistic. Un cuvânt, o construcție sintactică, o figură de stil, etc. pierd, printr'un uz frecvent și prelungit, în total sau în parte, valoarea lor expresivă [1]. Subiectele vorbitoare se deprind cu ele și nu le mai sezisează semnificația în aceeași măsură ca la început. S'a făcut de mult comparația între cuvintele unei limbi și o monedă oarecare : după cum, prin circulație, efigia acesteia se șterge până la nerecunoaștere, tot așa se poate uza, în condiții anumite, sensul unui cuvânt (ca să nu mai vorbesc de sunetele lui). Acestui proces fatal de uzură îi sunt supuse mai cu seamă elementele lingvistice produse de afectul subiectelor vorbitoare, din cauză că ele satisfac în gradul cel mai înalt nevoile sufletești ale acestora și sunt, prin urmare, extrem de des întrebuințate. Ca ilustrație foarte elocventă a acestui principiu poate servi argot-ul, care se caracterizează tocmai printr'o primenire neîntreruptă a lexicului, printr'o înlocuire rapidă a termenilor uzați, adică învechiți, cu alții noi.

Așa dar noutatea contribue, prin ea însăși, la expresivitatea unui element lingvistic. Noutatea trebue înțeleasă nu numai în sens propriu, cronologic. Indiferent de timpul când a început să existe în limba respectivă, cuvântul (sau construcția sintatică) trebue să fie (ori să pară) nou pentru subiectul vorbitor în clipa când acesta îi simte nevoia, de ordin pur afectiv. Altfel spus, noutatea este în funcțiune de împrejurări (situație exterioară, moment psihologic, etc.). De aceea mai potrivit decât 'nou' mi se pare termenul 'necunoscut' : este suficient dacă, în condițiile date, un element lingvistic prezintă un aspect de 'noutate', și aceasta, numai pentrucă i se dă altă întrebuințare sau altă valoare decât cea obișnuită. Prin urmare, expresivitatea îi vine exclusiv dela schimbarea uzului consacrat prin tradiție. Bazat pe astfel de constatări, E. GAMILLSCHEG, *Zur Einwirkung des Affekts auf den Sprachbau* (în *Neuphilologische Monatsschrift* I, p. 14 urm.) afirmă, cu dreptate, că tot ce se abate, într'un mod sau altul, dela 'normă', pe care o respectăm numai când nu suntem stăpâniți de afect, are sau poate avea valoare stilistică.

In marea majoritate a cazurilor nevoia de 'noutate' se satisface prin î m p r u m u t u r i. Această noțiune trebue luată aici în sens foarte larg. Se împrumută cuvinte și expresii din limbi străine, dar, mai ales, se recurge la limbajele speciale, la materialul lingvistic al diverselor categorii sociale. Se știe că, grație condițiilor de viață, care diferă, în bună parte, dela unul la altul, fiecare grup social posedă un număr de cuvinte și expresii necunoscute celorlalte. Faptul se observă ușor în vorbirea diverselor profesiuni și meserii : medicii, inginerii, avocații, etc., apoi meseriașii de toate speciile, în fine agricultorii, podgorenii, comercianții ș. a., odată cu elementele lingvistice comune întregii colectivități etnice respective (și care, trebue precizat acest amănunt, alcătuesc cea mai mare parte a tezaurului lor lexical și gramatical), întrebuințează o serie de termeni, etc. speciali, produs firesc al ocupației lor și al mediului unde o exercită.

Alături de aceste grupuri sociale, ba, din punct de vedere stilistic, chiar înaintea lor, sunt de amintit cerșetorii, vagabonzii și răufăcătorii, militarii, elevii și studenții. Toți aceștia își petrec o bună parte din viață în marginea sau în afara

[1] De astădată 'expresiv' nu însemnează, ca de obicei dealungul discuției noastre 'afectiv' sau 'stilistic'. Ii dau înțelesul oarecum etimologic ('aptitudinea de a exprima clar și just noțiunea sau raportul respectiv').

societății propriu zise, unii din cauza chipului cum își câștigă existența, ceilalți, fiindcă îi obligă îndatoririle cetățenești sau pregătirea unei cariere. Mai ales limbajele lor speciale se caracterizează, de obicei, prin intervenția, la tot pasul, a afectului și fantaziei, factori care dau naștere materialului lingvistic de resortul stilisticii.

Cum relațiile dintre toate aceste categorii de oameni și restul societății sunt cât se poate de strânse, mai ales în vremea noastră, când, cel puțin formal, au dispărut granițele dintre clasele și grupurile sociale, urmează că se fac împrumuturi lingvistice dela unele la altele și, ceea ce interesează în primul loc, dela ele toate la limba comună.

Aceste împrumuturi prezintă, măcar la început, 'noutatea' de care pomeneam mai sus, și devin sau pot deveni astfel termeni expresivi în vorbirea împrumutătoare. Iată câteva exemple menite să lămurească discuția noastră. Din limbi străine: *monșer*, *mașeră*, *mahăr*, *fain*, *halt*, *damf*, *calimera*, *iavaș-iavaș*, *niznai* (*a face pe niznai*), *niet*, *ciolovec*, *per tu*, *tanto pe tanto* (sau, probabil cu intenții glumețe, *tante pe tante*), etc.; din limbajul militar: (*a face*) *stânga 'mpre*(*jur*), *înainte marș!*, *pe loc repaos!*, *nu-mi permite conformația corpului*, *a trimete în recunoaștere*, *drepți!*, *ordonați!*, etc.; din vorbirea comercianților: *contra lei* (și *contra cost*), *sută la sută*, *lână 'n lână*, *garantat*, etc.; din terminologia juridică: *a ridica un incident*, *în speță*, *a face apel* (*recurs*, *opoziție*), *în drept*, *în fapt*, *circumstanțe atenuante*, etc.; din stilul administrativ: *confidențial*, *la dosar*, *spre neschimbare*, *se aprobă*, *a raporta*, *cu stimă și considerație*, etc.; din limbajul medicilor: *la rece*, *a opera*, *a avea febră*, *a face o boală*, etc.; din argot-uri: *bombă*, *fraier*, *a se bărbieri*, *a duce* (*a purta*) *cu zăhărelul* (*cu preșul*), etc.; din graiurile populare (în sens larg): *țicnit*, *lovit cu leuca*, *a avea gărgăuni* (*sticleți*), *vorba ceea*, *te miri ce* (*și mai nimic*) [1], *scump la tărâțe și ieftin la făină*, (*a o nimeri*) *ca Irimia* (*cu oiștea 'n gard*), *d'aia n'are ursul coadă*, *sâc de nuntă mâni-i horă*, etc.

Interesant este că oamenii de cultură împrumută cuvinte și expresii (de obicei formule cărora le putem spune stilistice în accepția curentă a termenului) și din opere literare, intrate oarecum în conștiința publică (astfel că materialul lingvistic respectiv poate fi ușor identificat). De astădată intervine, pe lângă stările sufletești de ordin afectiv, și intenția de a obținea anumite efecte (așa dar, întocmai ca la scriitori și oratori). La noi autorii cel mai des puși la contribuție sunt Caragiale și Creangă, lucru firesc, dacă nu uităm că amândoi au ceea ce se chiamă un stil 'vorbit'. Scrierile celui dintâiu sunt foarte bogate în material lingvistic familiar și, mai cu seamă, periferic, în general autentic, dar adesea creat de el însuși, după modelul celui existent în realitate, pe care l-a observat cu mare atenție și cu o înțelegere plină de profunzime și subtilitate. Cât despre celălalt, știe iarăși oricine că opera lui, puțină ca volum, conține un adevărat depozit de cuvinte și formule expresive populare, utilizate cu un simț lingvistic și o artă desăvârșite. Exemple nu sunt necesare aici. Le vom vedea, în număr mare, la locul cuvenit.

Ceea ce trebue precizat, înainte de a termina discuția despre împrumuturile stilistice, este că materialul de felul celui invocat chiar acum este, într'adevăr, expresiv, are, deci, valoare afectivă, dar una oarecum redusă, în sensul că nu orice

[1] Pronunțat, cu intenție, tocmai pentru a-i mări expresivitatea, foarte des de către Moldovenii culți, *ti ńerĭ śi (șî mai ńińic)*, exact ca în dialect.

reacție a subiectului vorbitor se poate exprima cu ajutorul lui. In general, i r o n i a este atitudinea căreia-i convin mai bine mijloace stilistice de acest soiu. Stările sufletești grave (indignare, amenințare, ură, etc.) nu permit utilizarea formulelor împrumutate din opere literare, chiar când acestea au ele înseși caracter serios. Invocarea lecturilor noastre este un procedeu prin excelență intelectual și de aceea corespunde, în mod logic, unor momente psihologice stăpânite de inteligență, cum sunt ironia, gluma, satira ș. a.

Afară de asta, procedeul este, într'o largă măsură, artificial, chiar voit, ca totdeauna când e vorba de citate literare sau științifice. In modul acesta, subiectul vorbitor care recurge la cuvinte și expresii existente în limba scrisă nu se deosebește de un literat sau orator decât prin amănuntul, de ordin mai mult practic, că utilizează material lingvistic străin, creat de altcineva, nu de el însuși. Altfel, în ce privește intențiile și, mai ales, efectele urmărite, el se află în aceeași situație. Urmează, deci, că avem a face mai mult (dacă nu exclusiv) cu stil propriu zis decât cu vorbire afectivă, adică spontană și străină de orice preocupări artistice. In sprijinul acestei păreri vine și faptul că, spre deosebire de mijloacele stilistice obișnuite, care sunt, în esență, comune tuturor membrilor colectivității lingvistice, cele împrumutate din opere literare (și științifice, câteodată) au o întrebuințare limitată la un număr redus de oameni, așa dar un caracter aproape individual, întocmai ca în cazul 'figurilor' poetice și oratorice.

Cu toate acestea, avem dreptul, chiar datoria să le luăm și pe ele în considerație, fiindcă seamănă, într'o anumită măsură, și cu procedeele vorbirii afective, cel puțin din punctul de vedere al expresivității. Când spunem că ele au un caracter oarecum individual, ținem seamă, după cum am văzut, de utilizarea lor, nu de modul în care au luat naștere. Stilul propriu zis este individual prin faptul că aparține unui singur om, aceluia care l-a creat, și întrebuințarea formulelor stilistice luate dintr'o scriere literară n'are nimic comun cu c r e a ț i a individuală. Pe lângă asta, dacă am renunța la cercetarea lor, ar trebui să lăsăm la o parte și zicalele, izolările, etc., care ne întâmpină atât de des în limba vorbită (nu numai a « poporului », ci și a celorlalte pături sociale). Căci citatelor literare și științifice, caracteristice pentru limbajul oamenilor de cultură, le corespund, din punctul de vedere al expresivității, maximele, proverbele, etc. din vorbirea populară și familiară.

Dintre lingviștii cari au contribuit la întemeierea și progresul stilisticii am pomenit mereu aproape numai pe Bally. Deși partea lui de contribuție întrece pe a altora (să nu uităm că el precede pe toți ceilalți), nu putem neglija, în această privire generală, pe aceia care, înțelegând, din capul locului, valoarea disciplinei imaginate de savantul genevez, au căutat s'o sprijine și s'o perfecționeze prin lucrări serioase și originale.

Locul de frunte i se cuvine lui LEO SPITZER. Am citat mai sus (p. 20) pe Vossler, arătând, incidental, cum concepe acest lingvist stilistica. Spitzer poate fi pus la mijloc, între Vossler, care încorporează stilistica (și întreaga știință a limbii) la studiul stilului, așa dar la istoria și critica literară, și Bally, pentru care disciplina noastră trebue separată în mod strict de cercetările estetice, căci are de obiect limba vorbită, nu pe cea scrisă. Spitzer studiază ambele aspecte ale limbajului uman. Operele literare îl interesează n u din punctul de vedere îngust al figurilor de stil (ca pe critici și esteți), ci din acela al tuturor mijloacelor de expresie la care se poate constata intervenția a f e c t u l u i și a f a n t a z i e i.

El aplică principiile și metoda lui Bally nu numai la limba vorbită, cum face acesta, ci și (aș putea spune mai ales) [1] la cea scrisă, pentru motivul că procedeele stilistice ale uneia nu diferă esențial de ale celeilalte. Așa dar, Spitzer seamănă, ca doctrină, cu Vossler, dar nu înglobează stilistica (și lingvistica, în general) la studiul stilului, ci procedează mai degrabă invers, transformând pe acesta din urmă într'o ramură a stilisticii lingvistice, în sensul că urmărește la un scriitor particularitățile care există sau pot exista și în limba vorbită și aplică aceeași metodă de cercetare.

Am văzut că pentru Bally valoarea stilistică a unui cuvânt, a unei formule sintactice, etc. este identică cu valoarea ei afectivă. Spitzer acordă o atenție la fel de mare și fantaziei, cum am arătat deja în cursul discuției de până aici. Intr'adevăr, expresivitatea unui fapt de limbă poate fi și produsul fantaziei (în cazul, atât de frecvent, când apariția lui trezește în mintea noastră o imagine). Prin aceasta, vorbirea curentă, așa cum o concepe Spitzer, se apropie mult de limba scriitorilor, la care fantazia joacă un rol foarte important. Dar și altfel se deosebește lingvistul german de Bally. Pentru dânsul, limba vorbită posedă și calități pur estetice, oricât ar fi ea de spontană și naturală. In această privință, el merge împreună cu numeroși alți lingviști, și anume atât cu Vossler [2] (lucru firesc, întru cât acesta este creatorul concepției estetice a limbajului), cât și cu M. GRAMMONT [3], de pildă, care, ori de câte ori are prilejul, reproșează lingviștilor că nu iau în considerație partea artistică a limbii (cf., între altele, recensia despre J. VENDRYES, *Le langage* în *Revue des langues romanes* LXI, p. 369 urm.). Astfel stilistica lui Spitzer se apropie și mai mult de studiul stilului, dar nu în dauna disciplinei noastre, ci în folosul ei (căci, repet, el anexează studiul stilului la stilistică).

Atitudinea lui Spitzer se explică în modul arătat la Vossler (v. mai sus, p. 20). După el, nu există deosebiri esențiale între limba scrisă sau vorbită, a omului cult, și aceea a mulțimilor anonime, lipsite de cultură. Și una și alta sunt l i m b ă, fiindcă au un izvor comun, sufletul omenesc, același, în constituția-i fundamentală, ca și în reacțiile lui de tot soiul, la oricine, oricând și oriunde. Principiul enunțat de Vossler: să explicăm faptele lingvistice stilistic, pornind adică dela originea lor individuală, Spitzer îl aplică în absolut toate împrejurările. El caută, cu ajutorul psihologiei individuale, să-și dea seama c u m a ajuns la crearea unei expresii, devenită generală cu vremea, cel dintâi subiect vorbitor, care a întrebuințat-o înaintea tuturor celorlalți. Același procedeu aplică el și când studiază limba unui anumit scriitor. Increderea sa în metoda stilistică, preconizată de Vossler, merge atât de departe, încât se folosește de ea și acolo unde nu ne-am aștepta, de pildă în domeniul etimologiei, dacă, bineînțeles, este vorba tot de creații spontane (cum sunt onomatopeile și, în general, cuvintele pe care un idiom le produce cu propriile lui mijloace, fără vreo intervenție din afară sau din partea limbii de origine).

Cele spuse până aici arată că concepția lui Spitzer se deosebește în multe privințe de a lui Bally. Stilistica lui ocupă o poziție mijlocie între stilistica pur lingvistică a acestuia și studiul stilului. Lingvistul german cercetează și limba vorbită, dar și, mai ales, pe cea scrisă (iar pe aceasta, nu numai în măsura în care conține particularități stilistice de ale celei vorbite, cum face Bally). Mai mult

[1] Studiile sale stilistice pornesc obișnuit dela opere literare (v. lista lor ceva mai departe).
[2] Urmat de mulți discipoli, mai ales printre tineri.
[3] Pe care l-am amintit în cursul discuției noastre (p. 17, n. 2).

decât atâta. Limba scrisă Spitzer o ia în considerație pe de o parte ca produs colectiv, deci ca 'limbă' (= l a n g u e, în terminologia lui Ferdinand de Saussure), pe de alta ca produs individual, ca stil adică (limba scriitorilor). El analizează și mijloacele lingvistice cu valoare afectivă, dar și pe cele care au drept izvor fantazia. De asemenea se preocupă de elementul estetic, oriunde acesta apare. Metoda lui este individual-psihologică, indiferent dacă avem aface cu un fenomen stilistic individual (cazul scriitorilor) sau cu unul general (căci și acesta are ori poate avea origine individuală)[1]. Bally, dimpotrivă, utilizează metoda social-psihologică, în sensul că, la baza tuturor faptelor de limbă cu valoare expresivă, el caută stări sufletești comune, generalizate. Să nu uităm că, fidel concepției lui Saussure, al cărui elev este, lingvistul genevez studiază numai 'limba', nu și 'vorbirea', și vede în limbajul uman un fapt social, produs al vieții colective și supus mereu influenței ei.

Pe care din aceste două stilistici urmează s'o acceptăm? Iată o întrebare nepotrivită într'o operă strict științifică. Preferințele trebuesc eliminate, cel puțin principial, din preocupările noastre. Suntem datori să primim tot ce ni se pare că satisface cerințele adevărului și ale metodei, după cum urmează să respingem orice vine în conflict cu ele. In cazul de față cred că Bally și Spitzer se completează reciproc. Stilistica celui dintâi are un domeniu prea restrâns. Se recomandă, deci, să ne însușim dela al doilea ideea, foarte justă, că valoare expresivă, adică stilistică, au și faptele de limbă care sunt produsul fantaziei. De asemenea se cuvine să ținem seamă de factorul estetic, în măsura în care el face impresia unei apariții spontane și firești. In schimb, trebue să lăsăm la o parte limba scriitorilor, adică stilul propriu zis, pentru motivele deja arătate (v. mai sus, p. 11 urm.). Căci, chiar când o particularitate stilistică individuală s'a născut ca o reacție ne-voită a afectului sau a fantaziei, ceea ce se întâmplă, de altminteri, foarte des, amănuntul, extrem de important din punct de vedere teoretic, că scriitorul urmărește, t r e b u e să urmărească anumite efecte de ordin artistic, reduce mult din caracterul de spontaneitate și naturaleță, care, în cazul produselor stilistice ale limbii vorbite, există totdeauna în întregime.

Bibliografia aproape completă a lucrărilor lui Spitzer am dat-o în *Introducerea* citată, p. 157 urm. Aici ne interesează numai cele strict lingvistice, și în special următoarele: *Aufsätze zur romanischen Syntax und Stilistik*, Halle a. S. 1918; *Über einige Wörter der Liebessprache*, Leipzig 1919; *Die Umschreibungen des Begriffes « Hunger » im Italienischen*, Halle a. S. 1921; *Beiträge zur romanischen Wortbildungslehre* (în colaborare cu E. Gamillscheg), Genève 1921; *Italienische Umgangssprache*, Bonn-Leipzig 1922; *Puxi. Eine kleine Studie zur Sprache einer Mutter*, München 1927; *Stilstudien*, 2 volume[2], München 1928; *Romanische Stil- und Literaturstudien*[3], 2 volume, Marburg a. L. 1931.

Trebuesc amintite aici și unele din lucrările elevului său, W. BEINHAUER, și anume: *Spanische Umgangssprache*, Berlin-Bonn 1930; *Spanischer Sprach-*

[1] De fapt, el procedează întocmai ca un estetician sau critic literar, cu deosebirea că aceștia se preocupă mai ales de conținutul operei studiate și numai în subsidiar de stilul ei.

[2] Intitulate, semnificativ, unul *Sprachstile*, celălalt *Stilsprachen*: în primul se studiază particularități stilistice aparținând limbilor comune, în al doilea, procedee caracteristice pentru anumiți scriitori, așa dar fapte de stil.

[3] Se ocupă mai ales de stil propriu zis.

humor, Bonn-Köln 1932 ; *Frases y diálogos de la vida diaria*, Leipzig 1925 (ed. II tot acolo, 1935) ; *Ergänzungsheft zu Frases y diálogos de la vida diaria*, Leipzig 1925, cu continuarea *Nachtragsblatt*, Leipzig 1935 ; *Über «píropos». Eine Studie über die spanische Liebessprache* în *Volkstum und Kultur der Romanen* VII, p. 111 urm.[1].

Pentru a sfârși discuția de ordin teoretic asupra disciplinei noastre, cred necesar să citez și alte studii, asemănătoare, în unele privinți, cu cele stilistice, arătând, pe scurt, concepția autorilor și prin ce se deosebesc ele de stilistica lui Bally-Spitzer. Constatarea că afectul influențează asupra vorbirii omenești și că, deci, trebue luat în considerație la explicarea fenomenelor lingvistice datează mai de mult. Astfel indoeuropenistul RUDOLF MERINGER, în lucrări ca *Versprechen und Verlesen. Eine psychologisch-linguistische Studie* (în colaborare cu K. Mayer), Stuttgart 1895 ; *Aus dem Leben der Sprache : Versprechen, Kindersprache, Nachahmungstrieb*, Berlin 1908 ; *Sprache und Seele* în *Wörter und Sachen* VII, p. 21 urm. ; *Die innere Sprache in der Erregung*, *ibid.*, p. 50 urm. ; *Die täglichen Fehler im Sprechen, Lesen und Handeln*, *ibid.* VIII, p. 122 urm., etc., discută fapte de limbă care aparțin într'un chip oarecare (mai cu seamă prin unele explicații propuse de autor) la domeniul stilisticii. Meringer constată că subiectele vorbitoare întrebuințează un cuvânt, o construcție gramaticală, etc. în tot felul de împrejurări, care variază după situația exterioară sau după moment (starea sufletească și chiar fiziologică a celui ce vorbește). Urmarea este că aceste împrejurări provoacă schimbări în aspectul fonetic și semantic al cuvântului, schimbări, la început, imperceptibile, dar apoi, prin repetarea în aceeași direcție a fenomenului, din ce în ce mai vizibile. Astfel termenii pentru 'a trebui' n'au avut din capul locului nuanța de 'silă', 'impunere', 'obligație', pe care o au astăzi în diverse limbi. Tot așa se prezintă situația la expresiile pentru noțiuni înrudite, precum sunt 'muncă', 'temă', 'lucru', 'lecție', 'corvadă' ș. a. Nuanța afectivă în discuție s'a ivit atunci când munca era săvârșită pentru alții, și nu de bună voie, ci din ordin : sclavii erau siliți să lucreze pentru stăpânii lor, cari dispuneau de dânșii ca de niște obiecte, școlarii trebue să se supue cerințelor profesorilor (adesea și ale părinților), soldații sunt obligați să execute dispozițiile superiorilor, etc. Atitudinea, firească, de nemulțumire a celor nevoiți să facă anumite lucruri, numai fiindcă le pretind alții, de care sunt datori să asculte, a modificat încetul cu încetul sensul cuvintelor aici în discuție. Ele au căpătat o nuanță semantică de natură afectivă foarte clară, inexistentă la origine.

Multe fapte lingvistice analizate de Meringer sunt greșeli de limbă. Ele interesează foarte puțin sau chiar deloc stilistica, dar au provocat controverse care merită a fi amintite, în treacăt, pentrucă pot avea legătură cu preocupările noastre. Astfel SIEGMUND FREUD, creatorul psiho-analizei, a încercat să explice unele din greșelile relevate de Meringer cu ajutorul subconștientului, al așa ziselor gânduri ascunse (= Nebengedanken), care, fără voia și fără știrea subiectelor vorbitoare, se amestecă în gândurile să zicem conștiente, turburându-le și provocând modificări ale expresiei lor lingvistice.

O poziție oarecum intermediară între Meringer și Freud ocupă HANS SPERBER, cu lucrările *Über den Einfluss sexueller Momente auf Entstehung und Entwicklung*

[1] Lucrările lui Beinhauer prezintă pentru noi și un interes practic direct, întru cât numeroase expresii spaniole, din cele pe care le cercetează el, au un echivalent perfect sau foarte asemănător în românește.

der Sprache (în revista *Imago*, an. 1912, nr. 5); *Über den Affekt als Ursache der Sprachveränderung. Versuch einer dynamologischen Betrachtung der Sprache*, Halle a. S. 1914 [1]; *Einführung in die Bedeutungslehre*, Bonn-Leipzig 1923 (în special p. 38 urm.).

Există și un fel de introducere în disciplina noastră: *Grundlegung der Stilistik*, Bielefeld-Leipzig 1929, de EMIL WINKLER. Autorul sistematizează, pentru cei neinițiați, cunoștințele privitoare la acest domeniu și prezintă, sumar, problemele respective. Concepția lui despre stilistică este eclectică: alături de stilistica lui Bally, el ia în considerație și pe aceea a lui Spitzer (cel puțin în bună parte), apoi studiul stilului și chiar unele lucruri aparținând stilisticii pe care am putea-o numi retorică [2].

Un punct de vedere întru câtva asemănător găsim la K. v. ETTMAYER, *Vademecum für Studierende der romanischen Philologie*, Heidelberg 1919, p. 20 urm.

Mai apropiat, ca doctrină și metodă, de disciplina noastră, dar depărtat prin limba pe care o studiază, este J. MAROUZEAU, *Traité de stylistique appliquée au latin*, Paris 1935. Trebue precizat totuși că acest lingvist concepe stilistica în mod foarte larg, înglobând în ea și stilistica lui Bally, dar și pe aceea, mai veche, a filologilor clasici, apoi chestii de versificație, etc. [3].

Cercetări stilistice asupra limbii române, în sensul arătat până aici, nu avem. S'ar putea cita, cu titlu de curiozitate, voluminoasa lucrare a lui D. CARACOSTEA, *Expresivitatea limbii române*, București 1942, ale cărei preocupări sunt, principial vorbind, strict estetice. Este drept că autorul pornește adesea dela fapte lingvistice, încercând să le interpreteze potrivit achizițiilor din ultimul timp ale disciplinei noastre, pe care formal pare a le cunoaște foarte bine, dar afirmațiile sale au fost respinse de lingviști [4]. Numeroase fenomene de ordin stilistic sunt înregistrate și analizate cu înțelegerea cuvenită de S. PUȘCARIU, *Limba română*, vol. I, București 1940, passim (mai ales în partea întâi).

După această introducere de natură teoretică, să trecem la studiul fenomenelor stilistice românești, spre a ne da seama pe de o parte de modul cum se prezintă ele și, implicit, de poziția lor în raport cu vorbirea obiectivă, pe de alta de stările sufletești care le-au dat naștere. Gruparea lor o fac după domeniul căruia aparțin: fonetice [5], morfologice, sintactice și lexicale. Trebue să

---

[1] Mai ales acest studiu al lui Sperber interesează aici, cum se poate vedea și din prima parte a titlului.

[2] Cf. și broșura aceluiași autor, întitulată *Sprachtheoretische Studien*, Jena 1933.

[3] Alte amănunte privitoare la chestiile de resortul stilisticii se pot găsi în *Introducerea* citată, passim. Să se vadă și *Introducción a la estilística romance* por K. VOSSLER, L. SPITZER y H. HATZFELD, Buenos Aires 1932 (conține traducerea următoarelor studii: « Forme gramaticale și forme psihologice » de Vossler; « Interpretarea lingvistică a operelor literare » de Spitzer și « Cercetarea stilistică în literaturile romanice » de Hatzfeld).

[4] Cf. A. ROSETTI, *Bulletin linguistique* VI, p. 268 urm. și VIII, p. 166 urm.; IDEM, *Despre expresivitatea sunetelor vorbite sau dilema d-lui D. Caracostea*, București 1941; EUGEN SEIDEL, *Bull. lingu.* X, p. 131 urm.

[5] Constat ulterior (dintr'o recensie publicată în *Ungarische Jahrbücher* XX, p. 334 urm.) că învățatul maghiar BÉLA ZOLNAI a publicat, subt titlul (tradus!) *Wortstimmung und expressiver Lautwandel* (Szeged 1939), o lucrare, destul de voluminoasă, unde tratează unele probleme asemănătoare cu cele discutate în capit. I al cărții de față (și anume: sunete expresive, onomatopei, eufonie, simbolism fonetic, repetiție, accent, intonație, tempo, pauză).

arăt de pe acum că materialul prelucrat de mine nu este prea bogat, și aceasta, fiindcă n'am intenția (și nimeni n'o poate avea) de a face inventarul tuturor sau măcar al celor mai multe particularități stilistice din limba noastră. Faptele invocate servesc mai mult ca exemplificare : ele au rostul să ilustreze principiile expuse mai sus și să ajute la înțelegerea proceselor psihologice care se petrec în conștiința subiectului vorbitor ori de câte ori situația este favorabilă pentru intervenția afectului și a fantaziei. De altfel discuția din paginele precedente a arătat lămurit că mai cu seamă în acest domeniu nu poate fi vorba de o epuizare, fie și aproximativă, a materialului lingvistic. Foarte des avem a face cu fenomene trecătoare, creații de moment, pe care nu le-a înregistrat nimeni. Și mai des trebue să contăm cu simple virtualități, cu lucruri nerealizate încă, dar realizabile imediat ce condițiile necesare pentru producerea faptelor stilistice există.

PARTEA I

FENOMENE FONETICE

CAP. I : MODIFICĂRI DE SUNETE

§ 1. Impotriva 'regulii' conform căreia vocalele din silaba accentuată a unui cuvânt se păstrează neschimbate, vorbirea afectivă cunoaște transformări vocalice și în poziție accentuată. Astfel adverbul interogativ *cum?* sună *com?* într'o frază ca aceasta : *Cum o greși vreunul, nimic ! C o m ? Bagă-l în lagărul de concentrare !* (AL, 28 Martie 1937, 10, 2). Subiectul vorbitor este furios contra agitatorilor politici și imaginează diverse soluții pentru suprimarea agitațiilor. *Com?* se adresează delincventului prins în flagrant delict de propagandă subversivă și pe care și-l închipue prezent. Modificarea fonetică este produsul indignării, amestecată cu mirare, surprindere, etc., care-l fac să ridice tonul, să vorbească mai tare și, drept urmare firească, de natură oarecum fiziologică, să deschidă vocala, adică să pronunțe pe *u* cu organele articulatorii mai depărtate, ceea ce duce la transformarea lui în *o*. Atitudinea pur psihologică a vorbitorului seamănă cu a aceluia care, în condiții similare, ar recurge la *aud?* Partenerul n'a spus nimic, ar putea totuși să spuie, și atunci i-o ia înainte, apostrofându-l cu această întrebare, menită să înnăbușe orice protest, orice explicație : 'Ai zis ceva ? Indrăznești să negi ?, etc.'. Se zice tot așa și *bon !* în loc de *bun !*

Dela astfel de cazuri, unde lucrurile se petrec spontan, fără amestecul voinței, formula și-a lărgit întrebuințarea, grație efectelor pe care le poate produce. Aceasta dovedește că subiectele vorbitoare s'au sezisat, cu vremea, de valoarea ei stilistică și, ca de atâtea ori în împrejurări identice, o utilizează intenționat, spre a da o nuanță glumeață celor ce vor să spuie. Parcă ar juca, față de ascultător, rolul procurorului, al comisarului sau al altui ofițer public « în exercițiul funcțiunii ».

Surprinzătoare, față de normele fonetice ale limbii noastre, este și prefacerea lui *démon* în *dimon*, când acest cuvânt devine metaforă cu sensul de 'copil neastâmpărat'. Necazul mare al mamelor [1] contra copiilor neascultători trezește imaginea « celui rău », ca termen de comparație [2], poate, în subsidiar, și ca un apel la puterea lui supranaturală [3]. Dar teama, instinctivă, că invocarea acestei ființe primejdioase ar avea urmări grave, impune cu atât mai lesne o rezervă, fie și numai formală,

[1] Putem fi siguri că fenomenul s'a ivit în mediul familial și că mamele sunt creatorul lui. Până astăzi cuvântul apare mai cu seamă în gura lor.

[2] Cf. sinonimele *drac, drac împelițat* (și numai *împelițat*), *diavol* (despre acesta, vezi mai încolo).

[3] Cum ar dovedi blestemele, atât de numeroase și de răspândite, în care figurează 'dracul'.

cu cât este în joc soarta propriului copil. Lupta dintre cele două sentimente diametral opuse provoacă schimbarea lui *é* în *i*.

Această explicație amintește bine de aceea care s'a dat frc. *morbleu !*, *parbleu !*, germ. *potztausend !*, unde modificarea fonetică 'neregulată' atinge numele lui Dumnezeu (frc. *Dieu*, germ. *Gott*, subt forma genet. *Gottes*), și care se dă, de obicei, tuturor fenomenelor lingvistice cunoscute subt numele de t a b ú (sau interdicții de vocabular). Ea are nevoie de o completare. Deosebirea dintre *e* și *i* constă mai ales în gradul de deschidere a organelor articulatoare, relativ mare la primul, mică la al doilea. Urmează că un *e* pronunțat cu limba mai apropiată de palat se poate preface în *i*. Această condiție se realizează fără voia noastră în momente de supărare, mânie, etc. aș zice stăpânită, adică temperată (de 'situație' : împrejurări exterioare, conveniențe sociale ș. a. sau de un imbold lăuntric). Este tocmai cazul mamelor care spun copiilor obraznici *dímon* în loc de *démon* [1]. Că așa stau lucrurile, probează și varianta *ghimon* (v. mai departe).

Poate tot aici aparține *dă-te dracului !* pentru *du-te dracului !* din vorbirea familiară, cu o nuanță ușor ironică. Exprimă neîncrederea subiectului vorbitor în spusele partenerului. Diferă de *du-te* . . . nu numai prin *ă*, ci și prin intonație, care-i lipsită chiar de intensitatea obișnuită în vorbirea obiectivă, apoi printr'o lungire destul de sensibilă a lui *d*. Prefacerea *ú* > *ă* n'are nimic surprinzător în ea, mai ales dacă ne raportăm la cele constatate mai sus. De altfel putem admite, pentru a . . . ofensa mai puțin 'legile' fonetice, că *u* a devenit *î* (cu care seamănă în multe privințe) și apoi *ă* (printr'o relaxare a organelor vocale). Totuși mi se pare mai verosimilă explicația de ordin morfologic : *du-te* a fost înlocuit prin *dă-te*, după modelul formulei, atât de întrebuințate, *te dau* (sau *te-aș da*, mai des și mai expresiv, *da-te-aș*) *dracului !* Subiectul vorbitor se . . . jenează să 'trimeată' la dracul pe partenerul care se laudă, exagerează, etc. și, în consecință, îi cere să săvârșească el însuși această . . . operație, ceea ce mărește enorm efectul stilistic al construcției. Nu-i exclus să fi intervenit și *du-te dracului !*, în sensul că a înlesnit apariția formei reflexive : așa dar o contaminație între *du-te* . . . și *te dau* . . . [2] Cf. și *dat dracului.*

§ 2. Adj. *sărac* are o variantă *sireac*, care circulă, cu valoare ironică, în vorbirea țăranilor și a mahalagiilor. *Sireacu !*, de obicei urmat de *el* sau precedat de un nume personal, se spune despre un om care, deși o duce bine, se plânge de necazuri, greutăți, etc. Cu alte cuvinte, se prezintă drept 'sărac' (= nefericit), fără să fie, și cine-i informat despre situația lui reală caută oarecum s'o împace cu cea aparentă, recurgând la această exclamație ironică, prin care se recunoaște, dar numai formal și parțial, dreptatea 'săracului'. Deosebirea dintre cele două aspecte ale cuvântului nostru constă în prezența, la varianta stilistică, a diftongului *ea*, care nu se poate explica 'regulat' din *a* dela varianta obișnuită. Cât despre *i* (pentru

---

[1] Fenomenul se va fi petrecut de mult. Sigur este că el se bucură de o foarte largă răspândire geografică și are o frecvență neobișnuit de mare. Acest fapt poate duce la o 'gramaticalizare' a lui, ceea ce se întâmplă prin unele locuri. Așa se explică de ce se spune (la Tecuci, de pildă) și *démon* copiilor neastâmpărați. Asta înseamnează că între cele două variante ale cuvântului nostru nu se mai simte nicio deosebire semantică. De altfel, după cât știu, *demon*, indiferent de aspectu-i fonetic, nu se întrebuințează niciodată, în regiunea amintită, cu sensul lui propriu.

[2] Pentru înțelegerea și mai justă a fenomenului, să se compare *du-te încolo !* și *dă-te încolo !*, absolut sinonime (al doilea, totuși, ceva mai expresiv).

ă), este posibil ca el să continue tradiția fonetică a etimonului slav (*sirak*) [1]. Nuanțele afective ale lui *sireacu!* sunt numeroase și felurite. Deseori avem a face cu admirație sinceră (în care se amestecă și puțină gelozie), mai des însă se exprimă o laudă ironică, deci un blam. De ex.: *Apoi de ce scrie el, s i r e a c u l!*, exclamă, satisfăcut, Nae Ipingescu, despre autorul articolului din « Vocea patriotului naționale »; *Când vine vorba la unire, adună-i de unde nu-s! Ceilalți, s i r e a c i i de dânșii, și-au făcut mai cu chibzuință trebușoarele* (Luc 81).

După H. TIKTIN, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, p. 1364, între *sireac* (cu variantele *sereac*, *seleac*, *sileac*) și *sărac* n'ar exista nicio deosebire semantică, ambele întrebuințându-se și la propriu și la figurat (ironic, adică). Dar niciunul din citatele sale nu seamănă cu ale mele, ceea ce arată că Tiktin nu cunoștea uzul special al lui *sireac*, care, în exemple ca cele de mai sus, nu poate fi înlocuit prin *sărac* [2]. Afară de nuanțele deja menționate, varianta afectivă are și una dezmierdătoare (provocată, evident, de însemnarea etimologică a cuvântului: 'biet, nefericit'), pe care a remarcat-o și Tiktin, fără să separe însă nici de astă dată pe *sireac* de *sărac*, dar mai ales A. GRAUR, *Bull. lingu.* IV, p. 110 urm. Acesta explică, atât pe *r* > *l* din *sileac*, etc., cât și modificarea de înțeles cu ajutorul vorbirii copiilor [3]. Totodată înregistrează prezența pron. pers. I în formula necunoscută mie: *Ehehei, sireacu' eu!*, unde apare nuanța laudativă, colorată totuși glumeț, la adresa vorbitorului însuși.

Pentru intensificarea expresivității limba oferă, ca în atâtea alte cazuri, posibilitatea adăugirii unui sufix augmentativ, care conține, în germene, la fel cu orice mijloc formativ similar, un sens peiorativ, gata să se desvolte, dacă nevoia afectivă cere. De ex.: *Dar când ajunge pe la străjerul Ochilă, el s i r e i c a n u l mi ți-o vede și dă de știre lui Păsărilă* (Creangă), unde povestitorul își exprimă, cu acest derivat, admirația, nuanțată ușor ironic (din cauza fă pturii ciudate a personajului), pentru eroul său, precum și satisfacția că, datorită lui, fata Impăratului Roșu va putea fi, în sfârșit, prinsă [4].

§ 3. Adj. *sărac* se impune atenției noastre, în legătură cu modificările fonetice cauzate de afect, și altfel. Vorbirea populară cunoaște formula, devenită oarecum fixă, *săracandemine*, pe care o întrebuințează oamenii ori de câte ori sunt impresionați de o veste, întâmplare, etc. neplăcută și neașteptată. La început de tot trebue să admitem că numai nenorocirile mari și care loveau direct pe subiectele vorbitoare provocau o astfel de reacțiune verbală, asemănătoare cu un strigăt sau țipăt de groază. Pe urmă uzul ei s'a întins, cum se întâmplă, de obicei, cu formulele care satisfac nevoile noastre afective. Dacă nenorocirea, fără să ne atingă personal,

[1] Această ipoteză nu mi se pare acceptabilă, pentru motivul că varianta *sărac* este, cu siguranță, mai veche decât *sireac*. O dovadă, indirectă, ne-o oferă amănuntul, foarte interesant, că chiar Moldovenii, care schimbă regulat pe *i* în *î* după *s*, pronunță pe *sireac* așa cum îl redăm în scris. Tot afectul cred că explică și această abatere dela norma fonetică obișnuită.

[2] *Republicani toți, săracii!* al lui Conu Leonida confirmă punctul meu de vedere, căci *săracii* are aici sensul lui obișnuit: eroul lui Caragiale, înspăimântat de « revoluție », vrea să fugă la Ploiești, unde-s republicani toți cetățenii, 'săracii' (adică 'bieții de ei, cât îs de buni, de miloși, etc.', n u 'ce viteji, curajoși, etc. sunt').

[3] Deja Tiktin invoca, pentru aspectul fonetic, « imitarea » de către părinți și adulți, în general, a limbajului copilăresc.

[4] Cf. și *Samănă tătîne-său, s i r e i c a n u l* (tot din Creangă), unde atitudinea sentimentală a vorbitorului este exact aceeași ca în citatul precedent.

este totuși mare, ea încă ne impresionează puternic și ne pune în situația omului care sufere și trebue să-și «strige» suferința. Foarte interesant din punct de vedere psihologic este faptul că, în loc să compătimim pe cel izbit de soartă, ne compătimim pe noi înșine. Căci asta înseamnează *săracandemine :* 'săracul de mine'. Nenorocirea e atât de grozavă, încât ne simțim și noi amenințați, adică nefericiți, alături și împreună cu cel lovit de ea.

O variantă, mai răspândită, a acestei sintagme afective este *(h)ăracandemine* [1], cu *s-* prefăcut în *h*, cum s'ar părea la prima vedere. Explicația psiho-fiziologică a dat-o A. GRAUR, *Bull. lingu.* IV, p. 112 : « pour passer tout de suite à la plus forte intensité, on commence le cri en ouvrant brusquement la bouche, ce qui a pour effet de supprimer l'implosion, lorsqu'il s'agit d'une occlusive initiale, et d'élargir le canal buccal quand le mot commence par une spirante, qui devient aussi *h* ou zéro ». Cred că trebue să ne oprim la alternativa a doua : *s-* a dispărut pur și simplu, iar *h-* s'a născut ulterior, grație, poate, tot afectului, deși prezența lui se poate explica fără intervenția 'stilisticii' (cf. *haripă*, *harmăsar*, *hăla*, etc., alături de variantele, originare, fără *h-*). Nefiind vorba de *s-* > *h-*, urmează că exemplul nostru aparține la § 2, unde se discută disparițiile de sunete.

§ 4. Ca să nu revin, în paragraful despre accent, asupra lui *săracandemine*, socot nimerit să mă ocup tot aici și de modificarea, profundă, pe care o sufere această formulă în privința accentului. Dar mai întâiu s'o analizăm din punct de vedere sintactic. GRAUR, *loc. cit.* vede în prima parte a ei un derivat în *-an* al lui *sărac*, la fel cu TIKTIN, care ține să precizeze că și . . . femeile spun *săracan* (în loc de *săracana*, inexistent) [2]. Amândoi greșesc. Această sintagmă trebue descompusă în *săraca* (femin.) + *mi* + *de* + *mine ;* vrasăzică pronumele personal stă de două ori [3], lucru firesc, dacă nu uităm că subiectul vorbitor este zguduit de emoție, deoarece ființa lui se află în primejdie, etc., cu alte cuvinte, că simte nevoia să insiste (prin repetarea pronumelui) asupra persoanei sale. Din cauza lui *de* următor *mi* s'a redus la *n* (cf. *îmi dai*, pronunțat *în dai*, mai exact *î̃ dai*).

Așa dar *sărac* figurează subt forma-i feminină, nu subt cea masculină, indiferent de sexul subiectului vorbitor. Situația mi se pare clară : creatorul formulei a fost o femeie, și tot femeile au răspândit-o. Cred că până astăzi mai ales, dacă nu exclusiv, ele o întrebuințează, dat fiind că au o emotivitate mai mare și o putere de inhibiție mai redusă decât a bărbaților. O confirmare directă a acestei explicații ne-o dă « manuscrisul italian-român » din a doua jumătate a sec. XVIII, care traduce pe *saracan de mine* prin 'povera me' (vezi *Studii italiene* II, p. 134). De altfel, dacă pornim dela *sărăcan*, de ce lipsește articolul definit, când absolut

[1] Și *(h)aracan*. . . (*ă* > *a* subt influența lui *a* din cele două silabe următoare). Iată un citat: *Aracan de mine, mătușă Axinie, cum de-ți vine oare să vorbești? se răsuci împunsă Profira lui Alecu Faraon* (1907 II, p. 184).

[2] Inexistent ca atare este, cred, și masculinul însuși. Nimeni nu spune despre un om sărac, nenorocit, etc. *săracan* (ar trebui, de altfel, *sărăcan*, cel puțin în vorbirea muntenească, unde *ă*, provenit din *a* neaccentuat, se păstrează bine). Nici n'ar putea spune, din cauză că *-an*, sufix augmentativ, nu se împacă cu noțiunea în discuție, care-i 'puțină', 'neînsemnată' prin natura ei. Cf., dimpotrivă, *bogătan*, cunoscut prin Ardeal. TIKTIN citează din *Opincaru* lui Jipescu *la opinca sărăcana*, care trebue însă interpretat la fel cu *sireicanul* lui Creangă.

[3] Cf. *vai de mine și de mine !*

toate formulele similare conțin un adjectiv [1] articulat (*bietul*, *nenorocitul*, *ticălosul* [2], etc. *de mine*) ?

Dar să revenim la chestia accentului. Din pricina afectului, (*s*)*ăracandemine* are trei silabe accentuate în loc de două : afară de *ra* și *mi* (aceasta poartă un accent secundar, adică mai slab), se accentuiază și (*s*)*ă*-, așa dar prima silabă (v. mai departe, capit. IV). Faptul a fost remarcat de GRAUR, *loc. cit.*, p. 12 : « . . . j'ai l'impression que cet *h* est inspiratoire, il s'expliquerait, par conséquent, par le fait que, sous le coup de la surprise, on inspire bruyamment l'air qui servira au cri. Cela explique également le semblant d'accent sur la première syllabe. Mais il peut y avoir autre chose : le déplacement de l'accent vers l'initiale, dans les mots criés, se rencontre dans d'autres cas ; je renvoie à mon article déjà cité, où l'on trouvera des exemples comme *Nóroc* pour *Noróc* ».

Cum vedem, Graur nu-i tocmai sigur că prima silabă a lui (*s*)*ăracan* . . are un accent propriu zis, iar când înclină să-i admită existența, vorbește de o « deplasare » spre începutul cuvântului. Aceasta ar însemna că în locul lui -*ra*- se accentuiază (*s*)*ă*-. De fapt, amândouă sunt accentuate, prima chiar mai puternic decât a doua (de aici impresia, falsă, că aceasta n'ar mai avea accentu-i originar). Iată dovezi. Foarte des se spune numai (*s*)*ăra !*, cu *ă* accentuat și prelungit [3] : *Ă - r a ! da ce stai de vorbești, jupâne Strul ? ; S ă - r a ! măi Chirică, ce spui tu ?* (Creangă). Ar fi posibile astfel de modificări [4], dacă n'ar exista un accent, și încă puternic (de natură afectivă, se înțelege), pe silaba inițială ? Că vechiul accent se păstrează, rezultă și din menținerea ca *a* (neprefăcut în *ă*, cum ar fi trebuit, dacă n'ar mai fi fost accentuat) a vocalei din silaba a doua. De altfel TIKTIN redă toate variantele formulei noastre, și pretutindeni notează cu ʺ această silabă (spre deosebire de prima, pe care o prevede cu ʹ, de unde urmează că și el, întocmai ca Graur, consideră accentul originar mai puternic decât cel nou) [5]. Deosebirea de intensitate dintre ambele silabe este, pentru mine, atât de vizibilă în favoarea celei inițiale, încât ea îmi explică existența variantei *ărăcandemine*, pe care n'o înregistrează nici Tiktin, nici Graur, dar am auzit-o eu în sudul Moldovei, unde se bucură de o largă circulație : din cauză că *ă*- este foarte puternic accentuat, accentul silabei imediat următoare slăbește până la ultima limită, care permite prefacerea în *ă* a lui *a*, ca și cum acesta n'ar fi deloc accentuat. In schimb, și

[1] De fapt, un adjectiv cu valoare substantivală, care justifică prezența articolului.

[2] *Dicționarul Academiei*, s. v. *înde*, citează, între altele, pe *ticăloasa 'n de mine* și *nenorocita 'n de mine*, două sinonime, aproximative (afective), ale lui *săracan de mine*, ambele cu adjectivul substantivat la f e m i n i n. Cred că nu-i vorba de o simplă întâmplare. Faptul probează și el, indirect, că avem a face cu formule utilizate mai cu seamă de femei. Cât despre -*nde*-, autorii dicționarului menționat îl consideră identic cu prep. *înde* < *în* + *de*, fără să arate (nici n'ar fi avut cum !) modificarea funcțională, de natură « expresivă », a acestei particule sintactice.

[3] Aceste două particularități se condiționează reciproc (v. mai departe, capit. IV).

[4] Ele apar, de obicei, în momente de emoție mai ușoară, când subiectul vorbitor nu se simte amenințat, primejduit, etc. In exemplele date avem a face cu diverse nuanțe de mirare. Deseori caracterul afectiv al lui *ăra !* este foarte atenuat. Așa se explică de ce tinde oarecum să se gramaticalizeze, soartă care, în principiu, este rezervată tuturor creațiilor afective.

[5] Tocmai existența unui accent (indiferent de tăria lui) pe - *ra* - ar fi trebuit să dea de gândit acestor doi lingviști: dacă pornim dela *sărăcán* (derivatul lui *sărac*), cum se explică accentuarea *sărácan*. . . (și, ceea ce am remarcat deja mai sus, trecerea lui - *ră* - la - *ra* -) ?

pentru acelaşi motiv, capătă un accent secundar silaba a treia, astfel că întreaga formulă are aspectul *ărăcândemine*, conform ritmului limbii noastre, care cere ca între două silabe accentuate să avem una neaccentuată, şi invers.

§ 5. Nu numai vocalele [1] se modifică, împotriva normelor fonetice, subt impulsul afectului. Dacă lăsăm la o parte pe *săracan* . . . devenit *hăracan* . . ., care, după cum am arătat (p. 36), nu poate fi privit ca un exemplu de *s* > *h*, avem cazul, iarăşi amintit, din fugă, al lui *dímon*, pronunţat prin unele locuri *ghimon* sau, poate, numai *d'imon*. Se înţelege că nu-i vorba de fenomenul bine cunoscut şi devenit 'regulă' în unele ţinuturi de peste munţi, ci de o modificare fonetică specială, a cărei cauză este afectul. Am explicat pe *é* > *i*, invocând necazul şi mânia subiectului vorbitor. Aceeaşi stare sufletească face ca organele articulatoare să se apropie şi mai mult [2], aşa că partea anterioară a limbii se lipeşte de palatul tare, acolo unde se pronunţă *i*. Urmarea este înmuierea lui *d*, iar apoi, printr'o deplasare a articulaţiei, prefacerea lui în *ǵ*. Acest fenomen, sporadic şi cam neclar în cazul lui *dimon*, este un fapt sigur şi general la sinonimul *diavol*, care, când se întrebuinţează metaforic, sună pretutindeni *ghĭavol*. Explicaţia psiho-fiziologică este aceeaşi. In consecinţă, nu mă mai opresc asupra ei. Ne-am putea întreba numai, dece *ghĭavol* s'a generalizat, pe când *ghimon* se întâlneşte unde şi unde. Cine face să intervie ideea de tabú în această chestie (v. mai sus, p. 34) ar răspunde, probabil, că *dimon* se deosebeşte suficient de *demon*, pentru ca subiectului vorbitor să i se pară a l t cuvânt (şi astfel să se înlăture primejdia pe care o implică invocarea unei forţe supranaturale) şi, prin urmare, nu-i absolut necesară schimbarea lui *d* în *g*. La *diavol*, singura posibilitate de diferenţiere fonetică este tocmai această transformare a consoanei iniţiale. Se poate da însă şi alt răspuns, mai aproape de realitate : *ĭ* provoacă înmuierea lui *d* şi apoi, ca o consecinţă inevitabilă, prefacerea lui în *ǵ* mai uşor decât *i*. Afară de asta, subiectul vorbitor simte, cred, nevoia, de ordin strict intelectual, să pronunţe foarte închis pe *ĭ*, pentru a evita confuzia lui *ĭa* cu *ĕa* [3].

§ 6. Pe lângă modificările fonetice de felul celor discutate până aici şi care se produc spontan, fără amestecul voinţei subiectului vorbitor, există altele, deosebite de acestea în ce priveşte originea şi natura, dar asemănătoare din punctul de vedere al utilizării lor în vorbire. Voiu înregistra câteva, arătând la fiecare particularităţile caracteristice.

Adv. *bine* sună adesea, în vorbirea familiară, *bene*, aşa dar cu *i* accentuat > *e*, care nu se poate explica fonetic. Fenomenul presupune o articulare a lui *i* cu organele oarecum relaxate, ca atunci când dăm un răspuns în silă, fără convingere, sau neglijent, dintr'un fel de lene, care arată că nu participăm cu tot sufletul la ce spunem. Relaxarea aceasta face ca *i* să se pronunţe foarte deschis şi să se confunde, deci, cu *e*. Să ne închipuim că suntem întrebaţi de un prieten despre sănătate, afaceri, etc. şi avem impresia că întrebarea este o simplă formalitate, ceva de prisos,

---

[1] Incă un exemplu interesant de prefacere vocalică împotriva 'legilor fonetice': *ete!* pentru *uite*, cu nuanţă ironică (în vorbirea celui care nu spune el însuşi aşa, probabil din cauza originii periferice). De pildă: — *Mă, tu eşti?... E t e la el!... Mă, mînca-te-ar neica!...* (Vr, 11 Iulie 1943, p. 12). Se zice şi *etete!* = *uită-te!* Avem, probabil, o contaminaţie între *uite(-te)* şi *iată*, sau, poate, *ete* reprezintă pe *iote* din *ia uite*.

[2] Să se compare 'strângerea' dinţilor, eventual 'scrâşnirea' lor, când, din tot felul de cauze, nu putem da curs liber, prin vorbe, mâniei sau furiei care ne stăpâneşte.

[3] Amănunte, precum şi fapte paralele din alte limbi poate găsi cetitorul în articolul meu *Demon* din *Dacoromania* VII, p. 140 urm.

etc. Răspunsul nostru se va conforma, printr'un act de voință, ambianței morale create de atitudinea partenerului, va fi, adică, și el o simplă formulă de politeță, dar prezentată în așa mod, în cât să exprime aceeași lipsă de interes, de participare sufletească,la fel cu întrebarea însăși. Și cum răspunsul cerut de convenientele sociale este, de obicei, *bine*, vom pronunța acest cuvânt, potrivit celor spuse aici, *bene*. Mai interesant pentru discuția noastră este că această variantă s'a răspândit în anumite cercuri orășenești cu un sens totdeauna glumeț, produs tot al voinței și urmărind să creeze o atmosferă de bună dispoziție, de intimitate [1]. Foarte des se zice *bene mersi*, tocmai cu intenția (ironică!) de a conserva nemodificată formula stereotipă (*bine mersi*), care, de mult ce se întrebuințează, a ajuns să nu mai spuie nimic.

Și mai vizibilă apare intervenția voinței, cu același scop de a provoca râsul, la pronunțarea aproximativ . . . englezească a subst. *plugar*, ca nume al celor mai ieftine țigări românești. Ironia este provocată aici de contrastul dintre calitatea foarte inferioară a tutunului și aerul mai mult decât distins al etichetei, care amintește cunoscătorilor că produsele englezești sunt, în acest domeniu, superioare tuturora. Am auzit eu însumi, printre Ieșeni, și nu numai odată, pronunțarea *plögăr*, pe care apoi am găsit-o și în limba scrisă : *Tutunul pământiu al țigării avea un miros aspru și iute, ca de țărână. Nu degeaba îi spunea « Plugar » sau « P l e u g h e r », după fantezista pronunțare a lui Sandi, i r o n i c ă p a r o d i e r e* [2] *a aristocraticelor « Chesterfield », de odinioară* (VR, Aug. 1938, p. 47).

§ 7. Altădată se recurge, iarăși voit, la aspectul fonetic învechit, adică d e m o d a t [3], al unor cuvinte, cu scopul de a ironiza noțiunile respective și pe cei care mai țin la ele. De obicei avem a face cu neologisme, introduse la noi din limbi și în epoci diferite, fapt care explică pe de o parte deosebirea de pronunțare, pe de alta vrâsta mai mare a unuia din cele două aspecte. Procedeul aparține, în general, limbii literare, fiind utilizat din belșug, de către scriitorii satirici și umoriști, dar, subt influența acestora, el ne întâmpină și în vorbirea multor oameni culți. Iată câteva exemple de acest fel din opera lui Caragiale : *țivilește*, *soțietate*, *cestiuni*, *finanțiară*, *reghistrat*, *țilindru*, *canțilerie* [4], *harahter*, etc. Cf. și următorul pasaj din Ci, p. 23 : *Franțuzul veni în pas gimnastic cu cele două silfide și făcu obișnuitul ț e r e m o n i a l cu o deosebită solemnitate.*

Foarte numeroase, tot la Caragiale, dar și la alți autori, sunt neologismele modificate din ignoranță, adică din incapacitatea subiectelor vorbitoare de a și le însuși subt forma lor corectă. Ele au rostul să caracterizeze și din punct de vedere lingvistic personajele respective, care, prin tot ce fac și spun, sunt ridicule, deci vrednice de dispreț. Marea majoritate a acestor cuvinte au ori au avut o existență reală. Așa se face că le întâlnim, cu exact aceeași înfățișare, la mai mulți scriitori. Destule sunt însă creații proprii, conforme, în general, cu spiritul limbii noastre, așa cum se manifestă el în cazurile cu adevărat existente. Caragiale s'a distins

---

[1] Nu poate fi vorba de o imitare a ital. *bene*, cum ar fi ispitit cineva să creadă, grație identității fonetice desăvârșite. Un argument, indirect, dar puternic, împotriva unei astfel de ipoteze ne oferă frc. *bien*, care, în formula *eh, bien*, atât de frecventă în vorbirea familiară, pierde pe *i*, ceea ce se explică la fel cu rom. *bine* > *bene*.

[2] Aceste cuvinte sunt subliniate de mine, fiindcă ne dau 'cheia' modificării aici în discuție. Ele arată totodată că ironia lovește pe cei care, în momente de. . . belșug bănesc, fac un lux exagerat chiar și cu țigările, pentru ca după aceea să ajungă la. . . Plugar !

[3] De aici nuanța comică.

[4] Il citez aici pentru *ț* în locul lui *č*.

printr'o intuiție nu numai subtilă, ci și foarte justă, în imitarea a ceea ce s'ar putea numi 'legile fonetice' românești, acolo unde a purces la 'stâlcirea' neologismelor întrebuințate de eroii comediilor și schițelor lui [1]. Multe au devenit un fel de bun lingvistic comun, căci au intrat în vorbirea oamenilor de cultură, care le invoacă la tot pasul. Mai cu seamă acest aspect al problemei interesează discuția noastră și motivează, deci, luarea ei în considerație.

Dau lista mai mult ori mai puțin completă a exemplelor găsite în comediile lui principale : *bampir*, *famelie*, *renumerație*, *catrindală*, *foncție*, *fotel*, *docoment*, *nifilist*, *scrofuloși* (*la datorie*), *naturel*, *depandă*, *suspandați*, *cioclopedică*, *andresă*, *andrisant*, *enfluanseze*, *enteres*, *stabilament*, *bagabont*, *ambiț* [2], *prezanți*, *musiu*, *pasion*, *cumbate*, *costituțiune*, *viritabil*, *ezircit*, *cremenal*, *isplic*, *santimuri*, *compromentez*, *catindat* (și *catindez*), *itidenție*, (*par*) *examplu*, *asenție*, *vitrion*, *grandirop*, *particuler*, *intrigatoriu*, *volintir*, (*cerneală*) *violentă*, *bagadel*, (*lege de*) *murături*, *fandaxie*, *iluzii* (pentru *aluzii*). Să se adauge : *atistament*, *agalizată*, *antilerie*, *filopseră*, *ambiț*, *fixonomie*, *asenție* (Br-V).

§ 8. In această listă figurează cuvinte care, din punct de vedere pur lingvistic, nu pot fi interpretate în același chip. Dar amănuntul nu interesează. Efectul produs asupra cetitorului și al ascultătorului este pretutindeni identic. Printre ele avem câteva e t i m o l o g i i p o p u l a r e : modificări fonetice produse subt influența unui cuvânt, de obicei vechiu (sau mai vechiu, mai răspândit și, deci, mai cunoscut), cu care seamănă foarte bine ca sunete neologismul și cu care acesta ajunge să se confunde (*scrofulos*, *murături*, etc.). Dacă mă opresc în special asupra lor, este din cauză că fenomenul apare și la alți scriitori, care nu-l utilizează totdeauna cu intenții satirice. Observația este valabilă și pentru alte exemple de felul celor înregistrate mai sus, ceea ce dovedește că nu numai aspectul cuvântului, ci și situația, atmosfera generală a povestirii, contribue la producerea efectelor stilistice. Cu etimologia populară merge c o n t a m i n a ț i a : două cuvinte, asemănătoare ori nu, se combină, pentru a da naștere unuia nou. Fenomenul se produce și involuntar, dar și cu voință. Iată câteva cazuri, găsite la Creangă : *nepurcel* < *nepot* + *purcel* (*He, he !, bine-ai venit, n e p u r c e l e !*) ; *Dumnezeu să-l i e p u r e !* [3] ; *furlua* < *fura* + *lua* (*mai fiecare tovarăș al meu f u r l u a s e câte ceva*) ; *mârșavă* = *marșandă* (*dar de când au luat « m â r ș a v e l e de modă »* [4] *locul gospodinelor romånce . . .*). Cf. și *berbeteag* 'amețit de băutură', pe care *Dicționarul Academiei*, s. v. *beteag*, îl consideră ca o contaminație, tot glumeață, firește, a lui *beteag* 'bolnav' cu *bere* (= 'băutură în general' ?), apoi (*ești foarte*) ***animabil*** pentru ***amabil***, ***furgăsi*** < ***fura*** + ***găsi*** ș. a.

---

[1] Predecesorul său, Alecsandri, a reușit și în această privință mai puțin decât autorul « Scrisorii pierdute ».

[2] Apare și la Br-V, apoi la numeroși scriitori umoriști (totdeauna în gura oamenilor inculți).

[3] Subt raportul strict formal, s'ar părea că n'avem a face cu o contaminație: *ierte* a fost înlocuit prin *iepure*, ceea ce, pentru cine nu-i deprins cu procese lingvistice de acest fel, ar putea da impresia unei etimologii populare (cf. *scrofulos*, care a luat locul lui *scrupulos*, tot așa *murături* pentru *moratoriu*). Trebue ținut seamă de conștiința subiectului vorbitor, și este sigur că acesta simte în silaba inițială a lui *iepure* pe *ie* din *ierte* (datorită, evident, sensului întregii formule). Unii editori ai lui Creangă afirmă că *iepure* stă pentru *apere* și că explicația acestui « joc grosolan de cuvinte » a dat-o chiar povestitorul.

[4] Pus în ghilemete de Creangă însuși, ca să înlesnească cetitorului înțelegerea acestei sintagme.

CAP. II: DISPARIȚII DE SUNETE

§ 1. In condiții psihologice asemănătoare cu cele descrise până aici sunetele pot să și dispară, iarăși contra 'normelor' fonetice. Astfel imprecația *bate-te-ar Dumnezeu!* apare des subt aspectul *'ate-te-ar . . .*, cu *b* căzut în mod 'neregulat'. Explicația dată mai sus (p. 36) pentru *ăracan . . .* < *săracan . . .* se potrivește și aici, unde am putea invoca, în subsidiar, drept cauză psihologică, și șovăirea subiectului vorbitor între mânie, provocată de purtarea celui blestemat, și dragoste (în ipoteza, foarte frecventă, că obiectul blestemului este un membru al familiei, de obicei un copil). Ca atâtea alte formule, devenite, prin forța lucrurilor, șabloane, și aceasta apare în tot felul de împrejurări, unele foarte deosebite de cele inițiale. Așa se explică, de pildă, prezența subst. *noroc* (în locul lui *Dumnezeu* sau al lui *foc*, *boală*, etc.): *'ată-te norocul* (*să te bată*) *!*, care arată că sensul peiorativ al verbului s'a șters cu desăvârșire. Acest fapt a înlesnit răspândirea formei fără *b-*, deci atenuarea intențiilor răzbunătoare, și acolo unde substantivul n'are o semnificație favorabilă sau măcar inofensivă, de ex. în *'ată-te pustia!* Odată început, procesul de slăbire a înțelesului originar malițios a continuat să se adâncească, ajungând, din punct de vedere fonetic, la o amputare și mai serioasă a verbului, prin dispariția întregii silabe inițiale, ceea ce-l face aproape de nerecunoscut: *'Tă-vă pustia, privighetori, să vă bată, că știu că vă drăgostiți bine!* (Creangă).

Cu *'(a)tă-te . . .* merge, mai ales formal, *zice că*, devenit *'ice-că* și apoi *'ci-că*. Subt acest ultim aspect s'a gramaticalizat în așa măsură, încât ne vine greu să admitem că ar fi produsul afectului și mai greu încă să dovedim o atare ipoteză. Trebue să pornim dela emoția unui subiect vorbitor care raportează vorbele amenințătoare sau deznădăjduite ale cuiva: zguduit de cele auzite (și văzute!), 'înghite' sunetele inițiale (cum își înghite, în împrejurări similare, suspinele ori lacrimile).

§ 2. Mai apropiat, ca situație exterioară și moment psihologic, de *'ată-te . . .* este *'oamne ferește!* (adesea cu o aspirație foarte perceptibilă: *hoamne . . .*) pentru *Doamne ferește!*, extrem de răspândit mai ales în vorbirea femeilor simple și de o anumită vrâstă [1]. Formula a devenit o adevărată exclamație, care n'are totdeauna semnificație stilistică propriu zisă. Eu am auzit-o adesea la oameni care parcă se trezeau din somn, adică dintr'o reverie, deci nestăpâni cum trebue pe mijloacele lor de exprimare lingvistică. In acest sens pledează fenomenul similar *'ai 'ine* < *mai*

[1] Judecând după impresiile și reminiscențele mele, destul de depărtate în timp.

bine din următorul citat: *Și iar, după o pauză mai lungă c ă s c â n d*[1]*: — ' a i ' i n e luai în arendă o moșie de-a Academiei. . .* (Br-V, p. 10).

Nevoia de a 'înghiți' sunetele inițiale, cauzată de o respirație neregulată, pare a fi intervenit și în căderea lui *a-* din *atâta mare!*: *Și el, cât era de ostenit, ne prindea câte pe unul, ca la « baba-oarba », ne ridica în grindă, zicând: « 't â t a m a r e! » și ne săruta pe fiecare* (Creangă). Cine a săvârșit el însuși această mișcare știe că pe *a-* din *atâta* nu-l pronunțăm, cel puțin nu-l pronunțăm în mod perceptibil pentru alții, căci descompunem oarecum cuvântul în două părți, corespunzătoare celor două părți ale mișcării, una de aplecare (ca să putem apuca copilul cu mânile), scurtă și ușor de executat, alta de ridicare, cu copilul în mâni, care durează și obosește. Primei, neînsemnată în comparație cu a doua, îi corespunde silaba inițială (un singur sunet!) a lui *atâta*, celeilalte, restul (urmat de adj. *mare*). Situația seamănă foarte bine cu aceea a oamenilor care ridică o greutate: ca să se îndemne și totodată să-și coordoneze gesturile, ei strigă *(h)ărup*, pronunțat *(h)ă* (acesta foarte încet, adesea nici nu se aude) și, după o pauză destul de lungă, *rup*. In cazul lui *'tâta mare!* a intervenit, cu siguranță, și intenția de a imita vorbirea copiilor, care, indiferent cum, 'stâlcesc' cuvintele (și *'tâta* pentru *atâta* reprezintă o asemenea 'stâlcire').

§ 3. Deosebit de cazurile acestea, prin poziția medială a sunetului dispărut, este *ciste* pentru *cinste*: *Gică-l mai înghiontește odată, cu 'nțeles: — Fac, io, c i s t e...*[2] *și amândoi intră în prăvălie* (RB-R, p. 123). Dacă, după cum cred, nu-i vorba de o modificare fonetică afectivă la origine, se impune să plecăm dela sensul propriu al substantivului, poate, mai degrabă, dela adj. *cinstit*. Când insistăm asupra semnificației lui morale, ca să convingem pe partenerul neîncrezător despre cinstea noastră sau a unui prietin, 'apăsăm', fără să vrem și chiar fără să ne dăm seama, pe începutul cuvântului[3]. Urmarea este ori poate fi dispariția lui *n* (de fapt, dispariția nazalității lui *i* din prima silabă, căci prezența lui *n* se reduce, în asemenea cazuri, la simpla nazalizare a vocalei precedente).

§ 4. Alături de căderea unor sunete izolate întâlnim dispariții de s i l a b e î n t r e g i, fie inițiale (ca în cazul lui *'tă-mă . . .*), fie din interiorul cuvintelor. Hotărîtoare este, de cele mai multe ori, poziția accentului: silabele accentuate rezistă mai bine decât cele neaccentuate. Această constatare corespunde normelor limbajului obiectiv și, în consecință, ar fi un indiciu că n'avem a face cu modificări produse de afect, care trece peste tot ce însemnează ori poate însemna 'regulă'. Să vedem mai întâiu faptele.

Subst. *cocon*, *cocoană* pierd, în vorbirea familiară, prima silabă. Fenomenul se va fi produs în condiții favorabile din punct de vedere fonetic, și anume la vocativul acestor substantive urmate de un nume de botez: *cocoane Ion!*, *cocoană Marie!* Accentul principal al sintagmei stă pe nume și este foarte puternic, din cauză că elementul deosebitor dela un caz la altul îl constitue tocmai numele, nu titulatura, aceeași totdeauna. Afară de asta, când strigăm pe cineva care se

[1] Subliniat de mine.

[2] Subliniat de autor, ceea ce arată că pronunțarea e reală și aparține 'eroului' (personaj dela periferie).

[3] Observăm (și vom observa mereu) că, de obicei, partea inițială a cuvintelor și a formulelor este supusă modificărilor provocate de afect. Lucru firesc, deoarece forța emoției atinge maximum în momentul când, subt imperiul ei, începem a vorbi, a o exprima lingvistic.

găseşte la oarecare depărtare, îi spunem numele tare, de teamă că nu ne aude. Urmează că pe *cocoane*, etc., deja slab accentuat din cauza rolului sintactic secundar, îl pronunţăm şi mai slab, conform principiului compensaţiei, care lucrează şi în domeniul vorbirii umane. Dispariţia lui *co-* este uşurată de numeroşi factori : la cei arătaţi chiar acum se adaugă lipsa accentului (căci, indiferent de poziţia lor în frază, aceste cuvinte se accentuează totdeauna pe silaba penultimă) şi asemănarea de sunete, care merge aproape până la identitate, cu silaba următoare. Acest din urmă amănunt dă naştere întrebării, dacă dispariţia lui *co-* s'a produs dintr'odată ori a trecut prin faza intermediară *ccoane*, aşadar cu căderea prealabilă a lui *o*. Ipoteza a doua găseşte sprijin în pronunţarea cu *c* lung (*cc*), care se întâlneşte adesea, precum şi în paralela *mmăligă* (popular, alături de *măligă*, pentru *mămăligă*). Indiferent de explicaţie, fapt este că astăzi toţi Românii care spun ori aud pe alţii spunând *coane*, *coană* văd în aceste cuvinte aspectele, amputate de silaba iniţială, ale lui *cocoane*, *cocoană*. (Să se compare şi *naş* < *nănaş*.)

Dela vocativ fenomenul s'a întins la nominativ şi acuzativ (*conu Ion*, *coana Maria*), apoi la genetiv şi dativ, care s'au adaptat cu atât mai uşor la noua situaţie, cu cât ele se formează cu *-lui* antepus (asta la masculin [1] : (*a*) *lui conu Ion*), nu postpus, ca de obicei, ceea ce se datoreşte sentimentului că întreaga sintagmă este un nume propriu [2].

§ 5. Poate fi vorba de afect propriu zis într'un caz ca acesta ? Dacă socotim 'chemările', 'strigările' ş. a. drept manifestări ale unor stări sufleteşti afective, şi trebue să le considerăm astfel, cel puţin în anumite condiţii, răspunsul nu poate fi decât afirmativ. Mai este însă ceva. Formula caracterizează limbajul familiar, care implică legături de prietenie, adesea de rudenie mai depărtată, între conlocutori. Imprejurarea că, de multă vreme, ea s'a răspândit şi s'a banalizat nu prezintă importanţă pentru discuţia noastră. Dar chiar astăzi, în mod normal, utilizarea ei între oameni de condiţie socială egală presupune existenţa unor relaţii la baza cărora stă dragostea, amestecată cu respect (când îi desparte o diferenţă de vrâstă) [3]. Iar dacă avem în vedere pe servitori, cerşetori, etc., care o întrebuinţează regulat (mai ales în Moldova), încă nu putem elimina afectul : ataşament faţă de stăpâni la unii, dorinţa de a înduioşa la alţii. De altfel ne putem întreba, în ce mediu s'a ivit fenomenul nostru: nu cumva oamenii de serviciu şi ţăranii sunt iniţiatorii lui ? Chestia e prea complicată, din cauza numeroaselor înţelesuri ale lui *cocon*, care îngreuiază şi stabilirea unei etimologii sigure [4]. Afară de asta, ea nu interesează direct discuţia de faţă.

Răspândirea lui *conu*, etc. s'a făcut şi în alt sens. Nu numai ca anexă a unui nume personal, ci şi singure aceste cuvinte apar 'scurtate' (de astădată exclusiv la vocativ). De asemenea au influenţat ele asupra derivatelor : *conaş*, *conăşel* (pentru *coconăşel*, în gura Ţiganilor şi a cerşetorilor), *coniţă*. Cf. şi *coana*

---

[1] Poate şi la feminin: cine zice (*a*) *lui Maria*, şi sunt destui care zic aşa, n'au cum să se ferească de (*a*) *lui coana Maria*.

[2] Şi acest fapt trebue să fi contribuit la 'scurtarea' fonetică a cuvintelor noastre.

[3] Un exemplu elocvent este următorul. Lui Mihail Sadoveanu scriitorii ieşeni dela « Viaţa romînească » (fraţii Teodoreanu, Demostene Botez, Topârceanu) îi spuneau (cei care trăiesc îi spun, de sigur, şi astăzi) *coane* (şi *conu*) *Mihai*. Deosebirea, de natură afectivă, dintre această formulă şi *Domnul*(*e*) *Sadoveanu* sare în ochi.

[4] Vezi *Dicţionarul Academiei*, s. v.

mare 'bunica' (în vorbirea oamenilor de serviciu, dar acceptat și de stăpâni) [1]. Nuanța semantică predominantă este, pretutindeni, 'familiaritatea' (în sens foarte larg și foarte vag), cum dovedesc atâtea opere literare cu subiecte din viața țărănească și dintr'un anumit mediu orășenesc [2].

Exact la fel se prezintă lucrurile, în toate privințele, la sinonimul moldovenesc al lui *cocoană*: *duducă* > *ducă* (*ascult porunca d u c ă i G h i z e l a*, 1907, II, p. 36).

§ 6. Alte cuvinte, aparținând la aceeași sferă de acțiune, diferă de precedentele numai prin p o z i ț i a a c c e n t u l u i, care nu împiedecă totuși producerea fenomenului în condiții absolut identice : *nenea* (*Gheorghe*) > *nea* și *lelea* (*Ioana*) > *lea*, existente, după cât știu, numai în graiurile populare [3] muntenești. Faptul că de astădată a dispărut silaba accentuată probează că accentul ei a fost foarte slab, și aceasta, din cauza accentului puternic al numelui următor, cum am susținut în discuția privitoare la *conu*, etc. El confirmă însă și altă constatare, aceea că începutul cuvintelor de acest fel, indiferent dacă poartă ori nu accent, este mai expus dispariției, conform principiului, iarăși enunțat, că afectul are mai mare vigoare în momentul când emitem, subt imperiul lui, primele sunete.

Nea și *lea* prezintă interes și din alte puncte de vedere. La *conu* < *coconu* ne-am întrebat, dacă silaba inițială a căzut dintr'odată sau treptat. Aici o asemenea întrebare nu-i posibilă, fiindcă *ne-* este accentuat, și, oricât de slab ar fi accentul, *e* nu putea dispărea singur, ci numai împreună cu consoana precedentă. Am avea o h a p l o l o g i e : din două silabe consecutive identice dispare una, care-i simțită ca fiind de prisos [4]. Finala *-a* ne trimete la nominativ : *nenea Gheorghe*, *lelea Ioana*, nu la vocativ, cum am admis pentru *conu*, *coana*. Aceste două fapte pot zdruncina explicația dată acolo în ce privește amănuntele corespunzătoare. Dar nu cred că este cazul. Din moment ce lingvistica nouă a acceptat ideea că fiecare cuvânt are istoria lui și că, deci, fiecărui cuvânt trebue să-i aplicăm normele proprii de evoluție, cu atât mai mult se impune respectarea acestui principiu în domeniul stilisticii, unde fenomenele sunt, într'un anumit sens, unice [5].

§ 7. Deoarece suntem la t i t u l a t u r i, se cuvine să mă ocup acum de sinonimul 'solemn' al lui *cocon*, adică de *domn*. Urmat de un nume propriu, acest cuvânt se reduce la *dom* sau *don* (după natura sunetului dela începutul numelui următor) : *Dom Popescu*, *Don Vasilescu*. Mai frecventă și mai izbitoare pare această 'scurtare' cu nume de profesiuni după ea : *dom profesor*, *don căpitan*, etc. în loc de *domnul* . . . sau *domnule* . . . Situația seamănă cu a lui *conu*. Singura

[1] Iată un citat interesant: *Adineaori doar spunea că se duce la c o n i ț a A l i c e*, *acum zice că se duce la c o a n a m a r e* . . . (sunt reflecțiile unei servitoare) (VR, Febr.-Martie 1936, p. 40).

[2] *Conașii* este titlul unui roman (moldovenesc !) de Gh. Brăescu.

[3] Așa se explică nuanța ironică pe care o pot ele avea (mai ales primul) în anumite împrejurări. Cf., de pildă, *să vorbească și nea Ion, că și el îi om*, unde ironia vine însă și dela *Ion*, depreciat ca nume de botez, din pricina prea marii răspândiri (cum arată și formula « întreagă » *nenea Ion*).

[4] Să se compare *cărează* < *căcărează*, unde vor fi intervenit și considerații eufemistice, apoi *măligă* < *mămăligă*, n. top. *Hurezul* (Vâlcea) din mai vechiul, atestat, *Huhurezul*.

[5] In vorbirea populară din sudul Moldovei (Tecuci) lui *nea* și *lea* îi corespund *băța* < *bădița* și *lelța* < *lelița*, cu dispariția lui *i* a c c e n t u a t (la primul lipsește întreaga silabă: *- di -*, dar este sigur că întâiu a căzut numai *i*, iar *d* s'a asimilat la *ț* următor, pierzându-se în acesta).

deosebire esențială vine dela accent: aici prima silabă este accentuată și de aceea se păstrează [1]. In ce privește mediul unde se va fi produs fenomenul, cred că este cel cazon. Acolo, date fiind ierarhia strictă și marea mulțime a subalternilor, se întrebuințează *domn* infinit mai des decât aiurea, și tot acolo condițiile (ritmul rapid al activității, sensibilitatea mai mică a soldaților, oameni de obicei inculți, față de aspectul neschimbat al cuvintelor, etc.) sunt mai favorabile pentru producerea lui [2].

De ce n'a dispărut prima silabă, care, deși accentuată, putea să cadă (ca la *nenea* > *nea*)? Un răspuns gramatical, adică pur formal, ar fi că silaba a doua, în cazul nominativului, se reduce, de fapt, la articol (*dom-nul*), și aproape tot așa stau lucrurile cu silabele a doua și a treia ale vocativului (*dom-nule*). Ar fi însemnat să dispară tocmai partea purtătoare de înțeles a cuvântului și să rămâie morfemul, care exprimă numai raportul sintactic. Trebue să fi intervenit însă și altceva. *Domn* are, spre deosebire de *cocon*, un accent mai puternic decât al numelui însoțitor. Românii spun *dőmnul Popéscu*, *dőmnule căpitán*, nu *dómnul Popèscu*, etc., cum ne-am aștepta, luându-ne după *cocónu Iőn* și după modelele străine ale formulei în discuție (*Monsiéur Jeàn*, *Hérr Profèssor*) [3]. Forța mare a accentului a ajutat la păstrarea intactă a silabei inițiale, care prezintă și avantajul, foarte important, că conține sensul propriu zis al cuvântului. Deosebirea față de *cocon* s'ar datori faptului că *domn* s'a întrebuințat din capul locului și continuă să se întrebuințeze până astăzi și singur, nu numai împreună cu un nume, având numeroase înțelesuri ('Dumnezeu', 'monarh', 'stăpân' ș. a.).

Dintre cuvintele care aparțin la familia lui *domn* singur *domnișoară* se întâlnește cu modificarea fonetică aici în discuție: *don'șoară* (Vr, 2 Maiu 1943, p. 1).

§ 8. Pronumele de reverență formate din subst. *domnie* și adjectivul posesiv corespunzător sunt de asemenea supuse unei amputări silabice. Condițiile de ordin social și psihologic se apropie în largă măsură de cele arătate la *domn*, lucru firesc, deoarece avem a face, în fond, tot cu un fel de titulaturi. Trebue precizat că numai formele familiare pierd o parte din sunetele lor, nu și cele solemne (*Domnia-ta*, *Domnia-voastră*, etc.), constatare iarăși logică: am văzut doar că afectul, cu toate urmările lui, se manifestă tocmai în vorbirea curentă, de toate zilele, care se caracterizează printr'o libertate aproape desăvârșită. Astfel *Dumneata*, *Dumneavostră*, *Dumnealui*, *Dumneaei* devin (*m*)*neata*, (*m*)*neavostră*, (*m*)*nealui*, (*m*)*neaei*, a căror valoare stilistică, existentă în împrejurări determinate, poate fi destul de variată (predomină nuanța ușor ironică, glumeață, mai ales între membrii aceleiași familii, între prieteni, etc.)[4]. Țăranii și orășenii dela periferie le utilizează în mod obișnuit, așa că la ei posibilitatea de a le colora afectiv este, cel puțin principial, exclusă.

Observăm că pretutindeni, la pronumele de reverență, prima silabă este aceea care cade. Faptul se explică tot cu ajutorul accentului. Deoarece elementul deose-

[1] Neînsemnat pentru discuția noastră este amănuntul că 'sincopat' *domn* apare singur numai la vocativ: *donle* (cf. *Coborîrea, domlor!, strigă taxatorul*..., Răd II, p. 185).

[2] Nu-i o simplă întâmplare, de sigur, apariția în literatură a lui *don* tocmai prin intermediul unei opere cu subiect din viața de cazarmă: *Don Vagmistru*.

[3] Această repartiție a celor două accente este așa de caracteristică pentru limba noastră, încât numeroși Români nu pot s'o evite nici când vorbesc o limbă străină.

[4] Cf. și NM, p. 251: *Dau odaia unei femei serioase!, am lămurit-o eu. — Păi, mai serioasă ca mine? s'a ismenit 'm n e a e i*, unde ironia e disprețuitoare.

bitor dela o persoană la alta, dela un gen la altul, etc. îl constitue posesivul, nevoia de a înlătura orice putință de confuzie a dus, din capul locului, la accentuarea părții finale a acestor formații. Inceputul, același la toate (*dumnea-*), a rămas cu un accent secundar, deci slab, care n'a putut împiedeca dispariția primei silabe.

Dumneata apare 'scurtat' și la genetiv-dativ : *(m)ne(a)tale* [1]. Această formă, care nu prezintă niciun interes deosebit, are varianta, foarte răspândită mai ales în graiurile moldovenești, *mata('e)*. Valoarea ei afectivă este clară și neobișnuit de mare. Cine se folosește de amândouă știe că *dumneata(le)* se spune unui om care ne este indiferent, pe când *mata(le)* este rezervat ființelor respectate și iubite totodată, în primul rând părinților. Acest amănunt ne lămurește, fără nicio dificultate, originea ultimei forme. Modificarea care a dat naștere lui *mata(le)* este prea profundă, pentru ca să ne-o putem explica pe cale normală (fie ea și stilistică). De aceea trebue să admitem că « autorii » lui *mata(le)* sunt copiii, la începutul activității lor lingvistice, când se luptă cu greutățile limbii materne. In acest sens pledează și aspectul morfologic al cuvântului nostru : *matale* se întrebuințează la toate cazurile, dar vede oricine că funcțiunea originară, foarte frecventă până astăzi, este de genetiv-dativ. Extinderea lui la nominativ-acuzativ nu s'a putut produce decât în vorbirea unor oameni care nu stăpâneau bine sistemul lingvistic românesc, deci tot în vorbirea copiilor. Dela aceștia și l-au însușit părinții, apoi alți adulți [2], deocamdată numai în relațiile lor cu copiii, apoi, prin obișnuință, în toate împrejurările [3].

Tendința de a 'scurta' astfel de cuvinte este, grație afectului, atât de puternică, încât se manifestă și la derivatele lor. Astfel diminutivele lui *matale*, și ele produse afective (ale dragostei, apoi ale ironiei binevoitoare, etc.), pierd silaba inițială : *mătăluță* și *mătălică* devin, prin unele ținuturi muntenești, *tăluță* și *tălică*.

§ 9. Cu termenii discutați până aici seamănă, în multe privințe, formule de salutare ca *bună ziua !*, *bună seara !* etc., pe care cunoscuții și prietenii între ei le reduc la *'nă ziua !*, *'nă seara !* (mult mai des prima, probabil pentrucă se bucură de o circulație mai mare). Și aceasta, drept urmare a unei stări sufletești afective, cam vagă, e adevărat, dar reală : este atmosfera amicală, de familiaritate, care permite, ba chiar provoacă abaterea dela aspectul consacrat al sintagmei, obligator în relațiile cu străinii și cu superiorii noștri. Din punct de vedere fonetic situația se prezintă întocmai ca la *coconu . . .* [4] : accentul principal stă pe partea a doua a formulei, prin urmare se 'scurtează' adjectivul precedent, care este oarecum dela sine înțeles. Acest ultim detaliu explică încă un fapt, și anume dispariția lui

---

[1] Celelalte au o singură formă pentru toate cazurile. De altfel și acesta tinde să-și unifice flexiunea. Foarte mulți Români spun, indiferent de caz, numai (*dum*)*neatale* sau chiar numai (*dum*)*neata*.

[2] Adulții au simțit însă nevoia diferențierii celor două perechi de cazuri, și atunci, după modelul lui *dumneata* — *dumneatale*, au format dela *matale* un nominativ-acuzativ *mata*. In sudul Moldovei (la Focșani) am simțit o deosebire (semantică, nu morfologică) între aceste două forme: o doamnă, din mica burghezie, spunea *matale* mamei și *mata* soacrei sale !

[3] Să se compare situația perfect asemănătoare a lui *mamă*, *tată*, *țață*, *nene*, *dadă*, *babă*, *nană*, *lele*, *papă*, etc., cuvinte « create » de copii, cum arată clar aspectul lor fonetic (repetarea silabei la fiecare), dar acceptate cu vremea de toată colectivitatea lingvistică.

[4] Cu o ușoară deosebire, care nu contează: *bună* e accentuat pe prima silabă, *coconu* pe penultima.

bună. Căci auzim adesea şi numai *ziua !*, *seara !* Adică ni se pare că auzim numai atâta. Chiar dacă nu percepem niciun sunet de-al adjectivului, subiectul vorbitor are conştiinţa că-l pronunţă, iar partenerul sau ascultătorul îi simte de asemenea existenţa, graţie unei pauze care precede substantivul şi care corespunde **nu** pronunţării lui *(bu)nă*, ci 'înghiţirii' acestuia (subt forma unei inspiraţii de aer).

O situaţie specială are *bună dimineaţa !*, prin faptul că amputarea lui se produce altfel. In loc de *'nă dimineaţa !*, cum ne-am aştepta, se spune numai *'neaţa !* Deosebirea se datoreşte, în primul rând, ritmului silabic, care nu este, nici nu poate fi identic cu al formulelor similare precedente. Substantivul are aici patru silabe, acolo două. Dar atunci această formulă, oricât de tare s'ar 'scurta', ar trebui să rămâie cu mai multe silabe sau măcar cu tot atâtea ca celelalte. De fapt, se realizează ipoteza a doua. Căci *'neaţa !* este pentru conştiinţa noastră lingvistică echivalentul lui *'nă neaţa !*, aşa cum *ziua !*, *seara !* sunt egale cu *'nă ziua !*, *'nă seara !* (v. mai sus). Aici intervine un amănunt oarecum material în sprijinul afirmaţiei mele : *neaţa !* are un *n* lung, cel puţin de obicei, dacă nu totdeauna. Nu-i exclus totuşi să avem a face cu o imitaţie voită (în scopuri glumeţe) a pronunţării (reale ori presupuse, nu importă) din vorbirea copiilor. Dovadă ar fi formula *'neaţa laş !*, pe care am auzit-o adesea prin Muntenia la adresa copiilor (în glumă, şi la adresa adulţilor) şi care reprezintă, cu siguranţă, 'scurtarea', împinsă până la maximum, a primului 'vers' din cântecul *Bună dimineaţa la Moş Ajun !* Explicaţia mi-a fost sugerată de faptul că mai ales şi tocmai cu prilejul sărbătorilor Crăciunului circulă insistent această salutare glumeaţă. Este foarte posibil ca un copil să se fi « încurcat » la spunerea versului citat şi să-l fi pronunţat aproximativ *'neaţa laş !* In orice caz, despre o imitare a vorbirii copiilor, cu scopul de a obţinea efecte (chiar stilistice : haz, bucurie, bună dispoziţie), avem dreptul să vorbim fără nicio îndoială [1].

Intru cât ne găsim la formule de salut, pot menţiona, în treacăt, că infinitivul substantivat al verbului respectiv sună, în împrejurări ca cele descrise mai sus, *saltare !* [2]

§ 10. Dispariţii de silabe, în condiţii mai mult ori mai puţin asemănătoare cu cele de până aici, avem şi la alte grupuri de cuvinte. Toate prezintă câteva puncte comune, care trebuesc arătate de pe acum. Mai întâiu, silaba eliminată este pretutindeni prima (accentuată ori nu, după caz). Apoi, şi acest detaliu merită atenţie deosebită, stările afective care le-au dat naştere sunt de altă natură decât la exemplele precedente. In general, intervine nemulţumirea, cu nuanţele ei (supărarea, indignarea, mânia), iar ca efect, după producerea fenomenului, impresia de trivial sau obscen, care face ca formulele în discuţie să fie evitate de oamenii mai sensibili prin fire şi educaţie. Aproape toate au caracter şi chiar aspect exterior de imprecaţii în sens larg (blesteme, înjurături ş. a.). Iată câteva printre cele mai obişnuite.

Vb. *mânca* pierde prima silabă în sintagme injurioase ca *mânca-te-ar ciuma !* (cu adaosul, foarte frecvent, *să te mănânce !*) : *'ca-te-ar boala !*, *'ca-l-ar moartea !* (*Ethnos* I, p. 191). Din punct de vedere strict fonetic, lucrurile se petrec în cea mai perfectă regulă : *mân-* este o silabă neaccentuată (şi aşezată înaintea uneia

[1] Fenomenul apare, cum e de aşteptat, şi în alte limbi. Cf. germ. *'n Tag !*, *'n Abend !* pentru *guten Tag !*, *guten Abend !*, apoi *Morgen !* (fără *'n* înainte sau, mai exact, fără să fie perceput) pentru *guten Morgen !*, frc. ***Sieurs-dames*** pentru ***Bonjour, Messieurs et Mesdames.***

[2] Despre *sal't !* în loc de *(vă) salut*, v. mai departe.

cu accent foarte puternic). Subiectul verbului variază enorm, ca la orice blestem: forțe supranaturale răufăcătoare, tot felul de boli, sinonime afective de-ale primelor (*cânii*, *ciorile*, etc., care trezesc ideea morții : trebue să moară cineva, pentru a fi mâncat de aceste animale). Dar, întocmai ca la *bate* (v. mai sus, p. 41), acțiunea respectivă poate fi săvârșită și de noțiuni binevoitoare : *noroc*, *mamă* ș. a. Evident că în asemenea cazuri atitudinea noastră este cu desăvârșire alta. Totuși, și iarăși potrivit psihologiei umane, aptă de a străbate cu ușurință cele mai variate faze de ordin sentimental, *'ca-te-ar norocul!*, *'ca-l-ar mama !*, etc. se întrebuințează, ba încă des, și cu intenții ironice. In special construcția a doua se pretează la acest uz : dela mame, care se « prăpădesc » (în mod sincer, firește) de dragul copiilor lor, ea a fost împrumutată, în batjocură, de oameni străini [1], cu altfel de sentimente pentru aceste ființe. Așa se explică înlocuirea lui *mama* prin *măsa* : *'ca-l-ar măsa !*

§ 11. Ultimul exemplu ne duce în mod logic la 'scurtările', cu aspect trivial, *măta* < *mamă-ta* și *măsa* < *mamă-sa*. Surprinde aici, oricât am fi de obișnuiți cu abaterile limbajului afectiv, căderea primei silabe, care este nu numai accentuată, ci poartă chiar accentul principal al sintagmei (cel secundar, destul de slab, stă pe *ta* și *sa*). N'avem măcar situația dela *nenea Ion* > *'nea Ion* sau dela *bună ziua !* > *'nă ziua !*, unde dispare, într'adevăr, tot silaba inițială care-i accentuată, dar accentul acesteia este secundar, din cauza cuvântului următor puternic accentuat. Ca să înțelegem producerea fenomenului în cazul de față, trebue să pornim, cred, dela formula întreagă, din care *măta*, etc. reprezintă un fragment. Această formulă nu poate fi decât o înjurătură, cu accentul principal pe cuvântul imediat precedent, astfel că *mamăta*, etc. (sau, mai degrabă, genetivul *mamă-tei*), indiferent de chipul cum se accentuează luat singur, t r e b u i a să piardă o bună parte din intensitatea accentului și să fie tratat ca un cuvânt slab accentuat. Mai puțin verosimilă, fiindcă-i mai complicată, mi se pare ipoteza că ar fi căzut *-mă-* și apoi, din lipsă de accent, ceea ce presupune însă existența unor cuvinte precedente, deci tot o construcție propriu zisă, *ma-* s'ar fi prefăcut în *mă-* [2].

Oricum ar fi, *măta* și *măsa* posedă o însemnată doză de trivialitate, care nu se poate explica decât admițând, cum am făcut deja, indirect, mai sus, că aceste cuvinte sunt fragmente de înjurătură sau, cel puțin, se asociază în mintea noastră cu înjuraturile care le conțin (și totdeauna subt aspectul lor 'scurtat') [3].

Obscene în toată puterea cuvântului sunt *'tu-i* [4], urmat de un substantiv, și *'telaș*. La amândouă lipsește silaba inițială (*fu-*), accentuată în primul caz, neaccentuată în al doilea. Dispariția ei s'a produs, cu siguranță, printr'un act de voință,

[1] Nu-i obligatoare această ipoteză. Ironia s'a putut ivi, și, odată cu ea, uzul în discuție, chiar la un membru al familiei, de pildă la tatăl copilului, pe care dragostea exagerată și, mai ales, rău plasată a mamei îl enerva în anumite momente.

[2] Contra acestei interpretări vorbesc hotărît sinonimele *mîneta* < *mămîne-ta* și *mînesa* < *mămîne-sa*, la care este clar că a căzut silaba inițială (neaccentuată însă !). Să fie mai vechi aceste 'scurtări' ? Dacă da, putem presupune că *măta* și *măsa* au luat naștere prin analogie cu ele.

[3] Vom vedea mai departe că, subt forma vocativului, *măsa* (și numai el), are un sens chiar drăgăstos sau măcar de intimitate binevoitoare în gura bărbatului la adresa soției sale. La *ta'su* (și *ta'so*), apoi *ta'tu* (și *ta'to*, poate cu - *t* - lung) a căzut silaba neaccentuată. De asemenea lipsește nuanța peiorativă, ceea ce confirmă explicația propusă.

[4] Pronumele variază după persoană (totdeauna a II-a și a III-a) și după număr (*ți*, *vă*, *le*).

la baza căruia a stat însă tot un sentiment: pudoarea, jena subiectului vorbitor de a pronunţa cuvântul întreg, atunci când situaţia nu-i permitea aceasta. *'Telaş* este obscen mai ales reconstituit, dacă mă pot exprima astfel. Copiii, apoi oamenii care n'au avut prilejul să-l audă şi, deci, să-i cunoască semnificaţia, îl acceptă ca pe o simplă interjecţie (arată, obişnuit, un necaz atenuat, o supărare uşoară şi trecătoare, dar deseori se întrebuinţează pur şi simplu glumeţ, ca un echivalent, mai potolit, al lui *ce dracu !*, într'un exemplu de felul acesta: *Nu-mi poţi face tu, prieten, atâta bine? Ce dracu !*). Când apare întreg (poate şi altfel), este urmat de un complement local, care-i măreşte obscenitatea.

§ 12. Ar mai fi de amintit câteva cazuri cu o situaţie specială în ce priveşte cauza amputării fonetice. Izvorul lor n u este afectul, dar intervine o stare sufletească afectivă la utilizarea lor, aşa că impresia produsă asupra partenerului şi a ascultătorilor, în general, nu diferă de a celor analizate mai sus. Trebue precizat că totdeauna se recurge la ele cu voinţă. Din acest punct de vedere se poate spune că subiectul vorbitor seamănă cu un scriitor sau un orator, care urmăresc efecte stilistice.

Avem, mai întâiu, fapte din vorbirea copiilor. De pildă *ma'mare* [1] < *mama mare*, atât de abil exploatat de Caragiale în « D-l Goe . . . ». Scurtarea este foarte firească şi se poate produce chiar la oamenii în vrâstă, care stăpânesc bine limba. Intervenţia afectului (în sens larg) are loc atunci când formula şi-o însuşesc adulţii, fie ca să bucure pe copii şi să se bucure cu ei (cazul părinţilor), fie ca să râdă, cu sau fără maliţie, după împrejurări (cazul lui Caragiale în schiţa citată). Aceeaşi origine are *pa !* 'te sărut' (în vorbirea şi la adresa copiilor), care, în ultimul timp, se întrebuinţează tot mai des chiar de către adulţi între dânşii (se pare că în special, dacă nu exclusiv, de către tineri), cu un sens destul de vag ('salutare', 'bună ziua', 'la revedere', etc.). A pătruns şi în limba scrisă: *Plec, dragul meu, mă aşteaptă la coafor . . . P a . . .* (Ins V, 15, p. 15); *P a !, zisese Nory, cu un semn de salut spre frunte* (Răd I, p. 9) [2].

Subst. *hoţ* se pronunţă foarte des *oţ* în vorbirea populară şi periferică muntenească. Această origine socială îl face apt de anumite rezonanţe stilistice în ochii celor care se folosesc de forma consacrată. Aşa se explică semnificaţia specială a lui *oţ*, ori de câte ori este întrebuinţat cu sensul lui figurat de 'deştept', 'şmecher', etc. Semnificaţia îi vine, în parte, şi dela această accepţie metaforică, atât de expresivă, dar şi dela aspectul fonetic deosebit de al lui *hoţ*, căruia îi rămâne, în vorbirea 'serioasă', numai înţelesul propriu. De pildă: *Chiamă, mă, pă nea Marin. Vezi că-i la cafenea, spuse enervat cineva . . . Să vază de ei, că fac pe o ţ i i . . .* (RB-R, p. 133). Cf. şi explicaţia « *oţ* », pusă în paranteză după numele

---

[1] De fapt, *mam'mare* sau, mai exact, *mammare* (cu - *m* - lung, nu, cum s'ar părea, cu doi *m*, ba încă separaţi printr'o pauză).

[2] Ne-am putea întreba dacă *pa !* reprezintă, într'adevăr, 'scurtarea' unui cuvânt, şi care anume este acesta. In ipoteza unui răspuns afirmativ, un singur cuvânt poate fi invocat: vb. *pupa*, el însuşi de origine copilărească. Ar urma atunci că a dispărut silaba iniţială (accentuată !), iar - *ă* (dela pers. II sing. a imperativului, eventual dela pers. III sing. a indic. prez.) s'a prefăcut în *a*. Prea profunde modificări fonetice (mai ales a doua), ca să le putem admite ! De aceea mi se pare mult mai verosimil că *pa !* a avut din capul locului acest aspect de 'cuvânt' monosilabic, născut spontan în vorbirea copiilor sau, mai degrabă, creat de adulţi cu scopul de a-l utiliza la adresa copiilor. In ambele cazuri, avem o creaţie imitativă: *p* simbolizează lipirea buzelor (pentru sărut), *a* desfacerea lor şi zgomotul corespunzător.

unui personaj *Dan* din comedia « O femeie care iubește nu se ascunde subt mască » de Tudor Mușatescu (Gl, 2 Iunie 1940, p. 2).

§ 13. Altădată punctul de plecare îl constitue p r e s c u r t a r e a (s c r i s ă!) a unui cuvânt. Este cazul, cunoscut de mult, al lui *onor(at)*, pus înaintea numelor de autorități (*Minister*, *Direcție*, etc.) și, după modelul acestora, înaintea unor substantive ca *public*, *administrație*, *redacție*, *conducere* ș. a. In momente de nemulțumire recurgem la forma scurtată, care exprimă prin ea însăși, fără vreo intonație specială (ca în cazul formei întregi), ironia provocată de contrastul dintre titulatura pompoasă *onor* . . . și realitate. De ex. : *inventarul pieselor « stricate » de o n o r. directorii noștri de scenă* (Azi, 31 Dec. 1940, p. 3). Des apare acest cuvânt în limbajul profesorilor nemulțumiți de manualele proaste (ori numai socotite de ei astfel) și aprobate totuși de . . . *Onor. Minister* . . .

Indicația, atât de frecventă, *f. f. urgent*, pe care numeroși oameni o pun pe corespondența expediată prin poștă, se întrebuințează, cetită *fe fe urgent*, cu intenții glumețe în vorbirea familiară, unde a devenit o formulă oarecum fixă. Ironia originară se simte chiar atunci, ba încă mai degrabă atunci când subiectul vorbitor o ia așa zicând în serios. Este cazul lui Pristanda, de pildă : *Coane Fănică ! e depeșă f e - f e u r g e n t ă !* [1]

In timpul din urmă a apărut în limba scrisă, și cu aceleași scopuri stilistice, *pe n. v.*, prescurtare din *pe nevăzute*. Originea ei trebue căutată în limbajul jucătorilor de cărți, care spun foarte des, în glumă, că 'relansează' sau plătesc 'relansul' partenerilor, fără a se mai uita în cărți, adică pe nevăzute. Ca să glumească, poate și din dorința de a vorbi 'tehnic' (pentru un necunoscător formula este absolut neînțeleasă), își imaginează scris numai cu inițialele participiul substantivat compus cu *ne-* și cetesc această prescurtare 'ca la școală' (cu 'numele' consacrate ale literelor). Iată un exemplu : *Unii au înjurat numai p e n. v. poemul rustic* (Vr, 27 Iunie 1943, p. 12) [2].

---

[1] Subliniat de Caragiale, care-l transcrie cu linioară între cei doi *fe*.

[2] Intr'un articol de Păstorel (= Al. O. Teodoreanu). In aceeași revistă un actor (sau scriitor), întrebat cu privire la nu știu ce chestie, a utilizat și el, în răspunsul dat, această prescurtare (și în același mod).

CAP. III: APARIȚII ȘI LUNGIRI DE SUNETE

§ 1. Subt imperiul afectului cuvintele pot să-și și mărească corpul fonetic, nu numai să-l micșoreze, cum am constatat în capitolul precedent. Creșterea expresivității se obține la fel de ușor prin ambele mijloace: și aspectul amputat și cel amplificat diferă de înfățișarea, consacrată prin uzul obiectiv, a unui cuvânt și pot, deci, amândouă să satisfacă nevoile afective ale subiectelor vorbitoare. Exact ca în cazul elipselor și repetițiilor, care corespund, în domeniul sintaxei, 'scurtărilor' și 'lungirilor' de cuvinte din domeniul foneticii.

Interj. *de!*, care « exprimă un fel de reticență înainte de a face cuiva o mustrare sau (exprimă) mărturisirea unui lucru, unui adevăr pe care n'ar cam voi să-l spună »(DE), apare adesea cu un *m* înainte, eventual și cu *e* prelungit. Aceasta se întâmplă, de obicei, atunci când ne aflăm într'o încurcătură, care ne stânjenește libertatea de exprimare, ori vrem numai, din diverse motive, să ne înnăbușim nemulțumirea sau s'o exprimăm indirect. De pildă: *Ei, mai ești supărat (pe mine)?* — *M d e!* (ca și cum cel întrebat ar răspunde: 'Ce să zic? Ce pot răspunde la această întrebare? Sigur că mai sunt supărat, dar nu se cade să-ți spun în față ce simt, deși nici să mă arăt prietenos nu sunt în stare'). Iată și un citat, foarte nimerit, mi se pare, pentru caracterizarea situației exterioare și a momentului psihologic care pot duce la întrebuințarea lui *mde!*: *Mălin, văzând că nu primește răspuns, adăugă insistent: — Te simți mai bine acum, nu-i așa? Martin se mișcă din loc, gata să-i răspundă cu o înjurătură. Se stăpâni însă și, descurajat de-a vedea că nu va putea scăpa ușor de acest inoportun, răspunse molatec: — M d e e . . . Așa și așa* » (Petr, p. 225—226)[1].

Din punct de vedere fonetic proteza lui *m* se înțelege ușor. Indoiala, încurcătura, etc. se manifestă aparent printr'o închidere completă a organelor articulatorii, adică a gurii, cum se zice curent (ca atunci când nu vorbim și nici n'avem intenția de a vorbi). După ce trece acest moment de indeciziune și ne hotărîm să spunem ceva, deslipim buzele, care, fiindcă operația se face lent, produc un sgomot, mai ales că aerul îngrămădit în dosul lor iese afară cu oarecare forță și în cantitate destul de mare. Acest sgomot (mai exact sunet, căci e articulat) îl percepem ca *m*. In anumite împrejurări sgomotul se poate complica cu o aspirație, fapt care dă naștere și unui *h*. Așa cred că trebue interpretat *hm!*, *de* din următorul pasaj: *După ce, înfruntând frigul din vagon, își scoase paltonul de pe dânsul, îmi zise, zâmbind*

---

[1] Precizarea « molatec » corespunde admirabil realității psihologice și explică mai lămurit decât orice discuție teoretică apariția lui *m* și lungirea lui *e*.

cu disprețuitoare compătimire : — Mă uitam la tine adineauri . . . H m ! d e, băiete, cine e de vină că nu poți pleca și tu ca alții? (Br-V, p. 9). De aceea mi se pare greșită redarea în scris a acestei interjecții subt aspectul *hm !, de* (ar trebui *hm de !*, căci avem un s i n g u r cuvânt).

Un caz perfect asemănător cu acesta este al particulei afirmative *da.* Când răspundem fără convingere la întrebarea partenerului nostru, din pricină că suntem de altă părere (am spune, mai degrabă, *nu* decât *da*), pronunțăm acest cuvânt cu un *m* înainte. De ex. : *Așa-i că piesa lui N. este bună? — M d a ! ; Ai să accepți invitația la banchet, nu? — M d a !*

§ 2. Tot aici este, mi se pare, locul următorului fenomen, care, la prima vedere, se prezintă diferit. Interj. *mă !* sună, în vorbirea periferică, *bă !* Această variantă exprimă cu mai mare vigoare disprețul, superioritatea, etc. celui care o adresează unui 'prost', 'pârlit', 'inferior' ș. a. De aceea se răspândește și printre oamenii de cultură (mai ales tineri, dispuși să primească orice expresie 'tare', cu caracter popular sau argotic). Am găsit-o și în limba scrisă : — *Lasă, b ă flețule, nu te speria pă dai-boj, se grăbi să-l consoleze Gogoașă, autorul indirect al accidentului* (Răzb, p. 334). In ciuda aparențelor, n'avem, cred, a face cu schimbarea lui *m* în *b*, ci cu epenteza lui *b*, care a provocat apoi căderea lui *m* precedent. Am pomenit de disprețul subiectului vorbitor. Această stare sufletească face ca buzele [1] să stea foarte strâns lipite, mai strâns decât este necesar pentru articularea lui *m*. Căci pe lângă dispreț, intervine supărarea sau furia contra celui în cauză, dacă 'prostia' lui depășește limitele îngăduite. Urmarea este că aerul adunat în dosul obstacolului format de buzele închise produce, la deschiderea acestora, un sgomot care seamănă cu o plesnitură [2]. Urechia noastră percepe această plesnitură ca pe un *b*, încât *mă* devine *mbă*, iar apoi *bă :* o bună parte din elementele fonice ale lui *m* sunt identice cu ale lui *b*, așa că se pierd în ale acestuia. De altfel *bă* nu se pronunță întocmai cum îl scriem, cel puțin în momente de mânie, ci are înaintea lui *b* o ușoară nuanță de *m* (un fel de *m* incipient, care nu se realizează deplin) [3].

§ 3. Mult mai numeroase și mai interesante sunt cazurile de l u n g i r e a s u n e t e l o r. Fenomenul se întâlnește atât la vocale, cât și la consoane. El se combină obișnuit, poate totdeauna, cu o modificare a accentului, de care mă voiu ocupa în capitolul următor. Aici ajunge să spun că la lungirea consoanelor, care lovește partea inițială a cuvântului, modificarea accentului se manifestă prin ivirea unui accent nou, mai puternic decât cel vechiu, pe prima silabă. La vocale situația se prezintă mai complicat. Se naște și un accent în plus, dacă vocala aparține unei silabe neaccentuate, bineînțeles că tot la începutul cuvântului, dar se schimbă și modul de accentuare din punctul de vedere al naturii, duratei și ritmului.

Trebue să previn pe cetitori că aprecierile și explicațiile mele se întemeiază pe simpla observare, sper destul de atentă, a vorbirii mele proprii și, mai ales,

[1] In materie de dispreț, aceste organe articulatoare joacă un rol important, chiar când nu le utilizăm la pronunțarea sunetelor.

[2] Inexistentă în cazul lui *m*, la articularea căruia o parte din aer se elimină pe nas, căci vălul palatului este scoborît și, deci, nu astupă cavități nazale.

[3] Foneticiștii vorbesc de momentul imploziv al lui *m* (luarea de poziție a organelor articulatoare). Fenomenul produs aici de afect se poate naște, în alte condiții, pe cale strict normală. Cf. *(m)braniță* < *mraniță*, *(îm)breană* < *mreană*.

a altora. Limba scrisă m'a ajutat prea puțin în această întreprindere, grea și delicată. Căci scriitorii noștri nu acordă atenția cuvenită acestor detalii, care, în fond, reprezintă adevărata mișcare, adică vieață, a dialogului și chiar a povestirii propriu zise, directe. De regulă se arată, cu mijloace grafice imperfecte și variabile dela un autor la altul, numai lungirea vocalelor, și nici aceasta totdeauna. Cât despre consoane, n'am găsit, cred, la nimeni nicio indicație [1]. Chiar un Creangă sau un Caragiale, atât de scrupuloși și în această privință, lasă neexprimată în scris lungirea consoanelor, așa că cetitorul trebue s'o inducă indirect, cu ajutorul semnului de exclamație ori din context.

Dar admițând că am fi informați mai precis asupra acestor lucruri, tot n'am putea avea siguranță deplină că cuvintele în discuție au fost pronunțate întocmai cum le redau scriitorii. Această siguranță n'o avem nici atunci când ascultăm, și încă foarte atenți, vorbirea din jurul nostru, eventual pe a noastră înșine. Variațiile de ton, de durată, etc., atât de numeroase și de complicate, mai cu seamă în momente dominate de afect, sunt prea subtile pentru urechea umană, oricât ar fi ea de fină și de pregătită. O bună parte nu pot fi înregistrate exact decât cu aparate speciale, a căror utilizare implică o serie de operații pur tehnice sau numai științifice inaccesibile chiar oamenilor de meserie. De aceea discuția ce urmează o fac și o prezint cu rezerva impusă de aceste considerații.

§ 4. Consoanele se lungesc, când suntem stăpâniți de indignare, mânie, furie ș. a. Astfel de stări sufletești provoacă o încordare a organelor articulatoare, combinată cu o creștere a cantității și a intensității curentului de aer expirat. Această tensiune face ca ele să se apropie mai mult decât este nevoie pentru pronunțarea lor în vorbirea obiectivă, iar dacă consoanele respective se articulează obișnuit cu organele foarte apropiate sau lipite, încordarea determină o prelungire a apropierii sau lipirii. La marea majoritate a consoanelor, precum sunt explozivele (*p*, *b*, *t*, *d*, *c*, *g*), nazalele (*m*, *n*) și spirantele (*f*, *v*, *s*, *z*, *ș*, *j*, *h*), se disting trei momente : imploziv (apropierea sau închiderea organelor articulatoare, așa dar luarea poziției necesare pentru pronunțare) ; ploziv (timpul cât organele stau apropiate sau lipite) ; exploziv (depărtarea sau deschiderea lor, pentru ca aerul să iasă și să producă vibrațiile acustice) [2]. O consoană lungă diferă de aceeași consoană scurtă prin faptul că momentul ei ploziv (sau ținuta) durează mai mult. Urmarea este că, la ocluzive, se îngrămădește aerul în dosul organelor articulatoare, iar la spirante se prelungește vibrația însăși, adică timpul cât circulă aerul prin canalul format de organele articulatoare. Dintre lichide, *l* seamănă și cu spirantele,

---

[1] O singură excepție: *Vorrrbă!* (în « D'ale carnavalului »), care-i de natură mai mult retorică.

[2] Termenii pe care-i întrebuințez aici sunt proprii, în sens strict, numai pentru explozive, căci numai la acestea avem a face cu o « explozie », provocată tocmai de închiderea completă a organelor articulatoare. Ei se potrivesc mai puțin pentru nazale, care sunt, e adevărat, ocluzive ca și explozivele, dar se pronunță fără « explozie », fiindcă aerul iese și pe nas, și foarte puțin pentru spirante, la pronunțarea cărora organele articulatoare nu se închid, ci numai se apropie. La această ultimă categorie de consoane se invoacă cele trei momente prin analogie cu ocluzivele în general. Oricum ar fi, și la spirante se constată trei faze, mai exact trei poziții, prin care trec organele articulatoare în cursul pronunțării. M. GRAMMONT, *Traité de Phonétique*, p. 58 vorbește despre 'momentele' spirantelor la fel ca despre ale explozivelor și le dă numirile de catastază, ținută și metastază, care sunt preferabile celor întrebuințate de mine, deoarece se potrivesc pentru toate consoanele aici în discuție, dar sunt mai puțin accesibile cetitorului obișnuit.

căci organele nu se închid pe toată întinderea lor, așa că aerul circulă neîntrerupt, și cu ocluzivele, întru cât partea anterioară a limbii stă lipită de palat. Vrasăzică, un *l* lung se produce cam în același mod ca o ocluzivă sau o spirantă lungă. La *r*, lungirea însemnează că vârful limbii tremură în dreptul alveolelor dinților superiori de mai multe ori decât la un *r* obișnuit.

§ 5. După cum am afirmat, din fugă, mai sus, consoanele lungi apar, de obicei, la începutul cuvântului: afectul, cauza provocatoare a lungirii, este el însuși mai puternic în momentul când articulăm primele sunete. Să se compare următoarele calificative, pronunțate de un om indignat, furios, etc.: *ppăcătosul!*, *mmizerabile!*, *nnebunilor!*, *ccanaliile!*, *ddobitocul!*, *tticăloaso!*, (*ĭ-o*) *ssecătură!*, (*zi-i*) *llichea* (*și pace!*), *ffarfaraua* (*dracului*)*!*, (*ești*) *rridicul!* (*nu vezi?*), etc. Pretutindeni avem cuvinte care încep cu o consoană. Dacă sunetul inițial este o vocală neaccentuată, se lungește, în condiții identice, consoana imediat următoare (cu excepția nazalelor, care, cum știm, se reduc în pronunțare la o simplă nazalizare a vocalei precedente și, în consecință, nu pot fi lungite): *inccapabil!*, *iddiotul!*, *înffumuratule!*, *imbbecilii!*, *ottrava* (*dracului*)*!* [1], *affară!*, *ssă nu te mai văd în ochi!* [2], *allintato!*, etc. La fel se petrec lucrurile cu cuvintele a căror parte inițială este un prefix, chiar când acesta începe cu o consoană: (*niște*) *desmmățați!*, *răsffățatelor!* ș. a. Așa dar, se lungește prima consoană a temei, ca și cum prefixul n'ar exista. Dar nu totdeauna. Am citat deja pe *nnebunilor!* (*ne-* este prefix și simțit foarte clar astfel). Se pot adăuga formațiile cu *re-*: *rrenegatul!*, etc. Care să fie cauza acestei deosebiri? Faptul că unele prefixe se termină în consoană, altele în vocală? Ar fi de cercetat, pe baza unui material bogat și felurit.

§ 6. Nu numai în momente de indignare, furie, etc. se lungesc consoanele. Și alte stări sufletești afective pot provoca acest fenomen. Când adresăm cuiva o întrebare, cu intenția de a-i cere socoteală, a-l mustra, etc. pentru o vorbă, o atitudine sau o faptă nepotrivită, se produce de asemenea lungirea consoanelor dela începutul cuvintelor: *Ce fel de nnegustor ești d-ta?*; *Asta-i ommenie, ha?*; *Rromâni vă ziceți voi?*, etc. De astădată observăm că nu totdeauna primul cuvânt al construcției este supus modificării, ci cel mai important din punct de vedere subiectiv, acela care exprimă noțiunea provocatoare a nemulțumirii, indiferent de așezarea-i sintactică. Dovadă avem posibilitatea de a-l pune în orice loc al frazei. Așa s'ar explica, în parte, deosebirea cantitativă dintre consoanele lungite în exemple ca acestea și cele din exemplele precedente: ea se datorește, în cea mai mare măsură, naturii și, drept consecință, intensității afectului.

O poziție intermediară între aceste două cazuri ocupă unele de felul următoarelor: *Ppiei din fața mea!*; *Mmarș de-aici!*; *Șșterge-o numai decât!*; *Rradu să te cheme!*, unde atitudinea subiectului vorbitor este de amenințare, așa dar tot nemulțumire, ca și până acum, dar mai puțin profundă decât indignarea din primele exemple, căci aici este vorba, în general, de dispreț, și mai violentă decât în cele de-al doilea.

Cu aceasta n'am epuizat posibilitățile de intervenție a afectului în sensul care ne preocupă. Când raporturile dintre subiectul vorbitor și partener sunt dela

---

[1] In vorbirea argotică (despre o femeie decăzută).

[2] Acest exemplu este foarte interesant, prin faptul că ilustrează afirmația, repetată de mai multe ori, despre forța inițială mare a afectului: chiar o conjuncție, adică un simplu cuvânt formal, fără accent în frază, este pronunțată puternic, dacă stă la începutul construcției.

superior la inferior, fenomenul se produce foarte des, chiar dacă nu există un motiv de nemulțumire propriu zisă. Lucrul se observă mai cu seamă în mediul militar, unde toate comenzile prezintă lungirea consoanei inițiale: ***ddrepți!***, *(înainte) mmarș!*, *ppas alergător!* ș. a. Trebue precizat că nevoia de a insista este, în asemenea cazuri, de ordin mai mult, poate chiar exclusiv, intelectual, evident în ipoteza că nu intervine un element psihologic pur afectiv. Iată un exemplu foarte bun de amestec, în doze egale, oarecum, al ambilor factori (situația de superior și nemulțumirea subiectului vorbitor): — *Dacă până la unsprezece și două minute fix nu mi se spune numele « ti-că-lo-su-lui », de acord cu d-l director, voiu da afară pe o săptămână, din trei în trei, după catalog, pe toată lumea. S s c u o r t ! ! !* (Răzb, p. 335)[1].

§ 7. Până aici starea sufletească afectivă, din cauza căreia se lungesc consoanele, a fost de nemulțumire, cu toate nuanțele-i posibile. Și sentimentul opus poate da naștere acestui fenomen, când atinge un grad de intensitate care iese din comun. Adjective ca *admirabil*, *minunat*, *splendid* ș. a., tot așa substantivele corespunzătoare (*minune*, *splendoare*, *frumusețã*), dacă sunt utilizate calificativ, apar la tot pasul, în vorbire, cu partea inițială modificată precum am văzut: (*N. este un om*) *addmirabil!*[2]; (*ce*) *mminunat* (*apus de soare*) *!;* (*o*) *ssplendoare* (*de casă*)*!* La superlativul absolut, care, stilistic, se exprimă cu ajutorul a numeroase sinonime afective de-ale lui *foarte*, determinativul, n u adjectivul, sufere lungirea consoanei: *ffoarte frumos!*, *ttare cuminte!*, *ggrozav de încrezut!*, *nnemai pomenit de obraznic!*, etc. etc.

§ 8. In unele cazuri, dintre cele semnalate, este sigur că n'avem a face cu o lungire propriu zisă, ci cu o pronunțare emfatică a consoanelor respective, care continuă să rămâie simple (sau 'scurte'), dar se articulează cu o forță mai mare a curentului de aer expirator, bine înțeles, tot ca urmare, fie și numai parțială, a afectului. Această remarcă mi-o sugerează A. MARTINET, *La gémination consonantique d'origine expressive dans les langues germaniques*, Copenhague-Paris 1937, p. 17[3].

[1] Vorbește un profesor foarte sever, care vrea să afle cine a... spart geamul. Autorul se dovedește foarte atent la transcrierea cuvântului interesant pentru discuția noastră: îi dublează consoana inițială, îl prevede cu un întreit semn de exclamație, ceea ce corespunde realității, căci exprimă intensitatea cu care este pronunțat cuvântul, și totodată înlocuește pe *u* prin *uo*. Acest ultim amănunt arată, de fapt, o modificare a cantității și accentului vocalei (v. mai departe).

[2] Foarte mulți oameni spun însă *attmirabil!*, cu schimbarea, poate numai aparentă, a lui *d* în *t:* între *ad* și restul cuvântului intervine o pauză, datorită tot afectului și care face ca *d* să-și piardă fonicitatea (sau sonoritatea, cum i se mai zice) și să devie, astfel, *t*. Este însă posibil să avem, în realitate, tot un *d*, care, din cauza intensității, se pronunță 'forte' (foneticștii vorbesc în asemenea cazuri de un *d* fortis, deosebit de cel obișnuit, numit *d* lenis), ca în dialectele germane de sud: grație ținutei prelungite, aerul se îngrămădește în cantitate mai mare și desface, deci, cu o forță mai mare organele articulatoare, așa cum se întâmplă la pronunțarea lui *t*.

[3] Primele două capitole ale acestei cărți prezintă interes direct pentru discuția noastră. Autorul combate pe Grammont, care, în opera citată (v. mai sus, p. 53, n. 2), stabilește o deosebire tranșantă între consoanele lungi și cele 'geminate' (sau 'duble', atât de caracteristice pentru limba italiană, de pildă). Această deosebire, susține Martinet, nu corespunde totdeauna realității. O lucrare similară, privitoare la consoanele de același fel din latinește, este a lui A. GRAUR, *Les consonnes géminées en latin*, Paris 1929. Trebue precizat că și Martinet și Graur studiază fenomenul în totalitatea lui, considerat ca fapt lingvistic în sine, oarecum 'gramaticalizat', nu cum l-am prezentat eu aici, unde interesează numai lungirea consoanelor provocată de stări sufletești afective la cuvinte care, în vorbirea obiectivă, au consoane scurte (adică simple).

Afară de asta, precum am afirmat la începutul discuției despre lungirea sunetelor, acest fenomen se complică, pentru consoane, cu ivirea unui accent pe prima silabă a cuvântului, în ipoteza că ea nu este deja accentuată, accent a cărui intensitate întrece pe a celui vechiu. Toate exemplele de până aici trebuesc interpretate astfel. Lingviștii îl numesc accent de insistență (M. GRAMMONT, *op. cit.*, p. 118—119 și 422—423) [1] sau accent afectiv (J. MAROUZEAU, în articolul citat de mine la p. 18, n. 1) [2].

§ 9. Aproape toate exemplele date mai sus aparțin limbii vorbite, în sensul că m'am bazat pe observațiile făcute asupra vorbirii curente. Iată acum câteva găsite în operele literare puse obișnuit la contribuție de mine. Din Caragiale: *Mmitocane! Ppastramagiule!* (strigă Zița, furioasă contra fostului ei bărbat); *Auzi, mmizerabilul! să 'ndrăznească să-mi ție drumul...!* (spune aceeași despre același); *Vorrrbă!... Ce cauți noaptea în prăvăliile negustorilor?* (se răstește Ipistatul la Pampon; cuvântul se repetă de mai multe ori de-a-lungul scenei respective din « D'ale carnavalului », și totdeauna cu mare energie) [3]; *Inffamul! Ccanalia!* (Tipătescu despre Cațavencu); *Mmizerabile! Ccanalie nerușinată!... Mmișelule!* (apostrofează primul pe al doilea, care-i prezent de astădată); *Mmișel! mmișel! mmișel!* (în continuarea aceleiași scene) [4].

Pot fi citate și următoarele exemple din Br-V, care diferă însă esențial de precedentele prin natura afectului: — *Salomio, nu-ți fie frică.. N.. n.. n u sunt nebun, Salomio...* (spune Niculăiță Minciună fetei lui nea Pârvu); *Ghiță, m.. m.. mortu', a luat o batistă a lui nen-su...* (vorbește o țărancă, martoră în procesul de omor, ai cărui parteneri îi sunt nepoți); ... *boișorii mei... blânzi ca doi cop.. copilași...* (un țăran căruia i-au ars boii în incendiul provocat de ginere-său). Pretutindeni avem a face cu emoții puternice, care împiedecă, într'un fel sau altul, subiectele vorbitoare să se exprime cursiv [5].

---

[1] Acest învățat consacră un capitol special accentului de insistență și în cartea sa *Traité pratique de prononciation française*, ed. V, Paris 1926, p. 139 urm. Constatările lui privitoare la limba franceză pot fi, în general, utilizate și pentru a noastră.

[2] Termenii nu sunt perfect sinonimi. Noțiunea 'accent de insistență' are o sferă mai largă, întru cât cuprinde și pe aceea a 'accentului emfatic' (v. ceva mai sus), produs (exclusiv?) intelectual, deci neafectiv.

[3] Este singurul caz în care se arată grafic lungirea consoanei (odată silaba *vor*- este repetată, iarăși conform cu realitatea, cum știe oricine a fost martor la asemenea discuții). Și tocmai acest exemplu corespunde mai puțin preocupărilor noastre, căci el este numai în slabă măsură (poate chiar deloc) produsul afectului. Subiectul vorbitor nu-i 'emoționat', fiindcă n'are de ce. Își face pur și simplu datoria, cu... demnitatea și gravitatea impuse de situația omului aflat în « exercițiul funcțiunii », care trebue să vorbească... scurt și cuprinzător. (Să nu uităm că autorul își bate joc și de ipistat!) Așa se explică scurtimea, neobișnuită în limbajul obiectiv, a vocalei care poartă totuși accentul cuvântului. (Aceasta, și ca o urmare a lungirii lui *r*.)

[4] S'ar putea discuta, dacă aici se produce, cu adevărat, fenomenul nostru. După exprimarea violentă a indignării și încercarea de a lovi pe Cațavencu, Tipătescu și-a epuizat oarecum forțele. Caragiale pune în paranteză, înaintea cuvintelor reproduse mai sus, următoarea explicație: « zdrobit de mișcare, ștergându-și fruntea și căzând pe un scaun la dreapta ». Cu toate acestea, este sigur că indignarea continuă să-l stăpânească într'o largă măsură, cum rezultă și din repetarea subst. *mișel*.

[5] Interesant este amănuntul că, după ultimul citat, cuvântul care urmează, în continuare directă a celor spuse, este *Cînele!...*, pronunțat, evident, cu un *c* lung: subiectul vorbitor trece dela mâhnirea și duioșia de mai înainte la mânie.

§ 10. Să vedem acum fapte privitoare la lungirea vocalelor. Distingem două cazuri, după cum vocala care se lungeşte este ori nu accentuată. Incepem cu ipoteza a doua, din cauză că situaţia seamănă, în multe privinţe, cu cea constatată la lungirea consoanelor.

Dar, mai întâiu, o întrebare : Cum se poate lungi o vocală care-i lipsită de accent? Răspunsul pare a fi conţinut în desvoltările imediat precedente, cel puţin indirect : din moment ce, subt imperiul afectului, se lungesc consoanele, sunete care, prin definiţie, sunt inapte de accentuare, nu trebue să ne surprindă producerea acestui fenomen la vocale. Căci, am văzut deja, între lungirea unui sunet, fie el chiar consoană, şi accent există o foarte strânsă legătură, ca dela cauză la efect. Altfel nu putem înţelege, de ce apariţia unuia din aceste două fapte provoacă oarecum automat pe a celuilalt [1]. Creşterea volumului fonic presupune utilizarea unei mai mari forţe de articulare (curent de aer mai bogat şi mai intens, organe mai încordate, etc.), care duce, în mod firesc, la o pronunţare mai 'puternică' a părţii din cuvânt supusă lungirii.

Aşa dar, un cuvânt la care se lungeşte o vocală neaccentuată are două accente, întocmai ca în cazul lungirii consoanelor : alături de accentul vechiu (i-am putea spune obiectiv) se iveşte unul nou, afectiv. In ce priveşte raportul de forţă dintre ele, am impresia că mai puternic este accentul normal, care se deosebeşte de cel nou şi printr'o uşoară ridicare a vocii. Poate m'aş apropia mai mult de adevăr, dacă aş spune că vocala lungită se pronunţă cu un ton mai scoborît decât purtătoarea accentului originar al cuvântului. Incă o particularitate, care se datoreşte tot faptului că durata creşte în mod considerabil, este următoarea : accentul vocalei pronunţate lung nu-i unitar, ci variază, şi nu numai odată, dela un moment la altul, din punctul de vedere al intensităţii, poate şi al înălţimii. Este un accent cu două sau mai multe vârfuri (v. mai departe, capit. IV).

Cum vedem, situaţia se prezintă complicat şi nu tocmai limpede, în comparaţie cu ceea ce am constatat la lungirea consoanelor. Ar mai fi de insistat asupra unui amănunt, iarăşi deosebitor. Vocala lungită se află, cred, totdeauna în silaba care precede imediat pe cea accentuată, aşa că la un cuvânt cu mai mult de două silabe modificarea aici în discuţie n'o sufere partea lui iniţială decât în ipoteza, destul de rară, că accentul normal stă pe silaba a doua (mergând dela început spre sfârşit). O singură excepţie, aceea a cuvintelor bisilabice paroxitone, care-şi pot lungi şi ele silaba neaccentuată, adică finală.

§ 11. Dificultăţi întâmpinăm şi la interpretarea stilistică a fenomenului, în sensul că nu putem totdeauna preciza, cu siguranţă, natura stărilor sufleteşti care-i dau naştere. Şi aceasta, din cauză că intervenţia afectului este, în general,

[1] GRAMMONT, *Traité de Phonétique*, p. 118—119 afirmă că accentul de insistenţă loveşte chiar consoanele: « ...c'est un accent consonantique, c'est-à-dire qu'il porte sur une consonne. Il la rend beaucoup plus longue et plus forte, et comme la voix ne peut retomber de cette intensité consonantique, pas plus que de l'intensité vocalique, à l'intensité moyenne ou intensité zéro, que par une transition, la voyelle qui suit cette consonne est aussi frappée d'intensité, à un degré moindre, il est vrai, mais assez pour qu'elle s'élève au niveau d'une voyelle accentuée ordinaire ». Deosebirea pe care cetitorul atent o constată între afirmaţia lui Grammont şi interpretările mele din paginile imediat precedente se explică, sper, prin faptul că el porneşte dela limba franceză, iar eu dela a noastră. Că lucrurile pot diferi mult dela un idiom la altul, spune Grammont însuşi, la locul citat, unde schiţează situaţia din limba engleză.

mai discretă, mai puțin brutală[1]. De aici impresia că avem a face cu emfază, nu cu afect propriu zis, ceea ce de multe ori va fi corespunzând realității, mai cu seamă că o delimitare strictă între aceste două aspecte ale subiectivismului nostru este adesea grea, dacă nu imposibilă. De altfel amănuntul n'are importanță principială : ambele atitudini intră, cu același drept, în preocupările stilisticii.

Un lucru este neîndoielnic : lungirea vocalei însemnează intensificarea noțiunii, așa dar un fel de expresie 'materială' a ecoului prelungit pe care-l are în sufletul subiectului vorbitor [2]. Un asemenea ecou produc obiectele, însușirile și acțiunile care ne surprind, ne miră, ne uimesc prin faptul că ies din comun sau provoacă o nemulțumire aș zice astenică, adică resemnată, colorată de melancolie, tristeță, mâhnire ș. a. Mai întâiu câteva exemple alcătuite de mine : *F r u u m o a s ă ispravă ai mai făcut ! ; S'a apropiat î n c e t i i ș o r (încât nici nu l-am simțit)* ; *Am a ș t e e p- t a t (până n'am mai putut* sau *ca un caraghios*, etc.) ; (*Bărbatul mi-a murit, copiii au plecat, și eu*) *am r ă ă m a s singură.* Iată și citate propriu zise : *După ce hoața de vulpe a aruncat o mulțime de pește pe drum, b i n i i i ș o r ! sare și ea din car* (Creangă) ; *Pune 'n gând de vezi, maică : se v e s t e e e j e a săracul într'un colț . . .* (« Magheranul » de Brătescu-Voinești) ; *Apoi m'o pălit o miroaznă, măi tată, măi, colea caldă și aburită, care nici nu știu cum să v'o spun eu vouă . . . S t ă ă t e a m*[3] *și eu ca prostu, ș'adulmecam șî 'nghițăm în săc ! . . .* (1907 II, p. 38) ; *Estimp Skokke luase drumul înspre Țarigrad b i n i i i ș o r, binișor*[4], *așa încât, după douăzeci de zile, tocmai bine se întorcea la boierul Filipescu . . .* (Nastr, p. 185) ; *F r ă ă m â n t toată ziua la cuvinte* (Azi, 4 Febr. 1940, p. 2).

§ 12. Un caz special reprezintă aspectul pronominal și formele compuse (de perfect) ale verbelor, care, în condițiile arătate aici, lungesc respectiv vocala (neaccentuată, se înțelege) a pronumelui și a auxiliarului. Dacă, după cum pare sigur, faptul se petrece numai atunci, când verbul propriu zis este monosilabic, situația nu diferă, în fond, prin nimic de cea deja analizată. Pronumele reflexiv și auxiliarul (*am, ai*, etc.) alcătuesc împreună cu verbul următor o unitate lingvistică desăvârșită, așa dar un singur cuvânt (și ca înțeles și ca pronunțare). Asta însemnează că i se aplică normele valabile pentru cuvintele bisilabice oxitone : se lungește vocala din prima silabă, care-i neaccentuată, sau, formulând regula în mod mai general, se lungește vocala din silaba neaccentuată care precede imediat pe cea accentuată. Am găsit exemple la Creangă : *Bre !, mulți proști am văzut eu, în viața mea, dar ca voi n'am mai văzut. M ă ă ă d u c în toată lumea ! ;*

---

[1] De fapt, stările afective înseși au acest caracter, nu modul cum se manifestă ele (v. mai departe).

[2] Intocmai ca repetarea cuvântului respectiv, despre care va fi vorba la locul cuvenit (cf. și unele din exemplele ce urmează): creșterii stărilor sufletești îi corespunde o 'creștere' a mijloacelor de expresie lingvistică (lungimea vocalei și repetiția, adesea ambele împreună).

[3] Autorul lungește și diftongul din silaba finală, dar n'are dreptate, căci, în vorbirea naturală, nu se pot lungi vocalele din ambele silabe odată. De altfel și redarea particularităților dialectale moldovenești lasă de dorit (dacă scrii *înghițăm* pentru *înghiț(e)am*, se impune și *stătem* în loc de *stăteam*).

[4] Aici adverbul se repetă (a doua oară fără lungirea vocalei, fapt care corespunde realității). Repetarea arată și ea insistență, iar deosebirea cantitativă dela un aspect la celălalt al adverbului exprimă admirabil chipul cum s'a săvârșit acțiunea (*luase drumul*) : întâiu foarte încet, adică prudent, deci 'prelungit' (cf. - *iiii* - *!*), ca să nu fie descoperită, apoi, după ce a trecut primejdia, repede, chiar foarte repede (cf. - *i* -, care trebue pronunțat mai scurt, dacă se poate, decât în vorbirea obiectivă).

— *Ei, ce veste ne mai aduci de pe la târg?* — *Ia, nu prea bună!, bieții boișorii mei s'a a a u d u s ca pe gura lupului; Mai am numai trei zile de trăit, și t e - a a a i d u s, Ivane, de pe fața pământului.*

§ 13. Ceva mai sus (p. 57) am făcut o categorie aparte din cuvintele paroxitone de două silabe, afirmând că-și lungesc vocala neaccentuată din silaba finală (așezată, prin urmare, după, nu înaintea celei inițiale), și aceasta, fiindcă nu-i posibil altfel [1]. Se pune însă întrebarea, dacă există asemenea cazuri. Principial și potrivit constatărilor din paginile precedente răspunsul ar fi negativ. Căci atât afectul propriu zis, cât și emfaza (insistența de ordin mai mult ori mai puțin intelectual) ating, în mod firesc, începutul cuvântului, partea care este 'lovită' înaintea celorlalte de izbucnirea psihicului nostru, ea însăși mai puternică în primul moment. Și totuși sunt cazuri când vocala neaccentuată din silaba ultimă pare că se lungește. Să ne închipuim că partenerul nostru ne amenință, în cursul convorbirii, cu un rău pe care-i hotărît să ni-l facă, sau refuză să execute ordinul dat (în ipoteza că avem dreptul să-i ordonăm). Răspunsul nostru va fi *Ce faceee?!* (= 'ce-ai spus?', 'îți permiți să ameninți, să fii obraznic?'), cu lungirea lui *e* și cu un accent muzical foarte marcat pe această vocală [2]. Tot așa trebue interpretat, din punctul de vedere al fenomenului însuși, nu și al stării sufletești care-i dă naștere, următorul exemplu: *Avem unul . . . și ne-ajunge, că s c r i e e e e!* (Gl, 14 Iulie 1940, p. 2). Aici ni se pare că nu s'a terminat vorba, și asta, din cauza mirării, complicată cu nemulțumire: autorul este surprins și indispus de cantitatea, probabil și de calitatea contribuției celui în cauză ('scrie atât de mult și de prost, că . . . nu ne mai trebue!').

§ 14. Să vedem acum în ce condiții se lungesc v o c a l e l e a c c e n t u a t e. Se știe că poziția lor în cuvânt variază foarte mult la noi, spre deosebire de alte limbi, unde accentul are loc fix sau oscilează numai între limite strict precizate. Urmează că în românește se poate lungi și vocala finală a unui cuvânt oxiton cu multe silabe, situată, deci, la o mare distanță de începutul lui. Această afirmație, întemeiată pe fapte, contrazice principiul, enunțat mereu în cele ce preced, că chipul cum funcționează limbajul omenesc impune afectului să atingă partea inițială a cuvintelor. Contrazicerea este, cred, mai mult aparentă, în măsura în care avem dreptul să vorbim de ea (cf. mai jos).

Fiind în joc o vocală care este deja accentuată, însemnează că lungirea ei nu poate provoca ivirea unui accent nou și că, prin urmare, cuvântul rămâne cu singurul lui accent (principal, se înțelege), existent din capul locului. O modificare intervine totuși: se schimbă durata și natura accentului. Deoarece se lungește vocala accentuată, se lungește și accentul ei, în sensul că durează mai mult (cât durează lungirea vocalei înseși). Dar prelungirea duratei are adesea drept efect inevitabil, căci e de natură psiho-fiziologică, o variație a intensității, care transformă accentul unitar sau 'plan' de mai înainte în unul cu două, eventual cu trei vârfuri (v. mai sus, p. 57). In ce privește natura lui, lucrurile nu se prezintă tocmai clar. Poate că-și păstrează caracterul expirator, destul de puternic pentru a înnăbuși pe cel muzical, care se găsește pe aceeași vocală, iar dacă ni se pare totuși că

[1] Se poate, evident, lungi vocala silabei accentuate (v. mai încolo), dar deocamdată-i vorba numai de vocalele neaccentuate.

[2] Am pus ?!, fiindcă nu-i o întrebare pură, ci amestecată cu mirare (și amândouă împreună exprimă siguranța de sine a subiectului vorbitor, care nu se lasă intimidat, dimpotrivă, este gata să riposteze drastic).

variază tonul, aceasta se datorește creșterii și descreșterii intensității, combinată cu creșterea și descreșterea concomitentă a înălțimii. Poate că se produce însă n u o transformare a accentului expirator în unul muzical, ci numai o modificare a raportului de forță dintre ele, în avantajul acestuia din urmă.

Deși situația justifică, prin ea însăși, șovăiala atitudinii mele [1], cu atât mai explicabilă, cu cât limba română n'a fost studiată din acest punct de vedere [2], socot util să arăt și părerea lui M. GRAMMONT, *Traité pratique de prononciation française*, ed. V, p. 141 : « On a vu que les trois qualités principales, intensité, hauteur, durée, n'y augmentent pas et n'y diminuent pas d'une manière proportionnelle, mais qu'en général elles y augmentent ou y diminuent e n m ê m e t e m p s. On peut donc faire u n e s y n t h è s e de ces trois qualités ; aussi bien chaque syllabe fait-elle sur notre oreille u n e i m p r e s s i o n g l o b a l e, s a n s q u e n o u s p u i s s i o n s j a m a i s d i r e e x a c t e m e n t q u e l l e e s t d a n s l e t o u t l a p a r t d e l a h a u t e u r, o u d e l ' i n t e n s i t é, o u d e l a d u r é e » [3].

§ 15. Stările sufletești care pot provoca lungirea vocalelor accentuate, cu toate urmările arătate chiar acum, sunt mult mai variate decât în cazul vocalelor neaccentuate și al consoanelor. O enumerare și definire a lor nu-i posibilă, nici absolut necesară aici [4]. Mă limitez să dau câteva exemple, arătând la fiecare atitudinea subiectului vorbitor.

Știi că are haz și asta ! Voi să vă lăfăiți și să huzuriți de căldură, iară eu să crăp de frig. . B u u n ă t r e a b ă ! (Creangă) : ironie (Gerilă e nemulțumit că a trebuit să răcească, peste capacitatea lui de rezistență la frig, odaia unde fusese trimes de Impăratul Roș să doarmă împreună cu tovarășii săi) ; — *Bună femeie !* — *B u u n ă . . . Nu-l slăbea deloc . . . cine nu bea . . . cine nu joacă . . . Ce să facă bieții băieți în pustiul ăsta . . .* (Gl, 30 Iunie 1940, p. 3) : tot ironie (adjectivul este același), dar produsă n u de nemulțumire, ci mai degrabă de satisfacție, căci cel ce vorbește a înțeles cum stau lucrurile și face aluzie la realitatea lor. In primul

---

[1] Este posibilă și a treia eventualitate, aceea anume că în unele cazuri predomină variația intensității, iar în altele, superioritatea de forță a accentului muzical față de cel expirator.

[2] Cu excepția lui A. PHILIPPIDE, care s'a oprit însă mai mult asupra aspectului teoretic al problemei (v. capitolul următor).

[3] Subliniat de mine. Iată și alte afirmații ale acestui mare fonetist și lingvist, care și le bazează pe o îndelungată experiență (observații asupra limbii franceze vorbite, combinate cu cercetări experimentale). Ele se referă, întocmai ca și cea reprodusă mai sus, la accentul de insistență, sunt, deci, valabile și pentru accentul afectiv propriu zis. « L'accent rythmique [= obiectiv] est attendu, régulier, normal, et on y arrive d'ordinaire par une gradation qui le prépare; en dehors de sa fonction rythmique, il ne peut jouer aucun rôle, il ne peut produire aucun effet. L ' a c c e n t d ' i n s i s t a n c e e s t i n o p i n é, b r u s q u e, v i o l e n t, e t p a r s u i t e i l m e t v i v e m e n t e n r e l i e f l e m o t q u i l e p o r t e. La syllabe insistante surprend; elle fait un contraste puissant avec ce que l'on attend; sans l'insistance, cette syllabe serait faible, basse, courte; elle devient forte, haute, longue. L ' é c a r t p e u t a l l e r j u s q u ' à q u i n t u p l e r l ' i n t e n s i t é, a u g m e n t e r l a h a u t e u r d ' u n e o c t a v e, d o u b l e r l a d u r é e. Cette syllabe surgit d'autant plus nette et sensible au milieu de celles qui l'entourent, que ces dernières s'affaissent à son profit comme pour augmenter le contraste, et que c e s c o n s o n n e s p r e n n e n t u n e d u r é e t o u t à f a i t i n s o l i t e » (*ibid.*, p. 141).

[4] O voiu face în capitolul imediat următor, unde mă ocup în mod special de accent.

caz (*Buună treabă!*) tonul coboară pe măsură ce *u* se lungește, în al doilea (*Buună*. . .), dimpotrivă, se ridică.

. . *binecuvântatul bădia Ionică, mare proprietar, mai puțin mare avocat, mai mare mâncău și în orice caz f o a r t e m a a a r e filotim la pungă* . . . (1907 II, p. 85) : subiectul vorbitor laudă pe unchiu-său, care i-a dat bani de buzunar, își exprimă, deci, satisfacția, de ordin mai mult intelectual (cf. procedeul retoric al gradației) [1]. In orice caz, emfaza e foarte vizibilă. La fel (poate chiar ca produse emfatice pure) trebuesc interpretate următoarele exemple : *Pe unde se află ea nu se strigă «L o o o c !»* (Răd I, p. 248) ; — *T a a a x a, Domlor!* . . . (ibid. II, p. 228) ; *Dacă nu izbuteau, Simeon punea și el umărul ca îndemn și auzeai curând : G a a a a t a . . . G a a a t a !* (ibid. II, p. 269).

După ce l-a strâns grămadă, îl ia, îl duce la bizunia sa și începe a mânca, că t a a a r e - i mai era foame (Creangă) ; — *Buna masa, cumătră! Tiii!, da ce mai pește ai! Dă-mi și mie, că t a a a r e mi-i poftă!* (Același) : în ambele citate, lungirea vocalei accentuate, care se pronunță cu o mare variație a accentului, arată suferința, reală, dar și puțin exagerată, printr'un fel de înduioșare de propria-i ființă (chiar și în primul pasaj, unde autorul vorbește oarecum în numele vulpii) [2].

O poziție mijlocie, între afect și emfază, are, cred, exemplul acesta (din « O scrisoare pierdută ») : *A j u t o o r ! S ă r i i ț i ! Mă omoară v a m p i i r u l ! prefectul a s a s i i n ! a j u t o o r !* [3], care prezintă interes mai ales prin faptul că, afară de unul [4], toate cuvintele au vocala accentuată lungită în silaba finală, ceea ce permite o lungire a ei până la ultimele limite, cum se și întâmplă, obișnuit, în condiții ca acestea. Interesează și alt amănunt, care merge mână în mână cu cel menționat : în *Mă omoară vampirul!* și *prefectul asasin!* este supus fenomenului în discuție cuvântul dela sfârșitul sintagmei, nu cel dela început, cum ne-am aștepta poate. Emfaza, adică nevoia, de ordin, în bună parte, strict intelectual, ca 'asasinul' să fie denunțat și, deci, demascat, cere să punem elementul cel mai important al construcției la sfârșitul ei, întocmai ca în vorbirea obiectivă. Această poziție face posibilă lungirea peste măsură a silabei accentuate (finale!), tot cu scopul de a aduce la cunoștința lumii 'crima vampirului'.

§ 16. Foarte des sunt supuse modificării în discuție m o n o s i l a b e l e, când apar singure, în construcții pe care le-am putea numi eliptice. Și se înțelege de ce : ținând oarecum locul unei propoziții sau fraze întregi, ele sunt, prin însuși acest fapt, foarte expresive, ca orice formulă eliptică, cel puțin teoretic, și, în consecință, se pretează la tot felul de nuanțe, care se pot cu atât mai ușor exprima prin lungirea vocalei (și, implicit, variația accentului), cu cât jocul fonetic, dacă-i pot spune așa, nu este stingherit de existența altor cuvinte, ca în cazul construcțiilor

[1] Ne-am putea întreba, dacă lungirea vocalei accentuate are, într'adevăr, loc și la adverb (*foarte*) și la adjectiv (*mare*). In ipoteza unei stări afective pure, răspunsul ar trebui să fie: numai la adverb, fiindcă acesta precede adjectivul și joacă, deci, rolul părții inițiale a unui singur cuvânt, care s'ar afla în aceeași situație.

[2] Cf. și lungirea, atât de obișnuită, a lui *-a* din *așa* (exclamativ și interogativ). De ex.: (Greerul se roagă de furnică să-i împrumute de-ale mâncării. Furnica răspunde) *A ș a a a? Imi pare bine* (Br-V).

[3] Caragiale nu indică prin niciun semn special lungirea vocalelor accentuate, dar situația este clară.

[4] La acesta (*vampirul*), silaba ultimă reprezintă articolul, care este prin definiție neaccentuat. Asta înseamnă că tot sfârșitul cuvântului poartă accentul și aici.

depline din punct de vedere formal. In această categorie intră interjecţiile, particulele afirmative şi negative, apoi alte monosilabe care pot reprezenta, în condiţii determinate, reacţiuni spontane, aproape reflexe, ale subiectului vorbitor. De pildă : *Peste câteva zile Caro se interesase la telefon de sănătatea clientei lui şi spusese că are un preparat străin foarte bun . . . îl va aduce bolnavei . . . Totul amical fireşte. — Z ă ă u ?* [1], *îl tachinase Nory . . .* (Răd II, p. 40). Echivalente stilistice ale acestui cuvânt sunt *serios?* sau *aşa să fie?*, care arată şi ele o surprindere prefăcută, deci ironie (cf. precizarea « tachinase ») [2]. — *Aşa doreşte logodnica mea ! . . — B r e e e ! Lui Nory îi fu milă de chipul palid al lui Mari. — Dac'ai şti tu cine-i logodnica mea !, râse Lică în gând . . .* Tot ironie şi aici, provocată de faptul că subiectul vorbitor nu-şi ia în serios partenerul, un detracat, pe care nu-l crede capabil să aibă o logodnică sau, cel puţin, una cu 'pretenţii'. — *Nu-s beţivi, îs colegii mei de birou. — D a a a . . . sigur, colegi !* (Ins, Iulie 1940, p. 15) [3].

S'ar putea adăuga exemplele, din Creangă, cu *ăra !* şi *săra !*, deja citate (v. p. 37), care seamănă cu acestea şi prin caracterul lor exclamativ, nu numai prin lungirea vocalei [4], deşi diferă în alte privinţe, apoi *A a a !, mişcă-te, băieţaş* (Br-V, p. 61), cu interjecţia ca membru al unei fraze [5], ş. a.

§ 17. Un aspect aparte al fenomenului de care mă ocup în acest capitol îl constitue a p a r i ţ i a u n e i s i l a b e î n t r e g i la formele hipocoristice ale numelor de botez. Această silabă este, de regulă, identică cu silaba iniţială a numelui şi totdeauna o precede : *Gigi(că)* şi *Gigel* < *Gică* (< *Georgică*), *Ninel* < *Nelu* (< *Ionel*), *Nunucă* < *Niculae* (un *Nucă*, de sigur, nu există, s'a pornit însă oarecum dela el prin analogia atâtor alte formaţii similare), *Titi* şi *Titel* < *Constantin*, dar şi *Ernest* (cu observaţia făcută la numele precedent) ; *Mimi(ca)* < *Maria*, *Nonora* < *Nora* (= *Nory* < *Eleonora*, Răd I, p. 116), etc. Sunt foarte numeroase, mai ales cele feminine, adesea împrumutate, pe cale literară, din franţuzeşte (*Fifi*, *Fofo*, *Kiki*, *Toto*, etc.).

După cum vedem, ele seamănă cât se poate de bine cu cuvintele originare din limbajul copiilor, citate şi altădată : *mamă*, *tată*, etc. Asemănarea este pe de o parte formală (chiar dacă punctul de plecare diferă de multe ori), pe de alta, şi aceasta interesează în deosebi, semantică : toate au 'aer' familiar, adică semnificaţie afectivă, izvorîtă din dragoste (cu toate nuanţele ei) [6]. In general, nu cred că avem

---

[1] Nu *Zăăuu !*, cum scrie autoarea (*u*, fiind consonant, nu se poate lungi, iar intonaţia e întrebătoare, nu exclamativă).

[2] Impotriva observaţiei din nota precedentă, trebue să arăt că şi exclamaţia ar merge în cazul de faţă, cu un sens foarte asemănător, poate chiar identic. Numai tonul ar fi altul (întrebarea îl cere suitor, exclamaţia coborîtor).

[3] Discuţia continuă pe acelaşi ton, şi *daaa !*, ironic (cu nuanţă de mustrare), se repetă: — *Daaa, siiigur, de serviciu !*

[4] In aceste aspecte ale lui *(s)ărăcandemine* avem un *ă* accentuat, care s'ar menţinea astfel chiar în vorbirea obiectivă.

[5] Se înţelege că *aaa !*, la fel cu orice particulă similară, poate apărea şi singur. De altfel chiar în construcţia citată el este, într'un anumit sens, independent de rest, ca toate interjecţiile.

[6] Cât de variate, de subtile şi de neaşteptate pot fi stările sufleteşti la baza cărora stă acest sentiment şi, în consecinţă, mijloacele expresive corespunzătoare a arătat, elocvent şi strălucit, LEO SPITZER, *Puxi. Eine kleine Studie zur Sprache einer Mutter*, München 1927. (*Puxi* este unul din multiplele denumiri alintătoare date de o mamă copilului ei.)

a face cu creaţii copilăreşti propriu zise, ci numai cu imitaţii, în bună parte voite, ale acestora [1].

Ca încheiere a discuţiei din prezentul capitol cred potrivit să reproduc următoarea observaţie a lui E. GAMILLSCHEG, *Ausgewählte Schriften*, Jena-Leipzig 1937, p. 193, care-i valabilă, de altfel, pentru marea majoritate a modificărilor provocate de afect [2]: « Der Affekt ist eben nicht sprachbildend, sondern nur sprachanpassend ».

---

[1] Privitor la formaţii de felul frc. *bébête* < *bête*, atât de asemănătoare cu cele invocate aici, cf. FR. KOCHER, *Reduplikationsbildungen im Französischen und Italienischen*, Aarau 1921.

[2] Deşi autorul ei porneşte dela faptul, care interesează direct aici, că aceeaşi vocală, în condiţii fonetice identice, apare, în vorbirea afectivă, cu altă cantitate decât în cea intelectuală.

CAP. IV: ACCENT

§ 1. In capitolul precedent, deși întitulat 'apariții și lungiri de sunete', am invocat mereu accentul, din cauză că fenomenul studiat acolo implică, de obicei, o modificare a modului cum se accentuează cuvintele în vorbirea afectivă. Dar ivirea unui accent nou, pe lângă cel deja existent, nu este singurul fapt posibil în acest domeniu. Se produc și altele, care ori n'au nicio legătură ori au numai una indirectă cu lungirea sunetelor (în speță, a vocalelor) și trebuesc, deci, studiate independent de aceasta. De asemenea provoacă afectul deplasări de accent de pe o silabă pe alta a aceluiași cuvânt, complicate adesea cu diverse urmări de ordin fonetic, nerelevate în paginile precedente. Dar mai înainte de asta, socot necesară, pentru înțelegerea, pe cât posibil deplină, a lucrurilor, o discuție teoretică asupra accentului, discuție pe care n'am putut-o face în capit. III, deși am pomenit, la tot pasul, această noțiune, fiindcă obiectul propriu zis al cercetării era lungirea sunetelor, nu accentul.

Mă folosesc în acest scop de spusele lui A. PHILIPPIDE, *Fiziologia sunetelor*, curs universitar litografiat, an. 1920—21, § 94, p. 157 urm., unde este vorba despre a c c e n t u l m u z i c a l. In limba română acest accent are cinci forme: 1. — plan (cu ton egal, care nu urcă, nici nu coboară în timpul cât se pronunță silaba sau vocala); 2. ╱ ascuțit (tonul se ridică, iar silaba se termină cu maximum de înălțime); 3. ╲ grav (tonul coboară, așa că silaba se sfârșește cu minimum de înălțime); 4. Λ circumflex (tonul se ridică până la un maximum și apoi coboară până la minimum dela care a pornit); 5. V anticircumflex (tonul coboară dela un maximum la un minimum, pentru a se ridica iarăși la maximum de unde a plecat). Pentru 1. Philippide citează ca exemplu particula afirmativă *da*, pronunțată « gânditor », iar despre 2. spune numai că-i « obișnuit ». Privitor la celelalte nu dă nicio informație de această natură. Că le consideră totuși ca aspecte ale vorbirii afective, rezultă clar din afirmația dela p. 164: « Alte limbi au, atunci când accentul n'are rol formal, accentul muzical corespondent celui expirator, și n u m a i a t u n c i c o r e s p o n d e n ț a î n c e t e a z ă, c â n d a c c e n t u l d e v i n e f o r m ă g r a m a t i c a l ă (*Principii* 228 sqq.), c ă c i a c c e n t u l c a r e a r e s e r v i c i u f o r m a l e s t e c e l m u z i c a l »[1]. Prin « formă gramaticală »[2] Philippide înțelege valoare stilistică sau afectivă: când precizează aiurea

---

[1] Subliniat de mine. *Principii* este prescurtarea întrebuințată de autor pentru cartea sa *Principii de istoria limbii*, Iași 1894.

[2] Acest termen apare, la lingvistul nostru, și în *Gramatică elementară a limbii române*, Iași 1897, p. 382: « ...nu numai accentul, ci și cantitatea silabelor servește în

această noțiune, vorbește de întrebare și exclamare, cu toate nuanțele de sens posibile (mirare, amenințare ș. a.).

§ 2. Dar și accentul expirator (sau de intensitate) servește, în anumite condiții, ca 'formă gramaticală' : « In asemenea cazuri [când accentul are rol formal], chiar accentul expirator primește forme neobișnuite, precum, de pildă, în românește, unde, măcar că accentul cel obișnuit este ascuțitul, apar în întrebări circumflexul și gravul » (p. 164). Cf. și afirmația dela p. 151—152, că accentul expirator grav și cel circumflex apar în limba noastră « numai la forme gramaticale în silabe lungite anume pentru aceasta » [1].

Philippide înțelege foarte bine dificultățile problemei : « In general însă, — dacă facem abstracție de efectul total pe care-l putem lesne prinde cu simțurile și pricepe, efect total pe care l-am expus, pe cât am putut, în paragrafele din urmă —, succesiunea accentelor, expiratorii și muzicale, în silabele dintr'un cuvânt este obscură și încă nestudiată, chiar în alte limbi, cu atât mai puțin în limba noastră » (p. 169) [2].

Iată exemplele pe care le dă el (p. 167 urm.), toate pentru accentul muzical exprimând « întrebarea și exclamarea . . . (și o mulțime de raporturi cuprindem noi subt aceste numiri, *Principii* 228) ». Mai întâiu, un cuvânt izolat (verbul *doarme*, la pers. III sing.) : 1. *doarme?* (cu sensul « nu știu dacă doarme ») ; 2. *doarme?* (« sigur că doarme ») ; 3. *doarme?* (« cred că doarme ») ; 4. *doarme!* (« mă mir că doarme ») ; 5. *doarme!* (« indignare »). Apoi o construcție întreagă, de sine stătătoare : 1. *vrei să te duci?* (« nu știu dacă vrei ») ; 2. *vrei să te duci?* (« sigur că

---

românește ca formă gramaticală, cu atât mai mult, cu cât limba noastră nu posedă mari deosebiri între silabe lungi și scurte și încă mai puțină conștiință are de acele deosebiri, multe, puține, câte sunt ». Partea finală a acestui citat este foarte interesantă, căci explică de ce limba română utilizează atât de des lungirea vocalelor în vorbirea afectivă (= neregulată).

[1] Termenii 'grav', 'ascuțit', etc. se explică, la accentul expirator, în același chip ca la cel muzical, cu deosebirea că, în loc să varieze înălțimea, variază intensitatea. Penultimul citat are nevoie de o precizare. Philippide spune « măcar că accentul (expirator) cel obișnuit este ascuțitul », când ar trebui să spuie « tocmai pentrucă. . . » : întrebarea este o formă a vorbirii afective și, în consecință, accentul ei nu mai poate fi cel obișnuit, din vorbirea obiectivă, ci altul, 'neobișnuit', potrivit normei, menționate de mai multe ori în cursul discuției noastre, că, principial, vorbirea afectivă se abate totdeauna dela regulile celei obiective. — Deoarece în capitolul precedent am pomenit de accente cu două sau mai multe vârfuri, trebue să arăt că, după PHILIPPIDE, *op. cit.*, p. 154, numai «cuvintele monosilabe, pe care le lungim, pentru a le procura prin lungire un anumit înțeles, precum: *da, nu, dec, alei* » pot avea un asemenea accent. Dar siguranță deplină nu există nici într'un sens, nici în altul (și Philippide însuși pune printre monosilabe pe bisilabicul *alei!*).

[2] Am reprodus în adins acest pasaj, pentrucă el coincide, ca idee, cu afirmația lui Grammont (v. mai sus, p. 60), relativ la concordanța deplină dintre intensitate, înălțime și durată, atunci când are loc o lungire a vocalei, care, am văzut asta în capitolul precedent, se complică cu modificări serioase de accent. Lingvistul francez vorbește de 'sinteza celor trei calități', Philippide de 'efectul total', adică de percepția auditivă globală, la producerea căreia participă factori deosebiți unul de altul. Pentru aprecierea justă a faptelor, să se mai compare pe de o parte divergența, deja relevată (p. 55, n. 3), dintre Grammont și Martinet, privitor la natura consoanelor 'lungi' sau 'geminate', pe de alta constatarea lui Bally, iarăși înregistrată cu alt prilej (p. . . .), că nu se știe aproape nimic despre valoarea expresivă a sunetelor. Observația se referă la toate capitolele de fonetică ale lucrării de față, nu numai la accent și lungirea silabelor. Cf., în același sens, N. S. TRUBETZKOY, *Grundzüge der Phonologie*, Prague 1939, p. 24 urm. (paragraful « Phonologie und Lautstilistik »).

vrei ») ; 3. *vrei să te duci?* (« cred că vrei ») ; 4. *vrei să te duci?* (« ironie ») ; 5. *vrei să te duci?* (« amenințare ») ; 6. *vrei să te duci!* (« mirare ») ; 7. *vrei să te duci!* (« nu ți-i rușine »), etc. Intre un cuvânt izolat și o propoziție nu există deosebiri în privința variației accentului, dacă starea sufletească este aceeași : 'forma' de intonare a lui *doarme!* 'indignat', de pildă, este identică cu a lui *vrei să te duci!* 'indignat', în sensul că mișcarea tonului se face la fel (odată ea se produce într'o singură silabă, a doua oară de-a-lungul întregii propoziții).

La aceste exemple se pot, negreșit, adăoga altele. Cele mai elocvente mi se par particulele afirmative și negative curente, care, și în calitate de monosilabe și prin faptul că, grație valorii lor semantice propriu zise, sunt utilizate în tot felul de împrejurări, se pretează mai bine decât oricare alte cuvinte la variații multiple de ton. Să se compare, de ex., *da!* și *nu!* pronunțate scurt, atunci când dăm un răspuns 'sec', de nemulțumire ; *da!* și *nu!* cu accent coborîtor, în momente de îndoială ; *da?* și *nu?* cu accent circumflex, când amenințăm ; *da?* și *nu?* cu accent anticircumflex, când suntem ironici, etc. Aceleași nuanțe putem constata la *bine*, de asemenea foarte frecvent (și tot singur), un adevărat sinonim afectiv al acestor particule, pe care le înlocuește adesea. [1]

§ 3. Schimbări în accentuarea cuvintelor se produc și altfel decât am arătat în capitolul precedent, unde punctul de plecare al discuției îl constitue lungirea sunetelor, iar accentul intervine ca un factor secundar. Am văzut că, subt imperiul afectului, se naște un accent în plus, pe lângă cel obișnuit [2]. In această ipoteză, se pot întâmpla două lucruri : ori învinge definitiv, căpătând un înțeles anumit (de natură stilistică), aspectul cel nou al cuvântului, ceea ce, aparent, echivalează cu o strămutare de accent, ori se păstrează ambele aspecte, fiecare însă cu întrebuințarea lui specială.

Un exemplu nimerit pentru a ilustra prima alternativă este adj. *spurcat* (de fapt, part. tr. al vb. *spurca*). Când însemnează 'diavol, păgân, eretic', se accentuează *spúrcat* [3], și nu numai în vorbirea afectivă. Avem un caz interesant de 'gramaticalizare' a accentului *stilistic*, care, la început, coexista alături de cel 'regulat' : întrebuințându-se des și mereu cu sensurile aici arătate, cuvântul s'a fixat subt aspectul pe care i-l cunoaștem astăzi, așa dar cu un singur accent, cel nou, născut, pe vremuri, în momente de revoltă, dispreț, ură, etc., pe prima silabă, conform normei cunoscute. Și aceasta, indiferent dacă subiectul vorbitor este sau nu

---

[1] Pentru ironie, amestecată cu satisfacție și cu răutate în același timp, mi se pare elocventă următoarea construcție: *Ce mai ziceți, d o m n u l e contabil?* (vorbește un arestat cu fostul contabil al închisorii, devenit el însuși delincvent și depus în arestul unde fusese slujbaș mai înainte). Iar pentru variația de ton, după starea sufletească, la același cuvânt din una și aceeași propoziție, să se compare *Poate t r e c e cineva!* (subiectul vorbitor justifică un anumit aspect al toaletei sale cu dorința, mai exact cu așteparea bucuroasă, că va fi văzut și admirat de trecători) și *Parcă t r e c e cineva!* (răspunsul, decepționat, pe care-l dă tot el, când partenerul îi atrage atenția asupra altui amănunt, acesta indecent, al îmbrăcămintei).

[2] Este interesant că fenomenul a fost observat și interpretat just încă din a doua jumătate a sec. XVIII de către KARL PHILIPP MORIZ, *Versuch einer deutschen Prosodie* (1786). Vezi *Archiv für vergleichende Phonetik* V, p. 33 urm.

[3] După TIKTIN, tot *sfúrcat* se spune și despre unele animale (nu precizează care). Chiar oamenii 'obișnuiți' sunt numiți astfel, când provoacă sentimente asemănătoare cu cele provocate de ființele aici în discuție. In asemenea împrejurări, cuvântul își recapătă valoarea afectivă, care se exprimă printr'un accent mai puternic și prin lungirea lui *s*.

stăpânit de asemenea sentimente. In ipoteza că ele există, un singur mijloc îi stă la dispoziție : să intensifice accentul, eventual să lungească sunetul inițial, exact ca atunci, când cuvântul este adresat oamenilor care nu-s nici păgâni, nici eretici (v. nota precedentă).

Cazuri similare cu acesta mi se par a fi *pógan* 'groaznic, înspăimântător ; (un fel de superlativ) tare, straşnic' şi *próclet* 'blestemat' (foarte des despre diavol, duhuri rele, eretici ş. a.). Ambele cuvinte sunt de origine slavă, şi, afară de sârbo-croată, toate limbile popoarelor slave vecine cu noi le accentuează pe silaba ultimă. Am putea, deci, presupune că şi în româneşte ele au avut, la început, accentul tot pe finală şi că, numai după ce au căpătat o nuanță afectivă, i-au schimbat locul, aşa cum îl cunoaştem astăzi. Dar nu-i necesară o astfel de ipoteză, verosimilă totuşi, ca să explicăm stilistic poziția accentului. Limba noastră posedă numeroase cuvinte în *-an* şi *-ét* accentuați. Faptul că ele n'au influențat pe *pogan* şi *proclet* dovedeşte că acestea se întrebuințau de preferință, dacă nu exclusiv, în vorbirea afectivă, care cerea accentuarea (sau, în cealaltă eventualitate, conservarea accentului) pe silaba inițială.

Cazul neologismului *pardon* se prezintă diferit. Ca formulă de politeță, acest cuvânt se accentuează 'normal' *pardón*. Tot aşa spunem şi când intervine, de pildă, nemulțumirea contra trecătorilor care ocupă fără rost strada şi ne împiedecă astfel drumul. Să ne închipuim însă că supărăm, fără voie, pe cineva (îl lovim, îl călcăm pe picior, etc.) : accentul se mută [1] pe prima silabă (care se şi lungeşte puțin, deşi amănuntul nu interesează). Aşa dar, acelaşi cuvânt accentuat în două moduri deosebite, după împrejurări [2], şi totdeauna cu un s i n g u r accent [3].

§ 4. In această ordine de idei socot util să discut etimologia interj. *aşi !*, pe care *Dicț. Acad.* o defineşte astfel : « 1. (Exclamație familiară, mai mult glumeață, cu care respingem o afirmare). Vorbă să fie! Ferească Dumnezeu! 2. (Exclamație prin care se arată că dorința cuiva nu s'a putut realiza). Da de unde! Ți-ai găsit! Nici vorbă! Adesea în legătură cu *ei !*, *dar(ă) !* şi cu un element obscur *te* ». Iată un exemplu din Ispirescu : *Dădu el să caute nescaiva rămăşițe de-azimioară ; t e - a ş i !, nu mai găsi nici neam de turtă !* Cât despre etimologie, dicționarul citat spune : « Răspândirea geografică (în Transilvania nu pare a fi cunoscut), apariția recentă în limbă şi varianta *aşa* fac probabilă derivarea cuvântului din interj. turcească *haša !* 'ferească sfântul!, ferească Dumnezeu!' ». Privitor la varianta *aşa*, care, vom vedea, joacă rol mare în discuția noastră, ni se dau, tot acolo, următoarele lămuriri : « *aşà* (accentuat *áşa :* cu accentul principal pe silaba întâia şi cu un accent secundar pe a doua ; de cele mai multe ori *ş* se pronunță lung, sau se face o mică pauză între primul *a* şi *ş* următor) », de pildă : *Socotiți că-i scria răvăşelele franțuzeşti, ca în ziua de azi? A' ş a ! Mă punea pe mine de-i cântam nopți întregi pe subt ferestrele ei.*

Etimologia aceasta nu poate fi primită, mai întâiu din motive principiale. Interjecțiile n u se împrumută, afară de împrejurări cu totul excepționale, care trebuesc, deci, lăsate la o parte. E ca şi cum am imita felul de a ne exprima durerea,

---

[1] Acesta-i termenul propriu, căci n'avem a face cu ivirea unui accent nou, alături de cel vechiu.

[2] Care nu sunt, ca de obicei, vorbirea obiectivă de o parte şi cea afectivă de alta.

[3] Amănunte mai bogate cu privire la *spurcat*, *pogan*, *pardon*, etc. dau în articolul meu *Demon* din *Dacoromania* VII, p. 145 urm.

bucuria, revolta, etc., ceea ce, dacă poate face un individ izolat, nu face niciodată o colectivitate întreagă. Afară de asta, cercetările etimologice au dovedit mereu că, până la proba contrară, două cuvinte identice din punct de vedere fonetic au, t r e b u e să aibă origine comună, oricât de mari sunt ori par deosebirile semantice. Aceste două condiții se realizează pe deplin în cazul de față. *Dicț. Acad.* însuși afirmă că *ași !* sună și *așa !*, adică identic cu adverbul modal *așa*, de care se apropie și semantic până la confuzie.

Deja TIKTIN a propus această explicație, numai că n'o motivează (i se va fi părut prea sigură, ca să mai insiste). După el, G. EBELING, *Zeitschrift für romanische Philologie* XLVII (1927), p. 649 urm. este de aceeași părere. Intre *ași !* și *așa* deosebirea de sens se reduce la o simplă nuanță : unul e ironic, celălalt nu. Altfel spus, *ași !* are valoare afectivă, *așa* valoare intelectuală. In privința sunetelor, acest lingvist procedează ca un neogramatic, încercând să explice modificarea fonetică potrivit 'normelor' consacrate : *așá-i* (cu *-i* = *este*) a devenit *áșă-i*, prin deplasarea accentului și prefacerea în *ă* a lui *a* neaccentuat, apoi *aș(i)*, fără să ne spuie totuși cum a putut dispărea *ă*, fie el și neaccentuat. De altfel strămutarea accentului are ea însăși nevoie de explicație. *Dicț. Acad.* afirmă că această interjecție sună și *áșà*. Cum s'a ajuns la d o u ă accente ? (Intrebarea e valabilă și în ipoteza originii din turc. *haša*, căci și atunci cuvântul n'a putut avea, din capul locului, decât un singur accent, și anume tot pe *-a*, întru cât limba turcă accentuează mai totdeauna ultima silabă.) Din cauza afectului. Alături de vechiul accent (*-á*), s'a ivit unul nou, pe silaba inițială : graba și energia cu care negăm [1] cele auzite au dus la accentuarea, puternică, a silabei inițiale [2]. Deoarece nuanța semantică (ironia) a acestui cuvânt îl face cu deosebire potrivit pentru vorbirea afectivă, avem dreptul să presupunem că el a fost întrebuințat dela început exclusiv cu valoarea-i stilistică actuală, deci cu un accent puternic pe silaba inițială, care a provocat amuțirea rapidă a celuilalt accent și apoi slăbirea până la dispariția totală a vocalei finale neaccentuate.

Toate lămuririle date de *Dicț. Acad.* vorbesc în acest sens : varianta *áșà !*, care, e adevărat, poate trimete și la turc. *haša* pe cine vrea să accepte explicația propusă acolo, dar și la etimologia lui Tiktin-Ebeling, apoi amănuntele de natură semantică, întemeiate pe citate foarte elocvente. Argumentul geografic (absența, care de altfel nu-i tocmai sigură, a lui *ași !* în Transilvania) n'are valoare : câte cuvinte, dintre cele mai frecvente, au o circulație regională, fără ca pentru aceasta să li se atribue o origine corespunzătoare caracterului lor local. La fel de slabă este obiecția de ordin cronologic, și adică apariția relativ târzie a lui *ași !* în textele scrise. Acest fapt pledează mai degrabă pentru punctul meu de vedere : fiind o particularitate

[1] Ne putem gândi, în subsidiar, și la altceva. Câteodată *așa* va fi apărut și în construcții interogative: *A ș a crezi d-ta că s'au petrecut lucrurile? Ți-ai găsit!* (cu *așa* puternic accentuat, dovadă locul prim pe care-l ocupă în frază, și anume pe *a-* sau, cel puțin, și pe *a-*). Dacă stătea singur, fără explicațiile de după el, simțite de prisos, accentul de insistență (al silabei inițiale) putea copleși, până la dispariție, pe cel normal. In exemplul dat se poate și repeta (după ?): *Așa! Ți-ai găsit!* (cf. formula extrem de răspândită astăzi: *Ași! ți-ai găsit!*, apoi *Ași! (dar) de unde!*).

[2] Intocmai ca la *spurcat*, cu care cuvântul nostru seamănă mai bine decât pare la prima vedere. După cum alături de *spúrcat* continuă să existe varianta originară *spurcát* (cu sensu-i propriu), tot așa avem aici pe *áși !*, aspectul nou, în vorbirea afectivă și pe *așá !*, aspectul vechiu, în vorbirea obiectivă.

a vorbirii populare și familiare, el t r e b u i a să-și întârzie intrarea în limba scriitorilor (culți prin definiție) [1]. Afară de asta, obiecția se poate întoarce și contra originii turcești : împrumuturile de acest fel sunt, mai toate, anterioare sec. XIX.

Dar mai este ceva. Alături de *ași !*, *Dicț. Acad.* notează 'varianta' *te-ași !*, despre care TIKTIN (la fel EBELING) crede că a rezultat din *du-te*, *ași*. Niciunul nu spune însă cum a dispărut silaba *du-* (ca să nu mai pomenesc de nașterea însăși a formulei acesteia). Și aici tot stilistica ne poate înlesni explicația. Am arătat în capit. I că anumite stări sufletești afective provoacă o încordare a organelor articulatoare, care, în consecință, se apropie ori se lipesc (fără necesitate logică). Ceva asemănător trebue să admitem și aici. Accentul puternic ivit pe *a-* presupune o forță mare a curentului de aer expirator, forță care a putut lucra și asupra organelor articulatoare, adică a limbii, făcând-o să se apropie, și încă mult, de palat. In chipul acesta a devenit posibilă nașterea unei ocluzive limbale, percepută cu vremea ca *t* muiat. Să nu uităm că deseori negăm spusele altuia printr'un sunet nearticulat, pe care-l producem cu partea anterioară a limbii lipită de palatul tare, de dinții superiori și de alveolele lor (aerul este inspirat, nu expirat, ca la sunetele propriu zise). Acest sgomot seamănă aproximativ cu *ț'* [2] (așa-l și redăm în scris, de obicei repetat), dar și cu *te-* din *te-ași !*, care sună, mai de grabă, *tĭ-ași !* [3]. Altă explicație, mai puțin verosimilă, a lui *te-* ar fi ori din *ti(ĭ) !*, interjecție care exprimă surprinderea, mirarea, etc., ori din *de !*, interjecție care arată ezitarea (înainte de a mustra pe cineva), etc. In ipoteza a doua, *d* și-a pierdut sonoritatea, mai exact, poate, a devenit fortis și s'a transformat astfel în *t*, sub imperiul afectului [4].

§ 5. *Ași !* nu este singurul cuvânt la care deplasarea accentului, cu urmările ei fatale (slăbirea și apoi dispariția vocalei originar accentuate), poate fi definitivă, în sensul că, indiferent de situație și de moment psihologic, singurul lui aspect, cunoscut dela o vreme încoace, este cel nou, cu accentul strămutat [5]. Iată și alte exemple. S. PUȘCARIU a remarcat, cu diverse prilejuri (cf. *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, nr. 1850 și 1887, *Dacoromania* IV, p. 1362, *Dacoromania* VII, p. 31), existența regională, dar larg răspândită în ținuturile respective, a câtorva participii trecute cu accentul pe temă : *văst* (pentru *văzut*), *vint* (pentru *venit*), *k'ert* (pentru *pierdut* ; cf. și băn. *piert*, dat de L. COSTIN, *Graiul bănățean* I, p. 51) ș. a. ; la acestea se pot adăuga *căst* (= *căzut*), și *găst* (= *găsit*), notate de TIKTIN și de *Dicț. Acad.*, s. v. *cădea* și *găsi*. Este evident că toate aceste forme

---

[1] Interesant și elocvent este amănuntul că cel mai vechiu exemplu cu *ași !*, dat de *Dicț. Acad.*, provine dela Anton Pann, unul dintre primii autori (poate chiar primul) care pun la contribuție vorbirea populară.

[2] Un *ț* muiat, datorită tocmai faptului că limba se lipește de palatul tare (în regiunea unde se articulează *i*).

[3] O paralelă, cam depărtată, ne oferă germ. *ja*, care se pronunță adesea *tja* (în momente de îndoială sau când subiectul vorbitor se trezește dintr'o meditație, reverie, etc. care-l absorbea). Aici nașterea ocluzivei este ușurată mult de faptul că *j* (= *ĭ*) se articulează cu limba foarte apropiată de palat (ca la spirante).

[4] S. PUȘCARIU, *Dacoromania* VII, p. 35—36 explică pe *ási !* din *ași* < *eccum sic* (care a dat naștere și lui *așa*, cu *-a* « adverbial », ivit ulterior), declarând că renunță la etimologia, propusă tot de el, din *Dicț. Acad.* Această nouă explicație prezintă avantajul că se bazează pe afect (cf. *apói*, devenit *ápoi* cu un sens întru câtva diferit) și totodată clarifică, fără nicio dificultate, situația finalei *i* (sonant întâiu, iar după strămutarea accentului pe *a*, consonantizat până la dispariție).

[5] **Mă refer, bine înțeles, la *ași* considerat ca alt cuvânt decât *așa*.**

'scurtate' provin din cele întregi, mai întâiu prin mutarea accentului de pe dezinenţă pe temă [1], din cauza afectului ('emoţia' provocată de acţiunile respective [2], mai ales când ele se produceau pe neaşteptate, etc., a făcut să se accentueze silaba iniţială) şi apoi prin căderea vocalei din silaba rămasă neaccentuată (care a adus cu sine, la unele forme, modificări fonetice, uşor explicabile, în finală). Deplasarea accentului va fi fost ajutată şi de un factor pur intelectual : sensul verbului este conţinut în temă, coroborat de unul formal : analogia prezentului indicativ, conjunctiv şi imperativ al tuturor acestor verbe (afară de *găsi*), care, la cele mai multe persoane, se accentuează pe temă [3].

Nu numai participii, ci şi alte forme verbale pot fi supuse unor modificări fonetice similare, şi din aceeaşi cauză. Formula *(vă) salut !* sună adesea *(vă) salt ! :* grăbit să salute şi, adesea, emoţionat de apariţia inopinată a unui personaj important, respectat, etc., subiectul vorbitor 'insistă' asupra părţii iniţiale a verbului, şi pentrucă aceasta se află la început, dar şi din pricina (arătată ceva mai sus) că înţelesul este conţinut în temă (chiar dacă aici silaba finală nu reprezintă o simplă dezinenţă). La fel dubletul (moştenit) al lui *salut : sărut*, care în construcţia *sărut mâna* (sau *sărut dreapta*), atât de răspândită la ţărani, devine *sărt* (cf. *sărt dreapta*, *părinte !*, VVD, p. 258) [4].

§ 6. Ca formule de salut, aceste două exemple ne amintesc, fără să vrem, s t r i g ă t e l e, în sensul larg al termenului, cu care ele seamănă în anumite împrejurări, de pildă atunci când partenerul se află la oarecare depărtare şi, ca să ne audă, trebue să-l salutăm cu 'glas tare'. Astfel numele proprii, întrebuinţate, cum se obişnueşte în asemenea situaţii, la vocativ, pot căpăta pe prima silabă un accent atât de puternic, încât silaba imediat următoare să se piardă, cel puţin pentru urechia ascultătorului. Fenomenul nu-i legat în mod obligator de o strămutare a accentului [5]. In *Buletinul Philippide* I, p. 118 am arătat că numele de botez *Radu* sună, la vocativ, *Rale !*, dacă-i strigat dela distanţă şi, mai ales, subt imperiul unei stări sufleteşti afective (enervare, desperare, etc.), cu *á* mai lung decât în vorbirea normală. Tot aşa *Gheorghe*, precedat de *măi*, ceea ce nu se întâmplă absolut totdeauna, devine (*măi*) *Gheo !*

---

[1] Explicaţie strict fonetică, bazată şi pe alte exemple, dă A. GRAUR, *Bullet. Soc. Lingu. Paris* XXXIX, fasc. I, p. 49—50.

[2] Cf. sensul acestor verbe, toate apte de a face să intervie uşor afectul: 'venirea' unei fiinţe scumpe, 'pierderea' unui obiect de valoare, 'căderea' cuiva, cu urmări grave asupra sănătăţii, etc., toate ne mişcă, într'adevăr, sufletul.

[3] In *Etym. Wb.* citat, PUŞCARIU susţinuse că *văst* este lat. *vistum*, iar *vint* lat. *ventum*. In *Dacorom.* VII, p. 31 le scoate din formele întregi, prin 'afonizarea' vocalei aflătoare în silaba finală, care s'a pronunţat, deci, fără participarea coardelor vocale, ceea ce însemnează o slăbire şi o reducere a ei, până la dispariţie. Dar, pentru a se putea produce afonizarea, a trebuit mai întâiu ca vocala în discuţie să-şi piardă accentul. Acest fapt Puşcariu nu-l cercetează (şi, se înţelege, nici cauza care i-a putut da naştere). La *vint* avem *i* în loc de *e*, fiindcă *venit* se pronunţă *vinit* (cu *e* neacc. > *i*), în majoritatea graiurilor populare. Modificarea constitue şi ea un argument, dacă ar mai fi fost nevoie, în favoarea explicaţiei propuse aici (şi nu din lat. *ventum*).

[4] Deşi *salt* < *salut* (cf. *să'ru-mîna*, cu accentul deplasat) probează că nu-i necesară invocarea lui, poate fi amintit faptul că în popor se spune, foarte des, *sărutăm mâna* (sau *sărutăm dreapta*), chiar când vorbeşte un singur om în numele său personal: - *u* - este de astădată neaccentuat şi a putut astfel dispărea mai uşor. Cf. şi *saltare !* (< *salutare*), echivalentul, mai puţin solemn, al lui (*vă*) *sal*(*u*)*t*.

[5] Mai degrabă dimpotrivă, după cât se pare. Vreau să spun că materialul utilizat de mine conţine numai nume cu accentul pe silaba iniţială.

Dar aceasta nu-i singura modificare posibilă. Dacă numele poartă accentul pe altă silabă decât cea inițială, se produce o lungire, combinată, de regulă, cu o variație de ton, a vocalei accentuate : *Mateei !*, *Neculaai !*, etc. După împrejurări, intervin și alte schimbări, de pildă ivirea unui accent pe silaba finală, care se și poate lungi (aceasta în cazul numelor trisilabice, ca *Dinule !*, *Ileano !*, etc.).

Și strigătele propriu zise, exprimate prin cuvinte din lexicul curent, sufăr schimbări asemănătoare, ba încă mai profunde. La baza lor stau, ca și în exemplele de până aici, variațiile tonului, care pot avea efecte asupra formei strict fonetice a cuvântului. Deoarece suntem la capitolul 'accent', voiu înregistra numai fapte în legătură cu acest factor, de altfel, și ele puține, căci n'am intenția să alcătuesc o colecție de material lingvistic. Formula de chemare la telefon *alo !* se pronunță când *aloo !* (cu *ó* lungit), când *állo !* (cu accentul pe prima silabă, care se lungește, dar 'transmite', se pare, ceva din lungimea ei și consoanei următoare), după cum suntem 'calmi' sau 'enervați', 'nerăbdători', etc. Vânzătorii ambulanți, care-și 'strigă' marfa, accentuează numele acesteia, în general, pe silaba inițială, indiferent de locul consacrat al accentului : *cóvrigi !*, *iáurt !*, *mángal !*, etc. In schimb, silaba următoare se lungește, pentru ca strigătul să nu se termine prea repede și să aibă, deci, ecoul dorit în . . . urechia ascultătorului (cumpărător virtual)[1].

§ 7. Schimbări de felul celor înregistrate au loc și în g r u p u r i d e c u v i n t e, așa dar în fonetică sintactică. S. PUȘCARIU, *Dacoromania* III, p. 773—774 a remarcat că forma negativă a verbelor are accentul (principal)! pe negație : *nŭ́ mérge*, *nŭ́ pót*, etc. [2]. Dacă verbul începe cu *a*, *-u* dispare : *n'alerga*, *n'ascultă*, și atunci se accentuează *a-*, care este simțit ca aparținând oarecum negației (*n'ắlergá*, *n'ắscúltă*). Așa se explică strămutarea accentului de pe *a* pe *u* la *aud* < lat. *áudio*, care ar fi trebuit să sune *áud* (cf. *áur*, *láud* ș. a.) : după modelul lui *n'ắscúltă* — *ascúltă* s'a ajuns la (*n'áude* —) *aúde* [3]. Accentuarea negației, care, sintactic vorbind, este o particulă fără importanță, simplă anexă a cuvântului de lângă ea, se datorește nevoii de a insista asupra elementului devenit, din punct de vedere semantic, mai important decât celelalte, căci prezența lui face ca sensul să difere fundamental dela forma afirmativă la cea negativă a verbului.

Și în alte condiții sintactice *aud* prezintă o strămutare a accentului : *i'áuzi !* (< *ia !* + *auzi*). Aici se vede și mai clar cum se poate produce fenomenul, grație faptului că *ia !* (=*iată !*, *iacă !*) este o interjecție menită să atragă atenția ascultătorului, un fel de interjecție demonstrativă [4], care se întrebuințează adesea și singură, cu un sens foarte apropiat de al lui *aud* însuși (cf. *ia !*, *cântă cucul* și *i'auzi !*, *cântă cucul*). Cf. și *ce-áude ?*, *ce-ásculță ?*, etc. [5].

[1] Un studiu mic, dar bogat în observații și explicații, nu numai ingenioase, ci și juste, asupra s t r i g ă t e l o r î n r o m â n e ș t e a publicat AL. GRAUR în VR, Nov.-Dec. 1930, p. 129 urm., unde sunt luate în considerație toate fenomenele fonetice apte de a se produce la cuvintele care, indiferent de natura lor, sunt întrebuințate ca 'strigăte'. O categorie aparte reprezintă cuvintele cu care strigăm sau alungăm animalele (v. *Dacoromania* I, p. 78—79).

[2] Cf. TAV, p. 60: *De ce nu pot să nu știu, De ce nu pot să n'aud,* unde nu există nicio îndoială că accentul stă pe negație (la verbele *știu* și *aud*).

[3] Nu se putea menținea vechia stare de lucruri numai la acest verb, care ar fi urmat să fie accentuat pe aceeași silabă și la forma negativă *(n'áude)* și la cea afirmativă *(áude)*.

[4] In momente de mirare, uimire, etc. devine un adevărat strigăt.

[5] Este interesant de constat că *u* al negației nu dispare, dacă verbul imediat următor începe cu un *a* accentuat: *nu află*. Explicația este că accentul nu-și poate schimba locul mai spre începutul cuvântului.

Cât de puternic poate fi accentul cerut, subt imperiul afectului, de particula care precede pe *aud*, dovedește și alt aspect al formei lui negative. La Tecuciu (probabil și aiurea) *n'auzi tu?* sună *n'astu*, cu două accente, unul, mai slab, pe *a*, celălalt, mai puternic, pe *u* : silaba mijlocie din *n'áuzi tú*, singura accentuată, când verbul e afirmativ, dispare, fiindcă se găsește între două silabe accentuate, deci în poziția cea mai puțin rezistentă. Exemplul este interesant și prin prezența lui *tu*, care, gramatical vorbind, nu se justifică. Aceeași nevoie de a 'insista' face să se treacă peste 'norma' sintactică : subiectul vorbitor se teme că 'chemarea' lui ar putea fi înțeleasă greșit, mai exact spus, n'ar ajunge la destinație, din pricina depărtării la care se află 'adresantul' și, deci, a posibilității de a fi simțită ca adresată altcuiva. De aici și forța accentului de pe *tu*, care are valoarea unui pronume în sensul cel mai strict, căci stă, cu adevărat, în locul unui nume, acela al partenerului[1].

§ 8. Din cele spuse până acum (cf. mai ales începutul prezentului capitol) rezultă că interogația și exclamația joacă un rol foarte important în limbajul afectiv, indiferent de modificările cantitative ale sunetelor, pe care le-am studiat în capit. III. Expresia lor fonetică (mai exact spus, extrafonetică, adică extralingvistică, întru cât ele nu reprezintă un mijloc de exprimare lingvistică propriu zisă, ca sunetele, morfemele și cuvintele) este accentul : variația intensității și a înălțimii 'tonului', care se combină adesea cu variații cantitative ale silabelor, fără ca acest ultim fapt să fie o apariție obligatoare. Cercetarea noastră a dovedit, cred, cu prisosință, rolul jucat de accentul interogativ și, mai ales, de cel exclamativ în majoritatea transformărilor fonetice de care ne-am ocupat în capitolele anterioare. Vorbirea populară și familiară îl utilizează într'o măsură neobișnuit de mare, tocmai pentrucă, datorită lui, ea capătă coloare și vieață. De aceea se cuvine să ne oprim puțin, tot aici, unde mi se pare locul cel mai potrivit, asupra interogației și exclamației, considerate în sine, ca manifestările afective, pentru a cunoaște și alte aspecte ale lor, de care n'am amintit în capitolul precedent, unde problema principală pusă în discuție era lungirea sunetelor.

Atât întrebarea, cât și exclamarea însemnează 'luare de atitudine' din partea subiectului vorbitor : când dorim să aflăm ceea ce nu știm despre un obiect oarecare, spusele noastre capătă formă interogativă, după cum în momente de mirare (cu toate nuanțele ei) recurgem la exclamație. Așa dar, în ambele cazuri intervine afectul. Aceasta, din punctul de vedere al situației inițiale. Cu vremea, procedeele s'au generalizat, devenind un mijloc mai mult ori mai puțin obișnuit de exprimare, încât se poate observa un început de 'gramaticalizare'. Procesul este destul de avansat la interogație, care, din pricina unei extrem de frecvente întrebuințări, nu mai păstrează, în anumite împrejurări, nimic din valoarea ei stilistică originară. Faptul se produce ori de câte ori 'luarea de atitudine' este determinată de o curiozitate strict intelectuală, aș zice științifică : ne informăm pur și simplu despre un obiect, spre a satisface nevoia 'rece' a minții noastre de a afla ceva în legătură cu el. Formal, caracterul obiectiv al unei astfel de interogații se trădează prin lipsa unei 'tonalități' prea perceptibile : deosebirea de ton față de aspectul enunțiativ al aceluiași cuvânt sau al aceleiași fraze este atât de neînsemnată, încât de abia o simțim. Să se compare *ai venit?* spus cuiva pe care-l

[1] Acesta este indicat adesea și prin numele lui, tot din nevoia de a-l distinge de alții. Despre strămutarea accentului la *aud* vorbește și A. GRAUR, *Bulletin linguistique* III, p. 26 urm., care o explică altfel.

aşteptam sau care ni-i indiferent, cel puţin în momentul vorbirii, cu *ai venit* enunţiativ : şi unul şi celălalt exprimă constatarea unui fapt, care se impune prin el însuşi. Dar existenţa unei uşoare deosebiri (de 'accent', se înţelege) probează totuşi că chiar cea mai ştearsă întrebare conţine încă o nuanţă stilistică, cum nici nu-i posibil altfel, din moment ce ea reprezintă o 'abatere' dela forma normală, obiectivă, a vorbirii, care este enunţul.

Cât despre exclamaţie, natura stărilor sufleteşti care-i provoacă apariţia o împiedecă să-şi piardă nuanţa afectivă sau să şi-o slăbească prea mult. Oricare ar fi situaţia exterioară, momentul psihologic ş. a., faptul că un obiect ne 'surprinde' într'un chip oarecare (altmintrelea n'ar interveni forma exclamativă a constatărilor noastre) înseamnează o reacţie de ordin afectiv, cel puţin în parte, chiar în bună parte. Nu poate fi vorba de o 'surprindere' pur intelectuală. Noţiunea însăşi implică ieşirea din comun, depăşirea câmpului de acţiune strict obiectiv al sufletului nostru. De aceea exclamaţia îşi păstrează încă bine caracterul afectiv în orice împrejurare. Variază dela caz la caz numai gradul, intensitatea afectivităţii.

§ 9. Să vedem acum câteva fapte. Ca şi până aici, vom constata că dificultăţile în acest domeniu, care se chiamă stilistică, nu sunt de natură teoretică. Am arătat mai sus, cu ajutorul lui Grammont şi al lui Philippide, că impresiile noastre în materie de 'accent' sunt globale : nu putem distinge clar contribuţia fiecăruia din factorii care participă la producerea lor. Amintesc acest detaliu esenţial, ca să previn pe cetitor că analiza ce urmează n'are şi nici nu poate avea pretenţia de a fi riguros conformă cu realitatea, aşa cum o 'simte' fiecare în conştiinţa sa lingvistică.

Când interogaţia conţine o nuanţă de nemulţumire (subiectul vorbitor cere parcă socoteală partenerului), predomină înălţimea asupra intensităţii, şi de aceea percepem un accent muzical distinct. Aceasta, atât la întrebările alcătuite dintr'un singur cuvânt (pronume ori adverb interogativ) : *ce ?*, *cine ?*, *unde ?*, *când ?*, *cum ?*, etc., cât şi la cele exprimate printr'o propoziţie (începătoare tot cu particule interogative) : *ce-ai făcut ?*, *cine-a stricat geamul ?*, *unde-aţi fost ?*, *când mi-ai spus ?*, *cum ai căzut ?* [1]. La acestea din urmă 'accentul' cade pe cuvântul iniţial, care se deosebeşte de celelalte prin faptul că se pronunţă cu tonul mai ridicat. Cum înălţimea şi intensitatea merg, de regulă, împreună, este sigur că particulele interogative se articulează şi mai 'tare', nu numai mai 'sus', decât restul propoziţiei. Cât despre durată, ea intervine în sens negativ : cuvântul accentuat (adică vocala sau silaba lui accentuată) se pronunţă mai scurt decât în vorbirea enunţiativă, pentru motivul că nemulţumirea implică enervare, şi aceasta cere o exprimare energică.

Dacă starea sufletească este aceeaşi, situaţia descrisă aici se potriveşte şi pentru construcţiile cărora le lipseşte particula interogativă. In acest caz, o propoziţie întrebătoare nu diferă de una enunţiativă aparent prin nimic : *nu ştiaţi*, *mergem*, *ai fost acasă* ş. a. exprimă tot atât de bine, judecate pe deasupra (să zicem în scris, unde am neglija să punem semnele de punctuaţie cuvenite), şi un simplu enunţ şi o întrebare. Deosebirea (în vorbire) vine dela 'ton'. Faţă de formulele, perfect identice, dar introduse prin particule interogative, acestea prezintă amănuntul deosebitor, că accentul stă pe partea lor finală (când constau din mai multe cuvinte).

---

[1] Locul verbului îl ia foarte des un pronume demonstrativ sau un adverb de mod, care prezintă avantajul 'scurtimii' (şi satisfac astfel mai deplin nevoia afectivă a subiectului vorbitor): *cum asta ?* (tot aşa *când* sau *unde asta ?*, *care anume ?*, *cine adică ?*)

La exclamație se pare, dimpotrivă, că predomină accentul expirator asupra celui muzical, în momente de indignare, de furie, etc., care sunt mult mai dese în vieața zilnică decât cele de încântare, de admirație ș. a. [1]. Așa stau lucrurile cu *iddiotul!*, *mmizerabile!*, etc., discutate în capitolul precedent, apoi cu sintagme ca *ferice de el!* (sau *de mama care l-a născut!*) [2], *răi mai sunt oamenii!*, *ticălos individ și cutare!*, etc., unde primul cuvânt se pronunță mai 'tare' decât celelalte. Un accent expirator puternic cer și diverse alte stări sufletești: *strașnic om!* (satisfacție), *grozav aș mai dormi!* (dorință), etc. Situația nu se schimbă, în ce privește raportul de forță dintre cele două accente, nici atunci când construcții de felul acestora încep cu un pronume sau un adverb: *ce om strașnic!*, *cum aș mai dormi!* [3]. Deosebirea sare în ochi față de aspectul pur enunțiativ al acelorași formule: (*ai văzut*) *ce om strașnic* (*este N.*), (*nu știu*) *cum aș mai dormi* (*în asemenea condiții*) [4].

§ 10. Iată un număr de exemple, luate din Creangă și din Brătescu-Voinești, ca reprezentanți unul al vorbirii populare, altul al celei familiare. Le reproduc în ordinea din edițiile utilizate de mine și fără să le separ după natura lor interogativă sau exclamativă. Observ ceea ce va observa și cetitorul, că majoritatea sunt exclamații, potrivit aprecierilor teoretice făcute la începutul discuției (și bazate, se înțelege, tocmai pe realitatea lingvistică). Numeroase sunt interjecțiile și alte particule similare, în special scurte (deci expresive și prin această particularitate) [5] și întrebuințate oarecum singure, fără legătură gramaticală cu restul construcției (presupunând că aceasta există în sens strict) [6].

---

[1] Cât despre 'forma' intonației, ea este, cred, totdeauna (indiferent de starea sufletească și de numărul cuvintelor ce alcătuesc exclamația) aceea a accentului grav: începe cu tonul ridicat și sfârșește cu el coborît.

[2] Această formulă se găsește, aproape la fel, în spaniolește: *Bendita sea tu madre!*; *Viva tu madre!*; *Bendita sea la madre que te parió!*; *Bendita sea la madre que te echó al mundo!* (*Volkstum und Kultur der Romanen* XII, p. 387.)

[3] Tot primul cuvânt este mai puternic accentuat și aici, dar accent important au și acelea care exprimă noțiunea provocatoare a 'emoției' (*strașnic*, *dormi*), lucru firesc, de altmintrelea: începutul spuselor noastre este avantajat de poziția lui, totuși acest avantaj, de ordin pur exterior, nu poate fi atât de tiranic, încât să copleșească, până la desființare, valoarea semantică a elementului sintactic esențial.

[4] Cu privire la intonația specială a interogațiilor și exclamațiilor se pot găsi diverse lucruri, de natură mai mult teoretică, la GIULIO FARA, *Orizzonti musicali nella glottologia* în *L'Italia dialettale* XVII, p. 81 urm. (vezi, în special, p. 96—97 și 97 urm.). Autorul e muzicolog.

[5] Dau aici câteva, fără indicarea izvorului și indiferent dacă ele apar în povestirea propriu zisă ori în dialog (cf. nota următoare): *Ptiu!*, *marș d'aici, potaie mică!...*; *Ptiu!*, *trăsni-te-ar Dumnezeu și Maica Precista de nebun!*; *Ho!*, *smeule, ho!*, *că ți-o gătesc acuma*; *Că de!*, *nu e puțin lucru...*; *Ei?, face N...*; *De!*, *domnule procuror...*; *Ce ai? Parcă ești supărat? — E!... — Ba nu zău, ți s'a întâmplat ceva?*; *Eee!*, *ce mă fac eu acum?*; *Hm!*, *Dumnezeu să-l ierte*; *De!*, *mormăe N.*; *Nanana!*, *c'am pățit-o!* (*na!* repetat), etc. Și cuvinte de celelalte sunt întrebuințate la fel cu interjecțiile, în sensul că servesc ca mijloace exclamative și sunt tratate în consecință. Să se compare *bravo!* (la Caragiale *bravos!*), *halal!*, *borș!* (*Ei și! Borș! și ieși repede*), *mamă!* (*Ce de lume, mamă!*; *Mamă!*, *mamă!*, *ce ne facem acum?*), *ordin!* (cu sensul lui 'poftim', tot așa *poruncă!*) ș. a. Foarte răspândită este particula interogativă *oare?*, care, singură, are o mare valoare expresivă, grație 'scurtimii' vorbei (construcție eliptică), și tot felul de nuanțe. Iată un citat pentru sensul ironic: *Intâiu că e studentă la Drept.* (*Oare?*)

[6] Deși, poate, de prisos, țin să precizez că exemplele care urmează figurează în povestirea propriu zisă, făcută de autori, nu în dialog, unde interogația și exclamația sunt așa zicând normale.

Creangă: *Și părintele Ion de subt deal, Doamne, ce om vrednic și cu bunătate mai era! !; ș'apoi dă, Doamne, bine!; potop era pe capul muștelor!; Măi! ! !, s'a trecut de șagă* [1]; *Ei, ei!, acu-i acu. Ce-i de făcut, măi Nică?; am țâșnit . . . și tiva la mama acasă!; Afurisită priveliște mai fu și asta!; Ei, ei!, pe bădița Vasile l-am pierdut; . . . dar ce ți-i bun?; . . . și hârști! câte-un colac; . . . auzi vorbă! ?; și am căzut în Ozana, cât mi ți-i băietul!; Ei, ei!, ce-i de făcut?; Intr'o zi . . ., noi n'avem ce lucra?; Eu atunci, să nu-mi caut de drum tot înainte?; mă trăgeam încetișor . . . cât mi ți-i moronul!; se scoală în picioare, cât mi ți-i melianul!; Apoi, umflând un sfeșnic . . ., după dânșii!; Și na!, părintele Duhu și Teofan . . .; Căci mare-i Dumnezeu, ne-a feri el de întâmplări!; și hai hai!, hai hai!, până 'n ziuă . . .; I-auzi, măi!; Ei, ei!, apoi zi că . . .; Apoi ce-ți trebue mai bună vorbă decât asta?; . . . și copii, tufă!; și, să tragă, să nu tragă!; Când ia! . . ., ce să vadă?; Ei, ei! Acum scoate, lupe, ce-ai mâncat!; Cu capra ți-ai pus în câră?; dă, ce să-i zici?, dăduse și el în părpăra însuratului; Și atunci, bucuria lui Ipate!; Cu Ivan și-au găsit popa!; îl umflă . . . și hai cu dânsul la spânzurătoare!; Și când colo, cine era?; Bre!, da cum naiba a murit vulpea asta aici? !; Tiii! . . ., ce frumoasă cațaveică am să fac nevestei mele . . .* [2].

Brătescu-Voinești: *Da, dar câinii! ! !; Ce bine ar vedea el d'acolo pomul de Crăciun! !; A ajuns! . . ., na!, perdelele lăsate . . .; Aaa! !, ce frumos!, ce frumos!; M'am bătut, m'am frecat, aşi!, de unde?; Nobila profesie de avocat! Phh! !; Când colo, poftim!, cinci și jumătate, și el nu vine . . .; Să mintă șeful!, de! . . .; Tiii! Ce, asta-i joacă?; cu un bărbat încrezător ca domnul Niță, ehe! . . .*

Deosebirea cantitativă dintre autorii citați nu se datorește faptului că opera lui Creangă este mai întinsă decât volumul lui Brătescu-Voinești folosit de mine. Ea are o cauză socială, deci psihologică. Oricât s'ar apropia, ca atmosferă, vorbirea familiară (orășenească, deci a oamenilor culți) de cea populară, natura ei este totuși, în multe privințe, alta. Aici interesează mai ales naturaleța și spontaneitatea ei reduse în comparație cu ale acesteia. Mă refer, se înțelege, cum am precizat deja, la povestirea propriu zisă, nu la dialog, deși chiar subt acest raport există o deosebire, și tot în favoarea vorbirii populare. La Brătescu-Voinești o parte din exemple sunt mai de grabă fapte de stil: autorul se pune în situația eroului său și se identifică în așa măsură cu felul acestuia de a gândi și a simți, încât se crede îndreptățit să i se substitue și să vorbească nu numai pentru el, ci ca și cum ar fi el însuși [3].

Extrem de des apare exclamația (și numai ea) în invocații, blesteme, înjurături, etc., lucru cunoscut, asupra căruia nu găsesc necesar să stăruiu aici, mai cu seamă că de formulele acestea mă voiu ocupa și la « Sintactice » [4].

---

[1] Repetarea semnului de exclamație arată, cu siguranță, lungirea lui *ă*. Această particulă exclamativă apare extrem de des în vorbirea populară, și, de obicei, repetată. Cf. *Măi, măi, măi! Aceștia-s curat sărăcie . . .*

[2] Interj. *tii!* apare foarte des în vorbire. Așa se explică și marea ei frecvență în limba scrisă. Toți autorii puși obișnuit la contribuție de mine în această lucrare o utilizează cu o predilecție izbitoare, datorită și faptului că *i* poate fi prelungit mai mult decât alte vocale (pentrucă-i o vocală ascuțită și închisă? Vezi mai departe, capit. VI, § 2). Exprimă, obișnuit, surprinderea (și toate nuanțele ei), amestecată, adesea, cu părere de rău.

[3] Este procedeul stilistic mult discutat subt diferite numiri, precum 'vorbire trăită', 'stil indirect liber' ș. a. Vezi *Intr*, p. 153 urm.

[4] Despre exclamație ca mijloc stilistic vezi S. PUȘCARIU, *Études de linguistique roumaine*, p. 464 urm.

CAP. V: ACCELERAREA ȘI INCETINIREA VORBIRII

§ 1. Afectul influențează asupra vorbirii și din punctul de vedere al așa numitului tempo pe care-l are ea, când mai rapid, când mai lent, după împrejurări. Fenomenul este tot fonetic, întru cât se leagă strâns de pronunțare, adică de emisiunea cuvintelor, și seamănă bine cu schimbările de accent, căci și el reprezintă un mijloc extralingvistic de exprimare a stărilor sufletești. Dar asemănarea merge mai departe, și nu numai cu variațiile tonului. Emoția, în sensul etimologic al termenului ('mișcare'), provoacă modificări în funcțiuunea aparatuli circulator și a celui respirator, fapt care se manifestă și prin insistența asupra părții inițiale a spuselor noastre, cu urmările analizate în capitolele imediat precedente, dar și prin creșterea sau descreșterea tempo-ului.

Fiind vorba de fapte extralingvistice, ele pot fi numai constatate, nu și analizate pe baza unor criterii de ordin mai mult ori mai puțin general, nici utilizate în scopul de a stabili principii sau măcar norme care să fie valabile în toate împrejurările. Afectul este chestie de temperament, în primul rând, individual, apoi și etnic, căci variază dela om la om și dela popor la popor [1]. De aceea influența pe care o exercită el diferă simțitor după indivizi și după grupuri sociale (națiuni, comunități provinciale, clase, etc.).

Nicăiri nu se verifică acest adevăr mai convingător decât în domeniul pe care-l abordăm acum. Deosebirile de tempo întrec pe toate celelalte, atât prin număr, cât și prin dimensiuni. Unii oameni vorbesc repede, alții încet, cu toate nuanțele posibile din punctul de vedere al gradului de repeziciune și încetineală. Tot așa noi Românii ne deosebim după provincii: Muntenii vorbesc, în general, mai repede decât Moldovenii. Cât despre Ardeleni, ei se separă în două grupe: cei din Sud, care merg lingvistic cu Muntenii, se alătură acestora și subt raportul vitesei în vorbire, după cum ceilalți, a căror limbă reprezintă variante ale dialectului moldovenesc, seamănă și în această privință cu Moldovenii [2].

§ 2. De aceea nu se pot face precizări nici măcar în măsura în care acest lucru este posibil la modificările și variațiile accentului. Nimeni nu contestă influența

---

[1] Chiar în interiorul aceluiași popor, după regiuni și din cauze de tot felul, printre care locul de frunte îl ocupă tot cele etnologice, datorită amestecurilor, inevitabile și diferite dela o provincie la alta.

[2] Constatări asemănătoare s'au făcut și privitor la Românii de peste hotare. Astfel G. WEIGAND, care a cunoscut, la fața locului, pe Aromâni și pe Megleniți, spune că vorbirea acestora din urmă are un tempo mai accelerat. Legătura strânsă cu accentul, de care am pomenit la începutul discuției, se manifestă foarte vizibil: cine vorbește repede accentuează cuvintele și sintagmele mai puternice decât cine vorbește încet.

afectului asupra ritmului vorbirii, după cum iarăși toată lumea e de acord că indignarea, mânia, furia și alte stări afective asemănătoare, care provoacă o circulație mai activă a sângelui, o respirație mai vie, etc., accelerează mișcarea spuselor noastre, pe când tristețea, mâhnirea etc., dimpotrivă, o încetinesc. Este sigur că, aproximativ, situația se prezintă astfel, dar trebue să ne ferim de generalizări și de schematizări, care pot veni în conflict cu realitatea lingvistică.

Obișnuit ne impresionează mai puternic încetinirea vorbirii, care implică și o descreștere a forței accentului. Aceasta ar fi o probă, indirectă, că Românii au un tempo mai degrabă accelerat și merg, deci, cu popoarele mediteraniene, care sunt, în majoritate, romanice, ca și ei. Fapt este că limba scrisă înregistrează, de altfel destul de rar, numai ritmul lent, foarte probabil și (poate exclusiv) din pricină că nu dispune de mijloace grafice apte să exprime aspectul opus al vorbirii. Obișnuit se arată, prin despărțirea lor în silabe, cuvintele care se pronunță răspicat, adică rar și apăsat, ca efect al unor stări afective, dar și al unei nevoi de ordin strict intelectual. Să ne închipuim că partenerul nostru nu pricepe ori ni se pare că nu pricepe ce spunem. Vrând nevrând insistăm, a c c e n t u â n d (în toate sensurile, deci și ca ritm și ca ton) cuvântul sau cuvintele în cauză, nu numai pentru a fi clari și a evita astfel o înțelegere greșită, ci și pentrucă atitudinea partenerului ne enervează ori măcar ne îngrijorează cu privire la urmările ei posibile. Cam tot așa se petrec lucrurile, când poruncim, amenințăm, etc. : și în această ipoteză se amestecă elementul afectiv cu cel intelectual, și pentru același motiv.

Nemulțumirea care, subt o formă sau alta, intervine în toate cazurile menționate se manifestă și altfel decât am arătat. Să presupunem că afirmațiile noastre provoacă neîncrederea partenerului, nu pentrucă acesta ne-ar pune la îndoială sinceritatea, ci din pricina faptelor relatate, care i se par imposibile. Vom reacționa, se înțelege, imediat, repetând cuvintele și 'apăsând' asupra lor, chiar dacă, cum se întâmplă adesea, suntem absolut calmi, întru cât cunoaștem chestia de multă vreme, ne-am deprins cu ea, etc. Participarea afectului este, într'o asemenea împrejurare, destul de redusă, poate chiar inexistentă [1].

§ 3. Potrivit aprecierilor de până aici trebue să ne așteptăm la o recoltă slabă de material lingvistic în legătură cu fenomenul acesta. Nu susțin că exemplele n'ar fi putut fi mai numeroase, ci numai că ele se întâlnesc destul de rar în limba scrisă. Toate se referă exclusiv la vorbirea 'răspicată'.

. . . în împrejurările prin care trece țara, județul nostru nu poate fi mai bine reprezentat decât de un bărbat independent ca amicul nostru d. C a - ț a - v e n - c u . . . (subliniat și, bineînțeles, despărțit în silabe de Caragiale însuși : Farfuridi citește foaia volantă anonimă care anunță candidatura lui Cațavencu ; așa dar, indiferent de veleitățile sale politice, el nu este stăpânit de afect propriu zis, ci numai de nevoia intelectuală, aș zice inchizitorială, de a verifica, în fața prefectului, adevărul acestei informații) ; *Da bine, soro, am auzit, am a - u - z i t ; cum s'auz ce nu era ?* [2] (situație asemănătoare cu precedenta, în ce privește factorul afectiv) ; *Imposibil ?, îl întrebă d. L., așezându-și vesta cu amândouă mâinile.—I m - p o-*

---

[1] O situație apropiată de aceea pe care am constatat-o la accentul de insistență propriu zis (v. mai sus, p. 54 urm.).

[2] Să se observe repetarea verbului, spus întâia oară 'normal', adică fără nicio intenție specială, după aceea răspicat.

s i - b i l !, îi repetă doctorul mai apăsat [1] (Ins, Febr. 1940, p. 203 : aceeași observație) ; *A plecat să lepede, domnule, să l e - p e - d e* [2] (Act, p. 8) [3].

Dacă în cazuri ca acestea participarea afectului este redusă aproape până la dispariție [4], citatele următoare arată lămurit, grație contextului, că avem a face cu adevărate izbucniri, provocate de 'supărare', ale subiectelor vorbitoare.

Aaaa ! Pardon ! P a r - d o n ! Pân'aici ! De oricine să li se vorbească târgoveților, numai de femeia asta simplă, care a ajuns, prin munca ei și a soțului, la avere, — numai de dumneaei să nu vorbească nimeni în vânt ! [5] (Act, p. 8) ; *Dar ce-ai făcut aici e . . . nemai pomenit ! N e - m a i - p o m e n i t ! Să știi că-ți fac raport și te trimit înaintea comisiunii de disciplină !* [6] (*ibid.*, p. 80) ; *Dacă până la unsprezece și două minute fix nu mi se spune numele « t i - c ă - l o - s u - l u i »* [7], *de acord cu d-l Director, voiu da afară pe o săptămână, din trei în trei, după catalog, pe toată lumea. Sscuort ! ! !* (Răzb, p. 335).

§ 4. O parte din exemplele date, în special cele din grupa a doua, pot fi invocate tot atât de bine și în discuții privitoare la accent, căci intervine o schimbare a 'tonului' pe lângă aceea a ritmului vorbirii (ultimul citat a fost folosit în cap. III, § 6, pentru lungirea lui *s*-, complicată cu o accentuare specială, la adj. *scurt*). Și cum 'tonalitatea' merge, de obicei, mână în mână cu durata sunetelor, însemnează că nu se poate trage o limită, nici chiar aproximativă, între diversele manifestări lingvistice (și extralingvistice) ale stărilor sufletești afective. De altfel faptele analizate în capitolele precedente au dovedit, cu prisosință, aceasta. Dacă insist totuși din nou, este ca să arăt cât de bine se verifică și de astădată afirmațiile lui Grammont și Philippide privitoare la impresia globală pe care o produc asupra noastră elementele constitutive ale 'accentului' (durată, intensitate, înălțime) și, deci, la imposibilitatea de a preciza partea de contribuție a fiecăruia.

In cazul de față n'avem totdeauna a face numai cu o pronunțare 'răspicată' a cuvântului pe care cade întreaga greutate a înțelesului (intelectual și afectiv) Mai întâiu stăruința asupra fiecărei silabe aduce cu sine o creștere a durate

---

[1] Și aici se repetă cuvântul deciziv, numai că nu de către același subiect vorbitor, ceea ce, de altfel, mărește efectul. Cf. și precizarea autorului (« repetă » și « apăsat »).

[2] Vezi notele precedente. Intervine și vocativul (« domnule »), menit să atragă atenția partenerului.

[3] Eroina este o « domnișoară », pe care partenerul o apără, susținând că a plecat din localitate ca să schimbe aerul. Așa se explică precizarea venită dela subiectul vorbitor, care-i de altă părere.

[4] Despre o dispariție totală nu se poate, cred, vorbi în nicio împrejurare.

[5] Partea inițială a acestui pasaj este foarte interesantă prin îmbinarea mai multor mijloace de exprimare a afectului. Avem întâiu interj. *a !*, prelungită până la maximum, apoi repetarea subst. *pardon*, cu variații de accent (prima dată cuvântul se accentuează oarecum 'normal', adică pe aceeași silabă, dar mai puternic și cu o înălțime mai mare, a doua oară primește accentul pe ambele silabe, care diferă totuși, în amănunte, una de alta). Un citat cu început identic în ce privește cuvintele, dar complet deosebit ca intonație, găsesc la Br-V, p. 115: *A ! pardon, pardon ! Mie ieri la parchet mi-ai spus că băiatul ți-a spus dumitale întâiu cum era portofelul.* Subiectul vorbitor intervine grăbit și energic, pentru « a pune la punct » pe partener, care nu-și menține prima declarație. De aceea și *a !* și *pardon !* (repetat) sunt pronunțate repede, adică scurt și sec.

[6] Cf. iarăși repetarea cuvântului esențial. In vorbirea curentă *nemai pomenit* apare, la fel cu 'sinonimele' lui afective (*extraordinar*, *nemai auzit*, etc.) extrem de des (toate servesc și ca particule superlative înaintea unui adjectiv sau adverb) și, obișnuit, cu pronunțarea aici în discuție (când sunt adjective).

[7] Despărțit în silabe și pus între semnele citării de către autor.

(cel puţin pentru silabele neaccentuate în vorbirea obiectivă). Totodată intervine o modificare a accentului, în sensul că se accentuează n u o singură silabă, ci toate, şi cu o intensitate egală. In ce priveşte înălţimea, cred că avem un accent descendent : maximum stă pe prima silabă, minimum pe ultima. Situaţia mi se pare foarte clară, acolo unde prezenţa afectului este indiscutabilă (*par-don !*, *ne-mai-pomenit !*, etc.). Cât despre exemplele din prima grupă (*Ca-ţa-ven-cu*, *a-u-zit*), ar putea fi îndoială, din cauză că deosebirea dela o silabă la celelalte este atât de mică, încât 'forma' accentului muzical seamănă destul de bine cu cea 'plană'.

§ 5. Cu încetinirea ritmului vorbirii trebue pusă împreună î n t r e r u p e r e a acesteia : înainte de a ajunge la sfârşitul celor ce vrem să spunem, ne oprim din tot felul de cauze, care pot fi şi exterioare (situaţia propriu zisă ori intervenţia partenerului), dar, mai adesea, izvorăsc din starea noastră sufletească. Aceasta, la rândul ei, prezintă aspecte diferite, după cum este dominată de inteligenţă sau de simţire. In prima ipoteză, avem a face cu pauze voite : întrerupem vorbirea, fiindcă vrem să-i dăm un anumit înţeles, care rezultă mai clar din ce nu spunem decât din ceea ce am spune. Atât partenerul, cât şi eventualii ascultători, graţie faptului că au urmărit cu atenţie discuţia, înţeleg fără nicio dificultate restul frazei. lăsat cu intenţie la o parte de către subiectul vorbitor, şi, în plus, îşi dau seama de motivele care au determinat pe acesta să nu continue. Inţelegerea este astfel mai deplină : la sensul obiectiv, propriu zis, intuit pe cale strict logică, se adaugă nuanţa intenţională, pe care cei interesaţi de asemenea o sezisează just, cu ajutorul situaţiei şi al momentului psihologic.

Pauze de acest soiu, pe care le-am putea numi intelectuale, sunt foarte frecvente în discuţii contradictorii, cum sunt, de pildă, conversaţiile obişnuite, duse într'un ton mai mult ori mai puţin viu, polemicile ştiinţifice şi, mai ales, discursurile, care, în ciuda aparenţelor, sunt, de fapt, tot dialoguri, deşi vorbitorul este unic. Oricât de 'senine' ar fi aceste discuţii, o intervenţie a afectului este inevitabilă. Contradicţia provoacă prin ea însăşi enervare, iritaţie, deci participarea, într'o anumită măsură, a sentimentului. De altfel ironia, care-i starea sufletească obişnuită în asemenea împrejurări, implică prin definiţie intervenţia, discretă într'adevăr, dar reală totuşi, a afectului. De aceea am vorbit mai sus de dominarea inteligenţei (şi nu de existenţa ei exclusivă).

Mai complicat se prezintă lucrurile la pauzele afective. Şi aceasta, fiindcă izvoarele lor psihologice sunt mai bogate, mai variate (ca totdeauna, de altminteri, când intră în joc emoţia). Unele din ele reprezintă aspecte intensificate, adesea până la maximum, ale întreruperilor cărora le-am zis intelectuale : dacă enervarea iritaţia, etc. cresc şi ajung pe primul plan al conştiinţei, inteligenţa îşi limitează rolul la înlănţuirea logică a ideilor, încetând de a mai fi mobilul propriu zis al discuţiei. Dar foarte des facem pauze din pricina unei emoţii adevărate, puternică şi gravă, care ne împiedecă, într'un anumit sens, să continuăm vorba : ne oprim, înainte de a sfârşi, pentrucă nu mai putem vorbi. Aşa se întâmplă, când suntem îndureraţi, trişti, mâhniţi, resemnaţi : după cum în asemenea cazuri suntem incapabili de acţiune, tot aşa nu mai avem forţa necesară ca să exprimăm prin cuvinte suferinţa care ne copleşeşte. Incapacitatea pur fizică, manifestată prin imobilitatea corpului, merge paralel cu incapacitatea verbală.

§ 6. Dacă din punct de vedere teoretic nu întâmpinăm dificultăţi serioase la înţelegerea situaţiei, altfel, cu totul altfel, se înfăţişează problema subt raportul

practic. Limba scrisă nu ne ajută, și nici n'are cum : mijloacele grafice sunt puține și imperfecte (punctele de suspensie, singurul semn utilizat pentru indicarea pauzei, apar după orice fel de întrerupere, indiferent de natura ei). Iar observațiile noastre în legătură cu limba vorbită sufăr din cauza . . . volatilității acesteia : prindem foarte bine toate nuanțele tonului, când asistăm, ca simpli ascultători, la o conversație, ne putem însă înșela (și, de fapt, ne înșelăm adesea), imediat ce începem a medita și a discuta asupra lor. Căci devenim . . . actori, fără să vrem și, mai ales, fără să avem (cel puțin totdeauna!) calitățile de rigoare : jucăm rolul altora sau pe al nostru înșine din momentul convorbirii, dar, oricât de mare ne-ar fi talentul de imitare, nu putem reproduce absolut întocmai, cu tonalitatea corespunzătoare, spusele altora sau pe ale noastre proprii, fiindcă lipsește emoția primă, care a determinat pauza.

Intreruperea vorbirii se poate produce după orice parte a propoziției sau a frazei deja începute, cu condiția, pe care o respectăm fără nicio osteneală deosebită, ca din ce am spus să se poată înțelege, fie și numai strict logic, continuarea gândurilor noastre neexprimate. In mijlocul frazei ne oprim obișnuit după particula introductivă a propoziției neenunțate : *Aș merge și eu, dar . . . ; N'am venit, fiindcă . . . ; Am pierdut partida, în schimb . . . ; Parcă spuneai că . . .*, etc. Propoziția se întrerupe mai des înaintea elementelor ei secundare (atribute și complemente de toate speciile), ceea ce corespunde cu situația arătată la frază, chiar în amănunte formale, căci dintr'un atribut substantival, de pildă, cu prepoziție înainte, se lasă la o parte numai substantivul, așa dar pauza intervine după prepoziție : *Aa !, e vorba de prietenul din . . .* Tot așa procedăm cu complementele prepoziționale. Foarte des apoi ne oprim după interjecții. In asemenea cazuri ne putem întreba, dacă avem, într'adevăr, a face cu o întrerupere a vorbirii, și aceasta, fiindcă de regulă interjecțiile apar singure : o durere, o bucurie, etc. se exprimă suficient prin astfel de particule, cărora tocmai de aceea li se spune cuvinte reflexe (atât de asemănătoare cu mișcările reflexe ale corpului). Este sigur totuși că există pauze propriu zise și după interjecții, cel puțin atunci când suntem ironici, când ne oprim, deci, cu anumite intenții.

Până aici am luat în considerație întreruperea să zicem definitivă a vorbirii : ne oprim, spre a nu mai reveni asupra ordinii de idei începute (dar putem continua, spunând altceva, în legătură cu obiectul discuției). La fel de des ne oprim însă numai pentru moment, fără să lăsăm la o parte nimic din ce aveam de gând să spunem. In această ipoteză, pauza este, cred, de natură pur intelectuală, având de scop să atragă atenția partenerului (și ascultătorilor) asupra celor ce vor urma. O adevărată pauză de insistență, dacă ne gândim la importanța, reală ori numai presupusă (din abilitate), pe care subiectul vorbitor o atribue spuselor sale, iar dacă avem în vedere efectul urmărit, o putem numi tot așa de bine pauză retorică.

Mai interesant pentru problema discutată în acest capitol este cum se exprimă lingvistic (adică extralingvistic) pauzele de tot soiul. Căci simpla întrerupere a vorbirii, perceptibilă prin ea însăși, nu ajunge. Ea este întovărășită, la fel cu încetinirea ritmului (ca și cu accelerarea lui, de altmintrelea), de o anumită intonație. A c e a s t a arată că avem a face cu o întrerupere trecătoare, și tot ea dă pauzei coloritul specific, nuanța semantică, impusă de momentul psihologic. Aici intervine greutatea, pe care nu caut s'o biruiu decât în parte, fiindcă nu văd altă posibilitate. In linii mari se poate spune că tonul pauzelor la care predomină factorul intelectual este 'suitor' : cuvântul imediat precedent se pronunță cu o înălțime mai mare

decât celelalte. Tot aşa se întâmplă, când interupem emfatic vorbirea : un accent muzical puternic stă pe cuvântul dinaintea întreruperii, menit să facă atent pe ascultător asupra celor ce vor urma. La pauzele pur afective (durere, tristeţă, etc.), dimpotrivă, tonul coboară, conform aşteptărilor bazate pe constatări similare anterioare. Poate că nu atât deosebirea dintre aspectul intelectual şi cel afectiv al stărilor noastre sufleteşti, cât faptul că în prima ipoteză suntem 'dinamici', pe când în a doua 'statici' (mai bine zis 'astenici'), explică diferenţa de tonalitate dela o situaţie la alta. Un argument, în cazul când impresia mea ar căpăta, cum sper, confirmarea dorită, este tratamentul deosebit la care sunt supuse, din acest punct de vedere, interjecţiile, după cum exprimă bucurie, surprindere, etc. sau mâhnire, resemnare ş. a. : unele au ton 'suitor', celelalte 'coborîtor' (iarăşi aproximativ şi în general vorbind).

§ 7. Rămâne să vedem acum o serie de exemple. Le-am adunat pe toate numai din Brătescu-Voineşti, pentru motive care se pot bănui în urma discuţiei de mai sus. Limba populară nu cunoaşte întreruperea intelectuală (mai bine zis, retorică) a vorbirii, decât cel mult ca un fenomen accidental şi, deci, trecător, iar pe cea afectivă o utilizează destul de rar (mă gândesc la întreruperea propriu zisă, nu la interjecţiile întrebuinţate singure, care, am constatat aceasta în alt capitol, sunt foarte frecvente, cum este şi firesc la nişte subiecte vorbitoare 'naive', apropiate, adică, de natură). Aşa se explică de ce în lista mea lipseşte Creangă. Cât despre Caragiale, am socotit mai potrivit să-l las la o parte, din pricina caracterului artificial al mai tuturor eroilor săi : modul lor de a vorbi, creaţie a autorului (de altfel perfect conformă cu realitatea), este mai mult un instrument de ridiculizare în mânile acestuia decât o formă de manifestare a lor proprie. In asemenea condiţii, tocmai pauzele ar putea fi interpretate greşit. Afară de asta, intenţia mea (nu numai aici) este să întrebuinţez materialul lingvistic ca un mijloc pentru ilustrarea discuţiilor teoretice, nu ca scop în sine.

(*Am o fată care citeşte foarte bine . . . Seara, după masă, ne citea din cartea dumneavoastră . . .*) *Ne-aţi produs o mulţumire . . .*[1] ; — *Domnule căpitan, sunt foarte mulţumit de omagiul . . .* ; (*Vă mulţumesc . . .*) *Am pierdut un prieten care . . . ; Apoi eu într'o zi o iau de coade şi o arunc de de de . . .*[2] *; Astăvară se oglindea într'însul atâta podoabă, atâta frumuseţe . . . acum se oglindeşte jalea, pustiul, paraginea*[3]*. . .* ; (*Să trăieşti, mânzule, să trăieşti ! . . .*) *ai făcut o faptă bună . . . să trăieşti ! . . . să trăieşti ! . . .* (*Ii tremurau mâinile şi glasul . . .*) ; *Pe seară am găsit-o spânzurată în hanul lui Pitiş . . .*[4] ; (— *Şi sunt buni câinii,*

---

[1] Ce-am pus în paranteză nu sunt, cred, cazuri de întrerupere a vorbirii, cel puţin în sensul dat aici, deşi apar punctele de suspensie. De altfel am impresia că autorul citat se foloseşte prea des de acest semn grafic. Cf. totuşi cele spuse în nota 4.

[2] Acest exemplu este foarte interesant, pe de o parte pentrucă formula pe care o conţine se bucură de largă răspândire în vorbirea familiară şi, mai ales, în cea populară, iar pe de alta, prin repetarea lui *de* (conjuncţia, n u prepoziţia, sinonimă cu *că* sau *încât*), care se datoreşte fie enervării, fie jenei de a spune tot ce gândeşte şi simte subiectul vorbitor.

[3] Exemplul prezintă interes prin faptul că cele două pauze diferă ca tonalitate: prima (după *frumuseţe*) cere accent ridicat, a doua, accent coborît, potrivit afirmaţiei făcute de-a-lungul discuţiei teoretice.

[4] Aici avem mai mult o întrerupere a gândirii decât a vorbirii. Povestitorul spune, aproximativ, tot ce trebue (măcar formal), dar înţelegem că în sufletul lui sunt o mulţime de lucruri rămase fără expresie verbală.

măi Nică?) — *Buni... dar aveam unul... tiii! p'atâta, cât un vițel, dar mi l-a împușcat Panțuroiu... Săracu!...*[1]; *(Care om n'are slăbiciune de ceva?) Unul de una, altul de alta...; Și acum, când l-a învrednicit Dumnezeu... (că s'a lipsit de toate îndulcirile, de toate... s'a lăsat de tutun, ca să adune ban cu ban...), acum, chiar în ziua când a pus-o întâiu... (Nu se poate!...)*; *(Mă, să te duci la popa Alecu, să-ți citească o moliftă).* — *Să n'am parte de... (— Nu te mai jura, mă, degeaba)*; *(— Domnule, nu te supăra, dumneata știi multe...)* — *Ei?... (a întrebat Irimescu, văzând că nu mai urmează)*; *(— Ce ai, nene Iorgule? Parcă ai fi supărat).* — *E!...; Și cum era o lună ca ziua și mirosea liliacul... am petrecut o seară... (să-l întrebi pe el...)*; *(Ce nu-mi place la jurați e limba păsărească a avocaților) « Parcimonios... circumspecție... militează circumstanțe atenuante... diversitate... »*[2]; — *N'auzi, frate, că mi-a spus adineauri Mișu, că nici pomeneală nu e...*; *(— Cum să n'o știu? Veichița, după care ni se scurgeau ochii tuturor.)* — *E!... (Casa lui Marin o știi)*[3]; *Va să zică, făcuiu eu, nene Iorgule, dumneata crezi...?*[4]; *Ochi albaștri cu pistrui de aur în ei, nasul cam în vânt și buza de sus cu o umbră de pufuleț, și un început de gușuliță... Dar părul negru, bogat, creț din fire...!*[5]; *(și dacă ar fi fost soiu rău, cu un bărbat încrezător ca domnul Niță) ehe!...*; *...pe când era substitut la tribunal, odată la vie, la... și că de câte ori se ducea singură la Măleni să-și vază părinții, proprietarul moșiei...*; *(Hai, ce zici, nene Manole?)* — *De! (face conu Manole, ridicând din umeri).*

---

[1] Citat bogat în nuanțe, căci, afară de întreruperea propriu zisă, are o interjecție și o exclamație, amândouă cu pauză după ele.

[2] Pretutindeni avem opriri cauzate de emfază, așa dar pauze de insistență.

[3] Să se compare între ei, cu ajutorul contextului, acest *E!* și cel de mai sus.

[4] Semnul întrebării este pus pentru întreaga gândire, nu numai pentru partea exprimată, care, ca ton, nu-i deloc interogativă. De aceea eu l-am așezat după..., nu înainte, ca în ediția folosită de mine.

[5] Semnul exclamației mi se pare de prisos. Impresia că avem a face cu o 'mirare' vine, cred, dela întreruperea vorbirii: povestitorul nu-și termină ideea, în sensul că nu-și arată direct, prin cuvinte, sentimentul de admirație pe care i-l stârnește părul eroinei. Și procedează așa, fiindcă situația este limpede, chiar fără ducerea până la capăt a descrierii. Observația prezintă interes și din alt punct de vedere. Fenomenul aici în discuție seamănă câteodată cu elipsa (v. mai departe, la « Sintactice »), cel puțin ca stare sufletească și, deci, ca efect. De aceea unele din exemplele date ar putea fi considerate drept elipse. — Când vrem să glumim... cu orice preț, înlocuim pauza prin (cuvântul!) virgulă, care înlătură astfel cacofonia: ...*am aflat că virgula Camil* (Gl, 19 Mai 1940, p. 3), procedeu foarte răspândit în anumite cercuri orășenești și care arată influența scrisului asupra limbii vorbite.

CAP. VI: SIMBOLISMUL FONETIC

§ 1. Subt această rubrică voiu studia atât s i m b o l i s m u l f o n e t i c în sens strict, cât și o n o m a t o p e e a. Ambele fenomene sunt înrudite: la baza lor stă valoarea expresivă a sunetelor, considerate din punctul de vedere al impresiilor pe care le evocă în sufletul nostru. Definiția sumară am dat-o deja în introducere. Aici se impune o discuție mai largă asupra naturii, ca și asupra apariției lor în vorbire, cu ajutorul unui material relativ bogat, care nu va fi exclusiv românesc.

Simbolismul fonetic se întemeează pe asociația de idei. Intre un sunet, existent în mai multe cuvinte înrudite din punct de vedere semantic, și înțelesul lor fundamental se stabilește o legătură care face ca în mintea noastră să se trezească ori să se poată trezi nuanța semantică respectivă, ori de câte ori sunetul acela apare într'un cuvânt oarecare, indiferent de sensul curent al acestuia. Astfel de cuvinte sunt foarte expresive, din cauză că, pe lângă însemnarea lor propriu zisă, pe care o au la fel cu orice element lexical, ele conțin ceva în plus, grație tocmai unui sau unor anumite sunete caracteristice. Prezența acestora chiamă în conștiința subiectului vorbitor diverse reprezentări, care contribue la îmbogățirea și întărirea valorii semantice.

Dar și fără a le raporta la înțelesul cuvintelor în care le întâlnim de obicei, sunetele pot produce, prin ele înseși, prin simpla impresie acustică corespunzătoare fiecăruia, diferite ecouri în sufletul nostru. Așa se face că poeții, de pildă, izbutesc să descrie, adesea foarte plastic, idei și sentimente dintre cele mai abstracte cu ajutorul aproape exclusiv al sunetelor, adică al cuvintelor. Cum se explică aceasta? Răspunde cel mai autorizat dintre fonetiștii și lingviștii contimporani să se pronunțe în astfel de chestii. Am numit pe M. GRAMMONT, *Traité de Phonétique*, p. 403: «...il [notre cerveau] classe les idées, les met par groupes et range dans le même groupe des concepts purement intellectuels avec des impressions qui lui sont fournies par la vue, par l'ouïe, par le goût, par l'odorat, par le toucher. Il en résulte que les idées les plus abstraites sont constamment associées à des idées de couleur, de son, d'odeur, de sécheresse, de dureté, de mollesse». «Le langage ordinaire nous fournit les premiers éléments d'une traduction en impressions audibles de celles qui nous sont données par les autres sens: il distinguent d e s s o n s c l a i r s, d e s s o n s g r a v e s, d e s s o n s a i g u s, d e s s o n s é c l a t a n t s, d e s s o n s s e c s, d e s s o n s m o u s, d e s s o n s d o u x, d e s s o n s a i g r e s, d e s s o n s d u r s, etc. On vient de voir ici même qu'il y avait lieu de distinguer des voyelles claires, aiguës, graves,

sombres, éclatantes, des consonnes sèches, dures, douces, molles. Il est donc évident qu'une voyelle sombre pourra traduire une idée sombre et une voyelle grave une idée grave»[1].

Cuvintele care, indiferent de sensul lor propriu zis, pot, grație sunetelor alcătuitoare, să redea o mișcare, un sentiment, o calitate materială sau morală, o acțiune sau o stare, sunt numite cuvinte expresive. Ele se deosebesc, precizează Grammont, de onomatopei, care imită, mai mult ori mai puțin aproximativ, sunete și sgomote din lumea înconjurătoare (v. mai departe).

§ 2. După ce explică procesul psihic și dă definiția cuvintelor expresive, Grammont arată valoarea specifică a sunetelor vorbirii omenești, utilizând, în acest scop, numeroase exemple luate din tot felul de limbi. Voiu reproduce câteva lucruri printre cele mai interesante, spre a ușura înțelegerea discuției.

Vocalele « ascuțite » *i* și *ü* [2] fac, într'adevăr, impresia unui obiect ascuțit, care intră parcă în ureche (ca un vârf de cuțit sau un cuiu) și de aceea pot deștepta o senzație de durere : *horrible*, *livide*, *sinistre*, *terrible*, *lugubre* [3]. In ce privește deschiderea cavității bucale, *i* și *ü* [4] sunt mai închise decât vocalele « grave » (*a*, *o*) și, drept urmare, impresia pe care o produc este mai dulce, mai ușoară, mai delicată. Așa se explică posibilitatea de a exprima cu ajutorul lor tot ce-i mic, ușor, drăgălaș, delicat, etc., de pildă : *ténu*, *petit*, *léger*, *menu*, *fin*, *subtil*, *débile*, *frêle* [5]. Grammont citează versuri franțuzești, ca să ilustreze și mai bine afirmațiile sale : *J'aime vos pieds, petits a tenir dans la main* (Verlaine) ; *Et le clair Ilissos d'un flot mélodieux A baigné le duvet de vos ailes légères* (Leconte de Lisle). Și ideea de veselie, de surâs, de grație, etc. poate fi sugerată prin *i*, *ü*, *e*. Să se compare atâtea sufixe diminutivale din diverse limbi, precum frc. *-ette* (*bergeronnette*, *chansonnette*, *fauvette*, *fleurette*, *violette*) ; rom. *-el*, *-ică*, *-iță*, *-ue*, *-uță ;* ital. *-ello*, *-ino ;* span. *-ito*, etc., apoi diverse cuvinte care deșteaptă idei similare : frc. (dial.) *bibi* [6] 'joujou d'enfant', 'bijou' (de unde *bibelot*), ital. (Calabr.) *nic(c)u*, *nincu* 'piccolo', (Sicil.) *nicu* idem [7], ital. *piccino*, rom. *piciu*, *ghibirdic*, *pirpiriu* [8], *Țimbirică* (personaj de basm și cuvânt dezmierdător pentru copii), *țâmburuc*, etc. [9].

---

[1] Sublinierile sunt ale mele.

[2] Li se mai spune și « subțiri » (= frc. *minces*, germ. *dünn*). Cu ele merge și *u*, care la noi ar ținea locul inexistentului *ü*.

[3] Toate aceste cuvinte le avem și noi, ca împrumuturi din franțuzește. Ultimul sună *lugubru*, cu *u* în toate trei silabele, ceea ce adaugă, la impresia notată de Grammont, ideea de groapă, de pământ găunos, care, lovit cu putere, produce un sgomot surd și prelungit.

[4] Poate fi pus, alături de ele, și *e*, care nu-i nici el prea deschis.

[5] Unele există și în românește, unde avem 'sinonime' de felul lui *mic* (și dimin. *mititel*, *mitităcă*), *piciu*, *puștiu*, etc.

[6] Amintește foarte bine de al nostru *bibic*, care, în ...ciuda lui Caragiale (« D'ale Carnavalului »), continuă a fi simțit ca 'drăgăstos'. Totodată el seamănă cu *bibilic(ă)* 'pichere'. Vezi discuția făcută de mine în *Archivum romanicum* XXI, p. 233 urm.

[7] Prin sudul Moldovei, copiilor li se adresează obișnuit vorba cu *măi, nicule !*: ar putea fi sau hipocoristicul *Nicu*, devenit, într'un anumit sens. apelativ, sau același cu *mic*, pronunțat *nic*, subt influența aspectului dialectal, general în partea locului, *ñic* (poate și din nevoia de a fi simțit ca alt cuvânt decât acesta).

[8] De origine turcească, dar cu izbitoare aparențe de simbolism fonetic.

[9] GRAMMONT, *op. cit.*, p. 405 face următoarea precizare interesantă: « Dans les parlers régionaux du midi de la France on oppose volontiers le suffixe diminutif *- et*, *- ette* avec sa voyelle claire au suffixe augmentatif *- asse* avec sa voyelle grave, tant dans les substantifs que dans les adjectifs: on opposera ainsi une *fillette* et une *fillasse*,

§ 3. Dintre consoane, ocluzivele, adică, după Grammont, explozivele, dau impresia unor mişcări 'seci' (sau chiar 'dulci'), dar totdeauna sacadate, ca nişte lovituri : frc. *palpiter*, *barboter*, *tâtonner*, *tituber*, din pricină că se articulează cu închiderea organelor vocale. Când sunetul respectiv se repetă (cazul exemplelor franţuzeşti menţionate), acest mod de articulare însemnează întreruperea şi apoi reluarea sgomotului, ceea ce dă impresia de sacadare, iar faptul că închiderea este urmată de deschidere, care are loc cu o 'plesnitură', produce senzaţia de lovitură, de izbitură. Nazalele (în special *m*), au o articulaţie « moale », care explică aptitudinea lor de a ne sugera ceva moale, lipsit de asprime, etc. Cf. rom. *moale*, *molcom*, *domol*. Consoana *l* evocă alunecarea unui obiect, curgerea lină a apei ş. a. : rom. *lene*, *lin*, *luneca*.

Sunetele palatale sau muiate pot exprima ideea de 'mic', 'drăgălaş' ş. a. LEO SPITZER, *Revista internacional de los estudios vascos* XXV (1934) [1] se ocupă de diminutivele basce unde figurează *č*, arătând că spaniola însăşi posedă foarte numeroase formaţii similare, al căror caracter diminutival vine dela *č* (sau şi dela *č*). Astfel sufixele respective au această africată : *-echo*, *-icho*, *-ucho*, etc. ; 'copil' se zice, între altele, *chico ;* hipocoristicele numelor proprii conţin adesea pe *ch*, de pildă *Choncha* (< *Asunción*), *Conchi*(*ta*) (< *Concepción*), *Chelito* (< *Consuelo*), *Chinto* (< *Yacinto*), *Cheo* şi *Chepe* (< *José*), etc. Trebue remarcat că niciunul dintre primitivele acestor nume n'are *ch*, o dovadă în plus că explicaţia este justă. Să se compare rom. *gigea* 'drăguţ, drăgălaş' (despre copii), *giugiuli* 'a desmierda, a drăgăli' (ultimul seamănă bine cu calabr. *'nciucciulijà* idem, v. G. ROHLFS, *Dizionario dialettale delle tre Calabrie* I, 2, p. 81) [2].

In legătură tot cu consoanele, mai citez un fapt, privitor la *f*, spirantă care, datorită modului cum se pronunţă, trezeşte imaginea aerului eliminat cu greu printre dinţii ştirbi ai unui om bătrân. Următorul vers al lui Eminescu este foarte elocvent în această privinţă : *falnic belfer molfăeşte fonfăind farafasticuri* [3], fiind

---

cette dernière étant une fille exagérément grande et grosse... ». Şi în italieneşte găsim o opoziţie asemănătoare între - *accio* (- *azzo*) şi - *uccio* (- *uzzo*). Despre valoarea stilistică a diminutivelor şi augmentativelor va fi vorba în partea a doua a cărţii de faţă. Mai iată câteva fapte, între atâtea altele, apte să arate semnificaţia vocalelor şi prin ele înseşi, dar şi prin contrast unele cu altele. Ital. (Benevento) *pəscrille* şi *pəscronə* însemnează amândouă 'o zi viitoare' (sunt formaţii diminutivale dela lat. *postcras*), cu deosebirea că primul, graţie lui *i*, ne trimete la o zi mai apropiată, celălalt, din cauza lui *o*, la una mai depărtată. Cf., pentru ideea de 'apropiere' şi de 'depărtare', adverbele romanice de felul frc. (*i*)*ci* şi *là*, span. *aquí* şi *acá*, *allí* şi *allá*, rom. (*a*)*ici* şi (*a*)*colo*. Şi acum... o anecdotă. Intr'o localitate din provincia Siena, cu prilejul unei slujbe religioase mai impozante decât cele obişnuite, populaţia şi-a exprimat, în glumă, nemulţumirea contra corului, care, cântând *Domine, ad adjuvandum me, festina*, n'a înlocuit acest ultim cuvânt prin *festona* (inexistent, fireşte), pentru a corespunde măreţiei (= grandorii) deosebite a ceremoniei (ap. H. RHEINFELDER, *Kultsprache und Profansprache in den romanischen Ländern*, Genève-Firenze 1934, p. 191).

[1] Nu indic pagina, pentrucă n'am văzut revista întreagă, ci numai extrasul cu articolul respectiv.

[2] In româneşte, se poate observa la copii (chiar când sunt Moldoveni şi n'au, deci, în vorbirea lor de acasă pe *č*) tendinţa de a înlocui pe *š* prin *č* (sau, cel puţin, prin *ś*): *moču* (eventual *mośu*) pentru *moşu* (ca termen de respect şi dragoste la adresa unui unchiu). Iar în limba bască, un cuvânt al cărui sunet iniţial se palatalizează devine prin acest simplu fapt diminutiv: *tinka* 'puţin' alături de *t'inka* 'puţintel' (cf. G. ROHLFS, *Archiv für das Studium der neueren Sprachen* CLXX, p. 160).

[3] Reprodus de G. CĂLINESCU în AL, 17 Oct. 1937, p. 13.

alcătuit anume spre a imita, în batjocură, vorbirea unui profesor, pentru care poetul n'avea stimă, înainte de toate, dacă nu exclusiv, din cauza valorii lui absolut inferioare. Impresiile acustice sunt aici mai complicate decât par la prima vedere, căci *f* se combină cu diverse alte sunete (în primele trei cuvinte cu *l*, care imită mişcarea înceată a organelor articulatoare, în al patrulea cu *o*, *ă* şi *n*, menite să redea fârnâiala neînţeleasă, iar în ultimul cu *a*, al cărui timbru bogat şi sonor evocă vorbăria gravă şi goală)[1]. Vezi paragraful imediat următor.

§ 4. Unul şi acelaşi sunet poate produce impresii diferite, după ambianţa fonetică. Astfel *r* precedat de o ocluzivă imită tremurul, sguduirea unui corp, etc.[2] : lat. *tremo*, lituan. *trimu*, *trišu*, germ. *zittern*, rom. *tremur*. Insoţit de o vocală « ascuţită », *r* redă 'scârţâirea' sau 'sgârierea' : frc. *griffer*, germ. *ritzen*, *kritzeln* ş. a. Dimpotrivă, urmat de o vocală « gravă », el sugerează pocnitura unui obiect (clară, dacă vocala este *a*, surdă, înnăbuşită, dacă vocala este *o*) : frc. *orage*, *ouragan*, *croquer*, etc.

Valoarea expresivă a grupurilor fonetice alcătuite din labială + *l* în limba noastră a fost studiată de mine (*Bulet. Philippide* II, p. 167 urm.) pe baza unui mare număr de cuvinte, a căror etimologie este, în general, necunoscută sau discutabilă. Iată câteva constatări şi rezultate. Combinaţia *f* + *l* sugerează ideea de 'moale', cum este cârpa sau pânza care se mişcă în bătaia vântului ori un obiect strivit şi transformat într'o pastă, etc. De pildă : *chifligi* şi *chiflosi* (despre fructele coapte) 'a terciui, a sfărâma', *cioflânc* 'gaffe', *ciufleca* (despre urechi) 'a se blegi, a lăsa să atârne', *cofleşi* (refl., despre oameni) 'a se muia, a-şi pierde puterile, a se bacceli', *fâlfan* 'varză neînvălită, cu foile mari, întinse în lături', *fleac* 'petec la talpa sau tocul ghetelor ; (fig.) lucru sau om de nimic', *flenciu* 'oboseală, toropeală', *fleandură* 'cârpă, sdreanţă' ş. a. Impresii foarte înrudite produc *b* + *l* : *bleandă* 'om molâu, fără energie şi prostănac', *bleaşcă* 'ud leoarcă', *bleg*, *bleancă* 'prostovan', *bleojdi* (refl.) 'a se moleşi, a se fleşcăi', *bleoncos* 'fleanc de urechi (clăpăug, greoiu, grosolan, mocofan, mocofănos)', *bleot* 'prostălău şi nătâng, nătărău, tont', *bleotocări* 'a umbla, făcând sgomot, prin apă ; (despre apă) a se clătina, a se mişca pleoscăind ; (despre oameni) a flecări', *boblet* 'prost' prostălău', etc. Alături de cuvinte ca acestea, la care ocluziva labială este urmată imediat de *l*, avem altele, cu o vocală de legătură între cele două consoane, precum *bălăbăţat* 'cu mânile desfăcute', *băldăbi* 'a fi abătut, sfârşit, din cauza căldurii', *bâlbâi*, *bâlbără* 'flacără', *bolbóre* 'gângav', *buleandră* 'cârpă, sdreanţă' ş. a.

Şi celelalte labiale, combinate cu *l*, exprimă, în general, noţiuni asemănătoare din punctul de vedere al imaginii pe care o deşteaptă : *pălălăi* (despre flacăra focului) 'a se înălţa, a se întinde, a se răspândi' (cf. şi *pălălae* 'foc cu flacără multă'), *peple* 'om moale, nătântoc', *pâlpâi*, *pleaşcă* 'pălărie bleagă', *pleoşti* 'a turti', *pliurd*

[1] Cf. şi *gaga*, *gogo*, etc., care, în diverse limbi, înseamnează 'prost' (v. *Bulet. Philippide* VII—VIII, p. 285 urm.). La noi *Gogu*, hipocoristic dela *Gheorghe*, are, din această cauză, sens peiorativ (aminteşte de *gogoman*). Mai interesant este amănuntul că numele etnic al *Găgăuzilor* a devenit apelativ şi sinonim cu 'prost' Să se compare şi deformarea intenţionată a lui *Agamiţă* (Dandanache) în *Gagamiţă*, apoi numele *Gîgă*, dat unui personaj (şi... colaborator) fictiv al foii umoristice *Gluma*, în fine 'sinonimia' lui *Ghiţă* cu *porc* (provocată de « guiţatul » acestui animal sau, mai probabil, de interj. *gîţ(ă) !* cu care se chiamă porcii, cum presupune, indirect, V. BOGREA, *Intâiul Congres al filologilor români*, Bucureşti, 1926, p. 70, n. 4).

[2] « L'occlusive marquant les mouvements saccadés et l'*r* les vibrements » (GRAMMONT, *op. cit.*, p. 409).

'prost, bleg', *pluşti* 'a turti, a stropşi, a dăbăla' (variantă vocalică a lui *pleoşti*); *vâltoare, vâlvă, vâlvătae, vâlvotă, vlej* 'cal bătrân'; *meleajă* 'cal slab de tot', *meleandră* 'haină rea, sdreanţă', *mleoarcă* 'broască urîtă', etc. [1].

§ 5. Cuvintele româneşti înşirate mai sus prezintă un interes teoretic deosebit. O parte sunt necunoscute chiar specialiştilor, cu atât mai mult oamenilor fără preocupări lingvistice. Şi totuşi ele sunt înţelese, evident cu o aproximaţie adesea mare, care prezintă în schimb avantajul că permite fiecăruia dintre noi să le atribue nuanţa semantică cea mai potrivită cu momentul psihologic şi cu situaţia corespunzătoare. A i c i stă valoarea lor expresivă: ascultătorul sau cetitorul le dă o interpretare personală, variabilă după împrejurări, aşa cum face cu o operă literară, în care vede şi simte ce convine sufletului său.

O adevărată colecţie de cuvinte expresive găsim la Creangă. Am citat câteva în introducere (p. 18, n. 2). Dau acum lista celor mai multe, iarăşi, ca de obiceiu, în ordinea apariţiei lor de-a-lungul scrierilor marelui povestitor moldovean. Observaţia privitoare la cuvintele care conţin o labială + *l* este valabilă şi pentru acestea. Voiu nota la unele din ele sensul intuit de mine, cu ajutorul simbolismului fonetic (în cazul termenilor pe care nu-i cunosc prin proprie experienţă), şi sensul arătat de Al. Vasiliu — Gh. T. Kirileanu, autorii glosarului dela sfârşitul volumului *Opere complete*, ediţia « Minerva » (1906).

---

[1] Simbolismul fonetic a fost studiat de numeroşi învăţaţi. Dau lista câtorva lucrări mai importante sau mai accesibile: O. JESPERSEN, *Die Sprache. Ihre Natur, Entwicklung und Entstehung*, Heidelberg 1925, p. 383 urm.; A. DEBRUNNER, *Lautsymbolik in alter und neuester Zeit* în *Germanisch-romanische Monatsschrift* XIV, p. 321 urm.; H. MÜLLER, *Experimentelle Beiträge zur Analyse des Verhältnisses von Laut und Sinn*, Berlin 1935. La al treilea congres de lingvistică (Roma, 1933), această problemă a făcut parte din programul discuţiilor, subt titlul « Il rapporto naturale fra suono e idea; Simbolismo fonetico » (simbolismul fonetic împreună cu onomatopeea); cf. *Terzo Congresso Internazionale dei Linguisti*, Roma 1933, p. 17 urm. şi *Atti del Terzo Congresso Internazionale dei Linguisti*, Firenze 1935, p. 119 urm. Privitor la limba noastră s'ar putea cita, cu rezervele cuvenite (cf. aici mai sus, p. 28), D. CARACOSTEA, *Expresivitatea limbii române*. Acelaşi autor a pubicat *Arta cuvântului la Eminescu*, Bucureşti 1938, unde se ocupă când şi când de lucruri asemănătoare. Inaintea lui Caracostea, s'a oprit asupra unor fapte de această natură, existente la Coşbuc (în poezia *Vara*), la Caragiale (numele eroilor din opera lui satirică) şi, mai ales, la Eminescu, analizându-le cu mare pătrundere şi înţelegere, G. IBRĂILEANU, care, deşi lipsit de pregătirea lingvistică necesară, a izbutit, graţie unei intuiţii remarcabile, să le interpreteze, în general, foarte just. Vezi articolul meu din VR, Apr.-Mai 1936, p. 50 urm. Fenomenul a fost simţit deja de PLATON, care, în *Cratylos*, vorbeşte despre valoarea simbolică a sunetelor: *r* exprimă 'mişcarea', *i* 'subtilul, delicatul, străveziul', etc., *l* 'lunecuşul', *g* 'vâscosul, dulceagul', etc., *o* 'ovalul, rotundul' ş. a. (v. H. MIHĂESCU, *Bulet. Philippide* IX, p. 15 urm.). Cf. şi J.-E. BLONDEL, *Phonologie esthétique de la langue française*, Paris 1898, p. 20: « Le *r* est fauve; le *l* cristallin, transparent, limpide; le *n* corné, sombre, simplement translucide; le *m* d'une blancheur d'ivoire. Le *j* résonne gravement; le *g* bruyamment; le *d* avec une sonorité dure et sèche. Le *b* est argentin, éclatant, le *v* incisif, le *z* acéré. Le *h* est boueux, le *q*, gélatineux, presque gluant, le *t*, aride, le *p*, sec aussi, mais avec plus de douceur, le *f*, poudreux, le *s*, glacial et désagréable » (ap. *Biblos* XVII, p. 253, n. 3). Se vede uşor că avem a face cu simple impresii, foarte personale şi care de aceea diferă mult dela un individ la altul. Tot ca o curiozitate, interesantă însă din punct de vedere psihologic, se poate aminti celebrul vers al lui Rimbaud: *A noir, E blanc, I rouge, U vert, O bleu*... Cf., pentru fapte oarecum asemănătoare, O. DRIMBA, *Un sonet celebru* în Vr, 14 Nov. 1943, p. 7.

balcâz[1]; *lălâiu*; *lela* (*să umbli lela pe drumuri*); *trela-lela*[2] (*umbla trela lela în puterea iernii*); (*umblând*) *de frunza frăsinelului*[3]; *molcum* (*a tăcut molcum*); *leoarbă* (*tacă-ți leoarba !*); *tiva !* (*își ia cojocul între umeri și biciul în mână și tiva, băiete !*); *foflenchiu* (*gârnețul s'a înfierbântat, s'a muiat și... foflenchiu !, iar sare roata !*)[4]; *hleab* (*hleabul de baba mea*); *val-vârtej* (*umbla val-vârtej să-i găsească mireasă*); *dobzăla*[5]; *ghidi !* (*A !... ghidi ! ghidi ! ghiduș ce ești !*)[6]; *duluță* (*și să te duci, duluță !*)[7]; *tiptil* (*Atunci se ie tiptil tiptil pe urma ei*)[8]; *hara-para* (*cu dracii dela boierul cela, ai făcut hara-para*)[9]; *teleleu* (*Tănasă*)[10]; *popâc !* (*Mai știi păcatul, poate să-ți iasă înainte vreun iepure, ceva... și popâc !, m'oiu trezi cu tine acasă*)[11]; *farfasit* (*De Harap-Alb, nu zic, dar voi mangosiților și farfasiților*); *ghibirdic* (*Iar ai început, ghibirdic fudul și guraliu ?*)[12].

Ceilalți autori puși de mine la contribuție (Caragiale și Brătescu-Voinești) au mult mai puține exemple de simbolism fonetic[13]. Aceeași constatare am făcut și privitor la onomatopee, apoi la 'ritm' (v. capitolul următor). Încă o dovadă, dacă ar fi fost necesară, că vorbirea populară este mai expresivă, în toate sensurile, decât cea cultă, chiar când aceasta are caracter familiar, eventual periferic. Căci

---

[1] E vorba de fata Irinucăi: *balcâză și lălâie, de-ți era frică să înnoptezi cu dânsa în casă.* Glosarul îl explică prin 'mare de trup și grosolană', eu îl simt ca sinonim cu 'urît', poate și din pricina contextului.

[2] Un fel de amplificare intensivă a lui *lela*, despre care v. *Bulet. Philippide* IX, p. 151—152.

[3] Simbolismul fonetic constă în repetarea grupului *fr-* la ambele substantive, a căror apariție în această sintagmă nu cred că se poate explica altfel.

[4] Aparține la grupa formațiilor cu *f* + *l* (vezi § 4). Pentru înțeles, să se remarce precizarea lui Creangă despre î n m u i e r e a gârnețului.

[5] Explicat, în glosar, prin 'a bate la spinare, a veni de hac'. Expresivitatea se datorește exclusiv sunetelor (să se compare silaba inițială, care este aproape identică cu *dobă*). Și *o* singur, dacă-i repetat, poate trezi o impresie asemănătoare, cum dovedește *a colhozi*, auzit de mine în vorbirea unui soldat, întors de pe frontul rusesc, și având înțelesul de 'a bate, a aranja' (fără nicio legătură semantică cu primitivul *colhoz*). Căci *o* este o vocală ' sumbră, surdă', seamănă, deci, cu sgomotul înnăbușit pe care-l produce lovitura dată cu pumnul în spinarea cuiva.

[6] Deși *Dicț. Acad.* explică această interjecție prin 'ia'n te uită !, ce mai !', și sunt sigur că... nu greșește, eu o simt ca o chemare prietenoasă, aproape mângâietoare, adresată unui copil (datorită, evident, lui *i* din ambele silabe). Cf. aprecierile lui Grammont, citate mai sus (§ 2).

[7] Acest cuvânt îl discut amănunțit în partea II, capit. V, § 9.

[8] Observație asemănătoare cu cea făcută în nota 6 provoacă și acest cuvânt (tot turcesc, ca și *ghidi*). Aici impresia este mai complicată, din cauza celorlalte sunete (în special a explozivelor).

[9] Cf. și formula, aproape identică, *harcea-parcea*.

[10] Pentru mine, *teleleu* este un aspect, amplificat, al lui *lela*, cum arată, cred, și *trela-lela*, cu *t-* dela începutul primei părți.

[11] Să se compare spusele lui Grammont (reproduse la p. 85) în legătură cu valoarea expresivă a ocluzivelor: mișcările seci și sacadate, ca niște lovituri, despre care vorbește el, se simt admirabil la *popâc !* (cu *p* la începutul fiecărei silabe, iar la sfârșit de tot, cu *c*, care pune capăt parcă, în mod brusc și definitiv, mișcării). Cele două vocale contribue și ele la expresivitatea cuvântului, arătând durata și 'timbrul' mișcării, care are două părți bine distincte, una prelungită și plină, alta scurtă și seacă (cf. *șontâc !*, *gogâlț !* ș. a.).

[12] Vorbește barosul cu acul.

[13] Din Caragiale se pot cita *mangafa*, expresiv și prin el însuși, grație sensului pe care i-l cunoaștem sau îl inducem din text, dar și prin evocarea lui *farfara*, *haimana*, *pușlama*, etc., și *bibiloiu*, variantă augmentativ-peiorativă a lui *bibic*.

mai ales în calitate de scriitor 'popular' întrece Creangă pe Caragiale și pe Brătescu-Voinești din punctul de vedere al expresivității, adică al stilului concret, colorat și proaspăt : deosebirea dintre ei este, în fond, aceeași ca deosebirea dintre un țăran și un orășean. Evident că intervine și temperamentul fiecăruia, dar numai în subsidiar, nu ca element hotărîtor.

§ 6. Un aspect interesant al simbolismului fonetic este următorul. Asociația de idei se stabilește nu numai între anumite sunete și sensul cuvintelor sau al unora dintre cuvintele în care apar mai mult ori mai puțin obișnuit sunetele respective, ci și altfel. Deoarece o variație fonetică, oricât de redusă, nu se poate realiza nici în cea mai săracă limbă de pe pământ, și aceasta din cauza numărului infim al sunetelor în comparație cu acela al cuvintelor, există oriunde și oricând foarte multe omonime și paronime: termeni deosebiți ca înțeles, dar identici sau foarte asemănători ca sunete. Urmarea inevitabilă a acestei stări de lucruri este legătura pe care, fără să vrea, dar, de multe ori, și cu voință, o fac subiectele vorbitoare între cuvinte având același sau aproape același aspect fonetic. Acest proces psihologic stă la baza e t i m o l o g i e i p o p u l a r e și a j o c u r i l o r d e c u v i n t e, două procedee pe care nu numai scriitorii [1], ci și subiectele vorbitoare obișnuite le utilizează adesea. Efectul lor stilistic este totdeauna hazliu, ceea ce presupune existența unei intenții corespunzătoare, cu deosebirea că în cazul etimologiei populare intenția aparține scriitorului, care-și ridiculizează (eventual numai caracterizează) eroii cu ajutorul ei, pe când la jocurile de cuvinte ea este a subiectului vorbitor însuși și absolut desinteresată, deci gratuită.

Câteva exemple de etimologie populară am dat în capit. I, § 8, unde le-am considerat din punctul de vedere al modificărilor fonetice pe care le sufăr cuvintele supuse acestui proces. Aici voiu înregistra un număr de fapte menite să ilustreze principiul enunțat, fără să le grupez după natura fenomenului, mai ales că o separație strictă nici nu-i posibilă totdeauna.

auleu — *aur* : despre un ceas, un inel, etc. de metal prost se spune că-i *de auleu și spoit cu vai de mine* (aluzie la sărăcia pretențioasă a proprietarului) ;

bolovan pentru frc. *vol-au-vent ;*

Chirică — *închircit* : *...știu c'a nimerit-o bine, de ți-a pus numele Chirică ; pentrucă ești un fel de vrăbioiu închircit* (Creangă) ;

Ipate : așa-l chiamă... oficial pe *Stan Pățitul*, eroul basmului bine cunoscut al lui Creangă (fără *I-*, numele *Ipate* este identic cu pers. III sing. indic. prez. nesufixată a lui *păți*) ;

lătrătură pentru *literatură* (răspândit, pe vremuri, la « Junimea ») ;

mâlc din formula *a tăcea mâlc* a devenit *melc* (*a tăcea melc* sau *ca un melc*) ;

Paștile calului : joc de cuvinte cu vb. *paște* din formula *paște, murgule, iarbă verde*, care însemnează, în limbajul familiar, 'așteaptă mult și bine ; să ai să iei' ;

pisicologie pentru *psihologie ;*

rahat are totdeauna, indiferent de intențiile subiectului vorbitor, o nuanță peiorativă, din cauza părții finale [2], care amintește de part. tr. substantivat al echivalentului frc. *chier ;* de altfel se întrebuințează foarte des, eufemistic, cu

---

[1] In fruntea lor stă, la noi, Caragiale.

[2] Poate și pentru motive în legătură cu aspectul rahatului, eventual cu vreun dispreț față de această delicatesă oarecum populară și periferică (cf. și formula *rahat cu apă rece*, foarte frecventă, despre lucrurile fără valoare).

sensul acestuia (*căsătoria nu e decât un contract, prin care părțile se obligă să mănânce o lună de zile miere, și restul vieții... r a h a t*, CSt VI, p. 165: vorbește un cinic, pe care autorul îl prezintă ca amator de trivialități și obscenități);

săltat în loc de *exaltat* (cf., pentru sens, sinonimul *s ă r i t din minți*);

scrumbieră și *scrumuieră* (*scrumuiere*) pentru *scrumieră*;

silnic în loc de *silvic* (despre inginerii silvici);

tac mă chiamă cu înțelesul lui *tac* (la Creangă): este posibil ca primul subiect vorbitor care a imaginat acest joc de cuvinte (în realitate, de sensuri) să fi cunoscut n. pers. *Tacu* (hipocoristic dela *Dumitru* > *Dumitrache*, *Dumitracu*);

frc. *tout-à-l'égout*, care poate fi considerat și ca un termen românesc, întru cât circulă mult în limbajul tehnic al constructorilor, antreprenorilor, etc., apare cu modificarea semantică (voită, în scopuri glumețe: « totul după gust ») provocată de asemănarea fonetică dintre *l'égout* și *le goût*;

germ. *Ausweis* 'autorizație', curent în vremea ocupației nemțești din timpul războiului pentru Unire, a fost transformat în *unsvais* (apropiat, cu intenție, de *a unge* 'a da mită');

vine (vb.) — *vine* (subst.): jucătorii de cărți spun *joacă pe vine* despre partenerii care, în loc să pună miza, anunță că vor « veni » cu ea mai târziu [1].

§ 7. Cuvintele caracterizate prin simbolism fonetic seamănă bine cu o n o m a t o p e i l e, în sensul că la baza ambelor categorii se află asociația de idei pe care o provoacă structura lor fonetică: anumite sunete evocă și la unele și la altele imagini, reprezentări, noțiuni, prin simpla lor prezență în cuvânt, independent de accepția semantică propriu zisă a acestuia. Așa se explică de ce lingviștii au crezut multă vreme, unii, poate cei mai mulți, cred și astăzi, că onomatopeile și cuvintele expresive, cum li se spune în mod obișnuit celor cu simbolism fonetic, trebuesc grupate și, deci, studiate împreună. De altfel este greu să le distingem totdeauna, și chiar învățații care le consideră, cel puțin teoretic, drept apariții deosebite și cer, în consecință, să le separăm, sunt siliți să admită că problema prezintă mari dificultăți practice.

O deosebire importantă între cuvintele expresive și onomatopei există totuși. Am văzut că la cele dintâiu asociația de idei este produsul unei pure întâmplări: un număr de cuvinte cu înțeles mai mult ori mai puțin asemănător au toate unul sau mai multe sunete identice, și atunci subiectele vorbitoare stabilesc, prin asociație de idei, care, în acest caz, se manifestă ca o necesitate aproape instinctivă[2], o legătură logică, dela cauză la efect, între sunete și înțeles. Dar această potrivire este absolut întâmplătoare. Căci atâtea alte cuvinte, mult mai numeroase, deși au aceleași sunete, nu sunt implicate în acest joc al asociației de idei, din pricină că sensul lor diferă, și dela unul la altul, și față de al acelora care, pe baza asemănării lor fonetice, sunt grupate la un loc în mintea noastră. Și iarăși orice limbă posedă serii întregi de cuvinte înrudite semantic și cu toate acestea strict separate, fiindcă sunetele lor se deosebesc ori seamănă prea puțin. La onomatopei nu intervine

---

[1] Numeroase cazuri de etimologie populară au fost înregistrate și analizate de mine în *Arhiva* XXXIX, p. 34 urm. și *Bull. linguistique* X, p. 35 urm., unde se citează diverse studii privitoare la acest fenomen.

[2] De aceea se și vorbește în lingvistică de un 'instinct (= simț) etimologic'. Aici este izvorul etimologiei populare, care, pentru GILLIÉRON, creatorul geografiei lingvistice, reprezintă mijlocul cel mai important de 'vindecare' a cuvintelor 'bolnave'.

deloc întâmplarea. Dimpotrivă, se poate afirma că ele sunt produsul oarecum voit al subiectelor vorbitoare. Nevoia omului de a 'imita' un sgomot din lumea înconjurătoare, de a găsi nume pentru o ființă bazându-se pe strigătele scoase de aceasta, etc. : iată ce a dus la crearea onomatopeilor. Când spun 'imita', am în vedere mai mult rezultatul procesului lingvistic decât punctul de plecare sau desfășurarea lui, deși este evident că nevoia de care pomeneam va fi fost adesea, la oamenii înzestrați cu fantazie și sensibilitate deosebite, și de ordin 'estetic' (ca la poeții din toate timpurile), nu numai strict intelectual, mai cu seamă în epocile îndepărtate, în care sufletul uman era 'naiv', se confunda cu natura din jurul lui [1]. De aceea onomatopeile sunt numite cuvinte imitative [2] și reprezintă singurele elemente lexicale la care se constată un raport logic între aspectul fonetic și conținutul semantic [3].

Se mai deosebesc onomatopeile de cuvintele expresive prin limitarea sferei lor de acțiune la simțul auzului : reprezentările pe care le trezesc ele sunt exclusiv de natură auditivă, pe câtă vreme la cuvintele expresive intră în joc toate simțurile, afară de auz.

§ 8. Să vedem acum unele amănunte, de ordin teoretic, cu ajutorul celor spuse de M. GRAMMONT, *op. cit.*, p. 377 urm., unde găsim, mai întâiu, o definiție foarte simplă a onomatopeilor : « cuvinte care, prin fonemele (= sunetele) lor, imită sgomotele din natură sau le evocă într'un mod oarecare ». Există onomatopei voite, care sunt create cu intenția de a reproduce cât mai exact posibil un sgomot : frc. *frou-frou*, *glou-glou*, *tic-tac*, rom. *hodoronc-tronc* [4], *lipa-lipa*, *pleosc*, *trosc*, etc. Acestea alcătuesc marea lor majoritate. Altele au devenit onomatopei, în urma unor modificări fonetice suferite de cuvinte neonomatopeice la origine și care le-au făcut să aibă sunete asemănătoare cu anumite sgomote din lumea înconjurătoare. Se pare că numărul acestora este extrem de redus, căci Grammont citează un singur exemplu, cam special în toate privințele : germ. *fnëhan* 'souffler' [5], despre care spune că « are toate calitățile necesare pentru a descrie 'suflul' și provine dintr'o formă neexpresivă pregermanică **pnek-*, cf. grec. *pnéō* ».

Cred că onomatopeile din categoria a doua trebuesc puse mai degrabă alături de cuvintele expresive propriu zise, chiar dacă imaginile evocate sunt auditive. Căci caracterul onomatopeic, în măsura în care el există, le vine dela asociația de idei dintre sunete și înțeles, așa cum am văzut în paragrafele precedente.

Imitarea sgomotelor din natură este totdeauna numai aproximativă. De aceea cântecul cocoșului, de pildă, Românii îl redau prin *cucurigu*, Francezii prin

---

[1] Atunci vor fi și luat naștere marea majoritate a creațiilor de acest fel.

[2] Pe când cele cu simbolism fonetic poartă numele de cuvinte expresive. Aceste două epitete nu izbutesc să arate lămurit deosebirea dintre noțiunile în discuție, căci expresive sunt și onomatopeile, ba adesea mai expresive decât concurentele lor.

[3] Așa se explică afirmația că semnul lingvistic este arbitrar: afară de onomatopei, la toate celelalte cuvinte înțelesul se datorește exclusiv întâmplării. Fac excepție, evident, numeroși termeni tehnici, creați în mod artificial, pe baza structurii și a altor particularități caracteristice pe care le au noțiunile respective.

[4] Scriitorii (și, în general, oamenii culți) îi pot da funcțiuni sintactice, ca unui cuvânt propriu zis. De ex.: *Uneori Conița pierdea răbdarea și îi făcea vreo observație « hodoronc tronc »* (Răd I, p. 323).

[5] E vorba de limba germană veche de sus (« althochdeutsch »), anterioară anului 1100.

coquerico, Germanii prin *kikeriki*. Tot așa se explică deosebirea mai mare sau mai mică dintre sgomotul real și cuvântul onomatopeic corespunzător. Astfel strigătul cucului, spune Grammont, este n u *cu-cu* (frc. *cou-cou*), ci *u-u* (frc. *ou-ou*), cum a avut prilejul să se... convingă personal, după ce i s'a atras atenția asupra faptului. De ce atunci, într'un mare număr de limbi, numele păsării sună totuși *cu-cu* sau aproximativ așa (vocalele pot varia, de asemenea nu-i pretutindeni identic sfârșitul, dar consoana dinaintea vocalelor este totdeauna *c*, repetat)? Iată răspunsul (p. 378): «Parce que nous ne sommes guère accoutumés à prononcer deux fois de suite la même voyelle sans consonnes ; parce qu'à un certain éloignement nous confondons les occlusives ou même nous ne les percevons pas du tout ; de là notre habitude de les restituer dans les mots que nous reconnaissons et d'en supposer dans les autres. Dans ces sortes de suppositions ce n'est pas le hasard qui nous guide, et le cri d'un oiseau qu'on entend *ou-ou* ne saurait être traduit *toutou* ou *doudou ;* ce seraient de mauvaises traductions. Les seules occlusives que nous supposions devant une voyelle sont celles qui ont le même point d'articulation qu'elle. Les introductrices normales de la voyelle vélaire *ou* sont les occlusives vélaires *q* et *g ;* mais le *g* comporte une sonorité et une mollesse qui ne conviennent pas si l'attaque de la voyelle est brusque. Seul le *q* (*c*) remplit toutes les conditions requises, et *coucou* est une traduction irréprochable, mais c'est une traduction ».

Am reprodus întreg pasajul, fiindcă din el vedem foarte clar cum pot lua naștere onomatopeile. Deși creații lingvistice strict deosebite de celelalte, ele nu se datoresc în întregime hazardului sau capriciului. Fără să putem vorbi de 'reguli' în acest domeniu, ne dăm ușor seama că la baza onomatopeilor se află o specie de determinism fonetic, grație căruia ele nu pot avea, în general, decât un anumit aspect fonetic.

§ 9. Cazul lui *cucu* prezintă interes și subt alt raport. Observăm că acest cuvânt constă, de fapt, din repetarea aceleiași silabe. Foarte multe onomatopei sunt alcătuite fie exact la fel (*glou-glou*, *cri-cri*), fie cu variație vocalică dela silaba întâi la a doua (*pif-paf*, *bim-bam*, *cric-crac*, *flic-flac*, *flic-floc*), eventual dela întâia la a doua și la a treia (*pif-paf-pouf*, *bim-bam-boum*). Important pentru discuția noastră este că, după Grammont (p. 380) «le redoublement semble avoir toujours eu à l'origine une valeur plus ou moins intensive ou insistante, comme en français lorsque nous disons : *c'est bien*, *bien joli*, — *il est très*, *très fort*, — *il est méchant*, *méchant*, — *viens vite*, *vite*. Il consiste dans la répétition sans changement d'un mot ou d'une syllabe. Tels latin *murmurare*, sanskrit *ghargharaḥ*, *ghurghuraḥ* 'bruit', *ganīganti*, etc. ».

Am avut deja prilejul să constatăm, din fugă (v. capit. III), rolul pe care-l joacă repetiția (sau dublarea, lungirea, etc.) în domeniul stilisticii și, mai ales, vom avea, cu prisosință, acest prilej, când vom studia combinațiile de cuvinte cu valoare afectivă [1]. M'am oprit asupra amănuntului relevat de Grammont, în primul rând, pentru motivul că văd în el o paralelă desăvârșită a lungirii sunetelor, de care m'am ocupat în capitolul citat : un sunet își mărește volumul fonetic subt imperiul unei emoții, și tot așa, în condiții psihologice similare, o silabă sau un cuvânt se repetă.

---

[1] Vezi mai departe, la « Fenomene sintactice », capit. III.

Cele mai multe din exemplele invocate pentru a ilustra fenomenul repetiției prezintă, cum am văzut, variații vocalice dela o silabă la alta, și totdeauna în acelaşi chip : prima silabă are *i* (vocală ascuțită), a doua *a* sau *o* (vocale grave). Şi aici putem face apel la determinismul fonetic menționat mai înainte. Faptul că sgomotele care constau (ori ni se pare că constau) din două, eventual din trei mişcări, le percepem, de obicei, în modul acesta nu se datorește unei simple întâmplări. Dacă ar fi aşa, de ce n'ar sta la începutul onomatopeii silaba cu vocala gravă, mai ales că cele două sau trei părți alcătuitoare ale sgomotului sunt, obiectiv vorbind, perfect identice? Am arătat (§ 2) că vocalele evocă reprezentări spațiale, și anume *i* apropierea, pe când *a* și *o* depărtarea. In consecință, urechia noastră prinde, t r e b u e să prindă bătaia primă a ceasornicului cu pendulă ca *tic*, iar pe a doua ca *tac* [1], tot aşa loviturile mingilor la tenisul de cameră, care de aceea și a fost numit *ping-pong*, etc. [2]

§ 10. Un studiu despre onomatopeile româneşti a publicat S. PUȘCARIU, în *Dacoromania* I, p. 75 urm., subt titlul *Despre onomatopee în limba română*. Câteva constatări făcute de lingvistul clujan sunt interesante pentru discuția noastră. De aceea socot util să mă opresc puțin asupra lor.

Numărul creațiilor onomatopeice este cu atât mai mare, cu cât vorbirea are caracter mai familiar şi mai popular. Aceasta însemnează, indirect, că onomatopeile sunt expresive, căci expresivitatea constitue, în deosebi, o particularitate a limbajului curent fără pretenții, care se manifestă printr'o influență de fiecare moment a afectului și fantaziei. Concepția lui Pușcariu despre onomatopee diferă mult de a lui Grammont. Pentru învățatul român sunt formații onomatopeice toate aşa numitele de el c u v i n t e i m i t a t i v e (germ. S c h a l l w ö r t e r, frc. m o t s e x p r e s s i f s) [3], care imită ceva din lumea înconjurătoare, indiferent de natura impresiei (auditivă, vizuală, etc.). O categorie aparte de 'onomatopei' sunt, după unii lingviști, s u n e t e l e r e f l e x e sau i n t e r j e c ț i i l e p r i m a r e, de soiul lui *ah*, *of*, *uf*, *vai*, *aoleu*, etc., despre care se crede, în general, că ar fi resturi din interjecțiile, foarte numeroase și variate, ale omului primitiv. Oricare ar fi explicația existenței lor, astfel de cuvinte apar la tot pasul în vorbirea afectivă (și cu atât mai des, cu cât ea aparține unei pături sociale mai inferioare) [4]. Pușcariu nu le ia în considerație, după cum iarăși elimină din preocupările sale cuvintele cu care chemăm sau alungăm animalele, fiindcă nici acestea nu sunt imitative (afară de cazul când oamenii emit într'adins sunete articulate asemănă-

---

[1] Este un fel de a vorbi, când spunem prima și a doua bătaie. Cine poate preciza ordinea lor reală? Şi apoi, există oare o asemenea ordine, odată ce bătăile nu diferă prin nimic una de alta și oricare din ele poate fi, deci, tot atât de bine întâia, ca și a doua? Numai urechia noastră le percepe astfel, atribuindu-le o ordine pur subiectivă, adică fictivă.

[2] Cf. și *plic-plac* (*-pliump*), creație strict personală a poetului N. Caranica din versul *Plic-plac* (*auzi afară?*) *plic-plac-pliump!*, care vrea să imite și « lacrimile mute », nu numai ploaia (PTA, p. 108).

[3] Sinonimia acestor denumiri nu-i deloc perfectă. Germ. S c h a l l are sensul de 'sunet', prin urmare S c h a l l w ö r t e r ne trimete numai la onomatopeile auditive, adică la onomatopeile propriu zise (după doctrina lui Grammont). Cât despre m o t s e x p r e s s i f s, am văzut, în paragrafele precedente, că ele se deosebesc esențial, cel puțin teoretic, de onomatopei, și asta tot după părerea lui Grammont, pe care Pușcariu îl citează totuși (și tocmai pentru lămurirea definiției).

[4] Aceasta ar dovedi, măcar indirect, că părerea despre originea lor din vremurile îndepărtate ale vieții umane primitive nu este tocmai neverosimilă.

toare sau identice cu cele scoase de animalele înseși), apoi pe acelea din vorbirea copiilor [1].

Urmarea acestei distincții este că, în ciuda atitudinii sale principiale, Pușcariu se ocupă tot numai de onomatopeile adevărate (în sensul lui Grammont). Iată ce spune la p. 82.: « Cât privește cuvintele imitative propriu zise, suntem nevoiți să restrângem câmpul cercetărilor noastre și cu privire la ele, considerând numai pe cele ce redau prin sunete o i m p r e s i e a c u s t i c ă. Cele care redau prin sunete o impresie vizuală sunt cu mult mai greu de explicat, și mărturisesc că, dacă le eliminez deocamdată, o fac, pentrucă am un oarecare scepticism, nu față de existența lor, care nu se poate tăgădui, ci față de roadele ce le-ar putea aduce studiul lor ».

De Grammont se deosebesc și alți lingviști, deși mai puțin decât Pușcariu, care, lăsând la o parte, numai pentru considerații practice, atâtea categorii de cuvinte, pare a avea despre onomatopee o concepție foarte largă. Astfel FERD. SOMMER, *Lautnachahmung* în *Indogermanische Forschungen* LI, p. 229 urm. distinge « imitarea sunetelor » de « simbolismul fonetic » : prima aparține la domeniul activității lingvistice strict individuale, al doilea are caracter colectiv, prin faptul că produsele lui devin simboluri, capătă, adică, un sens valabil pentru toți membrii comunității lingvistice. La baza ambelor specii de cuvinte stau procese psihice. Se imită nu numai sgomote, ci și mișcări, sensații tactile, etc. Simbolismul fonetic, așa cum îl prezintă Sommer, diferă, în mai multe privințe, de analiza pe care am făcut-o eu însumi mai sus, întemeiat pe cercetările lui Grammont, dar și pe ale lui H. SCHUCHARDT [2], necitat încă până acum. Rezultă, deci, că punctul de vedere al diverșilor lingviști variază, ba încă mult, cu privire nu numai la terminologie, ci și la noțiunile în discuție [3].

---

[1] Intr'o lucrare de stilistică, cum este a mea, eliminarea acestor categorii de cuvinte nu poate fi acceptată, cel puțin principial. Toate au, indiferent de originea sau natura lor, un pronunțat caracter afectiv. De aceea sunt luate în considerație aici, fără nicio deosebire, toate speciile de cuvinte pe care unii lingviști le numesc c r e a ț i i i m e d i a t e (germ. U r s c h ö p f u n g e n). Numai practic diferă tratamentul pe care li-l aplic eu, și aceasta, în primul loc, din cauza materialului utilizat.

[2] Acesta-i spune S c h a l l w o r t b i l d u n g sau L a u t m a l e r e i (v. *Hugo Schuchardt-Brevier*, ed. II, Halle 1928, p. 246). Ambii termeni însemnează, de astădată, 'formare de cuvinte (resp. zugrăvire, descriere) c u a j u t o r u l s u n e t e l o r'. Prin urmare, nu este vorba numai de onomatopei propriu zise (având impresii acustice la bază).

[3] La bibliografia dată în acest capitol să se adauge R. A. S. PAGET, *L'évolution du langage* și K. BÜHLER, *L'onomatopée et la fonction représentative du langage*, studii publicate în *Psychologie du langage* (= *Journal de Psychologie*, fasc. 1—4), Paris 1933, p. 92 urm., resp. 101 urm. Primul aduce o idee foarte originală, de natură mai mult extralingvistică, aceea că mișcările gurii (m i m i c a b u c a l ă, cum îi spune autorul) joacă un rol hotărîtor în limbajul uman, deci, implicit, și în domeniul simbolismului fonetic. Așa se explică pe de o parte numeroasele asemănări dintre idiomele cele mai îndepărtate în timp sau în spațiu, iar pe de alta valorile, atât de diferite și dela o limbă la alta și în aceeași limbă, pe care le poate avea un singur sunet. Iată un pasaj interesant pentru discuția de față: « On se rendra compte que le même mouvement de la bouche a nécessairement beaucoup d'interprétations mimiques; d'où l'évolution de la classe des homophones où le même mot a deux ou plusieurs sens différents. Par exemple le mouvement de U peut être dynamique, comme dans le chinois *kuo* 'enfler' ou indiquer la longueur, comme dans l'arowak *ui* un 'serpent', ou, nous l'avons déjà vu, peut indiquer le creux, le rond, le vide, le plein, le tubulaire » (p. 98).

§ 11. Pentru a ilustra afirmația că onomatopeile sunt extrem de numeroase în vorbirea populară și (mai puțin) în cea familiară, dau lista creațiilor de acest fel găsite la autorii români utilizați și până aici de mine.

Creangă: *hârști!* (*Duminicile bâzâiam la strană și hârști! câte-un colac*); *zbârr!* (*Pupăza zbârr! pe-o dughiană*); *huștiuluc!* (*ș'apoi, huștiuluc! și eu în știoalnă*); *țuști!* (*fac țuști! din baltă*); *dura!* (*de-a dura prin clasă*); *zvârrr!* (*eu zvârrr! chibriturile din mână, țuștiu! la spatele lui Zaharia*); *cârc!* (*ca mai ba să zicem nici cârc!*); *fojgăi; bădădăi; tronca, tranca!* (*și făceau tronca, tranca!, tronca, tranca!*); *gogâlț!* (*și gogâlț, gogâlț, gogâlț, îi mergeau sarmalele întregi pe gât*); *hârți! — scârți!* (*Hârți! încoace, scârți! încolo*)[1]; *dur!* (*dur la deal, dur la vale*); *haiti!* (*Haiti! lipsești dinaintea mea*)[2]; *haț!* (*...sare mânios din bârlog și haț! dracul subsuoară*); *șovâlc!* (*iacă un ciocârlan șchiop... și șovâlc, șovâlc, șovâlc! se înfățișează...*); *dang!* (*dang! a plesnit cercul*); *dodii* (*vorbești și tu așa în dodii câteodată*); *tropai! — ropai* (*Și tropai, tropai!, ropai, ropai!, i se aprind lui Ipate al nostru călcâile*); *tranc!* (*și face tranc! capacul deasupra*); *forăi; teleap!* (*Și odată pornesc ei, teleap, teleap, teleap!*); *durai-vurai* (*In sfârșit, durai-vurai, sara vine*)[3]; *horp!* (*și horp!, ți-o sugea dintr'o singură sorbitură*), etc.

Brătescu-Voinești: *ptiu!* (*Ptiu! Marș d'aici, potae mică!...*)[4]; *pit-palac! — pedpedec! — pitpidic!*[5]; *cherlăi* (*zadarnic cherlăe Diana de dorința de a pleca la vânătoare*); *șontâc!* (*la câțiva pași înaintea lui șontâc! șontâc! merge șchiopătând*)[6].

Caragiale: *scârța!* (*niște papugii..., niște scârța-scârța pe hârtie!*); *pac!* (*Știi cum ți-o scot? Odată... pac!*); *hait!* (*Ba nu!... Hait!*); (*N'apuc să răspunz, domnule, și*) *șart! part! trosc! pleosc!; paf!* (*« Na, mizerabile » și paf!* (imită gestul)[7]; *aida!*[8]; *pfu!* (*Pfu! pfu! pfu!, iar m'a apucat*)[9]; *tura-vura* (*din vorbă 'n vorbă, tura-vura*)[10]; *hop!* (*unde nu înțelegeți d-voastră politica, hop!*,

---

[1] Cu adaosul, pus în paranteză, *pârți! încolo.*

[2] *Haiti!* ar putea fi o variantă a lui *haide!* (cu slăbirea silabei finale, provocată de insistența pe silaba inițială: *e* s'a prefăcut în *i*, apoi în *ĭ*, ceea ce a dus la 'asurzirea' lui *d*, care nu mai avea sprijin în sunetul următor, adică la transformarea lui în *t*). Oricum ar fi, cuvântul este simțit ca onomatopeic.

[3] Mai răspândit este *tura-vura* pentru imitarea discuțiilor prelungite mai mult decât trebue.

[4] Este, mai degrabă, o interjecție propriu zisă (am dat acest exemplu și ca « exclamație »).

[5] Aceste variante ale strigătului scos de prepeliță sunt interesante și din punctul de vedere al simbolismului fonetic: *Una, aici aproape, chiar lângă gardul grădinii, zice deslușit: « pitpalac! ». Altele, mai departe, îi răspund: « pedpedec! pedpedec! », iar lor le răspund altele și mai departe, tocmai de colo, din poalele viilor: « pitpidic! pitpidic! pitpidic! ».* Strigătul este, evident, același, dar urechia îl percepe diferit, mai ales în ce privește vocalele, după distanța dela care vine: din apropiere este auzit în toată plinătatea lui (de aici vocala cea mai gravă, adică mai plină, dintre toate: *a*), din depărtare, mai puțin plin și mai puțin clar (de unde impresia redată întâi prin *e*, vocală destul de plină, dar nu ca *a*, de care diferă și prin relativa ei închidere, apoi prin *i*, cea mai 'tenue', adică mai 'slabă' dintre toate). Să se remarce prezența lui *pit-* (cu *i*) la începutul primei și al celei de-a treia variante (eu aș fi dispus să cred că și *pedpedec!* va fi având tot un *-i-*, eventual un *e* foarte închis), conform constatărilor făcute în § 9.

[6] La Creangă (v. mai sus) *șovâlc!* Acolo-i vorba de o pasăre, care, chiar când... merge, mișcă și aripile (*v* + *l*, la fel cu *f* + *l*, imită 'fâlfâitul').

[7] Mișcarea de aruncare a vitriolului (în ochii « catindatului »).

[8] Variantă a lui *haide* (și a lui *haiti*, deja notat).

[9] Interjecție propriu zisă (apare rar supt acest aspect).

[10] Cf. mai sus (la Creangă) *durai-vurai* (*-i* este menit să exprime prelungirea discuției).

numaidecât trădare) ; *gâri-mâr* (*De colea până colea... gâri-mâr... a trebuit, conița mea, să țedeze*) [1] ; *tranc !* (*si tranc ! depesa aiți, neicusorule...*) ; *pac !* (*La un caz, iar... pac ! la « Războiul »*) [2].

Observăm ușor că cele mai multe onomatopei apar la Creangă, reprezentantul autentic al vorbirii populare, după el urmează Caragiale, cu eroi, în general, dela periferie, și, în sfârșit, Brătescu-Voinești, care întrebuințează, de regulă, limbajul familiar mai mult ori mai puțin cult. Și în amănunt constatarea corespunde afirmației făcute mai sus (p. 88), că onomatopeile (la fel simbolismul fonetic) caracterizează vorbirea păturilor sociale inferioare. Astfel « O scrisoare pierdută », de pildă, are ceva mai puține exemple de acest soiu decât celelalte comedii ale lui Caragiale.

---

[1] Obișnuit, cel puțin în dialectul moldovenesc, această onomatopee apare subt forma *câr-mâr*.

[2] Mai sus *pac !* imita sgomotul cleștelui de scos măsele, aici e vorba nu atât de un sgomot propriu zis, cât de ultimul moment al unei mișcări (ducerea sau trimeterea « scrisorelei » la gazetă, spre publicare), de 'încheierea' ei (cf. consoanele, o c l u z i v e amândouă).

CAP. VII: RITMUL

§ 1. Nevoia de expresivitate se satisface, cu ajutorul factorului fonetic al limbajului uman, şi altfel decât am constatat până aici. Două sau mai multe cuvinte sunt puse împreună, în aceeaşi sintagmă, fiindcă sunetele lor prezintă asemănări foarte mari, care merg adesea până la identitate. In modul acesta avem impresia că anumite sunete se repetă, ceea ce corespunde realităţii, şi că repetarea lor are loc independent de înţeles şi de legătura sintactică, lucru iarăşi adevărat, dar nu în sensul că aceste două elemente n'ar juca niciun rol la gruparea împreună a cuvintelor. Dimpotrivă, hotărîtor este şi aici, ca pretutindeni în vorbirea omenească, raportul semantic şi logic, impus de mintea noastră, de chipul cum aceasta înregistrează noţiunile şi stabileşte relaţii între ele. Dar, dintre mai multe cuvinte având aproximativ acelaşi înţeles şi dintre mai multe mijloace sintactice apte de a se lega unele cu altele, subiectele vorbitoare aleg, în condiţii determinate, pe acelea care le satisfac şi alte necesităţi, de alt ordin decât cel strict intelectual.

Una din aceste necesităţi este simţul pentru s i m e t r i e, înnăscut în om şi desvoltat subt influenţa lumii înconjurătoare, a cărei orânduire, până în cele mai mici amănunte, pare a fi opera unui arhitect foarte sensibil la regularitate, echilibru şi armonie. De altfel fiinţa noastră însăşi reprezintă un model de simetrie, prin aspectul ei exterior, aş zice morfologic, ca şi prin chipul cum funcţionează organele ei interne (plămâni, inimă, etc.). Din acest simţ adânc înrădăcinat s'a născut poezia, cu elementele ei formale cunoscute. Şi tot din el izvorăsc faptele de limbă pe care le voiu analiza în prezentul capitol.

Noţiunea 'ritm' are aici o sferă foarte largă, întru cât înseamnează n u alternarea silabelor accentuate cu cele neaccentuate, ca în domeniul versificaţiei, ci toate elementele lingvistice menite să satisfacă nevoia de simetrie a subiectelor vorbitoare. Ritmul propriu zis va fi lăsat la o parte, ca ceva existent prin natura însăşi a limbii. Se ştie că într'un cuvânt după silaba accentuată urmează una neaccentuată, şi invers: *mérge*, *vedeá*, *amintíre*, *înfăţişáre*, etc.[1]. Prin urmare, indiferent de orice

[1] Oricât de lung ar fi, un cuvânt are un singur accent principal. De aceea se vorbeşte, obişnuit, de a c c e n t u l, nu de accentele cuvântului. Dar există şi accente secundare, al căror număr atârnă de lungimea cuvântului: *incomensurabilitate*, de ex., are trei accente secundare, despărţite între ele şi de cel principal prin silabe complet neaccentuate. Această situaţie, impusă de necesităţi fiziologice, explică, între altele, de ce metrii obişnuiţi, ca să nu zic exclusivi, sunt iambul şi troheul. Evident că avem, chiar în poezia populară, unde nu poate fi vorba de modele străine, şi dactili şi anapeşti, dar aceştia apar foarte rar şi existenţa lor este posibilă numai graţie faptului că accentele secundare contează ori nu contează, după împrejurări: poetul are libertatea

alte considerații, avem a face cu o situație dată, la producerea căreia n'au contribuit nici afectul, nici alte stări sufletești similare. Mă voiu ocupa numai de r i m ă, a s o n a n ț ă și a l i t e r a ț i e.

Aceasta înseamnează, ar putea spune cineva, să înglobăm la 'stilistică' studiul prozodiei. Chiar dacă ar fi așa, nu-i cazul să ne... emoționăm. Sunt mulți lingviști care procedează în acest chip. Dar aici nu-i vorba de versificație, nici măcar de aceea a poeziei populare, despre care se afirmă, cu destulă dreptate, că este un produs absolut spontan, fără nicio intervenție a 'voinței' (cu diversele ei aspecte). Ci de fenomene lingvistice, aparținând limbajului colectiv curent, la fel cu cele studiate în capitolele precedente. Este adevărat că nevoia de expresivitate, din care izvorăsc ele, pare a fi de natură mai mult estetică (cf. s i m e t r i a, invocată mereu până acum), dar nu se poate tăgădui că sensul propriu zis al formulelor sintactice respective câștigă în vigoare, în coloare și în prospețime prin faptul că elementele lor alcătuitoare prezintă potriviri de sunete, care ne duc cu mintea la versurile poeților. Afectul și fantazia au, fără nicio îndoială, partea lor de contribuție la producerea simetriei strict lingvistice, chiar dacă modul în care se manifestă diferă sau pare că diferă de ceea ce am constatat până acum.

§ 2. R i m a propriu zisă intervine în cazuri ca acestea : *am ales pân' am cules*; *și-a trăit traiul, și-a mâncat mălaiul ; calea valea ; cu cățel cu purcel ; (moș) Iene pela gene ; mare și tare ; a face haz de necaz ; marea cu sarea ; sfară 'n țară ; din țânțar armăsar* ș. a. Marea valoare expresivă a acestor sintagme vine, evident, în primul rând, dela sensul cuvintelor, eventual dela imaginea pe care o trezesc unele din ele, etc [1]. Astfel *calea valea* înseamnează, la origine, un drum pe care poți merge ușor, așa cum cobori o vale (se va fi spus întâiu *calea ca valea*) ; *cu cățel cu purcel* vrea să zică 'cu tot bagajul, cu toate lucrurile și ființele din casă, chiar cu cele mai mici, mai neînsemnate (care ar fi putut fi lăsate)', etc. Dar este sigur că, într'o anumită măsură, pe care n'o putem preciza, ci numai o simțim, cu toată claritatea, de altfel, participă la expresivitate și simetria fonetică. Dovadă, faptul că chiar izolările al căror sens inițial nu-l mai cunoaștem au o forță expresivă mare, mai mare decât a sinonimelor 'nerimate'. Acesta e, de pildă, cazul lui (*a făgădui*) *marea cu sarea*, interpretat de S. PUȘCARIU, *Études de linguistique roumaine*, p. 121 urm. [2] ca o rămășiță din vremea când Românii balcanici trăiau departe de mare (cu apa-i... sărată) și de aceea vedeau în sare un obiect foarte scump, iar de LEO SPITZER, *Bull. linguistique* V, p. 190 urm. ca un produs exclusiv al simetriei fonetice aici în discuție (cf. *a făgădui Oltul cu totul*) [3]. Și mai nedumeriți asupra originii

---

de a le lua ori nu în considerație potrivit cerințelor versului. Spun aceste lucruri, cunoscute de toată lumea, pentru un anumit critic și istoric literar, care a făcut haz (mă folosesc de un termen eufemistic) și, de sigur, va mai face la cetirea unor asemenea afirmații... năzbâtioase.

[1] Câteodată nici dela unul, nici dela alta, ca în cazul lui *roca-coca* 'dezordine, harababură, halandala' (frecvent la Buzău, cu valoare adverbială și precedat, în mod obișnuit, de particula *de-a*), ale cărui elemente constitutive nu există în limba noastră, deci n'au niciun înțeles. Faptul aparține, poate, mai degrabă la simbolismul fonetic. Cf. și *tohu-bohu* 'haos' (în Biblie), de origine ebraică, necunoscută subiectelor vorbitoare. Il are undeva Coșbuc. Cu aceasta seamănă bine *talmeș-balmeș*, atât de des în vorbirea familiară (cu adaosul *ca la cumătra*).

[2] Articolul a apărut mai întâiu în revista *Cugetul românesc* (1922).

[3] Explicația lui Spitzer trebue preferată, nu numai pentrucă-i mai convingătoare (grație, între altele, și paralelei cu Oltul, care mi se pare un argument deciziv), ci și din punct de vedere principial: este o explicație stilistică (pe când a lui Pușcariu e istorică).

acestei formule sunt subiectele vorbitoare, care, de altmintrelea, nici nu-și pun întrebarea 'de ce se zice așa'. Asta n'o împiedecă (poate că, dimpotrivă, o ajută) să fie expresivă în cel mai înalt grad. Tot așa stau lucrurile cu *(a da) sfară 'n țară*, unde avem a face, într'adevăr, cu amintirea unui obicei vechiu, deci istoric, de ordin administrativ : invazia unei hoarde sau armate de străini era anunțată prin focuri aprinse pe locuri înalte, vizibile la mari depărtări [1]. Căci *sfară* n'are nicio legătură de sens cu *sfoară* (sau *șfoară*), care l-a înlocuit astăzi în gura celor mai mulți Români [2], ci însemnează 'fum'.

Importanța stilistică a rimei se observă bine la o formulă ca *tare și mare* (sau *mare și tare ;* ambele variante circulă). Aceste două adjective sunt aproape sinonime : cine-i puternic e și mare din punct de vedere moral, adică 'politic' (în raporturile sociale, dela om la om), și invers, cel mare (în același sens) are mai multă putere decât cel mic. Iar dacă ele apar totuși împreună, deci oarecum pleonastic, aceasta se datorește nevoii de expresivitate, care de astădată este pur afectivă : creatorul formulei trebue să fi fost ori un puternic al zilei, care-și va fi justificat, cu satisfacția impusă de situație, purtarea mai mult sau mai puțin abuzivă, ori un nevoiaș, indignat, mâhnit, îndurerat, etc. de această purtare. Am văzut și până acum, dar vom vedea mai ales în cele ce urmează că repetiția, subt o formă sau alta, constitue o particularitate dintre cele mai frecvente și mai caracteristice ale vorbirii afective.

Altădată se combină doi termeni deosebiți ca sens, însă asemănători prin sunetele lor. Astfel *leit*, care însemnează 'aidoma, întocmai', este însoțit de *poleit*, ori de câte ori ni se pare că asemănarea dintre două obiecte (de regulă ființe) merge până la identitate : *N. este leit poleit tată-său.* Aceste două cuvinte sunt înrudite etimologic (slav. *lijati* 'a turna metale' și *polijati* idem, cu sensul întărit, datorită prefixului), ceea ce ar proba, fără să fim deloc siguri, că izolarea a luat naștere în vremea când exista conștiința despre originea lor comună. Dar subiectele vorbitoare nu știu, nici n'au nevoie să știe acest amănunt. Ele se mulțumesc cu faptul că formula este expresivă, și atâta tot [3].

§ 3. Un aspect rudimentar al rimei reprezintă a s o n a n ț a, care constă în identitatea vocalei accentuate a două cuvinte legate într'un chip oarecare. Aceasta este condiția minimă, căci, foarte des, se potrivesc și alte sunete (pornind dela vocala accentuată), dar nu toate, ca la rimă. Asonanța caracterizează versul popular, de unde urmează că prezența ei în limbajul afectiv, care este un produs prin excelență 'popular', trebue considerată ca un lucru dela sine înțeles.

Iată câteva exemple. Despre un om bătrân se spune (adesea spune el însuși), pentru a arăta că nu mai are mult de trăit, *sapa și lopata.* Punctul de plecare îl constitue, negreșit, un element semantic, adică real, obiectiv : groapa mortuluise face cu ajutorul acestor două unelte. A intervenit însă și afectul, subt forma nevoii de

---

[1] Arabii se folosesc și acum de acest mijloc.

[2] De altfel chiar cei care păstrează forma cu *a* simt în el tot pe *sfoară*, cum probează varianta cu *s-* și, mai ales, faptul că Moldovenii, de pildă, spun adesea *șfară* pentru *sfoară*.

[3] Dacă într'un caz ca acesta înrudirea etimologică a celor două cuvinte 'rimate' este o realitate, cel puțin pentru lingviști, la *făt-logofăt*, de pildă, nici urmă de așa ceva. Iată un exemplu din limba scrisă: *Faci a vreme rea, fete-logofete* (1907 II, p. 219), imitat după basmele populare. Cf. și *laur-balaur*, tot din basme, explicat în *Dicț. Acad.*, s. v. *laur*, ca produs al unei 'descompuneri': *balaur* a fost simțit drept un cuvânt compus din *ba* + *laur*; *laie-bucălaie*, care, după *Dicț. Acad.*, s. v. *bucălaie* și *laiu*, ar fi înrudite etimologic; *că e laie, că-i bălaie* (*nici laie, nici bălaie*), etc.

simetrie, căci altfel nu ne putem explica de ce apare numai decât 'sapa', când 'hârlețul' sau 'cazmaua' ar aduce servicii mai bune. Tot așa (*a se plimba*) *ca Vodă prin lobodă* (despre cineva care umblă țanțoș de colo colo, fără ca atitudinea lui să găsească justificare) : aceste două noțiuni se asociază (voit!) numai prin contrastul mare dintre ele, și oricât de profund ar fi disprețul pentru un om fudul (= Vodă), dar sărac (= lobodă), punerea alături tocmai a lor, adică a cuvintelor care le exprimă, și nu a unora dintre numeroasele lor echivalente, este iarăși un produs al simetriei lingvistice[1]. La fel *(î)nalt și căscat*, foarte răspândit în vorbirea populară, la adresa unui om mare și voinic, dar prost ori considerat așa într'o împrejurare dată, când s'a comportat prostește. Și aici ambele cuvinte s'ar fi putut înlocui prin atâtea altele, perfect sinonime (din punct de vedere afectiv, singurul care contează în asemenea cazuri), mai ales că formula se aplică și unui copil mai mare comparat, în defavoarea lui, cu unul mic. Că expresivitatea lui *(î)nalt și căscat* vine, în mare măsură, dela asonanță, dovedește sinonimul, aproape desăvârșit, *mare și prost*, de asemenea des întrebuințat, dar fără efectul viguros al celuilalt [2].

Câteodată asonanța intervine în condiții speciale, care amintesc mai degrabă etimologia populară (și, aș adăuga, jocul de cuvinte, dacă n'ar fi vorba de stări sufletești serioase) [3]. Două cuvinte sunt legate în sintagmă (altfel decât până aici) prin simpla lor asemănare fonetică, fără ca înțelesul să justifice într'un chip oarecare apropierea. Numele propriu *Maria*, mai cu seamă când este accentuat pe prima silabă (ca adesea în vorbirea populară și periferică), se confundă aproape cu subst. *mare* (articulat!). Atâta ajunge, pentru ca ele să se cheme unul pe altul în mintea subiectului vorbitor, cum probează ocara, cu aspect de blestem, din graiul moldovenesc de sud (Tecuciu) : *Marie !, marea ai trece* (*și Dunărea*), *n'auzi când te chem ?* (spune o mamă fiicei sale care n'o 'ascultă' ; iar dacă se adresează unui băiat numit *Marin*, lucrurile se petrec exact la fel).

§ 4. Cazurile de a l i t e r a ț i e par a fi mai puțin numeroase [4], sau, poate, mai greu perceptibile, din cauză că simetria fonetică se reduce la un singur sunet (consoană), plasat și acela la începutul cuvântului, unde nu i se remarcă ușor prezența, după cum iarăși nu se simte prea lesne repetarea lui la cuvântul următor. Așa se va fi explicând de ce aliterațiile pure sunt o raritate. De obicei ele se complică cu asonanța, eventual cu rima, ca să nu mai pomenesc de asociația semantică a noțiunilor, bazată pe o quasi-identitate sau pe un contrast net între ele. Iată câteva exemple : b*un și* b*lând ; în* l*ung și 'n* l*at* [5] ; m*ic și* m*are ;* m*ulte și* m*ărunte ;* p*raf și* p*ulbere ;* v*al* v*ârtej* [6], etc. S'ar putea adăuga și tipul reprezentat prin *de* v*oie, de* n*evoie*, v*rând* n*evrând* ș. a., a căror expresivitate izvorăște mai ales

[1] Plăcerea să zicem estetică, de natură pur expresivă (în sens formal), pe care o provoacă asonanța, poate fi atât de mare, încât copleșește factorul logic, adică semantic. Așa s'a ajuns la înțelesul de 'liber, fără jenă' al acestei izolări dintr'un pasaj ca următorul: *In* [casa din] *Popa Tatu liniște, intrase ca Vodă prin lobodă* (Log., p. 46).

[2] Și din cauză că *prost* e abstract (*căscat* evocă imaginea omului care, din cauza... prostiei, stă cu gura deschisă: cf. *cască-gură* sau *gură-cască*). Dar acest amănunt nu explică decât în parte deosebirea stilistică.

[3] Faptul arată, odată mai mult, că nu se pot trage linii de demarcație între un fenomen și altul sau altele, cu deosebire în acest domeniu.

[4] Observația se potrivește, în linii mari, pentru toate idiomele romanice, care se arată refractare față de acest procedeu, atât de caracteristic limbilor germanice.

[5] Deja în latinește se zicea l*onge* l*ateque*.

[6] Poetul A. Macedonski a creat dela această formulă verbul, foarte reușit, *valvârteji*.

din faptul că al doilea termen neagă pe cel dintâiu, apoi ceea ce unii lingvişti numesc figura etymologica: *s'au bucurat cu bucurie* (Creangă); (paloşul ista are) *să-ţi ştie de ştire* (idem); *nici cu gândul nu gândeşti; a visat un vis* ş. a., unde situaţia se prezintă mai complicat, din cauză că intervine şi 'repetiţia' (o noţiune este exprimată de două ori, odată printr'un substantiv, a doua oară prin verb).

Aliteraţia apare relativ des în limbajul poetic, atât cult, cât şi popular. Cu privire la ultimul avem studiul lui Ov. Densusianu, cam învechit, dar încă interesant prin bogăţia materialului, întitulat *Aliteraţia în limbile romanice* (Iaşi 1895), unde, dela p. 50 înainte, autorul urmăreşte fenomenul în literatura populară românească. Concepţia despre aliteraţie a lui Densusianu este foarte largă, căci îmbrăţişează nu numai potrivirile consonantice dela începutul cuvintelor (eventual dela începutul primitivului, în cazul compuselor cu prefixe), ci şi potrivirile, perfecte sau numai aproximative, dintre vocalele iniţiale, apoi pe cele dela sfârşitul cuvintelor, indiferent dacă sunt consonantice ori vocalice. Aşa dar, pentru el aliteraţie însemnează aproape tot ce-am grupat eu aici subt trei rubrici deosebite (aliteraţie propriu zisă, rimă şi asonanţă). Dintre exemplele date de Densusianu înşir câteva, care corespund punctului meu de vedere şi există în vorbirea curentă: *cuget curat*; (*a umbla*) *frunza frăsinelului*; *a-i face felul*; *a face feţe feţe*; *a-l paşte păcatul*; *a se pune 'n poară*; *a purta ponosul*; *bun bucuros*; *viu nevătămat*; *tot păţitul priceput*.

Densusianu pune printre aliteraţii şi formule ca *răul răilor*, *vecii vecilor* (cf. şi sing. *veacul veacului*), etc. Subt raportul strict formal procedeul se justifică [1]. Intervine totuşi o deosebire esenţială, aceea că cele două elemente 'aliterate' sunt unul şi acelaşi cuvânt, la cazuri diferite (pentru ca legătura sintactică să fie posibilă). Aceasta complică puţin lucrurile şi îngreuiază interpretarea, în sensul că nu putem preciza în ce măsură expresivitatea se datoreşte factorului pur fonetic, adică simetriei, şi în ce măsură repetării cuvântului.

§ 5. Fapte de natura celor discutate în prezentul capitol au fost înregistrate şi analizate, din alt punct de vedere însă, de către A. Philippide, *Principii de istoria limbii*, p. 135 urm., subt acelaşi titlu (« Ritmul ») [2], ca şi mine (v. şi p. 97, unde-i vorba de « idiotisme »). Mă opresc asupra câtorva din ele. *Adam-Babadam* (în izolările *de când Adam-Babadam* şi *dela Adam-Babadam* 'de când lumea, de demult') [3]; *cu şoptele cu momele* (Philippide crede că *şoptele* s'a născut din *şoaptă* subt influenţa lui *momele* şi pentru a 'rima' cu acesta, dar mai des se zice *cu şoşele cu momele*: *şoşele* este, la fel cu vb. *şoşăi*, o creaţie onomatopeică, a cărei finală se explică, într'adevăr, ca un ecou ritmic al lui *momele*); *hurduz-burduz* (« *să mi-l aduceţi hurduz-burduz*, adică hurducăit ca un burduf », precizează Philippide; după G. Pascu, *Despre Cimilituri* I, Iaşi 1909, p. 242, *hurduc* a devenit *hurduz*, iar *burduf*, *burduz*, din pricina 'ritmului', ca să rimeze cu *pus* din cimilitura fedeleşului, care

---

[1] Cf. şi *veacul vechiu* (la M. Sadoveanu), un fel de etimologie populară (voită?) sau, mai degrabă, simbolism fonetic.

[2] Pe care-l găsesc foarte nimerit şi de aceea l-am împrumutat.

[3] *Babadam* este turc. *babadam* 'vieillard expérimenté', pe care însă Românii l-au simţit ca un nume propriu, subt influenţa formală şi semantică a lui *Adam* (cf. şi *bab'*, asimilat, de sigur, cu *babă*, poate şi cu un element onomastic propriu zis, ca în *Baba Novac* din poezia populară). Să se remarce şi existenţa vocalei *a* în toate silabele.

sună *hurduz-burduz, pe laiță pus*) [1] ; *de silă de milă* ; (*să vă spuiu*) *la moși pe groși* (formula cu care se sfârșesc, în Muntenia, poveștile : după Philippide, *moși* ar fi numele sărbătorii bine cunoscute din ajunul Duminicii Mari, iar *groși*, plur. subst. *groș* 'o monedă vechi', așa dar, precizează el, povestitorul dă a înțelege că vrea să fie plătit cu bani pentru basmele pe care le debitează la moși, adică într'o zi de sărbătoare, când oamenii n'au ce face și pot asculta astfel de lucruri) ; *veste poveste* (*ce mai veste poveste pe la D-voastră?* 'ce se mai aude, ce vești aduceți?') ; *drele pe podele* (un fel de urare glumeață : *drele* este pluralul numelui unei ciuperci care crește pe lemn) ;) ; *în cruciș și 'n curmeziș* ; *grasă și frumoasă* (formulă obișnuită în vorbirea populară despre o femeie căreia-i merge bine) [2] ; *pe cale pe cărare ; Vodă da și Hâncu ba* (produs al unui fapt istoric : răscoala, condusă de boierul Hâncu, împotriva lui Duca-Vodă, la 1671) ; *cârduri și rânduri* (foarte frecvent la țară, cu nuanță de mustrare, când, de pildă, nu vine toată lumea odată la masă, la treabă, etc., ci rând pe rând, câte unul).

La p. 137 Philippide explică prin 'ritm' și ordinea 'neregulată' a cuvintelor din construcții ca *pregătește-te și te du* (în loc de *pregătește-te și du-te*), care s'a fixat subt acest aspect, cel puțin în vorbirea populară ; *vătăma-se-va păstoriul și să vor răsipi oile* ; *dușu-mă de mă spălaiu*; *folosește-ne și ne slobozește*; *seca-voiu râurile și voiu seca marea*; *ceia ce mă văd pe mine batjocurescu-mă* [3], etc. Stilistica retorică vorbește în asemenea cazuri de h i a s m, termen care nu spune nimic [4] cu privire la fundamentul psihologic al fenomenului. Este evident că tot nevoia de simetrie, deci, într'un anumit sens, afectul, ca izvor al expresivității, a dus la această topică 'neregulată' : concentrarea în interiorul frazei a elementului sintactic comun celor două membre ale ei are sau poate avea nu numai efecte stilistice propriu zise, adică formale.

In același mod au luat naștere construcții de felul celor înregistrate de Philippide la p. 137—138 : *l-oiu vide-lă*; *l-om tăie-lă*; *m'am dusu-m'am* (găsite la povestitori moldoveni popularizanți, ultima la Creangă). Iată ce spune acest lingvist despre asemenea cazuri : « Intr'un exemplu ca *l-oiu vide-lă* repetarea pronumelui n'adauge

---

[1] Ideea de 'ritm' a emis-o deja Philippide, fără să invoace însă pe *pus*. Eu cred că a intervenit (sau a m a i intervenit) altceva, de natură strict fonetică (în legătură cu simbolismul fonetic): nevoia de a reda mai just (decât cu ajutorul formulei consacrate) sgomotul monoton și neîntrerupt al unei căruțe, al unei ape curgătoare, etc. Căci finala *-uz* are o spirantă, adică un sunet « durativ », pe când *-uc* se termină într'o explozivă, sunet « momentan », care pune capăt imediat sgomotului. Cf. explicațiile mele din *Milcovia* IV, p. 20—21.

[2] Acest exemplu arată foarte lămurit că gruparea la un loc a două cuvinte este adesea determinată exclusiv de 'simetrie', fie că înțelesul lor seamănă, fie că se deosebește. Căci lui *grasă și frumoasă* nu-i corespunde o variantă masculină, cum ar trebui, dacă punctul de plecare ar fi apropierea semantică dintre cele două însușiri puse alături. Intr'adevăr, *gras și frumos*, în ipoteza, probabilă, de altfel, că se va fi zicând, are o circulație foarte redusă și de aceea nu poate fi explicat în același chip ca aspectul lui feminin, devenit construcție stereotipă.

[3] Cu excepția primului, toate aceste exemple sunt luate din texte religioase vechi, unde prezența fenomenului se va fi datorând originalului de pe care s'a făcut traducerea, eventual traducătorului. In ambele ipoteze avem dreptul să le considerăm fapte de stil propriu zis, deci individuale, chiar dacă ele găsesc sprijin în formule populare similare.

[4] Nici chiar celor care... știu grecește și se gândesc, deci, la sensul etimologic al lui *hiasm* ('așezare în formă de cruce').

nimic la înțeles, este tot *l* subiect psihologic și tot *oiu vide* predicat, și în *m'am dusu-m'am* repetarea formulei este iarăși zădarnică, dacă numai din punctul de vedere al înțelesului o consideri »[1]. Observația lui Philippide este foarte justă și, se poate spune, conține în germene explicația stilistică a fenomenului : 'înțelesul' (e vorba de înțelesul sintactic) reprezintă aici 'norma', 'regula', așa dar vorbirea obiectivă sau intelectuală.

§ 6. Chiar numai din faptele cercetate până aici rezultă că 'ritmul' (în sensul cel mai larg al cuvântului) constitue o caracteristică prin excelență a vorbirii populare. Constatarea se verifică și altfel, cu ajutorul scriitorilor popularizanți. Ca totdeauna, mă refer și deastădată la Creangă, din opera căruia reproduc mai toate faptele care se pot interpreta în felul arătat. Numărul lor este extraordinar de mare, depășind, cred, pe al tuturor celorlalte fenomene stilistice de natură fonetică la un loc.

(*cireș văratic care*) *se cocea-pălea* (*de Duminica-Mare*) ; (*Vorba ceea*) « *a tunat și i-a adunat* » ; « *vorba dulce mult aduce* » ; (*nu mi-am ținut cuvântul*) *de Joi până mai de-apoi ;* (*și trebue să mă duc*) *mort-copt ; nu-i Tanda, ci-i Manda ; nu-i tei-belei, ci-i belei-tei. . . de curmeiu ; când la dică, nu-i nimică ; dela vlădică până la opincă ; la războiu înapoi și la pomană năvală* [2] ; *nu tot peste butuci, ca până atunci ; taie de unde vrea și cât îi place, tu te uiți și n'ai ce-i face ;* « *dacă n'ai carte, n'ai parte* » ; (*de cum am ajuns acasă*) *goană și prigoană* (*pe capul meu*) ; (*ferecată*) *cu teie, cu curmeie ; cine mișcă tot pișcă ; soacră, soacră, poamă acră ! ; fuga-i rușinoasă, da-i sănătoasă ; mare foc și potop* (*a căzut pe capul nostru*) ; *nicio faptă fără plată ; la cada cu dubala ;* (*vorba ceea*) *capra sare masa și iada sare casa ; unde punea el mâna, punea și Dumnezeu mila ;* « *tot un* bou *și-o* belea » ; *la vale cu poprele și la deal cu opintele ; m'am pornit cu graba și m'am întâlnit cu zăbava ; unde-a dus surdul roata și mutul iapa ;* « *tot bogatul mintos și tânărul frumos* » ; *s p r inten și s p rințăroi ; cască o gură cât o șură ; nu cucoș, de făcut cu borș ; cu tărâțe, cu cojițe* [3] ; *peste* (*nenumărate*) *țări și mări* [4] ; *că-i laie, că-i bălaie ; trăsnind și plesnind ; văzând și făcând ; calea-valea ;* « *când se 'nsoară, nu-i de moară* » ; *nici nu-i pasă de Năstasă, de Nichita nici atâta ; când e minte, nu-i ce vinde, când e brânză, nu-i bărbânță ; trăind și nemurind ; luntre și punte ; de-i face pe treabă, n'are să-ți fie degeaba ; multe și mărunte ; ni-tam, ni-sam ;* « *dacă dai nas lui Ivan, el se suie pe divan* » ; *chima răului pe malul pârâului ; nu aduce anul ce aduce ceasul ; boț-chilimboț-boțit* [5] ; *jumulite-nejumulite* (*ți le păpa pe rudă, pe sămânță*) ; *feciori de ghindă, fătați în tindă ; ce-i păți, cu mine nu-i împărți ; hai la culcuș, că se face ziuă acuș ; tot omul are un*

---

[1] Am putea invoca și contaminația: *l-oiu vide* + *vide-l-oiu* > *l-oiu vide-lă* (cf. *vezi-l* și, mai ales, *vezi-lăi* din vorbirea populară, cu *-l* devenit *lă*, ca să aibă un sprijin fonetic la sfârșitul construcției); *m'am dus* + *dusu-m'am* > *m'am dusu-m'am*. Dar chiar așa, tot o nevoie de ordin psihologic a intervenit, pentru ca să se poată produce contaminația.

[2] Mai des se spune (prin cărți !) *la plăcinte înainte, la războí înapoi*. Această variantă o are și Creangă (în « Harap-Alb »).

[3] Pronunțat moldovenește (*cu tărâță, cu cojâță*).

[4] In alt loc *peste nouă mări, peste nouă țări* (*și peste nouă ape mari*). Numeralul *nouă* intervine și altfel ca element 'ritmic' în vorbirea populară, și anume combinat cu *două* sau cu *nouăzeci și nouă*, ba chiar cu ambele odată: *două, nouă și nouăzeci și nouă*. . . (Ins, Aug. 1940, p. 350). Cred că apariția în basme a lui *nouăzeci și nouă* singur (*când se potcovea purecele cu nouăzeci și nouă de ocale*. . .) se explică ea însăși tot prin 'ritm'.

[5] Dela *un boț cu ochi* (despre copiii mici), existent și acesta la Creangă.

dar și un amar ; (*împăratul vine*) *ca un leu-paraleu* ; *turturică-rică, dragă păsărică* ; *praf și pulbere* ; « *șede hârbu 'n cale și râde de oale* » ; (*iarăși mi-ți ajunge*) *drăguș la căuș*, etc.

§ 7. Tendința spre simetrie verbală este așa de puternică la Creangă, încât îl face să utilizeze adesea versuri populare sau de-ale lui însuși (alcătuite, se înțelege, tot în gen popular), ba chiar să introducă rime ori asonanțe (ca să nu mai amintesc de ritmul propriu zis) în cuprinsul povestirii. Procedeul este aplicat câteodată dincolo de limitele necesității (dacă și în ce măsură putem vorbi în asemenea cazuri de 'necesitate'). Poate că scriitorul nostru a exagerat și cu voință, deși pare puțin probabil. Sigur este că el s'a conformat și aici normelor 'stilului' popular, lăsându-se dus de încântarea pe care o produce, măcar pentru ureche, potrivirea aceasta de sunete și de silabe. Faptul că mai ales poveștile (în frunte cu « Harap-Alb », care le întrece pe toate și în această privință) prezintă obișnuit fenomenul nu se datorește unei simple întâmplări. Fiind pure ficțiuni, prin urmare departe de realitatea materială, a lumii înconjurătoare, subt raportul conținutului, aceste producții se îndepărtează, t r e b u e să se îndepărteze și din punctul de vedere al 'stilului' de povestirea oarecum realistă, care stă cu picioarele pe pământ. Situația seamănă bine cu ceea ce constatăm în domeniul literaturii culte, când comparăm limbajul poetic propriu zis cu 'proza'.

Dau și pentru această categorie de vorbire 'ritmată' o serie de exemple (puține, față de numărul lor total) : *Fă-mă, Doamne, val de tei Și m'aruncă 'ntre femei* ; *Alba 'nainte, alba la roate, Oiștea goală de-o parte* ; *Sărmana băbușca mea ! Fie bună, fie rea, Am să țin casă cu ea* ; *Vai săracu' omu' prost Bun odor la cas' a fost* ; *Trei iezi cucuieți, Ușa mamei descuieți*, etc. ; *Și biata mamă nu știe de astă mare urgie* (*ce i-a venit pe cap*) ; *Frate, frate, dar pita-i cu bani, bărbate* ; *Cucurigu, boieri mari, Dați punguța cu doi bani* ; (*Și când a început iapa a fugi*) *unde pica nuca, pica din talpa iadului bucățica, și când a picat sacul, i-a picat și hârcii capul* ; *plină până 'n gură cu apă limpede cum îi lacrima, dulce și rece cum îi ghiața. Și pe colacul fântânii erau două pahare de argint, cu care a băut la apă, până s'a răcorit* ; *Și după aceea, când îi spunea cumva cineva câte ceva de pe undeva, care era cam așa și nu așa, Ipate flutura din cap și zicea* ; *să-mi dai bani de cheltuială, straie de primeneală* ; *și pornește cu bucurie spre împărăție* ; *Soarele cu picioarele, luna cu mâna și prin nori să cauți cununa* ; *De mi-i duce ca gândul, tu mi-i prăpădi, iar de mi-i duce ca vântul, tu mi-i folosi* ; *și când vântul a aburit, iaca și ei la craiul în ogradă au sosit* ; *mergând spre împărăție, Dumnezeu să ne ție, că cuvântul din poveste înainte mult mai este* ; *Vița de vie tot învie, iar vița de boz tot răgoz* ; *Și pe unde trecea, lumea din toate părțile îl înghesuia, pentrucă piatra cea mare din capul cerbului strălucea, de se părea că Harap-Alb soarele cu el îl ducea* ; *De asta și eu mă anin și mă închin la cinstita fața voastră, ca la un codru verde, cu un poloboc de vin și cu unul de pelin* [1] ; *Dăruește-mi viața, Păsărilă, că te-oiu dărui și eu cu milă și daruri împărătești, așa să trăiești* ; *pleacă capul rușinați, mulțumind lui Păsărilă și vestitului Ochilă, căci le-au fost ca niște frați* ; *Lumea depe lume s'a strâns de privea, soarele și luna din cer le râdea.*

In ciuda asemănărilor, asupra cărora am insistat și voiu insista mereu, dintre vorbirea populară și cea familiară, ultima aproape nu cunoaște fenomenul de față.

---

[1] Pasajul continuă, încă pe atâta, în același ton (cu rima *-im* repetată de mai multe ori).

Aceasta, judecând după scrierile lui Caragiale și Brătescu-Voinești [1], utilizate de mine, unde n'am găsit aproape de loc exemple. Cel din urmă n'are absolut niciunul, iar în comediile celuilalt extrem de puținele cazuri pot fi interpretate numai cu... bunăvoință astfel. De pildă: *Mănâncă pe datorie, bea pe veresie*; *mi-am luat iar paltonul și bastonul*; *când am mirosit ceva cumva*...;[2] (*l-am trimis*) *la cai verzi pe pereți* [3]. Este drept că genul literar diferă dela Creangă la Caragiale și Brătescu-Voinești, dar acest fapt se datorește el însuși deosebirii de mentalitate, de atmosferă, adică, în fond, de 'stil'. Să ne gândim la poveștile lui Caragiale: numai prin titulatură seamănă ele cu ale lui Creangă.

---

[1] Altfel limbajul familiar curent, 'viu', adică oral, utilizează și el ritmul, totuși într'o măsură cu mult mai redusă decât cel popular.

[2] Aici avem mai degrabă o formulă trivială, menită să ridiculizeze pe Brânzovenescu, încât nu poate fi pusă alături de... *cumva cineva câte ceva de pe undeva*... a lui Creangă, care, prin bogăția ei verbală, se trădează ca o creație oarecum desinteresată, deci pur estetică.

[3] Singurul fapt de limbă într'adevăr 'ritmic'.

PARTEA II

FENOMENE MORFOLOGICE

Faptele morfologice având valoare stilistică par a fi mai puțin numeroase decât cele fonetice și, în special, decât cele sintactice (grupuri de cuvinte) și lexicale. Lucrul se explică prin aceea că morfologia este gramatică propriu zisă, cu reguli care, principial cel puțin, se respectă, trebue să se respecte, în orice împrejurare. Altfel spus, la morfologie avem a face cu fenomene gramaticalizate, adică fixate, iar stilistica cercetează tocmai abaterile dela normele consacrate. Afară de asta, când e vorba de funcțiunea formelor gramaticale, — și, în cazul de față, funcțiunea interesează de cele mai multe ori —, părăsim sau ar trebui să părăsim (după o concepție destul de răspândită în lingvistica actuală) domeniul morfologiei, ca să intrăm în acela al sintaxei. Prin urmare, destule fapte sintactice, la care constatăm intervenția afectului, pot fi considerate ca aparținând morfologiei, după cum diverse fenomene, care vor fi discutate aici, ar putea fi tot atât de bine puse la sintaxă. O dovadă în plus că împărțirile acestea sunt artificiale și trebuesc, deci, tratate ca atare, vreau să spun că nu-i necesar să le respectăm numai decât, indiferent dacă le acceptăm sau nu.

Pentru a nu înmulți diviziunile, voiu discuta subt această rubrică și lucruri în legătură cu f o r m a r e a c u v i n t e l o r, mai ales că și ele, la fel cu cele morfologice, sunt puțin numeroase. De altmintrelea mulți lingviști studiază derivarea și compunerea la un loc cu morfologia propriu zisă.

Faptele care urmează sunt grupate după partea de vorbire la care se referă : substantiv, adjectiv, etc. (când e vorba de morfologie), sau după procedeul de formație (când e vorba de formarea cuvintelor).

CAP. I: SUBSTANTIVUL

§ 1. G e n. *Onoare*, neologism, a intrat în limba noastră și subt această formă, care corespunde sistemului lingvistic (cf. *oroare*, *teroare*, *valoare*, etc.), dar și subt forma masculină *onor* (cf. *în pace și onor*, vers din « Imnul regal »), care există și astăzi, în terminologia militară (cf. *pentru onor*, *arm' !*), unde are aceeași valoare semantică obiectivă ca fem. *onoare*. Deoarece acesta din urmă reprezintă aspectul curent, să zicem consacrat sau tradițional, din limba comună, varianta masculină constitue, față de cea feminină, o abatere, ceva nou, care poate de aceea căpăta, în împrejurări determinate, o nuanță stilistică. Așa se și întâmplă. Intr'adevăr, când vrem să glumim, să fim ironici, etc., spunem *onor* pentru *onoare*: *dădeam o n o r u l*[1] *cuvenit personalului* (Act, p. 32 : eroul, funcționar superior, face observații unei femei de serviciu, care, în loc să întrebuințeze termenul *agenți*, când vorbește despre subalternii lui, le spune *oameni*; el o corijează, mânios, și adaugă cuvintele reproduse aici).

O situație asemănătoare constatăm la *favoare*, cu varianta *favor*. Numeroși Ardeleni culți nu cunosc decât forma masculină. Pentru urechea noastră, a celor din Vechiul Regat, ea sună învechit și periferic. Ultima particularitate îi vine, de sigur, și dela faptul că o întrebuințează des personajele comice ale lui Caragiale. Să se compare *în favor* 'în public', auzit de mine, cu zeci de ani în urmă, la mahalagiii din Tecuciu.

Măcar că deosebit din punct de vedere gramatical, poate fi amintit[2] *onor* cu sensul de 'onorat', care precedează diverse substantive, precum *Minister*, *public*, *comisiune*, etc., alcătuind împreună cu acestea adevărate formule stereotipe, mai mult scrise decât vorbite, fiindcă apar exclusiv în adrese, rapoarte, apeluri, etc. Acest *onor* este o prescurtare (scrisă!) a lui *onorat* (sau, poate, și a lui *onorabil*), așa dar adjectiv, nu substantiv. Totuși, când este cetit așa cum apare în formulele respective, sună la fel cu subst. *onor*, ceea ce nu ne împiedecă să-l simțim tot ca adjectiv (evident din cauza lui *Minister*, *public*, etc. următor). In momente de nemulțumire contra autorității, a comisiunii, etc. despre care-i vorba, putem ceti prescurtarea aceasta întocmai cum apare în scris, obținând astfel nu numai efecte umoristice, ci și o intensificare de expresie a nemulțumirii[3]. De ex.:

---

[1] Subliniat de autor, probă despre intențiile sale satirice cu privire la personajul care se exprimă astfel. Și eroii lui Caragiale vorbesc câteodată așa.

[2] Adică reamintit (vezi p. 50).

[3] Starea psihologică a subiectului vorbitor este, în asemenea împrejurări, la fel cu aceea pe care poporul o caracterizează prin formula « a face haz de necaz ».

Imi pare bine că, după ce o n o r c o m i s i u n e a a căzut în vina unei astfel de primare conduite... (AL, 30 Iunie 1935, p. 8); *demnitatea intelectuală a o n o r p u b l i c u l u i*[1] *nu poate să fie batjocurită* (ibid., 8 Sept. 1935, p. 8). Foarte des se întrebuințează, tot în ironie, formula *onor Minister*, când e vorba de cărți didactice proaste, care totuși au obținut aprobarea oficială a autorității școlare superioare (*aprobat de onor. Ministerul Culturii Naționale cu nr. ...*)[2].

Am citat construcția *în pace și onor.* Deși locul ei ar fi mai de grabă la « Sintactice », se poate arăta tot aici că și ea apare, în momente de nemulțumire, cu intenții ironice. Sbilț, cinicul erou din « Patima roșie » a lui M. S o r b u l, spune partenerei sale, Tofana, să trăiască *în pace și 'n onor* (cu atitudinea omului care, dacă n'ar fi... pe scenă, ar înjura sau cel puțin ar blestema).

§ 2. N u m ă r. In vorbirea populară și în cea familiară (ultima, de obicei, când are caracter arhaic), găsim adesea, la nume de popoare, singularul pentru plural: *s'a bătut Ungurul cu Turcul*; *pe vremea Turcului*; *când stăpânea Rusul țările noastre*, etc. Acest procedeu se întâlnește și la scriitori, care-l întrebuințează în vederea unor efecte estetice (cu ajutorul lui se poate face și din punct de vedere lingvistic caracterizarea unui personaj). La oamenii obișnuiți nu intervin scopuri de această natură, și dacă totuși pluralul este înlocuit prin singular și în vorbirea lor, însemnează că fenomenul satisface o necesitate de ordin stilistic. Intr'adevăr, singularul pare mai expresiv decât pluralul, prin faptul că un obiect unic este mai ușor sezisabil decât mai multe, și aceasta îi dă un caracter mai concret. Cred că se amestecă, la oamenii din popor, inculți, și o concepție simplistă, deci tot concretă, despre conducerea unui stat: când spune *Rusul* pentru *poporul rusesc* (sau pentru *Ruși*, *Rusia*, etc.), un țăran are în minte, de sigur, pe conducătorul statului, țarul de odinioară, pe care și-l închipue ca pe monarhul din trecut sau de astăzi al țării noastre[3].

Uneori ne întâmpină și fenomenul morfologic oarecum opus, adică întrebuințarea pluralului pentru singular (mai exact spus, alături de singular) la cuvinte care, subt raportul strict gramatical, nu pot avea formă de plural. Este vorba de nume proprii personale. In limbajul poetic și în cel oratoric apariția unui nume de om la plural, atunci când subiectul vorbitor urmărește efecte artistice, este un procedeu curent. De pildă: *A trecut, din nefericire, epoca Kogălnicenilor, a Bălceștilor, a Negruzzilor... ; acum trăim în zodia Ioneștilor, Popeștilor, Vasileștilor...* Vorbirea populară și cea familiară întrebuințează pluralul unui nume propriu, dacă nu mă înșel, numai atunci când valoarea personajului respectiv trebue redusă într'un chip oarecare, când acel personaj încetează parcă de a mai fi unic (așa cum este, teoretic măcar, orice om, când i se spune cu numele lui de botez sau de familie), spre a deveni simplu membru al unui grup[4]. Iată un exemplu care, deși găsit la un scriitor cult, este popular în ce privește originea și caracterul lui[5]:

[1] Să se compare și forma articulată a substantivului care urmează după *onor* și care arată că acest cuvânt, deși are valoare adjectivală, este tratat ca substantiv (altfel ar trebui să primească el articolul și, evident, să aibă în întregime formă de adjectiv).

[2] Și *onorat(ă)* poate fi ironic, dacă situația cere: *Dincolo de ușă, în cameră, este adunată, de jumătate de oră, O n o r a t a C o m i s i u n e* (Ins V, 14, p. 428).

[3] Cf. fapte latinești populare asemănătoare, relevate de E. LÖFSTEDT, *Syntactica* II, Lund 1933, p. 368.

[4] Deoarece, gramatical vorbind, numai apelativele au și plural, urmează că un substantiv propriu pus la plural se transformă în apelativ.

[5] Autorul redă indirect părerile « localnicilor » (oameni simpli, lipsiți de cultură).

o comoară îngropată... de un oarecare Dromichet, rege al Geților... Dar norocul i-a purtat de grijă să afle... o comoară mai de preț decât a tuturor regilor D r o m i c h e ț i de pe lume (AN, p. 58). Disprețul pentru acest « oarecare Dromichet » este exprimat nu numai prin forma de plural a numelui [1], ci și prin transformarea acestuia într'un fel de adjectiv (căci *Dromicheți* stă pe lângă *regi* ca un atribut pe lângă substantivul lui).

Dintr'o stare sufletească asemănătoare izvorăște întrebuințarea articulată a numelor proprii de persoană. Din moment ce asemenea nume pot căpăta formă de plural, la fel cu un substantiv comun oarecare, este logic să poată fi întovărășite, iarăși ca un substantiv comun, de articol. Ex.: *Uite, mamă, C h i o r p e c u l dracului, ce mi-a făcut* (C r e a n g ă) ; *Nu-ți lungi nasul, să nu-ți dau eu o F r a n c e s c ă B e r t i n i și u n D r o m i c h e t, de n'ai să-i poți duce* (AN, p. 84) [2]. Caracterul popular al acestor fraze este și mai evident decât al celei precedente, întru cât existența articolului pe lângă numele de persoană constitue o particularitate prin excelență a vorbirii curente.

Forma negativă a construcției cu *un*, *o* apare și mai des chiar decât cea afirmativă. De pildă : — *Cine-i acolo? A venit Ion?* — *Care Ion? Nu-i n i c i u n Ion.* (*E Gheorghe...*). Situația este aceeași : deși Ion, care trebuia să vie, e unul singur, vorbim despre el ca și cum ar fi mai mulți și, deci, ne-ar fi indiferent care din ei vine (principalul e să vie u n u l). Modul acesta de exprimare presupune o mare nemulțumire din partea subiectului vorbitor (nemulțumire amestecată cu surprindere : Ion era anunțat, trebuia să vie, pentru o chestie serioasă, etc.). Prezența celui așteptat era atât de necesară, încât cine vorbește parcă s'ar fi mulțumit, la rigoare, și cu altcineva sau numai cu un fragment, cu o parte din ființa lui Ion, adică din « grupul Ionilor ». De aceea, când vede că nu vine nimeni, spune *niciun Ion* (ca și cum ar fi așteptat mai mulți) [3].

§ 3. C a z. Subst. *domnul*, care se întrebuințează atât de frecvent împreună cu un substantiv (nume propriu, titlu, grad, etc.), prezintă și particularități morfologice, nu numai fonetice, cum am văzut deja [4]. Cauza este aceeași : pe de o parte circulația lui mare, pe de alta starea sufletească a vorbitorului (care se găsește obișnuit în situația de subaltern, de om umilit, etc.). In limbajul milităresc, mai ales, vocativul (*domnule*) este înlocuit adesea prin nominativ (*domnul*) : *D o m n u l l o c o t e n e n t, aici e jumătatea râului* (Rusoaica, p. 170). Explicația acestui fapt trebue căutată, cred, în respectul exagerat față de partener : *domnule locotenent* i se pare mai puțin reverențios decât *domnul locotenent*, din cauză că prima formulă soldații și gradele mici o aud obișnuit în gura superiorilor, când aceștia vorbesc

---

[1] Cf. și adjectivul nehotărît *oarecare* (existența lui înaintea lui *Dromichet* se poate justifica și obiectiv: cel care vorbește, — adică îl pune autorul să vorbească —, nu prea știe cine a fost acest rege, prin urmare vrând nevrând îl subestimează).

[2] Ne-am putea întreba, dacă *o* și *un* au aici funcțiune de articol sau, mai degrabă, de numeral.

[3] Deoarece am relevat apariția articolului în condiții 'neregulate', pot aminti, în treacăt, și de fenomenul opus. Limba cultă îl cunoaște și utilizează adesea, mai ales subt influență franceză (de ex. în construcții negative). Il găsim totuși la Creangă: *fără să cunoască t a t ă și m a m ă; până când sar oamenii..., și c a s ă și m o t a n și tot se făcuse scrum.* Lipsa articolului dă substantivului o forță expresivă care lipsește formei articulate.

[4] Cf. mai sus, p. 44—45. De adăugat, în legătură cu 'prescurtarea' lui în *don*, exemplul *don șef* (AL, 18 Iulie 1937, p. 10), cu nuanță întru câtva ironică.

cu inferiorii (se înțelege că și în gura ofițerilor de grad egal). Cum superiorii dau mai totdeauna ordine, se folosesc, deci, de un ton oarecum răstit, ***domnule*** face, de sigur, impresia unei forme nepoliticoase, pe care un soldat, un caporal, etc. n'o pot întrebuința la adresa unui ofițer. De altfel *domnule*, singur, este nepoliticos în orice împrejurare, ceea ce iarăși va fi influențat în sensul arătat aici [1]. La înlocuirea lui *domnule*... prin *domnul*... a contribuit, foarte probabil, și un fapt pur lingvistic. Tot din cauza respectului, la armată (și în alte instituții) subalternii se folosesc adesea de persoana III în locul persoanei II : *dacă ordonă domnul locotenent, mă arunc și în foc*; *domnul locotenent mănâncă acasă deseară?*, etc. Astfel de construcții au putut influența și ele, pentru ca vocativul, singurul caz 'regulat' din punct de vedere gramatical, atunci când adresăm vorba cuiva, să fie înlocuit prin nominativ.

Domnu' mai apare pentru (sau cu valoare de) vocativ și singur. Când nu știi numele cuiva și trebue totuși să-l chemi, să-i adresezi vorba, etc., îi spui numai *domnu'!* (nu *domnule!*, care este simțit, cum am amintit deja, ca nepoliticos). Formula se întâlnește foarte des în limbajul negustorilor, mai ales al celor siliți de condiția comerțului pe care-l practică, — ei înșiși, precum și clienții lor, sunt oameni modești —, să invite cu glas tare pe eventualii cumpărători. Datorită acestei situații, *domnu'* a ajuns să capete, pentru oamenii care cred că nu sunt în situația de a fi chemați de pe stradă ca orice țăran, mahalagiu sau muncitor, o nuanță de dispreț. Urmarea este că *domnu'!* se întrebuințează cu această nuanță, când vorbitorul are motive de ordin subiectiv să disprețuiască ori să pară a disprețui pe acela căruia-i adresează această formulă [2]: *Eeei, d o m n u'!, î l r e p e z i Grigorescu* (Act, p. 328). (Precizarea « repezi » a autorului dovedește în ce stare sufletească se găsește subiectul vorbitor sau, ceea ce-i același lucru, câtă doză de enervare poate exprima acest vocativ, dacă întrebuințarea lui înseamnă « a repezi » pe cel căruia i-l adresezi.) Foarte des *domnu'!* este numai glumeț: prieteni și cunoscuți buni și-l adresează pe stradă, în localuri publice, etc., cu singura intenție de a face haz, fără nicio nuanță de supărare. Obișnuit oamenii tineri îl utilizează cu această ultimă valoare [3].

§ 4. In legătură cu vocativul sunt de înregistrat și alte fapte [4]. Se știe că substantive ca *mamă, tată, frate* se combină cu adjectivul posesiv în așa mod, încât alcătuesc împreună cu acesta o unitate lingvistică: *mamă-ta, frate-său*, etc. Unitatea este desăvârșită în sensul că la genetiv-dativ, de pildă, substantivele

---

[1] Tot așa fr. *monsieur* (cf. H. BAUCHE, *Le langage populaire*, ed. II, Paris 1929, p. 181).

[2] Și al cărui nume îl cunoaște. Se poate și să nu-l cunoască, dar în ipoteza dintâi disprețul e mai accentuat (subiectul vorbitor nu vrea să-i spuie numele, fiindcă partenerul nu merită să fie strigat ca un om serios, de treabă, etc. cu *domnu(le) Ion, Gheorghe, Popescu*, etc.). Chiar când nu se știe numele, *domnu'!* încă exprimă mai vizibil nemulțumirea decât *domnule!*, care este și el nepoliticos.

[3] In limbajul conductorilor de tramvaiu, de autobuse, etc. acest vocativ (și subt forma pluralului) tinde să se gramaticalizeze, cu valoare de nominativ, căci nu mai este « strigat » (n'are accentul adevăratului vocativ): *biletul, d o m n u' dela scară; avansați, d o m n i i*, etc. Cf. și *Ei! o n o r a b i l u l! nu te vedeam!* (spune Cetățeanul turmentat lui Cațavencu). Explicația fenomenului am dat-o în *Limba română actuală. O gramatică a « greșelilor »*, Iași 1943, p. 278.

[4] Nu trebue să ne mirăm că tocmai această formă gramaticală a substantivului oferă prilej de discuție într'o mult mai largă măsură decât celelalte: cu ea chemăm partenerul, și chemarea presupune, prin ea însăși, fără intervenția altor stări sufletești, o reacție de ordin subiectiv, adică afectiv.

masculine sunt tratate, cel puțin în vorbirea familiară și în cea populară, la fel cu numele proprii (*a lui frate-său, lui fiu-meu*, etc.), iar substantivele feminine, întocmai ca oricare apelativ sau nume propriu feminin (*a mamă-tei* sau *a mătei, soră-sei*, etc.)[1]. Unele din aceste combinații apar și la cazul vocativ, și a i c i este faptul care ne interesează în discuția de față. Sunt foarte numeroase familiile în care părinții își spun obișnuit unul altuia așa cum le spun lor copiii înșiși, adică *mamă* și *tată*. După cum atâtea cuvinte din limbajul copiilor, printre ele tocmai *mamă* și *tată*, au devenit cu vremea un bun comun al tuturor membrilor colectivității lingvistice, tot așa termenii cu care copiii se adresează părinților au fost însușiți de aceștia și folosiți în convorbirile dintre dânșii. La început, întrebuințarea lui *mamă* de către soț și a lui *tată* de către soție s'a făcut în prezența copiilor, din tendința, atât de răspândită și de firească a adulților, de a vorbi cu copiii și în fața lor întocmai ca ei. Pe urmă obișnuința s'a întins, transformându-se în adevărată regulă, indiferent dacă copiii erau sau nu prezenți.

Dar nu numai *mamă* și *tată* apar ca formule de chemare între soți, ci și, în cazul celui dintâi (poate și al celui de al doilea, despre care nu pot însă afirma nimic sigur), combinația cu adjectivul posesiv de pers. III sing., adică *măsa* (< *mamăsa*), și nu la nominativ, ci la vocativ, cum e și natural, odată ce avem a face cu o 'chemare'. Intr'adevăr, am auzit foarte des în unele familii, din Buzău și din sudul Moldovei, spunându-se *măso!* de către bărbat nevestei: *M ă s o, dă-mi, te rog, o dulceață; ieșim deseară undeva, m ă s o?*, etc. Explicația strict gramaticală am dat-o mai sus. Cea psihologică de asemenea am indicat-o, din fugă, atunci când am arătat că se aude în mod obișnuit *mamă* pentru *nevastă* și *tată* pentru *bărbate*. Asupra valorii stilistice, deci asupra originii afective a acestui uz, nu-i necesar să mai stăruiu, fiindcă lucrurile sunt clare: pe lângă necesitatea de ordin sentimental a adulților de a se comporta « copilărește » cu copiii și în prezența lor, intervin raporturile bazate pe dragoste și tandrețe dintre soți unul față de altul și dintre soți de o parte, copii de altă parte[2].

Alt cuvânt, din aceeași categorie, care prezintă o întrebuințare similară este *frate*. In vorbirea populară din Muntenia (probabil și din alte regiuni de limbă dacoromânească) acest substantiv servește ca o formulă aproape generală cu care subiectul vorbitor (bărbat) se adresează unui prieten, cunoscut, etc. (cam la fel cu *nene, bădie, moș*, etc.). Singur, fără niciun determinativ, *frate* apare pretutindeni. Ceea ce ne interesează aici, în legătură cu *măso!*, este că prin Muntenia acest cuvânt se întrebuințează împreună cu posesivul de pers. I (*frate-meu*) și

---

[1] După analogia lor, și altele ca *domn, stăpân*, etc. (cf. *m'ai năucit cu toamna lui d o m n u - t ă u Bosânceanu*, 1907 II, p. 82).

[2] Fenomenul se întâlnește și aiurea, în condiții mai mult ori mai puțin asemănătoare. Astfel frc. canad. *son père* pentru *mon père* și *sa mère* pentru *ma mère*: așa spun copiii (și nu numai cei mici) părinților. In dialectul abruzzez (Italia meridională) mama se adresează copilului cu formula *mammasé* (='mamă-sa'), în loc de 'fiul meu'. Cf. și frc. popular (la Paris) *embrassez sa mémère* 'îmbrățișează-mă' (sunt vorbele unei mame). Asemănarea constă în faptul că pretutindeni avem a face cu o schimbare de persoană sau de titulatură și, mai ales, cu o stare afectivă identică. Exemplul din franceza canadiană poate fi considerat, în ce privește aspectul pur lingvistic, drept punct de plecare al situației din limba noastră: pentru ca tatăl să spună mamei *măso*, trebue să presupunem că întâiu i se va fi adresat cu *mama sa* (adică 'mama copilului care era de față'). Vezi LEO SPITZER, *Germanisch - romanische Monatsschrift* X, p. 247 urm. și XII, p. 247 urm.

având valoare de vocativ. De pildă: — *Şi mi-i luaşi dintr'odată, măi f r a t i- m e u?* (AL, 9 Martie 1930, p. 4); *a fost lată, f r a t i - m i u* (CL, 14 Dec. 1935, p. 2); *Când începe să cânte, măi f r a t i - m e'* (RB-R, p. 21); *eşti băiat bun, f r a t e- m i u* (Răd II, p. 174). Asemănarea cu *măso!* constă în faptul că substantivul şi adjectivul posesiv alcătuesc o unitate nu numai sintactică, ci şi morfologică, apoi că această unitate serveşte drept formulă de chemare, îndeplineşte, adică, funcţiunea unui vocativ [1]. Cât despre nuanţa afectivă, ea sare în ochi: chiar numai existenţa subst. *frate*, la adresa unui om străin, dovedeşte suficient aceasta [2].

§ 5. Tot privitor la vocativ mai sunt de relevat unele lucruri (care ar putea fi discutate şi la «Sintactice»). Numele de botez al cuiva apare când singur, când precedat de *domnu'* (masculin), *cocoana* (feminin). Dacă-i vorba de o persoană căreia, indiferent din ce motive, i se zice obişnuit pe nume, fără adaosul în discuţie, prezenţa acestui adaos aduce o nuanţă stilistică (ironie, satiră, etc.). Procedeul este frecvent în vorbirea populară şi familiară: când suntem nemulţumiţi de cineva, îi spunem cu atât mai lesne *domnul...* sau *cocoana...* [3], cu cât nemulţumirea este mai mare. Aceste cuvinte sunt şi pronunţate într'un mod special, tot ca urmare a afectului: *Aşa cum arată azi c u c o a n a Ana, putea foarte bine face pe aventuroasa* (Log, p. 104). Numele de bărbaţi pot fi întovărăşite şi de *chir* (sinonim, de origine grecească, al lui *domn*), care măreşte valoarea expresivă, adică nuanţa de ironie, a formulei, graţie caracterului lui arhaic. *Chir cutare* ne întâmpină mai ales în vorbirea claselor de jos (la periferie şi la ţară).

Numărul cuvintelor care se întrebuinţează la vocativ (şi la alte cazuri) împreună cu un nume propriu ori singure este neobişnuit de mare şi se datoreşte condiţiilor de vieaţă din ţările noastre. După categorie socială şi după epoci, Românii au creat şi, mai ales, au împrumutat din limbile «la modă» o serie de termeni, care există până astăzi şi sunt, graţie pecetei puse de vreme, apţi să exprime tot felul de nuanţe semantice. Vorbirea populară este mai puţin bogată decât cea familiară a orăşenilor, şi aceasta din cauză că ţăranii au dus, în general, o vieaţă aparte, oarecum patriarhală, în această privinţă. Acolo apar obişnuit *bade*, *lele*, *moş*, *nene*, cu diversele lor aspecte, afective la origine (*bădiţă*, *bădică*, *leliţă*, *neică*, *neicuţă*, etc.), apoi *cumătru* (şi *cumătră*), ca să nu mai pomenesc pe *mamă*, *tată*, *frate*, *soră*, *bărbat*, *femeie*, *nevastă*, *babă*, *moşneag* ş. a., care de asemenea se întrebuinţează ca titulaturi, unele chiar în relaţiile cu persoane străine de familie. Parte din ele se găsesc şi în vorbirea orăşenească, lucru firesc, date fiind legăturile oraşului cu 'ţara' şi, mai ales, faptul că burghezia noastră provine, în largă măsură, din pătura ţărănească.

Cei trei scriitori utilizaţi de mine sunt şi din acest punct de vedere reprezentativi: Creangă pentru vorbirea populară, Brătescu-Voineşti pentru cea familiară a orăşenilor, Caragiale pentru aceea a mahalagiilor (în sens larg, adică şi moral). Ultimul oferă cele mai numeroase şi mai interesante cazuri. Alături de *nene*

---

[1] Fiind vorba de un substantiv masculin (şi încă terminat în *-e*), forma lui rămâne aceeaşi la toate cazurile, deci şi la vocativ.

[2] Din cauza desei întrebuinţări, *frate-meu* apare şi prescurtat: *fra'ño* (cu *ñ* < *mi*- al lui *mieu* şi cu dispariţia lui *te*, provocată de accentul puternic de pe prima silabă; cf. *ta'so* şi *ta'su* < *tată-său*).

[3] Şi alte echivalente de-ale acestora pot apărea: *(co)conu'*, *doamna*, *madame*, etc. Se înţelege că nu numai la vocativ, cum arată citatul imedit următor, apoi unul ca acesta: *Iată că d o m n u l frate al ei era obligat gazdei în vreun fel!...* (Răd I, p. 343).

(*neică*, *nea*), *domn*, *cocon*, *frate*, *soră*, întâlnim pe *musiu* (foarte des), *madam*(*ă*) și *monșer*. Nuanțele stilistice sunt dozate cu extraordinară pătrundere și subtilitate, după categorie socială, situație exterioară și moment psihologic. Să se compare, de ex., *nene* sau *neică Zaharia*, prietenos și familiar, în gura lui Tipătescu la adresa lui Trahanache, *nenea Cațavencu*, spus cu ton insinuant tot de prefect, când vrea să-și îmbuneze adversarul, după ce o clipă mai înainte îi vorbise cu *prea iubitul domn Cațavencu* și *același domn Cațavencu*, apoi, și mai cu seamă, *nene Cațavencule !* (*să lăsăm frazele*. . .), enervat și amenințător. Tot așa *musiu : mă musiu !* (Jupân Dumitrache furios contra « bagabontului »), *musiu Tache* (« finul lui Popa Tache », pomenit de Chiriac, care altui cetățean, mai modest, din garda civică, îi zice *nea Ghiță Țircădău*), *musiu* (precedat de sinonimul, mai puțin distins, *Domnule* [1], în gura lui Spiridon), *musiu* (urmat de *Domnule*, al Vetei, îngrijorată de prezența unui bărbat străin în camera ei) și *musiu Năică* (spus de Mița, care-i gata să arunce lui Nae « vitrion » în ochi). Cf. și *Din pricina lui m u s i u T i c ă* (Răd I, p. 340) și *Așa pățise și cu m u s i u L i c ă, care ani de-a-rândul profitase de casa* . . . (ibid., p. 410).

Nu pot insista asupra tuturor termenilor în discuție. Mă limitez la o enumerare aproximativă a lor : *monșerul meu*; *madamo !* (își zic una alteia Mița și Didina) ; *domnule, cocoane Leonido* (vorbește « serios » cocoana Efimița, care, de obicei, recurge la *soro !*) ; *madama lui Iosif* (Br-V). Un amănunt important este că și altor ființe, afară de oameni, li se adresează, în glumă, ironie, etc. cuvinte de acest soiu : *leliță* (unei pupeze, la Creangă) ; *domnul Tric* (unui câne, Br-V), sau tot oamenilor, fără ca, obiectiv vorbind, ele să li se potrivească : *domnule* [2] și *neicuță* (unui copil, Br-V). [3]

Afecțiunea, reală sau ipocrită, face apel la numeroase alte expresii, pe care le utilizăm tot la vocativ și tot ca un fel de titulaturi : *mânzule*, *zmeule* (Br-V), *sufletul meu* (trad. ngr. ψυχή μου! din timpul Fanarioților ?), *bibiloiule*, *bobocule*, *puiule* (Caragiale).

Foarte des se invoacă divinitatea : *Doamne*; *Doamne, Dumnezeule*, apoi *dragă Doamne* și *drăguliță Doamne* (Creangă), care se combină, la același autor (deci în vorbirea populară), cu alt vocativ, acesta adresat partenerului : *Doamne, moșnege, Doamne*; *Doamne, stăpâne, Doamne*; *Doamne, cumnățică-hăi*, etc.

Frecvența vocativului în vorbirea afectivă merge paralel cu întrebuințarea, tot așa de răspândită, a interjecțiilor și a construcțiilor exclamative, în general (v. mai sus, p. 72 urm.), de care-l apropie și o anumită intonație. Izvorul lor psihologic comun se trădează și prin amănuntul că vocativul este întovărășit adesea de o inter-

---

[1] Amestecul ambilor termeni mai apare, tot în « O noapte furtunoasă »: *Musiu ! Domnule !, m'ai nenorocit*. . . (Veta); *Madam !, cocoană !, ai mizericordie*. . . (Rică). Repetarea noțiunii se justifică, în sine, prin situația grea a eroilor, pe când apariția celor două cuvinte are scopuri satirice.

[2] Cu copiii mici numeroși adulți procedează obișnuit astfel (fetelor le spun *domnișoară, dudue* ș. a.). In momente de enervare nuanța poate fi foarte ironică, chiar amenințătoare.

[3] La alți autori găsim: *bădie* (ȚB, p. 144: eroii nu-s Moldoveni, deci 'ironie'), *jupâne Mihai* (Luc, p. 269: sinonim cu *chir*), *șefule* (PBl, p. 104; foarte frecvent la tot felul de scriitori, mai ales bucureșteni și munteni, întocmai ca *amice*), *signorul Caro* (Răd, II, p. 143).

jecție : *măi, babă*; *mă, hoțule*; *ho, zmeule*; *măi, fată* [1] ; *fă, Ileană*, etc. Obișnuit apare, cel puțin prin Moldova, *hăi*, care se pune după substantiv și se aglutinează cu acesta, devenind o simplă finală (ca un fel de prelungire) a lui : *cumnățică-hăi*, *nevastă-hăi* (Creangă), *mămucăi*, *tătucăi*, etc. (în vorbirea populară curentă) [2].

---

[1] *Măi*, împreună cu un substantiv feminin, se datorește obișnuinței bărbaților de a-l întrebuința între ei. Cf. *domnule* (vorbește Conu Leonida cu nevastă-sa) și *frate* (bărbatul cu femeia, etc.). La fel *soro* al Efimiței, adresat bărbatului său: femeile vorbesc mai des unele cu altele decât cu bărbații. Dar *frate* spun și femeile (subt influența vorbirii bărbaților, care se bucură de mai mare prestigiu).

[2] Un studiu desvoltat asupra vocativului românesc, unde se ia în considerație și aspectul stilistic al problemei, a publicat acum de curând G. N. DRAGOMIRESCU, *Langue et littérature* II, p. 169 urm.

CAP. II: ADJECTIVUL

§ 1. Puține fapte privitoare la această parte de vorbire am putut înregistra. Majoritatea stau în legătură cu forma s u p e r l a t i v u l u i, lucru firesc, dacă nu uităm că impresia pe care o produce gradul cel mai înalt al unei calitcăți este totdeauna puternică, și de aceea subiectul vorbitor recurge în chip fires la formula lingvistică corespunzătoare stării sale sufletești. Morfologia ne spune că superlativul absolut [1] se formează cu *foarte*. De fapt, numărul adverbelor echivalente ale lui *foarte*, pe care le găsim în limba vorbită și adesea chiar în cea scrisă, este considerabil. Toate sunt mai expresive decât *foarte*, care, din cauza frecventei lui întrebuințări, s'a gramaticalizat complet, pierzând astfel orice urmă de valoare afectivă [2]. Iată câteva: *tare, strașnic, grozav, îngrozitor, nespus, nemai pomenit, nemai auzit, care nu se mai află* (sau... *găsește*), *extrem, extraordinar, teribil*, etc. Cu excepția lui *tare*, toate celelalte sunt legate de adjectivul, pe care-l determină, prin prepoziția *de*. O bună parte din ele, precum *strașnic, grozav, îngrozitor, teribil, înspăimântător, înfricoșător*, etc., sunt sinonime și arată, după cum vedem, o emoție identică cu groaza, frica, etc. Altfel spus, calitatea respectivă se găsește într'un grad atât de intens, încât înspăimântă pe subiectul vorbitor. De sigur că se va fi zis așa mai întâiu despre însușiri socotite primejdioase pentru oameni, adică despre defecte. Pe urmă s'a întins procedeul și la calitățile propriu zise, trecându-se cu vederea elementul oarecum practic sau moral și luându-se în considerație numai dimensiunile, cantitatea, intensitatea, etc. însușirii. Când nu ne «speriem» de proporțiile unei calități, suntem cel puțin mirați, uimiți, uluiți, etc. De aici alte sinonime ale lui *foarte: admirabil, minunat, uimitor, uluitor*, etc. (care pot fi puse alături de *extrem, extraordinar, nespus, nemai pomenit* etc.).

Interesant este că chiar un adverb ca *rău*, care se întrebuințează în vorbirea normală cu sensul lui consacrat și bine cunoscut de toată lumea, poate exprima, în limbajul afectiv, aspectul superlativ al unei calități autentice. Se aud mereu construcții ca acestea: *cutare bărbat e deștept rău ; cutare femeie e frumoasă rău*, etc. Explicația dată mai sus pentru *grozav, strașnic*, etc. se potrivește și aici: intensitatea calității pare așa de mare, încât poate fi primejdioasă, poate aduce un necaz, etc. [3].

[1] Numai acesta intră în considerațiile noastre, fiindcă numai el exprimă cel mai înalt grad al unei însușiri, privită în sine, nu comparativ cu aceeași însușire existentă la mai multe obiecte.

[2] La început de tot a avut și el o astfel de valoare, căci provine din lat. *forte*, forma neutră (sau, dacă vreți, adverbială) e adj. *fortis* 'tare, puternic'.

[3] Fenomenul nu este, bine înțeles, specific românesc, ci se întâlnește pretutindeni, pentrucă și stările sufletești afective, deci mijloacele lingvistice de exprimare a lor, sunt, n general, aceleași oricând și oriunde.

Dar procedeul nu se oprește aici. Locul adverbelor (la origine și în majoritatea cazurilor, adjective) de felul celor deja amintite îl iau altele, deosebite ca sens pur de acelea, dar foarte apropiate în ce privește valoarea lor stilistică, de ex. : *amărît* (*niște câni amărît de răi*) ; *amarnic* (*cred că trebue să fie amarnic de bună*) ; *avan* (*avan di multă*), etc.

§ 2. Deoarece mai toate adverbele, sinonime afective ale lui *foarte*, menționate aici sunt, de fapt, adjective, urmează că ele pot apărea și cu valoarea lor originară, pe lângă un substantiv sau ca predicate nominale. Alături și în loc de *un om admirabil de bun* sau *de frumos*, se zice *un om admirabil*, cu un sens, evident, deosebit, dar numai în parte. Tot așa *N. este un om admirabil.* La fel stau lucrurile cu *minunat*, *uimitor*, etc. Valoarea lor stilistică este mai redusă decât în cazul când întovărășesc ca adverbe superlative un adjectiv, care exprimă el însuși, fără niciun determinativ, o însușire oarecum excepțională.

Și *strașnic*, *grozav*, etc. se pretează, pentru același motiv, la acest tratament. Interesează însă nu faptul în sine, ci accepția 'favorabilă' pe care o pot ele căpăta. Căci *o femeie grozavă* însemnează adesea 'o femeie strașnică' [1], adică 'o femeie frumoasă, inteligentă, energică ș. a.' (după caz), *extraordinar* (sau *nemai pomenit*) *vin* arată calitățile extrem de rare ale vinului, etc.

Limba scrisă având caracter familiar (orășenesc!) este bogată în fapte de acest fel. Să ne gândim, de pildă, la schițele umoristice ale lui Caragiale. Iată câteva exemple din Br-V (« Călătorului îi șade bine cu drumul ») : *Ce masă înfricoșată !*; (*hangiul... a pregătit...*) *o ciorbă cu ardei grozavă*, *niște pui de pus la frigare apelpisiți*, *o salată de țâri bătăioasă*... [2] ; *o lume nebună* 'foarte multă lume' (AL, 3 Iunie 1934, p. 8 ; VR, Aug.-Sept. 1937, p. 6), etc.

§ 3. Interes deosebit prezintă faptele de ordin m o r f o l o g i c. Adjectivele pot fi, în cazuri perfect identice cu cele precedente, determinate de substantive, care îndeplinesc același rol gramatical ca și adverbele aici în discuție. Câteodată substantivele acestea aparțin la aceeași familie de cuvinte, fiind, deci, înrudite semantic, cu adverbele, de cele mai multe ori însă ele provin dela teme diferite. Deoarece sunt substantive, legătura sintactică cu adjectivele pe care le determină se face altfel decât am văzut până acum, și anume se pun în urma adjectivului, fără intervenția vreunui alt cuvânt. De pildă : *N. e rău nevoie* (sau mai expresiv *nevoie mare*) ; *viața-i scumpă foc ; e necăjit foc* (Caragiale); *s'a supărat domnul foc* (Br-V), etc. Subst. *foc* poate sta și înainte : *cutare-i foc de harnic.* Cf. și *foc de ger era* (Creangă), cu funcțiune oarecum adjectivală a subst. *ger*. Cu *foc* seamănă *catran*, care de asemenea se pune și înaintea și în urma adjectivului : *catran de scump* alături de *scump catran*. Când simte că trebue să mărească și mai mult expresivitatea, subiectul vorbitor recurge la alte formule, care își au punctul de plecare în cele deja citate : *frumoasă de mama focului* (Creangă) ; *scump de para focului*, etc.

Substantivele derivate dela *grozav*, *strașnic*, *minunat*, etc. apar foarte des, dar nu împreună cu adjective, ci tot cu substantive (ceea ce, din punct de vedere gramatical, se justifică, întru cât un substantiv se leagă, obișnuit, de alt substantiv prin raportul de atribut) : *o grozăvie de vreme*; *o strășnicie de om*; *o frumuseță de*

[1] Ambele adjective sunt perfect sinonime, poate cu o ușoară nuanță afectivă în plus la *grozav*, a cărui temă, *groază*, existentă în limbă, se ivește, prin asociație de idei, în mintea noastră.

[2] Să se remarce și tonul exclamativ, care, chiar când nu-i exprimat grafic, există totuși.

copil; *o minunăție de carte*; *ghețăria sistematică învelită cu stuf de o frumusețã*; *o groază de bani*, etc.[1]. Valoarea stilistică a acestor substantive este identică cu a adverbelor (= adjective) corespunzătoare, numai că posedă o intensitate mai mare. Calitatea de 'grozav', 'strașnic', etc. este exprimată nu printr'un adjectiv, ca de obicei, ci printr'un substantiv. Cu alte cuvinte, ea a fost detașată de obiectele care o au, pentru a fi considerată în sine, independent, ca un obiect propriu zis, un fel de chintesență. Prin aceasta devine și mai concretă (în cazul unei calități concrete) sau devine concretă (din abstractă, cum era mai înainte), parcă ar fi personificată, încarnată într'un obiect de sine stătător[2].

§ 4. Adjectivele de specia celor discutate se substantivează și altfel : formal, rămân adjective (prevăzute însă cu articol), dar îndeplinesc funcțiune substantivală și se leagă de substantivul (sau pronumele) următor prin *de* : *deșteptul de Ion*, *sărmana de ea*, *nenorocitul de tată*, etc. Fără prepoziția de legătură, aceste cuvinte sunt adjective pure : *deșteptul Ion*, *nenorocitul tată* (cf. și *sărmana, ea !*, unde-i greu de spus, dacă avem un adjectiv sau un substantiv). Dar simte oricine deosebirea semantică, deci și stilistică, dintre ambele construcții. Ce-am spus despre caracterul concret al sensului subst. *grozăvie*, *frumusețã*, etc., în comparație cu adjectivele corespunzătoare *grozav*, *frumos*, etc., este valabil și aici, ba într'o măsură mai mare : devenind substantiv, *deștept*, să zicem, exprimă noțiunea 'deșteptăciunii' întrupată într'o ființă v i e, care, prin ea însăși, e mai concretă decât reprezentarea pur ideală a acestei noțiuni.

In general, particularitățile defavorabile ale 'obiectelor' se pretează la acest tratament sintactic și semantic, căruia-i sunt supuse, cu deosebire în vorbirea familiară de toate nuanțele, adjectivele. Și acest amănunt probează că formula are origine afectivă, ceea ce simțim, de altfel, foarte clar și în momentul de față. Chiar adjectivele cu sens laudativ devin peiorative, căci sunt întrebuințate ironic : cf. *o drăguță de raclă* (Creangă), unde sunt puse în contrast cele două noțiuni, *deșteptul de Ion*, care este sinonimul, mai « tare » (din pricina ironiei), al lui *prostul de Ion*[3]. In sprijinul afectivității se poate, cred, invoca și faptul că, foarte probabil, printre cele dintâi (dacă nu chiar cele dintâi) adjective construite așa au fost *nefericit*, *nenorocit*, *biet*, *sărman*, *sărac* ș. a. : la vestea unei nenorociri subiec-

---

[1] De adăugat: *o bunătate de mâncare*, *o sărăcie de casă*, apoi *o grădină de bărbat*, *o bomboană de fată* (cf. Act, p. 153: *o bomboană de băiat*), etc. Se întrebuințează și singure astfel de substantive, cu valoarea unei exclamații: *garoafe și trandafiri în ulcele roșii*: *o f r u m u s e ț ă, Coco!* (AL, 23 Iunie 1935, p. 1). Fenomenul apare și aiurea: span. *una barbaridad* (sau *atrocidad*) *de cosas*, *un horror de libros*, portg. *um rôr de gente*, etc. Răspândirea mare a acestor formule în limba oamenilor mai mult ori mai puțin culți dela noi se va fi datorind și influenței franceze: *quel bijou d'enfant*, *une splendeur de maison*, *une beauté de jardin*, etc.

[2] Un articol interesant cu privire la această chestie a publicat J. BYCK, în *Bulletin linguistique* V, p. 43 urm., subt titlul « *Désagréable* » *comme moyen de renforcement*. Autorul explică, între altele, și izolarea *atâta amar de vreme* (*amar* este aici substantiv și are sensul lui *catran*, menționat mai sus). — Gradul maxim al unei calități se poate exprima și prin construcții exclamative: *ce înalt e Ceahlăul!*; *cât de verde e pădurea!*; *ce cer albastru!*; *ce vijelie!*; *atâta ticăloșie!*, etc., unde n'avem totdeauna adjective.

[3] Se înțelege că nu totdeauna: *dragul* (*drăguțul*) *de el* (la fel aspectul feminin) are adesea și accepție favorabilă (la Creangă găsim *un drăguț de femeie*). Cf. apoi deosebirea de semnificație la unul și același adjectiv după noțiunea pe care o determină: *o sfântă de ploaie* (Br-V) alături de *o sfântă de bătaie* (pentru apariția lui *sfânt* în ultima formulă, să se compare *bătaia-i ruptă din raiu*).

tul vorbitor va fi exclamat *nefericitul de părinte !*, *sărmana de ea !*, etc. sau, în ipoteza că el însuși era lovit de nenorocirea anunțată, *săracul de mine* (cf. *săraca 'n de mine* aici mai sus, p. 35—36) [1].

Din moment ce în aceste formule adjectivul are valoare substantivală, nu surprinde întrebuințarea atâtor substantive (având sens peiorativ sau vroit astfel) în aceleași condiții : *hârcă* (*hârca de babă*, Creangă), *dobitoc* (cu « sinonimele » *animal*, *bestie*), *boală*, *ciumă*, *dalac*, *talan*, etc. (despre animale : *boala de vacă*, *talanul de cal*), *cățea* (și alte echivalente afective, extrem de numeroase, pentru 'femeie stricată', precum *iapă*, *otreapă*, *hanțiță*, *târfă*, *potloagă*, *otravă*, etc.), *filosof*, *poet*, *savant* ș. a. De altminteri ne putem întreba, dacă începutul nu l-au făcut cumva substantivele, după care se vor fi luat apoi adjectivele. Căci lingviștii sunt, în general, de părere că avem a face cu continuarea și desvoltarea unei construcții nominale latinești (tip *scelus viri*, *flagitium hominis*, *monstrum mulieris*) [2], transmisă diverselor idiome romanice (Cf. ALF LOMBARD, « *Li fel d'anemis* », « *ce fripon de valet* », Uppsala 1931). Foarte des, adjectivul sau substantivul calificativ este însoțit de un demonstrativ : *deșteptul ăsta de Ion*, *nenorocitul cela de copil*, etc. Iată câteva exemple luate din textele utilizate de mine : *secul de Mitu*; *ticăloasa 'n de mine* (Br-V). Mai numeroase sunt formulele fără *de* : (*copilașilor lui*) *bietu' Mișu*, *secul naibii*, apoi *prăpăditu' ăsta* (Br-V).

---

[1] Tonul exclamativ se simte până astăzi în anumite împrejurări.

[2] Aici genetivul este un echivalent sintactic aproape perfect al substantivului cu *de* înainte.

CAP. III: PRONUMELE

§ 1. Pronumele personal poate exprima o nuanță stilistică specială, atunci când subiectul vorbitor e nemulțumit, supărat, etc. și de aceea evită numele (propriu sau comun) al persoanei la care se gândește : — *Azi o spălat ele lână... și tare m'o mai foit...* « *Ele* » *sunt maicile. Când se supără, Chița nu le spune pe nume* (AL, 3 Nov. 1935, p. 2). Intr'un caz ca acesta, pronumele arată dispreț din partea celui ce vorbește : parcă ar vrea să spuie că maicile sunt (din cauza purtării lor față de subiectul vorbitor) ființe atât de inferioare, încât nu merită să li se indice numele [1].

El, în gura femeilor măritate dela țară și dela periferia orașelor, însemnează 'bărbatul meu', 'soțul meu' : *Dacă nu-i el acasă, ce pot să fac eu?*; *când s'a 'ntoarce el, am să-ți plătesc datoria*; *Ce ar fi făcut singură cu Nora, acum când el murise* (Răd I, p. 94). Astăzi acest uz a devenit, cred, gramatical, și-a pierdut, adică, valoarea stilistică, pe care a avut-o, de sigur, la început (poate chiar o mai are în împrejurări determinate). Atitudinea femeii care, în loc să-i spuie bărbatului absent pe nume sau cu termenul consacrat (și întrebuințat de ea însăși, când i se adresează direct), recurge la « el », dovedește respect și teamă totodată, sentimente similare cu acelea pe care le are un om față de stăpânul său, față de o ființă mult superioară lui. S'ar putea gândi cineva că această stare de spirit se datorește atmosferei morale specifice a Orientului, unde raporturile dintre soție și soț sunt ori au fost multă vreme identice cu acelea dintre sclav și stăpân. Cred că nu-i necesar să invocăm condițiile de viață dintr'o anumită regiune a pământului, deși, foarte probabil, situația specială de prin părțile noastre va fi avut vreun amestec la nașterea procedeului aici în discuție. Sunt dispus să admit mai de grabă o stare psihologică generală, existentă, în timpuri și în grade diferite, la toate popoarele și în toate clasele sociale. Dacă urmele lingvistice lăsate de această psihologie oarecum primitivă se găsesc astăzi numai la oamenii de jos, faptul nu trebue interpretat altfel decât că la aceștia progresele civilizației sunt mai încete. O cercetare atentă ar descoperi, foarte probabil, și în limbi de-ale popoarelor occidentale fenomene asemănătoare cu al nostru.

Respectul și teama de care pomeneam mai sus sunt exprimate cu mai multă putere prin *dumnealui* (pronumele de reverență corespunzător lui *el*), de asemenea foarte răspândit și cu același sens de 'soțul meu', atât în vorbirea populară (mai

---

[1] Vom vedea mai încolo că și altfel de pronume, de pildă cele demonstrative, pot apărea în condiții și cu valoare asemănătoare.

puţin, fiindcă acolo apare de obicei *el*), cât şi în cea familiară (a claselor mijlocii, poate şi a celor superioare, măcar într'o vreme nu prea îndepărtată, cum probează existenţa însăşi a formulei de politeţă)[1]. TIKTIN, s. v. *domnie*, înregistrează acest uz: « în limba familiară, aproape învechit, *dumnealui* 'bărbatu-meu', *răposatul dumnealui* 'răposatul bărbatu-meu'»[2]. Intru cât *dumnealui* se întrebuinţa, odinioară, ca un fel de titlu (sau anexă, continuare a titlului) înaintea numelor proprii de boier (*s'a înfăţoşat la curte dumnealui postelnicul Andronache Zimbolici*), nu-i exclus ca formula *dumnealui*, cu valoarea stilistică de 'soţul meu', să se fi ivit subt (sau şi subt) influenţa titulaturii aici pomenite: nevasta boierului, vorbind cu străini de condiţie socială inferioară despre bărbatu-său, va fi zis *dumnealui* (*boierul*, *logofătul*, etc.), şi de aici se va fi întins obişnuinţa de a spune *dumnealui* (fără niciun adaos) ori de câte ori venea vorba despre el, indiferent de situaţie (cf. *coconaşul*, *doamna*, etc., în împrejurări similare)[3]. Dela clasa boierească uzul a putut trece (prin imitaţie) la pături din ce în ce mai de jos, unde, cu timpul, *dumnealui* a fost înlocuit, cel puţin în parte, prin sinonimul, mai puţin pretenţios, *el*[4].

Dumnealui şi *dumneaei* au şi altă valoare stilistică decât cea discutată chiar acum, şi tot în raporturile dintre soţi. Nevasta poate spune, vorbind despre bărbatu-său, dar în prezenţa acestuia, *dumnealui*, tot aşa bărbatul despre nevastă-sa, *dumneaei*, cu o uşoară nuanţă ironică (obişnuit, când ar trebui să-şi arate nemulţumirea, pe care de altfel şi-o arată, dar blând, şi ca ton şi ca cuvinte). De pildă: *Ce pot face eu? Dumneaei dictează în casă* (spune un bărbat care ţine să se scuze, mai mult glumeţ, că nu-şi poate impune punctul său de vedere). Sau (vorbeşte soţia): *Eu aş merge la bal, dar nu vrea dumnealui* (nuanţă de nemulţumire, dar tot atenuată, cum rezultă din intenţia de glumă atât de vizibilă).

Aceleaşi pronume pot fi întrebuinţate şi cu privire la străini, în situaţii perfect asemănătoare cu cele pe care le-am arătat mai sus. Numai că iritarea care stăpâneşte subiectul vorbitor este, în acest caz, mult mai puternică, ceea ce iese la iveală graţie tocmai pronumelui de politeţă: dacă între soţi astfel de cuvinte circulă şi în condiţii să zicem normale, faţă de străini ele apar cu atât mai rar, cu cât deosebirea de categorie socială dintre subiectul vorbitor şi cel căruia i se adresează pronumele este mai mare. Iar când această deosebire este foarte mare, aşa că, din punct de vedere strict gramatical, existenţa lui *dumnealui* şi *dumneaei* nu se justifică, manifestarea nemulţumirii, cu toate variantele ei, atinge maximum de intensitate. Dau câteva exemple din opere literare: — *Şedeai, şedeai, dar întreabă lumea de tine. Ce dracu'! ai plecat aşa, ca un sălbatic, tot te aşteptam să vii, şi când colo... d u m n e a l u i*[5] *se extaziază în faţa naturii...* (Petr, p. 66);

---

[1] Astfel Veta vorbeşte totdeauna cu *dumnealui* despre Jupân Dumitrache, tot aşa acesta cu *dumneaei* despre dânsa. Să se compare pers. II *dumneata*, întrebuinţat, pe vremuri (şi astăzi, dar mai rar), între soţi. Va fi contribuit şi el la apariţia lui *dumnealui*, *dumneaei*?

[2] Este interesant că acelaşi dicţionar nu pomeneşte nimic despre *el*, sinonimul lui *dumnealui*.

[3] Cf. **boierul mieu**, **sinonim, intelectual şi stilistic, al lui** ***dumnealui*** **(se întrebuinţează, la fel cu acesta, şi ironic, de către femei, indiferent aproape de clasă socială).**

[4] Iată un citat propriu zis: *Abia adormisem, când d u m n e a e i îmi spune*: « *Eremei Titici, arde ceva!* » ...*N'am ştiut nimică, Măria Voastră* (CSt VIII, p. 148: vorbeşte un primar de sat cu un « sol împărătesc » în Rusia de pe vremuri; « *dumneaei* » este soţia primarului).

[5] *Dumnealui* este aceeaşi persoană căreia mai înainte i se spune « *te aşteptam* ».

In ziua aceea, Nina venise întârziat la dejun, — el era gata să plece la birou și se întreba pe unde umblă d u m n e a e i, *dar nu-i zisese nimic, să nu fie ceartă* (Log., p. 98) ; D o m n u l *Coti nu venea. . ., să fie* d u m n e a l u i *liber și alții să pătimească* (Răd I, p. 410) ; *voiu găsi eu leac pentru cojocul* d u m n e a e i *!. . .* (Răd II, p. 45) ; *îl va întreba pe* d u m n e a l u i, *pe măgarul de Caro* (ibid., p. 65) ; — *I-am dat, domnule, o vioară. . ., izbucni Țiganul. — Am încercat o vioară! zbieră femeia —. . .pentru o zi, două, continuă lăutarul, și când colo* d u m n e a e i (*lui nu-i scăpă ironia cu care rostea oacheșul cuvântul, trădând o intimitate veche între dânșii*) *mi-a pierdut-o chipurile* [1] (NM, p. 156) ; — « *Dau odaia unei femei serioase !, am lămurit-o eu. Păi mai serioasă ca mine? s'a ismenit* '*m n e a e i* [2]. *Era divorțată și acu'-umblă, spunea, bărbat'su s'o împace* (ibid., p. 251) [3].

§ 2. Alt fapt în legătură cu pronumele personal este s c h i m b a r e a p e r s o a n e i în cursul vorbirii, fără ca acestei schimbări pur formale să-i corespundă și una reală, de oameni.

Foarte des în locul persoanei întâi apare a doua (la singular). Acest fenomen este caracteristic mai ales pentru vorbirea populară și, într'o măsură însemnată, chiar pentru cea familiară a oamenilor culți. Astfel povestitorul, după ce raportează diverse întâmplări al căror erou, ca să zicem așa, este el însuși, ajunge cu povestirea la un punct emoționant, de pildă i se înfundă drumul, îi ies înainte niște tâlhari, etc. Imediat trece dela pers. I la pers. II, adresându-se sie însuși, ca și cum ar fi altcineva (adesea își spune pe nume) : *Ei, acu' să te văd* (*Ioane*)*!* ; sau *Ce te faci* (*Ioane*), *prin pustietatea asta?* Sau : *Mă duc până la N. și ce să vezi?* [= ce văd eu ?]; *Dar poftim de stai văduvă, când ai grija unei case . . .* [4]. Fenomenul nu este, bine înțeles, specific limbii noastre. Se întâlnește și aiurea, căci atât momentul psihologic, cât și mijloacele pe care le oferă limbajul omenesc pentru exprimarea stărilor sufletești afective se aseamănă dela un popor la altul și dela o epocă la alta. De aceea el a fost înregistrat de către lingviștii cari urmăresc asemenea probleme (din domeniul așa zisei sintaxe generale). Vezi, de pildă, W. HAVERS,

---

[1] Interesante sunt explicațiile date în paranteză de autor, care pe de o parte relevează ironia cuprinsă în *dumneaei*, pe de alta trage, din întrebuințarea acestui pronume, concluzia că cei doi eroi sunt prieteni vechi, concluzie justă, care confirmă originea familiară (adică din limbajul familiar) a uzului aici în discuție (altfel zis, din capul locului *dumnealui* și *dumneaei* s'au spus de către soți unul altuia; cf. mai sus).

[2] Să se compare «prescurtarea» lui *dumneaei* în '*mneaei*, pentru sporirea expresivității (disprețul e mai mare decât în cazul când pronumele apare întreg). Se spune și '*mnealui* cu aceeași valoare stilistică.

[3] Și alte forme de politeță ale pronumelui personal pot avea sens ironic, dacă sunt adresate unor oamenii cărora, în condiții obiective, la spunem *tu* (în loc de *dumneata*), *dumneata* (în loc de *dumneavoastră*) ș. a. Despre accepția afectivă a lui *mata(le)* am vorbit la «Fonetice» (capit. II, § 8).

[4] Iată exemple din limba scrisă. La Creangă: *Na!,* D ă n i l ă, *zise el în gândul său, așa-i* c ' a i s f e c l i t - o*?*; (*Bun, zise Dănilă. Nici asta nu se ia din drum*). *Tot mănăstiri să* c r o i e ș t i, *dacă* v r e i *să te bage dracii în samă,* s ă - ț i *vie bani de-a gata la picioare și* s ă t e f a c i *putred de bogat. — Ce* t e f a c i t u, V a s i l i c ă, *zvârlit în lume, gol și desbrăcat? Acasă să se întoarcă nici pomeneală* (AL, 23 Nov. 1937, p. 10: aici schimbarea de persoană este dela III la II, cu același efect ca mai sus, căci vorbirea indirectă devine și în acest caz vorbire directă, ceea ce are drept rezultat înviorarea povestirii). — *Am luat batocul și* d ă - l *de perete. . . trufandalele —* a r u n c ă - l e *peste case. . . florile —* c a l c ă - l e *în picioare. . . sticlele de șampanie —* t r â n t e ș - t e - l e *de caldarâm* (AL, 20 Sept. 1936, p. 3). In pasajul ***Tot mănăstiri să croiești. . .*** avem pers. II nedeterminată, adică persoana «generală».

Handbuch der erklärenden Syntax, Heidelberg 1931, p. 152, care spune că în astfel de cazuri avem a face cu o 'Selbstapostrophe' (cel ce vorbește se « apostrofează » pe sine însuși, își adresează sie însuși cuvintele respective). Acest procedeu stilistic dă naștere, în unele limbi, la așa numitul 'imperativ narativ' sau 'imperativ descriptiv', de care mă voiu ocupa mai departe, căci el există și în românește. Fiind absolut spontan și foarte frecvent în vorbirea populară, el contribue la mărirea expresivității acesteia (mai cu seamă că frazele în discuție au, de regulă, formă exclamativă sau interogativă), prin urmare, implicit, și la înviorarea povestirii [1].

Intr'o anumită formulă, *tu* s'a izolat, gramaticalizându-se, dar păstrându-și destul de bine expresivitatea, încât chiar lingviștii nu-l mai pot recunoaște ușor: *nici tu masă, nici tu casă; nici tu plug, nici tu grapă, nici tu car, nici tu nimica*, etc. Exemple din Creangă: *Și n i c i t u junghiu, n i c i t u friguri; n i c i t u drumeț, n i c i t u nimica; n i c i t u sat, n i c i t u târg, n i c i t u nimica.* Este clar că *tu* reprezintă aici (formal!) pers. II, căreia i se adresează subiectul vorbitor, fără să existe numaidecât un partener. Acesta poate exista, dar tot atât de bine poate lipsi, fiind înlocuit prin vorbitorul însuși (cf. mai sus) sau printr'un terțiu oarecare, prezent ori absent La crearea acestei construcții trebue să fi contribuit, într'un chip anumit, și împrejurarea că în limba noastră *tu* are deseori valoare de persoană generală (sau, ceea ce-i tot una, de pers. III cu sens de 'cineva, oricine, lumea, oamenii', etc.) [2].

Tu prezintă interes și în altă privință. Limba vorbită (cred că mai ales, poate chiar exclusiv, din Muntenia) recurge foarte des la acest pronume, fără necesitate aparentă (gramaticală). Contextul arată că totdeauna avem a face cu un vocativ: pronumele stă pentru apelativul sau numele propriu respectiv, ceea ce probează că subiectul vorbitor simte nevoia să atragă în mod deosebit atenția partenerului. De multe ori acest *tu* este un echivalent aproximativ (mai « politicos ») al lui *mă(i)*, eventual și al lui *fă*. L-am auzit adesea în limbajul familiar muntenesc cu această valoare semantică, pe care am verificat-o apoi prin lectură. Iată, deocamdată, un exemplu: (*Maria Georgescu se ridică afectată, nemai putând suporta neatenția prietenei*). — *Ce facem, t u, ne mai plimbăm sau încremenim aici?* (Petr,

---

[1] Vioiciunea mare a povestirii se datorește faptului că, introducând pers. II în locul pers. I (sau III), transformăm vorbirea indirectă în vorbire directă. Astfel povestitorul devine partenerul unui convorbitor, care, în realitate, nu există, iar povestirea ia forma dialogului; de aici caracterul ei oarecum dramatic (căci în dramă, adică în opere dramatice de tot felul, apare în mod natural și obișnuit dialogul), mai ales că se produce vrând nevrând și o schimbare de ton, însoțită, poate, și de gesturi, de atitudine deosebită, etc. Fenomenul e așa de frecvent, încât tinde, cel puțin în unele cazuri, să piardă ceva din expresivitatea originară: *dă, ce s ă - i z i c i?*; *z i că nu-i lumea de-apoi*; *d e c e m e r g i înainte, numai de pustietăți d a i*; *măi, măi, măi! că multe - ț i mai văd ochii* (toate din Creangă); *Eu, știi, cu negustoria, mai m e r g i colo, mai d u - t e dincolo* (Caragiale). Cf. și *Ipate odată mi-ț i-o și înșfacă de cozi* (Creangă), unde dativul așa numit etic apare subt forma pronumelui ambelor persoane, apoi *ț i-ai găsit* ș. a.: astfel de construcții au început să se gramaticalizeze oarecum.

[2] Apare *tu*, în astfel de cazuri, și cu *nu* **în locul lui** *nici*: *...t u lemne* ***nu****..., t u untură în tinichea nu..., t u hanțiță pe tine nu..., t u distracție nu...* (AL, 25 Dec. 1926, p. 4). Sau cu *nu* înainte: *nu t u jurnal, nu t u imprimeu, nu t u croazieră, ce e asta?* (Gl, 26 Mai 1940, p. 1). TIKTIN, s. v. *tu*, crede greșit că *tu*, din exemple ca cele citate mai sus, ar fi slav. *to* (din construcții ca bulg. *tuka, nito e vrême, nito i mêsto* 'aici nu-i nici timpul, nici locul pentru asta').

p. 72). Situația este întocmai cum am descris-o. Caracterul familiar și, prin aceasta însăși, afectiv (indiferent de nuanța propriu zisă) iese la iveală foarte lămurit, când procedeul se repetă insistent, fapt constatat la M. Celarianu, *Polca pe furate*, unde pasaje întregi conțin pe *tu* în condițiile arătate [1]. Reproduc câteva (din capit. IV, întitulat, cu intenție, *Tu !*) : *De abia așteptam să-mi scrii, tu, și văd că nu m'am înșelat...*; *...Tu, dacă mai poți și numai dacă ai timp, mai scrie-mi și mie ...*; *...m'am uitat în oglindă, tu, și parcă eram de nerecunoscut ; Nimic nu i-am spus, tu.* (*A mai încercat ea de două-trei ori...*) ; *Așa e, tu?* (*Cine ce-o zice și despre mine...*), etc. Cf. și p. 28, 29, 34, 89, 91, 92, 93, 116 urm., 127 urm., 179. Intâlnim acest uz și la alți scriitori, dar nici pe departe în aceeași măsură, de ex. : *Tu, i-a spus odată măsa, n'ai putea fi mai vesel?* (NM, p. 280). Trebue să se fi născut în situații care făceau posibilă o confuzie între mai mulți parteneri virtuali ai subiectului vorbitor. Pentru evitarea neînțelegerii, acesta se adresa unuia din ei cu ajutorul lui *tu* (de prisos în alte împrejurări), poate și cu degetul arătător îndreptat spre el. Construcții asemănătoare cunoaște și franceza populară : *viendra-ti, vous?*; *du temps qu'il n'y avait point d'autos, vous* (*Volkstum und Kultur der Romanen* V, p. 250).

Altădată întâlnim pers. I plurală pentru pers. I singulară (așa dar mai mult schimbare de număr decât de persoană). Vorbirea populară întrebuințează foarte des acest procedeu, care, în general, este lipsit de semnificație stilistică. Avem a face cu pluralul modestiei, atât de firesc pentru atitudinea supusă, aproape umilită, a țăranului nostru. De pildă : *Sărutăm dreapta, părinte !*, spune curent un om sau o femeie dela țară preotului ; (*Moș Ioane, vezi colo...*) *—Il vedem, cucoane*; *—S'avem iertare, cucoane, n'om puté* (Creangă); *Ehe !, nu săntem chiar așa de prost, dom' locotenent* (Rus, p. 88). Dar aici mă gândesc la altceva, și anume la întrebuințarea pluralului pentru singular ca produs al unei stări afective : modestia există, dar numai formal, deci o falsă modestie, de unde impresia, adesea puternică, de ironie, batjocură, etc. De exemplu : *Lasă că nici noi nu suntem adunați de pe drumuri !*; *am trăit și noi doar în casă de om* (*ca să știm ce-i aceea un pat acătării*), etc. Și mai accentuat iese la iveală intenția satirică în cazuri ca acestea : *Ehei !, cunoaștem noi la marfă*; *știm noi cum merg lucrurile*, etc. Pretutindeni vorbește, evident, un singur individ, care nu se referă numaidecât la alții, spre a-i solidariza oarecum cu dânsul, ci se are în vedere pe sine, exprimă o părere, o apreciere, etc. personală, dar o îmbracă în forma pluralului, ca să mărească valoarea expresivă a reacției sale subiective.

Persoana se poate schimba și altfel, prin înlocuirea pronumelui cu un substantiv [2]: subiectul vorbitor se folosește de pers. III, deși raportează propriile sale acțiuni, dar substitue pronumelui fie apelativul corespunzător, acela cu care i se adresează lui cunoscuții, prietenii, etc., fie numele său de botez (eventual de familie, acesta la orășeni) : *Cum văd eu, tot moș Nichifor are să facă ce-a face. Ia să mai fac o încercare* [3] ; *veniți să vă sărute mama !*; *—Ia mai bine miluește baba cu ceva*; *— Te crede moșul, nepoate...* (Creangă). Punctul

[1] Acest roman constă din scrisori, compuse și... expediate de diverșii lui eroi. Limba aparține unei anumite pături, mai degrabă modestă, a burgheziei dintr'un oraș de provincie și prezintă calități excepționale de autenticitate, prospețime și savoare.

[2] Din punct de vedere 'gramatical', fenomenul pare o... aberație, căci 'regula' cere ca substantivele să fie reprezentate prin pronume, nu invers.

[3] Pretutindeni 'subiectul' este același (*eu* = *moș Nichifor*).

de plecare trebue căutat în relațiile dintre părinți și copii : cei dintâi imită felul de a vorbi al acestora, care, se știe, o bucată de vreme nu întrebuințează pe *eu*, ci numele lor propriu, auzit dela membrii familiei. Imitația se produce și în sensul arătat deja la *măso* (capit. I, § 4) : deoarece copiii spun *mamă* și *tată* părinților, aceștia, vorbind despre ei înșiși cu copiii, utilizează aceiași termeni. Auzim mereu și pretutindeni formule ca *vin' la mama, puiule !*; *spune tatei ce te doare*, etc. Apoi uzul s'a întins la frații și surorile mai în vrâstă (*nene*, *bădie*, *țață*), după aceea la rude și, în fine, la străini. Obișnuit subiectul vorbitor recurge la cuvântul cu care i se adresează partenerul însuși: vrea oarecum să apară în ochii acestuia așa cum este văzut de el (*bade*, *lele*, *moș*, *babă*, etc.).

Câteodată locul lui *eu* nu-l ia apelativul sau numele corespunzător singur, ci împreună cu pronumele de pers. III : *Stăi, măi, porcane, că te căptușește e a M ă r i o a r a acuș !* (Creangă). Aici avem și o repetare, tot expresivă, a subiectului, de care mă voiu ocupa la « Sintactice ».

§ 3. In ce privește pronumele p o s e s i v, este de notat întrebuințarea lui *al meu* cu sensul de 'bărbatul meu' : femeile, cu deosebire cele dela țară și din mahalalele orașelor (adesea însă chiar cele din burghezie), când vorbesc despre soții lor, care nu sunt prezenți (poate și în prezența lor, dar discutând, se înțelege, nu cu ei, ci cu altcineva), spun *al meu*, lasă, adică, la o parte, substantivul construcției întregi *bărbatul meu* (sau *soțul meu*), ca fiind dela sine înțeles [1], deci de prisos, și întrebuințează numai posesivul. Este un fapt perfect similar cu cel discutat mai sus, unde am constatat că pronumele personal *el* are o funcțiune identică în aceleași împrejurări, și trebue socotit drept urmarea firească a aceluia : după ce a început a se spune *el* pentru *bărbatul meu* (și mai întâiu a c e s t uz va fi luat naștere), era logic să se zică și *al meu* cu același înțeles. Fenomenul apare și în alte limbi : W. Havers, *op. cit.*, p. 53 dă exemple paralele din latinește (*meus* = *meus vir*), din nemțește (*meiner* = *mein Mann*, dar și *mein Herr* [2]) și din limba lituană. Deoarece și Romanii cunoșteau acest uz stilistic, ne-am putea întreba, dacă rom. *al meu* 'bărbatul meu' nu este cumva continuarea directă a lat. *meus* (= *meus vir*). Cred că răspunsul la această întrebare trebue să fie negativ. Existența fenomenului și în alte limbi (neromanice, deci străine de a noastră) probează că el se poate naște independent în fiecare, grație tocmai condițiilor pe care le-am descris, din fugă, mai sus. De altfel nicăiri ca în domeniul stilisticii nu se recomandă mai stăruitor renunțarea la explicații istorice. Evident că unele particularități de acest soiu s'au putut transmite din limba latină în a noastră (și în cele romanice). Dar principial se impune a le căuta izvorul în psihologia general umană, așa dar în limba însăși pe care o studiem, fără a ne mai referi la cele înrudite cu ea. Faptele similare din acestea trebuesc, negreșit, invocate, dar nu cum se face la studiul istoric și comparativ al sunetelor, formelor gramaticale, etc. (spre a se vedea și proba originea comună a tuturor asemănă-

---

[1] Aceasta, datorită situației: una dintre femeile care stau de vorbă pomenește într'un mod oarecare despre 'bărbatul' ei, și după aceea partenera recurge la formula *al meu*.

[2] Cf. și rom. *al meu* = *stăpânul meu* în vorbirea oamenilor de serviciu: după cum, pentru femeile măritate, *al meu* nu poate fi decât 'bărbatul meu', atunci când vorbesc despre familie, etc., despre lucruri, adică, în care soțul este așa zicând mereu prezent, la fel, pentru oamenii de serviciu, *al meu* = *stăpânul meu* (iarăși în chestii care aparțin la relațiile dintre ei și patronii lor). Să se compare lat. *noster* 'stăpânul'.

rilor), ci ca simple paralele (și nu numai din idiomele aparținând aceluiași grup), cu scopul de a arăta că oriunde și oricând se pot ivi fenomene identice din punctul de vedere al aspectului și al cauzei lor, fiindcă izvorul lor este psihicul omenesc, atât de asemănător pretutindeni ca constituție și ca funcțiune.

Subt forma pluralului, posesivul (ca pronume propriu zis) are sens neutral, cum se întâmplă la noi și cu alte specii pronominale : *ale mele* însemnează 'lucrurile, treburile, afacerile mele' (cf. *ale tale dintru ale tale*). Grație înțelesului vag și cuprinzător totodată, acest plural poate fi, în condiții determinate, mult mai expresiv decât construcția cu substantivul corespunzător. De ex. : *La ce mi-ai umblat în buzunarele cojocului? La ce, hai, la ce umbli în a l e m e l e?* (Br-V). Cf. mai departe *toate cele(a)*.

§ 4. Mai numeroase sunt particularitățile stilistice privitoare la pronumele d e m o n s t r a t i v. O caracteristică generală, de ordin morfologic, este că acest pronume apare mai totdeauna subt formele lui din vorbirea familiară și populară (munt. *ăsta, ăla*, etc., mold. *(a)ista, (a)śeala*, etc.). Constatare firească, dacă nu uităm că punctul de plecare al fenomenelor de natură stilistică îl constitue limba vorbită, nu cea scrisă. Altă particularitate este următoarea. La fel cu pronumele personal, demonstrativul înlocuește un substantiv ori de câte ori subiectul vorbitor nu vrea sau nu poate să spuie unui obiect pe nume. Situația se datorește, evident, naturii gramaticale a pronumelui. Totuși, ținând seamă că în mod logic obiectele din lumea înconjurătoare trebuesc indicate prin numele lor, adică prin substantive, întrebuințarea pronumelui apare ca un procedeu mai puțin obișnuit și poate avea, deci, efecte stilistice, cu deosebire atunci când i n t e n ț i o n a t recurgem la pronume. In general, intențiile sunt ironice și izvorăsc din nemulțumirea subiectului vorbitor. Dintre cele două demonstrative propriu zise (*acesta* și *acela*), mai des întrebuințat în limbajul afectiv este ultimul, ceea ce se explică printr'un fapt de ordin pur lingvistic, anume că *acela* poate înlocui un număr mai mare de substantive decât *acesta* (obiectele depărtate de noi sunt ori pot fi mai numeroase decât cele apropiate) și prin unul de ordin psihologic : *acela* corespunde oarecum lui *el* [1], în sensul că obiectele depărtate sunt socotite ca absente, iar despre o persoană absentă subiectul vorbitor se poate exprima cu mai multă libertate decât despre una prezentă, poate da drum mai liber nemulțumirii sale.

Urmează, deci, că *acesta* se referă la cineva care este de față : — *Nu-i adevărat !, zbieră văduva. Mi-a dat o vioară, e drept. Am un nepot care a ținut s'o încerce — vioară veche, spunea ă s t a (și femeia, ciudat, avea aceeași ironie când pronunțase cuvântul) și voiam să-i fac plăcere* (NM, p. 155). Explicația dată de autor în paranteză arată cauza afectivă a apariției lui *ăsta* (pe care, de altmintrelea, îl și subliniază), așa că nu-i necesară altă discuție. Trebue precizat numai, pentru înțelegerea celor spuse mai sus, că vorbele reproduse aici sunt răspunsul unei femei la acuzația pe care i-o aduce « *Țiganul* », acuzație redată de mine la p. 124, ca exemplu pentru *dumneaei* (cu sens ironic și întru câtva familiar). Se vede bine legătura dintre diversele specii de pronume, când ele au valoare stilistică : indiferent de categoria gramaticală căreia îi aparțin, funcțiunea lor afectivă poate fi absolut

---

[1] Și *acesta* indică tot pers. III (ca orice demonstrativ, ca nedefinitele, etc.), dar, întru cât e mai 'apropiat' de subiectul vorbitor, seamănă oarecum cu pronumele de pers. II, căci indică o persoană căreia te poți adresa imediat, fără nicio altă formalitate, tocmai fiindcă-i aproape.

identică. — *O aluzie... prima aluzie la Jean Deleanu. La trădarea lui cu una din a s t e a!... Prima aluzie mai intimă la căsătoria dintâi!* (Răd II, p. 16). Sunt reflecțiile unui personaj din roman (Nory) la afirmația făcută de alt personaj (Dia), care spusese mai înainte, vorbind despre femei de condiție modestă (ea e « boieroaică » mare), eventual suspectă : — *Da! Am experiența femeilor a s t e a...»* « *Femeile a s t e a mi-au adus un serviciu enorm în căsătoria mea... de altfel și în altă împrejurare... urmă Dia.* (Chiar în aceste citate, *astea*, ca adjectiv demonstrativ pe lângă *femeile*, exprimă oarecare dispreț, deși cu o nuanță mult mai atenuată decât *astea* singur, din pasajul imediat precedent.)

In vorbirea obișnuită acest demonstrativ este utilizat la tot pasul. Când, de pildă, împotriva așteptărilor noastre, suntem puși în prezența unui individ care s'a făcut vinovat de lucruri incorecte, etc. și a cărui proastă reputație o cunoaștem, exclamăm (surprinși și indignați totodată) : *Ă s t a e?*[1] *Apoi îl știm pe domnul (câte parale face)!* De asemenea, când suntem nemulțumiți de alegerea făcută în persoana unui om despre care n'avem păreri favorabile : *Tocmai pe-a i s t a l-ai găsit?* sau *D'apoi cu - a i s t a n'ai să faci nicio ispravă!* (Bine înțeles, disprețul, ironia, etc. dau pronunțării întregii fraze, deci și, mai ales, pronumelui intonația specială de care ne-am ocupat la timp.) Fem. *asta*, întrebuințat singur, are valoare neutrală. Așa se explică deasa lui întrebuințare și totodată nuanța stilistică pe care o poate avea (cf. cele spuse în § 3 despre *ale mele*, etc.). Vorbirea populară și, mai puțin, cea familiară recurg obișnuit la formula *una ca asta*, ori de câte ori nu se precizează noțiunea în discuție (impreciziunea poate veni și dela emoție, în ipoteza unei întâmplări surprinzătoare, nenorocite ș. a.). Foarte numeroși oameni culți, care se feresc, probabil, de expresiile populare, înlocuesc pe *una ca asta* prin *așa ceva* (șters și chiar trivial). Alte cazuri de sens neutru al lui *asta* nu cred necesar să înregistrez. Să se compare doar o construcție ca următoarea : *Ei na!, de unde ți-a mai venit și a s t a 'n cap?* (Caragiale), care se bucură de o largă circulație.

§ 5. Cât despre *ăla*, *aia*, etc., am spus deja că valoarea lor expresivă este și mai mare (încercând să explic pentruce). Iată, mai întâiu, exemple din vorbirea zilnică, pe care le alcătuesc eu așa fel, încât să semene, adică să fie paralele, cu cele date chiar acum pentru *ăsta*, etc. : *Ă l a (a ś e a l a) a făcut blestemăția? Nu mă mir!*; *Tocmai pe ă l a (a ś e a l a) l-ați nimerit! Cine nu știe că nu-i bun de nimic?*, etc.

Din cauză că disprețul pe care-l poate exprima pronumele demonstrativ al depărtării este mai puternic, limbajul familiar a ajuns să-l utilizeze foarte des cu sensul de 'golan', derbedeu, secătură' (despre bărbați) și de 'ușuratică, stricată, prostituată' (la adresa femeilor). De fapt, se întâmplă ca subiectul vorbitor să se înșele (chiar cu știință sau cu voință), căci nu totdeauna oamenii la care se referă sunt în realitate așa cum îi prezintă sau și-i închipue el. Acest amănunt n'are însă importanță. In astfel de cazuri interesează numai atitudinea strict subiectivă a celui care vorbește, fiindcă ea, adică izvorul ei (nemulțumirea), îi dictează tonul, cuvintele, construcțiile, etc. De ex. : *Un ă l a..., un prăpădit de amploiat, n'are chioară în pungă...* (vorbește Jupân Dumitrache). Eroul lui Caragiale se pune din punctul de vedere al poziției sociale : el, om cu stare, negustor, căpitan în garda civică, etc. pe când celălalt, vorba lui, un « prăpădit ». Dar disprețul boga-

[1] Sau, cu forma moldovenească a pronumelui: *Aista-i...?*

tului (am zice al burghezului) pentru cel sărac (pentru proletar) ar fi mult mai mic, dacă « ăla » nu s'ar fi făcut vinovat de o mare necuviință: s'a uitat tot timpul reprezentației dela « Union » la soția și cumnata lui Jupân Dumitrache, încercând să le facă curte. Evident că nici îndrăzneala lui Rică Venturiano (căci el este « prăpăditul ») n'ar fi indispus, ea singură, pe Dumi rache, dacă n'ar fi fost întovărășită de o situație materială atât de proastă (după părerea acestuia). Deci cele două cauze (una de ordin social sau teoretic, cealaltă de ordin strict personal) merg mână în mână, pentru a produce maximum de nemulțumire în sufletul eroului nostru. Înțelegem astfel ce bogat în tot soiul de nuanțe (intelectuale și afective) poate fi acest simplu pronume *ăla*, care-i mai elocvent decât o întreagă descriere. Alt exemplu (imitat, pare-se, după cel precedent) : *Un ă l a sclivisitu, monșer, din generația tânără* (AL, 4 Oct. 1936, p. 7). Aici vorbitorul este indignat și pentru motive personale (« sclivisitul » se purtase, să zicem, obraznic, etc.), dar și pentru considerente de natură principială : în calitate de om matur sau, dacă vreți, bătrân, în orice caz aparținând la o generație prin excelență serioasă (cum sunt... toate generațiile trecute), el nu poate avea decât dispreț pentru tineri, care, prin definiție, trebue să fie plini de cusururi și de păcate! Sau: *Cunoaște Cutcudache « niște ă i a » care mănâncă după... rețetă...* (RB-R, p. 84), unde avem simplu dispreț, foarte vizibil, de altminteri, pentru oamenii care țin regim alimentar.

Femininul *aia* (și numai subt acest aspect fonetic) [1] are obișnuit înțelesul de 'femeie stricată ; femeie ușuratică, dispusă în orice moment să-și satisfacă plăcerile' : *o aia* însemnează exact același lucru ca 'o prostituată, o cocotă', etc. (tot așa *una de alea* sau, cum se spune foarte des astăzi, *una d i n alea*). Ex. : *Boierul era și el destul de bun și avea drept să-și ia o ibovnică pe plac, și mai bine una de-a lor decât cine știe ce pațachină de pe la Șantan, care să se țină mare, cum* [sic!] *de vale la Mărculești, unde pălmașii erau prigoniți de o a i a* (Răd I, p. 81). Autoarea reproduce, oarecum însușindu-și-le, subt forma vorbirii indirecte, comentariile țăranilor despre legăturile amoroase ale proprietarului lor cu o femeie din sat, care, de altfel, nu era chiar țărancă, întru cât tatăl ei făcea pe administratorul « boierului ». Sau : *Femeile erau confidentele, prietenele lui, îi mai erau și iubitele... Femeile cinstite!... Nu s'ar fi apropiat de una din a l e a...* (ibid., p. 367) [2]. Mai palidă este nuanța peiorativă a lui *alea* în gura lui Jupân Dumitrache, când spune : *Ba să am pardon! Știu eu ce vrei dumneata să zici... Dar nevastă-mea nu-i d'a l e a, domnule.*

Nu totdeauna disprețul predomină asupra altor stări sufletești, așa că sensul lui *aia* sau, de astădată, *aceea* apare mult atenuat. De pildă : — *Ce e cu adevărat între Ludwig și... a c e e a?* (VR, Sept.-Oct. 1935, p. 56 : vorbește soția lui Ludwig, întrebându-se despre relațiile bărbatului ei cu o femeie, pe care o bănuește că i-ar fi amantă) : aici personajul ezită (cf. punctele de suspensie), când trebue să pronunțe numele femeii incriminate, nu pentrucă nu i l-ar ști, ci pentrucă numai unei femei cinstite, sincere față de tine, etc. îi poți spune cu numele ei. Avem și aici dispreț, din moment ce eroina presupune că între soțul ei și femeia aceea sunt legături nepermise, dar avem mai ales nemulțumire (și împotriva

---

[1] Urmează că valoarea afectivă aici în discuție s'a născut în Muntenia.

[2] *Alea* este subliniat de autoarea însăși, care vrea să atragă atenția cetitorului asupra semnificației speciale a acestui cuvânt.

bărbatului), apoi resemnare, probabil și teama de a invoca numele propriu (cu nădejdea că, procedând astfel, poate nu-i adevărat ce-și închipue ea). Deosebirea dintre exemplul acesta și cele de mai sus iese la iveală și din înfățișarea pe care o are pronumele : acolo *aia* (și *alea*), aici *aceea* ; acolo forma familiară și populară, deci vulgară și trivială (ca posibilități oarecum teoretice), aici forma literară, adică distinsă, potrivită cu starea sufletească a subiectului vorbitor, care nu izbucnește indignat de cele ce bănuește, ci suferă resemnat și discret.

Pronumele demonstrativ apare în locul unui substantiv și atunci când nu găsim repede, imediat, numele noțiunii, fie din cauza unei deficiențe momentane a memoriei, fie pentrucă nu știm cum i se spune. Bine înțeles, subiectul vorbitor poate numai să afecteze un lapsus al memoriei sau ignorarea numelui. In asemenea cazuri intervine și intenția de a glumi, mai exact, de a obținea anumite efecte. De pildă : *L-am întâlnit pe... ă l a*[1], *cum îi zice? Ă l a nalt, cu capul mare cât dovleacul.* Iată și un citat propriu zis : *Un motor... cu niște a l e a albe, care se înșurubează* (AL, 6 Iunie 1937, p. 13 : autorul se pune în situația unui băiat de țăran care face pe « lift-boy »-ul și vorbește despre ascensor, cu diversele lui piese, ale căror nume nu le cunoaște). Sau : *Un ă l a cu clește voia să intre în vagon* (dintr'o schiță umoristică, al cărei autor am neglijat să-l notez : povestitorul știe cum se zice conductorului sau șefului de tren, dar nu vrea să-i spuie titlul și recurge la pronumele *ăla*, care, prin lipsa lui de precizie, poate deștepta diverse imagini, fie comice, fie de altă natură). Cf. și *Dă-mi înscris pe Gagamiță ă l a, să nu-i uit numele...* (Caragiale) ; *l-a strigat Gheorghe, ori Grigore c e l a...* (AL, 26 Apr. 1936, p. 7).

In chipul acesta n'a fost greu ca ambele pronume demonstrative să ajungă în vorbirea curentă niște cuvinte menite să exprime tot ce nu putem indica cu adevăratul nume, din cauză că acesta nu ne vine în minte. Se știe că oamenii cu mai puțină cultură sau complet inculți, nedeprinși să mânuiască un vocabular mai bogat, preocupați de nevoile vieții zilnice și de aceea puțin atenți atât la lucrurile care ies din sfera preocupărilor obișnuite, cât și la modul cum le exprimă, întâmpină dificultăți mari la găsirea termenilor de care au trebuință, chiar când e vorba de noțiuni curente, și atunci îi înlocuesc prin *acesta* și *acela* (cu toate formele lor din limba familiară și populară). Ex. : *s'o arăt de formă la unul din ă ș t i a* [medici!] *de nervi* (Răd II, p. 192). Evident că în astfel de împrejurări pronumele demonstrativ nu are nicio valoare stilistică, ci a devenit o simplă formă gramaticală (mai bine zis a redevenit, fiindcă din capul locului și până astăzi, în atâtea alte cazuri, el este un element strict gramatical)[2].

---

[1] Sau, în dialectul moldovenesc, *pe... ś e a l a* (așa dar fără *a* inițial). La fel cu pronumele *acesta*: *Ai auzit? A murit... ă s t a* (sau *i s t a*), *cum îl chiamă, frate?*

[2] Ex.: *alte alea* (HYSt, p. 335), cu diverse nuanțe semantice, apoi mold. *toate cele(a)* ; *Eu, ca ă l a , cumnat mai mare, cum am zice ca și un frate* (Caragiale); (*Dar ailalți ce mai fac?...*) — *Sunt bine, cu munca, cu a l e a...* (Br-V). Cf. și formula stereotipă *vorba ceea*, atât de frecventă la Creangă, atunci când acesta « citează » (proverbe, etc.) și atât de trivializată în vorbirea semi-docților (*mi-am cumpărat și eu o pălărie, v o r b a c e e a*; *mă dusei și eu în oraș, v o r b a a i a*). *Ca cela* (și *ca ăla*) sunt adesea sinonime cu *ca prostul cela*: *am adormit ca un ă l a* (Gl, 14 Iulie 1940, p. 2); *zic și eu c a* (*p r o s t u l*) *c e l a, că n'ar fi rău să fie bine.* Alt sens au *ca acela, ca aceea* în turnura populară bine cunoscută și întrebuințată de Creangă: *unde nu dă o căldură c a a c e e a* (adică 'mare, grozavă, ca aceea pe care o știu eu ori o știm cu toții'). Aceste uzuri le studiază J. BYCK, *Bull. lingu.* VII, p. 144 urm.

§ 6. Şi pronumele nedefinit cunoaşte des funcţiuni stilistice. La baza lor stă sensul lui vag, nelămurit : prin simplul fapt că un obiect cu privire la care suntem informaţi îl prezentăm (intenţionat!) ca şi cum n'am şti nimic despre el, fie înlocuindu-i numele printr'un pronume nehotărît, fie întovărăşindu-l cu un adjectiv nehotărît, obţinem efecte stilistice. De ce prezentăm un obiect cunoscut drept ceva necunoscut? Pentrucă suntem nemulţumiţi, şi această stare sufletească ne îndeamnă să micşorăm, cu voinţă, importanţa obiectului care ne-a produs nemulţumirea. Căci asta însemnează întrebuinţarea pronumelui nedefinit în locul sau înaintea numelui : reducem valoarea obiectului până la minimum, până la înglobarea lui într'o masă anonimă, neprecisă.

Când ne-am ocupat de substantiv, am arătat că un nume propriu poate fi tratat ca unul apelativ şi, în consecinţă, apare însoţit de adjectivul nehotărît *un*, *o*. Mai cu seamă forma negativă a acestuia ne întâmpină adesea : *niciun*, *nicio*. La exemplele date acolo din vorbirea familiară şi populară adaug acum câteva găsite în limba scrisă : *Nu e vorba de niciun el şi de nicio ea* (AL, 24 Apr. 1938, p. 15 : autorul vorbeşte despre romanul « *Ea* » al lui Ivan Bunin şi, introducând pe cetitor în atmosfera cărţii, anunţă că, deşi titlul sună cum vedem, n'avem a face cu un erou, *el*, şi cu o eroină, *ea*) [1] ; *Cine e Lică, pretinsa lor rudă? Ştie Nory cam cine e, de ce se dă drept ruda lor? Nory nu ştie de nicio rudă, de niciun Lică* (Răd II, p. 90) [2].

Intrebuinţat singur (subt forma *unul*, *una*), acest cuvânt exprimă foarte clar dispreţul, adică nemulţumirea subiectului vorbitor. Bine înţeles, dacă momentul psihologic cere asta. Căci *unul*, *una* apar extrem de des în vorbire cu simpla lor valoare gramaticală, fără nicio nuanţă stilistică. Când nu ştim, într'adevăr, nimic despre cineva, nu-i cunoaştem nici măcar numele, şi totuşi trebue să vorbim despre dânsul, este clar că nu-i putem spune decât *unul*, *una*: *A venit unul, nu ştiu cum îl chiamă, vrea să vorbească cu D-voastră ; Când am intrat în casă, am dat peste una, îmbrăcată prost, care aştepta şi ea*. In astfel de exemple, *unul* şi *una* pot fi înlocuite prin *cineva*, care, oricum l-am utiliza, nu poate exprima o nuanţă afectivă [3]. Dacă ne gândim însă la o persoană cunoscută, ba încă bine cunoscută, şi, fie că-i spunem numele, fie că nu i-l spunem, recurgem la pronumele nedefinit, valoarea stilistică a acestuia apare numaidecât : *Ai auzit de un romancier Ionescu?* [4] *Habar n'am de el* (sau *i-am cetit şi eu un roman grozav de slab !*) Sau mai « tare » : *Am cetit un roman de unul Ionescu* (*mi se pare că aşa-i zice*).

[1] In acest citat avem un pronume personal, nu un substantiv, dar valoarea sintactică a pronumelui este aceea a unui substantiv, nu numai pentrucă orice pronume adevărat este, din punct de vedere sintactic, identic cu un substantiv, ci şi pentrucă, în cazul de faţă, *el* este egal cu un nume propriu, tot aşa *ea* (ca şi cum am spune *Petru şi Maria*).

[2] Aici *niciun Lică* pare a fi atras de *nicio rudă* (numele propriu *Lică* este asimilat cu apelativul *rudă* dinaintea lui). — Subt aspectul afirmativ *un* poate sta şi înaintea unui numeral, spre a arăta aproximaţia: *un douăzeci de lei*, *un cinci sute de lei*, etc. (în vorbirea cam periferică). Interesant este că formula se găseşte în italieneşte: *un quaranta lire* (M. RUFFINI, *Verso una nuova grammatica*, Milano 1939, p. 7).

[3] Cf. şi (*Cunoaşte acum şi pe părinţii lui Nicuşor*) *tatăl, unu gros, negru, păros, cu o mutră aspră...* (Br-V), unde *unu* însemnează 'un om, un individ' (cu uşoară nuanţă peiorativă, care izvorăşte mai mult, poate exclusiv, din descriere).

[4] Pun un nume fictiv, spre a nu... trezi susceptibilităţi. (Presupunem, negreşit, că acest romancier este foarte cunoscut, ba chiar şi apreciat !)

Nu m-a plăcut deloc. Această de a doua construcție conține pronumele nehotărît subt forma lui întreagă, deși după el urmează imediat numele propriu. Ne-am aștepta să avem *un Ionescu*, nu *unul Ionescu*. Se zice și așa, dar cu sens deosebit : *un Ionescu* însemnează 'unul dintre mai mulți Ionești' (așa cum *un om* însemnează 'unul dintre toți oamenii de pe lumea aceasta'), *unul Ionescu* arată că-i vorba despre un a n u m i t Ionescu. De ce numele propriu este precedat totuși de forma substantivală și nu de cea adjectivală a pronumelui? Fiindcă, la început, s'a zis : *am vorbit cu unul* (al cărui nume subiectul vorbitor nu-l cunoaște sau nu-i sigur că-l cunoaște, dar ține să-l spuie, ca să vadă dacă-i așa, să capete confirmarea partenerului, etc., și de aceea, după ce a întrebuințat pronumele articulat, potrivit normei gramaticale, dă și numele, presupus de el, al personajului)... *Ionescu*. Intre *unul* și *Ionescu* a existat, la început, când construcția era pur gramaticală, o pauză, și încă mare : subiectul vorbitor se oprea, după *unul*, ca să-și aducă aminte numele. Și astăzi se face pauză între cele două cuvinte, dacă situația (subiectivă și obiectivă) se prezintă cum am descris-o. Când vrem să ne arătăm însă disprețul față de *Ionescu*, pe care-l indicăm întâiu prin pronumele nehotărît *unul*, pauza poate dispărea sau chiar dispare (după cum intențiile noastre ironice sunt mai pronunțate sau mai puțin pronunțate).

Unul, *una* pot avea și alte valori stilistice. In *Na !, asta-i încă u n a* (Creangă) pronumele însemnează 'necaz, belea' (s'a rupt capătul oiștii dela căruța lui moș Nichifor), pe când în (*Cine ți-a vârît în cap și una ca aceasta*) *acela încă-i u n u l* are sensul de 'prost, mintos (ironic), berechet'. Inteles vag și totuși expresiv (cf. *acela*, § 5) găsim apoi, în mai largă măsură, la *una* (neutral) din formula, iarăși frecventă în vorbirea populară și familiară : *Știi u n a, moș Luca... ; știu u n a și bună* (: *Să-mi slujesc stăpânul cu dreptate*), ambele la Creangă. Povestitorii de anecdote, de « bancuri », etc. anunță de mai înainte pe ascultători cu formula *una bună*, căreia-i lipsește însă expresivitatea semenelor ei populare. Să se compare și *una alta*, *din una alta*, etc., unde cele două nedefinite mai des întrebuințate apar împreună. Un exemplu elocvent, care arată clar semnificația amândorora, este : *n'apuc bine a scăpa de u n a și dau peste a l t a* (Creangă). Cf. și (*Care om n'are slăbiciune de ceva?*) *Unul de u n a, altul de a l t a* (Br-V). Iată și un citat pentru *una bună : ...la fiecare dată le rezerva « u n a b u n ă », aceeași...* (Răd I, p. 222 ; vezi și p. 360, cu formula tot în ghilemete). Chiar când se întrebuințează la tot pasul, acest pronume își păstrează forța expresivă, cum probează formule ca *i-am dat u n a*; *ți-oiu trage u n a acuș !*, etc., unde *una* stă pentru 'o palmă, o lovitură'.

§ 7. Și *altul*, *alta* au, în condiții oarecum asemănătoare cu cele arătate la *unul*, *una*, valoare afectivă. Deși se referă tot la pers. III, deci la obiecte absente, acest pronume se poate întrebuința și cu privire la cineva prezent. Să ne închipuim că discutăm cu mai mulți prieteni și că părerile noastre nu sunt aprobate de toți : după ce unul ne-a întrerupt, făcând o obiecție, suntem întrerupți de al doilea, al treilea, etc. Acest lucru ne poate enerva, fie pentrucă nu ne place să fim contraziși, fie pentrucă obiecțiile ni se par copilărești, etc. Atunci exclamăm, nemulțumiți, la întreruperea adversarului al doilea sau al treilea : *altul !* Acest cuvânt însemnează, după împrejurări (adică după intensitatea supărării noastre) *alt ignorant*, *alt caraghios*, *alt prost*, etc. Grație faptului că nu precizăm ce vrem să spunem (și din cauza pronumelui n e h o t ă r î t, dar și fiindcă-l întrebuințăm singur), semnificația lui *altul* poate fi bogată și variată în nuanțe stilistice.

Subt forma-i feminină *alta*, acest pronume apare și mai des, căci pe de o parte poate fi întrebuințat la fel cu masc. (*altul*) când se referă la femei), pe de alta însă are valoare neutrală [1]. Astfel în vorbirea familiară și populară Românul utilizează neobișnuit de des pe *alta* (de obicei ca exclamație) cu sensul de 'altă pozně, altă bazaconie, altă comedie', în special când este surprins, nemulțumit, etc. de o veste sau de o întâmplare care-l privește de aproape și care vine după una similară precedentă. De pildă (în dialog) : *Știi că plec la vânătoare* (spune soției soțul, care de abia s'a întors dintr'o călătorie sau dela o distracție). *Ei, a l t a, acuma* (răspunde soția, surprinsă și enervată în același timp). Tocmai fiindcă pronumele apare singur și, deci, în locul lui ascultătorul poate pune orice substantiv, valoarea stilistică este neobișnuit de mare : ecoul trezit în sufletul partenerului are tot felul de nuanțe [2].

Și alte limbi cunosc această întrebuințare a pronumelui nehotărît, corespunzător rom. *altul*, *alta*. Cf. ital. *eccone un' a l t r a* (cuvânt cu cuvânt 'iată alta la fel, dintre cele de care am mai avut'), despre un lucru neplăcut, frc. (dial.) *autre* 'diable ; cochon' [3], pentru care v. LEO SPITZER, *Le français moderne* III, p. 182—184 (printre alte exemple franțuzești, autorul dă și pe *ça n'a pas d' a u t r e importance ; c'est un a u t r e idiot !*, unde *autre* are deasemenea valoare expresivă sau intensivă, dar se explică, mai de grabă, ca produs al unei comparații : *c'est un autre idiot !* însemnează 'a l t idiot, decât cel pe care-l știm', adică un 'idiot de altă specie'; explicația s'ar potrivi, în parte și pentru rom. *altul*) [4].

§ 8. Privitor la celelalte pronume nedefinite este sigur că se pot găsi mai multe fapte asemănătoare, adică uzuri stilistice, chiar dacă eu am înregistrat unul singur. Se știe că *fiecine*, *fiecare* și *fiece* au diverse variante, printre ele *fitecine*, *fitecare* și *fitece* (care, judecând după citatele din *Dicț. Acad.*, s. v. *fie-*, par a fi exclusiv muntenești). Față de primele, mult mai răspândite și consacrate de tradiție ca forme literare, acestea reprezintă o excepție, la fel cu toate cuvintele și construcțiile care au caracter regional, fiindcă nu se bucură de o mai largă răspândire. Urmează că, în gura unui Român care le cunoaște din auzite, dar nu le întrebuințeză obișnuit, aceste variante pot avea o nuanță stilistică (potrivit normei, menționată des în cursul discuțiilor noastre, că tot ce se abate dela limba 'normală', 'regulată' are sau poate avea valoare afectivă, expresivă). Și, într'adevăr, am auzit, tot printre

---

[1] O particularitate sintactică a limbii noastre, care o deosebește de celelalte idiome romanice. Cf. *(ace)asta*, *aceea*, *una*, deja discutate.

[2] Cf. *L-am prins cu a l t a mai boacănă* (Caragiale), unde, în ciuda determinativului atât de expresiv, nu simțim prea lămurit sensul afectiv, probabil, pentrucă lipsește 'exclamația'.

[3] La sensul 'diavol' va fi intervenind și ideea de tabú: teama omului simplu de a spune pe nume ființelor primejdioase.

[4] Vezi și cele spuse despre *unul*, *una* (§ 6). Să se adauge *am mai auzit u n a !*, foarte frecvent în vorbirea populară și familiară, apoi *asta încă-i u n a !* Ambele construcții pot fi puse, în ce privește valoarea lui *una*, alături de *alta !* De altfel aceste două pronume apar des în construcții oarecum fixe: *am mai vorbit de u n a, de a l t a*; *p â n ă u n a a l t a suntem siliți să răbdăm* (AL, 27 Oct. 1935, p. 3). Se știe că *unealtă* provine din *una alta*, și anume din pluralul *une alte* = *unele* (și) *altele*. Cf. pop. *n'avem nici de u n e l e*, pop. și fam. *am eu a l t e l e pe cap acuma*, etc. Poate că și rom. *altul* are sensul de 'prost' în *vezi de a l t u l !* 'șterge-o !, pleacă !' (adică 'încearcă să păcălești alt prost, că pe mine nu poți').

Munteni[1], dar acolo unde (ca la Buzău) formele curente ale acestui pronume sunt *fiecine*, *fiecare* și *fiece*, spunându-se *fitecine*, etc., cu sens ironic (glumă sau satiră). Astfel, vorbind despre cineva care se consideră superior altora (prin poziție socială, avere, inteligență), cel nemulțumit de această atitudine zice: *Crezi că N. este un f i t e c i n e?!*; *Parcă N. se poate mulțumi cu f i t e c e (lucru), ca unul de-alde noi?!* Ironia rezultă și din ton, dar și din întrebuințarea acestei forme pronominale neobișnuite în alte împrejurări. (Căci în exemple ca cele date aici nu se întâlnesc variantele normale *fiecine* și *fiece*.)

[1] Asta ar fi o dovadă că *fi(e)tecine*, *fi(e)tecare*, etc., pe care *Dicț. Acad.* le califică drept învechite, au existat pretutindeni în Muntenia, dar, cu vremea, au dispărut din unele regiuni. In această ipoteză, nuanța stilistică vine dela caracterul lor arhaic, nu dela cel dialectal (în fond, nicio deosebire: fie arhaice, fie dialectale, astfel de forme sunt rare, deci 'anormale' 'neregulate', și atâta ajunge pentru ca ele să devie expresive, tocmai prin faptul că diferă de cele 'normale', 'regulate').

CAP. IV: NUMERALUL

§ 1. Un fapt interesant, care, din cauza originii lui, aparține însă numai limbii vorbite și scrise a oamenilor culți, este întrebuințarea numeralului cardinal *unu*, subt această formă (substantivală!), chiar atunci când după el urmează imediat numele noțiunii. Ex.: *Familia lui reumatică, alcătuită din u n a nevastă și patru plodani* (LR, 20 Aug. 1938, articol de Virgil Gheorghiu)[1]. Procedeul acesta nu-i uzitat în vorbirea obișnuită, dar a devenit o adevărată normă în limbajul comercial (și în cel administrativ, dacă se referă la chestii economice, cu cifre și socoteli), unde existența lui se datorește, în primul rând, necesității (de ordin tot material, adică financiar), de a evita confuziile între *o* și alte numerale. A intervenit, probabil, și un fapt de natură pur lingvistică: singurul numeral cardinal cu aspect dublu (adjectival: *un*, *o* și substantival: *unu*, *una*) este acesta, toate celelalte având o singură formă (pentru ambele funcțiuni)[2]. Valoarea expresivă (care-i totdeauna ironică: cel care spune *una nevastă* înțelege să râdă) provine și dela 'anormalitatea' aspectului gramatical, dar și, mai ales, dela imaginea care se deșteaptă în mintea ascultătorului, datorită împrejurării că se pun membrii unei familii omenești pe același plan cu obiecte negociabile (de pildă capete de vită și alte mărfuri similare). Așa dar dispreț, real sau numai aparent, pentru soție și copii, pentru ființa umană în general. Totodată acest mod de a vorbi amintește procesele-verbale, cu atmosfera și stilul lor caracteristic, încheiate de organele polițienești inferioare: *Ne-am transportat la fața locului și am constatat că averea sus numitului constă din una casă de locuit, una șură...*[3].

O formulă asemănătoare (prin originea, ca și prin efectele ei) este așezarea numeralului după substantivul care arată obiectele numărate (chestie mai mult

---

[1] Cf. și *Așa dar u n a lume s'a cam supărat* (Azi, 10 Martie 1940, p. 8), unde intenția satirică se manifestă exagerat. Aici *una* poate fi interpretat și ca pronume nedefinit.

[2] In ce privește nevoia de a evita confuziile (mai ales în scris, de pildă în telegrame de afaceri), să se compare *patrusprezece* pentru *paisprezece*, *șasezeci* pentru *șaizeci*, etc. Și fără să fie vorba de un amestec propriu zis cu alte numerale, *una* este mai clar decât *o* (din cauză că are două silabe, tot așa *p a t r u sprezece*, *ș a s e zeci*).

[3] Trebue precizat, ceea ce rezultă, de altfel, din discuția de până aici, că numai femininul numeralului *un*, *o* capătă, în condițiile arătate, forma substantivală. Masculinul rămâne subt aspectul lui adjectival (*un grilaj*, *un beciu*, etc., nu *unu grilaj*, *unu beciu*, etc.). Această deosebire se datorește, probabil, originii s c r i s e a procedeului: *o* poate fi ușor schimbat în altă cifră (de către cel ce ar avea interes să-l schimbe), pe când *un* nu. Iar forma scrisă a ajuns vorbită, în sensul că cetitorul unei telegrame, al unui proces-verbal sau inventar a pronunțat numeralul așa cum era scris, nu cum există în vorbire.

de sintaxă). Deoarece în limbajul comercial se spune *lei două sute, sticle de vin trei sute cincizeci*, etc., se spune, cu intenții glumețe, și *elevi douăzeci* (*am intrat în clasă și am găsit elevi douăzeci*); *locuitori cinci mii* (*orașul X. are boi șapte sute, porci o mie cinci sute și locuitori cinci mii*), etc. Astfel de construcții apar însă mult mai rar decât cele precedente.

§ 2. Trebue amintită de asemenea înlocuirea ordinalului prin cardinal: *capitolul cinci, anul doi*, etc. (în loc de *capitolul al cincilea, anul al doilea*, etc.). In vorbirea (cred că și în scrisul) tinerilor (elevi, studenți, etc.), apoi în aceea a militarilor (*compania trei, plutonul patru, bateria doi*), modul acesta de a se exprima este 'normal', prin urmare lipsit de orice valoare stilistică. Dimpotrivă, pentru oamenii care întrebuințează, în astfel de cazuri, numeralele ordinale, așa cum prescrie gramatica, pe baza uzului consacrat prin tradiție, această formulă sintactică poate avea o semnificație specială, poate fi, adică, utilizată cu intenții stilistice (ironie). Cât despre origine, cred că trebue s'o căutăm tot în stilul comercial, unde prezența ei se explică prin nevoia (iarăși de natură economică: economisirea timpului și, deci, a banilor) de a scurta vorba, de a întrebuința numai materialul lingvistic strict necesar pentru a se înțelege. A contribuit, cu siguranță, la răspândirea construcției și limbajul militar, unde, foarte probabil, ea s'a născut independent de orice influență din afară, și pentru motive analoage: în timpul serviciului (instrucție, marșuri, etc.) se impune cât mai multă acțiune, așa dar cât mai puțină vorbă. Cum se face că procedeul s'a generalizat, cel puțin printre tineri? Numeralul cardinal este mai concret, căci arată cu adevărat n u m ă r u l obiectelor pe care ai impresia că le vezi unul câte unul, pe când cel ordinal indică l o c u l ocupat de un obiect într'o grupă de obiecte identice (ideea de număr există și aici, dar e ștearsă, cade pe un plan secundar în comparație cu aceea de 'ordine')[1]. Afară de asta, numeralul cardinal, grație faptului că servește la numărătoarea obiectelor de tot felul, are o întrebuințare mai largă decât celelalte, așa că vine mai lesne în conștiința subiectului vorbitor, care, de aceea, este dispus, câteodată poate silit, să se folosească de el în locul celui ordinal, dacă nu rezultă din aceasta niciun inconvenient în legătură cu înțelegerea celor ce vrea să spuie.

§ 3. Vorbirea populară și cea familiară se servesc la tot pasul de câteva formule în care intră, subt forma lor feminină, dar cu înțeles neutral, primele două numerale din seria cardinalelor și care, deși devenite adevărate clișee, prin fixitate, ca și prin marea lor frecvență, continuă să aibă o mare valoare expresivă. Ex.: ...*și u n a - d o u ă, la pupăză*; (*flăcăul era chitit la locul său*) *și nu se da c u u n a, c u d o u ă; și n i c i u n a, n i c i d o u ă* (*odată începe a bate la poartă*), toate din Creangă. Pretutindeni funcțiunea este adverbială (de mod), iar sensul, după împrejurări, 'mereu, repede, imediat'. Punctul de plecare îl constitue « numă-

---

[1] La o influență din partea limbii franceze, unde în mod obișnuit numeralul cardinal se întrebuințează mult mai des decât cel ordinal (de pildă numele suveranilor este, dela al II-lea înainte, urmat de cardinal, nu de ordinal, ca la noi), nu ne putem gândi, pentrucă fenomenul se explică suficient în chipul arătat aici, prin mijloacele proprii ale limbii noastre (adică, în fond, cu ajutorul momentului psihologic, a cărui expresie lingvistică poate fi identică pretutindeni, fiindcă el însuși este identic în toate părțile). Cf. KARIN RINGENSON, *Le rapport d'ordinaux et de cardinaux dans les expressions de la date dans les langues romanes*, Paris 1934. Și alte limbi cunosc fenomenul, care s'a gramaticalizat (v., de pildă, W. HAVERS, *Handbuch der erklärenden Syntax*, p. 116).

rătoarea » : 'cât ai zice una, două', adică în foarte scurt timp, sau (dacă construcția e negativă) 'nici cât ai număra dela una până la două', eventual 'fără să spuie măcar una-două', 'fără nicio introducere, brusc'. Trebue să avem în vedere și altceva. Cu toate că nu putem preciza totdeauna ce noțiune reprezintă numeralul (și oricare alt cuvânt formal) subt aspectul lui neutral, în cazul de față cred că intervine ideea de 'vorbă' : *nici una, nici două* este simțit ca echivalent al lui 'nicio vorbă' (= 'nici o vorbă, nici două vorbe' sau 'nici așa, într'un fel [= una!], nici altfel [= două]'). Situația se prezintă asemănător, poate chiar identic, la *nu se da cu una, cu două*. Noțiunea pură de număr apare numai la *una-două*, fără să avem toată siguranța că, măcar în anumite condiții, subiectul vorbitor nu se gândește, o clipă, la un obiect determinat, pe care-l 'numără'.

Mai puțin expresive sunt *d i n d o u ă u n a : ori tu mă iubești... ori nu...* (Caragiale) și *u n a - i u n a, d o u ă îs mai multe* (Creangă), deși ultima, foarte răspândită (în momente de enervare, etc.), mai ales la țară și la periferia orașelor, poate sta, fără să pălească, alături de precedentele.

Dintre celelalte numerale interesant este *odată*, în construcții ca acestea : *Și atunci, o d a t ă se suie în pod (și coboară de-acolo un căpăstru)* ; *Ș'o d a t ă chiamă spânul pe Harap-Alb*; *o d a t'o și halește și nu zice nimica* (Creangă). Insemnarea acestui numeral, pus de gramatici în grupa 'adverbialelor', este aici cea originară, adică etimologică : 'o singură dătătură' [1], 'săvârșirea o singură dată a acțiunii', deci 'săvârșirea ei în timpul cel mai scurt'. De aici nuanța mai mult, poate chiar exclusiv, modală, care implică și energie, pe lângă iuțeală : un lucru făcut d i n t r ' o d a t ă (= dintr'o singură lovitură, etc.) și, bine înțeles, făcut cum trebue, presupune vigoare, pricepere, etc. din partea autorului. Așa-mi explic eu marea expresivitate a acestui simplu numeral, mai cu seamă în tovărășia unor substantive ca *om, femeie, bărbat, flăcău*, etc [2]. (când ele reprezintă oarecum specia respectivă, 'ideea', noțiunea ideală). *Odată om* se spune, foarte des, și în vorbirea familiară, nu numai în cea populară, despre un exemplar uman desăvârșit, care a fost din capul locului (= dintr'odată, dela naștere, din clipa când a apărut pe lume) reușit și definitiv [3] : 'autorul' lui n'a mai avut nevoie să revie, spre a-l corija și perfecționa. S'a zis, la început, cu siguranță, despre obiectele lucrate de om, în primul rând despre cele « turnate » [4], la care operația turnării dura, într'adevăr, foarte puțin (se făcea *o d a t ă* = dintr'odată) și, mai ales, putea reuși, în chip desăvârșit, din primul moment ('din prima lovitură' = 'din prima d a t ă'). Cf. la Creangă : *fii o d a t ă bărbat și nu-ți face voie rea.*

Sinonime afective cu *odată om, odată femeie*, etc. sunt *un om și jumătate, o femeie și jumătate*. Asemănarea lor nu se reduce la factorul semantic, ci are și un temeiu formal : *jumătate*, deși substantiv, exprimă o noțiune numerică (de cantitate, dar o cantitate precisă, la fel cu numerele propriu zise) și de aceea este simțit

---

[1] Știu că acest cuvânt este ca și neexistent, căci nu-i cunoscut mai de nimeni, dar mi se pare foarte potrivit pentru redarea ideii mele.

[2] Oamenii culți întrebuințează și pe *filosof, doctor, inginer, profesor, ministru*, etc., așa dar orice substantiv care exprimă și o calificare (la fel cu adjectivele).

[3] Să se compare sinonimul trivial *fătat*, nu *c...t*. Creangă are *fătat, nu ouat*.

[4] Cf. expresiile, atât de numeroase, în care figurează acest adjectiv, cu sensul de 'perfect': *haină turnată* (= haină care stă pe corp cum stă în forma pregătită de mai înainte metalul topit). Aceeași imagine la *leit*, sinonimul lui slav.

ca numeral. Sinonimia acestei expresii cu precedenta a dus la contaminarea lor : *om, odată și jumătate* (zice Conu Leonida). In ciuda (sau, mai de grabă, din pricina) exagerării ('un om și jumătate' este, matematic vorbind, mai mult decât 'odată om'), această formulă n'are expresivitatea celei precedente [1].

---

[1] In construcțiile discutate la « Pronume » (capit. III, § 6), *unul, una* ar putea fi, câteodată, interpretate și ca numerale.

CAP. V: VERBUL

Dată fiind bogăția flexionară a acestei părți de vorbire, ne așteptăm să întâlnim multe fapte de ordin stilistic. Așa și este. Pentru a le sistematiza, se impune să le separăm, după forma la care se referă. Marea lor majoritate constau în schimbări de persoană, de număr, de timp și de mod. Dacă ne amintim că izvorul fenomenelor stilistice este tocmai abaterea dela normele strict gramaticale, constatarea noastră pare mai mult decât firească.

§ 1. Despre înlocuirea unei persoane prin alta am vorbit și la «Pronume» (capit. III, § 2). Cum între pronumele personal și subiectul acțiunii exprimate de verb există o legătură atât de strânsă, încât nu ni le putem, de obicei, închipui despărțite, este logic să ne ocupăm de schimbarea persoanei și la studiul pronumelui și la acela al verbului. Acolo am arătat cum pers. I devine, în cursul povestirii, pers. II și cum aceeași persoană este înlocuită prin numele sau 'titulatura' subiectului vorbitor, așa dar prin pers. III. Aici mă voiu opri asupra altui aspect al acestui din urmă fenomen : substituirea pers. I prin pers. III, atunci când vrem să dăm spuselor noastre un caracter general, oarecum filosofic, valabil pentru orice om în condiții similare [1]. Astfel, dacă cineva este ocupat, mai ales se silește să termine un lucru început, și este tulburat de un copil sau de un adult mai tânăr, își exprimă nemulțumirea cam în chipul următor : *Nu-și vede omul capul de treabă, și lui îi arde de vorbă* (sau . . . *și el îți îndrugă verzi și uscate*). *Omul* stă pentru *eu*, deci verbul se află la pers. III (singulară, cu valoare generală) în loc de pers. I. Dar schimbare de persoană avem și în partea a doua a frazei, unde *el* (*lui*) ține locul lui *tu* (*ție*) și face necesară prezența formei de pers. III a verbului. Această schimbare trebue considerată drept urmarea logică a celeilalte : dacă subiectul vorbitor recurge, în ce-l privește pe dânsul, la pers. III, adică la persoana care se potrivește oricui, ca având ori putând avea și sens general, același lucru se cuvine să facă și cu pers. II, să dea, adică, și acesteia o valoare oarecum generală. Cred însă că a mai intervenit ceva, de natură mai puțin intelectuală, anume jena subiectului vorbitor de a mustra direct pe partenerul său inoportun. Când vorbim cu cineva, suntem stăpâniți, nu numai fără să vrem, ci și fără să ne dăm seama, de o tendință pe care, în lipsa altui termen, aș numi-o altruistă : căutăm să ne

---

[1] Să se compare proverbele și maximele, unde figurează de asemenea pers. III, deși ele sunt, de regulă, produse individuale (așa că cel care le-a formulat întâia oară ar fi trebuit să se folosească de pers. I): rodul unor observații, constatări, etc., personale capătă formă generală (pers. III), pentru întărirea adevărului pe care-l exprimă.

apropiem sufletește de convorbitorul nostru, să-l menajăm, să fim politicoși cu el, etc. Această tendință ne împiedecă, cel puțin în anumite momente, să supărăm ori să jignim pe cel cu care discutăm, chiar dacă avem dreptul să-l punem, cum se zice, la locul lui. Intrebuințând pers. III, mai bine spus, evitând pers. I, când e vorba de noi, și pers. II, când e vorba de el, satisfacem într'o măsură aproape egală ambele nevoi din momentul acela : nevoia de a ne arăta nemulțumirea și pe aceea de a menaja, în măsura posibilului, partenerul.

Tot pers. III apare, fie în locul pers. I, fie în locul pers. II (singulare sau plurale), atunci când o întâmplare neplăcută, de care e vinovat și subiectul vorbitor (resp. partenerul lui), o greșeală, etc. provoacă nemulțumirea noastră. Nu spunem, de pildă, *așa-ți trebue, dacă n'ai minte*, ci *așa-i trebue omului, dacă n'are minte*; sau (referindu-ne la noi înșine) : *dacă nu-și caută omul de treabă, așa să pățească* (în loc de *dacă nu-mi caut de treabă, așa să pățesc*). Explicația psihologică dată mai sus se potrivește întocmai și aici.

In limbajul cazarmei constatăm o schimbare de persoană cam curioasă, în comparație cu cele analizate până aici (și totodată ținând seamă de normele gramaticale). Din cauză că persoana cea mai des întrebuințată în mediul militar este a doua singulară [1], există, în mod logic, tendința de a răspândi uzul acestei persoane, de a o utiliza și în cazul când ar trebui alta (anume pers. III). De ex. : *Care ești acolo?* Așa se întreabă obișnuit la armată (întrebarea o pune fie santinela, fie un gradat, fie altcineva, care se află în situația de a întreba, de a se informa despre prezența unui străin, fără drept de a intra în curtea cazarmei, într'o cameră de serviciu, etc.). Sau : *Care ai de reclamat ceva ieși la raport!* In construcții ca acestea n'avem numai schimbare de persoană (interogativul sau relativul *care* cere, gramatical vorbind, totdeauna pers. III, la fel cu *acesta* și *acela*, cu pronumele nehotărîte, etc.), ci și schimbare de pronume. Intr'adevăr, ar trebui *cine* în loc de *care* [2]. Din cauza foarte marii circulații de care se bucură o asemenea formulă în mediul cazon, ea a devenit acolo o adevărată construcție gramaticală. Valoare stilistică nu poate avea decât pentru oamenii din afara acestui mediu, care nu sunt deprinși cu ea. Astfel, când un scriitor (sau un povestitor obișnuit, un subiect vorbitor oarecare) vrea să ironizeze pe un militar sau vrea să caracterizeze o situație în legătură cu viața militară, recurge, între altele, și la acest procedeu stilistic. Se pare că există și civili care vorbesc așa, probabil oameni care, prin poziția lor, prin funcțiunea sau ocupația lor, sunt deprinși să comande, întocmai ca militarii [3].

---

[1] Se înțelege de ce: « superiorii » dau tot felul de comenzi și ordine, fac observații, critici, etc. «inferiorilor », cărora li se adresează, evident, cu pers. II (și anume cu singularul acesteia, fiindcă mai des raporturile sunt dela individ la individ).

[2] Deși amănuntul nu intereseazä discuția de față, cred util să arăt de ce trebue *cine* și nu *care*. *Cine* are valoare generală: *Cine fură azi un ou mâne fură un bou* (= o r i c i n e, tot omul care se găsește sau se poate găsi într'o astfel de situație). *Care* presupune existența unui număr limitat de obiecte, despre care știm ceva de mai înainte (*care dintre voi*; *care din cei trei*, etc.). De aceea, teoretic cel puțin, întrebarea cu *care* este precedată de una cu *cine*: întâiu sunt în necunoștință completă a situației și de aceea întreb cu *cine* (pronumele mai general, fiindcă-i mai nedefinit) și, după ce am căpătat un răspuns, care mă lămurește într'o anumită măsură, dar nu destul, pentru ca să devie de prisos o nouă întrebare, mă folosesc de interogativul *care*.

[3] In momentul când am redactat această parte a lucrării mele nu apăruse vol. I din ALR I, a cărui hartă cu nr. 200 arată că vorbirea populară cunoaște în largă măsură acest fenomen (*care*, interogativ, iar verbul la pers. II singulară sau chiar plu-

Căci găsesc un exemplu de acesta în Act, p. 320, unde vorbește un medic: *A mai promis el* [doctorul Strugureanu] *tuturor biliargiilor și clienților lui Nae și Dumitru câte o « consultație gratuită », dacă fac dovadă că asistă la festival. « C a r e a i ceva la piept sau t e s u p ă r ă ficatul, c a r e n u v e z i bine de departe sau n'auzi, c a r e s u f e r i de picioare sau de râie, t r e c i pela mine să te « examinez » fără parale », a îndemnat el lumea.*

§ 2. Câteodată schimbarea persoanei este întovărășită de s c h i m b a r e a n u m ă r u l u i. In discuția despre pronumele personal am arătat trecerea, în cursul povestirii, dela pers. I la a II-a. Era vorba acolo de pers. I singulară. Se poate înlocui prin pers. II (tot singulară) și pers. I plurală, apoi pers. III plurală. Dacă povestitorul vorbește în numele mai multora (întâmplarea respectivă se referă nu numai la el, ci și la alți oameni, cari au participat activ la ea), evident că se folosește de pers. I plurală. Totuși, când schimbă această persoană cu a II-a, nu recurge la a II-a plurală, ci tot la a II-a singulară. De ex.: *M e r g e m noi cât mergem, și deodată se stârnește un viscol grozav. Ei, ce t e f a c i acum? Unde t e a d ă p o s t e ș t i?* Tot așa, când trecerea se face dela pers. III plurală la a II-a (povestitorul nu raportează fapte săvârșite de el, singur ori împreună cu alții, ci fapte săvârșite de terți). De pildă: *P o r n e s c e i la drum, o i a u când la stânga, când la dreapta, și m e r g'i și m e r g i, până nu mai v e z i bine.*

Explicația acestei nerespectări a numărului am dat-o, indirect, în capit. III, § 2, unde am spus că numai din punct de vedere strict morfologic avem pers. II (pentru pers. I), pe când, în ce privește sensul sau funcțiunea, este vorba de pers. III. Cu alte cuvinte, pers. II servește ca persoană generală. Această valoare o are însă numai pers. II s i n g u l a r ă. De aceea apare ea, în cazuri ca cele arătate aici, și pentru pers. I plurală și pers. III tot plurală.

Din discuția precedentă se vede că pers. II singulară poate înlocui toate celelalte persoane, cu o singură excepție, aceea a pers. II plurale. Această situație se datorește înțelesului general de care am pomenit. Un astfel de înțeles se poate, principial, ivi și în legătură cu pers. II plurală, dar, deoarece avem a face, în fond, cu o s i n g u r ă persoană (persoana căreia îi vorbim) și numai numărul indivizilor diferă, s'ar realiza, prin introducerea pers. II singulare în locul pers. II plurale, o simplă schimbare de număr, nu și una de persoană. Urmarea ar fi că am rămânea la aceeași persoană, a II-a în sens strict (de persoană cu care se vorbește), fără a trece la persoana generală, și acest lucru ar produce nedumerire, confuzie, etc. în mintea ascultătorului, care, după ce a aflat că ne adresăm la mai mulți inși (= pers. II p l u r a l ă), constată că, fără nicio modificare a situației reale, stăm de vorbă cu unul singur.

Așa dar, pers. II singulară se poate substitui chiar persoanei III singulare, ceea ce n'am arătat până acum. De altfel faptul n'are nimic deosebit în el. Din moment ce se poate înlocui pers. III plurală prin a II-a singulară, cu atât mai

---

rală). — O imitație a stilului cazon, desăvârșită, deși cu exagerările impuse de intențiile umoristice ale autorului, găsim în schița lui Tudor M u ș a t e s c u, întitulată « Cazona » (Gl, 19 Mai 1940). Reproduc câteva fraze, care arată că se schimbă nu numai persoana, ci și numărul, într'o... admirabilă neorânduială: *Mahomedanii, care ești... stai pe loc... catolicii fă doi pași înainte și mozaicii un pas înainte...*; — *Ptiu!... Dar proști sânteți, mă, fiți-ar capul al dracului să-ți fie... Drepți!...*; — *E! Acum ascultă la mine aici companie... Dela numărul 1 până la 20 ești Români și te duci la biserică... dela 20 până la 40 ești catolic...* etc.

logic pare (datorită identității de număr) ca înlocuirea să se facă și pentru pers. III singulară. Exemplul dat mai sus, privitor la pers. III plurală, se poate repeta aici: *Pornește el la drum, o ia când la stânga, când la dreapta, și mergi și mergi până nu mai vezi bine*[1].

Schimbările propriu zise de număr ale verbului sunt mai rare[2]. La discuția despre pronume am văzut că în special vorbirea populară preferă, la pers. I, pluralul în locul singularului (= pluralul modestiei)[3]. Există, la aceeași persoană, și pluralul solidarității: subiectul vorbitor, măcar că se referă, adică ar trebui să se refere, numai la el, implică, face solidari cu el însuși, și pe alții, fie pentru a împărți răspunderea, fie pentru a lovi în cei care, deși vinovați ca și el, vor să-l părăsească, etc. Să ne închipuim, de ex., că un străin este surprins de un gest, o atitudine, o faptă a unui Român și-și exprimă surprinderea. Românul poate reacționa spunând: *Așa suntem noi Românii* (sau *noi Orientalii*), deși cazul n'are nicio legătură cu originea etnică sau geografică a celui ce vorbește astfel. Un exemplu foarte bun este următorul (produs al unei întâmplări autentice). Un profesor dela Facultatea de Medicină, cu nume pur grecesc, apostrofează sever pe un student al său, Grec de origine, făcând aluzie la acest amănunt de natură rasială (și dând a înțelege că de aceea «vinovatul» nu s'a purtat cum trebue). Studentul a răspuns imediat: *Așa suntem noi, Grecii, domnule profesor!*[4].

§ 3. Mai numeroase sunt schimbările de timp. Granițele dintre cele trei timpuri principale: prezent, trecut și viitor (singurele timpuri propriu zise ale verbului, căci celelalte exprimă numai nuanțe de-ale acestora), nu se respectă în vorbirea afectivă, care, prin natura ei, se abate dela regulile gramaticii. Pentru sensibilitatea noastră personală, care-i în funcțiune de moment psihologic, o acțiune trecută poate părea prezentă, chiar dacă dela săvârșirea ei a trecut vreme îndelungată. Este destul să-i fie încă vie amintirea, să continue a ne impresiona, așa cum ne-a impresionat în clipa realizării ei (și, pentru asta, nu-i necesară o imaginație sau o sensibilitate deosebită), s'o putem considera prezentă, adică să ni se pară în mod firesc, fără nicio intervenție a voinței, că se realizează subt ochii noștri. Odată creată această situație, perfectul, forma verbului consacrată pentru indicarea acțiunilor trecute, cedează locul prezentului. Avem atunci ceea ce se chiamă obișnuit prezentul istoric. Deseori povestirea (care se referă la evenimente personale, la întâmplări din vieața și experiența subiectului vorbitor) începe cu perfectul, spre a continua apoi cu prezentul, chiar

l

[1] De unde se poate trage concluzia, foarte justă, că în imba noastră pers. II singulară are un caracter mai accentuat de persoană generală decât a III-a singulară, deși, teoretic (și după regulile gramaticale), aceasta din urmă ar trebui pusă, cu mai mult rost, în locul celei generale.

[2] Cel puțin așa rezultă din materialul meu, cam lacunar în multe privințe.

[3] Astfel se va fi explicând *poftim*, care, ca răspuns la o întrebare, este general, indiferent de numărul celor ce vorbesc? Sau, din cauza naturii lui interjecționale, se va fi influențat dela *haidem* (singular și plural)?

[4] Cum vedem, schimbările de număr însoțesc, aproape totdeauna, pe cele de persoană și sunt, în realitate, o consecință a acestora. Iată un exemplu pentru substituire pură de număr, care aparține, dacă nu mă înșel, exclusiv limbii scrise: în locul pers. III singulare, având drept subiect pe *se* (și, deci, valoare absolut generală), unii scriitori pun pers. III plurală, fără subiect, după modelul cronicarilor, care știm că scriau *zic* (pentru *se zice, lumea zice, oamenii zic*) *să se fi întâmplat în zilele lui Tomșa-Vodă o secetă mare*. Fenomenul este, mai degrabă, de domeniul esteticii decât al stilisticii, nu numai pentrucă-i individual, ci și din cauză că, de fapt, n'are expresivitate adevărată.

în aceeaşi frază şi, am putea spune, fără să simtă nici povestitorul, nici ascultătorul (atât de identice sunt, în fond, cele două forme verbale). De pildă: *A m p o r n i t la drum cu noaptea 'n cap, căci ştiam că am mult de mers, aşa cum mă sfătuise cei de-acasă. M e r g eu ce m e r g, când deodată m ă t r e z e s c la marginea unei păduri. Pe unde s'o apuc?* Subiectul vorbitor s e v e d e executând toate acţiunile pe care le raportează. Ele sunt, în momentul povestirii, tot atât de prezente pentru el ca şi atunci când au fost săvârşite.

Ceea ce la oamenii obişnuiţi şi în vorbirea de toate zilele se petrece spontan, am zice, într'un anumit sens, inconştient (adică fără intenţie), la scriitori se produce deliberat, cu voinţă. Ei ştiu că acest procedeu stilistic înviorează povestirea, apropiind întâmplările de momentul prezent, şi de aceea îl utilizează ori de câte ori li se pare potrivit cu efectele estetice pe care le urmăresc. Foarte des lipseşte orice gând de a impresiona pe cetitor. Aceasta se întâmplă nu la scriitorii propriu zişi, vreau să spun la poeţi, ci la istorici, de pildă, care, într'o anumită măsură, se găsesc în situaţia unui subiect vorbitor stăpânit de afect: evenimentele trecute, pe care le expune autorul unei opere istorice, îl impresionează ca şi cum l-ar privi pe el personal, ca şi cum ar fi el însuşi amestecat la producerea lor. De altfel prezentul pentru trecut este, mai cu seamă, o caracteristică morfologică a stilului operelor istorice. De aici, probabil, numele de prezent istoric [1]. OTTO JESPERSEN, marele lingvist danez, îi spune p r e z e n t d r a m a t i c [2]. Această numire o găsesc foarte nimerită, tocmai pentru motivele deja arătate: prezentul face ca acţiunea, deşi executată în trecut, să se realizeze subt ochii ascultătorului, punându-l pe acesta să asiste la înfăptuirea ei, aşa cum ar asista la reprezentarea unei piese de teatru. (Se înţelege că, înaintea ascultătorului, această impresie o are povestitorul însuşi, pentru care « drama » este sau poate fi reală, deoarece el este eroul.)

Fenomenul cere să ne oprim ceva mai mult asupra lui. Deocamdată reproduc un pasaj din Creangă (« Capra cu trei iezi »), pentru a ilustra punctul de vedere al lui Jespersen: *Şi aşa zicând, p u n e poalele 'n brâu, îşi s u f l e c ă mânecele, a ţ â ţ ă focul şi s ' a p u c ă de făcut bucate. F a c e ea sarmale, f a c e plachie, f a c e alivenci, f a c e pască cu smântână şi cu ouă, şi fel de fel de bunătăţi. Apoi u m p l e groapa cu jăratic şi cu lemne putregăioase, ca să ardă focul mocnit. După asta a ş e a z ă o leasă de nuiele, numai înţinată, şi frunzari peste dânsa; peste frunzari t o a r n ă ţărnă şi peste ţărnă a ş t e r n e o rogojină. Pe urmă l a s ă bucatele la foc să fiarbă şi se d u c e prin pădure să caute pe cumătru-său şi să-l poftească la praznic. M e r g e ea cât m e r g e prin codru, până ce d ă de-o prăpastie grozavă şi pe-o tihăraie d ă cu crucea peste lup.* Imaginea caprei, cu tot ce face ea în această scenă, este de o vioiciune cu adevărat 'dramatică': 'vedem' personajul mişcându-se şi săvârşind diversele acţiuni subt ochii noştri. Şi aceasta, fiindcă povestitorul însuşi 'vede' pe capră la lucru, servindu-se în acest scop de imaginaţie care-i readuce în minte atâtea scene realmente văzute şi trăite de el. Este ca şi cum ar fi participat într'adevăr la pregătirea praznicului pentru pomenirea bieţilor iezi mâncaţi de lup, aşa dar, ca şi cum ar povesti fapte care-l privesc pe el direct şi a căror amintire îl pune în situaţia de a 'repeta' scena. Să înlocuim prezentul

[1] Sau, poate, pentru a-l deosebi de prezentul propriu zis, căruia i-am putea spune 'prezent prezent' (iar celui istoric 'prezent trecut', 'trecut' fiind sinonim cu 'istoric')?
[2] Cf. W. HAVERS, *Handbuch der erklärenden Syntax*, p. 153.

prin perfect : imediat simțim deosebirea, care nu-i de natură intelectuală (întâmplările rămân aceleași), ci de natură subiectivă, stilistică. Dintre cele două perfecte, simplu și compus, mai puțin nepotrivit este primul, pentrucă exprimă acțiuni săvârșite în trecut c a a t a r e, fără vreo raportare a lor la momentul povestirii (v. mai încolo, § 6). De altfel, cred că în general prezentul istoric (sau dramatic) corespunde mai bine perfectului simplu. Aici intervine ceea ce gramaticii numesc aspectul verbal, adică durata acțiunii. Prezentul arată obișnuit o acțiune continuă, în sensul că nu-i momentană, ci ține un timp oarecare. Datorită, poate, mai ales acestui fapt, povestirea la prezent a unor evenimente trecute câștigă în vioiciune : impresia că ele se desfășură subt ochii noștri vine dela (sau și dela) caracterul lor durativ. Perfectul ne trimete la acțiuni care, tocmai din cauză că aparțin unui moment anterior prezentului, sunt simțite ca având o durată minimă : conștiința că s'au terminat, că s'au 'isprăvit' (în sensul curent, material, al cuvântului), face să ni le reprezentăm subt un aspect momentan. Impresia aceasta e mai puțin clară la perfectul simplu, care nu raportează acțiunea, din punctul de vedere al sfârșitului ei, la momentul povestirii, ca perfectul compus, ci o 'proiectează' pur și simplu în trecut, ne-o înfățișează ca trecută, și atâta tot. Intervine însă și altceva : natura intimă a acțiunii, indiferent de chipul cum ne-o închipuim noi. *Merg*, *mănânc*, *șed*, etc. sunt acțiuni durative prin ele înseși, pe când *plec*, *sosesc*, *zic*, etc. sunt acțiuni momentane. Acest amănunt contribue și el la întărirea sau slăbirea impresiei de durată, adică de desfășurare subt ochii noștri, a unei acțiuni trecute exprimată prin prezent.

Un exemplu caracteristic, tot din Creangă, mi se pare următorul (p. 338—339, ed. « Minerva ») : *M e r s - a u ei și zi și noapte, nu se știe cât a u m e r s . . .*, după care povestitorul continuă : *Și mai m e r g ei, cât mai m e r g, și de ce mergeau înainte . . .* In prima frază avem perfectul compus, în a doua prezentul, deși în ambele este vorba de aceeași acțiune, de același moment și de aceleași personaje. De ce atunci deosebire de formă verbală ? După ce « au mers cât au mers », eroii se opresc, pentrucă li se despart căile : Gerilă și ceilalți 'monștri' se duc în treaba lor, iar Harap-Alb, cu fata Impăratului Roș, își continuă drumul spre curtea Impăratului Verde. Va să zică 'mersul' lor, al tuturora împreună, se termină la acea răspântie, și oricât de mult ar fi durat (« zi și noapte, nu se știe cât »), prin faptul că a încetat, el este simțit ca o acțiune momentană, care t r e b u i a exprimată prin perfectul compus. Incercați să spuneți 'merseră ei zi și noapte, nu se știe cât merseră', și veți vedea că sună mai puțin bine (chiar pentru urechia unui . . . Oltean, care nu-i obișnuit cu perfectul compus). Dimpotrivă, după despărțire, povestitorul, ocupându-se numai de adevăratul erou al basmului și de tovarășa acestuia, revine la prezent, timpul său oarecum predilect (impus, evident de « situație ») : « și mai merg ei cât mai merg . . . ». Să facem și aici proba operației de înlocuire : 'merseră ei . . .' sau 'mers-au ei . . .' : vom avea aceeași impresie de 'mai puțin bine', deși perfectul simplu trezește această impresie într'o mai slabă măsură (chiar la un . . . Moldovean, care se folosește regulat de perfectul compus). Deoarece verbul, același pretutindeni, este imperfectiv (exprimă o acțiune care durează), Creangă a recurs, în prima frază, la precizarea « zi și noapte », menită să limiteze în timp durata acțiunii : perfectul (fie compus, fie simplu, dar mai ales cel dintâi) implică, după cum am spus, ideea unei acțiuni limitate în timp (perfective !), care nu se împacă bine cu un verb imperfectiv, cum este *merg*. Interesant este că povestitorul își imaginează acțiunea în amândouă cazurile ca

durând la nesfârșit (așa se petrec lucrurile în orice basm), dovadă determinativul din prima frază 'nu se știe cât au mers', care, în ciuda aparențelor, este identic cu 'cât mai merg' din a doua : și unul și celălalt arată că eroii merg mult de tot. Dar aceasta numai teoretic, potrivit atmosferei generale și tehnicii povestirii. De fapt, pentrucă întâia oară acțiunea, oricât de lungă, are totuși o durată mărginită (« mers-au »), era nevoie de o precizare, care s'o limiteze oarecum (« și zi și noapte »). Căci, oricâte zile și nopți vor fi mers, durata lor este totuși 'finită', are un sfârșit, care nu există în cazul al doilea (« merg »), unde, din contra, prezența lui *mai* poate fi interpretată în sensul că acțiunea se prelungește și mai mult decât spune prezentul singur.

Ultimul exemplu arată că prezentul dramatic (sau istoric) poate alterna cu perfectul, în două fraze diferite, chiar dacă, obiectiv vorbind, situația este în ambele identică. Această alternanță apare adesea și în aceeași frază. Iată un pasaj tot din Creangă (« Cinci pâni ») : *Și cum a j u n g într'un loc unde era judecătorie, s e î n f ă ț i ș e a z ă înaintea judecătorului și î n c e p a spune împrejurarea din capăt, pe rând fiecare : cum a v e n i t întâmplarea de a u c ă l ă t o r i t împreună, de a u s t a t la masă împreună ; câte pâni a u a v u t fiecare ; cum a m â n c a t drumețul cel străin la masa lor, deopotrivă cu dânșii ; cum le-a d a t cinci lei drept mulțămită și cum cel cu trei pâni a g ă s i t cu cale să-i împartă.* Interesul acestui citat stă, mai cu seamă, în faptul că prezentului i se poate substitui oricare din cele două perfecte (chiar dacă tot perfectul simplu pare echivalentul lui mai apropiat), în schimb, locul perfectului compus din partea a doua a frazei nu-l poate lua prezentul (și nici chiar perfectul simplu).

Mai elocvent pentru amestecul prezentului și perfectului, fiindcă de astădată apare perfectul simplu, este următorul pasaj (din « Făt-Frumos, fiul iepei ») : *Vulturul, cum a u d e aceasta, a l e a r g ă iute și într'o clipă a d u c e . . . : pe cea rece o t o a r n ă . . ., și atunci Făt-Frumos b i r u i pe zmeu, s c o a s e paloșul și-l t ă i e . . ., de f ă c u . . . două grămezi. După aceasta i n t r ă în casă și s p u n e nevestei lui. . . Apoi, luând-o cu dânsul, o d u s e pe la celelalte surori, le l u ă . . . și cu toții se d u s e r ă la gura iadului.* Aici echivalența dintre cele două timpuri pare desăvârșită : putem pune pretutindeni prezentul, după cum, la fel de bine, ar sta pretutindeni perfectul simplu. Faptul că povestitorul face totuși să alterneze prezentul cu perfectul n'are decât o singură explicație, de natură strict subiectivă : unele acțiuni le v e d e înfăptuindu-se așa zicând subt ochii săi, ca și cum ar fi cu adevărat prezente (în momentul povestirii), pe celelalte le proiectează în trecut, le așează în cadrul lor real. Un factor obiectiv, care să explice deosebirea, nu văd, căci toate verbele sunt perfective și cer, prin urmare, un tratament identic. Nici motivele personale nu se pot ghici, deși existența lor este neîndoielnică. L-au impresionat pe Creangă mai adânc întâmplările exprimate prin prezent? [1] Nu pare verosimil, fiindcă 'biruirea' zmeului, cu toate consecințele, reprezintă un eveniment mult mai important decât detaliile care-o preced. Singura interpretare posibilă este că *birui*, *scoase*, *tăie* și *făcu* exprimă acțiuni definitive [2], care încheie un episod deciziv pentru povestire și asupra căruia nu se mai poate reveni.

---

[1] Acesta ar fi un substrat psihologic care să ne determine a face 'prezente' acțiuni trecute.

[2] Definitive sunt și cele următoare (*duse*, *luă*), căci și ele pun capăt unei situații grele (duc la salvarea zânelor de pe tărâmul celălalt).

In acest sens pledează alt pasaj, din acelaşi basm : *Atunci tovarăşii lui p o r n e s c, iar Făt-Frumos s e f a c e un paloş şi se p u n e în cuiu... Nu t r e c e mult... Statu-Palmă-Barbă-Cot v i n e... şi cum i n t r ă..., Făt-Frumos s a r e..., a p u c ă..., îl d u c e..., b a g ă pe Statu-Palmă... şi apoi, scoţând paloşul, copacul s e s t r â n s e la loc şi pocitura r ă m a s e prins cu barba în copac*, unde ultimele două verbe stau la perfectul simplu, nu la prezent, ca celelalte, fiindcă arată întâmplări care reprezintă punctul final al unei întreprinderi.

Că, în fond, avem a face cu un element pur personal, variabil după împrejurări, rezultă din întrebuinţarea când a prezentului, când a perfectului simplu, pentru exact aceeaşi situaţie şi, în parte, cu aceleaşi verbe. De ex. : *Şi descălecând, zmeul s'a p u c ă la luptă şi s e l u p t a r ă ei... şi... Făt-Frumos b i r u i pe zmeu şi-l l ă s ă mort... îl h ă c u i... Apoi i n t r ă... şi s p u s e...* (p. 360, ed. «Minerva») alături de : *Şi luându-se la luptă, se l u p t a r ă..., Făt-Frumos îl b i r u e ş t e, îl t a i e... şi mai f a c e... După aceea s e d u c e... şi s p u n e...* (p. 361).

La fel de uşor putem trece hotarul dintre momentul de faţă şi unul viitor. Starea de spirit a subiectului vorbitor este însă de astădată alta, căci nu avem a face cu o acţiune deja săvârşită, ci cu una care urmează a fi săvârşită de acum înainte. Dacă suntem grăbiţi cu executarea ei (din tot felul de motive : ni se pare necesară graba, pentru a evita o pagubă, o nenorocire, etc., sau suntem bucuroşi să aducem la îndeplinire acţiunea, fiindcă ne convine sau ne gândim la partenerul nostru, eventual la altă persoană, care ar avea de câştigat de pe urma grabei noastre, etc.), în loc să spunem *voiu face* spunem *fac*, ca şi când am săvârşi-o chiar în clipa aceea. De ex. : *Dacă-i aşa, p l e c mâni numaidecât la ţară, să văd ce s'a întâmplat acolo. — Te rog să mă ierţi că nu ţi-am restituit cartea pe care mi-ai împrumutat-o. N'am ştiut că ai nevoie de ea. Dar deseară ţi-o a d u c negreşit. — Am aflat că s'a întors fratele tău din străinătate. M ă d u c chiar acum la el, să aflu repede veştile pe care le aştept de atâta vreme.* Faptul că în toate aceste exemple momentul viitor este foarte apropiat nu trebue interpretat în sensul că numai în asemenea cazuri se poate înlocui forma verbală de viitor prin cea de prezent. Exact ca şi la trecut, depărtarea reală, în timp, nu interesează. Interesează exclusiv starea psihologică a subiectului vorbitor. De pildă : *are un ochiu otrăvit şi, când l-a p i r o n i spre tine, nu mai t r ă i e ş t i ; când a v e n i zmeul, te p r ă p ă d e ş t e*[1]. In ambele citate acţiunile exprimate prin viitor sunt anterioare celor exprimate prin prezent, ceea ce, din punct de vedere logic, adică obiectiv sau intelectual, pare absurd. Aceasta dovedeşte că subiectul vorbitor se lasă stăpânit numai de afect, când recurge la prezent : pentru prima acţiune (*a pironi, a veni*), înfăţişată drept cauză posibilă (mai exact, ipotetică) a celeilalte (*nu mai trăieşti, te prăpădeşte*), se mulţumeşte cu expresia pur gramaticală (acţiune viitoare = viitorul I), căci îi este indiferentă, ca orice ipoteză propriu zisă ; pentru efectul pe care-l poate avea totuşi, în cazul când, din întâmplare (am zice popular «ferească Dumnezeu!»), ea s'ar produce, forma verbală obiectivă pare insuficientă şi de aceea este înlocuită prin prezent, care corespunde perfect 'viziunii' (subiectul vorbitor îşi v e d e partenerul murind subt privirea ochiului otrăvit ori prăpădindu-se la venirea zmeului). Sau : *Nici nu trecea seară, fără ca el să-şi zică : — Mâne v o r b e s c cu el; Nu mă m ă r i t!; Nu mă c o b o r! — Lasă,*

[1] Exemplele acestea, ca şi cele următoare, sunt luate din *Synt*, p. 314.

dară, că m' o i u c o b o r î eu[1]; *Ţi-a r ă t eu ţie cine sunt*, etc. Şi aici aceeaşi atitudine subiectivă : hotărîrea de a face ori a nu face ceva este atât de puternică (din cauza stării sufleteşti afective), încât momentul viitor al săvârşirii acţiunii devine prezent.

§ 4. După cum p r e z e n t u l poate sta pentru perfect şi pentru viitor, tot aşa el însuşi p o a t e f i î n l o c u i t prin alte forme verbale. Avem, mai întâiu, i m p e r f e c t u l. Fiecare dintre noi s'a găsit, şi nu odată, în situaţia de a cere cuiva sprijin, ajutor, bunăvoinţă, etc. La întrebarea celui solicitat : *Ce doreşti?* (*Ce vrei*), în loc să răspundem *Doresc* (*vreau*)..., spunem *Doream* (*vream*) *să vă rog ceva* (*să mă ajutaţi în cutare chestie*, *să-mi împrumutaţi o carte*, *o sumă de bani*, etc. etc.). Aşa dar deplasăm dorinţa din prezent în trecut, deşi, în momentul convorbirii, dorim, adică avem nevoie, să fim ajutaţi, etc. Cum se explică acest fapt? Oricât de îndreptăţită ar fi dorinţa sau cererea noastră şi oricât de siguri am fi că cel căruia o adresăm ne-o va satisface (mai ales dacă-l cunoaştem, dacă ştim că-i bun la inimă, etc.), simţim o jenă, ni-i teamă oarecum că vom fi refuzaţi sau, poate, numai că-l supărăm. Să nu uităm că, din punct de vedere psihologic, orice solicitator se află într'o poziţie inferioară celui solicitat. Din această conştiinţă a inferiorităţii noastre rezultă jena, teama, într'un cuvânt modestia, care ne face să recurgem (iarăşi fără să ne dăm seama) la imperfect. Este ca şi cum am spune : 'Doream acasă la mine, când am simţit nevoia ajutorului D-voastre, doream de asemenea pe drum, venind încoace. Dar acum, în faţa D-voastre, nu mai doresc. (De fapt doresc, dar nu îndrăznesc să spun direct, cum aş fi spus mai înainte de a veni aici.)' Acest i m p e r f e c t ar putea fi numit a l m o d e s t i e i. El apare şi în alte împrejurări decât cele descrise. Nu-i necesar ca cel rugat de noi să aibă un rang social, etc., care să ne inspire jenă. Chiar faţă de un prieten, faţă de rude, părinţi ş. a., ne putem simţi jenaţi şi putem, deci, recurge la imperfect. De pildă : *Ştii ce v r o i a m să te rog? Să-mi împrumuţi nişte parale.* (Subiectul vorbitor începe el vorba, fără a fi întrebat de partener, aşa cum am presupus mai sus.)

Alături de imperfect există încă un timp trecut care poate fi pus în locul prezentului : p e r f e c t u l (simplu sau compus, după cum unul sau celălalt este curent în vorbirea regiunii respective). Momentul psihologic seamănă cu acela în care se află subiectul vorbitor, când întrebuinţează prezentul pentru viitor. In ambele cazuri avem aface cu o a n t i c i p a r e : din cauza grabei, a nerăbdării, în loc să spunem *plec*, *mă duc*, spunem *am plecat*, *m'am dus*[2], deşi, în clipa în care pronunţăm aceste cuvinte, noi n'am săvârşit încă acţiunea (tot aşa cum, atunci când zicem *plec mâni la ţară*, încă n'am plecat, fiindcă de abia a doua zi vom face acest lucru)[3]. In special la verbele (şi construcţiile verbale) sinonime cu *plec* şi *mă duc* apare deseori perfectul pentru prezent, de ex. *am şters-o*, *am şparlit-o*, *am ras-o*, *Radu m'a chemat*, *am spălat putina*, etc. Observăm că aceste sinonime prezintă avantajul de a fi expresive (trezesc anumite imagini în mintea ascultăto-

---

[1] Să se compare aici opoziţia, foarte elocventă, dintre tonul ameninţător (subiectiv !) al primului personaj, care întrebuinţează, evident, prezentul, şi calmul obiectiv al celui de-al doilea, care se foloseşte, iarăşi evident, de viitor.

[2] De ex. : — *Ai venit?* — *M'am dus!...* (Caragiale).

[3] Cf. *Şi nu cumva să faci altfel, că t e - a i dus de pe faţa pământului* (Creangă), unde anticiparea merge până la viitor, căci *te-ai dus* înseamnă aici, logic şi obiectiv vorbind, *te vei duce*.

rului) : ideea că acțiunea se realizează oarecum înainte chiar de a începe (tocmai din cauza grabei) este întărită de sensul propriu zis al verbului sau al formulei verbale, care arată el însuși că-i vorba de o acțiune executată rapid. Intervine însă și un element de ordin mai general, în care putem îngloba pe cel menționat: caracterul perfectiv al acțiunii. In principiu, fenomenul nu-i posibil decât la verbele care exprimă o acțiune momentană. Iar *plec*, *mă duc*, etc. sunt verbe perfective, dar nu singurele. Cf. *adorm*, *tac*, *sosesc*, *sar*, etc. [1].

§ 5. Imperfectul, care am văzut că poate înlocui prezentul, apare și pentru perfect. Faptul a fost relevat, între alții, de AL. GRAUR, *Bulet. Philippide* V, p. 157—158. Vorbirea populară din Ialomița (comuna Reviga), din Buzău, Tecuciu, etc. cunoaște acest schimb de forme verbale în exemple ca *dece nu m u r e a m* (*ca să nu mai văd o ticăloșie ca asta*) ; *dece nu t e ' n t o r c e a i acasă* (*dacă n'ai putut merge mai departe*), etc., cărora, în limba comună, ca și în diversele graiuri dacoromânești, le corespund *dece n'am murit*. . . ; *dece nu te-ai întors acasă*. . . [2]. Cu toate că prin regiunile unde găsim astfel de construcții ele sunt curente, deci oarecum gramaticale, dacă ținem seamă însă că alături de imperfect întâlnim și perfectul, avem dreptul să presupunem că aceste două timpuri verbale sunt sinonime numai din punct de vedere strict obiectiv. Altmintrelea ele se deosebesc, în sensul că construcția cu imperfectul are, în plus, o nuanță stilistică, pe care n'o găsim la cealaltă.

Cum se face totuși că două forme atât de diferite pot sta una în locul alteia? Căci, deși ambele arată acțiuni trecute, una prezintă acțiunea ca neterminată, cealaltă ca terminată (conform definiției gramaticale). Explicația trebue căutată, mi se pare, în faptul că subiectul vorbitor se referă la o acțiune care, dacă s'ar fi săvârșit în trecut, ar fi fost concomitentă cu alta, și anume : în timp ce aceasta din urmă s'ar fi petrecut și s'ar fi terminat, cealaltă ar fi continuat să se petreacă. *De ce nu muream, ca să nu mai văd o ticăloșie ca asta* însemnează, de fapt, următoarele : în momentul când « ticăloșia » s'a produs (și ea s'a produs, altfel n'aș vorbi de ea), era bine că eu să mor, dar n'am murit (între altele, fiindcă am aflat după aceea de « ticăloșie », n'am asistat, adică, la săvârșirea ei), și, deoarece n'am murit, prezint acțiunea ca neterminată (mai ales că ea nici n'a început). Numai în vremea când s'a întâmplat « ticăloșia » trebuia (sau puteam!) să mor, nu mai târziu și nici în momentul de față. Tot așa cu *de ce nu te 'ntorceai acasă*. . . : imediat ce ai văzut că nu poți continua drumul, era natural să vii înapoi acasă. Observăm că, în explicația dată, am întrebuințat, pentru acțiunea exprimată prin imperfect, tot imperfectul : « trebuia » (să mor, să te întorci), nu « a trebuit » (căci « a trebuit » ar însemna că « moartea », « întoarcerea » s'au petrecut), și nici « trebue » (în momentul când vorbesc, căci acum e prea târziu să mai mor, să te întorci : a dispărut motivul care impunea « moartea » sau « întoarcerea »).

---

[1] Fenomenul se întâlnește, cum e firesc, și aiurea, de ex. în spaniolă, unde l-a studiat LEO SPITZER, «*Fait-accompli*»-*Darstellung im Spanischen* în *Jahrbuch für Philologie* II, p. 270 urm. (articolul a fost reprodus în *Stilstudien* I, p. 258 urm.). Spaniolii spun, în exact aceeași împrejurare, *me fui*, cu sensul 'mă duc, plec' (cuvânt cu cuvânt însemnează 'am plecat, m'am dus'). Spitzer numește acest fenomen 'antedatare' (eu i-am zis 'anticipare'), iar celui descris mai înainte (imperfect pentru prezent), care de asemenea există în spaniolește, 'postdatare' (germ. 'Rückdatierung').

[2] Cf. *Ticăloasa 'n de mine! nu s p u n e a m c'am umplut-o eu? Că poate nu se 'ntâmpla*. . . (Br-V).

Ne-am putea gândi și la altă explicație, care e, de fapt, mai mult o completare a celei precedente. *De ce nu muream...* poate fi înlocuit printr'o construcție exclamativă : *mai bine muream !*, *să fi murit !*, (*ce bine era*) *dacă aș fi murit !*, etc. Tot așa pentru *de ce nu te 'ntorceai...* se poate zice *să te fi întors !* Valoarea sintactică a acestor forme verbale este de optativ (cum rezultă și din exclamație). Știm însă că optativului (= condiționalului) trecut i se substitue foarte des imperfectul : *dacă veneai mai de grabă, îl găseai pe N. la mine* este perfect identic cu *dacă ai fi venit...*, *ai fi găsit...* Fiind vorba, în exemplele de mai sus (imperfect pentru perfect), de dorințe (în legătură cu acțiuni trecute), imperfectul (cu valoare de optativ) este oarecum la locul lui. Ideea de perfect (adică de trecut) vine, probabil, nu atât dela caracterul de perfect propriu zis al acțiunii, cât dela acela de optativ trecut, ceea ce se reduce, în fond, cam la același lucru.

Valoarea stilistică a lui *de ce nu muream*, *de ce nu te 'ntorceai*, etc. este incontestabilă. Ea izvorăște și din forma interogativă indirectă a construcției : *de ce nu muream* este, în realitate, o întrebare, pe care subiectul vorbitor și-o adresează sie însuși (eventual și altcuiva, dar tot cu privire la sine). Și *de ce nu te 'ntorceai* reprezintă tot o întrebare indirectă (adică fără intonația obișnuită la formulele interogative). Mai sus, încercând să explic fenomenul, am înlocuit construcțiile acestea prin altele exclamative. Faptul că o asemenea înlocuire este posibilă confirmă valoarea afectivă a imperfectului din exemplele noastre. Căci, întocmai ca și interogația, exclamația este, prin ea însăși, un procedeu stilistic.

§ 6. Deși n'avem aface cu o adevărată schimbare de timpuri verbale, ca în exemplele de până acum, pot pomeni tot aici de diversele forme ale perfectului și ale viitorului I. P e r f e c t u l este s i m p l u și c o m p u s. In general, nu există o deosebire propriu zisă între ele ; dovadă, lipsa unuia sau a celuilalt în majoritatea graiurilor daco-românești actuale. Acolo unde ele continuă să fie vii amândouă, se poate observa totuși o nuanță de sens care face ca ele să nu fie absolut identice. Din această cauză, nu în orice împrejurare este posibil să le înlocuim unul prin altul, așa că preferința pentru unul din ele, într'un caz determinat, poate avea semnificație stilistică. Numai perfectul compus este apt de a fi utilizat astfel, fiindcă numai el arată acțiunea ca sfârșită din punctul de vedere al timpului în care vorbim. *Am cetit un roman* însemnează că în clipa de față romanul e s t e cetit de mine, că, deci, consider terminarea lecturii lui în legătură cu prezentul, nu cu momentul, când, într'adevăr, am isprăvit-o (acest moment poate fi foarte apropiat, dar și foarte depărtat de prezent ; realitatea obiectivă, materială, nu interesează pe subiectul vorbitor, care ține seamă numai de chipul cum îi apare lui acțiunea, subt raportul distanței în timp). De aceea perfectul compus poate apropia (fictiv, se înțelege) o acțiune, de unde urmează că ori de câte ori suntem încă subt impresia unui eveniment, care ne-a emoționat și care, din această cauză, pare a fi prezent, întocmai ca unul petrecut acum, când vorbim, recurgem la perfectul compus. Faptele indiferente, chiar dacă au fost săvârșite numai cu puțin timp înainte de a începe povestirea, se exprimă prin perfectul simplu [1]. De obicei, mai ales limba scrisă, adică poeții, utilizează în modul arătat aici cele două forme de perfect. Și aceasta, din cauză că, pe zi ce

[1] De aceea Italienii numesc 'trecut depărtat' (p a s s a t o r e m o t o) perfectul simplu și 'trecut apropiat' (p a s s a t o p r o s s i m o) pe cel compus. CH. BALLY le spune undeva i n t e l e c t u a l unuia, a f e c t i v celuilalt.

merge, perfectul compus, datorită tocmai expresivității lui, tinde să ia pretutindeni locul celui simplu și să indice, deci, ca în graiurile moldovenești, orice acțiune săvârșită și terminată în trecut, indiferent dacă momentul terminării este apropiat sau depărtat de prezent. Cf. și cele spuse tot de mine în *Gramatica limbii române*, București 1937, p. 169—170, § 13, unde citez și câteva exemple) [1].

Oricât de limpede s'ar prezenta lucrurile, nu socot de prisos să mai insist puțin, cu ajutorul câtorva citate din Creangă, la care, în ciuda originii sale moldovenești, găsim și perfectul simplu, nu numai pe cel compus. Primul apare sistematic în precizările menite să atragă atenția ascultătorului asupra schimbării partenerului în dialog : *zise* (și echivalentele lui, *spuse*, care-i rar de tot, din cauza sensului, *răspunse*, *începu a*. . ., etc.). Câteodată întâlnim prezentul, ceea ce, față de situația descrisă în § 3, surprinde cu atât mai puțin, cu cât *zice* stă în legătură cu alt prezent : *Dar spânul*. . . *nu-și p i e r d e cumpătul și*. . . *z i c e împăratului* sau nu servește ca introducere a unui dialog propriu zis : *Zmeul, cum îl vede, z i c e : Vultur, vulturaș ! Du-te*. . .[2] *Atunci Făt-Frumos îi z i c e și el : Vultur, vulturaș ! Du-te !*. . . In condiții ca acestea din urmă poate sta chiar perfectul compus : *Apoi îndată s ' a d u s la mamă sa și i - a z i s : « Mamă, de-acum înainte mă duc*. . .» *Și cum a zis, a și pornit*. . . Așa dar iarăși lipsește dialogul și, în plus, toate acțiunile sunt exprimate prin perfectul compus [3].

---

[1] Un recensent al acestei cărți combate și principial și de fapt afirmațiile mele. Având în vedere că este vorba de un Oltean (profesor secundar la R.-Vâlcei), obișnuit, din graiul local, cu perfectul simplu, atitudinea sa nu surprinde, dar contrazice flagrant realitatea lingvistică, așa cum o simte și o interpretează oricine utilizează ambele forme de perfect românesc. O situație asemănătoare găsim, de pildă, și în engleză, care nu-i o limbă neolatină, ca a noastră, și tocmai de aceea poate fi invocată în discuția de față ca un exemplu strălucit pentru o evoluție am putea zice normală: dată fiind originea lui (*am*, adică 'posed, stăpânesc în momentul de față' + part. trecut), perfectul compus se leagă, t r e b u e să se lege de prezent, de timpul când subiectul vorbitor povestește cele întâmplate. De ex.: *I have bought a book* 'am cumpărat o carte' (pe care o posed și acum, adică 'o a m c u m p ă r a t ă'), alături de *I bought a book* 'cumpărai o carte' (nu precizez timpul din punctul de vedere al momentului vorbirii și nici nu spun dacă acuma, când vorbesc, cartea se mai află ori nu în posesiunea mea); *I have waited for him till now* 'l-am așteptat până acum', al. de *I waited for him till* 2 *o'clock* 'îl așteptai până la ora două', etc. Și mai clar, dacă-i posibil, se prezintă lucrurile la perfectul compus al verbelor intransitive, care, în franțuzește și în italienește, de pildă, se formează cu 'a fi': *je suis venu*, *sono venuto*, echivalent cu al nostru *sunt venit*, adică 'mă găsesc (a c u m, când vorbesc) venit', același lucru, deci, cu *am venit*. Din aceste exemple rezultă altă nuanță a perfectului compus, afară de cea deja amintită: prin faptul că raportează acțiunea la momentul vorbirii, el este mai precis decât perfectul simplu, care arată numai că acțiunea este trecută și, prin urmare, momentană (a ținut un singur moment, mai scurt sau mai lung). Așa se explică alte numiri mult mai exacte, ale acestuia din urmă, ca a o r i s t (de origine grecească și având sensul de 'nedefinit, nedeterminat') și p r e t e r i t (cuvânt latinesc, cu înțelesul de 'trecut'). P e r f e c t este termen propriu numai pentru perfectul compus, căci înseamnă 'sfârșit, terminat' (adică 'acțiune isprăvită în momentul când vorbim'). Cf., între altele, A. PHILIPPIDE, *Gramatică elementară a limbii române*, Iași 1897, p. 327, 331 și *Synt*, p. 315—316. In ce privește raportul dintre aceste două forme de perfect, trebue ținut seamă și de cele spuse mai sus (§ 3) despre prezentul istoric.

[2] De altfel, și aici avem un prezent (*nu-și pierde cumpătul*), impus de alte considerații stilistice și care 'cere' după el pe *zice*.

[3] Este o caracteristică a acestui basm (« Făt-Frumos, fiul iepei »), de a utiliza mult mai des decât celelalte perfectul compus.

Dar forma simplă a acestui timp se ivește și în alte împrejurări. De pildă : *Spânul, după ce-i a s c u l t ă pe toți cu luare aminte, c l ă t i n ă din cap și z i s e ; . . .când o găsește subt strajă, cum nu se aștepta el, numa-i scânteiau ochii în cap de ciudă, dar nu a v u ce face*; — *Dacă-i așa, încep eu, z i s e Strâmbă-Lemne ; și odată î n c e p u a tăia la zmei, de-i potopea, și când sângele a j u n s e până în brâu, Strâmbă-Lemne c ă z u jos și m u r i. Atunci Sfarmă-Piatră î n c e p u a tăia înainte, până ce a j u n s e sângele la subsuori și apoi c ă z u și el mort. Venind acum și rândul lui Făt-Frumos, î n c e p u și el a tăia înainte, până ce s'a ridicat sângele de un cot mai sus de vârful paloșului, și atunci numaidecât c ă z u și el mort*; *Cum se v ă z u r ă, se î m b r ă ț i ș a r ă, și, intrând în casă, Făt-Frumos î n t r e b ă pe zână că ce putere are zmeul ei și unde se află el acum. Ea s p u s e că-i dus la vânat*. . . Simțim, fără să putem preciza totdeauna de ce, că pretutindeni perfectul simplu se impune și nu poate fi înlocuit (decât cu pagubă din punct de vedere stilistic) prin cel compus [1]. Aceasta, pentrucă pe povestitor îl interesează evenimentele considerate în sine și în cadrul temporal în care s'au produs, fără nicio legătură cu vreun moment ulterior, luat ca punct de orientare (= prezent subiectiv) sau cu momentul povestirii (= prezentul obiectiv). Atitudinea lui seamănă cu a istoricului, care 'raportează' fapte trecute, pentru ele înseși și spre a le face cunoscute cetitorilor, sau cu a unui reporter de gazetă, al cărui rol este absolut același față de întâmplări actuale. In § 3 am pomenit de 'proiecția în trecut' a acțiunilor exprimate prin perfectul simplu : este termenul cel mai potrivit pentru a caracteriza funcțiunea acestei forme verbale, mai ales în comparație cu perfectul compus.

Unul din citatele precedente conține, în mijlocul atâtor perfecte simple, și unul compus : *s'a ridicat* (*sângele*). Prezența lui surprinde la prima vedere, mai cu seamă că, în două situații identice, același pasaj are *ajunse* (*sângele*). Aici intervine, cel puțin parțial, ideea de durată a acțiunii: *ajung* are caracter perfectiv în mai mare grad decât *mă ridic* [2] și, în consecință, se împacă foarte bine cu sensul 'momentan', specific, mai ales, pentru perfectul simplu. *S'a ridicat* ne face, parcă, să asistăm la creșterea (treptată!) a cantității de sânge și, bineînțeles, la terminarea 'procesului', dar acest moment final interesează numai ca punct de orientare pentru altă acțiune ('a tăia').

Perfectul compus se întâlnește infinit mai des decât cel simplu, și asta, datorită nu atât graiului matern al lui Creangă, care chiar acum un veac va fi cunoscut prea puțin această ultimă formă [3], cât naturii operei sale : amintirile și basmele i m p u n întrebuințarea perfectului compus, căci conțin fapte trăite de autor (unele aievea, altele în ficțiune), așa dar vii sau apte de a 'învia', de unde necesitatea subiectivă de a le raporta la momentul povestirii [4]. Să nu uităm că orice basm

---

[1] In schimb, mai totdeauna putem pune prezentul, potrivit constatărilor și aprecierilor din § 3. Numai *avu* (în citatul al doilea) face dificultăți, din pricina corespondenței timpurilor (în cele două propoziții precedente verbele stau la imperfect): s'ar produce o deplasare a acțiunii, din trecut, unde se realizează ea de fapt, în prezent.

[2] Acesta n'are, poate, deloc un asemenea caracter.

[3] Vezi ceva mai departe despre repartiția ei geografică.

[4] Acest moment nu trebue luat în sens strict. Am invocat, ceva mai sus, și un moment oarecare din cursul povestirii, deci trecut din punct de vedere obiectiv, dar prezent pentru eroi (față de alte momente anterioare) și, implicit, pentru povestitor = prezent subiectiv).

începe cu *A fost odată*. . .[1]. Iată câteva citate dintre cele mai caracteristice (toate din «Povești») : — *Alelei! fecior de om viclean ce te găsești; tocmai de ceea ce te-ai păzit n'ai scăpat. Ei, că bine mi te-am căptușit!* (Acțiunile precedente sunt exprimate prin prezent = perfect simplu); (*Nu știm ce fel de împărat e acesta, de ne lasă fără scânteie de foc în vatră, să degerăm aicea*). *Așa sărăcie de lemne nu s'a văzut nici la bordeiul cel mai sărăcăcios. Vai de noi și de noi, că ne-a înghețat limba în gură și măduva în ciolane de frig!*. . . ; (*Intr'o zi vroia omul să bage iapa în ocol și ea nu vrea nici în ruptul capului; și înciudându-se omul pe dânsa, începu a o bate*); *atunci iapa a sărit peste gardul de răzlogi și a fugit într'o pădure depărtată. Iapa era a făta și peste noapte a fătat un băiet, în loc de mânz, care băiet s'a chemat Făt-Frumos, fiul iepei*. . .[2] ; *Și luându-și tovarășii, au pornit. Și mergând ei cale lungă să le-ajungă, au trecut peste nouă mări și peste nouă țări, călcând codri și pustietăți îngrozitoare. Și în sfârșit, după multă trudă și primejdie, pe care numai niște voinici ca dânșii au putut să le înfrunte, au ajuns la gura iadului*. . . Ultimele două pasaje pun în lumină un aspect al perfectului compus de care n'am pomenit până acum : acțiunile respective sunt prezentate ca un fel de pregătire a altora, mai importante, și de aceea se desfășură rapid, parcă s'ar grăbi povestitorul să ajungă la celelalte, asupra cărora ține să insiste (și pe care le exprimă prin perfectul simplu sau, mai des, prin echivalentul expresiv al acestuia, prezentul dramatic). Avem impresia că evenimentele se perindă caleidoscopic sau ca într'un film, foarte repede unul după altul, dinamic, fără oprire. Următorul citat arată clar deosebirea, subt acest raport, dintre cele două forme ale perfectului: *La vreo câteva zile după asta, împăratul făcu un ospăț mare în cinstea nepotu-său, la care ospăț au fost poftiți cei mai străluciți oaspeți*: 'facerea ospățului' presupune oarecare zăbavă (pregătirea, ca și realizarea lui, cu participanții care rămân o bucată de vreme, etc.), pe când 'poftirea oaspeților' se termină repede (din punct de vedere subiectiv : «răvașul» merge ca vântul, dacă nu chiar ca gândul, și la fel de iute se întâmplă sosirea invitaților) [3].

In cursul discuției am afirmat, de mai multe ori, că graiurile moldovenești cunosc numai perfectul compus, iar cele oltenești numai perfectul simplu. Afirmația corespunde aproximativ, poate chiar pe deplin, adevărului în prima ei parte : Moldovenii se folosesc obișnuit, în vorbire, de perfectul compus, indiferent dacă au sau nu cultură. Cât despre Olteni, avem a face cu o impresie superficială, care este totuși parțial întemeiată. Căci nu numai pe un Moldovean îl surprinde apariția foarte frecventă a perfectului simplu în vorbirea oltenească, și anume acolo unde ceilalți Români, precum și limba scrisă întrebuințează perfectul compus. Altfel această formă verbală există și în Oltenia, cel puțin la oamenii din popor [4]. Dovadă textele publicate în *Graiul nostru* I și răspunsurile înregistrate de ALR I, vol. II, h. 272, 281, 283 și 302 [5].

---

[1] Cel mult *Era odată*. . ., când intervine fantazia povestitorului, adică 'viziunea' de ansamblu a acelei lumi apuse. Nimeni nu spune însă *Fu odată*. . .

[2] Povestirea continuă așa, tot cu perfectul compus, o pagină întreagă.

[3] Vreau să spun că povestitorul n'are interes să insiste asupra acestei acțiuni și de aceea o prezintă ca sfârșită în momentul când urmează să aibă loc ospățul.

[4] Mă exprim așa, fiindcă, după cât se pare, Oltenii culți recurg mai des la perfectul simplu.

[5] Care au, absolut toate, numai perfectul compus. Să fie și din cauza intrebărilor puse de anchetator, care s'a folosit de această formă?

Situația descrisă în cele ce preced nu-i specific românească. Forme duble de perfect, cu sensuri diferite, există și aiurea. De aceea problema a fost discutată, și încă de mult, cu privire la alte limbi. Un studiu foarte bun, din care se pot învăța multe lucruri utile, aș zice chiar necesare, și pentru limba noastră este *Passé indéfini, imparfait, passé défini* (Heidelberg 1914) de E. LORCK. Cf. și E. WINKLER, *Grundlegung der Stilistik*, p. 48 urm. (se ocupă, sumar, de toate timpurile verbului). De obicei perfectul (subt ambele lui aspecte) este cercetat împreună și comparativ cu imperfectul, cum arată titlul lucrării lui Lorck. Despre imperfect, care joacă mare rol în limba literară franceză, mai ales de pe la 1800 încoace, vezi și E. LERCH, *Das Imperfektum als Ausdruck der lebhaften Vorstellung* în *Zeitschr. f. roman. Philologie* XLII, p. 311 urm. și 385 urm., apoi E. WINKLER, *Die seelische Grundlage der Imperfektverwendung im Romanischen* în *German.-roman. Monatsschrift* XII, p. 233 urm., E. GAMILLSCHEG, *Ausgewählte Schriften* Jena-Leipzig, 1937, p. 15 urm. și *Deutsche Literaturzeitung* XLVIII, col. 2393 urm., etc. Diverse fapte în legătură cu formele verbale românești sunt analizate de T. VIANU în *Arta prozatorilor români*, București 1941, care prezintă interes și pentru alte chestii de stilistică lingvistică. Un studiu despre « funcțiunile timpurilor trecute în românește » a publicat EUGEN SEIDEL, *Bull. lingu.* VII, p. 65 urm. [1].

§ 7. La v i i t o r u l I situația este mai clară, din cauză că în unul și același dialect există câte două forme pentru exprimarea acestui timp verbal. Alături de *voiu pleca*, etc., care în vorbirea populară și, mai puțin, în cea familiară sună *oiu pleca*, etc., întâlnim, la Munteni (în sensul lingvistic al termenului) *o să plec*, etc., iar la Moldoveni (tot în sensul lingvistic al acestei denumiri) *am să plec*, etc. Prima formă, comună ambelor dialecte, arată că acțiunea verbului se va petrece de acum înainte, și totodată că înfăptuirea acțiunii nu este sigură : *oiu pleca* însemnează 'voiu pleca, dacă nu va interveni un motiv personal sau o cauză exterioară care să mă împiedece'. Altfel spus, 'nu sunt sigur că voiu pleca, fiindcă se pot ivi atâtea obstacole, care să mă oprească, dar, în momentul acesta, când vorbesc, am de gând să plec'. Așa dar, pe lângă noțiunea de viitor, pur temporală, această formă verbală exprimă și o noțiune modală, adică o atitudine personală, a subiectului vorbitor, față de acțiunea respectivă. Nuanța modală s'a ivit, de sigur, ulterior, totuși, cu vremea, ea a ajuns să predomine, și astăzi *oiu pleca* este simțit mai mult ca un mod (modul posibilității, al îndoielii, etc.) decât ca un timp. Inteles de viitor curat, fără amestecul vreunei nuanțe modale (afară de aceea a indicativului, care este însă oarecum implicită, căci o acțiune viitoare nu poate fi decât sigură din punctul de vedere al momentului când vorbim), are cealaltă formă (mun. *o să plec*, mold. *am să plec*).

Evident că și acțiunea exprimată prin *o să plec* și *am să plec* poate să nu se întâmple, din tot felul de împrejurări care împiedecă pe subiectul vorbitor s'o aducă la îndeplinire. Dar acest lucru nu interesează discuția noastră, care-i de natură strict lingvistică, fără legătură cu realitatea, cu faptele exterioare, materiale. Nu interesează și din altă cauză, aceasta psihologică : atunci când vorbim (și spunem

[1] De adăugat ED. PICHON und H. HOESLI, *Über den Ausdruck der Vergangenheit im Französischen* în *Neuphilologische Monatsschrift* II, p. 481 urm. și 555 urm. (autorii susțin că imperfectul exprimă o acțiune a c t u a l ă î n t r e c u t); J. DAMOURETTE et ED. PICHON, *Le tiroir type Saviez et la notion de l'actualité dans le français d'aujourd'hui* în *Revue de philologie française*, XLII, p. 1 urm. (e vorba de imperfectul francez, a cărui funcțiune esențială n'ar fi exprimarea unei acțiuni trecute).

o să plec sau *am să plec*), suntem hotărâți să săvârșim acțiunea, suntem siguri (din punct de vedere subiectiv) că o vom săvârși, căci altfel, dacă am avea îndoială, ne-am folosi de celălalt viitor.

Valoare stilistică are numai *oiu pleca*, fiindcă numai el conține o nuanță afectivă, aceea de îndoială (provocată fie de motive personale : cel care spune așa n'are de gând să plece, pentrucă nu vrea, etc., fie de cauze exterioare posibile : subiectul vorbitor se teme că va interveni sau ar putea interveni o piedecă în calea acțiunii sale). *O să plec* n'are valoare stilistică, fiind lipsit de orice colorit afectiv. Numai prin opoziție cu *oiu pleca* el capătă, mai exact spus, pare a căpăta o nuanță subiectivă, dar această nuanță e de natură intelectuală : dacă ar interveni vreun element afectiv (temere, jenă, indispoziție), vorbitorul n'ar recurge la această formă.

Cum se explică această deosebire dintre *oiu pleca* și *am să plec* (*o să plec*)?. Deși chestia nu aparține la domeniul nostru de cercetare (căci stilistica se limitează a constata faptele lingvistice cu conținut afectiv și a le explica din punct de vedere psihologic), ea se poate pune și, odată pusă, trebue soluționată (sau, măcar, trebue să încercăm a-i da o soluție). Explicația e de natură istorică (încă o dovadă că iese din cadrul stilisticii) [1]. *Am să plec* a însemnat, din capul locului, 'trebue să plec', același lucru, deci, ca actualul *am a pleca* [2]. Să nu uităm că limba noastră a înlocuit foarte des infinitivul prin conjunctiv, așa că *am să plec* va fi sunat într'o vreme *am a pleca* (cf. viitorul I al celorlalte limbi romanice, compus din prezentul indicativ al lui 'a avea' și infinitivul verbului de conjugat). Deși prin întrebuințare sensul primitiv al formelor gramaticale se uzează, întocmai ca al cuvintelor, așa dar, se poate modifica cu timpul, în cazul nostru nuanța de necesitate se conservă încă la *am să plec* (= *am a pleca*). Nu în aceeași măsură ca la început (probă, revenirea, dacă se poate zice, la infinitiv, când vrem să exprimăm necesitatea pură cu privire la viitor : *am a pleca*, adică 'trebue să plec', dar nu chiar în momentul de față, ci de acum înainte, mai târziu, deci în viitor), totuși destul de lămurit, pentru ca s'o putem simți și astăzi.

Oiu pleca am spus că corespunde lui *voiu pleca*. Și aici s'a petrecut ceva asemănător : uzarea parțială (dar numai parțială) a sensului primitiv. Intr'adevăr, prezența lui *voiu* dovedește că, la început de tot, *voiu pleca* însemna 'voiesc să plec'. Pe urmă a predominat sensul de viitor (căci 'vreau să plec' conținea și ideea că realizarea voinței subiectului vorbitor se va face de acum înainte), fără ca nuanța inițială de voință să dispară. Această nuanță, devenită cu vremea secundară, explică sensul de astăzi al lui *oiu pleca* (= 'am să plec, dacă voiu avea plăcere' [3], etc.).

Limba comună, vorbită și scrisă, a oamenilor culți nu cunoaște, în principiu, decât o singură formă de viitor, aceea cu *voiu* urmat de infinitiv. Din cauza aceasta trebue să recurgă la formele familiare și populare, când are de exprimat nuanțe ca cele discutate mai sus. Dar, deoarece caracterul familiar și popular al lui *oiu*

---

[1] Intocmai ca la perfectul compus (v. mai sus, p. 151. n. 1).

[2] Cât despre *o să plec*, există dificultăți de ordin fonetic împotriva identificării lui formale cu *am să plec* (cf. ALF LOMBARD, *Bullet. lingu.* VII, p. 5 urm.). Dar el este perfect sinonim (și ca nuanțe) cu acesta.

[3] Sau 'dacă nu va interveni vreo piedecă'. Dar acest din urmă element, care nu atârnă de voința subiectului vorbitor, trebue să se fi ivit ulterior. Din capul locului numai elementul subiectiv, de natură volițională, va fi fost luat în considerație.

pleca, *o să plec*, nu se potrivește cu natura oarecum gravă, solemnă (sau, cel puțin, cultă, deci pretențioasă) a limbii comune (în deosebi a celei scrise), scriitorii întrebuințează, de regulă, aceste din urmă forme numai indirect, în gura personajelor (care trebue să aibă și ele un fel de a fi mai mult sau mai puțin familiar ori popular). Când vorbesc ei înșiși, literații, de toate speciile, se folosesc numai de *voiu pleca*, cu ambele nuanțe (de 'îndoială' și de 'siguranță'), ceea ce constitue o inferioritate a limbii scrise față de cea vorbită [1].

Interesant este și de astădată Creangă, la care, în ciuda caracterului popular al limbii sale, găsim toate formele menționate [2]. Pe *voiu* + infin. l-a întrebuințat, cu siguranță, subt influența cărții. Așa s'ar explica rara lui apariție și sensul oarecum neutru, adică strict obiectiv. Poate, mai de grabă, invers: simțind că *oiu* + infin. și *am* + conj. exprimă obișnuit nuanțe stilistice, povestitorul nostru s'a văzut nevoit să recurgă la forma 'literară', când viitorul trebuia să aibă înțeles pur intelectual, și indiferent de cine vorbește. De aceea chiar în gura țăranilor [3] *voiu* + infin. nu face impresia de neautentic, cum se întâmplă la alți scriitori, mai puțin stăpâni pe nuanțele subtile ale limbii românești.

Dau un număr de exemple. Mai întâiu, pentru aspectul literar al viitorului: *Mă veți întreba, poate: de ce iepe și totdeauna albe? Vă voiu spune și aceasta* (sunt vorbele povestitorului); *și după aceea, facă moartea ce va voi cu mine.* Obișnuit această formă apare împreună cu una din cele familiare, fapt care ajută la sezisarea clară a sensului fiecăreia: *Vom ști, cucoane, dacă ni-ți spune*; *Voiu priveghea nurorile, le-oiu pune la lucru, le-oiu struni și nu le-oiu lăsa...*[4]; *N'oiu mai veni, Ivane, câte zilișoare voiu avea*; *Când vei ajunge și tu odată mare și tare, îi căuta să judeci lucrurile de-a fir-a-păr și vei crede celor asupriți.* Observăm că *voiu* + infin. este pus de Creangă alături (și în contrast!) numai cu *oiu* + infin., nu și cu *am* + conj. Faptul confirmă aprecierile mele: *voiu* este strict obiectiv (și arată că, în mod logic, indiferent de părerea, intenția, etc. subiectului vorbitor, acțiunea se va realiza), *oiu*, dimpotrivă, exprimă îndoială, nesiguranță, etc. *Am* + conj., fiind sinonim (intelectual!) cu *voiu* + infin., n'are cum sta alături de acesta, așa că ori apare singur ori se combină cu *oiu* + infin. (cu care se combină *voiu* + infin. însuși). Se poate spune că forma literară a viitorului arată (la Creangă!) siguranța obiectivă, *am* + conj. siguranța subiectivă, iar *oiu* + infin. îndoiala (cu toate nuanțele, printre care și 'condiționalitatea', v. mai încolo). Ultimul citat este elocvent între toate: *vei ajunge* (cu siguranță, obiectiv și logic vorbind, căci ești fiu de împărat, deci vei fi împărat tu însuți), *vei crede* (la fel: nu se poate, după asupririle pe care le-ai îndurat, să n'ai milă, când vei ajunge mare, de cei asupriți), alături de *îi căuta* (îndoielnic: subiectul vorbitor nu mai operează cu

---

[1] De altmintrelea s'a putut observa mereu, din expunerea de până aici, că nu-i prima dată când se impune o asemenea constatare. Dacă limba scrisă n'ar recurge la procedeele celei vorbite, inferioritatea ei față de aceasta ar fi definitivă și permanentă.

[2] Afară, firește, de munt. pop. *o să plec.*

[3] De altfel opera lui Creangă n'are decât țărani, începând cu autorul însuși, continuând cu... împărații, boierii, etc. și sfârșind cu... dobitoacele de toate speciile.

[4] Este posibil, chiar probabil, ca formele cu *oiu* să stea aici în locul celor cu *voiu*, și aceasta, pentrucă autorul a vrut să evite construcția *le voiu*, care-i greoaie, chiar în vorbirea cultă. Altfel nu văd de ce, la sensuri perfect identice, deosebire de aspect morfologic (sau, dacă vreți, fonetic).

logica, fiindcă nu știe dacă tânărul prinț, când va fi mare și tare, va căuta să judece serios lucrurile)[1].

Pentru *am* + conj. (siguranță subiectivă): (*Cu mine v'ați găsit de jucat?*) *A m s ă v ă m u ș t r u l u e s c, de a u s ă r â d ă și cânii de voi*[2]; *Să știi, Ivane, că de acum înainte a i s ă f i i bucuros să mori; și a i s ă t e t â r â i în brânci după mine, rugându-te să-ți ieu sufletul, dar eu a m s ă f a c că te-am uitat și a m s ă t e l a s să trăiești cât zidul Goliei...*[3]; *Ia vâră-te și d-ta oleacă, să vezi cum a i s ă t e r ă c o r e ș t i: așa a r e s ă - ț i v i e de îndemână după asta, de a r e s ă ț i s e p a r ă că ești ușor cum îi pana*[4].

Pentru *oiu* + infin. (îndoială, etc.): *Apoi, fără să ne zbatem, jupâne Strul, m i - a d a șeisprezece lei, un irmilic de aur, și ț i - o i u d u c e-o știi, colé, ca pe palmă*[5]; *Și ce m i - i c e r e tu pentru trei ani?*[6]; *Eu gândesc că tot o m a l e g e, o m a l e g e, păn' o m c u l e g e; ...mă duc să văd nu m i - a p i c a ceva în turbincă?*[7]; *Oare nu cumva de-acum m i - o i u d a cu paru 'n cap de răul Vidmei?*[8]; *...dar i - o r d a ele odată pe nas*;[9] *...î i f a c e broaște în pântece de atâta apă*[10]!

Pentru ultimele două forme existente în aceeași frază: *...m'a amenințat că altădată, de m i - a m a i c ă l c a piciorul în ograda boierului, a r e s ă p o r u n c e a s c ă*[11]; *...când o i u c h i u i eu a i s ă a s u r z e ș t i ș'a u s ă - ț i s a r ă creierii din cap*[12]; *de m i - ț i m a i p i c a vrodată în mână, turbinca a r e s ă v ă ș t i e de știre*[13]; *Incaltea ce-a f i a f i, dar degeaba n' a r e s ă f i e; Tată-tău s ' a î m p o t r i v i și n ' a v r e a să te lase, dar tu stăruește... și a i s ă - l î n d u p l e c i; și care dintre cai a v e n i la jăratec să mănânce, acela a r e s ă t e d u c ă la împărăție*[14]; *de acum înainte tot așa a r e s ă - ț i f i e, până c e - i i e ș i din slujba spânului, dela care a i s ă t r a g i încă multe năcazuri, dar a i s ă s c a p i din toate...*[15].

---

[1] Iată un exemplu interesant și la Caragiale: *Ai jurat... că poimâine, când ă i f i p r o c l a m a t, v e i d a scrisoarea...* (*vei da* atârnă de *ai jurat*, așa dar siguranță deplină; *ăi fi proclamat* arată o acțiune nesigură, căci se pot întâmpla multe lucruri care să împiedece alegerea lui Cațavencu).

[2] Vorbește Ivan Turbincă, s i g u r că turbinca lui face minuni.

[3] Sunt vorbele Morții, nu mai puțin sigură de puterea și rostul ei.

[4] Cuvinte spuse de Spân, care se băgase în fântână, ca să se răcorească.

[5] Nuanță condițională: 'mi-a da' = 'dacă-mi dă (sau dacă mi-a da), i-o duc (sau i-oiu duce-o)'.

[6] Intrebarea implică nesiguranță.

[7] Pe lângă sensul interogativ, simțim clar îndoiala sau posibilitatea dorită ('...nu cumva mi-a pica...').

[8] Cf. întrebarea și îndoielnicul *cumva*.

[9] Aici viitorul arată speranța.

[10] Subiectul vorbitor se teme (ironic) de ce-ar putea să se întâmple.

[11] Cf. conjuncția *de*, sinonimă cu condiționalul *dacă*.

[12] Adv. *când* nu-i numai temporal, ci și condițional (*când oiu chiui* = când și dacă, adică în ipoteza că voiu chiui).

[13] Vezi notele precedente, în special 11.

[14] Să se compare nesiguranța exprimată și cu ajutorul lui *care* (din pricină că sunt mai mulți cai).

[15] Vorbește Sfânta Duminică, deci o ființă inițiată în misterele lumii acesteia, și totuși siguranța ei încetează, cel puțin în parte, când se referă la ieșirea din slujbă a lui Harap-Alb (până atunci, ar zice un simplu muritor, și povestitorul... uită că-i vorba de un sfânt, multe se pot întâmpla care să împiedece ori măcar să îngreuieze 'eliberarea' eroului).

§ 8. Vorbirea populară şi cea familiară cunosc şi schimbări de mod, cu valoare stilistică. Se pare că acestea sunt mai puţin numeroase decât cele de timp. Dacă lucrurile stau într'adevăr aşa, ne-am putea gândi la următoarea explicaţie. Printre faptele studiate cu privire la timpuri am întâlnit destule care aparţin, în fond, la domeniul modurilor verbale. Numai formal verbele din construcţii ca *doream* (*să vă rog ceva*) ori, mai ales, *de ce nu muream* sunt imperfecte ; în ce priveşte sensul, adică valoarea lor sintactică, singura care interesează în discuţii de felul acesta, ele sunt optative, deci moduri, nu timpuri (sau, cel mult, după împrejurări, mai întâiu moduri şi numai în chip secundar timpuri) [1]. De asemenea vom constata mai departe că limba noastră posedă o serie de forme verbale pe care, de obicei, gramaticile, nu le înregistrează şi care exprimă nuanţe modale, deşi, din punct de vedere morfologic, ele trebuesc socotite în rândul timpurilor. Toate au sau pot avea valoare stilistică. Dacă ţinem seamă, aşa dar, de toate aceste constatări, relativa sărăcie a formelor modale care se pot substitui unele altora în momente psihologice de natură afectivă se transformă într'o adevărată bogăţie, mult mai mare decât aceea a formelor pur temporale. Şi această stare de lucruri nu trebue să ne surprindă. Modul exprimă atitudinea subiectului vorbitor faţă de acţiunea verbului, deci chipul cum subiectul vorbitor consideră, vede, adică simte, acţiunea, pe când timpul arată ceea ce am putea numi cronologia acţiunii, în raport cu momentul vorbirii. Aşa fiind, este clar că nuanţele modale întrec, trebue să întreacă, şi ca număr şi ca variaţie, pe cele temporale : reacţiunea sufletului nostru faţă de noţiunea exprimată de un verb se poate manifesta foarte felurit, tocmai pentrucă intervine un factor subiectiv, care prin el însuşi este variabil şi dela un individ la altul şi la un singur individ după împrejurări. Nuanţele temporale nu pot prezenta atâtea variaţii, din cauză că ele sunt în funcţiune de elemente exterioare nouă, obiective, materiale, care sunt limitate ca număr.

Când am studiat schimbările de persoană, am citat, între altele, următorul exemplu : *Am luat batocul şi dă-l de perete . . . trufandalele — aruncă-le peste case . . . florile — calcă-le în picioare . . . sticlele de şampanie — trânteşte-le de caldarâm.* Observăm că autorul se foloseşte în prima propoziţie de indicativ (şi de pers. I), dar apoi, în toate celelalte, odată cu înlocuirea pers. I-a prin a II-a, schimbă şi modul, recurgând la imperativ. Am remarcat şi atunci schimbarea modală, spunând că unii lingvişti vorbesc în asemenea cazuri de un imperativ narativ sau descriptiv. Nu-i greu de văzut că prin această substituire de moduri povestirea câştigă enorm în vioiciune : diversele acţiuni exprimate prin verbele puse la imperativ se petrec oarecum subt ochii noştri, au devenit parcă actuale, şi aceasta, nu numai pentrucă verbul stă la prezent, ci şi din cauza imperativului însuşi, care, mai mult decât orice alt mod, implică existenţa unui partener, întru cât 'porunca' trebue adresată cuiva de faţă.

Evident că putem numai să ne imaginăm prezenţa unui partener, ca în situaţia descrisă mai sus, şi, deci, ne adresăm nouă înşine vorba, căci în astfel de chestii nu contează realitatea materială, ci exclusiv cea psihologică. Şi pentru

---

[1] In măsura în care ea există, valoarea lor temporală se datoreşte, foarte probabil, împrejurării că, obişnuit, *doream*, *muream*, sunt imperfecte, şi astfel deprinderea noastră cu această funcţiune 'regulată', 'normală' ne face să simţim ideea de timp şi în formule ca cele de mai sus.

aceasta există două persoane : una care adresează și alta căreia i se adresează vorba. Avem, prin urmare, dialog, iar dialogul presupune acțiune, adică dramă : un fel de luptă sau conflict (în sens foarte larg și aproximativ), fie și numai subt forma conversației (care înseamnă totuși luptă : întrebări, răspunsuri, replici) între doi (sau mai mulți) parteneri. De aici provine valoarea stilistică a imperativului : acest mod dramatizează acțiunea, ne-o înfățișează ca petrecându-se în fața noastră, nu numai din punctul de vedere al timpului, ci și din acela al spațiului, făcându-ne oarecum să asistăm la scena respectivă. Ni se pare că vedem (în exemplul de mai sus) pe autor îndemnându-și partenerul (fictiv, se înțelege, și totuși real psihologicește) să trântească batocul de părete, să azvârle trufandalele peste acoperișurile caselor, să calce în picioare florile, să izbească de caldarâm sticlele de șampanie. Avem impresia că fiecare îndemn este ascultat și executat din ce în ce mai energic : după fiecare acțiune săvârșită, cel care o înfăptuește (la porunca subiectului vorbitor) capătă oarecum forțe nouă, ca să poată aduce la îndeplinire acțiunea următoare cu și mai multă vigoare decât pe cea precedentă. Este un fel de acompaniament între parteneri : unul comandă, celălalt execută (și acel « crescendo », de care pomeneam cu privire la înfăptuitorul acțiunilor, se manifestă și la subiectul vorbitor, la cel care poruncește : fiecare îndemn nou este făcut cu o energie din ce în ce mai mare) [1]. Dacă în locul imperativului am pune indicativul, povestirea ar fi ștearsa, banală, lipsită de vieață, de mișcare. Autorul ar raporta pur și simplu diverse întâmplări, fără nicio însemnătate și fără interes (chiar pentru sine însuși, căci ar proba că nu participă la ele, că nu le v e d e, nu le are prezente în minte, atunci când le povestește).

Este drept că în exemplul nostru se produc mai multe schimbări : se schimbă nu numai modul (imperativ pentru indicativ), ci și timpul (prezent pentru perfect), apoi persoana (I-a pentru a II-a). Toate acestea contribue la dramatizarea acțiunii, fiindcă toate o apropie de noi, o concretizează, o materializează oarecum. Dar nu-i greu de văzut că, de fapt, rolul cel mai important îl are schimbarea modului. Celelalte două sunt urmarea acesteia : din pricină că imperativul n'are decât o persoană (a II-a) și un singur timp (prezentul), este fatal ca înlocuirea indicativului prin imperativ să aducă după ea schimbarea persoanei și pe aceea a timpului.

Vorbirea populară și familiară recurge des la substituirea indicativului prin imperativ. Exemple (din Creangă)[2] : (*Galbeni, stupi, oi, cai, boi . . . trebuia să ducă dascălii poclon Catihetului . . .*) ; *ș'apoi l a s ă - t e în conta sfinției-sale, că te scoate poponeț ca din cutie*; (*Drag îmi era satul nostru . . . Dragi îmi erau tata și mama . . .*) *Apoi l a s ă - ț i, băiete, satul, cu tot farmecul frumuseților lui, și pasă de t e d u în loc străin și așa depărtat* (*dacă te lasă pârdalnica de inimă*) ; (. . .*când te mieri ce nu-i venea la socoteală :*) *i a - ț i, popă, dăsagii și pe ici ți-i drumul* ; (*făceau toate chipurile . . . cum să deie vitișoarele mele . . . pe moșia boierească . . . să mi le poată ucide . . .*) *Și astăzi î m p u ș c ă i porcii ; mâne vacile și boii* ;

---

[1] Să ne închipuim că asistăm la o luptă adevărată, o bătaie între doi inși, fiecare « asistat » de un prieten. Știm ce se petrece în asemenea cazuri : prietenul intervine cu îndemnuri și încurajări, pe care le adresează prin verbe puse la imperativ (*dă-i !, nu te lăsa !, trântește-l la pământ !*, etc.). Cam așa se desfășură, în mintea noastră, acțiunile din citatul reprodus mai sus.

[2] O parte din exemple conțin și un vocativ : este 'numele' celui care vorbește cu sine însuși. Aceasta mărește efectul expresiv, căci simțim și mai clar că subiectul vorbitor se 'apostrofează' singur, ca și cum ar fi altcineva.

poimâne căișorii ; în altă zi i e - i *oile dinapoi cu grămada și* d u - l e *la curte (îți poți închipui, Măria-Ta, ce urgie grozavă era pe capul meu !)* [1] ; *Ș'apoi știi vorba ceea :* « d ă - ț i, *popă, pintenii și* b a t e *iapa cu călcăile* » ; *(. . .părul s'a făcut de-o mie de ori mai înalt. . . de-i ajunsese crengile în nouri) Ș'atunci. . .* s c o b e ș t e - t e, *fata babei, în dinți !* Cf. și *Se prăvală copacul peste mine, și* r u p e - i *piciorul și* s f a r m ă - i *dinții din gură !* (1907 II, p. 403).

In unele din aceste citate avem înlocuirea pers. III (nu I-a!) prin a II-a, numai aparent însă : povestitorul vorbește despre altcineva (= pers. III), dar 'apostrofa' (cuvintele adresate subt forma imperativă) nu-i aparține lui, ci «eroului», deci tot pers. I este, de fapt, înlocuită prin a II-a.

§ 9. O substituire de mod, strâns legată de cea discutată până acum, este a i n d i c a t i v u l u i p r i n c o n j u n c t i v. Din punct de vedere strict gramatical imperativul are o singură persoană (a II-a). Nevoia de a 'porunci' și unei alte persoane se simte totuși. De aceea, pentru pers. III, limba recurge la conjunctiv, modul cel mai apropiat de imperativ în ce privește sensul. Formal avem, în asemenea cazuri, un conjunctiv, semantic însă un imperativ, așa că fenomenul, considerat subt raportul stilistic, singurul care ne preocupă pe noi, este foarte înrudit cu cel de mai sus. Valoarea de imperativ a unui astfel de conjunctiv rezultă și din câteva detalii pe care le vom vedea imediat. Mai întâiu, exemple. Pentru persoana III : *Eu l-am sfătuit să fie prudent, ca să nu iasă lucrurile rău ; el nu, să i se recunoască dreptatea numaidecât, căci altfel face scandal.* Conjunctivul cu sens imperativ este *să (i) se recunoască (dreptatea).* Povestitorul redă, subt forma vorbirii indirecte, spusele eroului său, care, dacă ar fi reproduse întocmai, ar suna ori *să mi se recunoască dreptatea* (în eventualitatea că se adresează altcuiva, nu celor care trebue să săvârșească acțiunea dorită de el) ori *să-mi recunoașteți dreptatea* (în cazul când vorbește direct cu aceștia). In ipoteza ultimă poate apărea și imperativul propriu zis : *recunoașteți-mi dreptatea !* Toate trei formulele au însemnare de imperativ și, din această cauză, posedă valoare stilistică : înlocuirea indicativului prin conjunctivul imperativ dovedește o schimbare, de natură afectivă, în atitudinea subiectului vorbitor sau a aceluia despre care subiectul vorbitor povestește ceva [2].

Caracterul imperativ al conjunctivului rezultă, cât se poate de limpede în asemenea cazuri, și din alt fapt. Exemplul dat conținea un conjunctiv la pers. III. Foarte des apare însă și pers. II (totdeauna la singular), așa dar întocmai ca la imperativul propriu zis. De pildă : *Când vede că-i primejdie mare, o ia la goană, și să te ții, duluță !* Ultima propoziție, în care se găsește conjunctivul, poate fi interpretată în două chipuri din punctul de vedere al celui căruia i se adresează

[1] Situația se prezintă aici mai complicat, dar cu atât mai elocvent: subiectul vorbitor (Moș Ion Roată) își imaginează scena în care boierul, vecin cu dânsul, poruncea argaților să-i omoare vitele ori să i le ducă la curte. Din această pricină el însuși figurează (și formal și de fapt) la pers. III în 'povestirea' scenei, dar există, în realitate, ca pers. I (povestește lui Cuza-Vodă ce i s'a întâmplat lui însuși).

[2] Prima formulă, singura care ne interesează direct aici (*el nu, să i se recunoască dreptatea*), prezintă un avantaj în plus: autorul se pune în situația eroului său, își însușește oarecum punctul lui de vedere, dând impresia că vorbește în numele lui și pentru el. Este ceea ce se chiamă 'vorbire trăită' (traducerea expresiei nemțești 'erlebte Rede'), procedeu stilistic des utilizat de romancierii realiști (români și străini). Cf. *Intr.* p. 153 urm.

formula : sau că povestitorul își sfătuește eroul (direct!) să fugă bine (căci asta înseamnează *să te ții, duluță!*) sau își închipue că eroul vorbește cu sine însuși, se dedublează, adică, la fel ca în cazurile discutate mai înainte (§ 8), unde am avut un imperativ adevărat și ca formă verbală (se îndeamnă singur la fugă sdravănă, tocmai pentrucă-și dă seama de primejdie). Cred că a doua interpretare este cea justă. Când a luat naștere această izolare, atât de expresivă chiar astăzi, subiectul vorbitor s'a referit la el însuși. Pe urmă formula a prins, s'a răspândit și, întrebuințându-se în împrejurări felurite, a ajuns să nu mai poată fi simțită exact așa, cum va fi fost ea la origine. *Să te ții, duluță!* este foarte apropiat de *ține-te, duluță!* (imperativ pur), datorită faptului că verbul stă la pers. II, persoană caracteristică pentru imperativ, precum și formei exclamative a propoziției, formă de asemenea caracteristică pentru acest mod : parcă am avea doi indivizi, dintre care unul vorbește, iar celălalt ascultă [1].

Indicativul poate fi înlocuit și prin c o n d i ț i o n a l. Momentul psihologic este asemănător cu acela pe care l-am analizat la substituirea prezentului prin imperfect. Când cerem ceva, conștiința poziției noastre inferioare față de cel căruia-i adresăm cererea ne determină să zicem *v ' a ș r u g a să mă ajutați în cutare chestie, să mă împrumutați cu bani*, etc., în loc de *vă rog să...* Subiectul vorbitor parcă ar vrea să spuie : *v'aș ruga, dacă-mi permiteți* (*să vă rog*). Cu alte cuvinte, face acțiunea sa dependentă de voința partenerului, ca și cum, dacă acesta n'ar permite, el n'ar mai formula cererea. Evident că aici e punctul de plecare : o frază întreagă, în care avem o propoziție principală, cu verbul la condițional (*v'aș ruga, v'aș întreba, v'aș spune*) și una secundară condițională (*dacă binevoiți a mă asculta*). Propoziția a doua n'are nevoie să fie exprimată. Ea este presupusă, căci există în mintea atât a subiectului vorbitor, cât și a partenerului. Existența ei este subînțeleasă, și din cauza propoziției principale, al cărei verb, având formă de condițional, implică prezența altui verb, tot la condițional (acesta de-al doilea indică tocmai condiția de îndeplinit, pentru ca acțiunea primului să se poată înfăptui), dar și datorită tonului : spunând numai *v'aș ruga* (*aș dori să vă întreb*), nu facem pauză ca după punct sau punct și virgulă, fiindcă n'am terminat cele ce avem de spus, ci ne oprim ca după o virgulă (ridicăm și tonul, cum se zice), tocmai pentrucă mai urmează ceva, indiferent dacă lingvistic formulăm sau nu urmarea.

Așa a fost, foarte probabil, la început, dar apoi condiționalul a început a fi simțit ca expresie (obligatoare, negreșit) a 'politeței' (politeță impusă de situația inferioară a subiectului vorbitor, situație care continuă și va continua să existe mereu). Dovadă avem faptul că, deși prezentăm rugămintea condiționat (adică la modul condițional), nu mai așteptăm să ne « permită » interlocutorul, ci formulăm numaidecât cererea. Spunem *v'aș ruga* și imediat, fără a lăsa pe partener să ia poziție, arătăm ce vrem. Așa dar, numai formal este vorba de condițional,

---

[1] Să se compare și v o c a t i v u l *duluță*. Cel puțin face impresia unui vocativ, căci pare a fi, la origine, nume propriu de persoană. S'ar putea însă, tot atât de bine, ca acest cuvânt să fie o creație de moment a fantaziei primului subiect vorbitor, care a întrebuințat formula noastră, și adică un cuvânt imitativ sau expresiv (menit, cu cei doi *u* și cu *l*, să arate mișcarea omului care fuge). Oricum ar fi, el este simțit ca un nume, așa că avem dreptul (subiectiv !) să spunem că stă la vocativ. Verbul din această construcție poate fi, chiar mai des, și *să te duci* (la Creangă numai așa o întâlnim). Vezi mai departe, capitolul despre diminutive, § 7.

în realitate noi prezentăm lucrurile ca și cum am întrebuința indicativul (iar în descrierea ulterioară a nevoii care ne împinge să solicităm ajutorul cuiva, ne folosim, într'adevăr, de indicativ). Și totuși, atâta e de ajuns, pentru ca construcția să aibă valoare expresivă, să arate starea noastră sufletească, stăpânită de jenă, temere, etc. Iarăși întocmai ca la imperfectul care se substitue prezentului. Și acolo ziceam *voiam să vă cer ceva* (parcă n'am mai cere în momentul când vorbim), dar imediat continuam vorba, arătând ce anume v o i m (la prezent!) să cerem. Prin urmare, și acolo satisfacerea oarecum pur formală a unei obligații de politeță, dar suficientă, pentru a trăda emoția, cel puțin aparentă, a subiectului vorbitor.

Asemănarea dintre fenomenul stilistic descris aici și cel privitor la înlocuirea prezentului prin imperfect se explică, foarte probabil, așa cum am arătat: momentul psihologic este identic în ambele cazuri. Putem invoca însă și un fapt gramatical. Imperfectul are deseori valoare de condițional : *veneam și eu, dacă știam că vine prietenul nostru N.* (= *aș fi venit și eu, dacă aș fi știut*. . .). Este drept că aceasta se întâmplă numai cu condiționalul trecut, nu și cu cel prezent, de care ne ocupăm aici, dar deosebirea de timp nu pare esențială. Pretutindeni (sau aproape pretutindeni) în cazurile de substituire a unei forme verbale prin alta avem a face cu atitudini subiective ale vorbitorului, așa dar cu m o d u r i, indiferent dacă formal ele sunt exprimate prin moduri propriu zise sau prin timpuri. Din punct de vedere psihologic, atât condiționalul (prezent), cât și imperfectul, care înlocuesc amândouă indicativul prezent, sunt moduri, și anume același mod (condiționalul sau optativul), fiindcă și starea sufletească, izvor al ambelor substituiri, este identică sau foarte asemănătoare [1].

§ 10. Limba noastră posedă un număr de forme verbale care lipsesc, obișnuit, în paradigmele gramaticilor, iar când sunt înregistrate, provoacă discuții în ce privește calificarea : sunt ele moduri sau timpuri ? Neînțelegerea este cauzată de caracterul lor ambiguu. Formal par a fi timpuri, semantic ele sunt moduri. In general, le putem înlocui prin timpuri propriu zise, ceea ce se întâmplă cu atât mai ușor, cu cât răspândirea lor este restrânsă (unele se găsesc numai regional). Aceasta ar dovedi că trebue să le socotim timpuri. Dar se deosebesc de formele verbale care le pot înlocui, printr'o nuanță subiectivă, de unde urmează că funcțiunea lor este modală, nu temporală. Limba scrisă (mai exact, poate, limba cultă, fie scrisă, fie vorbită) nu le prea utilizează, așa că ea este lipsită sau, în orice caz, nu dispune în aceeași măsură ca cea populară și familiară de acest mijloc menit să varieze nuanțele semantice ale formelor verbale.

Urmează, deci, să le discutăm tot aici, unde ne-am ocupat de schimbările modale. Unele figurează în gramatică la rubrica timpurilor și sunt considerate, obișnuit, astfel chiar de către lingviști, nu numai în virtutea tradiției, ci și din cauză că exprimă, într'adevăr, un raport de timp (care nu-i însă singurul raport exprimat de ele). In această grupă intră, de pildă, viitorul II. Altele sunt adesea absente în tablourile de forme pe care le dau gramaticile, fiindcă limba cultă (cu deosebire cea scrisă) nu le cunoaște sau le utilizează relativ rar (de

---

[1] O schimbare de mod, având origine literară (la C a r a g i a l e, *Țal*), este infinitivul în loc de conjunctiv: *a se revedea!*, *a se slăbi!* Mai ales formula a doua s'a popularizat, fiind întrebuințată nu numai glumeț (ca între prieteni), ci și amenințător. Este foarte proprie pentru stilul polemic. De aceea o găsim adesea în polemici, chiar științifice, și nu totdeauna cu numele creatorului ei, amănunt care probează că-i simțită ca un bun lingvistic comun, cum și este de fapt. Aceasta-i mărește expresivitatea.

preferință atunci când evenimentele și personajele unui roman, ale unei nuvele, etc. aparțin mediului rural ori periferic). Căci au caracter mai mult sau mai puțin dialectal, întru cât apar numai în unele regiuni dacoromânești (iar dacă aparțin întregului teritoriu, nu se bucură de o circulație prea mare). Spre deosebire de viitorul II, ele sunt oarecum moduri propriu zise. Este drept că unele pot fi înlocuite prin diverse timpuri cunoscute din vorbirea obiectivă, dar echivalența se mărginește la sensul strict intelectual : când simțim nevoia să luăm atitudine subiectivă față de acțiunea exprimată de verb, să-i dăm, deci, o nuanță afectivă, timpurile curente fac loc acestor forme modale, tocmai pentrucă numai ele au sau pot avea valoare stilistică.

Absolut toate, fără nicio deosebire, sunt compuse. Un element al compunerii îl constitue pretutindeni participiul (trecut, la viitorul II, prezent, la celelalte). Auxiliarul deasemenea este același : *a fi*, însoțit la unele de *a voi*, la altele de *aș* al condiționalului (care, foarte probabil, reprezintă un aspect profund modificat al lui *a voi*). Formele în compoziția cărora intră participiul prezent au, am spus deja, o răspândire mai mult sau mai puțin regională. Le găsim însă și în limba veche. Valoarea stilistică provine, cred, măcar în parte, dela caracterul lor dialectal și arhaic, prin opoziție cu echivalentele lor 'gramaticale', pe care le întrebuințează toată lumea. Am văzut mereu până acum că așa zisele abateri dela normele vorbirii obiective exprimă, de regulă, dacă nu chiar totdeauna, o nuanță stilistică. Aceasta, în comparație și prin contrast cu limba comună a oamenilor culți, care, obișnuit, nu cunoaște formele verbale aici în discuție. Dar ele au valoare afectivă chiar în dialectul unde există, alături de celelalte, ca forme normale, curente. Aceasta ar proba că nuanța stilistică izvorăște și din ele înseși, din natura sau structura lor intimă, nu numai din caracterul lor regional ori arhaic, adică 'anomal'. Trebue precizat totuși că în limba veche valoarea lor stilistică pare a fi absentă, ceea ce, în cazul când faptul este absolut exact [1], ar dovedi că această valoare s'a ivit mai târziu, grație, deci, nu structurii lor, ci împrejurării că, existând pentru același raport două forme verbale, limba le-a dat, prin indivizii vorbitori, întrebuințări diferite din punct de vedere stilistic. Dar ne putem întreba de ce tocmai ele, și nu echivalentele lor, au căpătat nuanță stilistică ? Revenim, prin urmare, la cauza mai profundă, care stă în legătură cu natura formației însăși. Căci, dacă aceste aspecte flexionare ale verbului n'ar fi avut din capul locului, cel puțin în germene, un colorit afectiv, ele ar fi dispărut din limbă, fiindcă ar fi fost de prisos (ar fi rămas numai sinonimele lor, pur intelectuale, care aveau avantajul de a fi general răspândite).

Chestia se prezintă, așa dar, destul de complicat, între altele, pentrucă urmărirea în trecut a faptelor stilistice nu se poate face decât cu ajutorul unui mare număr de texte, care să aibă oarecare continuitate între ele. De altmintrelea interesează prea puțin, dacă un fenomen de acest fel datează dintr'o epocă anterioară, și de când anume. Stilistica este o disciplină lingvistică statică sau descriptivă : studiază fapte de limbă a c t u a l e.

§ 11. V i i t o r u l II are sens temporal numai în legătură cu viitorul I. De ex. : *Când vei veni la mine, eu voiu fi plecat.* Intrebuințat singur, el exprimă un

[1] Deoarece preocupările stilistice datează de puțină vreme, este natural ca ele să nu se fi întins asupra fazelor vechi ale diverselor limbi (mai ales la noi, unde nici stările actuale n'au fost cercetate subt acest aspect).

raport modal : *se va fi întors* (*oare*) *din călătorie ?* ; *ce va fi spus mama* (*când a văzut că nu dau niciun semn de viață*) *?* ; *nu știu dacă va fi făcut ce l-am rugat*, etc. In toate aceste exemple viitorul II joacă rolul unei forme verbale absolute, căci nu arată un raport de antecendență față de viitorul I. Sensul lui este asemănător cu al conjunctivului, întru cât și el exprimă îndoiala, nesiguranța, etc. Așa se face că poate fi înlocuit adesea prin conjunctivul perfect (*să se fi întors din călătorie ?* — continuarea logică ar fi *nu cred* ; *nu știu să fi făcut ce l-am rugat*) [1]. Dar nu totdeauna (cf. exemplul al doilea : *ce va fi spus mama*. . .). Afară de asta, chiar când îl înlocuim, simțim ușor, cum dovedesc exemplele precedente puse în paranteză, că nu-i vorba de o adevărată identitate între aceste două forme verbale. Insuși sensul propriu zis, pur intelectual, diferă. Cu atât mai mult lipsește echivalența stilistică. De aceea limba vorbită nu utilizează, cred, niciodată conjunctivul în locul viitorului II, care, tocmai din cauza nuanței lui stilistice, asemănătoare, în unele privințe, cu a viitorului I (varianta *oiu pleca*), apare în vorbirea populară și familiară totdeauna cu forma « scurtată » a primului auxiliar (*oiu fi plecat*, *ăi fi plecat*, etc.) [2]. Expresivitatea lui crește, în chipul arătat aici, și grație faptului că propoziția este deseori interogativă sau introdusă prin *dacă* (cf. exemplele date).

Construcțiile verbale la alcătuirea cărora contribue participiul prezent sunt numeroase. In toate auxiliarul este *a fi*. Avem mai întâiu (le iau în ordinea consacrată) i m p e r f e c t u l : *eram zicând*. Valoarea semantică a acestei forme este identică cu a lui *ziceam*, dar numai din punct de vedere intelectual. Căci imperfectul propriu zis prezintă acțiunea drept sigură, pe când *eram zicând* arată nesiguranță din partea subiectului vorbitor. Așa dar, avem a face cu o nuanță modală, nu cu una temporală, ca la imperfectul obișnuit. *Eram zicând* se aude prin Muntenia (poate și aiurea) și se întrebuințează în vorbirea indirectă : când reproducem spusele altuia, pe care însă nu le-am auzit dela el însuși, ci dela un terțiu, și le comunicăm partenerului nostru, recurgem la această formă verbală, care, întru cât exprimă clar îndoiala, pare că ne pune la adăpost de orice răspundere (în ipoteza că cele comunicate de noi n'ar corespunde adevărului). Sintactic vorbind, ea este echivalentă cu pop larul și familiarul *cică*. . . : *era zicând că nu-ți vezi de treburile tale, că te amesteci unde nu-ți fierbe oala*, etc. ('acela ale cărui vorbe le redau, așa cum mi-au fost transmise de altcineva, cică spunea că nu-ți vezi de treburile tale. . .'). Circulă obișnuit la pers. III, mai rar la a II-a, fiindcă apare în vorbirea indirectă (subiectul vorbitor se referă, prin urmare, la altcineva decât la sine însuși).

Participiul prezent se combină și cu c o n j u n c t i v u l p r e z e n t al auxiliarului *a fi* (subt aspectul invariabil al acestuia) : *să fi dormind* (*eu*), *să fi dormind* (*tu*), etc. Arată nesiguranță, întocmai ca formele obișnuite de conjunctiv, totuși, spre deosebire de acestea, care se întrebuințează și singure, dar, mai ales, împreună cu alte verbe, pare a avea o valoare de sine stătătoare. De ex. : *să fi dormind* (*el*) *la ora asta ?*; *să fi mințind* (*el, ei*) *în așa hal ?*; *să fi ignorând* (*tu*) *un fapt ca acesta, cunoscut de toată lumea ?*, etc. Deosebirea nu se reduce însă la atâta. Intre *să doarmă*

---

[1] Această frază sună mai bine *nu știu dacă a făcut*. . ., probabil din cauză că *să fi știut* este echivoc (poate fi înțeles și ca pers. I).

[2] De pildă: *ce-oiu fi spus, nu-mi aduc aminte*; *s'o fi* (*s'a fi*) *apucat de lucru leneșul ăla* (*cela*)*?*; *n'ăi fi crezut că am murit* (= *nu cumva ai crezut*. . .); *om fi dormit și noi mai mult ca de obicei* (= *probabil, poate*, etc. *că am dormit*. . .); *s'or fi împăcat X. și Y.?*

(el) la ora asta și *să fi dormind (el) la ora asta* constatăm o diferență importantă de natură stilistică. Prima construcție, dacă am vrea s'o completăm, ar suna așa : *nu-mi vine a crede să doarmă* (sau, ceea ce-i același lucru, *să doarmă la ora asta? nu-mi vine a crede*: propoziția a doua reprezintă oarecum răspunsul la cea precedentă), pe când construcția cealaltă s'ar întregi astfel : *este posibil* (*se poate*) *să fi dormind la ora aceasta* (sau : *să fi dormind la ora aceasta ? posibil, se poate*). Indoială, nesiguranță, etc. există în ambele cazuri, dar odată subiectul vorbitor se îndoiește mai puțin, înclină a răspunde negativ la întrebarea din propoziția cu conjunctivul, a doua oară el este absolut nesigur și de aceea dă un răspuns evaziv. Potrivit acestei deosebiri, *să doarmă* și *să fi dormind* nu apar unul în locul celuilalt, ci fiecare se întrebuințează cu rostul lui, potrivit stării sufletești care trebue exprimată.

Cu viitorul I al auxiliarului *a fi* urmat de participiul prezent al unui verb se formează un mod pe care gramaticii de pe vremuri îl numeau p r e z u m t i v sau p o t e n ț i a l. De pildă : *ce mă va mai fi ocărînd N.!* (de obicei cu aspectele populare și familiare ale lui *a voi : ce m'o mai fi ocărînd. . ., ce m'a mai fi ocărînd. . .*); *cum îi va* (*i-o, i-a*) *fi mergând prietenului nostru ?*; *va fi locuind împreună cu părinții ?* (sau și neinterogativ : *va fi locuind împreună cu părinții*, adică 'presupun că locuește. . .' sau 'probabil, poate, etc. locuește. . .'). Corespunde viitorului II, când acesta este întrebuințat absolut, atât ca formație (*va fi* la amândouă), cât și ca sens, căci ambele arată îndoială, nesiguranță, probabilitate, posibilitate. Singura deosebire e de natură strict temporală (datorită faptului că odată avem participiul prezent, a doua oară pe cel trecut). Din punctul de vedere al limbii obiective, echivalentul lui *va fi ocărînd* este prezentul indicativului : *ocărăște.* O echivalență numai temporală (acțiunea se petrece în momentul vorbirii). Cât despre raportul modal, aceste forme verbale diferă profund una de alta. Să se compare : *ce mă mai ocărăște !* ('știu sigur că mă ocărăște') și *ce mă va mai fi ocărînd !* ('probabil, poate, presupun, că mă ocărăște'). Pentru ca indicativul prezent să semene cu forma aici în discuție, are nevoie de un adaos, de pildă : *cred că mă ocărăște* sau *probabil, bănuesc*, etc. *că mă ocărăște* [1]. Adaosul ține, numai aproximativ însă, locul nuanței subiective, pe care *va fi ocărînd* o exprimă prin el însuși, fără intervenția unui cuvânt special cu înțeles dubitativ.

Și c o n d i ț i o n a l u l p r e z e n t al auxiliarului *a fi* se combină cu participiul prezent, spre a da naștere unei forme verbale cu nuanță stilistică. Exemple : *(se spune că) N. și-ar fi înșelând prietenul în afacerile lor comune*; (*se zice că*) *X. și-ar fi denunțând tovarășii de luptă*, etc. Ca formație, corespunde condiționalului perfect, așa cum *va fi plecând* corespunde lui *va fi plecat.* Dar chiar semantic putem constata o apropiere. Se știe că condiționalul trecut se întrebuințează și singur, nu numai în legătură cu alt condițional. In propoziții independente el servește la redarea indirectă a spuselor altuia (pe care subiectul vorbitor le-a aflat printr'un intermediar) : *(am auzit că) N. m'ar fi criticat* (am auzit dela altcineva, de aceea nu sunt sigur, nu garantez că-i așa). La fel construcția *ar fi criticând*, numai că raportează acțiunea la momentul vorbirii (*mi se atrage atenția că*) *N. m'ar fi criticând.* Dacă neglijăm această nuanță de responsabilitate

[1] In graiurile muntenești există alt echivalent, mai apropiat: *trebue că mă ocărăște* (dialectul moldovenesc ar reda această construcție, pe care limba literară n'a adoptat-o încă, prin *trebue să mă fi ocărînd*).

(grija subiectului vorbitor de a preciza că deține informația dela altcineva), forma aici în discuție se poate înlocui și prin prezentul indicativului : *N. mă critică* (fie și cu adaosul *mi se spune că*. . .). Echivalența este numai temporală, nu și modală : indicativul arată siguranță (atât din partea subiectului vorbitor, care-și însușește oarecum informația, svonul, etc. venite dela altcineva, fiindcă îl crede, cât și din partea celui care i le comunică), pe când *m'ar fi criticând* exprimă îndoială. Ca valoare stilistică, această formă verbală, pe care gramaticile de odinioară o numeau modul oblic, seamănă foarte bine cu *era* + participiul prezent, discutat mai sus (deși, morfologic vorbind, asemănarea dintre ele nu-i prea mare, întru cât elementul lor comun este participiul prezent, care, prin el însuși, nu pare a contribui cu ceva la crearea valorii stilistice.)

In sfârșit, o ultimă construcție cu auxiliarul *a fi* și participiul prezent este *a fi știind*, *a fi mergând*, etc., adică, formal, o specie de infinitiv. Așa se explică de ce apare totdeauna împreună cu alt verb : *N. pare a se fi purtând frumos*; *sameni a fi știind de unde să iei lucrul și unde să-l pui* (Creangă). Sinonimul strict obiectiv al acestui infinitiv este indicativul prezent : *N. pare că se poartă bine*, etc. Numai că acestuia îi lipsește nuanța stilistică (de îndoială, de nesiguranță, etc., care vine, poate, în parte, și dela *pare*, *sameni*, etc., dar, în cea mai mare măsură, dacă nu în total, ea izvorăște din construcția participială). Alt echivalent este infinitivul prezent, cu care seamănă chiar mult mai bine : *N. pare a se purta frumos*; *sameni a ști de unde*. . ., etc. Cu toate acestea, și aici avem o echivalență pur gramaticală, nu și stilistică. Dacă *pare a se purta* face totuși impresia că exprimă o nuanță înrudită cu îndoiala (anume probabilitatea sau posibilitatea), asta se datorește, cred, lui *pare* [1].

După cum vedem, numărul formelor verbale având valoare stilistică, adică subiectivă (de mod în sensul etimologic al termenului), este cu mult mai mare decât rezultă din gramaticile normative curente [2]. Toate cele discutate aici există în limba vorbită și familiară, nu numai dintr'o regiune a teritoriului dacoromânesc, ci de pretutindeni (cu excepția lui *eram zicând*, care aparține exclusiv graiurilor muntenești). Constatăm, deci, încă odată, că limba reală este mai bogată decât aceea pe care o recomandă și o adoptă mințile riguroase și pedante ale gramaticilor. Forța expresivă le vine dela calitatea de formații modale puse față în față și totodată în opoziție cu echivalentele lor obiective sau intelectuale, care se bucură de o răspândire generală, nu numai geografic și cantitativ, ci și în sensul că obișnuit subiectele vorbitoare de ele se folosesc (ceea ce explică lipsa oricărei nuanțe stilistice). Ca totdeauna, ele constitue o particularitate a limbii vorbite, chiar dacă se întâlnesc și la scriitori (mai ales la cei realiști) într'o oarecare măsură. Se poate spune că, la fel cu alte elemente lingvistice având valoare stilistică, apariția lor în opere literare este direct proporțională cu frecvența lor în vorbirea familiară și populară : cu cât sunt mai răspândite în aceasta din urmă, cu atât ne întâmpină

---

[1] Raportul dintre *pare a se fi purtând* și *pare a se purta* este același ca între *va fi spunând* și *va spune*, dar numai din punct de vedere morfologic, fiindcă, în ce privește sensul, formele de viitor diferă între ele altfel decât cele de infinitiv.

[2] S'ar putea adăuga și *am fost* + part. prez., despre existența actuală a căruia nu pot afirma nimic precis. Eu îl simt ca fiind perfect conform cu sistemul flexiunii verbale românești. Valoarea lui obiectivă este aceeași ca a imperfectului: *a fost mergând pe jos* = 'mergea pe jos' sau 'era mergând pe jos', dar nuanța stilistică diferă și de a unuia și de a celuilalt dintre aceste două 'imperfecte'.

mai des la scriitori. Se pare că cel mai puțin utilizat de către aceștia este *eram zicând*, despre care am spus că există numai în dialectul muntenesc.

§ 12. Pentru a termina discuția despre flexiunea verbală, voiu mai releva câteva fapte, puține (și puțin însemnate) de altmintrelea. Verbele conjug. I și IV, care primesc la prezent (indicativ și conjunctiv, pers. I, II, III, și VI; imperativ, pers. II), sufixele *-ez*, resp. *-esc*, nu apar în toate graiurile dacoromânești subt acest aspect. Aproximativ vorbind, se poate afirma că variantele cu sufix, considerate drept comun românești, adică literare, caracterizează limba Vechiului Regat, cele fără sufix constitue o particularitate a limbii din ținuturile de peste munți [1]. Ultimele pot avea, datorită caracterului lor regional, valoare stilistică, bine înțeles numai în vorbirea acelor Români cari se folosesc regulat de formele sufixate, precum și în limba literară, unde norma este întrebuințarea variantelor cu sufix. Nuanța stilistică în discuție este ironia. De aceea, când povestitorul sau scriitorul, vrând să facă portretul sufletesc al unui erou din regiunile de dincolo de munți, înțelege să-l caracterizeze și lingvistic, îi pune în gură, printre altele, și verbe de conjug. I fără *-ez* [2] la prezent. Și alte particularități dialectale din flexiunea verbului exploatează, în același scop, nu numai scriitorii, ci și subiectele vorbitoare obișnuite. De ex. *mere*, *merem*, etc. (pentru *merge*, *mergem*, etc.), *mâncă* (pers. III sing. și plur.), *mânc*, *mânci*, etc. Astfel unui fost director general la C. F. R., Ardelean de origine, i se atribue următorul « aforism », care a prins și continuă să circule printre ceferiști, grație aspectului morfologic al verbelor : *Cine nu l u c r ă nu m â n c ă.* Iată și un exemplu similar din limba literară : — *Mânca-o-ar nen'tu !* — *S'o m â n c e* (VR, Febr. 1935, p. 23). Și aici avem ironie, deși îndreptată contra unui Neardelean, o ironie bonomă, intenția autorului fiind de a reda buna dispoziție a eroului său (provocată de mâncare și băutură îmbelșugată, de tovărășia plăcută a prietenilor, etc.). Aceste efecte n'ar fi fost obținute, cel puțin nu în așa grad, dacă s'ar fi întrebuințat forma comun românească *s'o mănânce*. Valoarea expresivă a lui *s'o mânce* crește, cred, și din cauza unui element 'ritmic' : această formă corespunde, în ce privește înfățișarea pur exterioară, lui *mânca* din prima propoziție, care are două silabe (*mănânce* nu s'ar fi potrivit, fiindcă este trisilabic).

S'ar putea, de sigur, înregistra și alte fenomene stilistice din domeniul flexiunii verbale, dacă am dispune de un material mai bogat și mai sistematizat decât acela pe care l-am adunat eu cam la întâmplare. De pildă î n t r e b u i n ț a r e a u n u i v e r b r e f l e x i v l a f o r m a a c t i v ă. Se știe că, afară de rare excepții, limba noastră nu posedă verbe reflexive (sau pronominale) propriu zise. Un verb activ poate primi pronumele reflexiv, căpătând astfel aspect pronominal, fără ca prin aceasta să-și piardă caracterul său originar, de verb activ (se schimbă numai obiectul direct : acțiunea trece asupra subiectului însuși, asupra celui care o săvârșește, nu asupra unei ființe sau a unui lucru din afară) : *duc* — *mă duc*, *fac* — *mă fac*, *port* — *mă port*, etc. Vorbirea obiectivă se conformează uzului consacrat, pe când cea subiectivă trece sau poate trece peste normele tradiționale,

[1] Poate am fi mai aproape de adevăr, dacă am spune că formele sufixate sunt mult mai dese în Vechiul Regat decât în Ardeal și în celelalte regiuni transcarpatice. V. *Bulet. Philippide* II, p. 66 și 120 urm.

[2] Numai lipsa acestui sufix poate fi exploatată stilistic. Cum se face că prezența sau absența lui *-esc* nu impresionează sau impresionează mai puțin ? Nu găsesc un răspuns la această întrebare.

așa cum am constatat mereu până acum. Astfel în loc de *mișcă-te de-aici!* (formulă expresivă prin ea însăși, în comparație cu sinonimele cam abstracte, adică banale, *du-te de-aici!*, *pleacă de-aici!*), se spune *mișcă de-aici!* Prin lăsarea la o parte a pronumelui, verbul a căpătat aspect activ, dar nu transitiv, cum ar fi logic, cel puțin în teorie, ci intransitiv. Aceasta, din punctul de vedere al gramaticii normative. Subt raportul stilistic ne dăm ușor seama că formula fără pronume este mai expresivă decât cealaltă. Poate și din pricina scurtimii, ceea ce la o construcție imperativă pare firesc (o poruncă impresionează cu atât mai puternic, cu cât e mai laconică). Dar izvorul expresivității trebue căutat aiurea, și anume în schimbarea atitudinii subiectului vorbitor față de acțiune, în chipul cum acesta își imaginează săvârșirea ei. Lipsa pronumelui *te* în *mișcă de-aici!* dă verbului un sens vag, nelămurit, și de aceea putem îngloba în sfera acțiunii lui o serie întreagă de obiecte. *Mișcă-te!* însemnează 'pleacă (tu singur!)', adesea chiar numai 'dă-te la o parte', *mișcă!* pare a însemna 'pleacă tu, împreună cu tot ce ai la tine, cu tot ce-ți aparține'. Subiectul vorbitor este atât de nemulțumit de partener, încât nu vrea să-l mai « vadă în ochi », și nu numai pe el însuși, ci și orice lucru care se leagă de ființa lui, care poate aminti de dânsul. Iată un exemplu literar (unde situația se prezintă însă altfel decât mi-am imaginat-o eu mai sus): *Mihai, așezat pe marginea patului, nu se încumeta să m i ș t e. Presimțea, înainte de a înțelege deplin, că trăiește un ceas rar...* (Luc, p. 191). Cf. și *Dia nu m i ș c a s e de acasă* (Răd, I, p. 170)[1].

Și la alte verbe constatăm fenomenul acesta. In loc de *m'am chinuit* (*trudit*) *o lună de zile cu măseaua asta*, se spune *a m c h i n u i t* (*a m t r u d i t*) *o lună de zile...* Situația pare oarecum alta decât aceea dela *mișca. M'am chinuit* poate însemna, o clipă, că subiectul vorbitor a contribuit el însuși, într'o măsură oarecare, la suferința de care pomenește (*eu m'am chinuit pe mine singur*). Și atunci, pentru înlăturarea echivocului, oricât ar fi el de trecător, se recurge la forma activă. Va fi intervenit și influența construcțiilor sinonime, de ex. *am suferit*, *am pătimit*, etc., care sunt (totdeauna!) active [2]. Oricum se vor fi petrecut lucrurile, *am chinuit* este expresiv, pe când *m'am chinuit* nu (sau, cel puțin, formula fără pronume e mai expresivă decât cea pronominală). Probabil și din pricină că obișnuit se întrebuințează verbul cu aspectul lui reflexiv, așa că aspectul nereflexiv apare ca 'neregulat'. Deosebirea dintre *am chinuit* și *mișcă de-aici!* merge și mai departe. Primul verb (și sinonimul sau sinonimele lui) se întrebuințează, dacă nu mă înșel, exclusiv la perfect, pe când celălalt, la toate timpurile. Această situație se datorește, poate, și înțelesului, care diferă mult dela unul la altul. Ar mai trebui invocat de asemenea caracterul de verb imperfectiv al unuia și de verb perfectiv al celuilalt. Indiferent de explicație, fapt este că *chinuiu* (*trudesc*) *cu măseaua* (la prezent!) nu se zice (nici nu pare că s'ar putea zice).

Cu verbe de felul celor amintite nu trebuesc puse alături *gândesc*, *închipuiu*, *nasc*, etc. (în loc de *mă gândesc*, *îmi închipuiu*, *mă nasc*, etc.). La acestea avem a

---

[1] In anumite medii, de pildă la armată, acest verb se întrebuințează obișnuit fără pronume: *nu mișca!*; *nimeni nu mișcă (în front)!*, etc. Tot așa fotografii își invită clienții care 'pozează': *nu mișcați, vă rog!* Ințelesul este întru câtva diferit la exemplele acestea față de *mișcă de-aici!*

[2] O astfel de influență putem admite, cel puțin în principiu, și pentru *mișcă de-aici!* (cf. *pleacă de-aici!*). Nu însă și pentru *nu mișca!*, unde verbul are un înțeles destul de deosebit. *Chinui* apare fără pronume și în limba veche (vezi *Dicț. Acad.*, s. v.).

face, în limba cultă, cu influențe străine (voite sau inconștiente). Sinonimele lor franțuzești sunt nepronominale (*penser*, *imaginer* [1], *naître*, etc.). De pildă: *eroul romanului g â n d e ș t e la cele întâmplate ieri*; *adevăratul filosof este acela care poate î n c h i p u i un sistem original de explicare a lumii*; *după aceste desvoltări, n a ș t e întrebarea.* Că e vorba de calcuri lingvistice, se vede și din lipsa oricărei nuanțe stilistice la aceste construcții (afară de faptul că le simțim, într'o anumită măsură, ca neromânești) [2]. Trebuesc exceptate pop. *gândesc* (sinonim cu *cred*, care-l va fi și influențat), atât de frecvent la Creangă în construcții de felul lui *g â n d e s c că n'a mai fi el pe voia Spânului* (cf. și Caragiale: *Tot g â n d e a m la început, că de! e tânăr*), etc. și arhaicul *n a s c și în Moldova oameni* al lui Miron Costin, pe care îl imită adesea, parafrazându-l, scriitorii actuali.

Și fenomenul opus se întâlnește. Verbe obișnuit nepronominale apar cu pronume: *Ce te râzi?*; *Cum se mai miorlăe!* Nuanța stilistică, și anume nemulțumirea, cu toate aspectele ei, este clară, tot așa deosebirea față de *Ce râzi?*; *Cum mai miorlăe!*, care, în ciuda intonației și sensului oarecum peiorativ al verbelor (mai ales la construcția a doua), n'au aceeași forță expresivă. Apariția pronumelui se datorește influenței lui *a se hlizi*, *a se strâmba* ș. a., cu care putem spune că s'au contaminat s e m a n t i c *a râde* și *a miorlăi.* Așa se explică marea expresivitate a formelor pronominale dela acestea din urmă. Cât despre *Ce te crezi!*, foarte frecvent în vorbirea familiară din unele regiuni, cu nuanță glumeață (*Ce t e c r e z i, sântem doar la putere*; *Ce t e c r e z i, facem lux*), existența lui este, de sigur, tot produsul contaminației cu un verb sinonim (*a se gândi*, apoi *a se închipui*, variantă destul de răspândită a lui *a-și închipui*). Altădată apariția pronumelui reflexiv este voită: povestitorul scontează efecte stilistice. De pildă: *Mai departe, amicul Fantoma s e c u g e t ă, precum urmează* (Azi, 29 Oct. 1939, p. 8).

Ar mai fi de amintit întrebuințarea transitivă a verbelor intransitive și invers, apoi dublarea obiectului direct la cele transitive și alte fapte, pentru care nu dispun de informație suficientă. Cf. numai familiarul *te fac un tabinet* (sau . . . *o tablă*, . . . *o partidă de șah*) [3], cu nuanță glumeață, în loc de *facem* . . . sau *fac cu D-ta* . . . Pronumele va fi venit dela *te bat o tablă*, dacă acesta nu-i cumva mai recent, sau dela *te joc o tablă*, creat după *joc o tablă* (transitiv!). De altfel și *a face* este tot transitiv.

---

[1] Acesta apare și cu pronumele reflexiv, fără a avea însă același înțeles.

[2] Poate a intervenit, la unele din ele, și influența vreunui verb sinonim din limba noastră. Așa ar fi cazul cu *gândesc*, care se va fi lăsat atras de (sau și de) *cuget*.

[3] Aceasta ne întâmpină, de ex., în 1907 II, p. 148.

CAP. VI : ADVERBUL

§ 1. Deoarece această parte de vorbire seamănă, în multe privințe, cu adjectivul, ne așteptăm să constatăm, în legătură cu ea, unele fenomene stilistice pe care le întâlnim la adjectiv. Așa și este. S u p e r l a t i v u l a b s o l u t (al adverbelor de mod, căci acestea sunt înrudite, prin natura și funcțiunea lor, cu adjectivele) se formează, în vorbirea familiară și populară, cu sinonimele afective, atât de numeroase și de variate, ale lui *foarte*, pe care le cunoaștem deja (vezi capit. II) : *straşnic*, *grozav*, *nespus*, *nemai pomenit*, *nemai auzit*, *nemai văzut*, *care nu se mai află*, *înspăimântător*, *îngrozitor*, *înfricoşător*, *extrem*, *extraordinar*, *teribil*, *admirabil*, *minunat*, *uimitor*, *uluitor*, *avan*, *amărît*, *cătrănit*, *rău*, *nevoie* (și *nevoie mare*), *foc* (și *mama focului*), etc. Profit de prilej spre a adăuga la lista dată acolo (și reprodusă aproape toată aici) câteva echivalente nouă, foarte expresive : *al dracului*, *al ciorilor*, *al naibii* [1] (*frumos*, *bun*, *rău al dracului*, *al ciorilor*, etc. sau, cu ordinea schimbată, *al dracului*, *al ciorilor de bun*, *de frumos*).

Există câteva adverbe care, deși se întrebuințează foarte des (ori tocmai din această cauză?), au, în condiții determinate, v a l o a r e a f e c t i v ă. Cred că le putem pune alături de pronumele nehotărîte, cu care seamănă prin sensul lor cam vag și, deci, adaptabil la împrejurări dintre cele mai felurite. De ex. *aşa*, *(a)colo*, etc. Din capul locului ele au avut o însemnare precisă și continuă, de altmintrelea, s'o aibă. Lipsa de precizie s'a născut cu vremea, probabil, din pricina frecventei lor apariții. Căci *aşa* poate însemna orice : 'bun', 'rău', 'mare', 'mic', 'sănătos', 'bolnav', atârnă de noțiunea la care ne gândim, de care este vorba.

---

[1] Vorbirea populară, ai cărei reprezentanți se jenează prea puțin de expresii triviale sau obscene, înlocuește deseori pe *foarte* (și echivalentele lui) prin î n j u r ă t u r i, iarăși fără să facă deosebire între adjectivele (și adverbele) arătând însușiri « urîte » și cele care arată însușiri « frumoase » (întocmai ca la *îngrozitor*, *teribil*, *rău*, etc.). *Al dracului* (*al naibii*) însemnează că însușirea respectivă e atât de extraordinară, încât o ființă umană n'o poate avea (sau, dacă o are, deține ceva din puterile ființelor supranaturale primejdioase). *Al ciorilor* este echivalent, în sens strict, cu 'al morții': ciorile se hrănesc cu stârvuri (*fire-ar al ciorilor!* trebue să se fi zis, la început de tot, animalelor, așa dar a fost un blestem: să moară, ca să-l mănânce ciorile, să fie al lor). Dacă a ajuns sinonim (afectiv și numai în cazuri ca cele invocate aici) cu *al dracului*, asta arată că *al dracului* însuși are un sens asemănător, cum rezultă, de altfel, măcar indirect, și din construcția *a se duce la dracu*' 'a muri' (propriu și figurat). Acest ultim detaliu îmi sugerează și altă explicație. Fiind vorba de un blestem, formula se va fi ivit în legătură cu însușiri periculoase: *rău al dracului* a însemnat, la început, 'așa de rău, încât numai dracului i-l poți dori, numai lui i se cuvine, numai el îl poate avea'.

La fel *(a)colo* arată un număr infinit de puncte în spațiu care se află situate la o depărtare mai mare sau mai mică de noi (spre deosebire de *(a)ici*, care indică puncte apropiate). Datorită posibilității de a avea nenumărate sensuri, mai exact spus de a exprima multe și variate nuanțe, *așa*, *(a)colo* se pot întrebuința ori de câte ori nu vrem să precizăm modul (*așa*) sau locul (*acolo*). Dar, exact ca în cazul pronumelui nehotărît, valoarea stilistică, adesea mare, rezultă tocmai din semantismul vag al cuvântului, pe care avem libertatea de a-l interpreta cum ne convine în momentul psihologic respectiv. Astfel de adverbe joacă oarecum rolul unui recipient în care putem turna conținutul cel mai corespunzător cu stările noastre sufletești. Din această cauză, ele sunt, în anumite condiții, mult mai expresive decât un termen propriu, care ar avea chiar și o nuanță afectivă. Iarăși ca la pronumele nehotărît (*am mai auzit u n a !*; *ei, a l t a acuma !*).

Iată câteva exemple : *azi a ș a, mâni a ș a, până când, dela o vreme, n'am mai putut răbda* (aici expresivitatea vine, în parte, și dela repetarea adverbului) [1] ; *și-a ș a, vasăzică, mi-o făcuși* (se poate începe vorba în chipul acesta, fapt care presupune o deliberare anterioară, în mintea subiectului vorbitor) ; *să mă fac a ș a, dacă nu spun drept* (se îndoaie, de obicei, degetul arătător, ca un fel de 'traducere' materială a lui *așa*, dar gestul nu-i obligator, de aceea lipsește adesea, iar partenerul înțelege tot atât de ușor și de exact ce însemnează adverbul) [2] ; *auzi cólo !* (exprimă surprinderea, uimirea, etc., deci respingerea celor spuse de altul ; adverbul, care apare și subt forma neaferezată, cf. *auzi acólo !*, Ins III, 5, p. 204, este echivalent, în această formulă, cu un pronume, ca și cum am zice *ascultă la el*); *ia, și el, un prost, a c o l o !*; *fă și tu, a c o l o, ce-i putea* ; *mănânc și eu, a c o l o, ce găsesc* (în aceste din urmă trei exemple sensul local, pe care-l are obișnuit *acolo*, a dispărut cu totul, pentru a i se substitui unul foarte nelămurit, care se apropie mai mult de al adverbelor modale : *un prost, acolo* pare a fi tot una cu *un prost, cum l-a lăsat D-zeu*; *fă și tu, acolo . . .*; *mănânc și eu, acolo . . .* ar putea fi schimbate în *fă și tu, la întâmplare, ce-i putea*; *mănânc și eu, cum se întâmplă* sau *după împrejurări, ce pot*). Să se compare și *fugi de-acolo !*, cu sensul 'nu mai spune (fleacuri, prostii, etc.)', 'taci din gură' (adică 'fugi, de unde te găsești, cu prostiile, cu fleacurile tale').

Un adverb asemănător, în ce privește aptitudinea de a avea tot felul de sensuri, este *și* (sinonim cu *de asemenea*). Apare, de regulă, în formula fixă, dar expresivă, *și mai și*, care se referă totdeauna la ceva spus mai înainte, subt forma unei constatări sau aprecieri despre un obiect, o persoană, o acțiune. De pildă : (*cutare s'a fi purtând el rău*) *să-l vezi însă pe fecioru-său, acela(-i) ș i m a i ș i*; *numai iaca ce vede Harap-Alb altă bâzdâganie ș i m a i ș i* (Creangă) [3].

Deși pronume, după clasificările gramaticilor, poate fi invocat aici și *ceva*, care, precedat de *mai*, îndeplinește funcțiune adverbială. Exemplul precedent sună la fel de bine și de des *. . .acela-i mai ceva*, adică 'mai grozav, mai teribil'. Tot așa *se poartă, muncește*, etc. *ș i m a i c e v a* (*decât tată-său*) [3].

Dau acum un număr de citate, nu numai pentru unele din cuvintele menționate, ci și pentru diverse alte adverbe sau locuțiuni adverbiale, asupra cărora mi se pare

---

[1] La Creangă: *Și tot a ș a și iar a ș a, până i se făcea viața neagră. . .*

[2] Cf. Act, p. 280: *Să mă fac a ș a, dacă v'odată 'n viața mea. . . am făcut așa ceva.* (Subliniat de autor.)

[3] După împrejurări, și iarăși întocmai ca la atâtea alte adverbe de mod, înțelesul poate fi și adjectival, nu numai strict adverbial. Cf. citatul, pentru *și*, din Creangă.

de prisos a insista. Creangă: ...*să mă fac, i a a c o l o, un popă prost, cu preuteasă și copii*...[1]; *Iar moșneagul, d e c u v â n t !, pune cușma pe cap*...[2]; *nu te mai pune și d-ta atâta pentru t e m i e r i c e ș i m a i n i m i c a*[3]; ...*se vâră, el știe c u m și pe unde, în odaie la Ivan*[4]; (*Și doar te-a împinge păcatul să clintești*...) *c'apoi a t â t a ț i - i l e a c u l !*[5]; *Harap-Alb numai o ț â r ă cât a stat de s'a uitat*...[6]; *cum pățise și alți pețitori, poate m a i c e v a decât aceștia*[7]; *era frumoasă d e m a m a f o c u l u i.* — Br-V: *Așa e, sunt proaspeți, se vede c â t d e c o l o*[8]; *ăștia dela țară se pricep la ale vremii l u c r u m a r e*[9]; *Și azi a ș a, mâini a ș a*[10]...— Caragiale: *nu-i trec muierii nici a t â t i c a din al meu*[11]; (— *Trebue*). — *O d a t ă c u c a p u l*[12]; *trăsura și clopoțeii... știi, îmi ține g r o z a v... g r o z a v îmi ține*... Cf. *și o supă de găină, știi, bătută c o l o, cu ou* (RB-R, p. 93).

§ 2. Din discuția privitoare la *acolo* rezultă că un adverb de loc poate avea funcțiune mai mult ori mai puțin modală. Acest fapt amintește de cele constatate la flexiunea verbală, unde am văzut că un timp sau un mod poate fi înlocuit prin altul. Și aici se produc substituiri, dar în sens strict (nu ca în cazul lui *acolo*, a cărui valoare modală este numai aproximativă, tocmai pentrucă adverbul în discuție poate avea, după împrejurări, și alte accepții, grație funcțiunii lui vagi, nelămurite).

Vorbirea populară, mai ales, întrebuințează a d v e r b e d e l o c p e n t r u c e l e d e t i m p: *aici* cu înțelesul lui *acum*; *unde* cu înțelesul lui *când*; *încolo* cu înțelesul lui *târziu* (sau *departe*, în timp), etc. De pildă: *de-a i c i înainte am*

---

[1] Sensul originar local este 'întărit' aici prin particula demonstrativă *ia*, care mărește și valoarea expresivă totală a formulei, căci concretizează, identifică locul unde se va produce evenimentul.

[2] *De cuvânt* însemnează 'numaidecât, imediat'. Expresivitatea vine și dela caracterul eliptic al întregii construcții.

[3] Această locuțiune adverbială, atât de răspândită în vorbirea populară (apare și 'scurtată', *te miri ce*, de pildă, tot la Creangă: *înșfăcăm noi t e m i e r i c e mai aveam*), are sens mai mult cantitativ decât modal, iar din cauza lui *nimica*, pus de gramatici printre pronume, ar putea fi interpretată ca o construcție pronominală. Mă opresc asupra acestui detaliu formal pentru cetitorii care se lasă conduși de definițiile gramaticale.

[4] *Cum* seamănă, prin lipsa lui de precizie și, în consecință, prin expresivitatea lui, cu *așa, ceva*, etc. Cf. și *pe unde*, adverb local, la fel de imprecis și de expresiv.

[5] Valoarea stilistică vine aici și dela *atâta* ('nedefinit', întocmai ca *așa*, etc.), dar și dela combinația sintactică (cf. mai ales *leacul*, ironic), apoi dela tonul exclamativ.

[6] Sinonim, expresiv, al lui *oleacă* (pe care-l are și Br-V, Muntean !). Cf. *un pic, o picătură, o pișcătură*, etc. Vezi, pentru partea 'gramaticală', cele spuse în nota 3.

[7] Funcțiunea lui *mai ceva* este aici adjectivală.

[8] Deși adverb local, înțelesul modal predomină: *cât de colo* însemnează 'foarte lămurit'. Cf. și *de-o poștă*, sinonim.

[9] Să se compare *nevoie (mare)*, citat mai sus.

[10] Expresivitatea se datorește aici repetiției (sau mai ales ei).

[11] Acest 'adverb', foarte expresiv (din cauza formei diminutivale), este întovărășit adesea de un gest al mânii: apropiem degetul cel mare de gură, parcă am vrea să mușcăm (din unghie).

[12] Sens negativ, deși, la origine (iar formal până astăzi), nu poate fi vorba de 'negație'. *Odată cu capul* s'a zis în situații, în care subiectul vorbitor prefera să moară decât să cedeze. Și cum nimeni nu-i... dispus să moară, indiferent de ce, *odată cu capul* a ajuns să însemneze 'niciodată', adică 'nu' (cf. *Doamne ferește !*, sinonim), mai întâiu, probabil, în construcții negative (*nu dau odată cu capul*).

să fiu cu băgare de seamă; *nu știu ce vrea omul acesta : a i c i* (mai des, *a c i*) *albă, a i c i* (*a c i*) *neagră* (= . . .*când* sau *acum albă* [adică într'un fel], *când* sau *acum neagră* [adică în alt fel]) ; *și u n d e nu s'a pornit o vijelie, să ne omoare și mai multe nu* (= *și când* [adică *atunci*] *s'a pornit o vijelie . . .*) ; *și mai î n c o l o, ce s'a întâmplat ?* (= *și după aceea, mai departe, ce s'a întâmplat ?*) ; *nu era pe la Sf. Ilie, era mai î n c o a c e* (= . . .*era într'o vreme mai apropiată de noi, de momentul când vorbim*).

Inlocuirile acestea sunt ușor de realizat chiar din punct de vedere strict logic. Noțiunile 'timp' și 'spațiu' sunt înrudite, dacă luăm în considerație elementele lor alcătuitoare. Singura deosebire, pentru mintea omului obișnuit, constă în faptul că la una din ele aceste elemente se succed, la cealaltă coexistă. Privind pe ale acesteia din urmă dela locul unde ne găsim într'un moment dat, unele sunt mai apropiate, altele mai depărtate. Altfel spus, unele vin mai degrabă, dacă am încerca să le deplasăm spre noi, altele vin mai încet, deci mai târziu. Prin aceasta ele se identifică oarecum cu elementele alcătuitoare ale timpului : toate se află față de subiectul vorbitor la o distanță determinată, mai mare ori mai mică, în timp sau în spațiu. Așa stând lucrurile, este natural ca un obiect apropiat sau depărtat de noi să-l indicăm prin același cuvânt, indiferent dacă apropierea sau depărtarea este temporală ori spațială. Prin urmare, nimic mai ușor, în special pentru subiectul vorbitor obișnuit, decât să înlocuiască un adverb de timp prin unul de loc, și invers.

Se pare însă că fenomenul se produce numai în prima direcție, căci toate exemplele date mai sus pledează în acest sens. Dacă ipoteza se confirmă, explicația trebue căutată, cred, în faptul că spațiul este mai concret decât timpul : spațiul se poate percepe cu unele din simțurile noastre propriu zise (văzul, pipăitul), pe când timpul numai cu ajutorul minții. Urmează, deci, că un adverb de loc este mai expresiv decât unul de timp, și de aceea se substitue acestuia. Imprejurarea că fenomenul caracterizează limba vorbită (în special populară) constitue un argument în sprijinul interpretării mele, precum și în favoarea părerii că avem a face cu un procedeu stilistic propriu zis. De sigur că la început valoarea concretă, plastică, deci expresivă a adverbului de loc cu sens temporal era foarte mare. Dar și astăzi, când răspândirea fenomenului e atât de largă, încât a devenit un fapt aproape curent, deci gramatical, expresivitatea lui încă este destul de bine simțită.

CAP. VII: DIMINUTIVE [1]

§ 1. Limba noastră este extrem de bogată în s u f i x e d i m i n u t i v a l e. O parte din ele sunt moștenire latinească, altele împrumuturi (aproape exclusiv din limbi slave). Urmează, deci, că posibilitățile de a exprima diverse nuanțe stilistice sînt foarte numeroase și variate. Să nu ne închipuim însă că absolut toate formațiile diminutivale au sau pot avea valoare afectivă. Un însemnat contingent de diminutive trebuesc considerate astfel numai din punct de vedere pur formal: cuvinte nouă, create din cuvinte vechi, cu ajutorul sufixelor diminutivale. Cât despre înțeles, ele merg împreună cu atâtea alte elemente lexicale, care, fie primitive, fie derivate, au un sens oarecum pur, fără nicio nuanță în legătură cu particula derivativă care eventual li s'ar fi adăugat, întocmai ca cuvintele lipsite de orice element formativ (sufix sau prefix). Astfel numeroase « diminutive » arată numai o a s e m ă n a r e între noțiunea exprimată de ele și aceea a primitivului (cf. nume de plante: *albăstriță*, *cafeluță*, *gălbenea*, *lăcrămioară*, etc.) [2].

Cu toate acestea, majoritatea creațiilor diminutivale își merită calificarea dată de lingviști, întru cât obiectele (și însușirile) respective prezintă, cu adevărat, o particularitate privitoare la aspectul lor (dimensiune, formă, etc.), care le justifică denumirea. Când spunem diminutiv, ne gândim, în primul loc (poate chiar exclusiv), la un obiect mic în comparație cu altele, asemănătoare, mari sau mai mari. Dar la această nuanță, care, este drept, predomină, alcătuind ceea ce în muzică se chiamă tonul fundamental al unei note, sufletul nostru adaugă, după împrejurări, încă una, eventual mai multe, menite să joace oarecum rolul armonicelor. Aceste nuanțe (secundare, din punctul de vedere al raportului strict obiectiv, față de nuanța inițială) pot căpăta, în momente psihologice determinate, o importanță atât de mare, încât să treacă pe primul plan și, deci, să întunece sensul originar diminutival. Intr'adevăr, un obiect mic poate trezi în noi diverse reacții emotive, de pildă tandreță (simpatie, duioșie), fiindcă lucrurile și ființele mici sunt, prin natura lor, drăgălașe. Tot așa de ușor însă ne poate veni să râdem, pentrucă micimea care depășește limita minimă impusă de logică pune în mișcare altă latură a sufletului nostru, la fel de sensibilă ca și tandreța, anume spiritul ironic, tendința de a persifla tot ce nu se conformează deprinderilor și gusturilor consacrate. Ironia, la rândul ei, se poate manifesta subt diferite forme, dela simpla

[1] Cf., între alții, S. PUȘCARIU, *Études de lingu. roumaine*, p. 305 urm.

[2] Altele au fost create pentru evitarea omonimiei (primitivul era în primejdie să se confunde cu alt cuvânt). Vezi *Intr*, p. 189—190.

glumă fără nicio răutate până la satiră, cu toate aspectele intermediare (dispreț, batjocură, etc.).

După nuanța afectivă pe care o pot exprima diminutivele, stabilim mai multe categorii. Inainte de a le vedea, trebuesc precizate unele amănunte. Am afirmat că limba română posedă un mare număr de sufixe diminutivale. O consecință a acestei situații este că dela aceeași temă se pot forma două sau mai multe diminutive, care n'au însă exact aceeași semnificație. Pe de altă parte valoarea stilistică a unui sufix nu se întâlnește la toate derivatele respective, după cum iarăși găsim cuvinte formate dela teme și cu sufixe diminutivale diferite, dar care exprimă nuanțe afective identice sau foarte înrudite. Din această cauză nu se poate fixa niciun fel de normă, fie și aproximativă, pe care s'o urmăm și, mai ales, s'o punem oarecum la temelia discuțiilor noastre. Fiecare caz trebue cercetat aparte și, în măsura posibilului, explicat independent de cele (realmente sau numai aparent) similare. Acestea pot fi invocate numai comparativ, pentru eventuala lămurire a unor detalii, care altmintrelea ar rămânea obscure.

Iată câteva exemple menite să întărească spusele mele.

Sufixul *-aș* este diminutiv pur și simplu, cu nuanță alintătoare uneori, la cuvinte ca *băiețaș*, *coconaș*, *salonaș*, *volumaș*, etc., are valoare desmierdătoare foarte precisă la *copilaș*, *îngeraș*, etc. și este peiorativ, iarăși cât se poate de clar, la *profesoraș*, *studențaș*, etc. Tot așa *-uț*: să se compare *prostuț*, *slăbuț*, *sărăcuț*, etc., care exprimă compătimire, alături de *partiduț*, *revistuță*, etc., al căror sens depreciativ sare în ochi, și de *domnuț*, *fătuț*, etc., diminutive propriu zise. Dela aceeași temă avem mai multe derivate diminutivale, fiecare cu o nuanță caracteristică : *cărticică* (diminutiv) — *cărțulie* (disprețuitor) ; *țigăruie* ('țigară mică, cu tutun puțin') — *țigărică* ('țigară bună, dragă, pe care o fumăm cu plăcere') ; *purcel* (diminutiv pur) — *purceluș* (alintător, mai ales la adresa copiilor, deci cu sens figurat) ; *cățea* [1] (și diminutiv, dar și peiorativ, când e vorba de o femeie cu moravuri urîte) — *cățelușă* (diminutiv adevărat, cu nuanță desmierdătoare). Altădată se simte deosebirea dintre derivatele cu sufixe diferite dela un singur primitiv, fără a putea preciza prin ce se deosebește unul de altul : *bădică* — *bădiță* ; *domnuț* — *domnișor*; *frățuț* — *frățior*; *omuleț* — *omușor*; *micuț* — *micușor*, etc. Printre aceste exemple unele sunt dialectale, și de aceea, probabil, nu le sezisăm bine nuanțele. Astfel *domnuț*, *frățuț*, etc. aparțin graiurilor de peste munți. Alteori intervine ceea ce am putea numi influență literară : o formă diminutivală s'a încetățenit oarecum în poezia populară și din această cauză reprezintă altceva decât diminutivul derivat, dela aceeași temă, cu alt sufix : *frunzuliță* (intrat în vocabularul poetic popular) — *frunzișoară* ('frunză mică', fără nicio nuanță specială) ; *cuculeț* (cf. *cuculeț cu pană sură*) — *cucușor* (diminutiv pur și simplu), etc.

Unele sufixe se pretează mai puțin decât altele la valori depreciative. Acesta pare a fi, aproximativ, cazul cu *-el* și *-ică*: *băiețel*, *bărbățel*, *frumușel*, *subțirel* (cu femin. *frumușică*, *subțirică*), *floricică*, *păsărică* [2], etc. Să se compare *băiețel* și *băiețaș*, de pildă : dacă vrem să dăm o coloare defavorabilă noțiunii, recurgem

---

[1] Acest cuvânt nu mai este simțit, probabil, ca diminutiv, din cauză că tema lui nu există în limba noastră. Totuși, subt influența lui *cățel*, a cărui valoare diminutivală e, grație lui *câne*, foarte clară, se pare că și *cățea* păstrează încă ceva din vechia lui semnificație.

[2] Cf. și *profesorică* 'profesoară mică (de statură)' (în DO).

la *băieţaş*, deşi chiar această formă, considerată independent de cealaltă, face impresia că exprimă în mod strict sensul diminituval, fără intervenţia vreunei nuanţe în plus, de un fel sau altul. Dimpotrivă *-ulică* pare a avea, obişnuit, înţeles peiorativ, dacă judecăm după cele mai multe derivate cu acest sufix : *moşulică*, *mutulică*, etc. Cf. şi *mămulică*, a cărui temă nu poate inspira dispreţ, cum ne-ar veni a crede despre acestea două, şi care totuşi, în comparaţie cu *măicuţă*, *măiculiţă* ş. a., este mai puţin desmierdător. Va fi intervenind faptul că sufixul *-ulică* este răspândit în vorbirea Ţiganilor (sau lasă această impresie acelora care nu-l întrebuinţează). Oricum, eu îl simt astfel [1], iar pe *mămulică* îl cunosc direct numai în formula exclamativă : *mămulică, mamă!*

Să vedem acum diverse specii de diminutive după nuanţele stilistice pe care le pot exprima ele.

§ 2. Formaţii diminutivale cu valoare d e s m i e r d ă t o a r e sunt, înainte de toate, numele de botez, eventual supranumele (*Cocuţa*, *Fetiţa*, *Puica*, etc.), care în cercul familiei şi al prietenilor intimi joacă rolul unor adevărate nume proprii, întru cât au aceeaşi semnificaţie. Multe din ele prezintă o mare bogăţie şi variaţie de forme, deci şi de sens (afectiv, fireşte). Obişnuit se întâmplă aceasta la numele foarte răspândite. Cf., de pildă, diminutivele lui *Ion*: *Ionică*, *Ioniţă*, *Ionel*, *Ionuţ*, *Ionaş*, *Ionac*, *Ionete*, etc., la care se pot adăuga hipocoristicele corespunzătoare : *Nică*, *Niţă*, *Nelu*, *Nacu*, apoi *Onică*, *Onuţ* (cu « primitivele » reconstruite *Onu*, *Oanea*) [2]. Deşi femininul *Ioana* se bucură şi el de o largă circulaţie, aspectele lui diminutivale sunt puţin numeroase : *Ionica*, *Oana* (poate încă unu, două) [3]. Cauza acestei situaţii este de natură strict lingvistică. Majoritatea sufixelor diminutivale existente la derivatele lui *Ion* ori n'au forma feminină corespunzătoare ori nu se pot alipi, subt această formă, la *Ioana*. Căci unele sufixe de acest fel se combină mai uşor cu numele de botez masculine, altele cu cele feminine. Iată, de ex., n. fem. *Maria*, care poate sta alături de *Ion* în ce priveşte mulţimea diminutivelor : *Mariţa*, *Marica*, *Măriuca*, *Măriuţa*, *Mărioara*, *Maricica*, *Mariţica*, etc. Observăm că numai întâmplător există potrivire între sufixele acestor derivate şi acelea dela variantele lui *Ion*.

Dacă am căuta să explicăm eventualele deosebiri dintre diversele diminutive ale unuia şi aceluiaşi nume, n'am izbuti decât foarte aproximativ, în primul loc pentrucă ele nu diferă prea mult din punctul de vedere al nuanţei afective. Conducându-ne după simţul lingvistic, care variază însă dela individ la individ, este sigur că putem stabili unele nuanţe deosebitoare. Astfel *Ionel* se potriveşte mai bine cu vrâsta copilăriei şi a adolescenţei, pe când *Ionică* şi *Ioniţă* merg la orice vrâstă. Totodată se produc asociaţii de idei cu privire la mediul social căruia aparţine purtătorul numelui : *Ionel* ne trimite la oraş, *Ionică* şi, mai ales, *Ioniţă*, *Ionuţ*, etc. la ţară (eventual la o epocă anterioară). Aceste sugestii, la rândul lor, pot avea efecte de natură stilistică, în sensul că, după cum preferăm mediul citadin sau pe cel rural, diminutivele respective exprimă şi o reacţie afectivă specială. Acest din urmă amănunt iese lămurit la iveală în cazul formelor diminutive ale

---

[1] Să se compare şi interjecţia *aulică!*

[2] După modelul acestor formaţii s'au creat câteva diminutive şi dela *Jean*, sinonimul franţuzesc, destul de frecvent la noi, al lui *Ion*: *Jănică*, *Jănuţ*, *Jănel*.

[3] Nevoia de a inova, care, într'un domeniu ca acesta, se simte puternic, a dat naştere unui feminin dela *Ionel*: *Ionela*.

numelui *Maria*. De pildă *Măriuca*, *Măriuța* au aspect rustic, *Marița* periferic [1], *Maricica* burghez (cu pretenții), *Marițica* merge cu *Marița* (la panoramele de pe vremuri cei doi eroi ai unei scurte scene cu păpuși se numeau *Marițica* și *Vasilache*, soție și soț, care se ceartă, se bat și apoi... se împacă).

Impresii lăturalnice, care pot turbura valoarea inițială a unui diminutiv, provoacă și sunetele caracteristice ale sufixelor, datorită simbolismului fonetic. Exemplele de mai sus confirmă, în general, cele spuse despre acest fenomen la locul cuvenit (p. 83 urm.), căci aproape toate au *i* sau *u*, vocale care exprimă ideea de 'mic', 'drăgălaș', etc. O confirmare, în alt sens, vine și dela *-ache*. In limba greacă, din care l-am împrumutat, derivatele cu acest sufix sunt diminutive. La fel sunt considerate și formațiile românești corespunzătoare (cf. G. PASCU, *Sufixele românești*, p. 399 urm.). Totuși cred că nimeni nu simte astfel un nume ca *Costache* sau *Dumitrache*, *Mihalache*, *Tudorache*, etc., care, dimpotrivă, fac mai de grabă impresia că sunt augmentative, de sigur din cauza lui *a* al sufixului. Evident că la producerea acestei impresii contribue și punerea lor alături de derivate cu adevărat diminutivale (și chiar desmierdătoare) dela aceleași teme și având alte sufixe, precum *Costel*, *Costică*, *Tudorică*, *Tudorel*, *Tudoruț*, etc. [2].

De ce, când e vorba de diminutive exprimând o nuanță de tandrețǎ, rolul principal îl joacă numele de botez? Ele au luat naștere în cercul familial, unde oamenii sunt legați prin puternice sentimente de dragoste. In special părinții își iubesc copiii din primul moment al existenței acestora. Iubirea se manifestă, în ce privește modul cum părinții se adresează copiilor, prin întrebuințarea unor cuvinte alintătoare în cel mai înalt grad. Grație acestei stări sufletești, numele este supus la tot felul de modificări, tocmai pentru a corespunde nevoii de desmierdare, care se manifestă subt toate formele, deci și subt formă lingvistică [3]. Dela numele de botez această deprindere s'a întins la numele apelative de felul lui *copil*, *fată*, *băiat*, etc., așa dar la denumirile obișnuite ale acelorași ființe scumpe, apoi la un cerc din ce în ce mai larg, începând cu rudele, prietenii, etc. și terminând cu străinii, care, în anumite împrejurări, pot provoca sentimente mai mult ori mai puțin asemănătoare. Dela ființele umane n'a fost greu să se aplice procedeul diminutivizării la lucruri, atunci când natura, aspectul și alte particularități ale acestora impresionau pe oameni în acelaşi chip ca ființele înseși. După modelul substantivelor de toate categoriile au luat naștere formații diminutivale cu nuanță desmierdătoare și în domeniul altor părți de vorbire, de ex. la adjective, care sunt cele mai apropiate de substantive (și subt raportul conținutului noțional și în ce privește factorul pur lingvistic), eventual la pronume, etc. [4]

---

[1] De aceea unei femei vulgare, pe care o chiamă *Maria*, îi zicem, ca să ne arătăm nemulțumirea provocată de vulgaritatea ei, *Marița*, indiferent de categorie socială.

[2] Cf. numele celor doi eroi din « Călătorului îi șade bine cu drumul » și chipul cum le justifică așa zicând autorul: *Pe cât de gros și de voinic e Pitache, pe atât de uscat și de pipernicit e Năiță...*

[3] Cf. lucrarea, deja citată, a lui LEO SPITZER: *Puxi. Eine kleine Studie zur Sprache einer Mutter*, care este extrem de interesantă și în această privință.

[4] Procesul de formare a diminutivelor, așa cum l-am schițat mai sus, este schematic, adică departe întru câtva de realitatea lingvistică. Dacă l-am prezentat totuşi n modul arătat, aceasta, pentru ca să se înțeleagă mai ușor raportul dintre starea sufletească a indivizilor vorbitori și expresia corespunzătoare (prima fiind cauza, cealaltă, efectul). De sigur n'au luat naștere diminutive întâiu numai dela nume de botez, apoi dela apelative, etc., ci și dela unele și dela altele în aceeași vreme, deși mi se pare clar

Am dat mai sus exemple de nume proprii. Urmează acum un număr de apelative, mai interesante. Creangă: *Doamne, cumnățică-hăi, cum se pot învrăjbi oamenii din nimica toată; drăguliță Doamne, eram și eu acum holteiu; vitișoarele mele..., căișorii...; Doamne, jupâneșică, Doamne; Ia vină 'ncoace la nănășelul, să te pupe el!; așa mi-a ars și mie inima după iezișorii mei; un drăguț de femeie care nu se mai află.* —Br-V: *scotea sunete... din gușulița ei; era un noduleț abia de patru ani; un băiețaș slăbuț.* —Caragiale: *coana Joițica*[1]; *îmi dă un răvășel; cocoșelul tău, care te adoră*[2]; *puicusorule..., neicusorule*[3]...
Cf. și *Sărmănuța!* (Răd II, p. 178, cu precizarea explicativă a nuanței strict afective: *Nory observă ce nouă și nepotrivită era dezmierdarea pentru Madona*).

In limba scrisă actuală am găsit câteva creații diminutivale foarte interesante. Ele provin dela publiciști obscuri ca activitate literară, dar cunoscători ai vorbirii curente și ai spiritului ei. De pildă: *Chefulețul organizat era cu «prolongé»* (AL, 25 Iulie 1937, p. 6). Vedem că substantivul *chef*, dela care ni s'ar părea că nu-i posibilă o formație diminutivală, se pretează totuși foarte bine la diminutivizare, căpătând chiar nuanță desmierdătoare. Autorul se pune din punctul de vedere al celor care au participat sau trebuiau să participe la chef: bucuria, plăcerea, etc. lor se manifestă lingvistic prin «mângâerea» noțiunii respective, pe care o consideră ca o ființă dragă[4]. *Parte din oameni purtau bluze. Unele mai întregi, altele mai rupticele. Unele mai curate, altele mai murdărele* (CL, 8 Aug. 1936, p. 2). Aici avem două diminutive adjectivale extrem de interesante, datorită semnificației lor de natură aproape exclusiv afectivă (în sensul de simpatie). Intr'adevăr, atât *rupticele*, cât și *murdărele* arată, în primul rând, că autorul privește bluzele rupte și pe cele murdare ale eroilor săi cu bunăvoință, cu înțelegere, chiar cu dragoste (de fapt, această atitudine o are față de posesorii bluzelor).

---

că substantivele, în general, au fost primele cuvinte diminutivizate (din pricina noțiunii pe care o exprimă: obiectele de tot soiul, prin natura lor, prezintă particularități și, deci, provoacă în noi reacțiuni de acelea care duc ușor la crearea diminutivelor).

[1] Eroinei din «O scrisoare pierdută» nu-i spun așa nici bărbatu-său, nici Tipătescu. Asta ar proba că forma diminutivală are o nuanță în plus, mai ales la adversarii politici. Să se compare și *J*-, care ne trimete la un mediu social inferior.

[2] Foarte răspândit în vorbirea populară și familiară muntenească. Cf. și *unde te duci, cocoșelule?* (AL, 22 Dec. 1935, p. 8). Pare a fi «traducerea» lui *puiu*, cum probează pe de o parte femin. *puică*, la care noțiunea 'găină' este clară, fiindcă numai despre găinile (nu și despre alte păsări) tinere se zice așa, pe de alta formula *cocoșelul maichii* (sau... *mamei*), atât de asemănător cu *pui(șor)ul mamei*. Un sinonim al lui *puică* este *găinușă*, existent în unele traduceri din franțuzește, unde redă pe *poule* (termen de desmierdare), căruia îi corespunde totuși mult mai bine *puică*. Dar acesta e simțit, probabil, ca prea popular (poate și vulgar). De altfel *poule* însuși are, în vorbirea populară a Francezilor, sens peiorativ.

[3] In gura lui Dandanache (cu *s* pentru *ș*).

[4] De altmintrelea există încă un diminutiv dela *chef*, anume *chefușor*, la care totuși nuanța alintătoare e mai atenuată, de sigur din cauza sufixului, cum am arătat, indirect, atunci când am pus față în față pe *cuculeț* și *cucușor*, *frunzuliță* și *frunzișoară*. La aceste exemple pot adăuga acum pe *omuleț* și *omușor*, unde n'a intervenit influența literară invocată acolo, pentru a explica deosebirea de nuanță stilistică dintre cele două diminutive ale aceluiași substantiv. Exemplul lui *chefuleț* și *omuleț* (probabil mai sunt și altele) dovedește că sufixul -*uleț* exprimă, prin el însuși (poate grație elementului fonetic), indiferent de orice influență exterioară, o nuanță afectivă deosebită de a lui -*ișor* și -*ușor*.

Ințelesul pur diminutival pare neexistent. E adevărat că o haină poate fi și numai foarte puțin ruptă sau murdară, însușirea de 'rupt', 'murdar', etc. prezentându-se și în proporții foarte reduse, de unde posibilitatea de a forma diminutive și dela adjective [1]. Totuși nu cred că diminutivele adjectivale exprimă aspecte reduse, subt raportul mărimii, etc., ale calității respective. Pentru aceasta avem la dispoziție gradele de comparație ale adjectivelor. *Rupticele* și *murdărele* din citatul nostru arată numai reacțiunea sentimentală a subiectului vorbitor, dar n u față de însușiri, ci față de obiectele care le posedă (în realitate, față de oamenii îmbrăcați cu acele bluze rupte și murdare).

Vorbirea familiară și cea populară sunt bogate în formații de acest fel. Să se compare *curățel, spălățel* ș. a. în exemple ca : *tânărul cutare e foarte curățel*; *fata asta e tare spălățică*, etc. Existența lui *foarte* și *tare* pe lângă adjective diminutivizate dovedește, dacă ar mai fi nevoie, că *spălățel, curățel*, etc. nu indică un grad redus, o proporție mai mică a calităților *spălat, curat*, etc. (este absurd ca înaintea unui cuvânt care ar însemna 'p u ț i n spălat', 'p u ț i n curat', etc. să se puie *foarte* sau *tare*), ci, mai de grabă, dimpotrivă, în orice caz aceeași « cantitate » de curățenie, etc. ca și primitivele *curat, spălat*, etc., plus nuanța de simpatie din partea subiectului vorbitor, care-i mult mai importantă decât gradul însușirii propriu zise. Când spunem *curățel, spălățel*, etc., parcă am spune : 'cutare e atât de curat, de spălat, etc., încât îți face plăcere, ți-i drag, etc.'. Se confirmă astfel punctul de vedere enunțat la începutul capitolului de față, unde am căutat să explic nașterea nuanțelor afective din ideea pur diminutivală : după împrejurări, reacțiunea sentimentală poate ajunge să predomine în așa măsură față de noțiunea (obiectivă!) fundamentală, încât s'o facă să dispară complet sau aproape complet. Adjectivele, prin natura lor lingvistică (ele exprimă n u obiecte, ci însușiri, adică anexe de-ale obiectelor), se pretează mult mai ușor decât substantivele (care numesc ființe și lucruri, așa dar noțiuni apte de a fi realmente mai mici sau mai mari în comparație unele cu altele) la acest proces psihologic, cu urmări de ordin lingvistic, care duce la înlocuirea totală a înțelesului diminutival propriu zis prin nuanța pur afectivă (desmierdătoare, etc.) existentă, la început, numai ca un element secundar [2].

§ 3. Altădată diminutivele au sens i r o n i c, izvorît tot din faptul că ele denumesc obiecte de dimensiuni reduse : micimea, puținătatea, etc. provoacă nu numai simpatie, ci și ironie, fiindcă un obiect exagerat de mic face să intre în joc, din cauza înfățișării lui, spiritul zeflemist, disprețul, batjocura, etc., care există în om, la fel cu tendința contrară, aceea de înțelegere, bunăvoință, compătimire. Ironia poate fi ușoară, superficială, lipsită de intenții satirice, așa dar apropiată întru câtva de stările sufletești invocate mai sus. Intr'adevăr, gluma, lipsită de răutate, implică de multe ori, dacă nu chiar simpatie, cel puțin bună dispoziție și atitudine prietenoasă sau măcar nedușmănoasă față de oameni. Evident că ironia are multe nuanțe, pe care le simțim, e adevărat, dar nu le putem defini totdeauna. De aceea mă limitez să înșir câteva exemple, fără a mai încerca o analiză a lor.

---

[1] Putem pune alături de ele și adverbele (în special pe cele de mod), care am văzut că seamănă bine cu adjectivele.

[2] Despre expresivitatea diminutivelor alintătoare în limba latină cf. E. LÖFSTEDT, *Philologischer Kommentar zur Peregrinatio Aetheriae*, Uppsala 1911, p. 310 urm. Cele spuse de acest învățat despre diminutivele latinești sunt valabile, în general, pentru orice limbă vorbită. Vezi și *Syntactica* II, p. 336 urm. de același.

Astfel vorbirea familiară și populară cunoaște diminutivul *fudulache*, care (poate și din cauza sufixului, foarte răspândit la nume de botez) este simțit ca substantiv [1], deși are și funcțiune adjectivală: *Tare-i f u d u l a c h e cutare!* sau *ce mai f u d u l a c h e și băiatul meu!* (sensul propriu zis este mai mult acela de 'elegant sau care vrea să fie elegant', 'îngrijit și atent la îmbrăcăminte, pentru a face impresie, și fiind conștient de aceasta'). G. PASCU, *Suf.*, p. 400 îl pune în grupa « depreciativelor », ceea ce poate fi exact în unele împrejurări. Eu îl cunosc din graiul meu de acasă, unde totdeauna l-am auzit cu o nuanță ironică, foarte ușoară de altfel. Mamele, de pildă, califică adesea de *fudulache* pe copiii lor, fără a-și exprima nemulțumirea, dimpotrivă, constatând cu oarecare mândrie și bucurie interesul pentru aparențele îngrijite, eventual elegante, dar și cu puțină ironie (parcă ar spune : 'e bine să fiți atenți la îmbrăcăminte, la impresia pe care o puteți produce, totuși nu exagerați, în orice caz eu nu vă încurajez, mai de grabă îmi vine puțin să râd').

Mititel și *mitititcă* se aud curent cu sens ironic (la adresa a tot felul de oameni, mai ales a celor care nu sunt deloc mici, nici ca vrâstă, nici ca dimensiuni corporale). Spunem *mititelul!*, *mititelul de el!* (tot așa *mititica!*, *mititica de ea!*), când cineva vorbește despre un necaz, o suferință, etc., pe care le prezintă tragic, fără ca nouă să ni se pară astfel, sau când se arată naiv, neștiutor, victimă, iar nouă nu ne vine să credem. Nici în acest caz nu intervine satira, deși nuanța ironică poate fi, după împrejurări, mai accentuată decât la *fudulache*. Dar nemulțumirea face ca aceste diminutive să se întrebuințeze ironic și despre copii. Cf. la Creangă : *Ei, apoi minte ai omule? Mă mieram eu de ce-s și ei așa de cuminți, m i t i t e i i!* (vorbește mama povestitorului, pe care aceștia o necăjesc în tot felul) [2].

Domnișor este de asemenea un diminutiv des uzitat în condiții similare. Ironia poate fi foarte pronunțată, dar nu ajunge niciodată până la batjocură. Acest substantiv denumește n u un 'domn mic sau tânăr', ci un 'domn' pe care subiectul vorbitor nu-l ia în serios, așa dar un bărbat vrednic, într'o oarecare măsură, de dispreț (pentru diverse motive, printre ele cele strict personale fiind, obișnuit determinante). *Cine-i cutare? — Ia un d o m n i ș o r!* Poate apărea și înaintea unui nume propriu, întocmai ca *domnul*, tot cu intenții ironice. In Răd găsim de nenumărate ori acest diminutiv, și singur și urmat de numele personajului, în legătură cu un tânăr *Coti*, cam sigur de dânsul, mai ales când e vorba de succesul

[1] Poate chiar ca nume propriu, de pildă: *Ce mai faci, fudulache?* (probabil din cauză că stă la vocativ).

[2] In principiu, orice diminutiv este apt să exprime nuanțe diferite și cu privire la obiecte diferite: situația și momentul psihologic sunt hotărîtoare. Astfel *cocoșel*, notat în paragraful precedent cu sens desmierdător, poate figura la fel de bine și aici, cum arată acest citat: *Cine ești 'mneata, c o c o ș e l u l e?, întreabă din nou domnu' Chiricuță, care nu-și vine deloc în fire* (RB-R, p. 74). Și invers: *domnișor*, de obicei ironic, apare plin de duioșie în gura țărancei chemată să depuie ca martoră la procesul de crimă intentat nepotului ei care-și omorîse fratele: *Nu vă faceți păcat cu noi, d o m n i ș o - r i l o r...* (Br-V). *Mititel* și *mititică* au căpătat, datorită unor împrejurări speciale, accepții precise, ca ale numelor proprii, tot ironice, se înțelege: *Măi, nu cumva să vă împingă m i t i t e l u l să intrați înaintea mea* (Creangă: una din foarte numeroasele denumiri ale 'dracului'); *A scăpat dela « m i t i t i c a » unul Talaipan, un piciu de băiat care... s'a pomenit cu mâna tocmai în buzunarul unui om al poliției...* (RB-R, p. 129: singurul înțeles pe care-l impune contextul este 'închisoare, arest').

său la femei, fără ca încrederea aceasta să se justifice în ochii tuturor (de fapt nu autoarea, ci diverşi eroi ai romanului, toţi feminini, îl numesc astfel) [1].

Iată şi alte diminutive substantivale ironice: *gemuşor* 'monoclu' (*De o parte monşerii lui Caragiale cu g e m u ş o r u l în ochi*, CS, p. 287); *lef(u)şoară* (*încasează o l e f ş o a r ă aici, o l e f ş o a r ă dincolo*, Azi, 29 Oct. 1939, p. 3); *subvenţioară* (*o s u b v e n ţ i o a r ă aici, o s u b v e n ţ i o a r ă dincolo*, ibid.) [2].

Exemplele date până aici sunt adjective şi substantive (din punctul de vedere al categoriei căreia aparţine primitivul). Intâlnim şi la pronume forme diminiutivale, perfect echivalente, subt raportul stilistic, cu cele de mai sus. *Cutare*, foarte des întrebuinţat când nu cunoaştem sau nu vrem să spunem numele cuiva, primeşte, în vorbirea familiară şi populară muntenească, sufixele diminutivale *-ică* şi, mai rar, *-iţă*: *te-ai mai oprit pe la c u t ă r i c ă ; ai mai stat de vorbă cu c u t ă r i ţ ă şi de aceea n'ai venit la timp acasă.* Sensul obiectiv al acestui pronume nehotărît este aici foarte asemănător cu al unui nume propriu: tocmai pentrucă nu se precizează despre cine-i vorba, el poate sta în locul oricărui nume de om [3]. Aşa se şi explică diminutivizarea lui. Nuanţa ironică se simte lămurit şi provine exclusiv dela sufix (intensitatea ei, în exemplul nostru, se datoreşte, de sigur, şi contextului). Căci *cutare* singur nu poate fi întrebuinţat în glumă. Faptul prezintă un interes deosebit, întru cât ilustrează afirmaţia că ceea ce numim obişnuit diminutive nu exprimă totdeauna o nuanţă diminutivală propriu zisă. In cazul de faţă sensul obiectiv n'a existat, cred, niciodată. Dela început *cutărică* şi *cutăriţă* trebue să fi avut valoare pur stilistcià (venită, prin sufixele respective, dela alte derivate, care au căpătat-o cu vremea, în chipul arătat mai sus).

Alt pronume cu formă de diminutiv este *matale*, care sună *mătăluţă* (probabil şi *mătălică*, judecând după hipocoristicul *tălică*, alături de *tăluţă*, răspândite ambele prin graiurile munteneşti). Nu totdeauna se întrebuinţează ironic, şi putem fi siguri că, din capul locului, ele au exprimat o nuanţă de tandreţă. Să nu uităm că *matale* s'a născut în limbajul copiilor şi-şi păstrează până astăzi o bună parte din caracterul de duioşie pe care, la origine, trebue să-l fi avut din belşug. Ironia s'a ivit de abia după ce termenul a intrat în vorbirea adulţilor, fiind aplicat de aceştia şi oamenilor cari nu inspirau sentimente de simpatie sau în momente când erau nemulţumiţi. Foarte important, în legătură cu concepţia pe care se cuvine s'o avem despre diminutive, este amănuntul că ironia poate fi exprimată numai cu ajutorul formelor derivate (*mătăluţă*, eventual *mătălică*) [4]. Iată exemple din limba scrisă: *Incepe serviciul la trei fix? Unde-mi umbli m ă t ă l u ţ ă?* (AL,

[1] Şi doctorul *Caro*, căruia i se spune când *musiu*, când *signorul* (din cauza supranumelui italienesc!), etc., apare cu titulatura *domnişor*. Iarăşi o dovadă că nu există niciun fel de limite în domeniul vorbirii afective. Alt personaj căruia i se diminutivează, tot în ironie, cred, titlul, de astădată oficial, este o moaşă, prezentată ca *M o ş i c a Mari*.

[2] Diminutivizarea este aici ironică în sensul cel mai strict: povestitorul îşi însuşeşte modul de a vorbi al eroului, care prezintă avantajele materiale, obţinute prin diverse mijloace urîte, ca foarte neînsemnate, dar el însuşi ştie că-i vorba, dimpotrivă, de lefi şi subvenţii serioase.

[3] De altmintrelea şi *cutare* însuşi are această însemnare strict obiectivă.

[4] Dacă se va fi zicând totuşi ironic şi *matale*, nuanţa se datoreşte, cred, mai mult contextului, apoi intonaţiei, şi, în orice caz, ea e mult mai atenuată decât la diminutive.

29 Aug. 1937, p. 9 : vorbeşte un funcţionar superior cu subalternul său, pe care nu-l găseşte la birou în orele de serviciu) ; *Hai, pleacă. Ţi-am spus eu dela început că nu este pentru m ă t ă l u ţ ă balamucul nostru* (HYSt, p. 327).

Ironia poate avea grade diferite. In cazurile discutate, atitudinea subiectului vorbitor este, de obicei, indulgentă, înţelegătoare, de aceea diminutivele exprimă o nuanţă mai mult glumeaţă, din care lipseşte orice intenţie de batjocură. Altădată însă dispreţul şi nemulţumirea sunt prea mari, ca să ne mărginim la simpla persiflare amestecată cu bunăvoinţă. Aşa se ajunge la formaţii diminutivale cu valoare depreciativă şi peiorativă. Nu-i necesar să invoc fapte multe, mai ales că la începutul acestui capitol am insistat suficient asupra câtorva detalii, dintre care cel mai important este că, în general, pare a exista un fel de specializare (foarte aproximativă, fireşte) în funcţiunea afectivă a sufixelor : se află printre ele unele mai apte de a exprima sentimente de nemulţumire, fie datorită unui element fonetic, fie împrejurării că, din capul locului, au servit la formarea de derivate a căror temă conţinea ea însăşi o nuanţă depreciativă.

Dela *poezie* vorbirea oamenilor inculţi cunoaşte « diminutivul » *poezea*, plur. *-zele* [1]. Pentru cei cari întrebuinţează obişnuit primitivul, eventual derivatul *poezioară*, forma *poezea* poate avea sens peiorativ. De pildă : *Fraţilor, vreţi să auziţi o cimilitură, care spune acelaşi lucru ca p o e z e a u a lui Vârgolici, doar ceva mai scurt şi mai cu haz?* (CS, p. 103)[2]. Am întâlnit pe *poezea* şi la unii critici, recensenţi, etc. contimporani, când vor să ridiculizeze poeziile proaste de care se ocupă. Sensul depreciativ vine nu dela calitatea de diminutiv (care, poate, nici nu este bine sezisată), ci dela originea incultă, periferică, a termenului. Multe formaţii diminutivale, considerate ca triviale, sunt evitate de oamenii « distinşi », ori de câte ori e vorba despre ei înşişi, despre familia sau prietenii lor, etc. De pildă *Mariţa*, care a ajuns astăzi să se întrebuinţeze numai la mahala şi la ţară. Dar nu sufixul în sine a dus la trivializarea numelui, ci răspândirea prea mare a acestuia, apoi calitatea mediului în care a circulat şi continuă să circule de preferinţă. Că *-iţă* nu exprimă nicio nuanţă peiorativă, luat singur sau ca finală a atâtor alte derivate, dovedeşte o formaţie de felul lui *buniţă*, sinonim cu *bunică* : fiind mai rar folosit decât acesta, *buniţă* îi este superior şi prin « distincţie » şi prin valoarea-i stilistică [3]. Avem a face, aşa dar, cu o influenţă a mediului social : valoarea cuvântului se modifică într'un fel ori altul subt influenţa atmosferei pe care o creiază în jurul lui raporturile dintre diversele grupuri sociale, concepţia lor despre vieaţă etc. Să se compare şi cele spuse la p. 177 despre *Mariţica* şi *Vasilache*. In lipsă de exemple nouă, trebue să repet pe cele deja date : *partiduţ*, *profesoraş*, *revistuţă*, etc.

---

[1] Se poate să nu fie, ca formaţie, un diminutiv propriu zis, ci numai simţit astfel, după ce a luat naştere. Cred că *poezie* a fost perceput greşit şi de aceea asimilat cu derivatele în *-ea* (lucrul s'a petrecut, relativ uşor, la plural: *poeziile* seamănă destul de bine cu *poezele*). Această explicaţie găseşte confirmare în *vizavi*, devenit, la eroii lui Caragiale, *vizavea* (cu valoare substantivală): *Iacă, ne-am găsit v i z a v e a o a.*

[2] Vezi şi p. 309, unde apare pluralul *poezelele* (despre poeziile lui Eminescu) în vorbirea unui personaj care vrea să glumească (cu acelaşi scop spune *lătrătură* pentru *literatură*). Cf. şi 1907 II, p. 196 *poezele* (în gura unui ţăran, care vorbeşte, se înţelege, serios).

[3] Să se compare şi *Aniţa*, faţă de *Anica*, amândouă derivate dela *Ana*: primul pare mai afectiv decât al doilea, şi aceasta tot din cauză că, cel puţin în unele regiuni, el se bucură de o răspândire mai puţin largă.

Căci o constatare interesantă, deşi nu tocmai surprinzătoare, este că numărul diminutivelor cu valoare depreciativă şi peiorativă pare redus. Am parcurs tot volumul *Sufixele româneşti* şi, printre multele sute de formaţii diminutivale, am găsit de abia câteva cu această nuanţă. Mai întâiu, dela marea majoritate a sufixelor respective (în special dela cele latineşti) nu există, judecând după materialul cât se poate de bogat al cărţii lui Pascu, derivate care să arate nuanţe de dispreţ sau batjocură. Apoi, chiar dela acelea care servesc şi la astfel de formaţii avem foarte puţine. Autorul înregistrează, subt rubrica « depreciative », destul de multe diminutive, dar nu-i greu de văzut că nuanţa de dispreţ vine dela temă, nu dela sufix. Chiar la *moşulică* şi *mutulică*, pe care le-am invocat (p. 176) ca exemple de formaţii cu un sufix peiorativ, intervine, de sigur, într'o anumită măsură, însemnarea primitivelor *moş* şi *mut*. Cu atât mai mult trebue să admitem o asemenea explicaţie la *bobeică* 'băbătie' < *babă* (din care a ieşit mai întâiu **băbeică*), *bujleică* 'nume de câne' < *pujlă* 'câne jigăros, jâpos', *cod'işcă* 'poreclă pentru bărbaţi' < *coadă*, *sluguliţă* < *slugă*, probabil şi la *Grecoteiu* < *Grec*, *Sârboteiu* *Sârb*, numiri etnice, deci termeni care, prin natura lor, sunt susceptibili de interpretări subiective din partea indivizilor vorbitori, indiferent dacă sunt cuvinte primitive sau derivate.

Singurul sufix diminutival care pare potrivit pentru exprimarea dispreţului este *-aş*. Intr'adevăr, găsim destule formaţii în *-aş* cu valoare hotărît depreciativă, asupra căreia nu poate fi discuţie (şi temele lor sunt de toate felurile, aşa că nu influenţează totdeauna asupra sensului derivatului). Iată exemple (din cele date în *Suf*, p. 347) : *autoraş*, *ciocoieş*, *doftoraş*, *omănaş* 'bout d'homme' (< *om*, plur. *oameni*), *profesoraş*. Toate acestea sunt puse la rubrica « diminutive depreciative », ceea ce corespunde, în general, realităţii, deşi o analiză mai atentă arată că nuanţa peiorativă se atenuează simţitor, în anumite împrejurări [1], iar la unele formaţii (de ex. *ciocoieş*) ea se datoreşte, în bună parte, dacă nu chiar exclusiv, temei, care în ochii mai tuturor Românilor exprimă o noţiune antipatică (cf. şi poezia populară). In schimb, printre « diminutivele propriu zise » şi « diminutivele alintătoare » (p. 345 urm.) figurează cuvinte care, în condiţii determinate, pot avea valoare depreciativă : *articolaş* 'articol mic, puţin întins', dar şi 'articol neînsemnat, prost, etc.', tot aşa *volumaş*, apoi *băieţaş*, care, mai ales în comparaţie cu *băieţel*, conţine virtual germenii unei pronunţate nuanţe peiorative. De adăugat, din limba scrisă, *bancheraş* (Act, p. 168 : *c'un fleac de b a n c h e r a ş*), *studenţaş* (EO I, p. 315 : *Am făcut din tine, s t u d e n ţ a ş timid, un bărbat care se poate mândri cu amanta sa*), apoi *reporteraş* (pentru care n'am notat izvorul) ş. a.

Negreşit că se găsesc, din când în când, şi derivate cu alte sufixe diminutivale, care au sau pot avea sens depreciativ. De pildă *broşurică* (*Suf*, p. 173), cu privire

---

[1] *Doftoraş* şi *profesoraş* pot însemna şi 'doftor, (resp.) profesor t â n ă r', mai ales că alte formaţii diminutivale dela aceste substantive nu există. Singurul exemplu din lista de mai sus care pare a avea obişnuit valoare depreciativă este *autoraş*, graţie probabil, tot temei, dar altfel decât la *ciocoieş*, de pildă: un autor nu este apreciat după tinereţe sau după puţinătatea persoanei sale fizice. De aceea *autoraş* are numai înţelesul de 'autor slab, mediocru' (mic din punctul de vedere al importanţei literare, ştiinţifice, etc.). Pentru deosebirea care poate exista între primitiv şi derivat, să se compare următorul citat (Br-V): — *Mişcă-te mai repede, băiete !, aaa !, mişcă-te, b ă i e ţ a ş !*, unde subiectul vorbitor şi partenerul sunt aceiaşi, totuşi, în momentul când primul se enervează (din cauza grabei sale şi a moliciunii băiatului), se adresează acestuia cu « diminutivul », care exprimă mai bine nemulţumirea.

la care să se ţie seamă de cele spuse despre *articolaş* (noţiunile denumite de temele amândorora sunt foarte înrudite), *poezioară*, care cred că totdeauna înseamnă 'poezie fără valoare deosebită', etc.

§ 4. Din discuţia precedentă rezultă că este greu de precizat nuanţele afective pe care le exprimă diminutivele, şi aceasta din cauză că elementul hotărâtor îl constitue momentul psihologic, atitudinea sentimentală a subiectului vorbitor, la care se adaugă situaţia, adică împrejurările exterioare, şi ele foarte importante, prin faptul că pot influenţa asupra celui ce vorbeşte. De aceea trebue să admitem, măcar principial, că orice formaţie diminutivală este aptă să exprime toate nuanţele legate de natura unui diminutiv, întocmai ca un instrument muzical, din care executantul poate scoate orice notă doreşte (potrivit stării sale sufleteşti) [1]. Dacă faptele analizate în §§ 1 şi 2 confirmă mai mult ori mai puţin acest punct de vedere cu privire la valoarea desmierdătoare şi la cea depreciativă (cu toată gama lor), cele pe care le vom cerceta acum arată că lucrurile se prezintă în realitate şi mai complicat, aşa că eticheta « diminutiv » pusă de lingvişti (adică de gramatici, pe care i-au urmat, ca de obicei, lingviştii) pe ambalajul conţinând materialul aici în discuţie nu corespunde decât foarte aproximativ realităţii : conţinutul este mult mai bogat şi mai variat decât putem bănui după etichetă.

Avem astfel diminutive care se apropie ca sens de augmentative. Când cineva vorbeşte despre vrâsta sa (eventual despre a altcuiva, dar cu aceeaşi atitudine subiectivă), spune foarte des *am (şi eu) cincizeci de a n i ş o r i* (sau : *ei, ce crezi, trebue să fie (cutare) de vreo patruzeci de a n i ş o r i*). Totdeauna numărul anilor este relativ mare (în orice caz, despre un copil sau adolescent nu se spune *anişori* în astfel de împrejurări) [2], iar formula pare a avea rostul să atenueze oarecum impresia defavorabilă pe care o poate produce destăinuirea privitoare la etatea cuiva. Căci, în general, recurgem la diminutivul *anişori*, când vrem să p r e c i z ă m câţi ani are o persoană, şi aceasta se întâmplă ori de câte ori poate fi discuţie sau greşală în legătură cu vrâsta (greşală în minus!). Intervenţia subiectului vorbitor, care pune lucrurile la punct, are în ea ceva nedelicat, şi de aceea apare diminutivul, menit să slăbească efectul neplăcut al precizării. In fond, nu se schimbă nimic : 'anişorii' nu sunt deloc mai... scurţi decât 'anii', dimpotrivă, *cincizeci de anişori* poate arăta o durată mai lungă decât *cincizeci de ani* (numărul lor e acelaşi, dar unitatea parcă diferă). Şi activitatea cuiva într'o meserie, profesie, etc. se exprimă adesea cu ajutorul diminutivului : *scriu şi eu de vreo zece a n i ş o r i* (spune un autor pe care-l credem prea tânăr în cariera literară) ; *funcţionez şi eu de vreo*

---

[1] Să se compare, între altele, *băieţaş* şi *domnişor*, pe care le-am invocat pentru câte două nuanţe atât de deosebite, cum sunt tandreţa şi ironia. Pot adăuga, din Creangă, *un drăguţ de femeie* (simpatie sinceră) şi *o drăguţă de raclă* (simpatie ironică, din cauza obiectului şi a destinaţiei lui), apoi *fetişoară* (e vorba de fata Impăratului Roş, despre care spune 'Numai de nu i-ar muri mulţi înainte') în *D'apoi f e t i ş o a r a lui... a zis dracul şi s'a făcut*; *bucăţică ruptă tată-său în picioare*, unde simţim, alături de nuanţa depreciativă (povestitorul este nemulţumit şi de tată şi de fată, căci amândoi fac greutăţi eroului său), şi un fel de admiraţie, care nu se poate să nu existe pentru un om 'straşnic' în felul lui, indiferent dacă ne convine ori nu.

[2] Părinţii, fraţii mai mari, etc. îşi pot arăta bucuria şi dragostea faţă de copiii, resp. fraţii lor mici, şi în chipul acesta, care înseamnă diminutivizarea unităţii de măsură a vrâstei (li-s dragi toate lucrurile care aparţin copiilor sau fraţilor, deci şi anii). Să se compare anunţurile mortuare, unde *anişori*, care se întâlneşte des, are sens cu adevărat diminutival: puţinătatea anilor copilului mort se exprimă şi prin acest aspect al substantivului.

cincisprezece anișori (precizează un slujbaș, pe care-l socotim ca fiind la începutul activității sale)[1]. Și *zilișoare* se întrebuințează la fel: *N'oiu mai veni, Ivane, câte zilișoare voiu avea eu* (Creangă).

Nuanța augmentativă este mult mai perceptibilă la diminutivele *nopticică* și *ziulică*. In vorbirea populară se aud mereu propoziții ca acestea: *n'am închis ochii toată nopticica*; *m'am chinuit o nopticică întreagă*; *te 'nvârtești de colo colo toată ziulica*, etc. Că nu-i vorba de o noapte sau de o zi mai mică decât cele obișnuite, rezultă atât din legătura cu celelalte cuvinte, cât și din însemnarea verbelor considerate aparte. Dacă mai este nevoie de o dovadă, să ne gândim că *nopticică* și *ziulică* apar des întovărășite de adj. *mare*: *cât îi nopticica* (*ziulica*) *de mare* (*m'am zbătut, am alergat*, etc.). PASCU, *op. cit.*, p. 171 pune pe *nopticică* în categoria « diminutivelor alintătoare », dar invoacă el însuși (după C. Rădulescu-Codin) exemplul *nu-i dau pace cât îi nopticica de mare*, care contrazice calificarea « desmierdător ». Tot așa *ziulică* apare (p. 174) alături de *mămulică*, *drăgulică*, etc., diminutive evident « alintătoare », dar din construcțiile *toată ziulica*, *cât îi ziulica de mare* citate acolo rezultă tocmai o nuanță augmentativă foarte pronunțată [2].

[1] Cf. și *casa asta mă costă bănișori* (*mulți, buni*, etc.), unde formația diminutivală are un ușor sens augmentativ (cum arată și faptul că poate fi determinată de *mulți*, *buni* ș. a.). Se amestecă, foarte probabil, și o nuanță desmierdătoare ('bani dragi, scumpi, fiindcă sunt ai mei, am muncit din greu pentru ei'), care cred că există și la *anișori*, dar nu în așa măsură ca atunci când spunem *unde mi-s bănișorii!*; *s'au dus bănișorii mei!* ('i-am pierdut, mi-au fost furați', etc.).

[2] Cf. *Poftim! Și-au pierdut bietele femei ziulica degeaba* (Br-V), apoi la Creangă: *Ție, omule,... așa ți-i a zice, că nu șezi cu dânșii în casă toată ziulica, să-ți scoată peri albi*... Cât de ștearsă poate fi granița afectivă dintre diminutive și augmentative, probează tot povestitorul moldovean, care, după ce vorbește de *buzoaicele groase și dăbălăzate* ale lui Gerilă, spune, ceva mai departe: *Atunci Gerilă suflă cu buzișoarele sale cele iscusite*... Aici diminutivul exprimă nuanța augmentativă cu mai multă forță decât augmentativul propriu zis, căci face să intervină simpatia, satisfacția, dacă vreți, recunoștința tovarășilor lui Gerilă, ale cărui buze, monstruoase în împrejurări normale, devin drăgălașe acum, când îi scapă de primejdie. Un exemplu și mai elocvent, dacă se poate, în sensul aprecierilor mele este următorul (tot din Creangă): *După ce se mântue clăcușoara asta, lumea ne lasă în cât ne-a găsit și se împrăștie huiduindu-ne*. Cetitorul pricepe cam ce-a fost chiar numai din ultimul cuvânt al citatului. Dacă-și amintește, măcar aproximativ, episodul sau îl revede, știe că, din cauza « poștelor » pe care și le puneau, noaptea, tovarășii de cameră ai povestitorului, s'a iscat un scandal așa de grozav, încât vecinii au sărit în ajutor (« crezând că-i foc ori ne taie cătanele »). Toată această ispravă (cu efectele ei: « ferestile sparte, soba dărâmată, smocuri de păr smulse din cap, sânge pe jos, Pavăl cu pieptul ars și Ion cu călcăiul fript... ») Creangă o numește simplu *clăcușoară*. Vorba vine simplu. Cine știe ce-i claca la țară simte că, grație și temei, acest diminutiv descrie mai complet decât orice alt cuvânt și decât pagini întregi de « analiză psihologică » starea sufletească a autorului, care acum vede lucrurile de departe și numai subt aspectul lor hazliu. Un asemenea 'diminutiv' întrece prin expresivitatea lui toate augmentativele posibile, chiar și pe acelea care s'ar forma dela *clacă* însuși. Ce ușor se poate trece dela diminutiv la augmentativ și invers (de fapt, subiectul vorbitor nici nu simte « trecerea »: în mintea lui ambele raporturi sunt perfect identice din punct de vedere afectiv) arată următorul citat: *Ea, dă-i si dă-i și dă-i!... Ii mergea gurița — adică guroaia, că avea o gură, să se muște de urechi cu dânsa!* (907 II, p. 111). Autorul face și un joc de cuvinte, pe tema sensului dublu (propriu și figurat) al subst. *gură*, care nu interesează aici. Popular *guriță*, în cazuri ca acestea, însemnează 'vorbă multă', deci 'gură mare' (aptă de a vorbi necontenit). Cf. interesantele observații ale lui A. KUHN, *Revue de linguistique romane* XI, p. 169 în legătură cu fapte de aceeași natură din dialectul aragonez.

Cred că și alte diminutive pot fi discutate aici, chiar dacă situația se prezintă mai puțin clar. De ex. *vorbuliță*, într'o construcție ca *vreau să-ți spun o v o r b u l i ț ă* (sau *două-trei v o r b u l i ț e*), care nu corespunde niciodată realității obiective, fiindcă totdeauna avem a face cu... ceva mai mult decât una sau două-trei vorbe. Se pare totuși că predomină sensul pur diminutival, cu nuanță desmierdătoare (cf. *patru vorbulițe dulci*, Ci, p. 39, unde, datorită lui *dulci*, nu poate fi nicio îndoială asupra valorii « alintătoare » a diminutivului). Cu *vorbuliță* seamănă bine *Dumnezăuț*, într'o propoziție ca aceasta : *Nu i-ar mai răbda D u m n e z ă u ț u* (Ins I, 2, p. 470). Subiectul vorbitor desmiardă, ca să zic așa, pe Dumnezeu, își arată respectul și adorația pentru el, dar totodată vede în el ceea ce trebue, o forță extraordinară, al cărei nume nu poate fi diminutivizat în vorbirea obiectivă.

Formațiile de acest fel (în special *nopticică*, *ziulică*, etc., la care nuanța augmentativă e manifestă) au echivalente (sintactice, din punct de vedere gramatical, dar stilistice în ce privește sensul) alcătuite din subst. *puiu* legat, prin *de*, cu alt cuvânt, care indică noțiunea respectivă. Țăranii, mai ales, spun despre un ger mare *un puiu de ger*, tot așa despre o bătaie sdravănă *un puiu de bătaie* (cf. și *un puiu de bate*), despre un bărbat afemeiat *un puiu de lele*, etc. Punctul de plecare trebue căutat în formule ca aceasta din urmă, la care îmbinarea celor două substantive se justifică și logic : *un puiu de lele* însemnează (obiectiv) 'un copil sau un fiu de lele' (de femeie stricată), prin urmare un individ care, potrivit legii eredității, așa cum o înțelege poporul, seamănă, t r e b u e să semene cu mama lui (*ce naște din pisică șoareci mănâncă*), ba chiar s'o și întreacă (*capra sare masa, iada sare casa*). *Un puiu* joacă, gramatical vorbind, rolul unui sufix diminutival, dar valoarea lui stilistică este mai mult, poate chiar exclusiv, augmentativă, la fel cu a lui *-ică* din *nopticică* și *ziulică*. Dela un *puiu de lele* procedeul s'a întins și la cazurile unde substantivul legat de *un puiu* prin *de* exprimă o noțiune deosebită de a lui *lele*. Dacă lucrul a fost totuși posibil, aceasta se datorește faptului că *un puiu de lele* și-a pierdut sensul pur sintactic (*de* exprima, la început, un raport de filiație), păstrând numai pe cel stilistic (*puiu de* = 'strașnic, puternic, mare').

O construcție în multe privințe asemănătoare cu aceasta este *mama* + genetivul unui substantiv. De pildă : *N. a intrat într'un bucluc, dar are să-l scape ministrul*, spune subiectul vorbitor, iar partenerul răspunde : *Nu-l mai scapă nici m a m a m i n i s t r u l u i*, adică nicio forță mai mare decât a ministrului. De ce 'mama' (care va fi murit, poate, de mult, iar dacă trăiește, nu poate avea... trecere mai mare decât ministrul) ? Fiindcă în chestii obișnuite (și la oameni simpli, cum sunt țăranii, în vorbirea cărora a luat naștere această formulă), pe copilul mic mama îl ajută cel mai des să iasă din situații grele. In orice caz, el apelează totdeauna la mamă, care apare astfel ca o forță superioară, capabilă să facă ce nu poate face odrasla ei. Raportul acesta se transpune apoi în toate cazurile oarecum similare, indiferent dacă 'copilul' mai are ori nu trebuință de ajutorul mamei, ba chiar și atunci când rolurile se inversează sau mama nu mai trăiește. Pentru ce tocmai și numai mama ? (Căci și tata intervine spre a-și ajuta copiii.) [1] Dintre cei doi părinți, mama este accea care dă naștere copilului, ea este considerată

[1] Spaniolii invoacă, în împrejurări similare, pe 'tată'. De ex.: ¿ *Va usted a dudar*... — ¿ *Del cónsul* ¿ ¡ *y del p a d r e del cónsul !* M. L. WAGNER, *Zeitschr. f. roman. Phil.* XXXIX, p. 541 crede că invocarea ascendenților, pentru a lăuda sau înjura, este de origine orientală.

de oamenii simpli ca adevărata creatoare de viață umană. Deci numai între ea și copil se stabilesc acele legături morale și fizice, care explică ereditatea, adică transmiterea însușirilor de tot felul. Deoarece în *mama lui X.* (după care s'au creat apoi *mama dracului*, etc.) valoarea augmentativă a existat din capul locului (sensul strict intelectual a fost dela început augmentativ), nu poate fi vorba de vreo nuanță diminutivală. Dacă am amintit totuși această formulă aici, este din cauză că, stilistic vorbind, ea seamănă bine cu *un puiu de ger*, etc. Afară de asta, sunt înrudite semantic și cuvintele lor principale : *mama* în una, *puiu* (adică 'fecior, fiu') în cealaltă.

Iată acum și câteva citate (din Creangă) : *căci, drept vorbind, și moș Vasile era un cărpănos și un puiu de zgârie-brânză, ca și mătușa Mărioara*; *Dacă nu-s și eu puișor de om în felul meu...* [1] ; *Dar oare pe acesta cum mama dracului l-a mai fi chemând?*; *era frumoasă de mama focului.* Ultimul exemplu arată cum se poate extinde formula cu 'mama' la orice noțiune : devremece se zice *frumoasă foc*, subiectul vorbitor nu găsește niciun inconvenient să spuie *frumoasă de mama focului*, dacă determinativul *foc* singur i se pare că nu exprimă cu toată vigoarea maximum de frumusețǎ, așa cum îl simte el. Creangă cunoaște pe *un puiu* și în construcția, atât de frecventă la țăranii moldoveni, *un puiu de bodaproste* : *Și când m'a văzut bunica în ce hal mă aflam, ghemuit în dăsagă, ca un puiu de bodaproste, cât pe ce să se prăpădească plângând*, unde atât sensul lui *puiu*, care-i cel propriu, cât și legătura sintactică diferă. Punctul de plecare trebue căutat în obiceiul de a se da de pomană, între altele, și păsări, în special găini (mai ales la înmormântare se impune riguros respectarea acestui obicei). Prin urmare, un *puiu de bo(g)daproste* înseamnează, la origine, 'un puiu dat de pomană', 'un puiu pentru care primitorul zice bogdaproste', și deoarece se va fi observat, poate, că deseori se «sacrifică» în acest scop păsările mai slabe, mai mici, etc., formula a căpătat ușor semnificația peiorativă (și glumeață) cunoscută astăzi.

§ 5. Voiu discuta în acest paragraf câteva formații diminutivale care se găsesc într'o situație specială. Și anume : sau n'au avut sens de diminutive propriu zise niciodată sau l-au pierdut cu timpul, păstrând numai pe cel actual, sau, în fine, își schimbă într'o măsură oarecare valoarea semantică după împrejurări. Numărul cazurilor înregistrate de mine este, ca mai totdeauna, restrâns, dar suficient pentru înțelegerea lucrurilor. O cercetare mai atentă a materialului lingvistic le-ar înmulți ușor.

In limbajul restauratorilor, de unde au trecut apoi în vorbirea curentă a tuturora (precum și în limba scrisă), există câțiva termeni care au numai aspect, nu și înțeles, diminutival. Astfel *mititel*, întrebuințat, de regulă, la plural (*mititei*), este numele unui cârnăcior care se prepară pe loc, din carne tocată, și se frige la grătar. Foarte căutat prin restaurantele tuturor orașelor noastre (trebue să fie de origine bucureșteană). Nu-i greu de văzut că acest adjectiv va fi însoțit la început un substantiv (foarte probabil *cârnaț*), pentru ca să se facă deosebire între cârnații obișnuiți, mai mari (preparați, de cele mai multe ori, la șuncărie), și cârnații mici aici în discuție. Cum se întâmplă adesea, substantivul a fost, cu

---

[1] Cele două mijloace, identice, în fond, de a intensifica noțiunea s'au concentrat în *puișor*, diminutiv (cu nuanță augmentativă) dela *puiu*, el însuși având sens augmentativ.

vremea, lăsat la o parte, ca fiind de prisos [1], și a rămas numai adjectivul. In acel moment a început să se piardă conștiința dependenței acestui cuvânt de cel pe care-l determinase, iar apoi, devenind, prin întrebuințarea lui singur, un adevărat substantiv, i-a dispărut și înțelesul diminutival. Astăzi nu se mai simte, cred că *mititel* însemnează 'un cârnaț mic' (în opoziție cu *cârnaț* pur și simplu care denumește un cârnaț mare) [2]. Nimeni nu subînțelege subst. *cârnaț*, atunci când spune *mititel*. Noțiunea în discuție este de sine stătătoare, precis deosebită de alta sau de altele asemănătoare.

Intru câtva la fel se prezintă situația « diminutivului » *turburel* (mold. *tulburel*) 'vin nou, care n'a avut încă timp să se limpezească'. Adjectiv la origine (pe lângă subst. *vin*), el s'a substantivizat, imediat ce a început să apară singur. *Turburel* diferă totuși de *mititel* prin faptul că, foarte probabil, n'a avut niciodată sens diminutival, deși aspectul vinului nou, dela prepararea căruia n'a trecut multă vreme, ar putea vorbi contra acestei afirmații: *vin turburel* va fi avut înțelesul de 'vin cam turbure, oleacă turbure'; tot așa de bine ne putem gândi și la 'vin care seamănă cu un lichid turbure' [3]. Indiferent care din aceste două explicații este justă, nu încape nicio îndoială că Românii, când spun *turburel*, se gândesc la un anumit fel de vin, cu calitățile lui specifice (nou, pișcător, destul de tare, bun de băut la anumite mâncări, cum ar fi pastrama, poate și puțin turbure, dar acest amănunt se pierde aproape cu totul printre celelalte însușiri ale lui) [4].

Al treilea exemplu aparținând la același domeniu este *păhărel*. Aici lucrurile se prezintă mai favorabil, pentru ca cuvântul să fie perceput cu valoare diminutivală, din cauză că alături de el există primitivul *pahar*, care are, adică ar trebui să aibă, același înțeles. Cu toate acestea nici *păhărel* nu-i diminutiv propriu zis. Când se spune, la o masă (de obicei într'o bodegă, unde se iau aperitive), *mai bem un păhărel* (e vorba de vin, nu de țuică sau altă băutură tare), nimeni nu înțelege 'un pahar mic' (deosebit de unul mare, căruia i s'ar zice *pahar*). Poate că punctul de plecare a fost o nuanță diminutivală cu adevărat (înainte de masă, nefiind recomandabil să bei mult, nici chiar vin, te folosești de un pahar mai mic), dar ea s'a pierdut repede, și *păhărel* a ajuns să însemneze același lucru ca *pahar*. Totuși mi se pare că în împrejurările date nimeni nu zice *mai bem un pahar* (cel mult ar merge *mai bem un pahar de vin*, deși cred că nici așa nu se prea spune). De unde urmează că *un păhărel* însemnează, din punct de vedere strict obiectiv, ceva mai mult decât *un pahar*, și anume *un pahar de vin* (după *păhărel* nu-i necesar adaosul *de vin*) [5]. E posibil ca la început acest « diminutiv » să fi avut chiar o nuanță afectivă, să fi însemnat, 'un pahar de vin bun, plăcut, drag'.

In alte cazuri diminutivul face să se atenueze până la dispariția totală înțelesul peiorativ al temei. Am citat cu alt prilej subst. *purceluș*, care, adresat copiilor (căci numai lor li se spune așa, de sigur fiindcă-s mici, dar și fiindcă faptele să-

---

[1] Cu deosebire în limbajul negustorilor de toate categoriile, deci și al restauratorilor, procedeul acesta, care satisface și nevoia, mai adânc simțită tocmai de către comercianți, de a scurta vorba, este foarte frecvent.

[2] Chiar dacă multă lume spune *mic* pentru *mititel* (*să-mi aduci doi mici*). Situația e aceeași.

[3] In ipoteza a doua, *turburel* amintește de atâtea nume de plante cu formă diminutivală (*bănișori*, *gălbinele*, etc.), care arată «asemănarea cu primitivul» (v. mai sus, p. 174).

[4] Cf. ȚB, p. 14: *prețuind tocana lor, turburelul lor.*

[5] Se întrebuințează tot atât de des și în construcții ca *hai să bem un păhărel*; *ce bun ar fi un păhărel la ora asta*, etc.

vârşite de dânşii şi pe care am avea dreptul să le considerăm 'porcării' sunt mai puţin grave decât la oamenii în vârstă)[1], nu deşteaptă noţiunea exprimată de primitivul *porc*. Iată, deci, un exemplu de diminutiv la care valoarea afectivă copleşeşte pe cea obiectivă, şi acest lucru se datoreşte, de sigur, sufixului. Este drept că şi *purcel* se întrebuinţează în aceleaşi condiţii ca *purceluş*, dar la el se poate simţi ceva din sensul temei, fiindcă *purcel*, cu valoare diminutivală propriu zisă ('porc mic'), se bucură de o largă răspândire.

La fel derivatul *măgăruş*, ca epitet pentru copii, conţine o nuanţă aproape desmierdătoare şi nu aminteşte prin nimic de primitivul *măgar*. Aici situaţia este şi mai interesantă subt raportul stilistic. Deoarece tema are o circulaţie foarte mare în legătură cu oamenii (este sigur că, în general, se zice *măgar* mai des cu sensul figurat decât cu cel propriu)[2], valoarea peiorativă, care, drept urmare a acestui fapt, a devenit inevitabilă, ne sileşte să recurgem la « diminutivul » *măgăruş*, chiar dacă-i vorba de animal (şi nu numai decât de puiul lui). Bineînţeles, când ne gândim la *măgar* ca la un animal de muncă, folositor, vrednic de a fi îngrijit şi tratat ca toate celelalte. De pildă : *. . .l-au inspirat dobitoacele cele mai năpăstuite : m ă g ă r u ş i i, mai buni în simplitatea lor decât oamenii şi mai aproape de cerul adevărat* (VR, Iulie 1939, p. 92).

§ 6. In discuţia de până aici despre diminutive am luat în consideraţie mai mult substantivele. Lucru firesc, deoarece mai cu seamă aceste cuvinte se pretează la diminutivizare. In principiu, singure ele ar trebui să aibă forme diminutivale, fiindcă ele exprimă 'obiecte', şi numai obiectele pot avea aspecte diferite din punctul de vedere al dimensiunilor. Celelalte părţi de vorbire pot deveni diminutive prin simplă analogie cu substantivele. Astfel p r o n u m e l e funcţionează adesea ca substantive propriu zise, întrebuinţându-se independent, şi în a c e a s t ă calitate ele capătă aspecte diminutivale. De altmintrelea am văzut că numai unele nedefinite, de pildă *cutare*[3], şi pronumele personal de reverenţă *matale* au forme diminutive. Ar putea fi şi altele, dar pare puţin probabil. In orice caz, tot printre cele nehotărîte trebue căutate astfel de exemple, căci numai ele sunt, într'un anumit sens, echivalentele unui nume propriu : *cutare* seamănă bine cu *Ion*, *Gheorghe*, *Vasilescu*, etc., tot aşa, dar mai puţin, *oarecine*, *fiecare* ş. a. La *cutare* situaţia este clară, din cauză că acest pronume se întrebuinţează exclusiv în locul unui nume de botez sau de familie, nu şi în locul unui apelativ,

---

[1] De altfel, când e vorba de copii, *purceluş* nu apare, probabil, niciodată în condiţii similare cu acelea privitoare la adulţi. Vreau să spun că 'porcăria' făcută de un copil nu trezeşte numaidecât ideea de 'porc' la adresa celui care s'a purtat urît, cum e cazul cu oamenii în vârstă.

[2] Aceasta, şi din cauza rarităţii animalului, care nu este utilizat decât pe ici, pe colo. Să se compare, pentru deosebirea dintre diminutiv şi temă, tot la nume de animale, « Povestea porcului » de Creangă, unde eroului i se spune obişnuit *purcel* (şi pentru motive asemănătoare).

[3] De adăugat *orecel*, cu variantele *oricel* şi *aricel* 'ceva, un lucruşor' < *oarece* (*Suf*, p. 147), *oarecică* 'ceva, un lucruşor', care sună şi *oricică* 'ceva, oarece', de ex. *am să-ţi spun o o r i c i c ă* 'am să-ţi spun ceva' < *oarece* (*ibid.*, p. 173). Toate sunt diminutive desmierdătoare, pe cât se pare (cf. *vorbuliţă* în exemplul *patru vorbuliţe dulci*). La p. 173 figurează şi *atitica* < *atâta*, care-i foarte frecvent în vorbirea populară şi familiară. Obişnuit gramaticii pun acest cuvânt la un loc cu pronumele nehotărîte, ceea ce, în multe privinţe, este just (cf. *atâţia* 'atâţi oameni', *atâtea* 'atâtea lucruri'). La singular însă şi cu valoare neutrală, sensul lui este mai mult al unui adverb de cantitate, semănând, deci, cu un substantiv sau adjectiv care ar indica masa, cantitatea (şi independent de alt cuvânt). Iar noţiunea de masă implică nuanţe diminutivale.

ca celelalte pronume. Cât despre *matale*, cred că existența aspectelor diminutivale pe care le are se datoresc naturii lui afective prin excelență. Acest pronume s'a născut în mediul familial, ca produs al unor puternice sentimente de dragoste și respect pentru părinți. Și cum diminutivizarea este foarte des efectul tocmai al unor astfel de sentimente, nu trebue să ne mirăm că dintre pronumele personale singur *matale* a ajuns să aibă derivate diminutivale.

In ce privește a d j e c t i v e l e, am văzut că formațiile de acest fel arată mai de grabă 'asemănarea' decât o însușire existentă într'un grad redus. Pentru deosebirile de dimensiuni, de proporții, etc., limba dispune de alt mijloc, acela al gradelor de comparație (așa zisul comparativ de inferioritate joacă, față de pozitiv, rolul unui diminutiv față de tema lui). Când spunem *rotunjor*, înțelegem 'aproape rotund', adică asemănător cu un obiect perfect rotund. Este drept că între această însemnare și aceea de diminutiv propriu zis ('o rotunjime mai mică, mai puțin completă' : a s t a pare că arată *rotunjor*) diferența se reduce la minimum. Totuși cred că principial trebue să plecăm dela 'asemănare', ori de câte ori vorbim de diminutivele adjectivale. Lucrul se impune, fără nicio îndoială, la exemple ca *lungueț* și *lungăreț*, care exprimă lămurit nuanța aici în discuție. TIKTIN dă, după Ispirescu, un citat, unde apare *stufișuri lunguețe*: aspectul stufișurilor este asemănător, în ce privește una din dimensiunile terenului ocupat de ele, cu un obiect lung, cu un obiect despre care se poate zice, în mod propriu, că-i lung, de pildă o frânghie (cf. *s f o a r ă de moșie*), un par, o apă curgătoare, etc. Altfel spus, *lunguet* [1] apare pe lângă nume de obiecte cu alte însușiri caracteristice decât cele privitoare la lungime, dar cu un aspect apropiat de al obiectelor care se disting tocmai prin lungime, și atunci subiectul vorbitor, făcând această constatare și căutând s'o exprime, recurge la așa zisa formă diminutivală a adj. *lung*.

Evident că găsim și la adjective diminutive în sens strict (ca la substantive), deși numărul lor este, probabil, foarte redus. Exemplu elocvent avem pe *mic*, dela care există atâtea creații diminutivale : *micuț*, *micușor*, *micuțel*, *micșorel*, *mititel*, *mititioc*, *mitutel*, *mituțel*. Explicația acestei situații, interesantă subt toate raporturile, trebue căutată, cred, în semantismul adj. *mic*, în felul calității pe care o arată : fiind vorba de o noțiune diminutivală prin ea însăși, este firesc să intre în funcțiune sentimentele de simpatie, de tandrețã, etc. pe care le trezește în noi un obiect mic, deci și « micimea » ca atare. Căci, dacă nu mă înșel, adjectivele, când sunt cu adevărat diminutive, au totdeauna nuanță desmierdătoare (eventual compătimitoare, ceea ce, în fond, este același lucru). Să se compare *puțin*, asemănător cu *mic* în privința înțelesului și care apare, foarte frecvent, subt forma diminutivală *puțintel* (cu varianta *puținel* [2], femin. *puținea*), nu numai în legătură cu diverse substantive exprimând noțiuni apte de a exista și în cantitate mai mică (*bani puțintei*, *lume puțintică*, etc.), ci chiar pe lângă nume de ființe umane, unde însemnează 'mic, scurt (de statură)' : *un bărbat puțintel (la corp)*, *o femeie puțintică*. Tot așa *mărunt* se întrebuințează extrem de des ca diminutiv (*mărunțel*), având, cu privire la oameni, aproape același înțeles ca *puțintel* (*un om mărunțel*, *o bătrână mărunțică*). Subt forma de plural feminin (*mărunțele*), însemnează 'monetă divizionară, bani mărunți' (valoare substantivală, datorită faptului că a rămas singur, după dispariția substantivului însoțitor, care trebue să fi fost *parale*).

---

[1] Tot așa *lungăreț*.
[2] Și *puținelus* (*Suf*, p. 364).

Spre a termina discuția despre adjective, voiu mai aminti pe *ușor*, al cărui diminutiv *ușurel* are, afară de accepția proprie, identică, în fond, cu a temei, și una figurată, atunci când se referă la oameni (cf. *puținel* de mai sus), aceea de 'neserios, superficial' (= 'ușor la hotărîri, la acțiuni, etc., care au urmări defavorabile sau grave'). In special femin. *ușurică* circulă mult, împreună cu subst. *femeie* (și sinonimele lui). Această însemnare lipsește (în cazul masculinului) sau e mult mai rară la primitivul *ușor*.

§ 7. Și alte părți de vorbire, afară de substantiv, adjectiv și pronume, pot căpăta forme diminutivale, dar, întocmai ca ultimele două, numai excepțional (chiar dacă numărul exemplelor ar fi mare) și totdeauna prin analogie, directă sau indirectă, cu substantivul. Această afirmație se întemeiază atât pe argumentul de ordin principial, că, ținând seamă de natura noțiunilor pe care le exprimă diversele categorii morfologice, singur substantivul este apt să se diminutiveze, cât și pe situația din limba noastră (aceeași, de sigur, în toate idiomele romanice și în cele indoeuropene). Printre sutele de diminutive existente în *Suf*. formațiile având drept temă alte cuvinte decât substantive și adjective sunt extrem de puține. Chiar dacă am pune și adjectivele la un loc cu pronumele, adverbele, etc., numărul lor total încă ar fi aproape neînsemnat față de al substantivelor.

Se pare că cele mai multe sunt adverbele, lucru firesc, deoarece rolul lor este foarte asemănător cu al adjectivelor. Și nu numai adverbele de mod, care sunt adevărate adjective, cu deosebirea că stau pe lângă verbe, nu pe lângă substantive, ci și adverbele de loc, apoi cele de timp și de cantitate sunt asimilabile adjectivelor și de aceea capătă, după modelul acestora, formă diminutivală. De pildă : *olecuță*, *nimicuța*, *suscior*, *depărcior* (*depărtișor*), *demulcior* (*demultișor*), etc. Primele două amintesc bine, în ce privește sensul, de *atâtica*, *puținel*, etc., căci arată noțiuni înrudite (« cantitatea »), sunt, așa dar, un fel de adjective [1]. Dar și ca funcțiune ele seamănă cu adjectivele : *olecuță de lapte* este identic cu *puținel lapte*. *Depărcior* (*depărtișor*) este adjectiv curat în construcții ca *un sat depărtișor*; *locul cutare e cam depărcior* [2], etc. Tot așa *demulcior* și *suscior* apar în condiții foarte apropiate de ale adjectivelor : *o întâmplare cam demultișor* (unde cuvântul nostru poate fi însă analizat și în *de* + *multișor*, adică *întâmplare cam de multișor*, ceea ce totuși nu-i absolut sigur). Cât despre valoarea stilistică, aceste diminutive sunt, fără nicio îndoială, desmierdătoare sau, cel puțin, diminutive propriu zise. Așa se și explică de ce le menționez aici [3].

Alte adverbe, oarecum deosebite de cele precedente, întru cât nu pot fi asimilate ca funcțiune cu adjectivele, sunt, de pildă, *acușica*, foarte răspândit prin graiurile oltenești și muntenești (*Dicț. Acad.* precizează că diminutivul exprimă sensul de 'imediat' « mai puternic decât *acuși* »), *d'abielușa* < *d'abia* (*Suf*, p. 364), *degebuța* (ibid., p. 158), etc.

---

[1] Din punct de vedere morfologic, ele continuă a fi simțite ca adverbe, dovadă forma lor, care rămâne neschimbată, chiar la cele derivate cu sufixe apte de a avea un masculin și un feminin (*-ișor*, de pildă).

[2] O poezie populară începe cu versul *Bădișor depărtișor*, unde *depărtișor* este tratat ca un adjectiv propriu zis (atribut pe lângă substantivul precedent).

[3] Eu am pus pe *nimicuța*, deci și primitivul *nimic(a)*, în rândul adverbelor. PASCU, *op. cit.*, p. 158 îl consideră pronume, tot așa TIKTIN. E greu de decis. La fel de bine îl putem socoti și substantiv, căci se zice *o nimica (toată)* și *nimicuri*. Dacă ținem seamă de înțeles (cantitativ !), acest cuvânt trebue socotit adverb, întocmai ca *atâta*. Cf. și finala adverbială *-a*, chiar după articolul nedefinit *o*.

Judecând după PASCU, *op. cit.*, numărul diminutivelor adverbiale ar fi mult mai mare decât poate rezulta din indicațiile de până aici. Dar unele exemple date acolo nu sunt, în realitate, diminutive, nici ca formație, nici ca funcțiune. Astfel pe *duluță*, din izolarea *a se duce duluță* 'a fugi', îl derivă dela *(a o) tuli* 'a fugi, a o șterge', « cu prefacerea lui *t* în *d* subt influența verbului *duc* ». Această explicație este inacceptabilă, pentru motive principiale : diminutivele rămân, de regulă, în categoria gramaticală căreia-i aparține primitivul însuși. Cum se poate forma, cu ajutorul sufixului d i m i n u t i v a l *-uță*, un a d v e r b dela o temă v e r b a l ă? Ca să derivăm adverbe dela verbe este nevoie de un sufix a d v e r b i a l. Numai un asemenea element derivativ transformă în adverb un cuvânt care, fără sufix, este altă parte de vorbire. Tot așa nu trebuesc considerate diminutive *de mânecuș* 'de grand matin' = *de mânecate* și *tupiluș* < *tupilesc*. Situația lor, din punct de vedere morfologic, este identică cu a lui *duluță* (în ipoteza că am rămânea la etimologia lui Pascu) [1]. Intr'adevăr, amândouă au la bază teme verbale, n u adverbe, care să primească un sufix diminutival și să continue a fi adverbe, exprimând numai o nuanță stilistică deosebită. *De mânecate* este adverb, mai exact locuțiune adverbială, dar *de mânecuș* nu-i derivat dela *de mânecate*, ci, întocmai ca acesta însuși, dela *mâneca* (*a se mâneca de ziuă* 'a se face ziuă'). Așa dar *de mânecuș* este adverb, nu însă adverb diminutival, căci are temă verbală, nu adverbială. Același lucru cu *tupiluș*, a cărui situație se înfățișează și mai favorabil (aici nu intervine, ca în cazul lui *de mânecuș*, un element sintactic ajutător : *tupiluș* este adverb propriu zis, nu locuțiune adverbială). De altmintrelea *-uș* îndeplinește foarte numeroase funcțiuni (întocmai ca *-ăș* și *-iș*, cu care se înrudește), așa că printre ele poate fi socotită și cea adverbială [2].

Deosebite de acestea sunt formele diminutive dela câteva adverbe (toate de mod) dintre cele mai întrebuințate : *bine, frumos, încet.* Când vrem să spunem că o acțiune se săvârșește în unul din aceste chipuri, dar cu o nuanță care arată participarea afectului nostru, recurgem la diminutiv, nu la adverbul propriu zis. De pildă : *Dacă auzeam așa, mă spălam b i n i ș o r pe la gură și-mi căutam de nevoie*; *. . .fac tocmai așa, cum fusesem povățuit. . . : taiu cusutura î n c e t i ș o r. . .*; *Apoi se linge f r u m u ș e l pe bot și începe a se învârti prin casă. . .* ; *. . .s'a îngrozit și Impăratul Roș, când l-a văzut făcând așa de f r u m u ș e l* (Creangă) [3]. In general, se poate vorbi de o nuanță aproape superlativă : subt

---

[1] Cu altă ocazie (v. mai sus, p. 161), am arătat că acest cuvânt ar putea fi o creație onomatopeică sau expresivă, adică imitativă (menită să redea, cu cei doi *u* și cu *l* dintre ei, zgomotul produs de un om care o ia la goană). Pentru aptitudinea lui *u* de a sugera 'fuga', să se compare verbele menționate în cursul acestei discuții (*fug, o tulesc, mă duc*), apoi *tunde-o!* (la Creangă). Chiar dacă acesta din urmă este o derivație sinonimică a lui *rade-o* (*a rade putina*, derivat el însuși, în același mod, dela *a spăla putina*, cu *spăla* interpretat ca 'a curăți'), simțim totuși că expresivitatea îi vine și dela vocala silabei accentuate.

[2] Cred că a i c i trebue căutată adevărata explicație a lui *de mânecuș*: *-ate* din *de mânecate* a fost înlocuit prin *-uș* (asemănarea dintre aceste sufixe este de natură semantică, întru cât ambele apar și la formații adverbiale). Necesitatea afectivă de a varia finala, fără ca sensul propriu zis să se modifice, a dus la crearea unui dublet și în cazul lui *tupiluș*: *Suf*, p. 350 notează un *tupilaș*, perfect sinonim, dar (precizez eu) exprimând o nuanță stilistică diferită, potrivit simbolismului fonetic (v. partea I, capit. VI, § 2).

[3] Vorbirea populară și chiar cea familiară se arată tot atât de dispuse să întrebuințeze forme diminutivale și dela adverbe de cantitate, cu deosebire dela sinonimele

aspectul diminutival, aceste adverbe par a exprima 'însușirea' (modul cum se înfăptuește acțiunea) într'un grad mai înalt sau cel puțin altfel decât subt aspectul lor obișnuit. Căci asta arată diminutivul : subiectului vorbitor îi 'place' cum se petrec lucrurile și-și manifestă plăcerea diminutivizând adverbul. Intervine deseori și o intonație specială, cu lungirea sunetelor (cf. partea I, capit. III). Plăcerea poate avea colorit ironic, ca în primul și în ultimul dintre exemplele date [1].

Chiar n u m e r a l e l e și i n t e r j e c ț i i l e posedă, câteodată, forme diminutivale. Astfel dela *unu* avem *unișor*, existent la Dosofteiu : *Cuconașul ei de șeapte ai, u n i ș o r, adecă numai acela având, înbla pregiur masă* (*Suf*, p. 165). Acest exemplu prezintă interes deosebit, prin faptul că este singurul numeral diminutiv românesc (și el dispărut din limba actuală) [2]. Nuanța alintătoare sare în ochi : autorul pare a se pune în situația mamei care nu are decât un copil și a cărei dragoste pentru el, grație tocmai calității de a fi unic, se manifestă până și în diminutivizarea numeralului. S'ar putea să avem a face cu o creație personală a lui Dosofteiu, la care întâlnim și femin. *unișoară* (*avem o fiică u n i ș o a r ă*) [3]. Nu-i acesta singurul aspect diminutiv al lui *unu*. TIKTIN notează, din limba populară (a producțiilor poetice versificate), încă două : *unel*, femin. *unică* (*Ai fost la mama u n i c ă, La cinci frați o surioară*) și *unicel*, femin. *unicică* (*Măiculița . . . vedea u n i c e l u l său . . . Intins rece, fără vieață*). Caracterul lor desmierdător apare foarte lămurit pretutindeni. Alte numerale n'ar putea căpăta formă diminutivală, din cauză că înțelesul lor nu se pretează la diminutivizare. Să se observe că, indiferent de sufixul derivativ, toate exemplele aici în discuție au un sens absolut special, acela de 'copil unic'. Aptitudinea lui *unu* de a deveni diminutiv se datorește semnificației pe care o are în asemenea împrejurări : *unu* a trebuit să însemneze 'u n c o p i l' (= 'un singur copil'), nu 'o unitate' în general, pentru ca formațiile diminutivale să fie posibile. Alt amănunt interesant este că citatele făcute de Tiktin pentru *unel* și *unicel* sunt luate din bocete : mama își plânge unica fată sau unicul băiat care i-a murit. Așa dar o stare sufletească foarte potrivită pentru utilizarea diminutivelor. S'ar putea spune că numai după ce copilul unic (sau considerat astfel) al unei familii a murit ori a trecut printr'o grea primejdie s'a ivit posibilitatea diminutivizării lui *unu* [4].

---

lui 'puțin'. Am notat cu alt prilej pe *atâtica* (*niciun minut n'am găsit la omul ăsta măcar a t â t i c a rău*, Caragiale; *Azi nici a t â t i c a nu l-a simțit*, Br-V), care sună și *atâticuța*. De adăugat *o țârcuță* (*Bull. lingu.* VI, p. 191), contaminat din *o țâră* și *olecuță* (altfel ar trebui să avem *o țâruță*). TIKTIN, s. v. *țâră*, înregistrează numeroase diminutive dela acest adverb cu aspect substantival: *țârucă, țârică, țârucuță, țâricuță, țârișoară. Olecuță*, la rîndul lui, se diminutivează și el, devenind *olecuțică*.

[1] Cf. și *ai tras f r u m u ș e l condeiul*; *și b i n i ș o r, ca o pisică, mă suiu pe uluci*. . . (Caragiale); *Pășește b i n i ș o r . . . b i n i s o r . . .* (Br-V).

[2] S'a păstrat ca nume de familie (la Iași, de pildă). Poate și *Onișor* (răspândit în ținuturile de peste munți) este tot *unișor* (cu *u* neaccentuat > *o*), iar nu un derivat dela *Onu* (= *Ion*).

[3] Cf. TIKTIN, s. v. *unișor*.

[4] Ulterior am dat peste alt numeral cu formă diminutivală: (— *Cât ceri, mă?* . . .) — *Un s u t i c, boierule* . . . (RB-R, p. 40). Situația este aici cu totul alta: *sută* aproape nu mai contează ca numeral propriu zis, pe de o parte din cauze morfologice (seamănă până la identitate cu un substantiv), pe de alta pentrucă bancnotele și monetele metalice de câte 100 lei ne-au deprins cu ideea că *sută* exprimă o noțiune propriu zisă, un 'obiect' (material), nu un simplu raport numeric. *Sutic* este diminutiv pur, des-

Dintre interjecții se pare că singura formă diminutivală pe care a putut-o găsi PASCU este *aolică* (*op. cit.*, p. 173). Dacă alt exemplu similar nu există, avem dreptul să afirmăm că interjecțiile nu pot deveni diminutive. Căci *aolică* este o simplă variantă m o r f o l o g i c ă a lui *aoleà*, la fel cu *păsărică*, *viţică*, faţă de *păsărea*, *viţea*. După cum nu-i îngăduit a spune că *păsărică*, *viţică* reprezintă aspecte diminutivale de ale lui *păsărea*, *viţea* (căci acestea sunt ele însesi diminutive, perfect echivalente cu cele în *-ică*), tot aşa nu putem considera pe *aolică* drept diminutiv al lui *aoleà* [1]. De altmintrelea cred că interjecțiile, prin însăşi natura lor, sunt inapte de diminutivizare : când ne manifestăm durerea, bucuria, etc. printr'o interjecție, suntem stăpâniți cu atâta putere de aceste sentimente, încât a recurge la forma diminutivală a cuvântului menit să le dea expresie mi se pare o imposibilitate [2].

---

mierdător: cine întrebuințează această formă are dragoste adevărată pentru suma de bani în discuție (cf. şi gestul, ca de mângâiere, pe care-l fac atâți oameni, când 'pun mâna' pe o monetă, mai ales « la saftea », la primul lor câștig din ziua aceea). Să se adauge şi *douță* < *două*, în graiul popular năsăudean (v. *Bull. lingu.* VI, p. 191), care dovedeşte că se impune... prudență, când facem afirmații cu caracter mai mult ori mai puțin general.

[1] Nu-i recomandabil să pornim nici dela *aoleu*. Din moment ce există *aolea*, care-i o simplă variantă f o n e t i c ă a lui *aoleu* (cf. *aoleò*, *aleò*, *aolià*, etc.), punctul de plecare pentru *aolică* nu poate fi decât *aoleà*.

[2] Despre valoarea diminutivelor în general, cf. studiul recent al lui AMADO ALONSO, întitulat *Noción, emoción, acción y fantasia en los diminutivos* şi apărut în *Volkstum und Kultur der Romanen* VIII, p. 104 urm.

CAP. VIII: AUGMENTATIVE

Derivatele discutate în capitolul precedent și cele care urmează acum se leagă strâns în conștiința noastră lingvistică, datorită opoziției în care se află ele : de o parte ideea de 'mic', 'delicat', etc., de altă parte ideea de 'mare', cu nuanțele ei secundare. Prima deșteaptă sau poate deștepta în subiectul vorbitor sentimente de simpatie, tandreță, dragoste, cealaltă provoacă stări sufletești contrare (antipatie, desgust, oroare, spaimă). Gama afectivă este însă, cum am constatat în cursul cercetării de până aici, mult mai variată la diminutive, din cauză că 'micimea' poate stârni în noi și ironie, batjocură, etc., pe când dimensiunile mari ale obiectelor nu trezesc sentimente opuse celor pe care le provoacă ele obișnuit. Cel mult poate fi vorba, la un augmentativ, de mirare, uimire, admirație, nu însă și de tandreță sau de simpatie, oricât de apropiate ar fi admirația și dragostea. Ne așteptăm, așa dar, ca efectul stilistic al formațiilor augmentative să fie mai sărac în ecouri și nuanțe decât al celor diminutivale, lucru care va ieși clar la iveală din discuția de mai jos.

Inainte de a prezenta și analiza faptele, se impun câteva observații. Cu augmentativele propriu zise merg adesea, din punctul de vedere care ne interesează aici, c o l e c t i v e l e. O 'mulțime' de obiecte identice poate produce asupra noastră aceeași impresie (de impozant, enorm, extraordinar) ca și un singur obiect ale cărui dimensiuni depășesc măsura normală. Noțiunile exprimate de un augmentativ și de un colectiv sunt, în multe privințe, înrudite. Ceea ce le apropie este, înainte de toate, ideea de 'masă', de 'cantitate' : în ambele cazuri avem a face cu ceva 'mare', la unele cu mărime adevărată, la celelalte cu 'mărimea' numărului de obiecte. Deosebirea, neînsemnată chiar subt raportul strict intelectual, se reduce la minimum, când suntem stăpâniți de afect și, prin urmare, în loc să constatăm o situație dată, noi o apreciem. Pentru aceasta, printre exemplele pe care le vom studia figurează și destule colective.

Altă observație se referă la aspectul fonetic al sufixelor cu care sunt derivate augmentativele și colectivele aici în discuție. Simbolismul fonetic ne-a arătat că vocalele pline (*a*, *o*) apar, în tot felul de limbi, la numeroase cuvinte care însemnează 'mare', 'departe', etc., și dimpotrivă, vocalele ascuțite (*i*, *u*) sunt caracteristice pentru termenii exprimând obiecte mici, apropiate. In capitolul precedent s'a verificat partea a doua a acestui adevăr : sufixele diminutivale românești conțin foarte des cel puțin o vocală ascuțită. Acum se va verifica și prima lui parte, căci toate exemplele ce urmează au în sufix măcar una din vocalele ***a***, ***o*** (și *ă*), de obicei însă două, fie sonante ambele, fie combinate în diftong (cazul lui

o şi *a*), câte odată chiar pe toate trei (în această ipoteză, *o* şi *a* totdeauna subt forma diftongului *oa*). De aceea este greu de precizat, dacă impresia de ordin afectiv pe care o produce un augmentativ sau un colectiv se datoreşte formaţiei însăşi, considerată în total sau numai prin sufixul ei, ori provine (măcar în parte) dela prezenţa vocalei sau vocalelor pomenite. De altmintrelea nu-i absolut necesară o astfel de precizare, greu de făcut şi din cauză că tema poate exprima, ea singură, o nuanţă depreciativă sau peiorativă.

La colective, de cele mai multe ori, valoarea afectivă, înrudită sau identică cu a augmentativelor, este, cred, produsul simbolismului fonetic. Altfel nu s'ar explica de ce niciun derivat cu sufixele prin excelenţă colective *-eţ* sau *-iş* n'are sens depreciativ şi de ce, în schimb, un asemenea sens apare la formaţii în *-ăraie*, *-ărie*, *-ălaie*, etc., ale căror sufixe conţin una sau mai multe dintre vocalele cu colorit augmentativ.

Influenţa sunetelor este atât de puternică, încât găsim cuvinte cu valoare depreciativ-peiorativă care nici prin tema lor, nici prin sufix, privit subt raportul funcţiunii lui obişnuite, nu justifică o astfel de valoare. Este cazul unor derivate în *-ală*, *-anie* ş. a.

Incă un fapt, înainte de a termina cu aceste observaţii de ordin general. Există cuvinte formate cu sufixe « augmentative », dar fără sens depreciativ, ba chiar şi fără sens augmentativ. Este cazul lui *butoiu*, de pildă, care, deşi derivat cu sufixul hotărît augmentativ *-oiu*, arată, dimpotrivă, un obiect mai mic decât cel numit de primitivul *bute*[1]. S'ar putea adăuga *Coculeana* < *Coca*, supranume, devenit un adevărat nume de botez, şi *frunzuleană* < *frunză*. Trebue recunoscut că particula derivativă a acestor două cuvinte nu este propriu zis augmentativă (deşi, iarăşi, nu putem afirma, cu toată siguranţa, că *-eană* ar fi femininul lui *-ean*, care indică originea locală, şi nu-i mai de grabă o variantă feminină a lui *-an*, sufix augmentativ ; cf. *-an* din *Clujan*, *Ieşan*, etc., variantă a lui *-ean*, care dovedeşte că, din cauze fonetice, *-ean* şi *-an* se pot amesteca), totuşi, datorită sunetelor (celor doi *a*), ea face sau ar trebui să facă, prin simbolism fonetic, o impresie asemănătoare cu cea produsă de sufixele augmentative. Aşa dar o stare de lucruri care aminteşte de ceea ce am constatat la diminutive, unde am văzut că cuvinte de felul lui *nopticică*, *ziulică* au sens augmentativ, deşi sunt formate cu un sufix diminutival.

Să vedem acum exemple. Le înşir în ordinea alfabetică a sufixelor (variantele compuse sunt puse la un loc cu cele simple corespunzătoare). Toate sunt luate din *Suf.*

-ac (şi *-ag*) : *ciorsac* 'cuţit care taie' < *cioarsă* idem ; *ciotac* 'ciung, adică arbor ce stă în picioare, dar are ramurile în mare parte uscate, tăiate sau rupte' < *ciot*; *piciorag*, plur. *-e* 'lemnele cu un cârlig la capătul de jos, în care umblă uneori pe sate când e noroiu mare, pe alte locuri zic cătărigi' < *picior*, etc. Deoarece în toate aceste cazuri derivatul este, obiectiv vorbind, sinonim (sau aproape)

---

[1] Situaţia se prezintă exact la fel pentru *lesoiu* 'împletitură de nuiele, asemănătoare (ca formă) cu coşul unui car (fără fundătoare), în care se bat ştiuleţii de păpuşoi (pentru a li se dejghioca grăunţele)' (Tecuciu) < *leasă* 'coşar, pătul (unde se păstrează ştiuleţii de păpuşoi)'. Fenomenul apare şi în alte limbi romanice. L-a studiat LEO SPITZER, *Beiträge zur romanischen Wortbildungslehre*, Genève 1921, p. 183 urm. Cf. şi S. PUŞCARIU, *Dacoromania* II, p. 698 urm. Câteva exemple, mai puţin cunoscute, dă şi SEVER POP, *ibid.* V, p. 120.

cu tema, le putem ușor compara din punct de vedere stilistic : se vede clar că sufixul contribue la modificarea în sens afectiv a noțiunii exprimate de primitiv, căci ideea de augmentativ se simte prea puțin, poate deloc, în schimb cea depreciativă este evidentă. De aceea însăși o formație ca *popoiac* 'popă tânăr' are caracter nu numai peiorativ, ci chiar augmentativ (probabil și din pricina lui *-oiu*, căci *-oiac* = *-oiu* + *-ac*). Sinonim atât intelectual, cât și afectiv cu *popoiac* este *popârțac*, a cărui finală este tot *-ac* (asupra părții inițiale a sufixului poate fi discuție, în orice caz ea nu-i *-eț*, cum presupune Pascu). Nuanța depreciativă a lui *popârțac* este mai accentuată decât a lui *popoiac*, din cauze fonetice (mai exact spus, de « fonetică etimologică », dacă mă pot exprima astfel) : *-pârț-* amintește de onomatopeicul *pârț !*, al cărui înțeles n'are nevoie de explicație.

-aie: *marhaie* 'vacă mare și slabă' < *marhă* 'vită' ; *mătăhaie* = *matăhală* ; *potaie* 'câne leneș ; om leneș ; grămadă de câni, lupi'. O bună parte din derivatele cu acest sufix sunt colective. Cred însă că și cele puse de Pascu în categoria augmentativelor au avut, la origine, sens colectiv, cum dovedește *potaie*, care are, până în momentul de față, amândouă funcțiunile (*marhaie* pare a se găsi într'o situație foarte asemănătoare, judecând după tema *marhă*). De altfel majoritatea augmentativelor nu sunt explicate satisfăcător de Pascu în ce privește etimologia, fapt care iarăși pare a pleda pentru ipoteza mea.

Mai numeroase sunt derivatele cu variante compuse de-ale sufixului *-aie*, anume *-ăraie* : *apăraie*, *colbăraie*, *fleșcăraie* 'glod pe drum, udeală de se strică drumul cel bun (se face când se topește omătul sau când dă o ploaie'), *focăraie*, *fumăraie*, *glodăraie*, etc., și *-ălaie*: *jăvălaie* 'mulțime sgomotoasă'. Pascu le consideră colective, și are dreptate, căci toate arată, într'adevăr, o masă, o cantitate mare de obiecte, dar, pe lângă această semnificație pur intelectuală, ele au, iarăși toate sau aproape toate, o nuanță depreciativ-peiorativă, care la unele este foarte accentuată și de aceea predomină asupra celeilalte. Nuanța aceasta izvorăște din sensul colectiv, care-i foarte înrudit cu cel augmentativ, și se datorește, prin urmare, sufixului. Câteodată intervine, probabil, și tema, deși nu-i absolut necesar, cum probează, de pildă, *apăraie*, *focăraie*, apoi *jăvălaie*, al cărui primitiv subiectele vorbitoare nu-l cunosc.

Interesant este faptul că multe din derivatele aici în discuție au sinonime formate dela același radical cu ajutorul lui *-ărie* (sufix compus din *-ar* + *-ie*) : *apărie*, *colbărie*, *fumărie*, *glodărie*. Pascu le pune și pe acestea la rubrica 'colective', ceea ce-i exact, dar iarăși nu amintește de nuanța depreciativă, pe care, fără îndoială, o au. Căci sinonimia lor cu formațiile corespunzătoare în *-ăraie* nu-i numai intelectuală, ci și afectivă : *apărie* însemnează 'apă multă', dar totodată și 'apă urîtă, care nu-ți place' (indiferent dacă-i curată, turbure, etc.), tocmai din cauza marii ei cantități (unde și când nu trebue). Se pare că nuanța depreciativă este mai accentuată la *-ăraie* decât la *-ărie*. Dacă-i așa, trebue să invocăm factorul fonetic : primul sufix are *-a-*, și încă purtător al accentului (pentru întregul cuvânt), celălalt are *-i-* [1].

---

[1] Cf. la Creangă: *ba încă face și-o a p ă r i e prin casă, de s'a îndrăcit de ciudă hârca dela bucătărie.* Editorul precizează că în « ediția dela Iași » povestitorul pusese *apăraie*. O confirmare a aprecierilor mele. Varianta cu *-a-* e mai expresivă decât cea cu *-i-*, grație simbolismului fonetic: vocală plină și gravă la una, vocală subțire și ascuțită la alta. Despre *-ărie*, vezi A. GRAUR, *Bull. lingu.* IV, p. 70 urm.

-ală : în *buduhală* 'ceva urît și necunoscut, se zice mai ales despre boale' și *mătăhală* 'monstru' (cf. și *mahală* 'greutate voluminoasă, ceva și mare ca volum, dar și greu'). La aceste exemple ideea de augmentativ și de peiorativ totodată se datorește, cred, exclusiv sunetelor, căci nimeni nu le cunoaște etimologia (nici chiar . . . specialiștii)[1]. După aspectul lor fonetic, ambele fac impresia a fi onomatopeice. In orice caz, pot fi puse foarte bine printre cuvintele imitative sau expresive, cum spun lingviștii. Expresivitatea, de natură augmentativ-depreciativă, își are izvorul și în sunetele sufixului, dar și, măcar parțial, în acelea ale temei (la exemplul al doilea avem doi *ă*, așa dar o vocală care deșteaptă ideea de 'mare', 'greoiu', etc. și care figurează și în sufix).

-an, unul dintre relativ puținele sufixe pur augmentative : *băietan* (numai augmentativ, fără nicio nuanță depreciativă, în comparație cu *băiat,* tema lui), *bețivan, bârdăhan* 'gros ventre' < *burduh* 'outre' (Pascu precizează că *burduh* trebue să fi însemnat și 'ventre', cum probează derivatul *burduhos* 'ventru'), *ghilan* 'lourdaud, paresseux', *golan* < *gol* ș. a. Nuanța peiorativă este foarte vizibilă la cele mai multe și pare a veni, în bună parte, și dela sensul primitivului (cf. *bețivan, golan,* etc.). Dar că nu totdeauna intervine tema și că, prin urmare, sufixul singur aduce valoarea stilistică, dovedesc derivate ca *bârdăhan* și *ghilan,* a căror temă este necunoscută subiectelor vorbitoare, fiindcă nu există în vorbirea obișnuită, apoi, dintre cele necitate, *lostopan(ă)* 'grand morceau', iarăși cu temă neclară, chiar pentru lingviști. Și mai interesante sunt variantele sufixului nostru în formații ca *ghiorlan, goblizan, grosolan, mocofan, modârlan, moglan, țopârlan,* care, lucru vrednic de a fi reținut, măcar că derivate dela primitive foarte diferite, cel puțin din punct de vedere fonetic (unele absolut obscure), sunt, toate, aproape sinonime. Inrudirea lor semantică atât de strânsă se bazează, evident, pe nuanța augmentativ-peiorativă comună tuturora și care se datorește, în largă măsură, sufixului (o contribuție însemnată vine și dela *-l-*, care, cu puține excepții, aparține pretutindeni sufixului, nu temei).

-anie: *arătanie* 'ființă mică, chircitură, stârpitură', *bâzdâganie* 'monstru, namilă ; ciudățenie, drăcie', *dihanie, jălanie, pățanie, petrecanie,* etc. Acest sufix nu servește la formarea augmentativelor, cum probează atât exemplele românești, cât și etimonurile cuvintelor slave intrate în limba noastră. Totuși derivatele înșirate aici au o nuanță peiorativă mai mult ori mai puțin accentuată, și aceasta, fără a face impresia că sunt propriu zis augmentative. Câteodată nuanța afectivă poate veni și dela temă (cf. cazul lui *jălanie* și *pățanie*), dar, obișnuit, tema nu influențează, mai ales că adesea ea este neexistentă în românește, de pildă *bâzdâganie* și *dihanie* (ultimul e de origine slavă, și de aceea niciun Român, chiar dacă-i știe etimologia, nu-l pune, când vorbește, în legătură cu tema din limba bulgară) [2].

-ăreț: un sufix numai peiorativ, fără nuanță augmentativă. Din ce în ce mai frecvent astăzi și cu tendință de a se răspândi. Pare a contrazice constatările și,

---

[1] Pentru *buduhală,* PASCU, *op. cit.,* p. 290 se gândește la *burduh,* care nu merge nici ca sens, nici ca sunete, iar pe *mătăhală* nu încearcă să-l explice (de altfel despre amândouă afirmă că-s obscure).

[2] De altfel bulg. *dihanie* însemnează, după Pascu, 'respiration, haleine, souffle', iar primitivul (tot bulgăresc !) *diha* 'être, âme, individu, créature'. Pe rom. *dihanie* Pascu îl traduce prin 'animal', care, pentru cine nu cunoaște cuvântul, nu spune nimic; în realitate *dihanie* are sensul de 'animal sălbatic, primejdios, răufăcător' (TIKTIN îl redă prin '(wildes) Tier, Bestie'), așa dar cu o nuanță depreciativă foarte lămurită.

mai ales, aprecierile făcute în acest capitol. Căci îi lipsește, cum am spus, orice urmă de însemnare augmentativă (aceasta, grație, probabil, și faptului că cu el se formează adjective). Cât despre vocalele care intră în alcătuirea lui fonetică, e greu de afirmat că ar contribui prea mult la sensu-i peiorativ. Poate intervine mai ales partea finală, purtătoare a accentului. Sigur este, cred, că, în largă măsură, nuanța afectivă vine dela deprinderea subiectelor vorbitoare cu câteva derivate, mai vechi, la care această nuanță se datorește temei. Iată un număr de adjective în *-ăreț* dintre cele mai frecvente : *alergăreț*, *băgăreț*, *descurcăreț* (traducerea frc. *débrouillard*), *iertăreț*, *jucăreț*, *plângăreț*, *plimbăreț*, *râzăreț*, *strângăreț*, *zâmbăreț*. Pentru valoarea lor stilistică, să se compare unele sinonime « obiective », precum *vârâcios* (acesta însuși destul de peiorativ), *iertător*, *jucăuș*, *plângător* și *plângăcios* (cu observația dela *vârâcios*), *strângător*, *zâmbitor* [1].

-ău: *băltău* 'baltă mare', *Codău* 'poreclă pentru bărbați' < *coadă*, *fălcău* 'om cu fălcile mari', *lingău* 'lingușitor', *mâncău*, etc. Dintre aceste exemple numai *Codău* este pus de Pascu în grupa depreciativelor. Și totuși, la oricare din ele se simte nuanța peiorativă, în primul rând din cauza sufixului, cum dovedește comparația lor cu tema : *baltă* nu trezește în noi ecourile neplăcute pe care le trezește *băltău*. Mai elocventă este punerea unui cuvânt în *-ău* alături de un derivat cu alt sufix dela același primitiv, de pildă *mâncău* și *mâncăcios*, *lingău* și *lingușitor*: sensul intelectual este perfect identic, și cu toate acestea simțim foarte lămurit deosebirea dintre formațiile în *-ău* și celelalte.

Influența pe care o exercită acest sufix asupra afectului nostru este atât de puternică, încât și derivate să zicem inofensive (din punctul de vedere al însemnării lor obiective) impresionează defavorabil : să se compare *alergău* 'courrier', *mestecău* 'făcăleț', etc. Chiar cuvinte pe care le auzim întâia oară și pe care, deci, nu le înțelegem, fiindcă nu le cunoaștem valoarea semantică, produc în noi un răsunet cu nuanță depreciativă, de ex. *căldărău* 'bois qui sert à soutenir la chaîne du chaudron', *fugău* 'potârniche', *hahău* 'lung și prost', etc. Este clar că grație sufixului se ajunge la crearea acestei atmosfere defavorabile în jurul formațiilor de care ne ocupăm. Și cred că numai combinarea lui *ă* accentuat cu *u* consonant izbutește să realizeze acest efect. Căci *ă* singur sau întovărășit de diverse sunete apare și în alte sufixe augmentative, fără să evoce o nuanță peiorativă atât de pronunțată, chiar dacă tema cuvântului respectiv conține ea însăși o astfel de nuanță. Intervine, probabil, și faptul că *-ău* pare a imita un strigăt prelungit (cf. și subst. *hău*, în izolarea *cât îi hăul* 'niciodată, cu niciun preț, cât e lumea', care trebue să fie onomatopeic, apoi interjecția *hău !*, vb. *hăuli* ș. a.) : mai ales într'un loc înconjurat de dealuri sau de munți, un asemenea strigăt are ecou îndelungat (pe care noi îl percepem tot ca *ău* și atunci când strigătul constă din alte sunete).

Aceeași nuanță peiorativă exprimă și variantele compuse ale acestui sufix : *-ălău* (< *-ală* + *-ău*, deci două particule care, și izolat luate, au valoare depreciativă) în *mutălău*, *prostălău*, etc. ; *-ăgău* (< *-eg*, *-eag* + *-ău*) în *fumăgău* [2] 'fumée épaisse', etc. ; *-uzău* (< *-uz* + *-ău*) în *durduzău* 'măciucă ghintuită cu cuie de fier ; pușcă haiducească', etc.

---

[1] Citate și lucruri de amănunt se pot găsi în cartea mea *Limba română actuală. O gramatică a « greșelilor »*, p. 165—166.

[2] Să se compare sinonimele *fumăraie* și *fumărie*, spre a vedea deosebirea stilistică dintre aceste derivate dela aceeași temă.

Cât de hotărîtoare poate fi existența unor anumite sunete pentru sensul afectiv al cuvintelor probează, în strânsă legătură cu cele spuse chiar acum despre *-ău*, sufixul *-ăun*, explicat în *Suf*, p. 53 ca produs al compunerii lui *-ău* cu *-un*. Deoarece accentul stă pe *-un*, însemnează că această silabă este elementul cel mai important; de aceea cuvintele formate cu *-ăun* sunt simțite ca aparținând la aceeași categorie de derivate împreună cu cele în *-un*. Primul element, *-ău*, este absolut secundar, cum rezultă și din faptul că s'a redus la *ă* (*-u* consonant a fost absorbit de *u* sonant al lui *-un*). Și, totuși, *-ăun* trezește în noi un ecou foarte asemănător cu al lui *-ău*, dar nu din cauza sufixului *-un*, care singur nu exprimă vreo nuanță peiorativă (cf. *canun*, *gorun*, *săpun*, etc.), ci grație combinării lui cu *-ă(u)*, așa dar grupului fonetic *-ău-* (chiar dacă accentul stă pe *u* și nu, ca la *-ău*, pe *ă*).

Exemple: *căpcăun* 'om cu cap de câne' (ființă mitologică), *căscăun* 'gură-cască', apoi n. fam. *Bălăun*. La primele două s'ar putea spune că înțelesul peiorativ se datorește, eventual, noțiunii respective, dar la *Bălăun* nici tema, nici înțelesul cuvântului întreg (înțeles inexistent de fapt)[1] nu ne sunt cunoscute.

Că afirmația mea este exactă, dovedește și următorul amănunt. Printre exemplele date de Pascu, p. 53 urm. figurează câteva derivate în *-un*, a căror temă are un *ă* imediat înaintea sufixului: *găun*[2] 'guêpe, frelon', *păun*, *tăun*, *văgăună*[3]. Toate, până și *păun*, numele unei păsări atât de frumoase, deșteaptă în noi un ecou mai mult sau mai puțin depreciativ și totodată fac impresia că sunt onomatopeice (din cauza lui *-ău-*). Tema acestor cuvinte, pe care, de altfel, n'o simte nimeni, fiindcă la cele mai multe ea nu există ca atare, n'are niciun amestec la producerea impresiei defavorabile. Dimpotrivă, dacă sufixul *-un* nu-i precedat de *ă*, chiar un derivat de felul lui *grăsun*, a cărui temă poate, prin ea însăși, să aibă o nuanță peiorativă, este un cuvânt oarecare, neutru, fără vreun sens afectiv (în comparație cu *gras*, de pildă).

-oc (*-og*). Și acest sufix dă loc la interpretări de aceeași natură. Alături de *-oc* (*-og*), există femin. *-oacă* (*-oagă*). Uneori se pot alipi amândouă la un singur primitiv, așa că avem o variantă masculină și una feminină, cu înțeles identic. Totuși nuanță depreciativă exprimă numai *-oacă* (plur. *-oace*) și *-oagă* (plur. *-oage*), cum poate vedea oricine din exemple ca *piciorog* (sing.) alături de *picioroage* (plur.), *terfelog* 'registru' al. de plur. *terfeloage* și de femin. *terfeloagă* 'coureuse, gourgandine', *zglăvoc* al. de *zglăvoacă* (variantă a aceluiași cuvânt), etc. Proba se poate face și altfel, comparând, de pildă, două cuvinte derivate dela o temă comună, unul cu *-oagă*, celălalt cu alt sufix: *buturugă* și *buturoagă*[4] (perfect sinonime); primul n'are nicio nuanță depreciativă, pe când la al doilea această nuanță este foarte vizibilă. Urmează, deci, că nu tema, ci sufixul este cauza valorii peiorative, și nu atât *-oc* (*-og*), forma lui masculină, cât mai ales femininul *-oacă* (*-oagă*), după cum s'a arătat. De unde vine această deosebire? Evident că dela

---

[1] Fiind vorba de un nume propriu.

[2] Cu varianta *gărgăun*, care se întrebuințează mai ales figurat (*are gărgăuni* 'e țicnit, nu-i în toate mințile').

[3] De adăugat *bărzăun* 'o specie de tăun', care seamănă bine, ca sunete, cu *gărgăun*.

[4] PASCU îl pune printre diminutive (căci cu sufixul acesta se derivă și diminutive și augmentative), dar nu știu cine-l percepe astfel. (Sau, poate, face impresie de augmentativ din pricina nuanței peiorative? Există, totuși, atâtea diminutive cu o asemenea nuanță și pe care le simțim drept ceea ce sunt ele în realitate, adică diminutive.)

diftongul *oa*, căci numai prin el diferă unul de altul cele două aspecte ale sufixului : *ă* final nu contează decât în măsura în care, potrivit sistemului fonologic românesc, prezența acestei vocele aduce cu sine un *oa* în locul lui *o* accentuat din silaba imediat precedentă.

Am susținut cu un prilej oarecare că *-oa-* este 'urît' și am citat cazul lui *cartof*, care sună și *cartofă* sau *cartoafă*: ultima variantă (cu diftong) se întrebuințează, de regulă, în vorbirea populară, pe când oamenii culți o evită, înlocuind-o prin *cartof* sau prin *cartofă*. Afirmația despre efectul 'inestetic' pe care-l face (ori poate să-l facă) *oa* am întemeiat-o pe experiența mea personală : deși spun obișnuit *cartoafă*, formă deprinsă din copilărie, în unele împrejurări, și anume când vorbesc cu oameni străini, pe care nu-i cunosc bine, sau cu Munteni, în limba cărora am impresia că lipsește varianta cu diftong, mă simt jenat și de aceea recurg la *cartofă*. Intervine aici, de sigur, și conștiința că forma *cartoafă* e dialectală (sau prea dialectală ; tot din cauza lui *oa?*), așa cum se întâmplă (iarăși în vorbirea mea) cu *mulțămesc, șfert, zahar* ș. a., dar nu încape îndoială că elementul hotărîtor îl constitue prezența lui *oá*[1]. Altfel nu s'ar explica deosebirea atât de clară dintre *terfelog* și *terfeloagă*, *zglăvoc* și *zglăvoacă*, etc., existentă și pentru Românii care știu ce însemnează aceste cuvinte și pentru aceia, numeroși, de sigur, care nu le cunosc sensul. Aceeași situație la derivatele cu variantele compuse ale lui *-oc* (*-og*), precum *-ălog* (cf. *pisălog* alături de *pripăloagă*), *-orog* ș. a.

Din cauza impresiei produse de *oa*, chiar un sufix ca *-oancă* (*-oangă*) poate atribui derivatelor respective o valoare peiorativă și, odată cu aceasta, una augmentativă (căci legătura dintre amândouă este foarte strânsă : deși avem destule diminutive cu nuanță depreciativă, este evident că o astfel de nuanță se împacă mult mai bine cu accepțiile augmentative decât cu cele diminutive). Ex. : *ciodoroancă* 'babă, babornită', *picioroange* (plur.) 'picior', pe care și Pascu le pune printre augmentative, apoi înseși « diminutivele » (nume de plante) *bighiroancă* 'pomme de terre', *pitoancă* 'hrib', *vulturoancă* 'vulturică, iarba-eretei'. Să se adauge *fătăloancă*, derivat cu *-ăloancă* (< *-el* + *-oancă*), « augmentativ depreciativ », la care nuanța în discuție este și mai accentuată (datorită lui *-ăl-*, poate și faptului că pe *fătăloancă* îl vor fi simțind unii Români ca feminin al lui *fătălău*, peiorativ curat).

-oiu, femin. *-oaică* (și *-oaie*, la început, iar astăzi numai când și când). Este sufix augmentativ prin excelență, deci cu tendință, care se realizează adesea, spre depreciativ și peiorativ. Exemple nu mi se par necesare [2]. Ceea ce trebue relevat este amănuntul, foarte important pentru discuția noastră, că *-oiu* își păstrează valoarea augmentativă (probabil și ceva din nuanța depreciativă, dacă nu

---

[1] Cf. și participiul trecut feminin al lui *a fi*, care sună *fostă* și *foastă*: prima formă pare mai 'distinsă', mai 'frumoasă', deși nu corespunde sistemului fonetic (nici celui morfologic) al limbii noastre.

[2] Cf. totuși câteva citate: ...*o căsuță tupilată, în care șede un* *t ă l p o i u* *de babă, meșteșugoasă la trebile sale, cum îi sfredelul dracului*; *și cum s'a depărtat* *b ă b o i u l* *de acolo*... (în continuare 'băboiul' devine *tălpoiu*, fără niciun determinativ); ...*ia!, am căptușit niște* *i e p u r o i*; *avea niște urechi clăpăuge și niște* *b u z o a i e* *groase și dăbălăzate* (toate din Creangă). *Tălpoiu* e derivat dela *talpa (iadului)*, denumire peiorativă pentru babe, iar *iepuroi* însemnează aici 'draci'. Când intervin nuanțe străine, sensul augmentativ și depreciativ se șterge aproape complet: *un* *b r o s c o i u* *de băiețaș slăbuț*; *Ia lasă, nene Niță, că prea ești* *b r â n z o i u!* (Br-V). Ultimul exemplu însemnează 'naiv' (se spune așa despre adolescenți).

totdeauna, de cele mai multe ori), chiar atunci când funcțiunea lui e alta, de pildă aceea de a forma masculine dela feminine: *broscoiu* indică nu atât «bărbătușul», cât o 'broască mare și urîtă' (= desgustătoare); aceeași situație la *cioroiu* față de *cioară* (să se compare întrebuințarea figurată, la adresa Țiganilor, a acestor două cuvinte : *cioroiu* e mult mai expresiv, în sensul că arată disprețul și mai lămurit decât *cioară*, la *vulpoiu* față de *vulpe* (aici înțelesul propriu al derivatului cred că nu există, de aceea comparația între *vulpoiu* și *vulpe* se poate face numai din punctul de vedere al semnificației lor metaforice, de 'om șiret', care, întocmai ca în cazul lui *cioroiu* alături de *cioară*, este mai puternică la *vulpoiu* decât la *vulpe*). Nu mai vorbim de augmentativele « adevărate », acelea pe care Pascu le consideră astfel, grupându-le în « augmentative propriu zise » și « augmentative depreciative ». In grupa a doua găsim, de ex., pe *băboiu*, *fătoiu*, *țărănoiu*, etc. Dar chiar în prima grupă figurează unele cu nuanță depreciativă : *cămeșoiu* < *cămeșă*, *gușoiu* < *gușă*, *măturoiu* < *mătură*, *oloiu* < *oală*, etc.

Ce-am spus despre masculinul *-oiu* se potrivește, în general, și pentru femin. *-oaie*, *-oaică* : *burduhoaie* 'vas de lemn pentru vin' < *burduh*, *drâmboaie* < *drâmbă*, *lopătoaie* < *lopată*, etc., *vântoaică* < *vânt* ș. a. Varianta *-oaică* servește, în mod obișnuit, la formarea femininelor, dar ea nu corespunde totdeauna unui masculin *-oiu*, ceea ce are drept urmare că poate fi cîteodată simțită ca un sufix oarecum independent de acesta din urmă. Să se compare *hoțoaică* < *hoț* (un *hoțoiu* este necunoscut) [1], apoi nume etnice de felul lui *Bulgăroaică*, *Franțuzoaică*, *Nemțoaică*, etc., ale căror masculine sună *Bulgar*, *Franțuz*, *Neamț*, etc. (*Bulgăroiu*, *Nemțoiu*, etc. există, dar sunt augmentative peiorative). Din această cauză nuanța depreciativă și chiar cea augmentativă lipsesc, de cele mai multe ori, la *-oaică*, de unde trebue dedus că, dintre ambele sufixe care îl alcătuesc, contribuția decizivă, din punct de vedere semantic, aparține celui de-al doilea, adică lui *-că* (de altfel așa se petrec lucrurile totdeauna, când avem a face cu un sufix compus) [2].

-(o)man: *capsoman* 'căpățânos, *gogoman*, *grosoman* 'grossier', *gugiuman* 'un fel de gugiu (mai mare)', etc. Am citat formații la care nuanța depreciativă este sigură (cu excepția lui *gugiuman*). In mare măsură această nuanță se datorește temei, deși n'o simțim totdeauna (de ex. la *capsoman*), sau, când o putem detașa de sufix, nu-i cunoaștem înțelesul, fiindcă nu există ca element lingvistic de sine stătător (de pildă la *gogoman*). Dacă celor mai multe dintre derivatele în *-(o)man* le lipsește, obișnuit, valoarea peiorativă, toate fac impresia unor augmentative, grație vocalelor din sufix (în special lui *a* [3], care-i și accentuat), astfel că ele conțin în germene posibilitatea de a deveni, în împrejurări determinate, chiar depreciative. Cf. următoarele exemple socotite obscure de Pascu : *chiloman* 'gălăgie, zarvă mare', *cotoșman* 'motan', *toloșman* 'copil durduliu, zdravăn' (foarte asemănător cu *talașman* 'tont', pe care-l scoate din rus. *durašman* 'stultus'), etc. [4]

---

[1] Poate apărea, cel mult, ca formație de moment, deci trecătoare, care nu există în conștiința noastră lingvistică.

[2] Pentru sensul pur augmentativ, fără nicio altă nuanță, cf. următorul pasaj, unde *-oaie* este pus în opoziție cu *-etta*, diminutiv (neromânesc, dar simțit astfel:) *două șlagăre noi*: « *Breslaretta* », *care se cântă în localurile selecte, ca să zicem așa, și* « *Breslăroaia* », *cântec popular*... (Azi, 29 Oct. 1939, p. 6).

[3] Mai ales că *-o* lipsește la unele derivate cu acest sufix.

[4] Cu privire la sufixe, indiferent de însemnare, s'ar putea discuta și alte lucruri. Printre ele unul de natură strict estetică, pe care mă limitez să-l enunț. Este vorba de

CAP. IX: FORMAȚII PREFIXATE

Crearea de cuvinte cu ajutorul prefixelor nu oferă prea multe fapte care interesează discuția noastră. Și se înțelege de ce. Am văzut că chiar în domeniul sufixelor, unde derivatele exprimă, în comparație cu primitivele, mai mult nuanțe ale noțiunilor arătate de acestea, nu este excesiv numărul formațiilor cu valoare stilistică. Și doar sufixele întrec cu mult, din punct de vedere cantitativ, prefixele. Totuși, afară de diminutive și augmentative (cu ultimele am pus împreună câteva colective), celelalte nu conțin nuanțe de natură afectivă. La prefixe situația se prezintă și mai puțin favorabil, din cauza naturii, adică a funcțiunii lor. Deosebirea semantică dintre cuvintele prefixate și temele respective este atât de mare, încât se poate vorbi de un adevărat cuvânt nou (și ca înțeles, nu numai ca aspect formal). Noțiunile numite prin cuvintele compuse cu prefixe nu sunt simple variante ale celor indicate de temele lor. In chipul acesta, intervenția afectului, care se întemeiază adesea tocmai pe existența unor nuanțe semantice (cf. diminutivele și augmentativele, apoi sensul obiectiv alături de valoarea afectivă a unor derivate, indiferent de sufixul care le dă această valoare, etc.), se produce mult mai rar la prefixe, unde diferențele de nuanță apar oarecum ca ceva excepțional. De aceea vom întâlni fenomene stilistice numai la cuvintele ale căror prefixe arată, într'adevăr, fie un grad de intensitate, mărime, mulțime, etc., în comparație cu noțiunea exprimată de temă, fie ceva opus, fie vreo altă deosebire de această natură.

După raportul în care se află formația prefixată față de primitiv, așa dar după nuanța stilistică, putem stabili mai multe categorii.

---

deosebirea « socială » dintre aspectul cult și cel familiar (sau popular) al suf. *-i(un)e*. Primul face impresia că-i pedant și de aceea ridicul, cel puțin la anumite cuvinte sau în anumite condiții, unde nu corespunde « situației ». Scriitorii cu simț fin pentru limbă s'au sezisat de acest fapt și l-au exploatat după cuviință. Este, și de astădată, cazul lui Caragiale, care pune în gura eroilor săi cuvinte ca *opiniune, conservațiune, emoțiune, prefațiune, democrațiune, adorațiune, co(n)stituțiune, peripețiune pozițiune, garanțiune, polițiune, ocaziune, educațiune*, etc. Probabil intervine și atitudinea antilatinistă, care, la acest scriitor merge mână în mână cu aversiunea contra liberalismului, cum dovedește aspectul « latinist » și al altor cuvinte: *naționale, colaboratore*, etc. (Ultimul aspect a prins ca mijloc umoristic. Cf. *Autorele se ocupă de o carte mică*, Azi, 29 Oct. 1939, p. 8.) Să se compare și ȚK (bucata « Ministrul »), unde sunt luate în bătaie de joc și alte finale menite să impresioneze pe neinițiați. Personajul ridiculizat ține un adevărat discurs cu termeni în *-iune, -tudine, -tate*, pe care autorul îl comentează apoi într'un limbaj adecvat. O satiră lingvistică foarte izbutită.

§ 1. Cea mai bogată este alcătuită din cuvinte compuse cu prefixe, care apar, foarte des, alături de temele lor, pentru a întări în chipul acesta noțiunea respectivă. Evident că în astfel de cazuri atât compusul, cât și primitivul trebue să exprime aceeași noțiune (cu o simplă deosebire de grad). De asemenea este necesar ca prefixul să fie productiv sau, cel puțin, lesne detașabil, fiindcă altmintrelea subiectul vorbitor n'are conștiința compunerii și, deci, nu poate întrebuința cele două cuvinte împreună, cu scopul de a intensifica până la maximum sensul primitivului.

arhi-. Neologism, cu însemnarea de 'mult, tare, foarte' : *arhicunoscut*, *arhiplin*, etc. Aceasta, în cazul adjectivelor (și al adverbelor). La substantive el are un sens întru câtva diferit, deși, în fond, tot un grad mai înalt arată : *arhimilionar* (după modelul lui *arhiduce*, *arhiepiscop*, etc.). Valoarea stilistică a unor asemenea formații apare mai ales în legătură cu primitivul, de care sunt legate prin conjuncția *și* (urmează, deci, că această valoare vine și dela primitiv, nu numai dela compus). Să se compare : *N. este cunoscut și arhicunoscut*; '*au participat la adunarea generală a acționarilor întreprinderii X. toți milionarii și arhimilionarii*, etc. Nuanța stilistică se simte lămurit la exemplul dintâi (la al doilea ar fi trebuit ca amândouă cuvintele, cel simplu și cel compus, să indice o singură persoană, eventual mai multe, dar considerate ca un grup unitar : aceiași indivizi să fie 'milionari' și 'arhimilionari' totodată) și amintește bine de aceea pe care o exprimă superlativele formate cu *strașnic*, *nemai pomenit*, *extraordinar*, etc. După starea psihologică se poate adăuga o nuanță ironică, foarte clară la primul dintre exemplele date [1] ('N. este cunoscut, dar defavorabil'). Cf. *baș-*, *para-*, *răs-*, *stră-*, *ultra-*, care sunt, în general, sinonime (atât obiectiv, cât și subiectiv) cu *arhi-*.

baș- : în cuvinte create pe teren românesc și cu intenții stilistice, precum *baș-bătăuș*, *baș-bătrân*, *baș-calic*, etc. Iată câteva citate (după *Dicț. Acad.*, s. v.) : *B a ș - b ă t ă u ș la alegeri*; *Sântem vinovați, c'am fost prea plecați lui b a ș - b ă t r â n u l Ianoș Ungurul*; *Să vie și să-mi calce drepturile mele de calic vechiu, de b a ș - c a l i c ?*, etc. Pretutindeni cuvintele compuse cu *baș-* conțin o nuanță ironică, pe care se cuvine s'o atribuim și întregii formații, de fapt, primitivului (sau, poate mai exact, combinației unor cuvinte ca *bătăuș*, *bătrân*, *calic* ș. a., care, prin ele înseși, au un sens mai mult ori mai puțin peiorativ, cu particula *baș-*, menită să arate gradul cel mai înalt), dar și originii prefixului, conștiinței că avem a face cu o rămășiță de pe vremea stăpânirii turcești, sau, mai puțin precis, cu un element lingvistic vechiu, de origine specific orientală.

cu-. Cred că am întâlnit ori am auzit, fără să fiu absolut sigur [2], formule stilistice ca *tremură și se cutremură (de frică)* ; *treieră și cutreieră lumea*, etc. Verbul format cu acest prefix diferă într'o măsură oarecare de cel simplu în ce privește sensul (afirmația se referă mai ales la *cutreiera*, care se deosebește mult de *treiera*). Totuși înrudirea dintre ele se simte ușor, grație faptului că deosebirea constă numai în existența prefixului la unul și lipsa lui la celălalt. Așa se face că ele pot fi puse alături. Nuanța stilistică este întru câtva asemănătoare cu aceea dela *arhi-*, fără amestecul ironiei însă : verbul compus are rolul să întărească acțiunea exprimată de cel simplu.

---

[1] Ea nu lipsește cu totul nici la al doilea.

[2] In orice caz, ele sunt nu numai posibile, ci și foarte verosimile: conștiința noastră lingvistică nu le respinge.

para-. Foarte răspândit, în condiții similare cu cele arătate la *cu-* : formația prefixată întovărășește totdeauna cuvântul simplu, precum (*mișună ministerele de*) *directori și paradirectori*; (*am adus*) *doctori și paradoctori* (*și tot degeaba*); (*am fost supus la*) *examene și paraexamene*; (*primim în fiecare zi tot felul de*) *ordine și paraordine*, etc. Observăm că substantivele, atât cele compuse cu *para-*, cât și celelalte, apar la plural. Acest fapt se datorește intențiilor subiectului vorbitor, care-și arată nemulțumirea tocmai împotriva numărului prea mare de 'obiecte', pentru el, costisitoare, sâcâitoare, etc., de unde rezultă că formațiile cu *para-* au totdeauna o nuanță ironică (și încă foarte pronunțată). Trebue precizat apoi că ele aparțin exclusiv limbii vorbite de oamenii mai mult ori mai puțin culți, în special limbajului administrativ (*paraordine*, *pararapoarte*, *parastatistici*, *paratablouri*, etc.). In vorbirea populară găsim un singur compus de acest fel : *paraleu*, care, obișnuit, se întrebuințează alături de *leu*: *leu paraleu* (așa dar întocmai ca la cele de mai sus). După citatele lui TIKTIN, p. 1120, se pare că *leu* lipsește foarte des : *un viteaz care . . . să călărească ca un zmeu p a r a l e u*; . . .*a luat la socoteală pe toți feții săi ăi mai p a r a l e i*[1], etc. Deși exemplele acestea sunt luate din autori popularizanți (Ispirescu, Sperantia, Marian), am impresia că vorbirea adevărat populară nu cunoaște pe *paraleu* decât în legătură cu *leu*. De altfel cred că numai așa a fost posibilă crearea compusului, pornindu-se, adică, dela *leu*, a cărui noțiune formația cu *para-* avea rostul s'o întărească. In orice caz *paraleu*, fie singur, fie împreună cu *leu*, nu conține nicio nuanță de ironie, nemulțumire, etc. Totuși *leu paraleu* este expresiv, are, deci, valoare stilistică, și încă mare, grație combinației a două cuvinte, cu înțeles mai mult sau mai puțin asemănător. Intervine însă și un element fonetic : pe de o parte identitatea sunetelor cuvântului dintâi cu sunetele părții finale a celui de-al doilea, pe de alta simetria, adică rima (care, de fapt, este efectul primei particularități) și ritmul (*leu* și *-leu* sunt separate prin *para-*, particulă alcătuită din același număr de silabe ca restul întregii formule). Ar mai fi de adăugat că sensul acestei izolări este, cel puțin în vorbirea populară, numai figurat, căci însemnează 'furios, mânios', mai exact spus, servește ca determinativ pe lângă cuvinte care, direct sau indirect, exprimă mânia, furia, etc.[2]. La unii scriitori ea are și înțelesul propriu, apoi diverse alte accepții figurate (v. TIKTIN, s. v. *leu*), care trebuesc considerate toate drept simple adaptări individuale.

po-, în formulele : *leit poleit*, care este sinonimul lui *leit* din expresii ca *N. e leit tată-său* 'seamănă foarte bine lui tată-său', cu deosebirea că exprimă și mai viguros această noțiune (*fata i-a tras* [*papucii*] *pe picior și-i erau l e i ț i - p o l e i ț i*; *copil l e i t p o l e i t cu părinții lui*, la TIKTIN, s. v. *leit*) ; *negru ponegru* 'foarte negru' ; *roș poroș* 'foarte roș', etc. Situația amintește bine de cea descrisă pentru *para-*, așa că nu socot necesar să mai insist. Trebue arătat numai că, după informațiile lui TIKTIN, s. v. *po-*, compusele cu acest prefix pot apărea și singure,

---

[1] In ultimul exemplu cuvântul nostru are valoare adjectivală, cum se vede din prezența particulei comparative *mai*. Citatul aparține unui text popular versificat. In ce privește pe *zmeu paraleu*, cred că la crearea acestei formule a ajutat faptul că *zmeu*, întocmai ca și *leu*, rimează cu *paraleu*. Astfel subiectul vorbitor n'avea conștiința că a modificat prea mult construcția tradițională, mai ales că sensul acesteia este figurat ('strașnic, extraordinar').

[2] Cf. Creangă: *Și atunci, numai iaca, și împăratul vine, ca un l e u p a r a l e u, să-și iee fata pe samă. . .*

fără cuvântul dela care sunt formate (iarăși ceva asemănător cu ce am constatat la *paraleu*). Formațiile cu *po-* sunt adjective, cele cu *para-* substantive (mă gândesc la elementul pur morfologic, nu și la funcțiune). Dar *po-* se întâlnește și la verbe, dintre care unul, *ponegri*, merită să fie pomenit aici, pentru motivul că, alături de *(în)negri*, ar putea da naștere unei formule expresive (*a înnegri și ponegri pe cineva*)[1], apoi la substantive, de ex. *poveste*, care, împreună cu primitivul *veste*, se întrebuințează foarte des în vorbirea populară și familiară: *Ce mai v e s t e p o v e s t e pe la D-voastră?* 'ce vești mai aduceți de pe la D-voastră?'. Cred că *poveste* este simțit aici ca un derivat dela *veste*, aflându-se astfel față de acesta în același raport ca *poleit* față de *leit*. Cu alte cuvinte, *poveste* pare a avea în formula noastră un înțeles diferit de cel obișnuit: *veste* ar fi o singură știre, *poveste* (= *po-* + *veste*) ar arăta știri mai multe, așa dar o întărire a noțiunii precedente. Intervine, cu siguranță, și un joc de cuvinte, în cazul când *poveste* își păstrează sensul originar ('știre m i n c i n o a s ă, inventată'), atât de deosebit de al lui *veste*. Jocul de cuvinte își face efectul, chiar dacă *poveste* și-a pierdut complet însemnarea-i inițială: s'a pornit dela înrudirea pur formală dintre aceste două substantive, pentru ca să se ajungă la înțelesul rezultat din a n a l i z a lui *poveste* (în *po-* + *veste*, după modelul lui *leit poleit*, *negru ponegru*, etc.). Indiferent de verosimilitatea ipotezei mele, *veste poveste* are valoare stilistică, de glumă. Dar această formulă este și expresivă, în sens strict, grație 'ritmului' (iarăși întocmai ca la *leit poleit*)[2].

pre(a)-, prefix cu două variante fonetice[3], dar cu aceeași însemnare, cel puțin în cazurile care ne interesează pe noi, de ex. *precerne*, *preceti*, *prelungi* ș. a., din construcții ca: *După ce fata a c e r n u t ș i p r e c e r n u t făina*; *Zi și noapte... (băiatul) îi c e t e a ș i - i p r e c e t e a (mortului moliftele)* (TIKTIN, s. v. *pre-*), apoi *preamări*, *preaslăvi*, etc., în formule ca *X. m ă r e ș t e ș i p r e a m ă r e ș t e pe Y.*; *A. s l ă v e ș t e ș i p r e a s l ă v e ș t e pe B.*, etc. Ultimele două exemple sunt alcătuite de mine, fiindcă n'am găsit nici la Tiktin, nici aiurea construcții asemănătoare. Nu știu dacă există și în realitate, dar ele sunt foarte posibile (mai ales cea de-a doua: *a slăvi și preaslăvi*)[4]. Despre verbele cu *pre-* Tiktin spune că arată repetarea acțiunii. Cele cu *prea-*, puse alături de verbele simple, exprimă un grad mai înalt al acțiunii, deci o intensificare a ei. Deosebirea dintre unele și altele se reduce la minimum (de aceea am afirmat că înțelesul lui *pre-* și al lui *prea-* sunt identice). Intr'adevăr, repetarea unei acțiuni are sau poate avea drept rezultat întărirea ei. La *preamări*, *preaslăvi*, etc. se amestecă, probabil, și adverbul *prea*, care, împreună cu un adjectiv, de pildă, alcătuește o specie de superlativ absolut, așa că aceste verbe pot fi simțite ca sinonime cu *a mări prea mult* (adică *foarte mult*), resp. *a slăvi prea mult*. Și la *precerne*, *preceti*,

---

[1] La fel *topi* și *potopi* (*seceta a t o p i t ș i p o t o p i t recolta*).

[2] Pentru elementul fonetic adus în discuție aici, să se compare capit. VII al părții I. Trimeterea îmbrățișează toate faptele discutate în capitolul de față, dacă la producerea lor contribue și 'ritmul'.

[3] In ce privește originea lui, poate fi discuție dacă-i unul singur ori sunt două, dar amănuntul n'are nicio importanță pentru ce ne preocupă acum.

[4] Se pot adăuga și alte perechi (cu *pre-* sau *prea-*), care de asemenea există virtual în conștiința noastră, adică în sistemul lingvistic românesc, de pildă *cutare se găsește și pregătește* (*să plece în străinătate*); *doctorii scriu și prescriu rețete*, etc. (la *prescrie* avem **n e o l o g i s m u l** *pre-*).

etc. va fi intervenind asociaţia de idei cu *prea*, măcar în vorbirea acelor Români care, ca Moldovenii de nord, pronunţă acest din urmă cuvânt fără diftong (cu un *e* puţin deschis). Deşi, poate, de prisos, este bine să precizez şi aici că valoarea expresivă a verbelor în discuţie există mai ales (dacă nu exclusiv), atunci când ele apar împreună cu verbele simple (cf. exemplele date)[1]. Alături de valoarea expresivă propriu zisă, care constă în intensificarea sensului arătat de primitiv, verbele cu *prea-* (nu singure, ci întovărăşite de temele lor) arată şi o atitudine din partea subiectului vorbitor, anume ironie (cf. *slăveşte şi preaslăveşte*, care poate fi explicat stilistic prin 'slăveşte mai mult decât trebue').

pri- : îl întâlnim la câteva verbe, ca *prigoni*, *priveghia* ş. a., care, întru cât au alături primitivele *goni* şi *veghia*, foarte apropiate de ele ca înţeles, pot fi întrebuinţate împreună cu acestea, pentru a întări acţiunea respectivă, aşa cum am văzut la multe din prefixele precedente. De pildă : *pe nenorocitul de N. totdeauna l-a u g o n i t ş i p r i g o n i t ai lui* ; *a v e g h i a t ş i p r i v e g h i a t o noapte întreagă la căpătâiul prietenului său bolnav.* Nu ştiu dacă aceste formule circulă, cu adevărat, dar ele sunt posibile, ba chiar fireşti, măcar în aceeaşi măsură ca atâtea altele de felul celor discutate până aici[2]. Găsesc ulterior la Creangă : *Dar de cum am ajuns acasă, g o a n ă ş i p r i g o a n ă pe capul meu*, care-mi confirmă aprecierile.

ră- : situaţia este asemănătoare cu cea descrisă la *pri-*, în sensul că avem posibilitatea, atunci când verbul simplu există alături de cel compus, să le întrebuinţăm împreună, cu acelaşi rezultat, intensificarea acţiunii (mai ales că, la origine, acest prefix arăta repetarea acţiunii exprimate de verbul cu care se combină). Se poate spune astfel : *X. b u f n e a ş i r ă b u f n e a de supărare* ; *Y. s u f l ă ş i r ă s u f l ă greu din cauza sforţărilor făcute* ; *vorbele lui s u n a u ş i r ă s u n a u puternic în camera rămasă goală*, etc. Ideea de repetiţie apare mult mai clar la neologismul *re-*, dubletul lui *ră-* (amândouă provin din lat. *re-*), de aceea este mai expresivă şi totodată mai potrivită o formulă ca *N. a p u s ş i r e p u s totul în ordine* (cf. de asemenea *face şi reface*, *neagă şi reneagă*, *vine şi revine*, etc.). Şi aceste construcţii trebuesc socotite nu numai decât realităţi propriu zise, ci simple virtualităţi ale limbii noastre.

răs- (cu varianta fonetică *răz-*). Acest prefix, foarte răspândit în româneşte şi având origine variată, atât ca structură, cât şi ca punct de plecare, se întâlneşte la substantive, adjective, verbe şi adverbe, cu două funcţiuni[3], care sunt însă aşa de înrudite, că pot fi considerate drept una singură, mai ales pentru discuţia noastră. TIKTIN, s. v. *răz-*., îl traduce prin 1. 'immer und immer wieder, unzählige Mal' ; 2. '(verstärkend) ganz und gar'. Pentru sensul 1, care seamănă cu al lui *re-* ('repetarea acţiunii arătate de un verb'), Tiktin dă citate de felul următoarelor : *Nu mă puteam opri de a o tot scoate* [e vorba de o diplomă şcolară] *din bu-*

---

[1] Prezenţa lui *şi* între ele nu-i absolut obligatoare. Creangă are formula *lins-prelins* (*îndată rămâne cu părul l i n s - p r e l i n s şi tânăr ca un tretin*). Se pare că numai la participiul trecut, întrebuinţat adjectival: *lungit-prelungit*, *gătit-pregătit* sunt posibile, cel puţin aşa le simt eu, pe când *lungeşte-prelungeşte*, *găteşte-pregăteşte*, nu.

[2] Faptul că în *prigoni* prefixul e slav, iar în *priveghia* latinesc, nu interesează discuţia noastră şi nici n'are importanţă: subiectele vorbitoare le simt identice, chiar ca funcţiune.

[3] Să se fi datorind ele faptului că *răs-* este pe de o parte moştenit, pe de alta împrumutat? Chestia se poate pune, dar nu aici, unde facem lingvistică statică.

ciumul[1] *ei de tinichea și de a-mi c e t i ș i r ă s c e t i numele* ; *Ruștei lui Vasilică și Măriucăi lui Onofreiu găsești să le d a i ș i să le r ă z d a i?*[2]. Ideea de repetiție e clară : *răsceti*, pus imediat după *ceti*, însemnează 'săvârșirea de mai multe ori (teoretic, de nenumărate ori) a acțiunii'; tot așa *răzda* are sensul de 'a da mereu, necontenit'. Pentru 2, Tiktin citează exemple ca acestea : *Iți c r e d ș i îți r ă s c r e d, draga mea* ; *Acolo* (*râul*) *să c h i a r ă ș i să r ă s c h i a r ă, Ca roua de soare și spuma de mări*, etc. Aici acțiunea este intensificată grație prezenței aceluiași *răs-*, dar tot cu condiția să apară împreună ambele verbe.

Am afirmat că cele două funcțiuni ale acestui prefix sunt aproape identice. Intr'adevăr, repetarea unei acțiuni duce sau poate duce la o amplificare a ei (măcar cantitativ, dacă nu din punctul de vedere al intensității propriu zise). Și iarăși, pentru ca acțiunea să se întărească, este necesară, cel puțin în împrejurări determinate, o repetare sau o continuare a ei. Aceasta, vorbind obiectiv, logic. Dacă privim lucrurile subt aspectul stilistic, identitatea este deplină, fiindcă și repetarea și intensificarea acțiunii reprezintă un maximum : amândouă corespund sau pot corespunde aceleiași nevoi a subiectului vorbitor de a arăta cel mai înalt grad al unei acțiuni, care l-a impresionat puternic.

Dar *răs-* mai apare la substantive, adjective și adverbe. Tiktin dă exemple numai pentru verbe și substantive. Iată câteva în legătură cu acestea din urmă : *După patru ore de răcnete și înjurături, c r u c i ș i r ă s c r u c i, sfinți și evanghelii*. . . ; *Intinsori de iarbă, cu nenumărate c u t e ș i r ă s c u t e*. Amândouă sunt puse subt sensul 1, exprimă, deci, 'repetarea', ceea ce este just. Căci ideea de repetiție există și la substantive, nu numai la verbe. Aceasta se observă foarte ușor la *cute și răscute*, grație adj. *nenumărate*, care arată el însuși repetarea obiectului, de unde urmează că întreaga construcție este o tautologie, ba încă una dublă : *nenumărate cute* ar fi fost de ajuns pentru a trezi în mintea cetitorului sensul de mulțime mare, de cantitate enormă. Ar fi fost de ajuns din punctul de vedere al vorbirii obiective. Pentru starea sufletească a omului puternic emoționat de constatarea făcută, *nenumărate cute* nu este suficient, fiindcă, oricât de propriu ar fi epitetul, el nu redă pe deplin impresia celui ce vorbește. Compusul *răscute* pare a indica, în plus, și un fel de 'subdiviziune' a cutelor, adică, în total 'cute din ce în ce mai multe și mai mici' (un număr mare de obiecte identice poate implica o micșorare a dimensiunilor fiecăruia din ele). Celălalt exemplu (*cruci și răscruci*) merge bine cu verbele, deoarece *cruce* însemnează aici 'î n j u r ă t u r ă de cruce', stă, așa dar, pentru un verb, față de care substantivul nostru joacă rolul de obiect. Ideea de repetiție este, din această cauză, și mai clară, întru cât repetarea presupune, în mod logic, mai de grabă o acțiune decât o noțiune propriu zisă[3].

Cazuri de adjective adevărate nu pot invoca, deși sunt convins că ele există. In schimb, participii trecute, cu funcțiune adjectivală, se întâlnesc mai ușor. Foarte răspândit în vorbirea populară și familiară este *răscopt*, precedat de *copt*[4].

---

[1] Tub de tablă, așa cum existau pe vremuri, pentru păstrarea hârtiilor de valoare, care se făceau sul și se vârau în el. Semăna, aproximativ, cu un bucium, mai degrabă cu un fluier gros.

[2] Din Creangă.

[3] Cf. și . . .*ca să te îndepărteze de Manole Cumpătă, de atâția v e r i ș i r ă z - v e r i*. . . (1907 II, p. 95), unde formula aceasta arată o cantitate mare de 'obiecte' (exact ca la *cute și răscute*).

[4] Intrebuințat singur, el arată rezultatul acțiunii 'a răscoace' (= a coace până la maximum).

Despre un lucru de mâncare, a cărui pregătire se face prin coacere (ouă, pâne, plăcintă), se spune *(este) copt și răscopt*, dar nu cu sensul literal ('s'a copt mai mult decât trebue'), ci cu acela de 'săvârșire de mult a acțiunii' (și, deci, dacă acțiunea s'a efectuat de vreme îndelungată, ea este oarecum și 'întărită', întrece ca intensitate pe alta care încă nu s'a terminat sau n'a început). Tot participiu trecut cu valoare de adjectiv este *răzbuzat*, în formula *buzat și răzbuzat*, la adresa cuiva ale cărui buze par subiectului vorbitor extraordinar de mari și de groase. Se spune așa, de obicei, când partenerul nu-i de loc informat asupra situației sau pare a pune la îndoială ce i se comunică. Situația este ca la *cred și răscred :* calitatea 'buzat' există într'o măsură neașteptată chiar pentru cel mai exigent om in materie... de buze [1]. La participii și adjective, *răs-* (*răz-*) are, semantic vorbind (dar numai în limbajul obiectiv), aceeași valoare ca *prea : răscopt*, de ex., însemnează 'prea copt', 'mai copt decât este necesar'.

Acest prefix se poate adăuga și la adverbe. Avem, în primul rând, pe *răspoimâni*, care, fie singur, fie împreună cu *poimâni*, nu conține nicio nuanță stilistică. In schimb, *răsalaltăieri*, creat după modelul lui, poate exprima, întocmai ca exemplele precedente, un fel de superlativ. In vorbirea obiectivă *răsalaltăieri* însemnează 'ziua dinaintea celei de alaltăieri', în cea subiectivă el are sensul de 'vreme de mult trecută' ; așa dar *răs-* întărește noțiunea indicată de *alaltăieri*. De pildă : — *Când a fost asta? Alaltăieri?* — *Să fii D-ta sănătos, a fost r ă s a l a l t ă i e r i* ; mai clar : *M'am săturat de omul ăsta! A fost la mine și ieri și alaltăieri și r ă s a l a l t ă i e r i, mereu! Nu mai pot scăpa de el!*

Ceea ce prezintă un interes deosebit este că *răs-* poate avea sensul de 'repetiție', 'întărire', a acțiunii, calității ș. a., chiar dacă compusul se întrebuințează curent și are un înțeles obiectiv bine determinat [2]. Dintre exemplele date foarte elocvent este *răscruci*. Limba noastră posedă subst. *răscruce*, sinonim cu 'răspântie'. Evident că *răscruci* din *cruci și răscruci* n'are nicio legătură semantică cu acest substantiv, deși, din punct de vedere strict formal, ele sunt unul și același cuvânt. Tot așa la verbe ca *răscumpăra*, *răzgândi*, *răsplăti*, etc. : *am răscumpărat o casă* (pe care am avut-o altădată) este cu totul altceva decât *am cumpărat și răscumpărat casa* (*de care era vorba*). Să se compare de asemenea *m'am răzgândit* (*nu mai plec la băi*) alături de *m'am gândit și răzgândit* (*până am luat hotărârea aceasta*) [3] ; *am să-l*

[1] Partenerul se miră, să zicem, când aude că N. este buzat. Atunci subiectul vorbitor îi spune: *e buzat și răzbuzat* (adică 'nu-i numai buzat, nu-i buzat așa cum sînt oamenii obișnuit buzați, ci mai mult decât buzat, e buzat și răzbuzat').

[2] Căci cuvinte ca *răscruci*, *răschiară*, etc. sunt creații oarecum momentane, deci trecătoare, întru cât apar numai când subiectul vorbitor le simte trebuința. De aceea, teoretic, orice cuvânt de felul celor menționate este apt de a se combina cu *răs-*, ca să satisfacă nevoia psihologică din momentul respectiv. Ele n'au existență permanentă, valabilă oricând și oriunde, ca elementele lingvistice obiective, și aceasta, fiindcă sunt produsul afectului, dar al unei stări sufletești afective care durează o clipă și apoi dispare. Odată cu ea, se poate spune că dispare și creația lingvistică în discuție, pentru a reapărea, imediat ce situația se repetă, la același individ sau la altul. Fiecare subiect vorbitor o creează din nou, pe cont propriu, n'o ia de-a gata, așa cum se întâmplă cu expresiile și cuvintele obișnuite. Această observație trebue acceptată, într'o anumită măsură, pentru toate formațiile cu valoare stilistică.

[3] ...*iar neica Andrei Gropescu, dela Sâmpietru până la Septemvrie, s ' a g â n d i t ș i s ' a r ă z g â n d i t în toate felurile* (Br-V). Aici *răzgândi* pare a avea și sensul pe care-l are singur, probabil, din cauza repetării lui *s'a* (acest fapt îi dă o relativă independență sintactică) și a adaosului *în toate felurile*.

răsplătesc (*pentru binele pe care mi l-a făcut*) al. de *am să-i plătesc și răsplătesc* (*pentru ticăloșia lui*)[1], etc. Deosebirea dintre cele două accepții se exprimă, în vorbire, printr'un accent pe prefix la formula cu valoare stilistică[2]. Iată și alte exemple : *răzbunic*, care însemnează 'străbunic'[3], dar, totodată, în condiții determinate, întărește noțiunea 'bunic' (de pildă : *puțin îmi pasă de b u n i c u - s ă u și de r ă z b u n i c u - s ă u;* un echivalent popular este... *și de mama lui bunicu-său*)[4]; *răzmamă*, care apare exclusiv în vorbirea afectivă : *nu mă tem nici de r ă z m a m a lui X.*[4] și a fost creat după modelul lui *(răzbunică)*, etc.

stră- : situația seamănă, în multe privințe, cu cea descrisă la *răs-*. Asemănarea este de natură și pur formală, întru cât *stră-* se poate combina, întocmai ca *răs-*, cu substantive, adjective, verbe, dar și semantică, deoarece acest prefix are aproximativ același înțeles (contribue la întărirea noțiunii și poate fi, deci, utilizat cu nuanțe stilistice mai mult ori mai puțin identice). TIKTIN, s. v. *stră-*, constată două funcțiuni : 1. '(verstärkend) wie in *a străluci, strămoș*, etc.' ; 2. '(hin)über-, durch-, wie in *a strămuta, a străbate*, etc.'. Pentru discuția noastră interesează mai ales prima funcțiune, aceea de întărire a noțiunii. A doua poate fi luată în considerație numai la un verb ca *a străbate*, pus alături și împreună cu *a bate: am b ă t u t ș i s t r ă b ă t u t toate drumurile*, unde mi se pare că însemnarea nu diferă aproape prin nimic de cea dată subt nr. 1, așa dar întocmai ca în cazul lui *răs-* (parcă am zice *am bătut și răzbătut*, deci 'am bătut mereu', 'am bătut stăruitor, intens'). Exemple : *străbun(ic)* (și femin. *străbun(ic)ă*), *strămoș* (*bunicul și străbunicul, moșii și strămoșii*, cf., de pildă, *nu vreau să aud de b u n i c u l, nici de s t r ă b u n i c u l*[5] *lui N*;. *a pomenit, firește, la tot pasul de m o ș i i ș i s t r ă m o ș i i familiei sale*, etc.)[6]. Dintre adjective, *vechiu* se combină obișnuit cu acest prefix : *nenorocitul era îmbrăcat cu un palton s t r ă v e c h i u* (poate și împreună cu *vechiu* : ...*un palton v e c h i u s t r ă v e c h i u*, deci fără *și* între cele două epitete)[7]. Alte verbe, afară de cele pomenite, sunt *străfulgera*, *strălumina* și *străvedea*, dintre care numai al doilea este atestat și în limba veche, de aceea, probabil, poate avea valoarea stilistică a compuselor cu *stră-*. TIKTIN citează din Cantemir un exemplu foarte potrivit pentru discuția noastră : *Frumusețile tale ziua l u m i n e a z ă, noaptea s t r ă l u m i n e a z ă* (sensul verbului

---

[1] La acest din urmă exemplu observăm și o modificare a construcției sintactice: în prima formulă, obiect direct, în a doua, obiect indirect. Dar o astfel de situație nu se ivește totdeauna.

[2] Un adevărat accent intensiv sau afectiv.

[3] Pentru sensul obiectiv, cf. *răs-strămoș* într'un citat ca acesta: ...*la vânătoare, tot sufletul meu milos se duce și 'n locul lui vine sufletul r ă s - s t r ă m o ș i l o r noștri, că altfel n'am ce să zic*... (Br-V).

[4] Aceste formații « de moment » ilustrează admirabil cele spuse în nota 2 dela pagina precedentă. Pentru *mamă*, v. mai sus, p. 186.

[5] Când afectul e puternic, se recurge la o dublă compoziție prefixală: *răsstrăbunic(ă)*, a cărei valoare stilistică e și mai accentuată.

[6] De adăugat *strănepot*, femin. *strănepoată* (și aici se poate alipi *răs-*: *răsstrănepot, răsstrănepoată*, cuvinte care există, dar au valoare semantică obiectivă; cred totuși că nu-i imposibilă nici întrebuințarea lor stilistică).

[7] Cf. și *străluminos*, găsit de TIKTIN la Cantemir și având însemnarea '(in hohem Grade) leuchtend, strahlend, glänzend', așa dar ca în majoritatea cazurilor de compunere cu acest prefix. Cf. mai departe *strălumina*.

compus este intensiv, aşa că s'ar putea spune şi *frumuseţile tale luminează şi strălumineaz*ă)[1].

ultra-: acest prefix trebue pus alături de *arhi-*, atât ca funcţiune, cât şi ca origine (tot neologism), ceea ce înseamnează că este oarecum sinonim cu el şi, deci, cu *răs-*, *stră-* ş. a. Datorită înrudirii semantice cu acestea, subiectele vorbitoare îl simt ca un echivalent al adverbelor care servesc la formarea superlativului absolut (*foarte*, *tare*, etc.). Cf. tirada lui Caţavencu din « O scrisoare pierdută »: *Mi s'a făcut imputarea că sunt foarte, că sunt prea, că sunt u l t r a p r o g r e s i s t.* Nu cred că poate fi utilizat în condiţii asemănătoare cu cele descrise la prefixele precedente. Totuşi, chiar un exemplu ca acesta probează că putem vorbi de valoare stilistică, deşi ea izvorăşte din natura prefixului însuşi, indiferent de legătura sintactică, poate indiferent şi de sensul temei. Să fie oare din cauza originii lui recente? [2]

§ 2. In altă categorie se cuvine să punem prefixe ca *des-* şi *ne-*, care n e a g ă înţelesul primitivului. Şi aici constatăm apariţia compusului alături de termenul simplu, cu efect stilistic oarecum asemănător. Trebuesc separate totuşi aceste două prefixe, fiindcă atât întrebuinţarea cuvintelor formate cu ele, cât şi valoarea lor stilistică diferă. Astfel numai *des-* poate fi comparat cu prefixele discutate mai sus, întru cât, deşi cuvântul compus neagă sensul celui simplu, punerea alături a unuia şi a celuilalt are drept rezultat o întărire a noţiunii, întocmai ca la *para-*, *răs-*, etc. Aici se întăreşte, propriu vorbind, n u noţiunea cuvântului simplu, nici aceea a compusului, ci noţiunea aş zice generală, pe care o exprimă amândouă, fiecare în felul lui.

Câteva exemple vor arăta mai bine cum stau lucrurile. Formula cea mai frecventă, în vorbirea populară şi familiară, dintre cele care aparţin aici, este *face şi desface*: despre un om puternic se spune că *face şi desface* (*toate*), adică ia toate hotărîrile necesare şi le aduce, direct sau prin alţii, la îndeplinire. In limbajul oamenilor culţi, echivalentul intelectual (nu şi stilistic, fiindcă-i lipseşte valoarea afectivă) este *fac-totum*. Nu-i greu de văzut deosebirea mare, în favoarea formulei populare, dintre aceasta şi cuvântul cult, atât de pedant şi de inexpresiv (cu toate că, în ce priveşte sensul obiectiv, nu i se poate obiecta nimic)[3]. O construcţie similară este *ferecă şi desferecă*: deoarece în Februarie sunt, obişnuit, geruri mari, dar totodată se pregăteşte venirea primăverii (căci această lună reprezintă punctul culminant al iernii, deci şi începutul declinului ei), lumea dela ţară spune că *Făurar f e r e c ă ş i d e s f e r e c ă toate* (el aduce frigul cel mai mare, care « ferecă » apele, le face să îngheţe, de parcă ar fi legate cu fier, şi tot el le desferecă, le dezghiaţă)[4].

---

[1] Un substantiv, recent, fiindcă-i decalcat după frc. *tréfonds*, este *străfund* (pentru citate, v. *Limba română actuală*, p. 209). Apare, bine înţeles, totdeauna singur, dar se poate combina foarte uşor cu *fund*, mai ales la plural (*fundurile şi străfundurile apei, ale pământului*). Să se adauge, la lista verbelor, *luci-străluci* din următorul vers: *Şi poamele de-aur l u c e s c - s t r ă l u c e s c* (Mac I, p. 147).

[2] Sinonime cu *ultra-*, deci apte, cel puţin principial, de a fi întrebuinţate în limbajul afectiv, sunt *hiper-* şi *super-*. Cf. *Limba română actuală*, p. 196 şi 210.

[3] Cf. Creangă: *Dănilă f a c e, Dănilă trebue să d e s f a c ă.*

[4] Formula aceasta s'a născut datorită unei etimologii populare. Din lat. *febr(u)arius* a ieşit rom. *făurar*, care, fiind omonim cu *făurar* 'fierar' (< *făuri*, provenit indirect din lat. *fabrum*), a fost simţit ca aparţinând la familia (morfologică şi semantică) a acestuia (cf. şi *faur* 'Februarie', refăcut din *făurar*, în care subiectele vorbitoare au văzut un derivat cu *-ar* al presupusului primitiv *faur*).

Dela astfel de formule s'a ajuns ușor la altele, perfect asemănătoare și ca construcție sintactică și ca valoare stilistică (intensificare a acțiunii în general sau a activității cuiva): *leagă și dezleagă* (despre vrăjitori, ghicitori ș. a.) [1]; *coase și descoase* (mai mult, dacă nu exclusiv, ironic, la adresa celor care nu mai isprăvesc un lucru, fiindcă strică ce-au făcut și de aceea trebue s'o ia mereu dela capăt; punctul de plecare a fost, de sigur, activitatea croitorilor, precum și a oamenilor, mai ales a femeilor, care cos în casă diverse obiecte de îmbrăcăminte necesare familiei), etc.

După modelul acesta se pot combina nenumărate verbe care se găsesc unul față de altul în acelaşi raport ca cele de mai sus, precum *crește și descrește*, *umflă și dezumflă*, apoi, mai ales, compuse cu *în-* alături de cele cu *des-*: *încalecă și descalecă*, *încarcă și descarcă*, *încheie și descheie*, *închide și deschide*, *încuie și descuie*, *încurcă și descurcă*, *înfundă și desfundă*, *înnoadă și desnoadă*, *învață și dezvață*, etc. și, în fine, compuse cu *a-* alături de corespunzătoarele lor cu *des-*, ca *acoperă și descoperă*, *amorțește și dezmorțește*, etc.

Formulele acestea pot apărea și subt alte aspecte decât cele arătate. De ex.: *eu am încurcat lucrurile, eu am să le descurc*; *cine înnoadă trebue să și deznoade*, etc. Expresivitatea este mai mare totuși, dacă cele două verbe se leagă prin *și*, căci numai în chipul acesta se obține intensificarea acțiunii. Nuanța afectivă este, de obicei, ironia, dar ea nu există totdeauna, întru cât presupune o anumită stare psihologică. Interesează, în primul rând, faptul că aceste construcții sunt apte, prin ele înseși, să exprime nemulțumirea subiectului vorbitor. De aceea apar des, când suntem nemulțumiți. In astfel de momente putem chiar crea, adică 'inventa' (față de starea reală a limbii) [2], verbe compuse cu *des-*: — *A adormit așa de repede? Lasă că-l dezadorm eu!*; — *Zici că s'a îmbătat? Am să-l dezbăt eu!*, etc. [3]. Aceste exemple se potrivesc cu cele de până aici prin punerea unui verb compus cu *des-* alături de verbul simplu corespunzător sau de unul format, dela aceeași temă, cu *în-*. Chiar dacă legătura lor diferă, efectul stilistic nu poate fi tăgăduit. El rezultă din opoziția care se naște între două verbe cu înțelesuri atât de deosebite. De altmintrelea cred că este posibilă combinarea unor asemenea creații momentane cu verbele simple, dela care se formează, chiar numai prin alăturare, cu *și* între ele.

Toate exemplele date sunt verbe, fiindcă *des-* este un prefix exclusiv verbal. Când îl întâlnim și la alte cuvinte, avem a face cu derivate dela verbele corespunzătoare. Acesta-i cazul lui *dezvăț*, care apare alături de opusul lui, *învăț*, în formula *(tot) învățul are și dezvăț*, consacrată prin tradiție și devenită o adevărată maximă, cu valoare expresivă precisă, datorită iarăși punerii alături și în contrast a celor două substantive care arată noțiuni contradictorii [4].

In ce privește pe *ne-*, constatăm un fenomen foarte interesant din punctul de vedere al formării cuvintelor. Acest prefix se adaugă la substantive și adjective, spre a nega noțiunea exprimată de ele. Deși, în general, subiectele vorbitoare au

---

[1] Bine înțeles, și despre alte ființe socotite atotputernice, grație unor calități neobișnuite: *Că puternici era apostolii... a lega și dezlega* (dintr'un manuscris dela 1669, ap. TIKTIN, s. v. *dezlega*).

[2] Cf. cele spuse în nota 2 dela p. 209.

[3] Iată un exemplu elocvent la Creangă (foarte răspândit, de altfel, în vorbirea populară moldovenească): *In care cămeșă s'a mâniet, într'aceea s'a dezmâniė.*

[4] Cf.: *Ce fac și eu... Invățul are și dezvăț, nu știi dumneata?* (Caragiale).

conştiinţa compunerii, sensul cuvântului format cu *ne-* diferă de al celui simplu nu numai enorm, ci şi altfel decât am aştepta dela valoarea curentă a acestui prefix. Câteodată deosebirea este atât de mare, încât nu mai vedem în ele cuvinte care aparţin la aceeaşi familie, de ex. *voie* şi *nevoie*, *bun* şi *nebun*, *tot* şi *netot*, etc. [1] In consecinţă, numeroase formaţii cu *ne-* pot fi descompuse în prefix şi temă, recăpătându-şi astfel însemnarea originară, care este negarea noţiunii exprimate de cuvântul simplu. A c e a s t ă operaţie dă naştere fenomenului stilistic privitor la *ne-* : după primitiv urmează imediat, fără nicio particulă de legătură, compusul, de fapt tot primitivul, căruia i se pune înainte *ne-*, aşa că ele nu alcătuesc împreună o unitate lexicală propriu zisă, mai ales că prefixul (care, ca funcţiune, este, în realitate, o negaţie, echivalentă cu *nu*) [2] primeşte un accent, tot aşa de puternic ca al substantivului sau adjectivului negat. Vorbirea familiară şi cea populară utilizează foarte des acest procedeu stilistic în momente de nemulţumire, de hotărîre energică, de ameninţare, etc. De pildă : — *Mi-am cerut voie, domnule director, când am ieşit în oraş.* — *V o i e, n e - v o i e, puţin îmi pasă ; vei fi pedepsit*; — *Romanul este foarte bun, încât degeaba îl critici.* — *Bun, n e - b u n, mie nu-mi place* [3]; — *Am făcut tot ce mi-aţi cerut.* — *T o t, n e - t o t, vei fi concediat.*

Se poate spune că orice substantiv şi orice adjectiv sunt apte, teoretic cel puţin, de a fi întrebuinţate potrivit schemei de mai sus, în momente psihologice similare şi cu aceeaşi valoare stilistică [4]. Din limba vorbită procedeul a trecut în cea scrisă, unde-l găsim cât se poate de des : *B e a t, n e - b e a t, te-am văzut la hotel cu filfizonul* (VR, Iulie-Aug. 1935, p. 5) ; *Nu-l mai puteam avea de tată . . . T a t ă, n e - t a t ă, ai înveninat pe un om* (TIKTIN, s. v. *ne-*) ; *Moartea n'alege. T â n ă r, n e - t â n ă r, moartea ia* (ibidem).

Dar nu numai adjectivele şi substantivele pot fi utilizate în chipul acesta. Orice cuvânt, indiferent de specie, se pretează la procedeul stilistic în discuţie. Iată exemple : — *Da' cine sunteţi voi?* — *C i n e, n e - c i n e, nu te lăsăm* (Ins III, 5, p. 203) ; *Care cangrenă? C a r e, n e - c a r e, cangrena* (CL, 22 Aug. 1936, p. 7) ; — . . . *de ce să nu mergem şi noi?* — *D e c e, d e n e - c e, nu voiu să merg* (Caragiale) ; *D i n c e, d i n n e - c e, ştiu că am dat ochii cu moartea* (Br-V) ; — *Amin, bleştesc eu . . .* — *A m i n, n e - a m i n, ştergeţi-vă pe bot despre purcei* (Creangă) ; — *Mersi, intonă corul ipocritelor.* — *M e r s i, n e - m e r s i, asta este* (1907 II, p. 108) ; — *Cum asta, domnule?* — *C u m, n e - c u m, ascultă . . .* (TIKTIN) ; *Ce d a r ş i n e - d a r, frăţioare !* (CSt VI, p. 123 : e vorba de conjuncţia *dar*), etc. [5]

---

[1] Vreau să spun că înţelesul cuvântului format cu *ne-* nu mai este simţit ca negând pe acela al temei (şi nici ca înrudit cu al acesteia). Astfel *(om) nebun* n u însemnează '(om) rău', adică 'om care nu-i bun', etc.

[2] Sau cu *non-* dela cuvinte de felul lui *non-existenţă*, *non-valoare*, etc.

[3] Cf. şi *B u n ă, n e - b u n ă, na-ţi carul şi dă-mi-o* (Creangă); *v o i e, n e - v o i e, auzi ?* (Caragiale).

[4] Indiferent dacă există ori nu compusele corespunzătoare cu *ne-*. Am făcut discuţia pe baza cazurilor în care avem formaţii cu *ne-* alături de primitivele lor, pentru a arăta cum s'a putut ajunge dela valoarea obiectivă a prefixului la cea stilistică (sau, altfel spus, cum a fost posibilă transformarea unui prefix privativ într'o pură negaţie).

[5] Cf. şi exemple în care cuvântul simplu, menţionat mai înainte, nu se repetă: *un n e c i n e v a, un oarecare Mircea* (în revista *Eminescu*, Cernăuţi 1941, p. 16). De adăugat *n e a r t ă a cuvântului* (*ibid.*, p. 6, n. 6: autorul vorbeşte de *Arta cuvântului la Eminescu* a lui D. Caracostea).

Există și cazuri speciale, foarte interesante, tocmai pentrucă arată cât de răspândită este această formulă. Astfel *ne-* poate sta și înaintea unei construcții sintactice : *In biserică*, *n e - 'n b i s e r i c ă* (COp III, p. 88, citat din Eminescu). Altădată apare un compus oarecare cu *ne-*, indiferent dacă a fost sau nu deja amintit, urmat de *nimic*, iar acesta precedat de *ne-* : *Cine vine la noi — și vin mulți, n e c h e m a ț i, n e n i m i c* (TIKTIN), adică 'vin o mulțime de oameni, care nu sunt nici chemați, nici altfel (= nici invitați, nici aduși de prietenii noștri, etc.)'. Un adevărat... cumul de negații reprezintă această formulă, atât de frecventă în limba vorbită.

§ 3. O ultimă grupă de fenomene stilistice în legătură cu prefixele este următoarea. Numeroase cuvinte compuse posedă forme duble : cu și fără prefix. Una din ele se bucură de o circulație mai largă, iar cealaltă, grație tocmai rarității ei, este mai expresivă și poate avea, deci, valoare stilistică. Așa dar, teoretic, și forma prefixată și cea neprefixată sunt apte de a fi utilizate stilistic, ceea ce însemnează că nuanța afectivă nu vine numaidecât dela prefix, deși, atunci când există, el poate contribui la crearea sau creșterea expresivității. Intră în această categorie *în-*, *o-*, *s-* (*z-*).

Cu privire la *în-* este de observat că-l întâlnim la o mare mulțime de compuse (verbale, în primul rând, apoi substantivale, adjectivale, etc., care, de obicei, sunt formate dela verbele corespunzătoare). Din această cauză, și posibilitatea de a fi lăsat la o parte se ivește la acest prefix mult mai des decât la altele. In marea majoritate a cazurilor nu constatăm nicio deosebire semantică între varianta prefixată și cea neprefixată. De multe ori o asemenea deosebire există totuși. Pe noi ne interesează numai prima ipoteză : cele două forme să aibă exact același înțeles, și una să conțină, eventual, o nuanță stilistică pe care să n'o găsim la cealaltă. Cred că aproape totdeauna varianta fără prefix este mai expresivă, și aceasta, pentrucă legătura etimologică dintre temă și cuvântul dela baza ei este mai clară decât la varianta cu prefix. Să se compare *îmbârligat — bârligat*, *îmboldi — boldi*, *îmbrânci — brânci*, *împodobi — podobi*, *împușca — pușca*, *încârjoiat — cârjoiat*, *încârligat — cârligat*, *încinge — cinge*, *încunjura — cunjura*, *îndemna — demna*, *înjumătăți — jumătăți*, *înjunghia — junghia*, *înmărmuri — mărmuri*, *întocmi — tocmi* [1], *învălmăși — vălmăși* [2], *învrăjbi — vrăjbi*, *înzdrăveni — zdrăveni*, etc.

Unele din exemplele acestea nu posedă o temă reală pentru conștiința subiectului vorbitor. Vreau să spun că legătura etimologică de care pomeneam nu se poate face, fiindcă cuvântul simplu, dela care s'a format cel compus, n'are existență în limba noastră. Așa stau lucrurile cu *îmbârligat*, *încinge*, *încunjura*, *îndemna*, *întocmi*, *învălmăși*. Și totuși ele sunt deopotrivă de expresive ca și celelalte. Explicațiile care se pot da diferă dela un caz la altul. O explicație generală, dar nu tocmai convingătoare, ar fi analogia cu compusele dela teme cunoscute : conștiința sau impresia că formele fără *în-* dela *îmboldi*, *încârligat*, etc. au o expresivitate mai mare face ca și variantele fără prefix ale compuselor cu teme necunoscute să fie simțite la fel. Intervin însă, pentru fiecare din ele, diverși factori care contribue la crearea valorii stilistice a formelor neprefixate. Astfel unele au caracter dialectal, deci 'anormal' (în raport cu limba comună), altele sunt arhaice, prin

[1] Forma neprefixată are obișnuit sensul de 'a angaja (un om de serviciu), a comanda (haine, ghete, etc.)'. Dar nu la acest sens mă gândesc eu aici.

[2] Tot așa cuvintele aparținând acestei familii (*vălmășag*, etc.). Observația este valabilă pentru toate exemplele care au o familie de cuvinte.

urmare tot 'neregulate' din punctul de vedere al vorbirii actuale. Şi aspectul regional şi cel arhaic pot da naştere nuanţei stilistice, graţie împrejurării că formele respective sunt mai rar utilizate decât celelalte (iar acestea, din cauza mai desei lor întrebuinţări, par şterse, banale). Dialectale sunt *boldi*, *brânci*, *puşca*, etc., arhaice *cinge*, *cunjura*, *podobi*, etc. Când ambele forme sunt comune şi actuale, aşa dar lipsite (pentru conştiinţa subiectului vorbitor) de caracter dialectal sau arhaic, cea mai rară, adică mai puţin răspândită, poate avea valoare stilistică prin însuşi acest fapt[1]. Pentru alte detalii, v. IORGU IORDAN, *Compuse româneşti cu în-* (*Buletinul Philippide* III, 57 urm.).

Prefixul *o-* se întâlneşte la foarte puţine compuse. De altfel toate sunt împrumuturi (slave), aşa că, chiar când, ca în cazurile care ne interesează aici, dela unul şi acelaşi cuvânt avem o formă cu *o-* şi alta fără *o-*, nu simţim în acest adaos un prefix : *ocârmui* (cu derivatele *ocârmuitor*, *ocârmuire*), *osfinţit* (cf., mai ales, formula consacrată în titluri bisericeşti *preaosfinţitul*. . .), *oscârbi*, *osfeştanie*. Toate posedă şi variante fără *o-*, mult mai des (poate singurele) întrebuinţate astăzi. La primele două, formele cu *o-* au caracter arhaic şi de aceea pot căpăta o anumită semnificaţie, ca orice element lingvistic aparţinând unei epoci trecute. Valoarea lor stilistică este, cred, căutată, adică produsul voinţei subiectului vorbitor, aşa că intră mai mult în domeniul stilisticii estetice. Chiar *osfinţi* din limbajul bisericesc actual îşi datoreşte, în bună parte, întrebuinţarea lui, destul de frecventă, tot h o t ă r î r i i unui grup de oameni (membrii clerului) de a se conforma tradiţiei. Nu este exclus totuşi ca, în anumite condiţii, ambele cuvinte să capete o nuanţă stilistică de felul celei care ne preocupă pe noi [2]. Cu *osfinţi* trebue pus alături *osfeştanie*, şi el termen religios. Singura deosebire dintre ele constă în apariţia mult mai rară a acestuia din urmă, nu numai în limba comună (despre care nu sunt sigur însă că-l cunoaşte), ci şi în cea bisericească. Cât priveşte pe *oscârbi*, TIKTIN, s. v. *scârbi*, îl găseşte atestat numai în textele veacurilor XVI şi XVII, unde prezenţa lui se datoreşte, fără îndoială, influenţei originalelor slave, pe care Românii le traduceau în limba lor maternă sau le foloseau la serviciul divin. De altfel şi varianta *scârbi*, singura cunoscută astăzi, are origine tot slavă (în realitate este vorba de u n cuvânt cu două aspecte).

Cel mai interesant din punct de vedere stilistic este prefixul *s-*, pe care-l întâlnim, obişnuit, la verbe şi la substantive. Unele formaţii sunt onomatopeice. La acestea varianta prefixată este mai expresivă, din cauză că *s-* (*z-*) contribue la intensificarea sensaţiei acustice : sgomotul imitat de cuvântul onomatopeic pare mai amplu, mai plin de rezonanţă, graţie prezenţei unui sunet în plus, care-i şi spirantă, adică 'durativ'. Să se compare *zdrăngăni* şi varianta lui, *drăngăni*. Alături de acest cuvânt, care este sigur onomatopeic, putem pune pe *zgrepţăna* (faţă de *grepţăna*), *zvârcoli* (— *vârcoli*), *zvârlugă* (— *vârlugă*), cu etimologie mai mult ori mai puţin neclară şi despre care suntem îndreptăţiţi să afirmăm că, indiferent de origine, au un caracter imitativ foarte precis. Acest caracter este

---

[1] Deoarece 'raritatea' este în funcţiune de impresie personală, urmează că pentru unii Români poate părea mai rară forma cu prefix, pentru alţii, cea fără prefix, după situaţia din vorbirea cu care sunt deprinşi prin proprie experienţă, precum şi subt influenţa lecturilor, studiilor, etc.

[2] *Ocârmui* are, în limba veche, şi varianta *otcârmui*, care trebue să fie cea originară (cf. TIKTIN, s. v. *ocârmui*).

mai vizibil la formele cu *z*- decât la celelalte, chiar dacă nu-i vorba de imitarea unui sgomot propriu zis.

Dela cazuri ca acestea s'a creat un fel de obişnuinţă fonetică, potrivit căreia chiar la cuvinte neimitative varianta cu prefix pare mai expresivă şi de aceea-i preferată, când simţim nevoia unor termeni având această calitate. De pildă: *zbiciui* alături de *biciui*, *zdreanţă* — *treanţă*, *zgârbaciu* — *gârbaciu*, *zglăvoacă* — *glăvoacă*, *zvântură* — *vântură*. Observăm că şi aceste cuvinte au caracter imitativ, ceea ce se datoreşte, cred, simbolismului fonetic, la producerea căruia un rol important joacă *z*- (combinat, fireşte, cu sunetele imediat următoare, toate consoane). Prezenţa prefixului, oricare i-ar fi aspectul fonetic, face ca cuvântul să fie mai expresiv, deci să aibă valoare stilistică, indiferent dacă forma prefixată se bucură de o răspândire mult mai largă (de ex. *scărmăna* în comparaţie cu *cărmăna*, existent prin Transilvania).

Conştiinţa că *s*- (*z*-) măreşte expresivitatea provoacă uneori apariţia acestui prefix fără nicio justificare etimologică. Aşa stau lucrurile cu *smăcina*, variantă a lui *măcina*: prezenţa lui *s*- ajută la intensificarea acţiunii (măcinatul, adică s f ă r â m a r e a grăunţelor, pare că-i mai intens, că se produce cu mai mare energie şi eficacitate). Aceeaşi situaţie are *sfărâma* faţă de *fărâma*, de care diferă întocmai ca *smăcina* de *măcina*. Aceste verbe merg împreună şi din punctul de vedere al sensului propriu zis: ele sunt aproape sinonime, în orice caz foarte înrudite ca valoare semantică. Aşa se explică existenţa, la amândouă, a formelor cu -*s* [1].

Şi mai elocvent pledează în sprijinul afirmaţiilor mele faptul că la cuvinte compuse cu *iz*- se poate naşte, prin dispariţia lui *i*-, o variantă cu *z*-, care este mai expresivă decât cealaltă (sau este expresivă, pe când cealaltă nu). De pildă *zbucni*, rezultat din *izbucni*. Şi se înţelege pentru ce. Forma întreagă începe cu o vocală, sunet la pronunţarea căruia organele articulatoare stau departe unele de altele, şi de aceea nu se produce niciun sgomot. Dimpotrivă, varianta fără *i*- are drept sunet iniţial pe *z*-, spirantă sau fricativă, care se articulează cu organele foarte apropiate, aşa că aerul, ieşind din gură, produce un sgomot prelungit. La aceste cuvinte, care se află cam în aceeaşi situaţie, deosebirea dintre cele două variante e mai puţin clară, probabil din cauza înţelesului. Astfel *Dicţ. Acad.* înregistrează pe *izbici* alături de *zbici* (cu etimologie, după TIKTIN, s. v. *zbici*, necunoscută, totuşi putem fi aproape siguri că forma originară este cea cu *iz*-, căci cuvântul pare a fi slav), *zgoni* al. de *izgoni* şi *zgorît* al. de *izgorît* (despre cereale, făină etc., când se «aprind», din cauza căldurii) [2].

---

[1] Iată şi câteva exemple găsite la Creangă: ...*s m â r ţ o a g e l e lui de cai erau vlăguiţi din cale-afară*; *Vede-un băiet, ce se s c ă ţ ă r a pe stâlpul porţii, de teama câinilor*; ...*ca să-ţi s m o m e a s c ă pe nevasta d-tale şi să ţi-o aducă acolo*. Cf. şi *Apoi z b ă t u r ă cu amnarele în cremene* (IA, p. 172—173).

[2] Un studiu asupra prefixului italienesc *s*-, interesant însă şi pentru limba noastră, a publicat G. DEVOTO în *Mélanges de linguistique offerts à Charles Bally*, Genève 1939, p. 263 urm.

CAP. X: COMPUSE

Pentru a termina discuția faptelor stilistice aparținând la domeniul formării cuvintelor [1], rămâne să mă ocup de c u v i n t e l e c o m p u s e. Este vorba de 'compuneri' propriu zise, cărora toți specialiștii, fără deosebire, le spun astfel: creații lingvistice la alcătuirea cărora participă două sau mai multe cuvinte, nu un cuvânt și un prefix, ca la cele studiate în capitolul precedent. După cum derivatele și formațiile prefixate n'au toate, nici totdeauna valoare stilistică, la fel cuvintele compuse nu pot fi cercetate decât parțial din acest punct de vedere, fiindcă numai unele, probabil cele mai puține, circulă în vorbirea cu adevărat afectivă.

§ 1. O categorie de compuse a căror semnificație stilistică este neîndoielnică o alcătuesc cuvintele formate dintr'un v e r b și un s u b s t a n t i v: *pierde-vară*, *târâe-brâu*, *gură-cască*, *papă-lapte*, etc. La toate apare foarte lămurit nuanța afectivă de nemulțumire, dispreț, batjocură, satiră. Așa se explică de ce sunt ori pot fi simțite ca nume proprii. Sigur este că unele există cel puțin ca porecle. Echivalentele lor obișnuite sunt adjectivele, sau, cu termenul utilizat în stilistica estetică, epitetele. (In fond, am afirmat același lucru, când le-am socotit drept porecle.) Căci ele caracterizează într'adevăr un individ prin ce are el mai specific, mai propriu. Urmarea acestei situații este că astfel de cuvinte compuse merg, din punct de vedere gramatical, cu adjectivele, în sensul că pot avea grade de comparație: *X. este m a i t â r â e - b r â u decât Y.*; *A. e g r o z a v d e p a p ă- l a p t e*, etc. Afară de asta, ele apar în propoziții exclamative (iarăși la fel cu epitetele de toate speciile): *Ce mai p i e r d e - v a r ă e și cutare!*; *Incă n'am văzut u n g u r ă - c a s c ă mai cumplit decât N.!*, etc.

Expresivitatea și valoarea afectivă a acestor formații vin, evident, dela îmbinarea celor două elemente alcătuitoare. Este drept că și fiecare din ele are, luat aparte, un înțeles care se pretează la nuanțe stilistice. Lucrul e clar mai ales pentru *târâe-brâu*, *gură-cască*, *papă-lapte*, ale căror verbe sunt oarecum prin ele înseși expresive (cf. în special ultimul, unde figurează un verb întrebuințat, obișnuit, despre copii și numai în glumă despre oameni mai în vârstă). Dar singure, nici verbul,

---

[1] Cu privire la prefixe ar fi și alte lucruri de relevat, cum nici nu se poate altfel. In special merită atenție unele neologisme, afară de cele discutate aici, de pildă *ex-*, apoi, și mai ales, lupta dintre prefixele asemănătoare (ca sunete și ca sens) în vorbirea oamenilor inculți: *dezvorța* (Caragiale) pentru *divorța*, *subține* în loc de *susține*, etc. Humoriștii utilizează stilistic asemenea cazuri. Câteva indicații se pot găsi în *Limba română actuală*, p. 195—196 și 210.

nici substantivul n'ar putea produce impresia pe care o produc împreună. Urmează că principalul izvor al valorii lor afective este combinarea elementelor constitutive, ceea ce, spus altfel, însemnează că avem, în fond, un fapt sintactic (așa cum sunt toate acelea la care intervine gruparea a două ori mai multe cuvinte potrivit normelor gramaticale). Mai mult decât atâta. Formațiile acestea sunt, la origine, propoziții adevărate, alcătuite dintr'un predicat verbal însoțit de un obiect direct. Nimeni însă nu le mai simte astfel, dovadă asimilarea lor cu poreclele și cu adjectivele.

Profit de prilej, spre a discuta o chestie strict gramaticală, dar nu complet străină de preocupările noastre. Trebue precizat mai întâiu că și alte idiome romanice cunosc formații analoage. De aceea s'a pus de mult întrebarea, dacă verbul din *pierde-vară*, etc. și din construcțiile similare ale limbilor surori stă la indicativ (pers. III) sau la imperativ (pers. II). Sentimentul Românilor (probabil și al Francezilor, Italienilor, etc.) este că au a face cu indicativul. Totuși lingviștii au susținut și dovedit că-i vorba de imperativ. Bazat pe cercetările predecesorilor, W. Meyer-Lübke, *Gramm. der roman. Sprachen* II, p. 580 urm. afirmă că hotărîtoare (în favoarea imperativului) este n u forma verbului, identică la ambele moduri, ci evoluția istorică a formulei, care dovedește că înțelesul nu poate fi decât imperativ. Astfel de cuvinte compuse se găsesc, pentru Franța și Italia, încă din sec. IX, în documentele latinești, mai întâiu ca nume de locuri și porecle : *terra de Cantalupis, casalis in Tenegaudia*, etc. Cu vremea ele se înmulțesc, și ajung să se combine, în chipul acesta, tot felul de substantive, de asemenea se extinde formația dincolo de cadrul ei inițial, căci încep să apară și nume de agent (lat. *curator febrium* este tradus, în sec. XI, prin frc. *curefievre*), apoi diverse alte categorii substantivale. In același timp s'a produs și o modificare semantică : locul persoanei care săvârșea acțiunea exprimată de verb l-a luat obiectul, fenomen care se întâlnește și la derivarea cu sufixe, numai că în cazul de față proporțiile lui sunt mult mai mari. Și aceasta, din cauză că verbul n'a mai fost simțit ca imperativ, ci ca o simplă temă verbală : pentru conștiința subiectelor vorbitoare el arăta numai acțiunea, fără nicio referință de natură modală, temporală, etc.

In sprijinul acestei explicații se poate aduce și un argument morfologic. In graiurile franco-provensale din cantonul elvețian Valais, forma pers. II sing. a imperativului se deosebește de pers. III sing. a indicativului (prima sună *tsãnta* < lat. *canta*, a doua *tsãntè* < lat. *cantat*), și în formațiile de care ne ocupăm aici apare forma cu *-a*, adică imperativul [1].

Deoarece m'am oprit la partea gramaticală a problemei, trebue remarcat că atât la noi, cât și în celelalte limbi romanice, substantivul care determină verbul este nearticulat : *papă-lapte, pierde-vară*, etc. (nu *papă-laptele, pierde-vara*, etc., cum ar fi, poate, mai logic, cel puțin în unele cazuri). Cred că punctul de plecare

[1] In același sens pledează și constatările făcute în capit. V, § 8, unde am studiat înlocuirea indicativului prin imperativ. Dacă astfel de formații sunt așa de expresive (v. mai încolo), faptul se datorește (adică s'a datorit, la început, când conștiința despre forma imperativă a verbului era încă vie), cu siguranță, și dramatismului acestui ultim mod, așa cum l-am descris la locul amintit. Nu-i greu să ne imaginăm apariția pers. II a imperativului în cursul povestirii, începută și continuată o bucată de vreme cu verbul la pers. III a indicativului: '...se ia mânios după dânsul, și strâmbă (tu !) lemne, sfarmă piatră, până ce-și potolește mânia'. Cf. și următorul pasaj din Creangă (citat deja la p. 159): *Și astăzi împușcă-i porcii; mâne vacile și boii; ...în altă zi ie-i oile dinapoi cu grămada și du-le la curte...*

pentru apariția formei fără articol este de căutat în exemple de felul lui *papă-lapte*, unde substantivul exprimă o noțiune materială și colectivă, adică o noțiune al cărei nume se pretează la o asemenea întrebuințare : lipsa articolului îi dă un caracter nelămurit, care corespunde nevoilor și intențiilor subiectului vorbitor. *Papă-lapte* indică pe cineva care mănâncă l a p t e, nu alte lucruri, laptele ca atare (indiferent de felul lui, de cantitate, etc.), nu un anumit lapte, cunoscut de mai înainte. Dela exemple ca acesta uzul s'a răspândit la toate celelalte, unde foarte des avem impresia că ar trebui să stea forma articulată a substantivului. Să se compare, de ex., *târâe-brâu*, la care nu poate fi vorba de târâit un brâu oarecare, ci numai brâul individului în discuție. Tot așa *pierde-vară* ne trimete la un om care-și pierde, lenevind, vara lui sau o anumită vară, deși aici lipsa articolului pare mai puțin curioasă, căci *vară* are mai de grabă înțelesul de 'timp, vreme', adică de 'timp bun pentru muncă', decât pe acela obișnuit de 'anotimp'.

Unele compuse din această categorie n'au nuanța ironică sau batjocoritoare pe care o constatăm la cele deja pomenite. Acesta-i cazul numelui unor personaje legendare ca *Sfarâmă-piatră*, *Strâmbă-lemne*, etc. Dacă valoarea pur afectivă le lipsește, ele posedă totuși o mare expresivitate, datorită, între altele, faptului că sunt produsul combinării a două cuvinte dintre care cel puțin unul este sau poate fi expresiv prin conținutul lui semantic. De altmintrelea, chiar în ipoteza că situația s'ar prezenta diferit, asemenea formații încă ar avea expresivitate, fiindcă, pe baza compuselor la care unul din elementele alcătuitoare, eventual amândouă sunt expresive, s'a creat o obișnuință a conștiinței noastre lingvistice cu acest mijloc de 'compunere' : procedeul însuși a devenit expresiv, indiferent aproape de cuvintele care se combină. Dar mai este ceva. Toate compusele de felul celor menționate trezesc imagini, adesea foarte vii, în mintea noastră : acțiunea exprimată de verb se transmite asupra unui obiect concret sau cel puțin cunoscut, așa că ne putem reprezenta, fără vreo sforțare deosebită, situația reală, aș putea spune scena menită să înfățișeze personajul respectiv. A i c i trebue căutat, în primul rând, izvorul marii expresivități a acestor formații.

Am afirmat că *târâe-brâu*, *pierde-vară* și alte compuse asemănătoare fac impresia unor nume de persoană, mai exact a unor porecle, căci ele caracterizează un individ prin trăsătura lui psihologică, eventual fizică, predominantă și totodată conțin o nuanță satirică foarte precisă. Antroponimia noastră este bogată în numiri de soiul acesta, care, prin natura lor, ocupă un loc mojlociu între *târâe-brâu* etc., simțite ca epitete propriu zise, deci mai de grabă nume apelative, și *Strâmbă-lemne*, etc., adevărate nume proprii (indiferent dacă posesorii lor sunt ființe reale sau nu). De ex. : *Beli-vacă* (< *beli*), *Cacă-frică*, *Frige-vacă*, *Linge-blide*, *Rade-oală*, etc., toate porecle, la origine, dar, ca atâtea altele, devenite, cu vremea, patronimice [1].

Ar mai fi ceva de spus despre ordinea în care stau unul față de altul elementele alcătuitoare ale acestor formații. Aproape toate au verbul urmat de substantiv. Așa dar topica obișnuită, adică obiectivă, a limbii noastre, potrivit căreia elementul cunoscut ('determinatul') precede pe cel nou, necunoscut ('determinantul' sau

---

[1] Multe au în prima lor parte un verb care arată anumite funcțiuni organice. Nu le pot cita aici, și-i păcat, căci sunt expresive în cel mai înalt grad și ar ajuta mai mult decât altele la înțelegerea lucrurilor.

'determinativul'). Printre exemplele invocate mai sus numai unul se abate dela această normă, *gură-cască*, al cărui obiect stă înaintea verbului. Singura explicație pe care o pot da este că avem a face cu o topică stilistică : substantivul a fost simțit de subiectele vorbitoare ca mai important decât verbul, și de aceea s'a produs inversiunea. Va fi intervenit și grija de a înlătura orice neînțelegere din partea ascultătorului, prin enunțarea, încă dela început, a noțiunii care servește de obiect acțiunii verbului. Cu topica gramaticală, o confuzie este posibilă și în alt sens. Fiind un imperativ sau, cel puțin, identic cu imperativul, *cască* ar putea fi simțit ca adresat partenerului, chiar dacă forma nearticulată a substantivului următor pare a înlătura imediat primejdia oricărei greșeli de interpretare. Să se compare și *noapte bună* față de *bună dimineața*, *bună ziua* și *bună seara* [1].

In vorbirea familiară circulă și alte formații de acest soiu. Astfel la Buzău se zice *papă-tot* despre cineva care mănâncă mult. Nu pot preciza dacă circulația ei este generală sau limitată la anumite cercuri. Se caracterizează prin lipsa intenției satirice propriu zise. In schimb, are o nuanță ironică, amestecată cu simpatie față de cel căruia îi este adresată. Mai ales copiilor li se spune așa de către părinți și alți membri ai familiei. Adulții capătă acest epitet numai când sunt tratați ca copii.

Cu *pierde-vară*, etc. merg, din punctul de vedere al formației și al valorii stilistice, *târâe-vătraiu* 'polițist' (Thur, p. 137) [2], *vântură-lume*, *vântură-țară*, *zgârie-brânză*. Ultimul este extrem de răspândit în vorbirea moldovenească. L-am citat deja, cu alt prilej, din Creangă, la care mai găsim, afară de *vântură-țară*, pe *lă-mă*, *mamă* (*Ș'apoi măritată de curând după un văduoiu bătrân ș'un « l ă - m ă, m a m ă »*. . .), deosebit, în multe privinți, de celelalte, dar interesant prin aspectul imperativ neîndoielnic al verbului. Acest compus arată bine cum pot lua naștere sintagme de felul celor aici în discuție : povestitorul se transpune în situația exterioară și psihologică a « eroului » și, drept urmare, își însușește modul de a vorbi al acestuia (cu verbul la imperativ). Se poate adăuga și *fluieră-vânt*, iarăși frecvent în vorbirea familiară și populară. Din capul locului această izolare trebue să fi sunat *fluieră 'n vânt*, cel puțin așa cer semantica și sintaxa (' om care nu face nimic și, ca să nu stea . . . chiar degeaba, fluieră în vânt, adică în aer'). Aspectul ei actual s'a născut subt influența compuselor menționate mai sus, ceea ce s'a putut întâmpla cu atât mai ușor, cu cât pronunțarea lui *'n* se reduce, de fapt, la nazalizarea lui *-ă* precedent (iar deosebirea dintre un *ă* bucal și unul nazal este ca și neexistentă, în vorbirea mai puțin îngrijită, cum este, obișnuit, cea familiară și populară).

§ 2. Limba noastră cunoaște și alte forme de compunere, care prezintă interes stilistic. Avem, mai întâiu, cuvinte compuse la constituirea cărora participă tot un v e r b, dar urmat de un p r o n u m e, de pildă *te miri ce*. Deși elementele alcătuitoare ale unei astfel de construcții par a fi percepute fiecare aparte (această impresie se datorește, într'o largă măsură, și faptului că în scris nu punem nici măcar liniuța de despărțire între ele), este sigur că pentru conștiința subiectului vorbitor ele constitue o u n i t a t e (semantică) ; de aceea trebue să considerăm

---

[1] Se spune, mai rar însă, și *cască-gură*, probabil subt influența celorlalte compuse, la care verbul stă înainta substantivului.

[2] Eu l-am auzit, poate îl voiu fi și găsit în scris, cu sensul de 'ofițer' (sabia este numită, disprețuitor, *vătraiu*, și nu numai în legătură cu *a târâi*).

pe *te miri ce* ca un cuvânt compus [1]. Expresivitatea acestei formule este indiscutabilă, căci înțelesul ei ('foarte puțin') se pretează la întrebuințări stilistice : când obținem ceva într'o cantitate mai mică decât dorim, suntem nemulțumiți și din această cauză exagerăm în minus, până la ultima limită, aprecierea noastră. In astfel de împrejurări *te miri ce* este adesea urmat de *și mai nimic*, menit să-l întărească tautologic. De pildă : *Eu aveam nevoie de-o mulțime de bani și el mi-a împrumutat t e m i r i c e ș i m a i n i m i c*, adică 'mi-a împrumutat o sumă atât de mică, încât (trebue să) te miri de ea, fiind aproape egală cu zero' (*mai* dinaintea lui *nimic* însemnează 'aproape, cam') [2].

Se pot combina și d o u ă s u b s t a n t i v e, spre a da naștere unui cuvânt compus : *Statu-palmă*, *Barba-cot*, nume de personaje fantastice din poveștile noastre (cf. mai sus *Sfarâmă-piatră*, *Strâmbă-lemne*). Ultimul sună, cred, mai des *Barbă-cot*, cu forma nearticulată a primului substantiv. Din capul locului trebue să se fi spus însă *Barba-cot* (A. PHILIPPIDE, *Principii de istoria limbii*, p. 96 îl citează numai subt acest aspect). Dovadă celălalt exemplu, construit exact în acelaș mod și unde primul substantiv apare totdeauna cu forma articulată. Afară de asta, legătura sintactică dintre ambele substantive cere prezența articolului. Intr'adevăr, unul este subiectul, al doilea predicatul unei propoziții căreia îi lipsește copula : *Statu-palmă* însemnează 'statul (= statura) [personajului în chestie] este [de o] palmă', *Barba-cot* 'barba [celui despre care se vorbește] este [de un] cot' [3]. Inlocuirea formei articulate prin cea nearticulată se datorește, probabil, unei analize greșite a construcției : *barba-cot* a început să fie simțit de unii Români ca egal n u cu 'barba lui e de un cot', ci cu '(el) are (o) barbă de un cot'. Expresivitatea ambelor formule este mare și pentru motivele arătate la compusele de până aici, dar și grație modului cum se leagă elementele lor alcătuitoare. In privința sensului se vede ușor că avem o propoziție. Totuși, ca expresie gramaticală, nu poate fi vorba de o adevărată propoziție, căci lipsesc copula și alte cuvinte de legătură. Ne găsim, așa dar, în fața unei construcții sintactice reduse la minimum, în care figurează numai termenii absolut necesari pentru exprimarea noțiunilor respective. Și se știe că, mai cu seamă în momente psihologice colorate afectiv, scurtarea vorbei, cum se spune curent, adică laconismul expresiei (brevilocvența, brahilogia), satisface mai bine nevoile sufletești ale subiectului vorbitor.

Două substantive se pot lega și cu ajutorul unei prepoziții (în această ipoteză raportul sintactic dintre ele diferă de cel arătat la *Statu-palmă*, etc.). Astfel despre un om lacom, care mănâncă mult și nu se mai satură, se spune *sac fără fund* (formula are și alte accepții figurate, se întrebuințează, de pildă, la adresa

---

[1] Interesează doar, înainte de toate, dacă nu exclusiv, sensul : din moment ce acesta este unic, întocmai ca al unui singur cuvânt, avem dreptul să vedem, în formula respectivă, tot un cuvânt, evident compus, fiindcă-i alcătuit din mai multe elemente lingvistice. Numai pentru « formarea cuvintelor », adică pentru diviziunile și subdiviziunile disciplinei noastre, care sunt oarecum artificiale, întru cât limba nu le cunoaște, este necesară precizarea că-i vorba de un cuvânt c o m p u s.

[2] In capitolul despre adverb am dat două exemple din Creangă.

[3] De altmintrelea avem a face cu una și aceeași ființă legendară, nu cu două, deși în unele basme i se spune când numai *Statu-palmă*, când numai *Barba-cot*. Este posibil ca, din pricina descompunerii numelui, care va fi fost provocată de lungimea prea mare a formei lui originare, să se fi crezând, prin unele locuri, că-i vorba de două personaje diferite.

oamenilor lacomi de avere). Şi acesta este un cuvânt compus, pentru acelaşi motiv ca *Statu-palmă*, etc. (simţim că avem o singură noţiune). Expresivitatea lui este foarte mare, datorită, în special, imaginii pe care o trezeşte în mintea noastră : un sac cu două guri în loc de una, deschis, adică, la ambele capete, şi care, din această cauză, nu se umple niciodată, oricât grâu, orz, etc. ai turna în el. De asemenea trebue citat aici *tal(g)er cu două feţe*, al cărui ultim substantiv are înaintea lui un numeral. Deşi mai complicată decât compunerea precedentă, această formulă exprimă tot o singură noţiune. Şi ea face, exact la fel cu *sac fără fund*, să intre în acţiune fantazia noastră : nu numai înţelegem că-i vorba de un om prefăcut, ci totodată ne imaginăm o farfurie în care putem pune mâncare şi pe o parte şi pe cealaltă. Aşa se explică naşterea anecdotei istorisită de Anton Pann, *Povestea vorbei* (subt titlul *Talerul*), unde un astfel de blid este prezentat ca o realitate materială (« taler rudăresc, cu două feţe, prostesc »).

Substantivele se pot combina şi cu adjective, ceea ce corespunde perfect raporturilor sintactice dintre aceste părţi de vorbire : a doua serveşte ca atribut pe lângă prima. Să vedem câteva exemple.

Coate-goale (despre un om sărac). Exprimă dispreţ, care poate merge până la cea mai crâncenă batjocură, având la bază indignarea, ca în celebrul pasaj din « O noapte furtunoasă », unde Jupân Dumitrache prezintă, ca să zic aşa, pe Rică Venturiano : imaginea porneşte dela aspectul unui om îmbrăcat prost, căruia i se văd coatele prin hainele rupte. Apare sau va fi apărut, mai întâiu, exclusiv în vorbirea orăşenilor, nu şi a ţăranilor, pentru care haina ruptă în coate este un fapt mai puţin cunoscut. Căci obişnuit funcţionarii, care scriu mereu la birou, apoi şcolarii, studenţii, etc. îşi uzează în acest chip mânecile.

Maţe-fripte, sinonim afectiv al precedentului (îl întrebuinţează tot Jupân Dumitrache la adresa aceluiaşi Rică). De astădată se ivesc dificultăţi la precizarea punctului de plecare. Este vorba, probabil, de intestinele goale, deci uscate, sau, mai expresiv, 'fripte', ale omului nemâncat. Deşi o constatare . . . la faţa locului nu se poate face, simţim că metafora este foarte plastică, graţie şi imaginii intestinelor de porc, etc., deşertate de conţinutul lor şi uscate, spre a servi la prepararea cârnaţilor. O confirmare indirectă a acestei explicaţii ne-o oferă unele expresii aparţinând aceluiaşi domeniu de activitate. Astfel ghiorăitul maţelor însemnează foame, de aici *ghiorlan* 'mâncău, găman'.

Maţe-pestriţe : formulă răspândită atât în vorbirea familiară a orăşenilor, cât şi în cea populară. Explicarea ei este şi mai grea decât a precedentei [1]. Se spune şi *pestriţ(ă) la maţe*, ca în pasajul bine cunoscut din « Dănilă Prepeleac ». TIKTIN traduce pe *pestriţ* şi prin 'tückisch, falsch', aşa dar 'rău, viclean, prefăcut', dând exemple din Eminescu (*inimă pestriţă*) şi din Cantemir (*cât de pestriţ şi vărgat grăieşte !*). Ar urma atunci că punctul de plecare pentru *maţe-pestriţe* trebue căutat în accepţia figurată a adjectivului. Dar cum s'a ajuns la această accepţie, care-i tot stilistică, adică afectivă ? Colorile multiple ale feţei, existând în acelaşi timp sau rând pe rând, constitue un indiciu de nesinceritate, deci şi de răutate, căci oamenii nesinceri sunt socotiţi, în general, ca răi. Să se compare *a schimba feţe feţe* despre cineva 'prins cu mâţa în sac', adică în flagrant delict de minciună,

[1] De altfel sensul însuşi variază, se pare, după regiuni. Eu o simt ca sinonimă (fie şi aproximativ) cu (*foarte*) *zgârcit*, pe când editorii lui Creangă o explică prin 'răutăcios'.

înșelăciune, etc., precum și sinonimul *a se fâstâci* 'a se face (la față) ca fâstâcul', așa dar verde-galben (poate și cu alte nuanțe). Dela comparații ca acestea procedeul s'a întins mai departe, la alte organe ale corpului omenesc. *Mațe-pestrițe*, colorate, deci, în mai multe feluri, ar exprima cel mai înalt grad de nesinceritate și răutate : nu numai fața, care este firesc să aibă când o coloare, când alta, din cauza apariției și dispariției succesive a sângelui, ci chiar și intestinele simt, la un om rău, efectele, de natură... coloristică, ale « accidentelor » produse în circulația sângelui.

Se zice și *mațe-albastre*, formulă care poate fi o 'traducere', adică o derivație sinonimică a lui *mațe-pestrițe* (procedeu de îmbogățire și înnoire a vocabularului afectiv, foarte des utilizat, mai ales în argot-uri). Dar tot atât de bine ar putea fi *mațe-pestrițe* el însuși derivat dela *mațe-albastre*. Este greu de decis într'un sens ori în altul. Adj. *albastru* se bucură, mai ales astăzi, de o foarte largă răspândire în vorbirea unor anumite grupuri sociale. E un termen argotic, pe care îl folosesc însă tot felul de oameni, chiar în scris. Pentru a căpăta valoarea semantică aici în discuție ('defavorabil, primejdios, rău'), *albastru* a trebuit, cred, să devie mai întâiu sinonim (sau aproape) cu *vânăt* (cf. *Sânt Român roș, galben, vânăt C'al meu tricolor*, primele două versuri ale unui cântec patriotic, apoi *pătlăgele albastre* pentru *pătlăgele vinete* în gura multor Români, care nu sunt totdeauna de origine etnică străină). Și *vânăt* însemnează ceva asemănător cu 'rău' : omul fără sânge în obraz este vânăt sau palid-vânăt, și, în cazul când nu-i bolnav, n'are sânge, din cauză că-i slab, iar slăbiciunea, dacă nu-i efectul unei boli, constitue pentru mentalitatea curentă un semn de răutate ; cf. *de-al dracului ce-i nu se îngrașă*, explicație pe care oamenii obișnuiți o dau fenomenului, într'adevăr curios, la prima vedere, că cineva nu se îngrașă, deși mănâncă bine. *Dicț. Acad.*, s. v. *albastru*, nr. 2, scrie : « Fig. *Albastru* e simbolul jelii și al tristeții în expresia : *I n i m ă a l b a s t r ă are omul când e trist, mâhnit, când pe dânsul nu-l mângâe nimic din frumusețile ce-l înconjoară. Doinele sunt cântece de inimă albastră* (Broșteni, în Suceava) ». Și mai departe : « In *Cucule, pasăre-albastră, Ce-mi strigi atât la fereastră?* Hodoș, P. P. 42, pare că *albastru* are sensul figurat de « prevestitor de rele ». După Hasdeu, Etym. Magnum Romaniae 719 sqq. coloarea *albastră* trece de « funestă » în credințele poporului român ». Intre cele două accepții ale adjectivului nostru : 1. 'jalnic, trist' și 2. 'primejdios, rău' nu pare a exista propriu zis o filiație, în sensul că una (și anume ultima) ar proveni din cealaltă [1].

Vorbă lungă (*Acest v o r b ă - l u n g ă, cum îl poreclise bunica, nu obosea niciodată povestind*, VR, 15 Febr. 1934, p. 28) : expresia este clară, întru cât n'are nimic metaforic în ea, cu toate că poate sta alături de celelalte din punctul de vedere al valorii stilistice [2], care izvorăște aproape exclusiv din împreunarea celor două cuvinte, așa dar din faptul însuși al compunerii, cum am avut prilejul să constatăm și la alte exemple dintre cele discutate subt această rubrică.

Bot-gros (fig.) 'om fără rușine, mitocan, nesimțitor, rău-crescut' (*Dicț. Acad.*, s. v. *bot*). In această formulă substantivul este sinonim cu *obraz*, eventual și cu *nas*, așa dar cu diverse părți ale feței omenești care sunt considerate drept simbol al jenei, al pudoarei, etc. (cf. *fără obraz*, *gros de obraz*, *neobrăzat*, etc., apoi *a-și cunoaște lungul nasului*, *a fi de nasul cuiva*, etc). *Bot-gros* se chiamă și o pasăre,

[1] Se pare că această modificare semantică nu constitue o caracteristică specific românească. Cf. frc. *peur bleue* 'frică grozavă', *j'en suis bleu* 'sunt foarte mirat'.

[2] Această valoare este produsul nemulțumirii subiectului vorbitor, întocmai ca la toate exemplele de care mă ocup aici.

căreia i se mai zice *cireșar*. Numirea este, în acest caz, proprie, deoarece pasărea în discuție are, într'adevăr, pliscul gros. Trebue să adaug faptul, interesant în multe privințe, că metafora *bot-gros*, care nu mi se pare prea răspândită, poate fi descompusă în elementele ei alcătuitoare și întrebuințată cu sensul literal, acela de 'bot gros', 'gură groasă, mare, cu buzele proeminente', dar având o nuanță stilistică bine precizată. L-am auzit cu această nouă valoare în vorbirea familiară dela Buzău, unde exprimă totdeauna intenții ironice (fără nicio nuanță de dispreț, dimpotrivă, mai de grabă cu una de simpatie). Nu știu dacă în aceleași cercuri *bot-gros* are și accepția 'fără rușine'. Cred că nu. Căci numai așa este posibilă 'analiza', adică întrebuințarea acestui cuvânt compus cu înțelesurile curente ale fiecăruia din părțile-i componente.

Făt-frumos, numele eroului din poveștile noastre populare, model nu numai de frumuseță, ci și de vitejie, curaj, mărinimie, etc.: toate calitățile pe care ar trebui să le aibă un bărbat ideal sunt reunite în acest personaj imaginar. Formația nu prezintă nimic obscur sau curios, cel mult ar fi de amintit că substantivul are aici aceeași însemnare ca în formula *fătul meu !*, este, deci, sinonimul lui *fiu*, cu o nuanță afectivă însă, care lipsește acestuia și care face ca formula *fătul meu !* să poată fi adresată oricărui tânăr, nu numai unui fiu propriu zis. Semnificație stilistică *Făt-frumos* are exclusiv atunci, când este scos din lumea basmelor și aplicat unei ființe reale, de pe pământ, care se apropie, în mintea noastră, de eroul legendar. Cred că totdeauna valoarea afectivă este ironia, cu nuanțele ei obișnuite, disprețul și batjocura. Subiectul vorbitor presupune că partenerul său, eventual o terță persoană la care se gândește și care-i totdeauna o fată în preajma măritișului, așteaptă să ia de soț un bărbat fără cusur și de aceea refuză pe diverșii pretendenți ce i se prezintă. Nemulțumit de această atitudine, vorbitorul, care, de obicei, este părintele sau o rudă de aproape a fetei, exclamă : *Crezi că are să vie Făt-frumos să te ia ? ; Vrei, poate, să te ceară Făt-frumos ?* In asemenea condiții cuvântul nostru primește și articolul nedefinit (*un*), tocmai pentrucă a încetat de a mai fi nume propriu : *Văd eu că aștepți un Făt-frumos !*

Cărbune-acoperit : se spune despre un om 'ascuns' (nu numaidecât ipocrit), pe care-l credeam așezat, cuminte, etc. și dintr'odată îl vedem altfel, cu gânduri, atitudini și fapte opuse aspectului său exterior și ideilor pe care ni le făcusem despre dânsul. Imaginea, foarte plastică, e clară : când focul e gata să se treacă, cenușa, fiind în cantitate mare, acoperă cărbunii mai rezistenți, care, grație învălișului ocrotitor, stau ascunși, spre a ieși la iveală și a-și recăpăta forța, imediat ce sunt scormoniți. Tot așa omul potolit în aparență, dar stăpânit de sentimente puternice : cum se prezintă un prilej care-i pune în joc pasiunile, el izbucnește, înlătură aspectul aparent al calmului și cumințeniei, pentru a-și arăta adevăratul său suflet.

§ 3. Un caz special, din punctul de vedere al formării cuvintelor, reprezintă compusul *Știrba-Baba-Cloanța*. *Dicț. Acad.* I, 1, p. 400 îl explică prin 'o babă urîtă, dar binevoitoare' (personaj din basmele populare). După simțul meu lingvistic, sensul acesta nu corespunde realității. *Cloanța*, care-i un adevărat nume propriu (*Dicț. Acad.* îl scrie cu majusculă), cum probează determinativul dinaintea lui (cf. *baba Maria*, *baba Ioana*, etc.), este, de fapt, un derivat dela *clonț* 'dinte' [1].

[1] *Dicț. Acad.* I, 2, p. 567 dă acest înțeles nu numai pentru 'dintele mare de câne, de porc sălbatic', ci și pentru 'dintele oamenilor bătrâni' (« cărora le-au căzut cei mai

Baba-Cloanța a fost, cel puțin la origine, o denumire ironică pentru femeile bătrâne fără dinți : tocmai fiindcă nu are dinți, o astfel de bătrână este poreclită așa, adică 'cea cu dinți' sau 'dintele, dințoiul' etc.'. Probă avem epitetul *știrba*, menit să întărească (poate atunci când sensul lui *cloanța* începuse a se șterge și a nu mai fi ușor recunoscut) valoarea expresivă a formulei. Altă dovadă este adaosul, subt formă de vers, care rimează cu construcția întreagă : (*Știrba-Baba-Cloanța*) *roade coteneața* din limbajul copiilor (tot la adresa babelor, dar și la adresa tovarășelor de joc, cărora au început să li se schimbe dinții)[1].

Despre această formație s'ar mai putea discuta, dacă este, într'adevăr, un cuvânt compus sau constă din două unități bine distincte, una adjectivul *știrba*, cealaltă *Baba-Cloanța*. Ultima este sigur o compunere propriu zisă, de felul celor discutate până aici. In ce privește adaosul, nu putem preciza dacă el s'a aglutinat perfect la ceea ce urmează sau a rămas un simplu epitet, așa cum sunt adjectivele în general. Chestia nu prezintă prea mare importanță subt raportul stilistic, deoarece aparține mai mult la formarea cuvintelor. Totuși merită să ne oprim puțin asupra ei. Astfel PHILIPPIDE, *Principii*, p. 98 citează numeroase « idiotisme », cum le spune el, toate având valoare afectivă și fiind alcătuite din mai multe elemente lingvistice : *bun de gură*, *cu două fețe* (echivalentul perfect al lui *taler cu două fețe*, deja discutat), *cu un picior în groapă* (se adaugă, adesea, *și cu unul afară*), *dus de pe lume*, *ieftin la făină* (cu adaosul, foarte frecvent, *și scump la tărâță*), *gros de obraz*, *într'o ureche*, *într'o doagă*, *în doi peri*, *lung de limbă*, *rău de lucru*, *scump la tărâță*, *să-l lipești la rană*, *sărac și curat*, *trecut prin ciur și prin dârmoiu*, *verzi și uscate*. Philippide le pune la un loc cu exemple ca precedentele, de unde ar urma că le consideră și pe ele tot cuvinte compuse. De asemenea discută subt aceeași rubrică numeroase alte construcții similare, pe care nu le mai înșir (v. p. 97—98). Capitolul respectiv poartă titlul « izolare », termen care se potrivește și pentru compunerile propriu zise și pentru ceea ce Philippide numește « idiotisme » : în ambele cazuri avem un fel de aglutinare a elementelor lingvistice care se combină între ele, o legătură foarte strânsă, care duce, sau poate duce, din punct de vedere semantic, la un înțeles unic. Totuși aglutinare adevărată avem numai la cuvintele compuse, nu și la celelalte combinații. Dar este greu, în majoritatea cazurilor, să precizăm când avem a face cu aglutinare propriu zisă și când cu simple sintagme. Decide simțul pentru limbă al fiecăruia dintre noi sau, altfel spus, conștiința noastră lingvistică. PHILIPPIDE, *op. cit.*, p. 90—91 spune următoarele : « Asemenea cuvinte la un loc izolate [grupate, adică, împreună] se numesc c o m p u s e, când din diferitele înțelesuri ale lor rezultă unul singur : *voiu lăuda* are astăzi un singur înțeles, simbolizează adică un singur lucru din natură, *lăudarea*. Când, cu toată schimbarea, cuvintele își păstrează fiecare înțelesul său, n'are loc un cuvânt compus, ci un i d i o t i s m, o z i c ă t o a r e :

---

mulți dinți și le-a rămas câte unul izolat, iar din pricina aceasta pare mai mare decât este într'adevăr »).

[1] *Dicț. Acad.* I, 2, p. 568 înregistrează încă odată pe (*Știrba-*) *Baba-Cloanța*, explicându-l prin « (Mitol. pop.): bătrână vrăjitoare, foarte urîtă și foarte bătrână și rea ». Așa dar, o mare deosebire față de cele spuse în partea I a aceluiași volum. Evident că singură această de-a doua explicație trebue acceptată. (Eu totdeauna am avut și am în minte imaginea unui personaj primejdios, al cărui rol este să sperie nu numai pe copii, ci și pe unii eroi din basme.) Cf. « Povestea porcului » de Creangă, unde *Știrba-Baba-Cloanța* are o mulțime de alte numiri, toate foarte peiorative (*tălpoiu*, *hârcă*, *viespe*.)

fată-mare. In sfârşit la cuvântul compus două lucruri se pot întâmpla : ori înţelesul unic este acel al unuia singur din membrele compusului, ca în *voiu lăuda*, unde înţelesul unic final este acel de *lăudare*, şi atunci celălalt ori celelalte cuvinte devin forme gramaticale (ca în cazul de faţă, unde *voiu* arată numai un raport de timp), ori înţelesul unic rezultă din contopirea diferitelor înţelesuri ale diferitelor membre ale compusului, făcută până la aşa grad, încât nu se mai pot deosebi înţelesurile vechi unul de altul, după cum se poate observa acest lucru la un compus ca *mijloc*, unde nici din înţelesul vechiu al lui *medius*, nici din acel al lui *locus* n'a mai rămas nimic aparte, ci din cele două a rezultat unul singur şi altul totodată ».

PARTEA III

FENOMENE SINTACTICE

Fenomenele stilistice de natură sintactică sunt mult mai numeroase decât cele care aparțin foneticii și morfologiei. Lucrul se explică ușor. Când vorbesc, oamenii recurg obișnuit la grupuri de cuvinte, nu la cuvinte izolate. Urmează că sintaxa, în general, joacă un rol foarte mare în vorbire, indiferent dacă aceasta are caracter afectiv sau intelectual. De altfel am văzut că marea majoritate a faptelor morfologice sunt, în fond, tot sintactice: cazul, modul, timpul, etc. arată raporturile dintre noțiuni, ceea ce însemnează că apariția lor nu-i posibilă decât în sintagme, chiar dacă nu toate membrele acestora capătă expresie lingvistică propriu zisă. Ba încă nici mijloacele fonetice pe care le-am studiat la locul cuvenit nu pot fi utilizate izolat: modificările de sunet, de accent, etc. presupun și ele existența unui grup de cuvinte legate printr'un raport sintactic. Așa dar, vorbirea umană constă din sintagme și trebue considerată totdeauna subt acest aspect, oricare ar fi natura fenomenelor cercetate aparte. In special nu trebue uitat că ea alcătuește o unitate desăvârșită, pe care numai rutina gramaticală și necesitățile practice ale studiului o descompun în elementele-i constitutive.

O clasificare a materialului se impune totuși, oricât de aproximativă sau chiar arbitrară ar fi. Avem, mai întâiu, fenomene sintactice a căror valoare stilistică rezultă din nerespectarea normelor privitoare la construcția frazei (schimbarea topicii, elipsa, repetiția, etc.). Seamănă, aparent, mai mult decât toate celelalte cu faptele studiate în mod obișnuit la sintaxă. Mai ales pe ele se întemeiază lingviștii cari numesc stilistica sintaxă afectivă. Vin apoi acelea la baza cărora se află o imagine (în sens larg), indiferent de orice element pur gramatical, regulat sau neregulat. Acestea sunt mult mai numeroase și joacă în limba vorbită un rol asemănător cu al figurilor de stil din limbajul poetic, căci satisfac nevoile de ordin afectiv și dau vorbirii plasticitate, coloare, adică expresivitate. Le putem spune, cu PHILIPPIDE, *Principii*, p. 91, idiotisme sau, mai puțin propriu, zicători (ori zicale): formule fixe, create oarecum odată pentru totdeauna, care se transmit prin tradiție și se păstrează neschimbate, atât ca aspect formal, cât și ca însemnare. Mai potrivită și mai cuprinzătoare mi se pare numirea izolări[1]: și elementele lor alcătuitoare și ele însești se izolează de restul materialului lingvistic, în sensul că li se aplică un tratament aparte. Sunt tot 'construcții', adică sintagme (de aceea le studiez în acest loc), dar valoarea lor stilistică nu izvorăște din felul cum sunt construite, ci din legătura unor anumite elemente lingvistice. Seamănă mai bine cu cuvintele decât cu grupurile sintactice: la ele interesează exclusiv înțelesul, și acesta este unitar, întocmai ca la un cuvânt unic.

---

[1] Dată tot de Philippide. Cf. și cele spuse la sfârșitul capitolului imediat precedent

Aşa se face că pot fi înlocuite, când există sinonimie, măcar aproximativă, printr'o singură unitate lexicală.

Izolările nu pot fi clasificate după vreo normă lingvistică. Din această pricină le voiu discuta în ordinea alfabetică a cuvântului lor esențial. In schimb, materialul pur sintactic se grupează oarecum dela sine după natura fenomenelor respective.

CAP. I : TOPICA

§ 1. Spre deosebire de alte idiome romanice, în special de franceză, limba noastră uzează de o mare libertate în ce privește ordinea cuvintelor, și aceasta, grație, mai ales, împrejurării că formele gramaticale se deosebesc, în general, foarte clar unele de altele, așa că o confuzie este, de obicei, exclusă și, prin urmare, nu-i necesar să li se arate funcțiunea printr'o anumită așezare, care trebue numaidecât respectată. Cu toate acestea, anumite norme are și topica românească, mai ales în limba vorbită, care li se conformează cu destulă rigoare. Acest fapt, combinat cu libertatea relativ mare a construcției, permite, într'o măsură mai largă decât aiurea, variația menită să deosebească vorbirea intelectuală de cea afectivă.

In termeni generali, putem afirma că ordinea cuvintelor se supune unei singure reguli : elementul cunoscut este urmat de cel necunoscut, așa dar determinatul precede determinantul (sau determinativul). Astfel atributul stă după substantiv, obiectul și complementul după verb. Subiectul și predicatul sunt independente unul de altul, dar raportul dintre ele seamănă cu acela dintre determinat și determinativ, în sensul că subiectul este elementul cunoscut, predicatul elementul necunoscut, și de aceea unul se pune înaintea celuilalt. Ex. : *Vremea frumoasă predispune pe om la veselie* [1].

Această topică pare a asculta de cea mai strictă logică. Și totuși n'o găsim în orice limbă. Insemnează atunci că este vorba de o logică mai mult ori mai puțin specific românească, izvorîtă din sistemul nostru lingvistic. Ordinea « cunoscut necunoscut » se verifică și în domeniul morfologiei : diversele mijloace formale al căror rost este să individualizeze noțiunile, să concretizeze raporturile, etc. stau d u p ă cuvântul la care se atașează. Și dacă dezinențele propriu zise au această poziție în toate idiomele romanice [2], alte morfeme românești, precum articolul definit [3], pronumele demonstrative, etc., se deosebesc de echivalentele

---

[1] La formularea acestei 'legi' sintactice n'am ținut seamă de amănunte: dacă, de pildă, obiectul este un pronume neaccentuat, ordinea se schimbă, etc. De asemenea trebue precizat că am avut în vedere numai propoziția enunțiativă, nu și pe cea interogativă sau exclamativă (v. mai departe).

[2] Putem adăuga și indoeuropene.

[3] Postpunerea acestei particule, care a provocat și continuă să provoace atâtea discuții, se explică mult mai simplu și mai convingător cu ajutorul normei aici în discuție decât ca produs al substratului sau al vreunei influențe străine.

lor străine [1]. Față de cuvântul pur (i-aş zice, mai bine, lexical), morfemul reprezintă elementul necunoscut, nou, care se adaugă la cel existent de mai înainte, deci cunoscut: determinantul stă în urma determinatului.

Faptul acesta merge, mi se pare, mână în mână cu poziția accentului. Limba noastră are un accent « central », aşezat oarecum la mijlocul cuvântului. Vreau să spun că, obişnuit, nu accentuăm nici prima, nici ultima silabă (dacă-i vorba de un cuvânt cu trei sau mai multe silabe); în marea majoritate a cazurilor, accentul loveşte penultima sau antepenultima. La fel se petrec lucrurile în frază: elementul cel mai important al acesteia, predicatul, care, în consecință, este mai puternic accentuat decât celelalte, stă în mijlocul ei, după subiect (cu atributele lui) şi înaintea complinirilor de toate speciile. Prin urmare, un fel de accent circumflex, atât în cuvânt, cât şi în frază [2].

Tot ce-am spus până aici se referă la topica obiectivă. Cea subiectivă diferă, caracterizându-se, în principiu totdeauna, prin inversarea membrelor frazei: elementul nou, necunoscut, ocupă locul prim. Aşa dar predicatul precede subiectul, atributul se aşează înaintea substantivului, etc. Psihologic, adică stilistic, lucrul se explică uşor. In anumite momente, elementul nou ne poate impresiona cu atâta putere, încât simțim nevoia să-l spunem pe el întâiu (adesea n u m a i pe el): din punct de vedere afectiv importanța lui depăşeşte, cu mult, pe a celui vechiu. Situația aminteşte foarte bine de ceea ce am constatat la accent, unde am văzut că, din cauza emoției, se iveşte un accent nou, mai forte, pe partea inițială a cuvântului: insistența asupra începutului acestuia merge paralel cu insistența asupra elementului sintactic nou, manifestată prin aşezarea lui în primul loc al sintagmei şi, drept urmare, printr'o accentuare mai puternică.

Să vedem acum câteva cazuri de schimbare a ordinii cuvintelor provocată de afect.

§ 2. Avem, înainte de toate, c o n s t r u c ț i i l e i n t e r o g a t i v e şi e x c l a m a t i v e. Cu alt prilej (v. p. 72) am constatat că întrebarea şi exclamația reprezintă procedee stilistice prin ele însesi: când întrebăm, suntem stăpâniți de curiozitate, nerăbdare, etc., când exclamăm, ne arătăm bucuria, mirarea, temerea, etc. In ambele cazuri, stări sufleteşti afective şi, prin urmare, topică diferită de cea obiectivă. Propoziția enunțiativă *Tata a venit* se schimbă în *A venit tata?*, resp. *A venit tata!*: pe subiectul vorbitor îl interesează (afectiv!) acțiunea, nu autorul ei, care-i este cunoscut, şi de aceea pune predicatul înainte. Această ordine există din capul locului la întrebări şi exclamații, aşa încât s'a gramaticalizat. Totuşi valoarea stilistică persistă, grație pe de o parte atitudinii subiective a celui ce vorbeşte, iar pe de alta, abaterii dela ordinea obişnuită. Intervine apoi şi intonația, deosebită dela o construcție la alta, care face cu neputință orice confuzie a lor, deosebită însă şi față de a propoziției enunțiative. Acest ultim detaliu ne ajută să distingem uşor enunțarea de interogație şi exclamație, când, cum se întâmplă adesea, topica nu se schimbă: *Tata a venit* alături de *Tata a venit?* şi *Tata a venit!* [3].

---

[1] Mă refer iarăşi la limba curentă, a oamenilor care continuă tradiția lingvistică, fără a se lăsa influențați de modele din afară sau de considerații estetice.

[2] Şi aici am neglijat detaliile, care, oricum ar fi, nu sdruncină liniile mari ale sistemului.

[3] In ipoteza aceasta, insistăm asupra subiectului, pentru motivul că ne interesează n u acțiunea, ci autorul ei: întrebăm dacă sau ne mirăm că a venit tata, nu altcineva.

Inversiunea se produce și la construcțiile interogative și exclamative indirecte : *Doresc să știu* (*te întreb*, etc.), *dacă a venit tata* ; *Ce bine ar fi să vie* (*să fi venit, dacă ar veni*, etc.) *tata !*, sau, în cazul când întrebăm ori exclamăm cu privire la autorul acțiunii, *Doresc să știu, dacă tata a venit* ; *Ce bine ar fi, dacă tata ar veni !* [1]. Această ultimă ordine se întâlnește relativ rar, indiferent de importanța mai mare sau mai mică a unuia din cele două membre ale propoziției.

Discuția de până aici s'a mărginit la poziția subiectului și a predicatului unul față de altul în propoziția enunțiativă (= 'obiectivă') de o parte, în propozițiile interogative și exclamative (= 'subiective') de alta. Deosebirile dela una la celelalte, deși însemnate, nu sunt izbitoare, deci concludente din punct de vedere stilistic. Aceasta, pentrucă putem stărui asupra uneia din cele două părți ale propoziției și din motive pur intelectuale, ceea ce însemnează că topica variază chiar la construcțiile enunțiative, și apoi, exclamația și întrebarea au o intonație specială, care, în principiu, ajunge, ea singură, să le deosebească de simpla enunțare, fără ca schimbarea ordinii cuvintelor să fie numaidecât necesară, cu toate că, de obicei, această schimbare se produce, cel puțin la construcțiile interogative și exclamative directe.

Iată câteva exemple de topică subiectivă în propoziția enunțiativă : *P u s - a e l băieții în rânduială, cum nu mai văzusem până atunci* ; *c u m p ă r a - n e e l vara, din banii săi, cofe de zmeură și fel de fel de puricale, de ne da să mâncăm. . .* [2] ; *F a c e ea sarmale, f a c e plachie, f a c e alivenci, f a c e pască cu smântână și cu ouă și fel de fel de bucate* (Creangă) [3]. In primul citat se vede lesne că avem a face cu o influență a construcțiilor exclamative, și aceasta, drept urmare a faptului că pasajul întreg este exclamativ (v. nota[2]) : odată început cu predicatul (*b u n mai era. . .*), trebuia să continue la fel, câtă vreme atitudinea (admirativă!) a povestitorului rămâne aceeași. De altfel *Pus-a el băieții. . .* este ea însăși o frază exclamativă, căreia-i lipsește numai intonația specială, dovadă continuarea *cum nu mai văzusem. . .*, propoziție consecutivă ca sens : *A pus băieții așa de bine în rânduială, încât* (= *cum*) *nu mai văzusem. . .* [4].

§ 3. Situația se prezintă mai favorabil pentru punctul de vedere pur stilistic la a t r i b u t. In vorbirea obiectivă locul acestui membru al propoziției este după substantiv, căci avem a face cu un simplu atribut determinativ, menit să exprime constatarea unei însușiri oarecum obișnuite, care aparține în mod logic, natural, unui obiect. Când însușirea ne impresionează puternic, punând în joc

---

[1] Observăm, cu ajutorul semnului !, că, în construcțiile indirecte, exclamația își păstrează intonația specială. Aceasta probează că, de fapt, propoziții exclamative indirecte nu există, ele fiind totdeauna în funcțiune de una directă (în exemplul nostru, *ce bine ar fi*).

[2] Acest pasaj este continuarea imediată a frazei exclamative *Bun mai era și părintele Duhu, când se afla în toane bune, Dumnezeu să-l ierte !*

[3] Inversiunea predicatului se produce regulat, în cazul repetării lui (v. mai departe, capit. III).

[4] Observăm că, la perfectul compus, se așează întâiu participiul, apoi auxiliarul, iar dacă verbul are un obiect pronominal, acesta stă în urma verbului, indiferent de timp și mod. Lucrul se explică: sensul propriu zis (= acțiunea) îl exprimă verbul, prin urmare el trebue să stea înaintea anexelor lui (după cum, din cauza importanței stilistice, stă și înaintea subiectului). Această inversiune s'a impus în formule ca următoarele (Creangă): *p l a c e - ț i cum ne-ai găsit?*; *r o g u - t e, mână mai tare*; *calul, scuturându-se, mai a r a t ă - s e odată tânăr*; *r o g u - t e să nu-ți fie cu supărare.* Pretutindeni nuanța afectivă e clară.

partea afectivă a sufletului nostru, simțim nevoia, așa cum am văzut la predicat, s'o enunțăm înaintea obiectului care o posedă. In asemenea cazuri se vorbește de atribute calificative. Să se compare *vreme frumoasă* și *frumoasă vreme, casă mare* și *mare casă, vin bun* și *bun vin, câne rău* și *rău câne*, etc. Dacă am vrea să redăm în scris toate deosebirile dintre cele două formule, ar trebui, la cea stilistică, să punem un accent [1] pe adjectiv, eventual să-i « dublăm » vocala accentuată, și totodată să prevedem întreaga sintagmă cu semnul exclamației [2].

In vorbirea populară și familiară, nu orice atribut adjectival poate sta înaintea substantivului. Pentru ca inversiunea să fie posibilă, se cere o însușire aptă de a impresiona sensibilitatea noastră. Așa sunt, între altele, adjectivele care arată 'răutatea' (*rău, mișel, ticălos, mizerabil, infam* ș. a.), 'bunătatea' (*bun, plăcut, blând, blajin*, etc.), 'prostia' (*prost, tâmp(it), idiot, imbecil, tont, nătâng*, etc.), 'deșteptăciunea' (*deștept, iscusit, isteț, vioiu, șiret, șmecher, dezghețat, inteligent*, etc.), 'nefericirea' (*nefericit, sărman, sărac, biet, nenorocit* ș. a.), 'teribilitatea' (*grozav, îngrozitor, strașnic, teribil, groaznic, oribil, înfricoșător, înspăimântător*, etc.), 'uimirea' (*minunat, uimitor, admirabil, excelent, frumos, delicios, fain*, etc.) ș. a. Ex. : *Mare foc și potop a căzut pe capul nostru !*; — *Sărmane omule !, rău drum ai apucat* (Creangă) ; *Săraca Parașchiva ! . . .* ; *Nobila profesie de avocat ! Ph ! !* ; *Frumoase clipe ! Frumoasă zi !* (Br-V) ; *Zău !, biata cocoană și cu nea Chiriac !*; *Faină idee !*; *E comédie, mare comédie . . .* (Caragiale).

Unele adjective au valori semantice diferite, după cum stau înaintea sau în urma substantivului : *nenorocit om* și *om nenorocit, săracă țară* și *țară săracă*, etc. In prima ipoteză, sensul este figurat, se referă, adică, la poziția morală a obiectului, în a doua, avem a face cu înțelesul propriu ('om lovit de nenorociri', 'țară lipsită de bogății'). Altfel spus, adjectivul pus înaintea substantivului arată o însușire accidentală, trecătoare, pe care subiectul vorbitor o simte și o prezintă, deci, ca o apreciere personală, de natură afectivă, pe când adjectivul precedat de substantiv exprimă o stare permanentă, valabilă, în mod obiectiv, pentru oricine [3]. Să se compare și *mare(le) om* (*politic, de stat, de litere*) — *om mare* (*de statură*) ; *cunoscutul pictor* — *pictorul cunoscut*; (*o*) *nouă carte* — *carte nouă*, etc. [4].

---

[1] Mai puternic decât al substantivului (și mai puternic decât al acestuia din vorbirea obiectivă, unde precede atributul).

[2] Cum vedem, tonul exclamativ intervine și aici. Constatarea se va repeta aproape pretutindeni în cursul discuției despre topică.

[3] Când 'emoția' este puternică, adjectivul se articulează (devine, adică, substantiv) și se leagă de substantivul următor prin *de*: *nenorocitul de om, săraca de țară* (cf. mai sus, p. **120**).

[4] Aceste ultime exemple aparțin, în realitate, la stilistica estetică, deoarece s'au gramaticalizat. Mai exact spus, ele n'au fost niciodată afective, ci s'au născut subt influența modelelor străine, din necesitatea de a distinge înțelesul figurat de cel propriu al unor anumite adjective. De aceea am invocat numai vorbirea familiară și, mai ales, pe cea populară, când am afirmat că nu orice atribut adjectival poate preceda substantivul. Limba cultă, mai ales scrisă (și, cu deosebire, cea poetică), așează atributul (chiar substantival) înaintea substantivului și fără necesitate semantică: dacă sunt mai multe atribute, simetria cere ca unele să preceadă, altele să urmeze substantivul. Cf. ***Limba română actuală,*** p. 446 urm.

Câteodată însemnarea afectivă predomină în așa măsură, grație și întrebuințării frecvente a adjectivului cu substantivul după el, încât inversiunea a devenit obligatoare, fără ca valoarea stilistică să sufere. Este cazul lui *biet*, care nu poate sta decât înaintea substantivului, și aceasta, din cauză că a rămas numai cu sensul figurat, 'moral' [1] : *un biet om* însemnează 'un om care-ți inspiră milă (indiferent de motive)'. Omonimia cu *beat* (la feminin), invocată de E. GAMILLSCHEG, *Die Sprachgeographie*, Bielefeld-Leipzig 1929, p. 38, n'are niciun amestec aici, între altele, fiindcă ea nu există decât, cel mult, în ținuturile de sud-vest ale teritoriului lingvistic dacoromânesc, unde labialele nu se palatalizează [2]. O situație asemănătoare ne întâmpină la *pustiu*, în formula oarecum fixă, *pustii locuri* (*ducă-se pe pustii locuri*), deosebită ca înțeles de *locuri pustii*.

Până aici am luat în considerație numai atributul adjectival, care-i și cel mai important, din cauza frecvenței, dar și cel mai apt de a fi utilizat cu valoare afectivă [3]. Celelalte atribute apar obișnuit, s'ar putea spune chiar regulat, în urma substantivului. Rarele excepții confirmă, într'adevăr, regula. Printre atributele substantivale care se așează și înaintea cuvântului determinat de ele, avem două grupe, puțin numeroase, de altmintrelea, foarte înrudite ca sens (afectiv) cu adjective de felul lui *strașnic*, *bun* ș. a. Tocmai acest semantism explică situația lor excepțională. Prima grupă cuprinde pe *al dracului*, cu sinonimele *al naibii*, *al ciorilor*, etc. : *Măi !, da a l d r a c u l u i onanie de om mai e și acesta !*; *A d r a c u l u i treabă !* (Creangă) ; *A l n a i b i i ulm !* (Br-V) ; *Măă !, a l d r a c u l u i rumân și jupânul nostru !*; *A l d r a c u l u i spițerul !* (Caragiale) [4]. In cealaltă intră *de treabă*, *de ispravă*, etc. : *de treabă om* (*mai este și cutare*)*!* ș. a.

Dintre atributele pronominale ar fi de amintit cele demonstrative, care preced uneori substantivul, fără a avea, în orice împrejurare, semnificație stilistică propriu zisă. Se știe că vorbirea populară pune pe *acesta* și *acela* (subt aspectele lor dialectale) înaintea substantivului : *Dar a i s t a cal ți l-ai ales?* ; *grozavă urgie poate să cadă pe capul meu din a s t ă pricină* (Creangă) ; *a c e l a om să știi că-i rău*, etc. Demonstrativul depărtării apare și cu forma-i 'scurtată' : *Vrei să te bușească c e i nandralăi prin omăt?* (Creangă) ; *necazurile ce mi-au făcut ă i oameni*; *Poate scap a l e oi* (*Synt*, p. 163). Să se noteze apoi formulele fixe *cela mal*, *ceea parte*, *ceea lume*, unde, obiectiv vorbind, demonstrativul este sinonim

---

[1] In ipoteza că l-a avut cândva și pe cel propriu, la fel cu sinonimele *sărac*, *sărman*, etc. Cf. acum S. PUȘCARIU, *Biata cumătră e departe* în *Langue et littérature* II, p. 5 urm., unde se propune etimologia, neverosimilă, lat. *beatus*.

[2] Cf. *Intr.*, p. 274. Vezi și precizările lui TH. CAPIDAN, *Langue et littérature*, I, p. 316, întemeiate pe situația din aromână.

[3] Prin natura lui lingvistică, adjectivul t r e b u e să fie atribut, adică 'anexă' a substantivului, fiindcă și însușirea pe care o exprimă el este o simplă anexă a unui obiect. Așa se explică și aptitudinea lui de a servi drept 'calificativ'.

[4] Chiar dacă ar lipsi !, încă am vedea ușor că avem a face cu exclamații, ca mai pretutindeni până aici. Dar caracterul exclamativ este, la *al dracului*, etc., aș putea spune organic, adică originar. Nu încape îndoială că aceste formule au apărut întâiu ca exclamații, eventual ca imprecații, așa dar combinate cu alte cuvinte, cum le întâlnim până astăzi: *fire-ar al dracului !*, etc. Intr'o asemenea construcție, *al dracului* este predicat, la fel cu *bun*, *rău*, etc. în *fire-ar bun* sau *rău* (dacă s'ar zice așa). Urmarea a fost asimilarea lui *al dracului* cu un adjectiv subt toate raporturile, deci și în ce privește posibilitatea de a determina un substantiv, eventual de a sta atributiv înaintea acestuia. Despre *al ciorilor* am vorbit mai sus, p. 170.

cu *celălalt* [1]. Pretutindeni trebue să vedem rămășițe sporadice ale unei vechi stări de lucruri, cum rezultă din constatările lui Ov. DENSUSIANU, *Histoire de la langue roumaine* II, p. 186 urm. In măsura în care inversiunea demonstrativului are valoare stilistică (și are o asemenea valoare, după împrejurări, chiar în sens pur lingvistic), ea rezultă, ca de atâtea ori, și, dacă nu exclusiv, din caracterul ei arhaic și regional, care o deosebește de uzul actual. La scriitorii moderni, de ex. Sadoveanu, apariția ei urmărește scopuri mai ales artistice. Este totuși incontestabil că *aista cal* poate corespunde unei 'emoții' : Impăratul Verde se arată uimit (cu intenție, dar amănuntul n'are importanță) că fiul său cel mai mic, dintr'o herghelie întreagă de cai frumoși, tocmai pe a c e s t a (= bătrân și jigărit) și l-a ales. De asemenea trebue să dăm o interpretare similară și următorului citat (*Synt*, p. 163), dacă-l considerăm conform cu vorbirea populară (moldovenească) reală : *a c e e a mirozně o făcea, că numai de mirozně păzitorii picau morți* [2].

§ 4. Constatările privitoare la atribut sunt valabile, în linii mari, și pentru c o m p l e m e n t e l e de toate speciile. Situația se înfățișează totuși ceva mai complicat la acestea, din cauza numărului lor mare și a deosebirii care există între complementele propriu zise și obiecte. Topica gramaticală este, aproximativ, următoarea. Teoretic, orice determinativ verbal se pune după verb. Dacă avem un obiect direct și unul indirect, primul precede pe al doilea, stă, așa dar, mai aproape de verb. Complementele circumstanțiale se așează după cele două obiecte, prin urmare, la cea mai mare distanță de verb. Această ordine, cu adevărat ierarhică, se justifică din punct de vedere logic, deci și lingvistic. Complementele circumstanțiale nu arată raporturi propriu zise, ci numai condițiile exterioare, aș zice cadrul, în care se desfășură o acțiune (cum, când, prin ce mijloace, în ce scop, etc.). Noțiunile respective nu sunt atinse în niciun fel de acțiunea verbului, care, pentru ele e ca și inexistentă din punctul de vedere al eventualelor ei efecte. Obiectele, dimpotrivă, sufăr aceste efecte, direct sau indirect, prin faptul că ținta ('obiectivul') acțiunii sunt tocmai ele : ceea ce facem vizează anumite ființe și lucruri, ale căror nume joacă rolul de obiecte pe lângă verbul propoziției [3]. Formal,

---

[1] De aceea nu-i exclus ca *cela mal*, de pildă, să fi provenind, măcar în parte, din *celălalt mal*, pronunțat, cum știm, în vorbirea curentă, mai mult ori mai puțin rapidă, *celal* (*mal*).

[2] Ar mai fi de amintit antepunerea atributului adjectival în formele de salutare ca *b u n ă ziua*, *b u n ă dimineața*, etc., unde inversiunea s'a gramaticalizat complet, dar a avut, o bucată de vreme, semnificație stilistică, întru cât a izvorît dintr'o stare sufletească afectivă: important, pentru cel ce dorește s i n c e r o zi bună altuia, este n u substantivul, ci adjectivul. Cum s'ar explica altfel prezența acestuia în capul sintagmei, pe de o parte, și *noapte bună*, care nu-i un 'salut' propriu zis, ci o urare (la fel cu *drum bun*, *călătorie frumoasă* sau *...sprâncenată*), pe de alta. *Noroc bun!* s'a născut ulterior, din simplul *Noroc!*, care i se va fi părut unui subiect vorbitor mai... inimos insuficient în anumite momente. De asemenea se poate menționa, din fugă, întru cât faptul a fost relevat, indirect, în § 2, așezarea adjectivului predicativ la începutul propoziției sau înaintea subiectului: (*Căci*) *m a r e-i Dumnezeu, ne-a feri el de întâmplări!*; (*Măi... da*) *b u n ești de gură!* (Creangă). La fel asimilatele lui sintactice: (*Dar*) *m u i e ț i-s posmagii?*; (*Mă rog*) *f o c d e g e r era*; *d e s t u l e o măciucă la un car de oale*; (*c'apoi*) *a l v o s t r u e dracul!* (Creangă). Tot așa este precedat subiectul de substantivul predicativ subt impulsul afectului: *dă, î n v ă ț a ț i nu-s?*; (*Nu știți d-voastră*) *ce p o a m ' a d r a c u l u i e Harap-Alb aista* (Creangă). Observăm iarăși că mai totdeauna este vorba de construcții exclamative și (mai rar) interogative.

[3] Am în vedere, se înțelege, verbele transitive, care pot fi determinate și de ambele obiecte și de complemente circumstanțiale.

deosebirea dintre ambele categorii de compliniri verbale se exprimă prin absența prepozițiilor la obiecte și prin prezența lor la complementele circumstanțiale [1]. Această deosebire există, dar nu totdeauna, și între cele două specii de obiecte. Nu-i vorba de *pe* al acuzativului numelor de oameni, care-i simțit ca un mijloc de a întări raportul 'direct' dintre obiect și verb, ci de *la* al 'dativului' (*dau cărți la copii*), așa de frecvent în vorbirea familiară și, mai cu seamă, în cea populară, apoi de atâtea alte prepoziții, care, deși identice, în general, cu ale circumstanțialelor, exprimă un raport de obiect indirect înaintea unui nume de ființă umană sau a unui pronume (*mă duc la tata*; *călătoresc cu un prieten* ; *mă folosesc de el*, etc.). Existența prepoziției este tocmai semnul exterior al lipsei de legătură (cazul complementelor propriu zise) sau al unei legături mai slabe (cazul obiectului indirect) între verb și determinativ : ca să se poată manifesta în toate chipurile posibile, acțiunea are nevoie de 'intermediar', un fel de vehicul sau punte peste o apă.

O anumită ordine se respectă și între complementele circumstanțiale, dacă sunt mai multe pe lângă același verb. Și aceasta, tot ca urmare a raportului dintre ele și verb. Stau mai în apropierea lui cele de timp, de loc și de mod, care, prin natura lor lingvistică, par a exprima împrejurări mai strâns legate de acțiunea verbală : dacă vrem să știm condițiile de realizare a ei, curiozitatea noastră se îndreaptă mai degrabă spre timpul, locul și modul în care se petrece decât spre cauză, instrument, etc. [2]. La acest motiv pur logic se adaugă unul formal. Majoritatea complementelor temporale, locale și modale sunt adverbe, deci cuvinte unitare din punct de vedere morfologic (*acum*, *atunci*, *astăzi*, *aici*, *acolo*, *bine*, *repede*, etc.). Și astfel de elemente sintactice t r e b u e să stea mai aproape de verb, ca să putem simți că ele merg cu acesta, iar nu cu alt membru al frazei. Existența unui agent de legătură (prepoziția) la celelalte specii de circumstanțiale permite așezarea lor la o distanță oarecare de verb, fără niciun risc în ce privește sezisarea raportului sintactic. Situația seamănă cu aceea a obiectului direct și indirect unul față de altul : în masa totală a complementelor, cele de timp, de loc și de mod joacă oarecum rolul obiectului direct, celelalte pe al obiectului indirect. Dovadă, între altele, faptul că, dacă un circumstanțial de cauză sau de instrument este exprimat printr'un singur cuvânt, iar unul de timp sau de mod prin mai multe, locul mai apropiat de verb îl ocupă acela, nu acesta [3].

Aspectul pur exterior al determinativelor verbale decide poziția lor și în interiorul fiecărei grupe. Astfel merge mai bine, și de aceea spunem mai des *recomand părinților pe prietin* decât *recomand pe prieten părinților*. Tot așa *profesorul nu vine astăzi la mine*; *nepotul nostru se poartă urît cu oamenii*; *cutare a plecat glonț din sală*, etc. Iată o propoziție, cu multe obiecte și complemente, pe care am alcătuit-o pentru trebuințele discuției : *Omul recunoscător arată gratitudine binefăcătorilor săi oricând, oriunde și oricum, în ciuda deosebirilor de temperament sau de păreri*.

Acestea sunt normele topicii obiective. In vorbirea afectivă ele se răstoarnă, așa cum am văzut la atribut. Se poate spune că, indiferent de natura lui, determinativul verbal cel mai important pentru sensibilitatea noastră ocupă locul întâiu,

---

[1] Aceasta, în general. Amănuntele nu contează, și de aceea le neglijez.

[2] Să ne închipuim că suntem informați despre moartea neașteptată a unui prieten. Primele întrebări ale noastre vor fi: când? unde? cum?

[3] Și aici prezentarea lucrurilor se face tot în general, adică aproximativ.

nu numai față de toate celelalte, ci și față de verbul însuși, pe care-l va preceda. Măcar că exemplul făurit de mine se pretează mai puțin la exerciții de acest fel (din cauza conținutului prea abstract), nu-i greu să ne dăm seama că, după împrejurări, el poate începe cu oricare dintre complinirile verbului [1] : *Binefăcătorilor săi omul recunoscător (le) arată...* ; *Gratitudine omul recunoscător arată...* ; *Oricând, oriunde și oricum omul recunoscător arată...*[2] ; *In ciuda deosebirilor de temperament sau de păreri omul recunoscător arată...*[3], etc. De asemenea este posibilă o variație a topicii dela un circumstanțial la altul, în condiții ceva mai complicate, asupra cărora nu socot necesar să mă opresc. O singură limită nu poate fi depășită, aceea a inteligibilității, și ea este în funcțiune de 'legătura' mai slabă ori mai strânsă a verbului cu complementul lui.

Cu tot paralelismul, real, dintre atribut și diversele determinative verbale în ce privește topica, trebue precizat că el nu merge prea departe. Afirmația despre conținutul 'abstract' al exemplului de mai sus se potrivește, într'o măsură oarecare, pentru marea majoritate a obiectelor și complementelor [4]. Aceste membre ale frazei sunt reprezentate prin adverbe și locuțiuni circumstanțiale (= substantive, însoțite de prepoziții), așa dar prin cuvinte care, în mod obișnuit, au valoare mai mult intelectuală. In orice caz, aptitudinea lor de a fi utilizate afectiv este mult redusă în comparație cu a adjectivelor (= atribute) [5] : 'însușirile' obiectelor, prin chiar natura lor, se adresează și sensibilității, nu numai inteligenței noastre. Negreșit, există și substantive, numeroase, al căror conținut noțional ne poate impresiona, dar ele sunt, în fond, tot adjective, căci 'califică', la fel cu acestea, nu obiectul exprimat de ele, ci altul, indiferent care. Substantive ca *dobitoc*, *pușlama*, *secătură*, *tiran*, *sclav*, etc. nu indică stări, aspecte, etc. permanente, legate indisolubil de o anumită noțiune, care le-ar personifica oarecum, ci simple caracterizări, aplicabile oricărei noțiuni similare, în condiții determinate. După cum *alb*, *mare*, *frumos*, *rău*, etc. poate fi, cel puțin principial, orice obiect, tot așa *dobitoc*, *tiran*, etc. arată particularități care nu sunt rezervate exclusiv unui anumit exemplar al speciei umane.

Urmează acum un număr de citate, unde inversiunea determinativelor verbale are drept cauză afectul, în sensul dat mereu acestui termen de-a-lungul discuțiilor noastre [6]. Și aici construcțiile sunt obișnuit exclamative (mai rar interogative), cu efectele tonale pe care le-am cunoscut în paragraful precedent. Din Creangă: *Cu mine ți-ai pus boii în plug?* ; *Nici pe dracul să-l vezi, da nici cruce să-ți faci!* ; (*Car mi-a trebuit*) *car am găsit!* ; (*știu încaltea*) *că bine l-am*

[1] Intervine, evident, nu afectul propriu zis, ci insistența sau emfaza (de natură intelectuală).

[2] Cele trei circumstanțiale exprimate prin cuvinte unitare (adverbe) nu pot fi separate, fără primejdie de a îngreuia ori a face chiar imposibilă înțelegerea. Fiecare este însă egal îndreptățit a ocupa primul loc.

[3] Pretutindeni predicatul poate sta și înaintea subiectului, așa dar imediat lângă determinativul scos în evidență. Această topică se împacă chiar mai bine cu inversiunea aici în discuție.

[4] Teoretic, pentru toate.

[5] Să se compare și constatările făcute în § 3, unde am văzut că atributele substantivale numai în mod excepțional se supun normelor topicii afective.

[6] Exemple de felul celui construit de mine (v. mai sus) aparțin la stilul propriu zis. Ca și în cazul atributului, variația topicii determinativelor verbale, mai cu seamă în limbajul poetic și retoric, atinge proporții care rămân absolut inaccesibile vorbirii afective.

boit... ; Tot mănăstiri să croiești... ; ...și, Doamne!, mare slavă ar mai dobândi în lume! ; *apa din fântână într'o clipă a secat...*[1] ; *cu cățelușa încă s'a întâlnit*[1] ; *salbă de galbeni avea și acum la gât*[1] ; *Cu Ivan și-au găsit popa!*; *Și cu mare ce scăpând din labele lui...*; *la calic slujești, calic rămâi*; *un taur grozav la mulți bezmetici le-a curmat zilele*; *căci pe urs l-am pus eu la cale*; *Harap-Alb numai o țâră cât a stat de s'a uitat...*; *Măi, măi, măi!, că multe-ți mai văd ochii!*; *cine poate, oase roade...*[1]. Din Brătescu-Voinești: *El chef n'a știut... plimbări n'a știut...*[2]; *după drăcii de astea caști gura!*; *zi, d'aia m'ai chemat, Niculăiță Minciună*; *Că grozav își iubește conu' Nae pe Mișu lui!* Din Caragiale: *Mâine începe alegerea?*; *...grozav îmi ține...*; *(Eu arz de onoarea mea de familist) și lor de somn le arde...*; *Pfii!, al dracului mă doare!...*[3].

Ar trebui să spun ceva și despre topica frazei propriu zise. Dar nu mi se pare necesar, cel puțin aici. Normele care se aplică unei propoziții desvoltate sunt valabile și pentru frază. Se știe că membrele acesteia corespund ca funcțiune părților de propoziție, cu care sunt asimilate în mod desăvârșit. Afară de asta, pe noi ne preocupă mai ales limba vorbită, pentru motivele arătate în «Introducere» și verificate mereu până acum. Iar limba vorbită cunoaște cu atât mai puțin fraza bogată și bine construită, cu cât este mai afectivă. Vom vedea amănunțit aceasta în capitolul următor, unde vor fi atinse, prin forța lucrurilor, și chestii de topică.

---

[1] In exemplele notate cu [1], topica se datorește parțial și «ritmului».

[2] Aici avem mai degrabă o inversiune emfatică. Observația poate fi valabilă și pentru alte exemple din această listă.

[3] Privitor la unele citate am arătat, în nota [2], că s'ar putea să avem a face cu inversiuni provocate de simpla emfază. Siguranță deplină, că-i vorba de afect propriu zis, există numai în cazul când determinativul verbal este un adjectiv sau o locuțiune adjectivală (*grozav*, *al dracului*, etc.; de adăugat și *bine*, care-i sinonim cu *strașnic*). Aceasta, în legătură cu deosebirea dintre atribute și complementele de toate felurile. Interes deosebit prezintă *mare slavă*: valoarea stilistică, manifestată și prin intonație, apoi prin lungirea vocalei accentuate, vine exclusiv dela adjectiv, încât exemplul este mai mult de atribut decât de obiect inversat.

CAP. II : FRAZA [1]

§ 1. Intre limba vorbită și cea scrisă sunt deosebiri profunde în ce privește construcția frazei. Să ne amintim, foarte pe scurt, așa zisele reguli, stabilite de gramatici. Pentru a avea o frază, este nevoie de cel puțin o propoziție principală. Celelalte pot fi tot principale sau secundare. In prima ipoteză, ele se leagă prin raportul de coordonare, în a doua, prin cel de subordonare. Acesta din urmă poate exista și între propoziții secundare, întocmai cum un atribut sau un complement, de pildă, determină nu numai pe subiect, resp. pe predicat, ci și orice alt substantiv sau verb, care funcționează ca parte secundară a propoziției. Subordonare însemnează ce spune numele : 'supunere', adică dependență, și un membru al propoziției sau al frazei poate atârna de alt membru, care se află el însuși în subordine față de un al treilea. Fraza *Mă duc la librărie să cumpăr romanul pe care mi l-a recomandat un bun cunoscător al literaturii noastre* are o propoziție principală și două secundare, dintre care prima e subordonată celei principale, iar a doua, secundarei dinaintea ei. Propozițiile secundare pot fi și coordonate între ele : *Mă duc la librărie să cumpăr cărți și să discut literatură cu prietenii.*

Raporturile dintre membrele frazei sunt identice cu raporturile dintre membrele unei propoziții desvoltate. Așa se explică identitatea denumirilor : propoziții atributive, obiective, circumstanțiale, cu toate speciile existente la părțile corespunzătoare ale propoziției (obiective directe și indirecte, circumstanțiale de timp, mod, cauză, etc.). Sunt și propoziții subiective. Numai cele predicative lipsesc, din terminologia consacrată, nu și de fapt, căci propoziția principală în jurul căreia se grupează toate celelalte (și fără de care fraza însăși n'ar fi posibilă) funcționează ca predicat al întregii construcții, adică joacă rolul predicatului dintr'o propoziție izolată : după cum, formal vorbind, nu putem avea propoziție fără predicat, tot așa este cu neputință existența unei fraze fără propoziție principală [2].

Acest tip de frază este caracteristic pentru limba scrisă a oamenilor de cultură, produs, în mare parte, nu numai al inteligenței, ci, adesea, și al voinței : scriem într'un anumit fel, fiindcă cunoaștem 'regulile' genului și avem modele pe care le imităm. O frază bogată, construită simetric, a fost și, probabil, va fi totdeauna

---

[1] Multe fapte asemănătoare cu cele ce urmează apar și aiurea. Pentru limba spaniolă, cf. ALICE BRAUE, *Beiträge zur Satzgestaltung in der spanischen Umgangssprache*, Hamburg 1931, unde sunt luate în considerație și altfel de chestii sintactice.

[2] Iar în ipoteza că sunt mai multe, fără aceea care corespunde predicatului dintr'o propoziție desvoltată.

idealul unui scriitor, indiferent de domeniul pe care-l cultivă. Aceasta însemnează o relativă lipsă de libertate şi spontaneitate, în grade variabile după gen şi temperament, deci o îndepărtare dela vorbirea obişnuită, care, chiar în cazul oamenilor foarte culţi, se supune într'o slabă măsură, şi numai când nu intervin stări sufleteşti afective, normelor arhitectonice ale frazei scrise. Cât despre limba pe care o vorbesc marea majoritate a membrilor colectivităţii lingvistice, ea se bucură, şi în această privinţă, de cea mai deplină libertate. Lipsa de cultură îi face să ignoreze până şi noţiunea de 'construire' a frazei, iar deprinderea de a asculta, fără nicio restricţie, de toate impulsurile fiinţei lor psihice şi fizice măreşte în proporţii, s'ar zice nepermise, 'dezordinea' sintactică [1].

§ 2. O primă caracteristică a vorbirii familiare şi, cu deosebire, a celei populare este fraza p a r a t a c t i c ă : propoziţii principale juxtapuse, legate obişnuit prin *şi*, eventual prin alte conjuncţii coordinătoare (*dar*, *însă*, *iar*), sau prin adverbe temporale ca *apoi* (subt forma 'neaccentuată' *păi*), *atunci*, etc., care şi-au pierdut, de fapt, înţelesul adverbial propriu zis, pentru a se transforma în adevărate conjuncţii. De altfel nici nu putem vorbi de legătură sintactică în asemenea cazuri, căci propoziţiile sunt oarecum izolate, independente una de alta, în sensul că fiecare constitue o enunţare deplină, care n'are numaidecât nevoie de o continuare logică. Particulele puse între ele sunt mai mult cuvinte de umplutură, menite să facă trecerea dela una la alta, fără să se simtă pauza care există în conştiinţa subiectului vorbitor, şi ar exista chiar pentru partener, dacă acele particule ar lipsi. Că înlăturarea pauzei este numai aparentă, rezultă clar din intonaţie : la sfârşitul fiecărei propoziţii tonul coboară, exact ca atunci când terminăm efectiv o frază.

Prezenţa lui *şi* devine, în astfel de condiţii, aproape obligatoare. De aceea apare el extraordinar de des, nu numai în interiorul 'frazei', ci şi la începutul ei. Deprinderea de a lega aşa zicând propoziţiile cu acest instrument gramatical (în lipsa altuia, mai exact, în lipsa altui mijloc de a înjgheba o construcţie cu adevărat sintactică) face ca vorbirea, adică povestirea însăşi, să înceapă adesea cu *şi* [2].

Se înţelege că fraza familiară conţine şi propoziţii subordonate. Dar numărul lor se reduce, de obiceiu, la una singură. Afară de asta, constatăm o mare sărăcie în ce priveşte natura şi, deci, aspectul (= construcţia) lor. Obişnuit întâlnim propoziţii obiective, cauzale, finale şi atributive. Tendinţa de a lega toate propoziţiile principale printr'o conjuncţie unică (*şi*) se manifestă şi aici, evident, nu în aceeaşi proporţii, fiindcă nici situaţia nu este identică. Un echivalent subordinator al lui *şi* este *că*, conjuncţie quasi-universală, cu care se introduc propoziţii obiective, cauzale şi chiar principale (acestea încep, în vorbirea cultă, cu *căci*).

La fel cu fraza vorbirii familiare şi populare se prezintă, din punctul de vedere al construcţiei, şi propoziţia ei : aceeaşi simplitate, aceeaşi sobrietate, aproape sărăcie, a mijloacelor de expresie. Impresionează, înainte de toate, raritatea

---

[1] Lucruri care interesează discuţia noastră se pot găsi la G. DRAGOMIRESCU, *Sintaxa şi stilistica propoziţiunilor independente*, Braşov 1939. Cf. şi *Essai d'une classification stylistique des phrases adversatives roumaines* în *Langue et littérature* I, p. 223 urm. de acelaşi autor.

[2] Fenomenul se întâlneşte pretutindeni (mă refer, în primul rând, la idiomele romanice).

atributelor adjectivale [1], cărora li se preferă cele substantivale și posesive [2], apoi puținătatea și lipsa de variație a complementelor circumstanțiale. Constatarea nu surprinde, întru cât cauza este identică în ambele cazuri : pe de o parte, incapacitatea de a imagina raporturi multiple și complicate, pe de alta, intervenția deasă a afectului, care impune reducerea la strictul necesar a expresiei lingvistice.

Pentru a ilustra această expunere teoretică, dau un număr de citate din Creangă, pentru vorbirea populară (trebue adăugat artistică, adică stilizată și rafinată), și din Brătescu-Voinești, pentru cea familiară propriu zisă. La Caragiale renunț, de astădată, și din cauza genului (drama este teatrală, vreau să spun mai mult ori mai puțin artificială, prin definiție), dar și din cauza intențiilor satirice ale autorului, care, oricât de excelent observator al vorbirii reale era, a trebuit s'o caricaturizeze, deci s'o modifice într'o anumită măsură [3].

Creangă : *Dascălul nu ne mai primea în școală, Irinuca nu ne putea vindeca, pe bunicul n'avea cine-l înștiința, merindele erau pe sfârșite, rău de noi* ; *Și ne coborîm noi și ne tot coborîm cu mare greutate pe niște povârnișuri primejdioase și ne încurcăm printre ciritei de brad, și caii lunecau și ne duceau de-a răstăgolul și eu cu Dumitru mergeam zgribuliți și plângeam în pumni de frig și plăieșii numai icneau și-și mușcau buzele de frig și necaz...* ; *Iar după ce se aprindea opaițul și tata se punea să mănânce, noi scoteam mâțele de prin ocnițe și cotruțe și le flocăiam și le șmotream dinaintea lui, de le mergea colbul* ; *și nu puteau scăpa bietele mâțe din mânile noastre, până ce nu ne zgâriau și ne stupeau ca pe noi* ; *Văzând eu că mi-am aprins paie 'n cap cu asta, am șterpelit-o de-acasă numai cu beștica cea de porc, nu cumva să-mi iee tata ciubotele și să rămân de rușine înaintea tovarășilor* ; *Și cele de mai multe ori găseam pe moș Chiorpec... Și dacă vedea omul și vedea că nu se poate descotorosi de mine... Și când îmi da drumul mă duceam tot într'o fugă acasă...* [4] ; *— Dar bine, ghiavole, aici ți-i scăldatul?... Dar cum să te cobori, că jos era prăpădenie ! Dacă vede ea și vede... dar nu mă chitește. Apoi începe a se aburca... Atunci eu mă dau iute...* [5] ; *Ș'apoi, intrat în asemenea școală, mai numai barba... D'apoi lui Trăsnea, săracu', ce-i pățea sufletul... !* [6] ; *Lupi și alte dihănii mi-au ieșit înainte câteodată, dar nu le-am făcut nimica, le-am dat bună pace, m'am făcut că nici nu-i văd, și ei s'au dus în treaba lor*; *Ș'au mâncat, ș'au băut, ș'au cântat, până au adormit cu toatele pe loc* [6]; *Apoi peste două zile o îngropară cu cinste mare și toate femeile de prin meleagurile vecine vorbeau despre soacra cu trei nurori și ziceau : ferice de dânsa c'a murit, că*

---

[1] Aceste elemente sintactice constitue, în schimb, prin bogăția lor, o caracteristică a limbii scrise (și nu numai a acelei poetice).

[2] Faptul merge mână în mână cu parataxa: un substantiv, însoțit de atribute adjectivale, constitue o unitate noțională, căci însușirile nu există separat de obiectul care le posedă, pe când două substantive, chiar legate prin raportul de atribut, reprezintă două noțiuni perfect distincte (deci juxtapuse, cum sunt propozițiile principale din fraza populară și familiară).

[3] Se înțelege că reduc citatele la strictul necesar. Creangă ar putea fi redat în întregime, căci tot ce spune el confirmă aprecierile mele. De aceea alegerea este extrem de grea și, în consecință, aproape de prisos.

[4] Am reprodus numai începutul fiecăreia din aceste trei fraze consecutive, ca să arăt frecvența lui *și* chiar într'un grup de fraze.

[5] Am sărit, din ambele citate, ce interesează mai puțin, lăsând numai începutul, ca să se vadă particulele introductive ale propozițiilor și frazelor.

[6] **Din pricina frecvenței lui neobișnuit de mari, *și* se aglutinează cu auxiliarul următor,** încât nici nu mai este perceput ca un cuvânt aparte. Așa se justifică existența virgulei după fiecare verb (ca și cum am spune *au mâncat*, *au băut*, *au cântat*...).

știu că are câte-o boci [1] ; *Atunci podul cel minunat îndată s'a stricat... ; iară palatul în care ședeau moșnegii... s'a schimbat iarăși... Atunci bătrânii, văzând astă mare nenorocire...* [2] ; *Și mergând ea tot înainte, a ajuns apoi și ea la Sfânta Duminică ; dar și aici s'a purtat tot hursuz... Apoi bucatele le-a făcut afumate... Și când a venit Sfânta Duminică... Dar Sfânta Duminică... Fata atunci s'a suit și s'a ales..., căci îi plăcea..., dar să facă slujbă bună nu-i plăcea. Apoi, cum se dă jos din pod cu lada...* [2].

Brătescu-Voinești : ...*M'am frământat, m'am zvârcolit câteva nopți și am ieșit din aceste zvârcoliri cu hotărîrea de a-mi schimba firea, de a mă vindeca de toate gusturile, de toate pornirile, de toate apucăturile de până atunci*; *Și ascunsesem cheia dela pian, de frica înduioșării... Și am dus-o așa câteva săptămâni... Și am dus-o așa, până când într'o noapte...*; *Și se făcea că umblând prin grădina asta... Mă plec, îl iau și, ridicându-mă, văd altul la câțiva pași mai înainte. Mă duc, îl ridic și pe acesta și iar, ridicându-mă, văd altul mai departe. Și am mers așa mult, mult...*; ...*Un lucru nu-mi place mie : băiatul. Nu face. Aici la han în drum, la răspântie, trebue un băiat iute, spirt. Să umble ca sfârleaza. Omul vine, bea, pleacă repede. Vorba Românului: călătorului îi șade bine cu drumul*; *Noroc c'am fost aici. Dac'am văzut că e împunsă rău, a trebuit s'o taiu. Am avut Ignat ieri pe negândite. Aseară tot se ducea frati-meu la târg, i-am dat carnea s'o vândă la un măcelar și am oprit și eu ceva dintr'însa. Mi-a prins bine ghețăria*; *Și cum venea în spre răsărit, a văzut cum s'a ivit și s'a ridicat din marginea zării luna nouă, apoi luceafărul de ziuă ; pe urmă s'a făcut o geană roșie, s'a deschis fața cerului, s'a tot deschis, stelele s'au topit una câte una, și luceafărul, și cornul lunii ; iar în dreapta locului, unde se ivise geana roșie, au început să iasă suliți aurii... ca părul Salomiei...*; *Și Niculăiță pleacă ; și ca să ajungă mai de grabă acasă, o taie prin prunii boierești, sare pârleazul din dreptul crucii Căminarului, o cruce înaltă de piatră în marginea șoselei, o coboară la stânga pe șosea ; și cum umblă pe poteca din marginea drumului, vede jos, dinaintea lui, un portofel de piele neagră... Il ridică, îl deschide și vede...*; *Mișule, fătul tatei, lasă cărțile alea, că nu sunt bune..., ascultă-mă pe mine, nu sunt bune... Cartea va să fie omului prieten, nu dușman... Din carte va să învețe omul...*; *N'auzi, frate, că mi-a spus adineauri Mișu că nici pomeneală nu e...* ; ...*am simțit că vorbele alea pentru mine le spunea, că numai eu puteam spune c'a vrut să-l împuște. Dar n'am spus, că nici nu credeam că Virgil o să moară...*; *Atunci întâiu se zgârcește și bate din aripi repede-repede-repede, parc'ar vrea să fugă de moartea care-l ajunge ; apoi se moleșește, pâlpâirea aripilor contenește și moare întinzându-se ca pentru o odihnă lungă...* [3]

§ 3. Altă particularitate, poate mai caracteristică, în orice caz mai importantă din punct de vedere stilistic, a vorbirii populare și familiare este fraza cotită, frântă, întreruptă de exclamații și interogații, care-i dau coloare, dramatism, vieață și izvorăsc din stări sufletești afective. Frământarea produsă de o întâmplare trăită, cu ecourile stârnite de re-trăirea ei, reacțiile față de atitudinea

[1] Să se observe, între altele, tripla prezență a lui *că* în partea finală.

[2] Alternanța lui *și, iară, atunci, apoi, dar* în aceste două pasaje este mai ales caracteristică.

[3] Observăm ușor destule deosebiri între limba familiară cultă, cu veleități literare, a lui Brătescu-Voinești și limba populară artistică a lui Creangă. In special, izbește relativa bogăție și variație verbală a frazei celui dintâi. Dar vedem și mari asemănări, printre care cea mai importantă este construcția paratactică.

partenerului și de situația exterioară, supusă ea însăși schimbărilor în cursul povestirii, participarea cu întreaga ființă la ceea ce istorisim, afirmăm, apărăm, etc. : iată atâtea motive și cauze, între multe altele, care intervin, fără să vrem, adesea chiar contra voinței noastre, pentru a da frazei vorbite aspectul fragmentar, întretăiat de opriri brusce, de reveniri și reluări, de urcări și coborîri ale tonului și care o deosebește fundamental de fraza scrisă, adică obiectivă, intelectuală, construită simetric și armonios după rețeta tradițională. Dacă am vrea s'o caracterizăm cu un termen consacrat în discuțiile critico-estetice, am putea spune că fraza limbajului afectiv (și a limbii vorbite, în general) este impresionistă, spre deosebire de aceea a limbajului intelectual, care-i clasică sau realistă.

Dintre cele două mijloace directe de expresie, care sunt exclamația și interogația, primul apare mai des decât celălalt. Și aceasta, în diverse chipuri. Astfel: *Imi pare bine că sosește primăvara* devine *Ce bine-mi pare că sosește primăvara !*, cu intonația specială, de care ne-am ocupat la locul cuvenit, și cu o modificare sintactică, neaparentă, a propoziției secundare : în construcția exclamativă, aceasta își pierde oarecum caracterul de propoziție adevărată, fie și dependentă de alta, spre a ajunge o simplă prelungire a celei principale, tocmai din cauză că tonul exclamativ se întinde de-a-lungul întregii fraze. Lucrul se poate verifica ușor, dacă suntem atenți la modul cum curge fraza în ambele cazuri : pauza pe care o facem după propoziția principală la construcția enunțiativă lipsește celei exclamative. Afectul provoacă o accelerare a ritmului și, deci, suprimarea pauzei. Cf. și *Aș pleca în străinătate, dacă n'ar fi războiu* alături de *Cum aș (mai)* sau *Tare-aș (mai) pleca în străinătate, dacă n'ar fi războiu !*

Când propoziția afirmativă, care urmează a fi înlocuită prin una exclamativă, se află în mijlocul sau la sfârșitul frazei, aceasta capătă un dublu aspect, apt de a fi utilizat stilistic, căci implică o schimbare de atitudine (subiectivă) a povestitorului. De ex. : *Ieșind într'o frumoasă zi de primăvară afară din oraș, am ajuns la marginea pădurii, unde am rămas încântat de priveliștea care mi se oferea ochilor* transformată în *Ieșind într'o frumoasă zi de primăvară afară din oraș, am ajuns la marginea pădurii, unde, ce încântătoare priveliște mi se oferea ochilor !*

Și altfel se poate substitui o construcție exclamativă uneia enunțiative. De pildă : *Doresc cu nerăbdare să vie primăvara* devine *De-ar veni* (*odată* sau *mai repede*) *primăvara!* tot așa *Mulțumesc lui Dumnezeu că am scăpat de iarnă* se preface în *Slavă Domnului, că am scăpat de iarnă!* Din punctul de vedere al conținutului strict intelectual, prima formulă nu diferă prin nimic de a doua, în schimb aceasta este superioară, mult, ca forță expresivă, care izvorăște, în subsidiar, și din 'scurtarea' frazei.

Interogația intervine, se pare, mai puțin frecvent decât exclamația. Faptul s'ar datori 'situației' : că să punem întrebări, este necesară prezența (fie și numai fictivă) a unui partener, și aceasta cere intervenția fantaziei, însușire pe care n'o au toate subiectele vorbitoare, cum au toate, indiferent de grad, sensibilitate afectivă. Să nu uităm apoi că exclamația este un mijloc de expresie prin excelență personal și direct : tot ce ne doare, tot ce ne bucură, tot ce ne revoltă, aparține oarecum organic ființei noastre, ne interesează în cel mai înalt grad pe noi, și limbajul servește în primul rând la descărcarea sufletului propriu de gândirile și simțirile acumulate în el. Dramatismul, care spuneam că constitue o trăsătură a vorbirii familiare și populare, vine mai cu seamă dela interogație : întrebarea

presupune și răspuns, fie că-l dă partenerul, când acesta există, fie că-l dăm noi înșine, așa dar dialog, întocmai ca într'o operă dramatică.

Iată și aici câteva cazuri imaginate de mine, pentru a ilustra ceea ce s'ar putea numi mecanismul transformării construcțiilor enunțiative în interogative. Mă folosesc de exemplele deja date, tot pentru nevoile de ordin practic ale discuției. *Imi pare bine că sosește primăvara* se transformă în *Sosește primăvara? Imi pare bine* : subiectul vorbitor nu știe (ori se face a nu ști) că sosește primăvara, și atunci prezintă acest eveniment subt forma unei întrebări [1]. La fel *Aș pleca în străinătate, dacă n'ar fi războiu* devine (*Mă întrebi* sau *mă întreb eu singur dacă*. . .) *Aș pleca în străinătate?* (*De sigur*) *Dacă n'ar fi războiu* ; *Ieșind într'o frumoasă zi de primăvară afară din oraș, am ajuns la marginea pădurii, unde am rămas încântat de priveliștea care mi se oferea ochilor* se schimbă în *Ieșind într'o frumoasă zi de primăvară afară din oraș, am ajuns la marginea pădurii, unde, puteam* (sau *era*) *să nu rămân încântat de priveliștea care mi se oferea ochilor?* Și alte aspecte pot căpăta aceste fraze, dacă vrem să le prefacem (parțial, bine înțeles) din enunțiative în interogative. Este evident că unele par forțate, altele sufăr modificări și de ordin pur sintactic, din cauză că nu orice construcție este aptă de a fi prezentată subt forma unei întrebări. Exemplele de mai sus au fost alese în vederea 'exercițiului' pentru fraza exclamativă, cum arată conținutul lor noțional: bucuria, dorința, încântarea se pretează mult mai ușor (ca să nu zic exclusiv) la această ultimă 'operație' decât la cealaltă. Dar amănuntul n'are importanță, întru cât nu atinge esența lucrurilor, adică principiul, incontestabil, că tendința limbii vorbite stăpânită de afect este să înlocuiască simpla 'constatare' a unui fapt prin 'aprecierea' lui, prin luarea de atitudine.

§ 4. Vorbirea populară, mai ales, cred, cea moldovenească, recurge foarte des la o formă exclamativă indirectă, reprezentată printr'o propoziție (aparent!) secundară, introdusă prin *unde*. Aceasta se întâmplă obișnuit în momente de surprindere : subiectul vorbitor nu se așteaptă să vadă, să audă, etc. ceea ce-i provoacă mirarea. Am putea preciza, dacă ne oprim asupra aspectului pur formal (propoziție introdusă printr'un adverb relativ de loc), că nu se așteaptă a c o l o, unde vede, aude, etc. lucrurile care-l surprind. In realitate, valoarea lui *unde* este temporală, cum probează posibilitatea de a-l înlocui prin *când*. De pildă : *Rabdă ea cât rabdă, și unde se pornește pe-un plâns, de ți se rupea inima!* poate suna, cu aceeași valoare, chiar afectivă, și *Rabdă ea cât rabdă, și când se pornește pe-un plâns*. . . *(ți se rupea inima) !* sau *Rabdă ea cât rabdă, și când colo, se pornește pe-un plâns*. . . Ultima construcție este foarte interesantă, căci arată aș zice șovăiala subiectului vorbitor, nevoia de a exprima ambele raporturi sintactice (de loc și de timp), pe care le simte el între propoziția introdusă prin *când colo* (= *unde*) și cea dinaintea ei [2]. Caracterul temporal rezultă și din echivalența lui *unde* cu *odată*: *Rabdă ea cât rabdă, și odată se pornește pe-un plâns*. . .

---

[1] Propoziția a doua poate ea însăși înceta de a mai fi enunțiativă, schimbându-se în exclamativă (*Ce bine-mi pare !*). Așa dar, o dublă modificare afectivă, cum se întâmplă adesea în limba vorbită.

[2] De fapt, nu există un adevărat raport sintactic, nici măcar de coordonare. *Unde se pornește*. . . este o propoziție absolut independentă. Așa se explică faptul că povestirea poate începe direct cu ea, ca să nu mai pomenesc de aspectul exclamativ, care nu-i posibil decât la o construcție de sine stătătoare.

Toate aceste forme exclamative există, și încă din belșug, în vorbirea populară (mai puțin în cea familiară), cum vor dovedi citatele următoare (din Creangă). Interesant și, din punctul de vedere al sintaxei obiective, curios este amănuntul că construcția cu *unde* poate fi și negativă, fără ca înțelesul să se schimbe : *Rabdă ea cât rabdă, și unde nu se pornește pe-un plâns*... Singura modificare semantică pare a fi o întărire a nuanței afective în această din urmă ipoteză, ceea ce, iarăși strict gramatical vorbind, surprinde cu atât mai mult, cu cât negația primește un accent foarte puternic. Cred că, în anumite condiții, apariția lui *nu* este posibilă și după *când* (singur, fără *colo*). [1]

Mână în mână cu exclamația și interogația merg diverse alte mijloace de expresie, care sunt, direct sau indirect, în total sau în parte, simple consecințe ale acestora. Mă refer la interjecții [2], invocații (de toate speciile), apostrofe, etc., care contribue, într'o măsură chiar mai largă decât exclamația și interogația, pe de o parte la înviorarea vorbirii, pe de alta la caracterul impresionist al frazei vorbite. Unele au fost studiate la « Fonetice » sau la « Morfologice » (schimbare de persoană, înlocuirea indicativului prin imperativ), altora, cum sunt invocațiile, le consacru un paragraf special (v. mai departe).

Iată acum și exemple din autorii utilizați obișnuit de mine. Creangă : *Și unde nu ne trezim într'o bună dimineață plini ciucur de râie căprească dela caprele Irinucăi. Ei, ei !, ce-i de făcut ?*; *Intr'o zi, fiind Irinuca dusă în sat și având obiceiu a ședea uitată ca fata vătămanului, noi n'avem ce lucra ?*; ...*ne pune dracul de urnim o stâncă din locul ei, care era numai înținată ; și unde nu pornește stânca la vale*... ; *Iaca ce rană-i pe dânșii, sărmanii băieți ! Cum i-a mâncat râia prin străini, mititeii !*; *Și, Doamne, frumos era pe atunci, căci*... ; *Ce-i pasă copilului, când*

[1] Mă simt ispitit să propun o explicație, pe care o dau... subt beneficiu de inventar. Caracterul exclamativ al construcției cu *unde* ne obligă să admitem că încă din capul locului ea a fost exclamativă (și chiar în mai largă măsură decât astăzi, căci cu vremea nuanțele afective, de toate felurile, se atenuează). Dar de ce și cu negație ? Căci deosebirea dintre o construcție enunțiativă afirmativă și una negativă există și în cazul construcțiilor exclamative: afirmația reprezintă tocmai opusul negației. Singură fraza interogativă poate exprima același lucru subt ambele aspecte (afirmativ și negativ). Să se compare *Ei, crezi c'a venit ?* și *Ei, crezi că n'a venit ?* cu accent pe *a venit* la prima și pe *crezi* la a doua. Urmează că trebue să pornim dela o interogație: *Rabdă ea cât rabdă, și crezi că nu s'a pornit pe plâns?* (ca și cum am spune: ...*crezi că a răbdat până la urmă?*). Această construcție s'a contaminat cu *Rabdă ea cât rabdă, și odată se pornește pe plâns*, sinonima ei. (Contaminațiile sintactice sunt foarte frecvente.) Ar fi trebuit să iasă *Rabdă ea cât rabdă, și odată nu se pornește pe plâns?* Dar *odată*, eventual un echivalent al lui, nu poate sta într'o frază negativă, fie ea și interogație, pentrucă precizează momentul când s'a produs acțiunea (și aici acțiunea n u se produce, căci este negată, cel puțin aparent). De aceea a fost înlocuit printr'un adverb, înrudit ca funcțiune (temporală !), însă neprecis: *când*, care prezintă și avantajul că se întrebuințează des în construcții interogative. Astfel fraza noastră a devenit *Rabdă ea cât rabdă, și când nu s'a pornit pe plâns?* Dar intenția subiectului vorbitor era nu să nege, ci să afirme, și încă foarte hotărît. Atunci a înlăturat negația, și propoziția a rămas afirmativă, continuând totuși a fi colorată de afect, ceea ce a dus la intonația exclamativă. Un ultim stadiu a fost înlocuirea lui *când* prin *unde*, potrivit tendinței, relevată la « Morfologice », capit. VI, de a prefera adverbelor de timp pe cele de loc, care sunt mai concrete, deci mai expresive.

[2] Printre interjecții trebuesc socotite și numeroase onomatopei de felul lui *țuști !*, *harști !*, *zvârr !*, etc., care, din punct de vedere aș zice sintactic, nu diferă prin nimic de interjecțiile propriu zise. In plus, ele au un foarte pronunțat caracter exclamativ, și tocmai asta interesează în deosebi discuția de față.

mama și tata se gândesc la neajunsurile vieții. . .; *Dar parcă naiba vrăjește : cela nu sună coasa, că-i e frig*; *celuia că-i înghiață mânile pe cârceie*. . .; *Și când căuta mama să smântânească oalele, smântânește, Smarandă, dacă ai ce*. . .; *Eu atunci, să nu-mi caut de drum tot înainte ?*; *Intr'o dimineață, n'are ce lucra părintele Duhu ?*; . . .*auzim că Nică Oșlobanu s'a dus să învețe la școala catihetică din Folticeni, vorbă să fie !*; *Și cică auzind moș Nichifor de acestea, tare s'ar fi mâhnit în sufletul său*. . .; *Băbătia lui, dela o vreme încoace, nu știu ce avea, că începuse a scârțâi : ba c'o doare ceea, ba c'o doare ceea, ba i-e făcut de năjit, ba că i-e făcut de ursită, ba că i-e făcut de plânsori, și tot umblă din babă în babă cu descântece și cu oblojele*. . .; . . .*moș Nichifor deciocălase căruța și-o ungea ; când numai iaca se trezește la spatele lui cu jupân Strul din Târgul Neamțului*. . .; *Apoi fără să ne zbatem, jupâne Strul, mi-a da șeisprezece lei, un irmilic de aur, și ți-oiu duce-o știi, colé, ca pe palmă*; . . .*da nu ca la noi, să fii nevoit să trăiești cu una beteagă până la sfârșitul vieții, și copii, tufă !*; *In sfârșit, trage zăvorul*. . . *Când, ia !*. . ., *ce să vadă? Ș'apoi mai are când vedea ?*. . .; *Și, Doamne, tare mai erau doriți să aibă unul*. . .; *Ea, văzându-se acum așa de nenorocită și horopsită, ce să facă și încotro s'apuce? Să se ducă la părinți ?*; *Ce garduri streșinite cu spini, de mai nici vântul nu putea străbate printre ele ! Ce șuri și ocoale pentru boi și vaci*. . ., *făcute din mâna lui Chirică, cât ai bate din palme !*; . . .*dă, ce să-i zici ?, dăduse și el în părpăra însuratului*; . . .*Ipate își ia femeia cu zestre cu tot, o duce acasă la dânsul, și pace bună !*; . . .*îl umflă pe sus, îl pun într'un car cu boi, ca pe un butuc nesimțitor, și hai cu dânsul la locul de spânzurătoare !*; *D'apoi calul meu de pe atunci, cine mai știe unde i-or fi putrezind ciolanele !*; . . .*lumea de pe lume, fiind în mare nedumerire, alerga să vadă ce minune poate să fie. Și când acolo cine era ?*; *Și când s'au întors Făt-Frumos și cu ai săi dela vânat, ia neveste, dacă ai de unde !*

Brătescu-Voinești : . . .*s'a aplecat să încerce : n'o putea-o zări? Când, ce să vază? Jos, în tufiș, un băiețaș*; *Frumos Crăciun o să fie ! A nins două zile din Crivăț*. . .; *Se aud sănii venind dinspre târg*. . . *Uite-le, cotesc la colț, și în bătaia lămpii*. . .; *Cine știe ?, poate chiar fără să-i spuie nimic, văzându-l, o să-l ia să i-l arate, că e om bun. A ajuns !*; *Ce dreptate aveau bunică-mea, tată-meu și mama, când îi ziceau*. . . ; *Știți dumneavoastră ce a fost calul ăsta pe vremuri? Ăsta e Pandur al lui Grigore Palada*. . .; *Mă întrebi cum merg afacerile. Vorba aia : dacă nu curge, pică*; *P'a care-o aveam a trebuit s'o dăm afară, că așa muiere leneșă, risipitoare și sanchie nici c'am mai văzut*. . .; *I-am dat douăzeci de lei și am intrat la judecătorie, care a închis pricina. Ce crezi că s'a întâmplat ?*; *Mă rog, nouă sute de pogoane de pădure de construcție, stejari — să fi luat numai pe trunchiul unuia doi poli, bez stânjen de ars și crăcile. Dar cine era să facă chefurile rămase de pomină, care se începeau azi și țineau cu săptămânile? Pitache. Cine pleca întovărășit de alți cinci-șase prieteni, în trăsuri cu patru cai înaintași și cu lăutari după el la Brașov ? Pitache*; *Când colo, poftim !, cinci și jumătate, și el nu vine, șase, și el tot nu vine*; *Dar de aici încolo, poate să sufle cât o pofti câinele de Crivăț, lui Isaia nu-i mai pasă*; *Râdeți degeaba*. . ., *că pe cinstea mea, dacă i-am ascuns-o. Te pomenești că i-a furat-o*; *Ce să mă pomenesc mai alaltăieri? Intră râzând, cu mâinile la spate*; *Asta vorbim și noi între noi de alaltăieri*. . .*Să mintă șeful ?*. . . *de !*. . . *Sumă mare*. . . *cinci mii patru sute de lei*. . . *Banul e ochiul dracului*. . . *Te pomenești*. . .; *Iau câte o nuia de alun, îi pun ață, plumb și cârlig*; *Ce e azi? Joi. Alaltăseară, Marți, a venit pe la noi căpitanul Delescu*. . .; *Auzi dumneata moarte : cu cârligul înfipt în gușulița aia*. . .; *Merg, domnule, acasă vesel ; îi plătesc și se duce. Când*

colo, ce descopere nevastă-mea? In mijlocul oalei, dar cu ce meşteşug te crezi? un gogeamite bolovan de piatră; pe onoarea mea! să întrebi pe Lucreţia; — Uite, domn'le, cum a fost, păcatele mele...; ...Noroc că se mai găseşte, pe ici pe colea, câte un om de ispravă...; Minunat tovarăş de vânătoare nenea Iorgu! Exact la întâlnire, fără preget...

Caragiale: *S'a ţinut după mine... Ce ziceam eu? «Haide, drace, haide!, să intri tu pe strada lui Marcu Aoleriu ori Catilina, şi lasă!...». Şi, dacă nu-i ajungea, să-mi tai mie favuridele!; Stai să-ţi spuiu... Dar nu mă 'ntrebi, ţaţo, să-ţi povestesc ce-am păţit cu mitocanul! Să vezi, e halima!... Auzi mizerabilul!...; De azi dimineaţă!... de azi dimineaţă, asta merge (întruna) aşa! Ce goană! Ce goană turbată! Doamne! Doamne!, isprăveşte odată istoria asta! sunt trei după douăsprezece şi mă leşin de somn d'a'npicioarele!; Ei, când am văzut... ştii că eu nu intru la idee cu una, cu două...; Bine că n'am fost în Bucureşti pe vremea aia! Cum sunt eu nervoasă... Doamne fereşte!, păţeam alte alea...; Ei, geantă latină, domnule, n'ai ce-i mai zice. De ce a băgat el în răcori, gândeşti, pe toţi împăraţii şi pe Papa dela Roma?; Aşa, zău!... Ei! mai dă-mi încă unul ca el, şi până mâine seară — nu-mi trebue mai mult — să-ţi fac republică; D'apoi bine, frate, până când tot rabdă azi, rabdă mâine?, că nu mai merge, domnule, s'a săturat poporul de tiranie, trebue republică!; Acu ce treabă avem?... Nu vă uitaţi la mine că sunt aşa de...; Ce sunteţi d-voastră, mă rog? Vagabonţi de pe uliţă? nu... Zavragii? nu... Căuzaşi? nu...; Care va să zică, unde nu înţelegeţi d-voastră politica, hop!, numaidecât trădare! Ne-am procopsit!*

§ 5. Un fapt asupra căruia n'am insistat nici aici, nici la flexiune, este deasa apariţie a c o n j u n c t i v u l u i, care merge paralel cu frecvenţa mare a interogaţiei şi exclamaţiei[1] pe de o parte, cu aceea a imperativului pe de alta. Căci conjunctivul înseamnează o invitaţie adresată partenerului (real ori fictiv) sau o întrebare pusă sie însuşi de către subiectul vorbitor. Iar când stă la pers. III, el este echivalentul desăvârşit al imperativului, căruia îi lipseşte o formă specială pentru această persoană. Să nu ne închipuim însă că conjunctivul exclamativ are drept obiectiv numai pe partener, nu şi pe povestitor, sau că cel interogativ nu poate fi adresat şi ascultătorului. Asimilarea construcţiilor conjunctive cu cele menţionate aici se manifestă, în limba vorbită, printr'o intonaţie specială, care diferă numai prin intensitatea ei mică de aceea a interogaţiei şi exclamaţiei. Căci conjunctivul, fiind un mod verbal dependent de diverse membre ale frazei[2], reprezintă o formă oarecum indirectă a vorbirii. Simţim, chiar când stă singur, că el este în funcţiune de un cuvânt, neexprimat, dar prezent în mintea noastră. De aceea putem asimila construcţiile în care apare conjunctivul cu exclamaţiile şi interogaţiile, cel puţin din punctul de vedere al intonaţiei.

Iată, de pildă, următorul pasaj din Harap-Alb: *Să umblaţi numai aşa, frunza frăsinelului, toată viaţa voastră şi să vă lăudaţi că sunteţi feciori de craiu, asta nu miroase a nas de om...* Il putem interpreta în mai multe chipuri, deşi toate în concordanţă cu cele spuse chiar acum. Conjunctivul atârnă de *vreţi* (*aveţi de gând*

---

[1] Foarte des întâlnim conjunctivul «exclamativ» (subt forma pers. I) în invocaţii menite să asigure pe partener sau pe ascultători că povestitorul spune adevărul: *să n'apuc ziua de mâni...*, *să mor* (*să crăp*, *să plesnesc*, etc.), *să-mi sară ochii din cap*, etc. *dacă* (*mint*, *am furat*, etc.). Cf. lat. *moriar si...* La celelalte persoane, acest mod apare mai ales în blesteme (care sunt, de fapt, tot invocaţii): *să nu vă ajute Dumnezeu!*; *să-l ia dracu'!*, etc.

[2] La fel cu infinitivul, pe care-l înlocueşte adesea.

ş. a.) subînţeles : *Vreţi să umblaţi numai aşa...? Asta nu miroase a nas de om.* In această ipoteză, intonaţia interogativă este foarte perceptibilă, căci avem o întrebare directă. Se pot şi inversa cele două membre ale frazei, care rămâne tot interogativă (cu o uşoară modificare sintactică, şi anume înlăturarea negaţiei) : *Asta miroase a nas de om, să umblaţi...?* Dar construcţia se poate transforma şi în una exclamativă : *Asta nu miroase a nas de om să umblaţi numai aşa, frunza frăsinelului...!* Sau inversând membrele frazei (revenind, adică, la textul lui Creangă, căruia-i dăm însă o intonaţie mai puternică) : *Să umblaţi numai aşa, frunza frăsinelului, toată viaţa...! Asta nu miroase a nas de om.* Toate aceste formule sunt nu numai posibile, ci şi reale. Alegerea uneia sau a alteia se datoreşte momentului psihologic, pe care, în cazul de faţă, l-am putea defini prin 'mâhnire' (relativ uşoară) : craiul este nemulţumit de cei doi fii ai săi, dar nemulţumirea lui nu-i revoltă, nici desnădejde (el ştie sau simte că feciorul cel mai mic va corespunde aşteptărilor). A recurs, deci, la formula mai moderată, mai puţin 'retorică', mai conformă, poate, cu spiritul vorbirii populare. Dar expresivitatea ei este incontestabilă, la fel de mare cu a unei construcţii interogative sau exclamative (directe!), şi aceasta, graţie pe de o parte intonaţiei, pe de alta aspectului ei sintactic insolit, cu un conjunctiv de sine stătător, cel puţin aparent, ca şi cum propoziţia ar fi principală (şi, formal, este astfel).

Dar mai intervine ceva. Conjunctivul este modul posibilităţii, al îndoielii, etc., aşa dar o formă verbală subiectivă prin ea însăşi, ceea ce, în treacăt zis, explică, cel puţin parţial, marea ei răspândire [1]. De aici, aptitudinea lui de a fi expresiv, mai expresiv decât indicativul, de pildă, cu care prezintă numeroase elemente semantice comune. Expresivitatea conjunctivului creşte, când el apare singur (fără cuvântul de care atârnă). Şi aceasta, tot graţie unei anomalii formale : nepotrivire între valoarea lui reală (de mod al posibilităţii, al probabilităţii, etc.) şi aparenta-i independenţă, care-l asimilează cu indicativul (modul siguranţei).

Exemple [2] : *Ian s ă - i f i s c u l a t la treabă, ş'apoi s ă - i v e z i cum se codesc, se drâmboesc şi se sclifosesc...; Eu, s ă n u f i ş t i u t a ceti, de mult aş fi înnebunit, câte am avut pe capul meu ; Şi de aici supărarea părintelui Oşlobanu...; s ă n u v a d ă sămânţă de călugăr pe la biserica lui, că-i potopeşte!; ...se îngrămădise, ca mai totdeauna, o mulţime de trebi pe capul mamei : nişte sumane s ă l e s c o a t ă din stative, altele s ă n e v e d e a s c ă şi s ă î n c e a p ă a le ţese din nou...; Cam pe la amiază, deodată s'a schimbat vremea cea frumoasă într'o vijelie cumplită, s ă r ă s t o a r n e brazii la pământ, nu altăceva ; La hramul bisericii se ţinea praznicul câte-o săptămână încheiată, şi numai s ă f i a v u t pântece, unde să pui coliva şi bucatele...; Oşlobanu prost-prost, dar s ă n u - l a t i n g ă cineva cât e negru subt unghie...; Ştii că are haz şi asta, voi s ă v ă l ă f ă i ţ i şi s ă h u z u r i ţ i de căldură, iară eu s ă c r ă p de frig! Buună treabă! S ă - m i d a u eu liniştea mea pentru hatârul nu ştiu cui!* (Creangă).

S ă f i e un ceas dela plecare, când ajung la capul podului de peste Ialomiţa ; ...cosoroaba dela prispă, care putrezise la un cap, el a înlocuit-o, furca maică-si el a încrestat-o ; şi s ă v ă a r a t e Salomia..., donicioara nouă, cumpărată de el...; ...am petrecut o seară... s ă - l î n t r e b i pe el; Dimineaţa cum

---

[1] Mai ales în dauna infinitivului, formă ştearsă, fiindcă-i 'abstractă' (spune numai cum se numeşte acţiunea).

[2] Listele precedente conţin destule conjunctive, dar aproape toate în interogaţii.

se scoală — *să-și aplece capul în jos... ; pe urmă să-l netezească... ; să-l răsucească de două ori ; să-l prinză cu patru-cinci ace... ; și să poftească vreo cocoană... să-și facă undele din părul dumneaei.* (Br-V).

Auzi, mizerabilul!, s ă 'ndrăznească să-mi ție drumul... ; *Dar să știu de bine că merg cu el de gât până la Dumnezeu...* ; *Și eu, proastă, să nu știu nimic și să-mi fac zile amare cu Chiriac din pricina lui musiu ăsta...* (Caragiale) [1].

Ar mai fi de remarcat conjunctivul din câteva formule populare, cu care subiectul vorbitor își afirmă sinceritatea sau stărue asupra exactității spuselor sale (în ipoteza că ele ar putea fi puse la îndoială, din cauză că împrejurările nu i-au permis să-și verifice aprecierile). De ex. : *Să nu spun minciuni, dar peste o dimirlie de fasole i-au curs atunci din turetce* ; *căci, să nu spun minciuni, erau vro zece, douăsprezece prăjini de cânepă frumoasă...* ; *Apoi, drept să vă spun, că atunci degeaba mai stricați mâncarea, dragii mei.* (Creangă) [2].

Un uz al conjunctivului, nerelevat până aici, apare la Ispirescu. Iată un citat (după A. PHILIPPIDE, *Gramatica*, p. 280) : *Fiind subt ascultarea bucătăresei, fata de împărat se silea în toate chipurile să-i fie pe plac. Unde să se adune ea cu celelalte slugi din curte! Unde să scoată ea un cuvânt de pâră sau zâzanie! Unde să calce ea cuvântul bucătăresei și să se amestece în certurile și becisniciile celorlalți! Ferit-a Dumnezeu!* Deși exclamative, propozițiile din acest pasaj introduse prin *unde* trebuesc considerate, în fond, sau cel puțin la origine, ca interogative. Dovada o constitue adverbul, care, la începutul unei construcții, nu poate avea decât valoare interogativă : *Unde (ați văzut pe fata de împărat) să se adune cu celelalte slugi din curte?*, adică 'în ce loc ați văzut-o adunându-se cu celelalte slugi ?'. Dacă simțim totuși ca exclamații astfel de formule, aceasta se datorește conștiinței subiectului vorbitor că întrebarea conține în ea și răspunsul, că, prin urmare, nu-i o întrebare propriu zisă. Atitudinea lui (aș zice obiectivă!) seamănă cu a omului care cere socoteală altuia pentru o afirmație neexactă : '(Indrăznești să spui că ai văzut-o...) Unde ai văzut-o adunându-se cu celelalte... ?' Dar (subiectiv!) el este sigur că nimeni nu se gândește la așa ceva, că toată lumea vede, ca și el, în această fată o ființă subt toate raporturile deosebită de slugile obișnuite, etc. Și atunci, recurge la exclamație, care exprimă și satisfacția și mirarea față de faptul constatat.

Această construcție amintește formal de tipul *unde (nu) se pornește o vijelie*, nu numai prin adverbul relativ care o introduce, ci și prin înțelesul mai mult temporal [3] al acestuia. Căci *unde să se adune ea...*, interogativ, cum a fost din capul locului, înseamnă 'când (ați văzut-o) să se adune ea...'. Expresivitatea se datorește, ca și acolo, mai multor fapte : pe de o parte abaterii dela normele sintactice (propoziție locală cu sens temporal), pe de alta intonației exclamative,

[1] Nu-i greu de observat deosebirea dintre vorbirea populară (Creangă) și cea familiară (Br-V, Caragiale), în ce privește nu numai cantitatea, ci și natura sau valoarea conjunctivelor întrebuințate de una și de cealaltă.

[2] In vorbirea oamenilor culți, echivalentele acestor construcții sunt respectiv *dacă nu mă înșel* (tradus, probabil, după frc. *si je ne me trompe*) și *(ca) să fiu sincer*. Ele nu sunt sinonime și de aceea nu se întrebuințează în exact aceleași condiții.

[3] Poate și modal: 'Cum (vă închipuiți că ar putea) să se adune ea...'.

foarte perceptibilă. Să nu uităm apoi că, din cauza acestei ultime particularități, construcția apare ca o propoziție independentă ; deci încă o anomalie gramaticală (propoziție principală introdusă printr'un adverb relativ) [1].

§ 6. Deosebirile dintre vorbirea populară sau familiară și limba cultă (mai ales scrisă), în ce privește aspectul frazei, sunt atât de mari, încât izbesc pe oricine, în primul rând pe scriitori, care, când sunt autentici, indiferent de dimensiunile talentului, posedă un simț deosebit pentru limba lor maternă. Așa se face că ei utilizează, cu intenții artistice, diversele particularități ale vorbirii curente în operele lor literare. Nu mă gândesc la faptul că fiecare personaj are un limbaj mai mult ori mai puțin aparte, potrivit cu mediul social căruia aparține. Dela realism încoace, acest lucru nu mai surprinde : toată lumea s'a deprins cu ideea că nu se poate altmintrelea, și, în consecință, procedeul este simțit ca absolut normal, fără nicio semnificație stilistică. Este vorba de altceva, și anume de utilizarea unor aspecte ale limbii vorbite, așa cum le-am constatat mai sus, cu scopul de a obține anumite efecte estetice, care pot fi, cum se întâmplă adesea, umoristice, dar și de altă natură. Intervine, deci, o chestie de stil propriu zis, produs, măcar în parte, al voinței, având însă ca punct de plecare fenomene care aparțin stilisticii lingvistice.

Am notat un singur caz, suficient totuși pentru ilustrarea principiului. Caracteristica cea mai izbitoare, poate, a vorbirii familiare și populare este parataxa : alăturarea pură și simplă a unor propoziții de același fel legate prin conjuncția coordinătoare *și* [2]. Iată un minunat exemplu de exploatare artistică a acestei particularități : . . .*ne vede că suntem la București, și vine, domnule, și ne asasinează, domnule, și ne face viața amară și ne toacă la cap și ne ceartă 'n casă și bagă zâzanii între slugi și ne vorbește la vecini, în fine, ne nenorocește, domnule !* (AL, 26 Aprilie 1936, p. 7) [3]. Autorul își pune eroul să vorbească așa, n u pentru a ne provoca râsul (ceea ce se întâmplă, de altfel, dar numai din cauza situației), ci pentru a-l caracteriza și lingvistic din punctul de vedere al atitudinii față de soacră-sa. Groaza pe care i-o inspiră aceasta îl face pe bietul ginere să dea evenimentului

---

[1] Deși n'o întâlnim la Creangă, formula circulă și în dialectul moldovenesc, dar cu verbul la indicativ și, pe cât știu, numai în izolarea *unde se pomenește* (sau *se află*), echivalentă, semantic, cu *nu se pomenește* (*nu se află*). (Fără voie îmi vine în minte *nu există !*, atât de răspândit în vorbirea familiară de astăzi și care este perfect sinonim cu *nu se află!* Pare a se datora influenței frc. pop. *Ça n'existe pas !*, pe care H. BAUCHE, *Le langage populaire*, ed. II, Paris, 1929, p. 220 o definește ca o « formulă de refuz, de dispreț ». Construcția cu *pomenește* le întrece pe toate în expresivitate, din cauza verbului: ideea de 'pomenire' reduce la minimum faptul în discuție (e așa de neînsemnat, încât de abia poate fi amintit). Cf. și *nici pomeneală*, mai energic, grație lui *nici*, negație mai puternică decât *nu*, și naturii eliptice a formulei.) Când subiectul vorbitor tăgăduește hotărît spusele partenerului, nu se mulțumește cu un simplu *nu* (eventual *nu-i așa, nu-i adevărat*), care-i prea șters și de aceea ar putea să nu fie luat. . . în serios de ascultător. De ex.: *Las că am aflat eu de foloasele pe care le ai. . . — Unde se pomenește !* Explicația propusă mai sus capătă, cred, o confirmare elocventă dela această construcție, al cărei caracter interogativ (la origine) se simte încă foarte lămurit: *Unde se pomenește !* este, de fapt, *Unde se pomenește ?*, adică 'cine pomenește, cine spune asta ?', sau, mai aproape de aspectul pur formal, 'în ce loc (ai auzit dumneata că) se pomenește acest lucru ?'.

[2] Cf. mai sus, § 2.

[3] Subiectul vorbitor se gândește ce s'ar întâmpla, dacă ar exista televiziunea: soacră-sa, pe care a lăsat-o în provincie, tocmai ca să scape de ea, l-ar descoperi numaidecât, ar veni în casa lui și ar provoca toate nenorocirile enumerate.

proporții catastrofice : vede precis toate acțiunile, multe și variate, le simte anticipat consecințele și le înfățișează ascultătorilor ca o adevărată avalanșă aducătoare de nenorociri. De aici, nu numai predominarea verbelor asupra celorlalte cuvinte, ci și succesiunea lor rapidă, fără pauze, în ciuda conjuncției, care aparent le leagă, dar în realitate le separă, făcând din fiecare verb (cu eventualele lui determinative) o propoziție independentă, foarte importantă în sine, grație verbului, adică acțiunii, prin nimic inferioară celorlalte. Efectul stilistic este extraordinar, și aceasta, în primul rând, din cauza modului cum autorul a înțeles să-și construiască fraza : propoziții exclusiv principale, reduse, ca expresie, la strictul necesar (de obicei numai verbul) și — aici vine elementul esențial — legate prin *și*, ca în vorbirea de toate zilele. Nu se poate imagina potrivire mai deplină între o stare sufletească și expresia ei lingvistică.

Deoarece ne-am oprit asupra unui fapt aparținând limbii scrise, pot menționa aici o particularitate a vorbirii culte, care, în multe privințe, are o situație specială. Când povestim ceva, ajungem la un amănunt care ne-a impresionat puternic : un peizaj frumos, o casă mare, o ființă deosebită, etc. Imediat schimbăm cursul frazei, recurgând, cum am văzut deja, la exclamație sau interogație. De pildă : *Mergem cât mergem, prin străzi strâmte și întortochiate, până când ajungem, pe neașteptate, în fața unei clădiri. D a r c e c l ă d i r e ! Un adevărat palat din povești.* Sau : *Am cetit zilele acestea o carte într'adevăr frumoasă. D a r c e f r u m o a s ă ! Nu cred că are pereche în literatura noastră.* La origine, această formulă a fost, cu siguranță, interogativă. Povestitorul se adresa ascultătorului, parcă ar fi vrut să-i spuie : 'Crezi d-ta că-i vorba de o clădire oarecare, așa cum și-o închipue lumea (ori ți-o închipui d-ta) ?' [1]. Intrebarea avea rostul să atragă atenția asupra erorii celor care ar fi crezut altfel, ba chiar să le ceară oarecum socoteală pentru eroarea lor. Pe urmă, exact ca la construcțiile cu *unde*, interogația a devenit exclamație : subiectul vorbitor își exprimă admirația, care a existat din capul locului, în formă directă, fără a se mai gândi că alții ar simți altfel.

Nu-i singura interpretare posibilă aceasta. *Dar ce frumoasă !* a putut fi dela început exclamativă, o construcție echivalentă cu 'dar ce carte frumoasă!', 'cât de frumoasă carte!', etc. Cred că trebue preferată prima explicație, din cauza lui *dar*. Prezența acestei conjuncții adversative presupune o opoziție, deci două păreri diferite, una a povestitorului, cealaltă a partenerului (sau a eventualilor ascultători). Cel mult s'ar putea admite că povestitorul își adresează întrebarea sie însuși, dar aceasta numai fictiv, divergența rămânând tot între el și altcineva [2].

§ 7. Extrem de bogată este limba noastră vorbită în i n v o c a ț i i de tot felul. Românul apelează necontenit la forțe superioare, bune sau rele, de ajutorul cărora are nevoie : unele să-i facă bine, lui ori ființelor și lucrurilor care-i sunt scumpe, altele să facă rău dușmanilor. Deosebirea nu-i totdeauna precisă, în sensul că forțele binevoitoare (Dumnezeu și toate personajele însemnate din istoria

---

[1] Sau, și mai aproape de aspectul ei sintactic: 'Dar ce (fel de) clădire (crezi că era) ?' Cuvintele următoare (*Un adevărat palat din povești*) sunt răspunsul la întrebare.

[2] Este probabil să avem a face cu imitația unui model străin, cum ar proba caracterul eminamente cult al formulei moastre. In franțuzește, de pildă, exclamații ca *quel homme !*, etc. sunt foarte frecvente. Oricum ar fi, explicația propusă mai sus rămâne valabilă din punct de vedere teoretic. Totodată ea ajută la înțelegerea stării sufletești. Afară de asta, în ciuda faptului că aparține exclusiv limbii culte, construcția pare perfect conformă cu sistemul limbii românești.

creştinismului) dispun de mijloacele necesare şi pentru a face rău, adică a pedepsi pe cei ce merită pedeapsă. Şi atunci, ele sunt invocate deavalma cu celelalte, când e vorba de «inamicii» noştri (oameni, animale, obiecte neînsufleţite). Prilej pentru aceasta se iveşte mereu : cine crede că tot ce se întâmplă pe lume vine dela nişte fiinţe atotputernice, împotriva cărora nu ne putem pune, se găseşte de nenumărate ori pe zi în situaţia de a recurge la ajutorul lor. Reminiscenţe din vremuri imemoriale, ignoranţă, incapacitatea de a reacţiona altfel în faţa greutăţilor vieţii, o practică străveche a procedeului : iată câteva din cauzele care explică bogăţia extraordinară a limbii noastre în invocaţii propriu zise, în imprecaţii, blesteme şi înjurături. Dacă celelalte apar, în număr variabil, şi aiurea, ultimele constitue o trăsătură nu spun exclusiv românească, ci numai orientală, pe care, dintre limbile înrudite, o posedă, de sigur în proporţii mai reduse, italiana şi spaniola, supuse şi ele de-a-lungul veacurilor, prin popoarele respective, unei puternice influenţe venite din Răsărit.

In ce priveşte aspectul lor lingvistic, nu constatăm o variaţie prea mare. Schema este, de regulă, aceasta : verbul, care arată acţiunea dorită de subiectul vorbitor, stă la imperativ [1] sau, mai des, la optativ (cu infinitivul înaintea auxiliarului), şi este urmat de numele forţei invocate pentru săvârşirea acţiunii, pus acesta la vocativ, în prima ipoteză, la nominativ, în a doua. Injurăturile se prezintă întru câtva altfel, fiindcă nu sunt propriu zis invocaţii : autorul acţiunii este însuşi subiectul vorbitor, iar verbul, totdeauna acelaşi, are forma indicativului prezent, câteodată pe a optativului [2], cu un obiect direct după el.

Un amănunt interesant din punct de vedere stilistic este repetarea aproape obligatoare a verbului, când acesta stă la optativ [3] : puterea afectului (supărare, mânie, etc.) cere să insistăm asupra acţiunii care dorim să se realizeze, şi insistenţa se manifestă prin repetarea purtătorului ei (ca să nu mai pomenesc de celelalte mijloace, extralingvistice, cunoscute deja : accent puternic şi, eventual, lungirea părţii iniţiale a cuvântului). A doua oară verbul apare după subiect, şi totdeauna la conjunctiv. Dacă ar fi nevoie de probe că invocaţiile, etc. sunt produsul, prin excelenţă, al unor stări sufleteşti afective, foarte puternice, aspectul lor lingvistic, aşa cum l-am descris, şi, în special, repetarea verbului ar fi cea mai elocventă dintre toate. Să nu uităm apoi că ele încep totdeauna cu verbul [4], astfel că, în cazul când acesta se repetă, formula are la un capăt şi la celălalt câte o formă verbală, iar la mijloc, după împrejurări, subiectul sau obiectul acestora [5].

Inainte de a produce citate propriu zise, dau câteva exemple, din care să se vadă structura lingvistică a invocaţiilor şi blestemelor mai frecvente : *bată-l*

---

[1] Când apelul se adresează subt forma persoanei a III-a, locul imperativului îl ia conjunctivul, care, semantic, este tot un imperativ, cum dovedeşte şi lipsa conjuncţiei *să*. In această ipoteză subiectul stă, se înţelege, la nominativ.

[2] Mă gândesc la înjurăturile cele mai frecvente, le-aşi zice bărbăteşti. Celelalte, întrebuinţate obişnuit de femei, conţin diverse verbe, care numesc mai totdeauna funcţiuni organice şi stau la optativ. Cf. ALR II, Suplement la vol. I.

[3] Sau la conjunctiv (cu valoare imperativă).

[4] Dacă acesta stă la conjunctiv, conjuncţia dispare, iar dacă are forma optativului, auxiliarul se pune după infinitiv. Asta însemnează înlăturarea anexelor neaccentuate dinaintea verbului, pentru ca accentul să lovească, direct şi cu toată tăria (s'ar putea zice cu toată furia), elementul cel mai important al construcţiei.

[5] La aceste mijloace expresive se adaugă, bine înţeles, intonaţia: toate invocaţiile şi imprecaţiile, cu diversele lor specii, sunt construcţii exclamative. De aceea le şi discut la un loc cu exclamaţiile şi interogaţiile.

Dumnezeu (*să-l bată*) *!* ; *trăsni-l-ar Sfântul* (*să-l trăsnească*) *!* ; *ardă-te* (*arde-te-ar*) *focul* (*să te ardă*) *!*; *lovi-l-ar boala* (*ciuma*, *holera*, *brânca* şi alte nume de boli). . . *!* ; *dare-ar moartea* (*în tine*). . . *!* ; *lua-v'ar dracu'*. . . *!* ; *mânca-l-ar ciorile* (*cânii*). . . *!* (mai ales, iar la origine exclusiv, despre animale) ; *plesni-ţi-ar ochii*. . . *!* (şi la pers. I, când subiectul vorbitor 'se jură' : *să-mi plesnească ochii, dacă*. . ., de astă dată cu *să* înaintea conjunctivului, fiindcă nu avem o imprecaţie propriu zisă, adică nu intervine mânia) ; *dare-ar Dumnezeu*, *să dea* (se poate şi preciza ce anume : *dare-ar Dumnezeu să ploaie*, *să moară cutare*, etc.[1], în care caz partea a doua a formulei diferă de prima, întru cât reprezintă un fel de obiect al acesteia) ; *bată-l* (*bată-te*) *norocul* (*sănătatea*, *fericirea*, etc.). . . *!*, etc. Deseori subiectul acţiunii se multiplică : alături de *Dumnezeu* apare *Maica Domnului*, un nume de sfânt este întovărăşit de numele altora, tot aşa cum *holera* poate căpăta . . . ajutor dela *ciumă*, *brâncă*, etc. Această multiplicitate de subiecte izvorăşte şi ea din afect, la fel cu repetarea verbului, şi are exact aceeaşi semnificaţie : intensificarea, până la maximum, a dorinţei şi, deci, a realizării ei. Intâlnim şi fenomenul opus, adică lipsa subiectului : *bată-te*, *să te bată !*; *lovi-l-ar*, *să-l lovească*, etc. In asemenea cazuri repetarea verbului pare obligatoare, altfel formula face impresia că nu-i completă şi poate da naştere la confuzii, mai ales că, dacă nu mă înşel, subiectul lipseşte, de obicei, atunci când el poate fi şi o forţă binevoitoare şi una primejdioasă : *bată-te* (*norocul*, *pacostea*). . . *!* Faptul se va fi datorind, în parte, şi obişnuinţei de a 'blestema' în tot felul de împrejurări [2], chiar fără . . . necesitate afectivă, ceee ce slăbeşte, ba chiar suprimă cu totul, expresivitatea blestemului.

Urmează acum citate. Din Creangă : (*nu şezi cu dânşii în casă toată ziulica, să-ţi scoată peri albi*) *mânca-i-ar pământul*, *să-i mănânce* (*Doamne*, *iartă-mă*)! [3] ; *Ce-a fi aceea*, *ducă-se pe pustii !*; *pieritu-le-ar fi numele*, *să le piară !* [4]; *trăsnit-o-ar fi*, *s'o trăsnească !* [4]; *(căci era şi frumoasă) bat'o hazul*, *s'o bată !*; *sta-i-ar în gât pe ceea lume !*; *osândi-v'ar Dumnezeu*, *să vă osândească !*; *bea-l-ar tăunii*, *să-l bee !*; *duce-v'aţi învârtindu-vă ca ciocârlia !*; *patruzecile mâne-sa de golan !* [5]; *nu i-ar muri mulţi înainte*, *să-i moară !* [6]; *bat'o Dumnezeu de babă*, *s'o bată !*; *bat'o pârdalnica*, *s'o bată !*; *bat'o pustia*, *s'o bată !*; *mânca-o-ar focul*, *s'o mânânce !*; *bată-te întunericul*, *să te bată !* ; *rămânere-aş păgubaş de dânsul*, *să rămân !*, etc. — Din Brătescu-Voineşti : *Săracul*, *Dumnezeu să-l ierte !*; *dar'ar lupu 'n cornu' lui !*; *dii ! gloabă*, *mânca-te-ar lupii !* ; *Ptiu !*, *trăsnite-ar Dumnezeu şi Maica Precista*

---

[1] Pentru *dare-ar Dumnezeu*, cf. span. pop. (ţig.) *premita* [=*permita*] *Dios que*... (*Volkst. u. Kult. d. Rom.* VII, p. 162).

[2] După cum înjurăturile servesc de multe ori la exprimarea admiraţiei faţă de cel înjurat !

[3] In partea finală avem o invocaţie oarecum de sine stătătoare, cu toate că apare foarte des după blesteme. Să se compare şi *Doamne !* (de multe ori repetat); *dragă Doamne !; drăguliţă Doamne !*; *Dumnezeu să-l ierte !*; *dracu' s'o iee !*, etc. Unele s'au izolat cu valoare substantivală: *ucigă-l crucea* 'dracul', *ducă-se pe pustii* 'epilepsia', etc.

[4] Aici apare optativul perfect, ceea ce constitue o noutate: acţiunea dorită de subiectul vorbitor urmează (adică urma !) să se realizeze în trecut. Prima din aceste construcţii poate fi interpretată şi ca un optativ prezent, cu *pierit* adjectiv, nu verb (= participiu): 'să le fie pierit (acum)', cf. *să fie mort*, etc. Dar se împotriveşte repetarea verbului subt forma conjunctivului dela *a pieri* (altfel ar trebui *să le fie*).

[5] Injurătură, cu elipsa verbului, cum se întâmplă deseori.

[6] Deşi în prima parte a formulei verbul este negat, repetarea lui se face tot subt aspectul afirmativ.

de nebun! [1]; *bată-te, să te bată!*; (*farmece*) *fir'ar pe pustii locuri!* Cf. și (*hai, nene*) *păcatele mele!*; *chioara naibii!* — Din Caragiale: *Fir'ai al dracului de pungaș!* [1]; *alege-s'ar praful!*; *cădea-i-ar bunul pe inima lui jupânul!*; *fir'ar a dracului de viață ș'afurisită!* [1]; *Doamne ferește!* [2].

---

[1] Din punct de vedere sintactic, interesează prezența lui *de* înaintea substantivului (care stă adesea la vocativ). Cred că se datorește analogiei lui *deșteptul de Ion, ticălosul de el*, etc., și ele un fel de imprecații (ca sens și intenții). Cf. și *bat'o Dumnezeu, de babă...*; *patruzecile mâne-sa de golan* (citate mai sus, din Creangă). Ne putem uneori gândi la o elipsă: *bat'o... pe proasta de babă*, etc.

[2] In legătură cu « fraza » s'ar putea discuta, firește, și alte chestii. (Observația este valabilă pentru toate capitolele cărții de față.) De pildă acordul dintre membrele care se leagă prin diverse raporturi sintactice. Scriitorii (și chiar oamenii obișnuiți) sensibili la lipsa acordului gramatical utilizează faptul cu intenții umoristice. Iată câteva exemple: *Zâmbetul care trăsnește din ochi, petrecând cu privirea — n u e r e l e* (Azi, 29 Oct. 1939, p. 8); *Pentru a vă atrage atenția în mod public că cititorii « zic », nu « zice », fiindcă e m a i m u l ț i* (Gl, 14 Iulie 1940, p. 2).

CAP. III : REPETIȚIA

Când o noțiune oarecare ne impresionează puternic, simțim nevoia să insistăm asupra ei. Lingvistic, insistența se manifestă, cum am văzut, în diverse chipuri : accentuăm cuvântul altfel decât de obicei, îi lungim sunetele, îl așezăm la începututul frazei, etc. Un mijloc foarte uzitat este și r e p e t a r e a lui, care, de regulă, se combină cu unul ori altul dintre cele pomenite. Spunând de două, eventual de mai multe ori, numele noțiunii, ni se pare că i-am mărit cantitatea, intensitatea, etc. Este ca un fel de acumulare sau concentrare semantică, un adaos la ceea ce există deja și nu satisface pe deplin necesitățile noastre afective.

Se poate repeta orice cuvânt. Singura condiție este cea arătată : noțiunea exprimată de el să pună în mișcare afectul subiectului vorbitor. De asemenea se repetă sintagme întregi, chiar propoziții adevărate. Avem repetiții t o t a l e, adică propriu zise, când elementul lingvistic respectiv este spus de două sau mai multe ori în același fel, fără nicio modificare formală, după cum avem repetiții pe care le-am putea numi respectiv p a r ț i a l e și s e m a n t i c e: a doua oară cuvântul sau sintagma apare subt alt aspect morfologic ori este pur și simplu înlocuit printr'un sinonim. Cauza și efectul sunt identice în toate aceste cazuri. De aceea se cuvine să le discutăm împreună [1].

Le grupez după natura gramaticală a cuvântului repetat.

§ 1. S u b s t a n t i v u l. Formula cea mai răspândită pare a fi repetarea strictă : *Când l-am luat la rost, a început să schimbe f e ț e f e ț e*; *Zilnic văd r â n d u r i r â n d u r i de soldați trecând spre front*, etc. Valoarea ei semantică seamănă cu a unui superlativ de cantitate : *fețe fețe*, *rânduri rânduri* însemnează '(foarte) multe fețe', '(foarte) multe rânduri', cu o deosebire, de expresivitate, în favoarea repetiției. Aceasta, când substantivul stă la plural, de unde urmează că sensul 'superlativ' vine, în parte, și dela forma pluralului. Singularul arată numai insistență : *D o a m n e ! D o a m n e !* [2], *de ce ne părăsești?*; *T i n e r e ! t i n e r e !*,

---

[1] Fenomenul a fost studiat de J. BYCK, *La répétition en roumain* (*Bull. lingu.* II, p. 67 urm.). Autorul se ocupă și de fapte fără valoare stilistică, în schimb neglijează altele care au o astfel de valoare. Aceasta, pentrucă se pune din punct de vedere strict formal. Cf. și INGEBORG SEIDEL-SLOTTY, *Etymologische Formeln und Figuren im Rumänischen* (*ibid.* IX, p. 40 urm.). Unele lucruri în legătură cu repetiția au fost spuse la « Morfologice », capitolul despre prefixe (*cruci și răscruci*; *ordine și paraordine*; *leagă și dezleagă*, etc. sunt cazuri de repetiție aș zice indirectă).

[2] Și ca formulă 'anonimă', cu valoare de interjecție, ne întâmpină repetarea acestui substantiv: *Doamne! Doamne!*, *multă minte îți mai trebue!* (ție, celui cu care stau de vorbă).

ține minte vorbele mele !, etc. Subiectul vorbitor « se teme » că partenerul nu-l ascultă cu toată atenția, și atunci îi spune numele de două ori.

Repetarea nu se face totdeauna prin simplă juxtapunere. De pildă : *Nu știm ce să mai facem, e f r i g ș i f r i g ! ; La spectacole de acestea vine l u m e p e s t e l u m e*, etc. Formula cu *și* are valoarea lui *fețe fețe*, căci exprimă o intensificare a noțiunii, cantitativă, dar și calitativă (din cauza înțelesului oarecum de adjectiv al lui *frig*), cea cu *peste* poate fi pusă alături de *rânduri rânduri*, mai ales prin imaginea pe care o trezește (parcă vedem cum se 'adaugă' grupurile de oameni la cele deja existente). *Frig și frig* poate primi un al doilea *și*, la început : *și frig și frig* (*de nu mai poți*), cu o modificare a intonației (substantivul se accentuiază puternic și la fel în ambele poziții, pe când la *frig și frig* are un accent înalt prima dată și altul jos a doua oară) [1]. De asemenea se mai spune *frig și iar frig*, cu ideea de repetiție întărită, grație lui *iar*, sinonim cu *iarăși* 'din nou'.

Pretutindeni până aici substantivul își păstrează neschimbată forma. Avem și cazuri în care el se repetă subt un aspect morfologic deosebit. Foarte frecvent, din cauza marii lui expresivități, este tipul nomin. sing. urmat de genet. plur. : *boul boilor*; *derbedeul derbedeilor*; *minunea minunilor*; *grozăvia grozăviilor*, etc. Adevărate formule superlative, căci astfel de substantive au valoare adjectivală, vreau să spun calificativă. Ele ne trimet, în multe privinți, la *un puiu de ger* și *o mamă de bătaie*, pe care le-am studiat în capitolul « Diminutive ». Chiar raportul de filiație se face simțit, în bună parte, și aici : genetivul arată, în *boul boilor*, n u posesiunea, cum pare la prima vedere, ci, mai de grabă, originea, descendența. Individul calificat astfel este prezentat ca o căpetenie a 'boilor', un adevărat prototip, o chintesență a noțiunii (= însușirii) respective. Formula se pretează și la uzuri ironice : *deșteptul deșteptilor* (despre un prost) ; *savantul savanților* (despre un ignorant), etc. [2]

Cu această construcție poate fi pusă alături *deșteptul tatei, deștept*, unde avem și un genetiv (dela alt cuvânt însă) și repetiție propriu zisă. In ce privește sensul, asemănarea este mare, întru cât și de astădată avem un soiu de superlativ (datorită noțiunii, aceeași sau foarte înrudită). Punctul de plecare sintactic trebue să fi fost *băiatul tatei* (cf. și *fătul meu*), cu un genetiv de posesie, cum pare a arăta și o contaminație de felul lui *băiatul tatei cel deștept*. Dacă suntem stăpâniți de dragoste, simpatie, etc., putem recurge la forma diminutivală a substantivului : *doctorașul mamei, doctoraș*. Expresivitatea unei asemenea formule nu izvorăște însă, ca la cele precedente, din repetiție [3], și aceasta, fiindcă avem un substantiv pur, lipsit de orice nuanță calificativă.

Diminutivul (deoarece am pomenit de el) apare și în alte condiții, mai apropiate de ale fenomenului care ne preocupă. BYCK, *loc. cit.*, p. 69 notează pe *ger geruleț*, fără citat. Eu însumi am găsit (AL, 29 Aug. 1937, p. 14) acest exemplu :

---

[1] Tot așa se prezintă intonația la *fețe fețe* și *rânduri rânduri*, apoi chiar la *lume peste lume*. Și se înțelege de ce: *și*, *peste* sunt neaccentuale, încât prezența lor nu poate influența cu nimic accentuarea întregii formule.

[2] Morfologic vorbind, exemplele sunt adjective, dar au funcțiune substantivală (după cum substantivele propriu zise sunt, ca sens, asimilate cu adjectivele). Cf. *hâtrul hâtrilor* (1907 II, p. 379).

[3] Cf. *doctorașul mamei*, care-i la fel de expresiv. Situația seamănă cu a imprecațiilor, în sensul că repetarea acolo a verbului nu-i obligatoare, deși, când ea există, intensitatea crește. Am întâlnit, fără să notez unde, *Ah, perceptorașul maichii, perceptor !*, așa dar aspecte formative diferite ale substantivului care se repetă.

C e t e   c e t i o a r e, *ostașii cântau*. Amândouă au aspect popular, la fel cu *puiul mamei, puișor*, de pildă, căruia îi lipsește însă forța expresivă, din cauză că repetiția constitue un element pur formal, aș zice de ritm (întocmai ca la *frunză, frunzuliță*; *codrule, codruțule* și alte fragmente de versuri populare ; de altfel *puiul mamei, puișor* pare a fi începutul sau refrenul unui cântec de leagăn). Expresivitatea vine și, dacă nu mai ales, dela diminutiv.

In sfârșit, repetarea se poate face subt forma unui sinonim [1], fără să existe vreo deosebire față de repetiția propriu zisă în privința valorii stilistice. De ex. : *cârduri și rânduri* (*Nu pot veni ei la masă toți odată ! Vin c â r d u r i   ș i   r â n d u r i !*), care diferă, în avantajul lui, de sinonimul *rânduri (și) rânduri*, precum și de *cârduri (și) cârduri*, grație, de sigur, variației formale. Căci 'ritmul' intervine și la repetiția pură, ba încă într'o mai largă măsură. Limba veche, care se identifică, de fapt, cu cea populară, recurge des la acest procedeu : *cap și începătură*; *basne și povești*; *zarvă și gâlceavă*; *cărțile și izvoadele*; *moarte și pierire*, etc. (v. G. PASCU, *Ist. liter. rom. din sec. XVII*, p. 52—53). Majoritatea trebuesc asimilate cu faptele de stil ale scriitorilor moderni [2].

Iată și câteva citate. Creangă : *Lume (lume) și iar lume* [3]; *strângând părintele Duhu p a r a   c â t e   p a r a*. . .[4]; . . .*câtă frunză și iarbă !* [5]; *s'a adunat l u m e a   d e   p e   l u m e*; *câtă pulbere și spuză*. Br-V : *A n t o n a c h e ,   A n t o n a c h e !* (*dacă aș ști că ar fi să-ți semene vreun copil, l-aș omorî de acum cu mâinile mele !*) ; *veacuri după veacuri*; *să adune b a n   c u   b a n*; *r â n d   p e   r â n d* (*au plecat toți colegii*). Caragiale : *E   c o m é d i e ,   mare   c o m é d i e*; *trădare ! trădare !* (*de trei ori trădare !*) ; *fel și chip* [6]; *în sfârșitul sfârșitului* (*ce era ?*) ; *s a l u t a r e ,   s a l u t a r e ,   stimabile !*. . .[7]. Foarte bogate în fapte de acest fel sunt blestemele : *bate-l-ar D u m n e z e u   ș i   M a i c a   D o m n u l u i*, etc.

§ 2. A d j e c t i v u l. Dat fiind înțelesul acestei părți de vorbire, ne așteptăm ca repetarea ei să fie echivalentul perfect al unui superlativ (absolut), mai expresiv însă decât superlativul obișnuit (chiar decât cel format cu *strașnic*, *extraordinar de*, etc.). Am văzut aceasta, în treacăt, și la substantivele înrudite semantic cu adjectivele (cf. § 1, unde am notat și exemple de adjective propriu zise : *deșteptul deștepților*, etc., pe care nu le mai reproduc). Aspectele fenomenului par mai puțin variate aici. Lipsesc, de pildă, tipurile adj. sing. + adj. plur. genetiv și adj. + prepoz. + adj. Iar dacă primul se întâlnește totuși, aceasta, fiindcă adjectivul este asimilat cu un substantiv (cf. și prezența articolului) : însușirea ne-o imaginăm ca o noțiune propriu zisă, detașată de obiectul care o posedă.

Formula, se pare, curentă este repetiția pură : *Am văzut un om b ă t r â n ,   b ă t r â n*; *Au găsit o casă frumoasă și curată, în care era o muiere u r î t ă ,   u r î t ă*

---

[1] I-am spus (p. 256) repetiție s e m a n t i c ă. Nu-i necesar (de altminteri nu-i nici posibil) ca sinonimia să fie desăvârșită.

[2] Deși este greu să ne pronunțăm, cu toată siguranța, la o depărtare în timp de trei secole. Vechimea, adică deasa și îndelungata întrebuințare, poate șterge, până la dispariția totală, valoarea expresivă a unei sintagme. Cf., de ex., *la urma urmei* (și *la urma urmelor*); *în veacul veacului* (și *în vecii vecilor*); *la începutul începutului*, etc.

[3] Ambele aspecte apar pe aceeași pagină (întâiu cu substantivul repetat o singură dată).

[4] O formulă de care n'am pomenit în cursul discuției.

[5] Foarte frecvent, și totuși expresiv.

[6] Curent în vorbirea zilnică.

[7] Unele din exemplele acestea sunt, mai degrabă, simple repetiții retorice.

(BYCK, *loc. cit.*, p. 74). Deseori silaba inițială, dacă este accentuată, sau silaba dinaintea celei care poartă accentul se lungește [1], ceea ce n'am constatat la substantiv. Dar numai întâia dată adjectivul sufere această modificare, a doua oară el se pronunță obișnuit, ba chiar, poate, mai 'scurt', adică mai repede decât în cazul când nu intervine repetiția [2].

Apariția lui *și* sau a lui *și iar*, pe care o cunoaștem dela substantiv, este posibilă și aici : *Așa-l știu de când lumea : r ă u ș i r ă u*; *El, m u t ș i m u t, nu vrea să vorbească* (BYCK, *loc. cit.*, p. 75) ; *Cât vedeai cu ochii, a l b a s t r u ș i i a r a l- b a s t r u*, etc. Formula cu *și iar* circulă mult în vorbirea populară, mai cu seamă la adj. *verde* și împreună cu *a zice*: *Și-am zis v e r d e ș i i a r v e r d e* este începutul unui cântec [3] (*verde* ca epitet al subst. *frunză*, neexprimat). De fapt, se repetă (semantic) o propoziție întreagă, căci acest vers, pe care-l auzim în diverse împrejurări, cu o semnificație greu de precizat, însemnează 'am zis [odată] (foaie) verde și [zic] iar verde'.

Foarte des se repetă adjectivul subt forma lui diminutivală : *S'a arătat așa cum l-a făcut Dumnezeu : g o l g o l u ț* [4] ; *L-am văzut ieri cu un costum n o u n o u ț* ; *Și iaca, slavă Domnului, sunteți t e a f ă r t e f ă r u ț* (FM, p. 126). Acest tip seamănă bine cu adj. + adj., căruia, din cauza diminutivului, expresiv prin el însuși, îi este preferat, ori de câte ori starea sufletească a subiectului vorbitor și calitatea respectivă sunt proprii pentru întrebuințarea unei forme diminutivale. Căci aceasta nu poate apărea în orice moment și la orice adjectiv. Astfel, *o casă mare mărișoară* ; *un om bun bunișor*, etc. nu sunt posibile, fiindcă în asemenea cazuri diminutivul este autentic și din punctul de vedere al înțelesului. Vreau să spun că *mărișor* însemnează 'aproape mare', *bunișor* 'aproape bun' [5], ceea ce nu se împacă cu *mare*, *bun* și, mai ales, cu semnificația stilistică a repetiției. In exemplele date mai sus diminutivul nu exprimă o calitate de proporții reduse, ci numai alt aspect al ei, unul sentimental, adică afectiv : subiectul vorbitor este impresionat de 'goliciunea' omului, de 'noutatea' costumului, în consecință, ia atitudine, apreciază, și astfel recurge la forma adjectivului corespunzătoare acestei stări sufletești. Tot așa în cazul lui *teafăr tefăruț* : soldatul (căci vorbește un soldat cu ofițerul său pe front) se bucură că, împotriva așteptărilor, comandantul s'a întors neatins dela atac, și bucuria, izvorîtă din dragoste, îl face să întrebuințeze, a doua oară, diminutivul. Cf. sinonimul *sănătoșel*, atât de frecvent în vorbirea populară. Așa se explică de ce, printre alte adjective, mai cu seamă *singur* se repetă în chipul arătat aici : singurătatea înduioșează totdeauna, și pe oricine [6].

---

[1] Fenomenul a fost analizat amănunțit la « Fonetice », capit. III, § 11.

[2] Evident, din cauza lungirii primului său aspect.

[3] O adevărată formulă stereotipă, cu care poate începe orice poezie.

[4] Cf. *Adevărul gol goluț*, titlul unei comedii traduse.

[5] Vezi cele spuse la « Diminutive ».

[6] Repetarea adjectivului o găsim, printre altele, în două limbi care ne interesează de aproape: în italienește, unde este frecvent tipul *solo soletto* (echivalentul desăvârșit al lui *singur singurel*), și în turcește, unde apare des schema obișnuită, cu adjectivul repetat subt aceeași formă, de ex. *uzun-uzun* 'très long', *adîle-adîle* 'très juste' (cf. *Revue internationale des études balkaniques* II, p. 302, 306). Deși româna posedă izolări de origine turcească, precum *iavaș-iavaș*, care se întrebuințează numai așa (v. *Grai și suflet* VI, p. 332), nu poate fi vorba de o influență în ce privește existența fenomenului însuși.

Exemple : *Oșlobanu* p r o s t p r o s t, *dar să nu-l atingă cineva* [1] ; *am găsit-o* s i n g u r ă s i n g u r i c ă ; S ă r a c e, s ă r a c e ! (*Nu ești nici de zama ouălor*) ; (*cum vede pe drac scăpat*) b u n t e a f ă r [2] ; *ședeau* s i n g u r i s i n g u r e i (Creangă) ; t â n ă r t â n ă r, *dar copt, serios băiat* [3] ; M i ș e l ! m i ș e l ! m i ș e l ! [4] (Caragiale).

§ 3. P r o n u m e l e. Și acest cuvânt, subt diversele-i aspecte, se repetă des, lucru firesc, din moment ce funcțiunea lui obișnuită este să reprezinte un substantiv. De altfel formulele repetiției seamănă cu ale substantivului, numai că sunt mai puțin numeroase.

Tipul pronume + pronume este rar. BYCK, *loc. cit.*, p. 75 dă un singur exemplu C e v a c e v a *să-l fi contrariat, apoi striga*, unde funcțiunea lui *ceva* seamănă cu a unui adverb, căci însemnează 'puțin, câtuși de puțin' (cf. și *împrumută-mi ceva cărți de cetit*, unde înțelesul este același, deși stă pe lângă un substantiv și are, deci, valoare mai de grabă adjectivală) [5]. Așa cred că se explică existența repetiției subt acest aspect numai la *ceva*: de fapt, el merge cu adjectivele și cu adverbele.

Cele mai multe exemple de repetare a pronumelui conțin un element de legătură (prepoziție sau conjuncție). Iată câteva date de BYCK, *loc. cit.*, p. 79 : *cine și cine* (*Au întrebat și pentru Domni, ce Domni sunt : și spuindu-i* c i n e ș i c i n e) ; *cui și cui* [6] (*Jele-i, Doamne,* c u i ș i c u i, *Jele-i, Doamne, muntelui*). Nu știu dacă astfel de formule au avut vreodată valoare stilistică propriu zisă, întru cât *cine* stă aici pentru *cutare*. La fel se prezintă situația altor repetiții pronominale : *din ce în ce* (gramaticalizat complet, întocmai ca *din zi în zi ; din clipă în clipă ; din ceas în ceas*, apoi *din când în când*, etc.), *de ce de ce* (d e c e d e c e *se tot depărta* 'il s'éloignait de plus en plus') [7] ș. a. Rămân valabile pentru noi : *Dacă aș sta să povestesc* c â t e ș i m a i c â t e *mi s'au întâmplat*, într'adevăr expresiv, datorită, cu deosebire, lui *mai* [8] ; *vai de noi și de noi* (cu oricare din formele pronumelui personal în locul lui *noi*), extrem de răspândit, subt forma unei exclamații, în vorbirea populară și familiară [9] ; *care de care*, de asemenea foarte frecvent,

---

[1] Aici avem, mai degrabă, o repetare a predicatului nominal, deci a unei propoziții, căreia-i lipsește copula: *Oșlobanu prost prost* însemnează 'O., în ce privește prostia, era prost', sau, mai aproape de formula noastră, 'O., de prost, era prost'. Adjectivul se pronunță a doua oară cu un ton ceva mai ridicat.

[2] Repetiție semantică.

[3] Situația este la fel cu cea explicată în nota 1.

[4] Nu-i vorba de o intensificare a însușirii, ca de obicei la repetiție, ci de o insistență, foarte accentuată de altfel, asemănătoare cu o lovitură dată de mai multe ori. Pentru partea pur formală, v. « Fonetice », capit. III, § 9.

[5] Este sinonimul aproape perfect al lui *oleacă*, pe care-l întrebuințăm și ca adverb și ca adjectiv, după împrejurări.

[6] Identic, în fond, cu *cine și cine* (deosebire numai de caz).

[7] Deși provine dintr'un text popular, acest citat mi se pare suspect.

[8] *Câte* trebue asimilat aici cu un substantiv care arată 'mulțime de obiecte'. De aceea se poate repeta întocmai ca un substantiv, (cf. și *câte și câte*).

[9] Byck vede în această construcție o « repetiție cu elipsă »: în loc de *vai de noi și vai de noi*, s'a zis *vai de noi și de noi*. Cred că se înșeală. Avem, cu siguranță încă dela început, repetarea numai a pronumelui: subiectul vorbitor simte nenorocirea (sa și alor săi) așa zicând de două ori, n u pentrucă ea ar fi dublă (*vai și vai*), ci din cauză că cei care o sufăr se dedublează, ca și cum ar veni în două grupuri ('vai de noi aceștia și de noi aceia'). De fapt, suferința tuturor este simultană, dar, fiind mare, se manifestă în două etape: intensitatea ei rezultă suficient din repetarea cuvântului care arată pe cel ce suferă.

și cu această înfățișare, dar și, poate mai des, cu *mai* după primul *care*. Dintre ambele aspecte ale ultimei formule mai expresiv este, evident, al doilea, care cred că a și apărut înaintea celuilalt. Expresivitatea îi vine dela *mai* : *care mai de care* trezește ideia întrecerii și implicit a superiorității (unuia dintre mai mulți, ba dintre foarte mulți, asupra tuturor concurenților). Și, deoarece *mai* este adverb, trebue să admitem, la origine, existența unui verb sau adjectiv : *se grăbea care mai de care* 'care se grăbea mai mult decât care' (adică 'unul se grăbea mai tare decât altul') ; *care mai de care (mai) bun* 'care mai bun decât care'. Astăzi se repetă *mai* înaintea adjectivelor (și adverbelor), dacă-l punem după primul *care*, dar la început de tot el trebue să fi figurat o singură dată (*care mai de care bun*, probabil cu încă unul sau mai multe adjective în continuare : *care mai de care bun, cuminte, harnic*...). Sigur este că în *care mai de care mai bun* avem o contaminație a lui *care de care mai bun*, răspândit și în momentul de față, cu *care mai de care* (*se grăbea, striga*, etc.)[1].

Nedefinitul *tot* se repetă în locuțiunea adverbială *cu totul*: *Avea un păr cu totul și cu totul de aur*. Sensul pronumelui este cantitativ, la fel, deci, cu al lui *ceva* și *câte* de mai sus. Tratat ca substantiv, el poate apărea la cazurile oblice, urmat de nominativ : *cu totului tot, în totului tot*, etc. sunt sinonimele neologismului *în total*, căruia-i lipsește însă semnificația stilistică[2].

Pentru cine consideră, la fel cu gramaticile curente, pe *nimica* drept pronume, tot aici este locul lui *nimica nimicuța*: *Am crezut că voiu câștiga cine știe cât, și când colo nimica nimicuța*. Diminutivul are, în acest caz, valoare pur afectivă, căci 'inexistența' nu poate fi concepută, după împrejurări, în proporții mai mici sau mai mari. De aceea și este așa de expresivă formula. Se înțelege că apare și simpla repetare a lui *nimic(a)*.

Câteva exemple : *Vai de noi și de noi!* (*copilașul nostru, cum a ars!*) ; *Vai de mine și de mine* (*bărbate, ce-am pățit!*;) *Vai de noi și de noi!* (*ziseră atunci dracii*) (Creangă) ; (*mandatul de deputat, iată ce vreau*) *nimic altceva! nimic! nimic!*[3] (Caragiale).

§ 4. Verbul. Deși foarte frecventă, repetarea acestui cuvânt, atât de important ca membru al propoziției, nu prezintă aspecte prea variate. In schimb, semnificația fenomenului este clară totdeauna : prelungirea sau intensificarea acțiunii. Avem, mai întâiu, repetarea simplă : *Turna, turna, ca cu găleata*; *Ciocăne, ciocăne, dar nu-l aude nimeni*; *A plâns, a plâns, până n'a mai putut*; *Strigă, strigă, de-ți sparge urechile*, etc.[4]. Accentul frazei stă pe verb, și anume pe ambele lui aspecte, cu aceeași intensitate, formă, etc. In construcțiile exclamative situația diferă : *S'au dus, s'au dus frumoasele vremuri de altădată!* are un accent suitor pe primul *s'au dus*, menit parcă să atragă atenția ascultătorului, și unul coborîtor pe al doilea *s'au dus*, care exprimă, oarecum direct, regretul subiectului vorbitor după vremurile apuse.

---

[1] Cf. și *care bun, care rău*; *care doctor, care inginer* (cu sensul 'unul așa, altul altfel'): avem și aici o repetiție, cam deosebită de celelalte, dar expresivă ca și ele. Formula există și în franțuzește (*qui ouvriers, qui maquereaux*), fără să se poată vorbi de vreo influență, căci construcția românească este populară.

[2] Despre modul cum au putut lua naștere, din punct de vedere strict gramatical, aceste izolări, vezi N. DRĂGANU, *Revista filologică* II, p. 305 urm.

[3] Repetiție retorică.

[4] Primele două exemple sunt date de Byck.

Asemănătoare, aproape identice, cu astfel de cazuri sunt acelea pe care BYCK, *loc. cit.*, p. 73 le pune la rubrica «répétition subjective»: *A u z i, a u z i, ce îndrăzneală!*, care ar exprima 'admirația'[1], și *L a s ă, l a s ă, c'am să fac din voi pastramă!*, care arată 'amenințarea'. Nici accentuarea, nici sensul acestei formule nu diferă de ale precedentei: și ea înseamnă o întărire a acțiunii, care, din cauza imperativului, este simțită ca un îndemn. Se bucură de o largă circulație, ceea ce a avut drept rezultat transformarea ei într'un fel de interjecție. Căci sensul strict verbal s'a atenuat mult, predominând nuanța exclamativă, adică modală (= imperativă).

Deseori, între cele două aspecte ale verbului, se intercalează un cuvânt, obișnuit un vocativ, cu care subiectul vorbitor se adresează partenerului (acesta poate fi și numai fictiv): *L-a t r ă s n i t, tată, l-a t r ă s n i t*; *N u ș t i u, neiculiță, n u ș t i u nimic*[2]. Obișnuit repetiția arată insistență, cu scopul de a convinge pe ascultător despre adevărul spuselor noastre. Formula n'are valoare afectivă, dar este expresivă totuși.

Ca element de legătură apare obișnuit *și*, fie o singură dată, între cele două părți ale construcției, fie înaintea fiecăreia. Expresivitatea este mai mare în ultima ipoteză, de aceea vorbirea familiară și cea populară recurg foarte des la *și*[3]: *m ă n â n c ă ș i m ă n â n c ă, până nu mai poate*; *Incepe să taie, ș i t a i e ș i t a i e, până le curăță pe toate* (BYCK, *loc. cit.*, p. 76). Pentru întărirea ideii de repetiție servește și *iar*, totdeauna însă împreună cu *și*: *mănâncă și iar mănâncă*, fără continuarea din exemplul similar, căruia-i lipsește *iar*.

Din cauza situației lui speciale, ca predicat al propoziției, verbul se repetă și altfel decât celelalte cuvinte. In general, se poate spune că avem a face, mai de grabă, cu o repetare a propoziției, chiar dacă nu toate elemenetele acesteia apar de două ori. De altfel, în ce privește sensul, repetiția verbului echivalează totdeauna cu o repetare a propoziției.

Se prezintă mai multe cazuri, după felul cuvântului care leagă cele două aspecte ale verbului[4]. De pildă: *A d o r m i t c â t a d o r m i t și pe urmă s'a sculat*; *F a c (ei) c e f a c și scapă de belea*, etc. Se pare că nu există o deosebire apreciabilă între *cât* și *ce*, altfel nu s'ar înțelege cum este posibilă întrebuințarea unuia în locul celuilalt fără să se modifice sensul (*merge cât merge* = *merge ce merge*). Partea a doua a formulei poate fi interpretată ca un răspuns la întrebarea conținută în partea întâiu: *A dormit (cât)? — (Atâta) cât a dormit.* Sau, mai clar, dar mai depărtat din punct de vedere pur formal: *Cât a dormit?* (întreabă ori își închipue subiectul vorbitor că întreabă partenerul). — *(Atâta) cât a dormit* (= cât a putut dormi). Răspunsul este vag, deși suficient, numai pentru ascultător, nu și pentru povestitor, care știe, t r e b u e să știe durata precisă a acțiunii, altfel n'ar vorbi de ea[5]. La fel se explică prezența lui *cum*

---

[1] Cred că nu poate fi vorba de admirație, ci numai de mirare, uimire, etc., cum rezultă clar din context.

[2] Exemple date de Byck.

[3] Aceasta, și din cauza obișnuinței de a întrebuința foarte des pe *și* (v. mai sus, capit. II).

[4] Este vorba, bine înțeles, de alte cuvinte, nu de *și* sau *iar*, deja pomenite.

[5] In cazul lui *ce*, am avut, la origine, un raport obiectiv direct: *face? ce face*, deci numai verbe transitive. Cu vremea, înțelesul s'a apropiat de al lui *cât*, din pricina lipsei de precizie, și au început să apară și verbe intransitive.

într'o construcţie ca *Anul acesta a ţ i d u s - o c u m a ţ i d u s - o* (*să vă văd la anul*). Singura deosebire este sensul modal, în locul celui 'cantitativ' sau temporal (de durată) al lui *cât*.

Deşi, formal, diferită de acestea, merge semantic cu ele *A m m â n c a t, n ' a m m â n c a t, şi răpede ne-am luat lucruşoarele* (Ins III, 5, p. 581) : *am mâncat, n'am mâncat* însemnează 'pe cât am mâncat, pe cât n'am mâncat', adică 'am mâncat cât s'a putut, cât ne-au permis împrejurările', deci 'am mâncat puţin'. De unde urmează că, în astfel de cazuri, repetiţia nu arată prelungirea sau intensificarea acţiunii, ci, mai de grabă, contrarul. Amănuntul nu contează însă, fiindcă forţa expresivă a acestor formule este deopotrivă de mare ca şi a celorlalte.

Altădată repetarea verbului este precedată de o conjuncţie subordinătoare, de un adverb sau pronume relativ, etc. : *Dacă s ' o î n t â m p l a ş i s ' o î n t â m p l a, va trebui să plecăm* (*că n'avem ce face*) ; *Când a f i ş ' a f i, ne-om muta din casă, şi gata*, etc. [1]. Mai ales cu *a fi* se întâlneşte la tot pasul această construcţie, care pare eliptică, întru cât, după verbul repetat, aşteptăm o lămurire (ce se va întâmpla, ce va fi). Cu *ce* la început, prezenţa lui *şi* între cele două aspecte ale verbului devine de prisos : *Ce-o fi, o fi*; *Ce-a ieşi, a ieşi*, etc. Şi acest tip este neobişnuit de des în vorbirea populară şi familiară. Explicaţia propusă mai sus pentru *a dormit cât a dormit* se potriveşte şi mai bine aici : primul *ce-o fi* a fost, la început, interogativ, aşa că al doilea conţine răspunsul la întrebare. Căci *Ce-o fi, o fi* reprezintă concluzia unei deliberări, hotărîrea pe care o ia subiectul vorbitor într'o situaţie grea, după ce a cântărit argumentele pentru şi contra, fără să aibă totuşi siguranţa deplină că atitudinea luată de el va duce la rezultatul dorit.

Nu este o repetiţie propriu zisă, indiferent de semnificaţie, formula gramacalizată *De s c r i s, a m s ă - i s c r i u eu, n'avea grijă* (cf. şi *de m â n c a t, m â n c a s e*; *de f u g i t, ştiu eu că f u g e bine*, etc.), care se deosebeşte de precedentele, între altele, prin faptul că verbul n'are acelaşi aspect morfologic (prima dată stă la participiul trecut, cu valoare substantivală, cum probează şi *de*, prepoziţia dinaintea lui, a doua oară, la indicativ, eventual la optativ [2]).

In sfârşit, se repetă verbul, aproape regulat (şi cu toate efectele de ordin pur stilistic), în invocaţii, imprecaţii, etc., cum am văzut deja la sfârşitul capitolului precedent, unde m'am ocupat de ele. Asupra faptului în sine n'are rost să mai insist aici. Se poate însă pune chestia, dacă repetarea verbului în blesteme, înjurături, etc. n'are şi o cauză formală, care, şi de nu va fi existat din capul locului, a putut interveni ulterior, după ce a luat naştere tipul însuşi. Mă gândesc la nevoia de simetrie, la «ritm». Nu-i greu de observat că în *bată-l pustia, să-l bată !*; *trăsni-l-ar, să-l trăsnească !*, etc. cele două părţi ale formulei sunt construite simetric, graţie, în primul rând, repetării verbului (chiar atunci când forma lui nu-i identică), dar şi unor factori pur fonetici, cum sunt numărul silabelor şi repartiţia accentelor [3]. Foarte multe blesteme seamănă cu un vers popular din cele

---

[1] Cf. şi *Dacă a m v ă z u t ş i a m v ă z u t că nu ne putem înţelege. . .*, etc., unde repetiţia prelungeşte sau intensifică acţiunea, ca de obicei. In realitate, s'a schimbat, faţă de tipul *mănâncă şi mănâncă*, numai felul propoziţiei: locul principalei l-a luat o subordonată. *Dacă s'o întâmpla şi s'o întâmpla* însemnează 'dacă nu va fi posibil altfel (decât să se întâmple)', 'dacă nu se va putea evita întâmplarea (neplăcută, nedorită)'.

[2] De pildă: *De d u s, s ' a r d u c e el, dar n'are când.*

[3] Vezi capit. VII al părţii I (p. 97 urm.).

obișnuite : șapte sau opt silabe, ritm trohaic și o pauză la mijloc (toate mai mult sau mai puțin aproximativ, se înțelege). De pildă : *dare-ar boala 'n el, să dea*; *arză-l focul, să-l arză*; *murire-ar, să moară*, etc. Ceea ce mai ales satisface simțul pentru simetrie este, cred, impresia că partea a doua a construcției pare un ecou al celei dintâi, o simplă prelungire formală, aș zice chiar auditivă, a ei, netrebuincioasă din punct de vedere strict semantic.

O dovadă oarecum materială ne-o oferă blestemele cu verbul negat : *nu i-ar mai ajuta (Dumnezeu), să-i ajute !*; *nu i-ar muri mulți înainte, să-i moară !*, unde, a doua oară, verbul stă fără negație, împotriva intențiilor subiectului vorbitor, care dorește ca dușmanul lui să nu fie ajutat de Dumnezeu, să nu aibă mulți morți înaintea sa, etc. Prezența negației ar însemna o silabă în plus, care ar strica simetria. Este drept că marea majoritate a imprecațiilor sunt construcții afirmative, prin urmare putem, ba și trebue, să admitem o influență a lor asupra celor negative, în ce privește aspectul verbului repetat la conjunctiv. Dar faptul însuși că a fost posibilă o asemenea influență, cel puțin aparent contra dorinței precis exprimate, cu ajutorul negației, în prima parte, probează că a intervenit nevoia de a se respecta simetria.

Ar mai fi de amintit, în treacăt, repetarea semantică a verbului (fenomen înregistrat și la alte cuvinte) : *Ce mototol! Se sucește, se'nvârtește, și tot degeaba !*; *Rău copil și ăsta !*, *țipă și strigă toată ziua* (sau *urlă și zbiară*) ; *Nu știu ce face, ce drege N.*, *că trăiește bine*, etc.

Dau acum un număr de citate. Creangă : *L-a tăiat el, cum l-a tăiat, apoi a început a cotrobăi...*; *începu a trânti ș'a plesni prin casă*; *Pe urmă se mai învârte cât se mai învârte prin casă*; *Dacă vede lupul și vede...*; *Mai șede el cât șede, de cască gura prin târg...*; *Dar nu știu ce face dracul, că face el ce face...*; *o prinde ș'o bate, ș'o bate, pân' o omoară în bătaie !*; *se frământă el cu mintea cât se mai frământă*; *In sfârșit, ce spun ei, ce nu mai spun...*; *tu m'ai tot cihăit de cap până acum să mă însor, să mă însor*; *trăind și nemurind, i-om scoate-o noi și pe aceea*; *Și merge Ivan și merge și merge, până pe însărate...*; *In sfârșit, merge ea, nu merge...*; *Și merg ei o zi și merg două și merg patruzeci și nouă*; *Fă-te ce te-i face, că, de te-a găsi zmeul...*[1]. — Brătescu-Voinești : *Să trăiești, mânzule, să trăiești!*[2]; *M'am frământat, m'am zvârcolit câteva nopți...*; *...le sărută și plânge, plânge...*; *de rândul ăsta s'a isprăvit, s'a mântuit*; *începe să urce grăbit răzorul... și urcă... și urcă*; *Mișcă, mișcă. Nu mai e lâncezeala aia...* — Caragiale : *Fănică, gândește-te... gândește-te...*[3]; *Șade rezemat într'un peș, șade, șade, șade...*; *Mai mergem ce mai mergem, mă uit iar...*; *ședem cât ședem, și începe comédia*; *Spiridoane, băiete,*

---

[1] Observăm că, ori de câte ori subiectul propoziției este exprimat, el stă după verb. O dovadă mai mult că repetarea acestuia are cauze afective (v. mai sus, capit. I, p. **232**).

[2] Repetiția se datorește aici mai mult unei emoții propriu zise, care arată totuși că pe subiectul vorbitor îl preocupă acțiunea verbului (pe care o prezintă subt forma unei urări). La fel *scapă-mă... scapă-mă de rușine !* (în același pasaj).

[3] Repetiție de insistență.

d u - t e, d u - t e iute [1]; *l a s ă - m ă! l a s ă - m ă! . . .*; *N' a m v ă z u t, zău!, n' a m v ă z u t nimic* [1]; *f u g i, f u g i, că te omoară!* [1]; *Știi, c a t i n d e z i azi, c a t i n d e z i mâine, o lună, două . . .*; *Da bine, soro, a m a u z i t, a m a - u - z i t* [1]; *m u l ț u m i m, m u l ț u m i m, stimabile, dar ne cam grăbim* [1]; *n e d u c e m, n e d u c e m, stimabile, nu voim să facem deranj* [1].

§ 5. A d v e r b u l. Cazurile de repetare a acestui cuvânt sunt numeroase și felurite, din pricina multiplelor funcțiuni pe care le îndeplinește. Printre adverbe sunt socotite și particulele *da*, *nu*, așa de dese în limba vorbită și care, datorită sensului, subiectiv prin el însuși (când afirmăm sau negăm, luăm atitudine), precum și puținătății lor fonetice, se repetă într'o măsură necunoscută la alte cuvinte (și ca frecvență și numeric). Obișnuit nu ne mulțumim cu repetarea simplă [2], ci simțim nevoia să spunem *da, da, da*; *nu, nu, nu*, ba chiar *da, da, da, da*; *nu, nu, nu, nu* (în această ipoteză, pronunțăm răspicat, cu pauză, sfârșitul formulei). Și accentuarea variază, nu numai după starea sufletească, dar și dela un aspect la celelalte ale acestor particule, de-a-lungul aceleiași enunțări.

Intre *da* și *nu* constatăm unele deosebiri. Ultimul se poate repeta și cu ajutorul unor cuvinte de legătură, pe care le-am văzut la substantiv, adjectiv, etc. De pildă: *Nu vreau s'aud de-asemenea lucruri*; *n u ș i n u* (sau . . . *n u ș i i a r n u*); *L-am sfătuit să cedeze, el n u ș i n u*, etc. Exemplul al doilea este, de fapt, o elipsă: *el nu și nu* însemnează '(el a spus că) nu cedează (și nu cedează)', de unde marea lui expresivitate, căci se combină în el două procedee ale limbajului afectiv: repetiția și elipsa. De ce nu apare și particula afirmativă 'întărită' cu *și* (*iar*)? Subiectivismul nostru este mai puternic, când negăm. Lucrurile pe care nu le vrem ne impresionează mai adânc, cel puțin din punctul de vedere al urmărilor, socotite neplăcute, primejdioase. Așa s'ar explica apariția și a altor 'întăritoare' pe lângă *nu*, adevărate exclamații, precum *Doamne păzește!*, *ferit-a Sfântul*, etc.

Dacă trecem la adverbele propriu zise, constatăm o situație foarte asemănătoare, în general, cu a adjectivelor, ceea ce nu surprinde, dată fiind funcțiunea lor aproape identică (mă refer la adverbele de mod). Ex.: *I s'a sfârșit vieața c u r â n d, c u r â n d*; *B i n e, b i n e nu-și aducea aminte* (BYCK, *loc. cit.*, p. 74). In primul citat, repetarea intensifică înțelesul, în al doilea, mai de grabă dimpotrivă. Deosebirea nu provine exclusiv dela existența negației în acesta din urmă, căci *B i n e, b i n e, am să văd (eu) ce-i de făcut* sau *B i n e, b i n e, poți să ai D-ta dreptate, dar . . .*, de pildă, arată și ele o atenuare a înțelesului. Faptul se observă și la *bine* spus o singură dată și se datorește, de sigur, întrebuințării prea dese a acestui adverb, chiar atunci când nu suntem mulțumiți și ar trebui, deci, să zicem 'rău', 'prost', etc. Să se compare și nuanța de amenințare dintr'un exemplu ca *B i n e, b i n e, vom vedea cine-i mai tare!*

Intensificare, și numai asta, exprimă repetarea în cazul lui *prea*, *gata*, *mai*: *Nu-mi place cum se poartă, e p r e a p r e a* (cf. *Ar fi fost p r e a p r e a . . .*, Log, p. 55); *Neștiind să înnoate, era g a t a g a t a să se înnece*; *M a i m a i să se îmbolnăvească de-atâta mâncare*. La adverbele de timp intensificarea echivalează cu prelungirea duratei unei acțiuni sau cu reluarea ei: *A m u ș i, a m u ș i aleargă la dânsul, să vadă ce face* (BYCK, *loc. cit.*, p. 76); *Ne duceam d u m i n e c a, d u m i n e c a* (*ibid.*, p. 79).

---

[1] Pretutindeni repetarea verbului arată insistența (în ultimele două citate, poate, și o ușoară ironie).

[2] BYCK, *loc. cit.* îi spune « imediată ».

Repetarea cu ajutorul unui cuvânt de legătură este frecventă și variată. Avem, înaintea de toate, pe *și*: *Cum o duci cu sănătatea?* — *A ș a ș i a ș a*, unde situația seamănă cu a lui *bine bine*, căci primul *așa* însemnează 'într'un fel', al doilea 'într'alt fel' (ce se adaugă prin unul se reduce prin celălalt) [1]. Foarte des se repetă în chipul acesta *întâiu*; *I n t â i u ș i î n t â i u să mă odihnesc puțin, căci sunt obosit.* Cum nevoia de a insista asupra raportului de întâietate este, adesea, puternic simțită, iar prezența numai a lui *și* n'o satisface, recurgem la *mai*: *M a i î n t â i u ș i ' n t â i u doresc...*, care se poate repeta el însuși: *M a i î n t â i u ș i m a i î n t â i u să-mi spui...* Logic vorbind, pare absurdă repetiția pură și simplă, cu atât mai mult aceea întărită prin *(și) mai*, la un cuvânt care exprimă și singur, foarte lămurit, ideea în discuție. De aceea caragialescul (*când te-am văzut*) *întâiași dată pentru prima oară* este, în fond, adică din punct de vedere psihologic, destul de îndreptățit [2]. Deseori pe *și* îl întovărășește *iar*: *Cum se mai simte bolnavul?* — *R ă u ș i i a r r ă u* (mai puțin 'tare' *rău și rău*).

Alt cuvânt de legătură este *de*, pe care-l întâlnim, dacă nu mă înșel, numai la repetarea lui *bine*: *Dacă vrei să m'asculți, b i n e d e b i n e* (*dacă nu, atâta pagubă!*). Cred că aici avem conjuncția, nu prepoziția *de*: *bine de bine* reprezintă un mai vechiu *bine de-i bine*, așa dar '(e) bine, dacă-i bine' (= 'mă împac și eu cu situația, zic și eu că-i bine, dacă spui tu că așa este bine').

Fiind, de fapt, un adevărat adjectiv, adverbul (de mod) se poate repeta subt forma-i diminutivală: *M'ai batjocorit d e g e a b a, d e g e b u ț a* (*Dicț. Acad.*, s. v. *geaba*); *s'a strecurat î n c e t, î n c e t i ș o r* (*să nu-l simtă nimeni*), etc. Diminutivul are aici valoarea lui obișnuită, exprimă, adică, o reacție sentimentală a subiectului vorbitor (ca, în general, la substantive și adjective).

Găsim, în sfârșit, la adverb unele forme de repetiție, care nu sunt posibile la alte cuvinte. De pildă: *Nu știu ce are N., a c i-i trist, a c i-i vesel* (sau *c â n d e trist, c â n d e vesel*, căci *aci*, adverb local, are sens temporal); *Copiii sunt capricioși, vor b a una, b a alta* (sau... *b a vor una, b a vor alta*). Deși lipsite de valoare afectivă, pe care n'au avut-o, probabil, niciodată, aceste formule sunt expresive, și din cauza repetiției însăși, dar și datorită opoziției dintre părțile lor alcătuitoare. Mai interesant, în special ca formație, este *câne-cânește* dintr'un citat ca acesta (Creangă): *Cu spânul tot am dus-o, cum am dus-o, c â n e - c â n e ș t e, până acum.* Dela sensul literal 'ca un câne' (eventual 'ca cânii între ei') s'a putut ajunge la acela, general, de 'greu', cum dovedește Ispirescu (ap. BYCK, *loc. cit.*, p. 69), când scrie: *D'abia, d'abia, c â i n e - c â i n e ș t e, putea să urnească din loc acea murdărie* (cf. *d'abia, d'abia*, care-i sinonimul lui *câine-câinește*).

Exemple: *Și e u f u g a, și e a f u g a, și e u f u g a, și e a f u g a...* [3]; *Ș i f u g a ș i f u g a, fără să mă mai uit în urmă...*; *și așa, cu toată cărpănoșia lui, iese c â n e - c â n e ș t e în medean*; *Mama atunci mă și ia r ă p e d e, r ă p e d e la pornit*; *Și t o t a ș a ș i i a r a ș a, până i se făcea viața neagră...*; *în cinci șese sate a b i e, a b i e putu nimeri una...*; *Când a p r o a p e, a p r o a p e să pun mâna pe dânsul...*; *Nu-i vorbă, că de g r e u, g r e u îi era* [4];

---

[1] Fără *și*, acest adverb are, repetat, semnificația oarecum așteptată: *Ariciu'a zis a ș a, a ș a, a ș a* 'le hérisson a dit ceci et cela' (BYCK, *loc. cit.*, p. 82).

[2] Cf. și 'glumețul' *cel mai prima 'ntâiu*, a cărui existență pledează în același sens.

[3] Aici repetiția se combină cu elipsa (căci *eu, ea* presupun existența unui verb, neexprimat), cum vom vedea (în capit. IV) că se întâmplă adesea.

[4] Acest tip de repetiție seamănă cu cel întâlnit la verb (*de scris, îi scriu eu*).

ca doar doar a încăleca pe nevoie; *Atunci se ie tiptil, tiptil pe urma ei*; *de-i avea vreme să te duci mai pe urmă, bine de bine* (*iar de nu, să te ierte*); *și răpede, răpede mi ți le-a supt pe toate* (Creangă). — ....*să-i arate și lui pomul de Crăciun, numai nițel, nițel de tot*; *Incet, încet, convoiul s'a scurs*; *se uită de jur împrejur*; *Repede, repede, cât îi îngădue cei aproape șaptezeci de ani*; *și niciodată... niciodată n'o să uite chipul bătrânului*[1]; *dar această sfială a pierit treptat, treptat*; *și bate din aripi repede, repede, repede* (Br-V). — *Se lasă greu, greu de tot*; *E tare... tare de tot*; *nu m'ai iubit niciodată... niciodată... niciodată...*[1]; *Nu! nu! nu voiu să te aleg*[1]; ...*ajunge el și dipotat curând, curând*; *Fă iute, iute!* (Caragiale).

§ 6. Interjecția. Se repetă neobișnuit de des, ceea ce nu surprinde, căci reprezintă una din expresiile cele mai directe ale stărilor sufletești afective (durere, bucurie, admirație, etc.). Intervine, cu siguranță, și factorul 'sunet', de care am pomenit la *da* și *nu* : corpul fonetic redus al celor mai multe interjecții are nevoie, în anumite condiții, de o amplificare, spre a corespunde mai bine rostului lor în vorbire. Așa se explică, în parte, repetarea interjecțiilor lipsite de semnificație stilistică[2]. De pildă : *Of! of!, m'am săturat până 'n gât de așa vieață!*; *Uf! uf!, bine c'am scăpat de pacostea asta!*; *Vai! vai!, nu mai pot de durere!*, etc. Dacă spunem, cum se întâmplă adesea, numai interjecția, repetiția se poate prelungi : *Of! of! of!* (*of!*) ; *Vai! vai! vai!* (*vai!*), etc. Intre formula triplă și cea împătrită nu-i greu de observat o nuanță deosebitoare, chiar dacă n'o putem preciza totdeauna : pe cea dintâiu o spunem într'o întinsoare, ca și cum ar fi un singur cuvânt, la cealaltă ne oprim după fiecare aspect al interjecției (după al doilea facem o pauză mai lungă, care separă cele două jumătăți simetrice ale întregului). Una exprimă o suferință mai ușoară, care trece iute (ca și expresia ei lingvistică, pronunțată repede), cealaltă, din contra, arată insistența subiectului vorbitor, complicată cu un fel de greutate fizică (parcă i-ar lipsi, tocmai din pricina durerii, forța necesară pentru un ritm mai accelerat). Există și o deosebire de intonație : *of! of! of!* are un accent descendent (și ca intensitate și ca înălțime), *of! of! of! of!* unul aproape plan (al doilea *of!* pare a fi spus cu un ton ceva mai înalt, și toți patru sunt egali în ce privește forța curentului expirator). Dacă interjecția se repetă o singură dată (*of! of!*), accentul este descendent, subt ambele lui aspecte.

Nu toate interjecțiile sunt cuvinte reflexe, ca cele menționate, și totuși, oricare din ele se poate repeta în condiții mai mult sau mai puțin similare. De ex. : *Se pornește cu fata, și hai, hai, hai, hai* (Byck, *loc. cit.*, p. 69). Schema este identică cu a lui *of! of! of! of!* și se explică, în parte, la fel (ca urmare a monosilabismului). Intervine însă și altceva. *Hai* pare că imită, mai exact, că acompaniază mișcările pe care le face omul, cu picioarele, când merge. Căci aceasta este semnificația lui *hai*, *hai*, *hai*, *hai* în exemplul dat : de fiecare pas se spune un *hai*. Dar de ce patru, și nu doi, de pildă? Pentru a arăta că mersul continuă (deci prelungirea acțiunii) și totodată a marca succesiunea regulată, simetrică, a mișcărilor. Nici una, nici alta n'ar ieși în evidență, dacă am repeta numai odată interjecția. Afară de asta, *hai*, *hai* poate fi interepretat greșit, și anume ca un îndemn

---

[1] Pretutindeni avem repetiție emfatică sau retorică.
[2] Căci lucrează, de sigur, și analogia celorlalte.

pentru săvârşirea unei acţiuni : *H a i, h a i !, pleacă de-aici !* ; *H a i, h a i !, nu mai face nazuri*, etc. *Dicţ. Acad.*, s. v. *hai*, dă, între altele, exemplul următor (din Alecsandri), unde această interjecţie are sensul de 'ba bine că nu' : *Dă-i lua o fată d'aci din sat, ai dă gând s'o duci peste hotar? — H a i, h a i !, ba încă pe sus.*

Asemănătoare, ca sunete, cu *hai* este *haid?(a) !* (variantă *haida !*), care apare şi ea repetată : *Aşa încet, h a i d e a - h a i d e a* ; *Injugă şi pleacă, a i d e a, a i d e a, vorbă, vorbă, până 'nserează* ; *Şi ieu şi se duc h a i d i, h a i d i.* In toate aceste citate avem acelaşi înţeles ca la *hai, hai* : « îndemnăm, încurajăm sau provocăm pe cineva să săvârşească o acţiune »[1]. Repetarea numai odată a lui *haide* confirmă, cred, aprecierile de mai sus, în legătură cu *hai* : deosebirea dela o interjecţie la alta, în ce priveşte felul cum se repetă, se datoreşte numărului diferit de silabe. Dar aceasta nu-i singura însemnare a lui *haide* repetat. In *Dumneavostră râdeţi? h a i d e, h a i d e !... vă pare glumă*, el are o valoare pur afectivă, pe care *Dicţ. Acad.* o defineşte astfel : « mustrăm pe cei ce nu iau în serios sfaturile sau vorbele noastre sau prevedem că li se va întâmpla o nenorocire ». Cu această semnificaţie *haide* apare şi subt alt aspect : *H a i d e - h a, h a i d e- h a, c'ai s'o capeţi !*; *H a i d e - h a i, h a i d e - h a i, (că) îţi dau eu ţie*, etc. Aşa dar, un fel de prelungire silabică, al cărei rost este să arate insistenţa, eventual să intensifice 'strigarea' (când ne adresăm cuiva dela distanţă)[2]. Astfel de cazuri prezintă interes şi pentru lămurirea raportului etimologic dintre *haide* şi *hai*, de care se ocupă amănunţit *Dicţ. Acad.*

Ar mai fi de amintit, între altele, repetarea lui *iacă*. Intr'un citat din Ispirescu (dat de *Dicţ. Acad.*, s. v.) această interjecţie apare de trei ori : *I a c ă, i a c ă, i a c ă ce mi s'a întâmplat.* Judecând după simţul meu lingvistic, cred că avem o greşeală, căci repetarea simplă a lui *iacă* este nu numai suficientă, ci şi singura posibilă : corespunde atât nevoii de a atrage stăruitor atenţia partenerului asupra celor petrecute, cât şi 'regulilor' ritmului (v. mai sus, unde *haide*, bisilabic, la fel, deci, cu *iacă*, se repetă odată, iar *hai*, monosilabic, în condiţii identice, de trei ori). In alte situaţii, repetarea acestei interjecţii poate avea o semnificaţie cu totul deosebită : *I a c a, i a c a, s'a supărat !* (a doua oară, *-a* se lungeşte apreciabil, totodată intervine o uşoară pauză înainte de a continua vorba) exprimă mirarea, mai mult ironică, a subiectului vorbitor, surprins că atitudinea sau vorbele sale (nevinovate!) au putut indispune pe partener.

Urmează acum citate[3]. Creangă : *ne întovărăşim cu dânşii, de frica lăieşilor din Ruginoasa, şi h a i, h a i ! h a i, h a i !, până 'n ziuă, iacă-tă-ne în Târgul Frumos*[4] ; *A !... g h i d i, g h i d i !, ghiduş ce eşti !* ; *Dintr'o părechc de boi, am rămas c'o pungă goală. M ă i, m ă i ! m ă i, m ă i !* ; *Apoi o ia la papuc şi h a i, h a i ! h a i, h a i ! ajunge în sat la frate-său*[4] ; *Şi t r o p a i, t r o p a i ! r o p a i,*

[1] *Dicţ. Acad.*, s. v. *haide.*

[2] Cf. *hăi* dela vocativ: *cumnată-hăi, mămucă-(hă)i*, etc. (v. la « Morfologice », capit. I, p. 117).

[3] Nu numai pentru interjecţiile propriu zise, ci şi pentru câteva onomatopei, care trebuesc asimilate cu interjecţiile.

[4] Să se observe, în legătură cu ritmul, faptul, care, fără a fi voit, nu poate fi nici întâmplător, că ce urmează după *hai* repetat este alcătuit din sintagme de câte patru silabe, la fel, deci, cu *hai, hai !, hai, hai !* (Să nu ne uităm la scriere, ci la pronunţare.)

r o p a i ! i se aprind lui Ipate al nostru călcăiele ; *Și odată pornesc ei t e l e a p, t e l e a p, t e l e a p !* ; *M ă i, m ă i, m ă i ! Aceștia-s curat sărăcie trimeasă dela Dumnezeu.* — Caragiale : *niște s c â r ț a - s c â r ț a pe hârtie !*[1]

§ 7. D i v e r s e. Alte cuvinte se întâlnesc mai rar repetate. De aceea le discut împreună. In fruntea lor stă n u m e r a l u l, care, dată fiind funcțiunea lui substantivală, le întrece pe toate, cum e și firesc. (Surprinde, mai de grabă, frecvența-i redusă.) Este vorba, aproape exclusiv, de numeralul cardinal, căci el are, obișnuit, valoarea unui substantiv. Celelalte se repetă numai în mod excepțional, și nu ca numerale propriu zise, ci ca adverbe. Am amintit, în § 5, pe *întâiu*, dar am neglijat pe *odată*, a cărui repetare, cu ajutorul lui *și*, ne întâmpină des : *Sunt sigur că o d a t ă ș i - o d a t ă ai să-ți recunoști greșala*[2].

Singurele numerale cardinale apte de a se repeta (și a avea, bine înțeles, semnificație stilistică)[3] sunt, cred, *unu*, *sută*, *mie* (și multiplii acestuia din urmă : *milion*, *miliard*, etc.). Astfel în loc de *multe sute* sau *multe mii* se spune, mai expresiv, *sute (și) sute*, *sute de sute*, *sute și iar sute*; *mii (și) mii*, *mii de mii*, *mii și iar mii*, etc. Aceste numerale se pot și combina între ele : *sute și mii ; mii și milioane ; milioane și miliarde*, tot pentru mărirea (și variația) expresivității.

Cât despre *unu*, situația lui se înfățișează deosebit. Deoarece exprimă 'unitatea', repetarea lui va însemna n u înmulțirea obiectelor, ci 'alegerea' lor, 'separarea' unuia de celelalte. Se pare că totdeauna aspectele acestui numeral sunt legate prin *și*: *N'am eu mulți cai, dar câți am sunt u n u ș i u n u ; Am cumpărat câteva noutăți literare, u n a ș i u n a.* Sensul literal, adică originar, este : 'din mulțimea ființelor sau lucrurilor în discuție n'am luat câte două, câte trei, etc. odată (deci la întâmplare, deavalma), ci câte una sau câte unu' (iar aceasta presupune alegere). Mai scurt, și cu o formulă des uzitată în limba vorbită, 'n'am cules, ci am ales'. Pentru întărirea ideii de selecție se adaugă de multe ori *tot*: *Am cărți cam puține, e-adevărat, dar t o t u n a ș i u n a*[4]. Un echivalent stilistic desăvârșit al acestei formule este *(tot) bob și bob*, care mi se pare chiar mai expresivă, din cauza marii plasticități a imaginii : când vrea să facă mâncare de fasole, linte, etc. (sau colivă de grâu, turte cu cânepă ș. a.), gospodina alege boabele unu câte unu, ca să le separe de gunoaie, pietre, etc. Cf. și sinonimul *bob n u m ă r a t*[5], care, formal, se apropie mai mult de *(tot) unu și unu*.

Aparent, mai avem un numeral cardinal apt de a se repeta : *trei*. Sgomotul pe care-l fac copitele cailor înhămați la căruță este imitat prin repetarea acestui cuvânt subt forma *trei trei*, *trei trei* (aproape totdeauna așa : *trei trei* pentru un pas, *trei trei* pentru al doilea pas)[6]. Este foarte probabil, poate chiar sigur, că

---

[1] Cu funcțiune substantivală.

[2] Deoarece *odată* însuși are sens vag (= *într'o zi*), repetarea lui face să crească imprecizia, fapt care probează că este vorba de funcțiunea obișnuită a repetiției.

[3] Altfel, oricare din ele se poate repeta: *am împărțit copiilor mere câte c i n c i c i n c i*; *așeza cărțile în rafturi tot z e c e z e c e*, etc. Sensul lor este distributiv, cum arată și *câte*, *tot*, a căror prezență este indispensabilă.

[4] Valoare pur distributivă, fără vreo urmă de semnificație stilistică, are repetiția *unu și unu* într'un exemplu ca *Mă duc la boier și mă 'nvoiesc — dijma u n a ș ' u n a* (BYCK, *loc. cit.*, p. 80). Aceeași observație pentru *unu (câte) unu*: *Hai, duceți-vă acasă u n u (c â t e) u n u.*

[5] Ci, p. 11 întrebuințează pluralul: *Avea bobii numărați* ... (e vorba de banii «eroului»).

[6] Unul făcut cu piciorul stâng dinainte și cel drept dinapoi, al doilea cu piciorul drept dinainte și cel stâng dinapoi.

avem aici numeralul *trei*, dar nimeni nu-l mai simte astfel, formula întreagă prezentând particularitățile unei creații onomatopeice: sgomotul imitat este ascuțit (cel puțin așa-l percep Moldovenii, care pronunță *trii*) și presupune, deci, existența unor cai mici, slabi, ceea ce și corespunde situației, căci *a merge trei trei, trei trei* se spune, ironic, despre o căruță (eventual despre un cal de călărie) cu mersul încet.

Se repetă și unele conjuncții: *sau*, *ori*, *fie* (toate sinonime), dar în condiții speciale, care au devenit obligatoare, așa că faptul este mai mult gramatical decât stilistic. De ex.: *Trebue să iei o atitudine fermă: s a u pentru s a u contra; Deviza lui este: o r i totul o r i nimic; F i e ger, f i e ploaie, f i e timp frumos, el iese regulat la plimbare* [1]. Expresivitatea, în măsura în care există, se datorește, întocmai ca la *aci... aci*, *ba... ba* (v. § 5), contrastului dintre noțiunile puse față în față și ale căror nume sunt legate prin conjuncția repetată.

Exemple din limba scrisă: *Să fi dat m i i d e m i i de lei, nu găseai fir de mac printre năsip...; iară ceilalți se înșiră t o t c â t e u n u u n u până la poartă* [2] (Creangă). *M i i ș i m i i de mulțumiri* (Br-V). *O r i toți să muriți o r i toți să scăpăm* (Caragiale) [3].

§ 8. Părți de propoziție. In paragrafele precedente, unde am studiat repetarea diverselor părți de vorbire, am arătat, implicit, că se repetă și membrele propoziției. Căci substantivul, de pildă, poate fi subiect, poate fi predicat sau obiect, complement circumstanțial, etc. Prin urmare, repetarea lui în una din aceste funcțiuni însemnează repetarea părții de propoziție respective. Dacă mă opresc totuși într'un paragraf special asupra acestei chestii, este din cauza unui fenomen nerelevat până aici. Vorbirea populară și, mai puțin, cea familiară cunosc repetarea subiectului în condiții speciale și cu o valoare stilistică încă mare, deși formula s'a gramaticalizat oarecum. Ea are totdeauna aspectul următor: după predicat, care se găsește, obișnuit, la începutul propoziției, vine subiectul, exprimat întâiu prin pronumele de pers. III (ambele genuri și numere) și apoi printr'un substantiv (propriu sau comun), eventual prin alt cuvânt cu funcțiune substantivală. De pildă: *A veni e l D r ă g u ș la căuș* (amenințare la adresa cuiva care, solicitat să te ajute, refuză, deși el însuși a fost ajutat de tine); *Lasă că vine e l t a t a, ai să vezi ce-are să-ți facă; S'or mai întoarce e l e oare t i m p u r i l e de altădată?* [4] De multe ori, mai ales în izolări, pronumele își păstrează forma masculină chiar cu un substantiv feminin după el: *A pleca e l m a m a de-acasă, (că) am să-ți arăt eu ție* (se spune, bine înțeles, și *a pleca e a m a m a...*); *Are să-l certe e l p r e o t e a s a pe popa...* [5] Acest amănunt dovedește că, din capul locului, se va fi repetat subiectul numai în puține cazuri, toate având un substantiv masculin, sau că, indiferent de situația inițială, numărul

---

[1] Cf. și v. rom. *săva(i)*, cu exact același înțeles: *Toți un lut ne facem, s ă v a i bogat, s ă v a i sărac* (Varlaam).

[2] Sens pur distributiv. Formula este interesantă ca aspect lingvistic.

[3] Efectul comic se datorește contrastului dintre *să muriți* (pers. II) și *să scăpăm* (pers. I).

[4] *Oare* stă mai des fie la început de tot, fie după *întoarce*. Am redat construcția așa, ca să arăt că cele două subiecte pot fi separate printr'o astfel de particulă.

[5] Exemplu dat de HEDVIG OLSEN, *Étude sur la syntaxe des pronoms personnels et réfléchis en roumain*, Köbenhavn 1928, p. 62, după S. PUȘCARIU, *Dacoromania* IV, p. 1393, care citează, tot din auzite, și *las' c'o să pățască e l h o ț i i*, așa dar cu un substantiv la plural.

propozițiilor cu subiect masculin a fost, la un moment dat, așa de mare, încât obișnuința a făcut să se întindă *el* și acolo unde subiectul era feminin (ori avea formă de plural, v. n. 5, p. 270). Fapt sigur este că, pentru a se produce această influență analogică, a trebuit să se ajungă la un fel de 'neutralizare' a lui *el:* lumea nu l-a mai simțit nici ca masculin, nici ca singular și, evident, nici ca reprezentant al substantivului imediat următor. Aceasta înseamnează gramaticalizarea lui *el*, transformarea lui într'un simplu morfem, în anexă (antepusă!) a subiectului adevărat [1].

Cum se explică fenomenul? Chestia a fost mult discutată. Iată lista aproximativă a studiilor, notelor și recensiilor care i-au fost consacrate: A. PROCOPOVICI, *Pronumele personal în funcțiune morfologică verbală*, Cluj, 1933; RADU I. PAUL, *Un capitol de stilistică românească: Subiectul de voință*, Cluj 1934 (ambele lucrări au fost recensate de mine în *Bulet. Philippide* II, p. 261 urm.); J. BYCK, *L'emploi affectif du pronom personnel en roumain* în *Bull. lingu.* V, p. 15 urm.; LEO SPITZER, *Vine el tata, ibid.* VI, p. 245 urm. și *Addition à vine el tata, ibid.* VII, p. 156 urm. Explicația propusă de mine [2] și susținută, în linii mari, de toți autorii citați (cu excepția lui Procopovici) este aceasta. La început subiectul a fost exprimat numai prin pronume, ceea ce, în anumite împrejurări, părea cu atât mai insuficient, cu cât accentul frazei sta pe predicat, care era, din punct de vedere stilistic, membrul ei cel mai important (dovadă, așezarea lui înaintea subiectului). Pentru evitarea neînțelegerii sau a unei confuzii, se repeta subiectul subt forma substantivului căruia îi ținea locul pronumele, adică se preciza cine anume este « el » (sau « ea »). Intre ambele subiecte a existat o pauză: vorbitorul se oprea puțin, tocmai din pricina temerii că ascultătorul ar fi putut să aibă nedumeriri cu privire la autorul acțiunii, poate și pentrucă simțea el însuși nevoia să insiste asupra subiectului, prea 'slab' exprimat printr'un cuvânt atât de vag și de redus ca schelet fonetic, cum este pronumele, și care, în plus, era complet lipsit de accent. Pauza se simte încă și astăzi, cu toate că, datorită obișnuinței, formula se pronunță destul de repede, fără vreo insistență specială. De unde-i vine valoarea stilistică? In primul rând, dela inversiune, apoi dela repetarea subiectului, și una și alta, călcări ale regulilor sintaxei obiective. Interesant este că accentul principal stă pe pronume, nu pe verb, cum ar trebui, dată fiind poziția privilegiată a acestuia din urmă. In momentul când s'a simțit nevoia să se exprime încă odată subiectul, s'a produs o deplasare a accentului: prin repetare, a devenit e l membrul cel mai important al construcției și, în consecință, accentul acesteia a trecut de pe predicat pe subiect (pe cel pronominal, adevăratul subiect, căci substantivul următor era un simplu adaos, am zice un fel de apoziție). Pronumele este și mai puternic, dar și mai 'sus' accentuat decât verbul (și, se înțelege, decât substantivul).

Fenomenul constitue, am spus deja, o particularitate a vorbirii mai ales populare, cel puțin subt aspectul analizat aici, singurul autentic de altfel. Așa se face că, dintre cei trei scriitori puși, obișnuit, la contribuție de mine, numai Creangă îl cunoaște: *Stăi, măi porcane, că te căptușește e a M ă r i o a r a acuș!*; *Bine, voinice,... a veni e a și v r e m e a aceea*; *Vine e a și t u r t u r i c a mai pe urmă, dar ce ți-e bună?*; *Bate e l I v a n în poartă cât poate, se răcădueşte el cu*

---

[1] Mă refer la partea pur formală a construcției, căci, din punct de vedere semantic, ea continuă să fie expresivă, să aparție, deci, stilisticii.

[2] Din fugă, deja în *Arhiva* XXX, p. 408.

pușca, dar au prins e i acum d r a c i i la minte [1]. Nuanța stilistică variază după starea sufletească a subiectului vorbitor, fără vreo legătură directă cu fenomenul în sine. Vreau să spun că se poate exprima nu numai 'amenințarea', cum pare a rezulta din exemplele date la început, pe baza utilizării formulei de către mine însumi, în graiul meu de acasă (Tecuciu). Observăm de asemenea că cele două subiecte sunt adesea despărțite printr'un cuvânt, care este de obicei (sau totdeauna?) o particulă adverbială (*și*, *acum* la Creangă, *oare* în una din frazele alcătuite de mine) [2].

Găsim construcția, subt acest aspect, și la scriitori moderni, tot Moldoveni, care vor să dea colorit popular stilului (propriu sau al eroilor): *Să-l vedem deocamdată ce față are să facă e l chiar M ă r i a - S a V o d ă A l e x a n d r u I o n C u z a, când va avea a se închina Padișahului* (Luc, p. 62) [3]; *Asta se plătește, și o plătește e l P ă t r u a l d u m i t a l e la Ieși...* (ibid., p. 343); *tot împungea e a b o a l a* (1907 II, p. 166); *ar crede e l c i n e v a* (ibid., p. 344).

Deși rezultă destul de limpede din citate, trebue precizat că verbul poate sta și la alte forme decât viitorul I și prezentul indicativului, care predomină totuși, după cât se pare (primul în special când amenințăm). De pildă: *M'a sărăcit e l b o i e r u l, dar are să-l pedepsească Dumnezeu*; *Il bătea e l t a t ă - s ă u nu-l bătea, dar cum îl mai bătea moșu-său*; *Ar mânca e i o a m e n i i și mămăligă, dacă s'ar găsi*, etc. Cred că numai cu conjunctivul și cu imperativul nu-i posibilă această construcție.

Subiectul se repetă și în alte condiții, destul de variate. Avem, mai întâiu, formula, foarte răspândită, de origine cultă: *Noi Românii...*; *voi bărbații...* [4], care a devenit oarecum fixă și apare, când vorbitorul sau partenerul este înfățișat ca reprezentant al unui grup (repetarea subiectului are rostul să precizeze acest amănunt, pentru a evita o înțelegere greșită). Tot valoare strict intelectuală are fenomenul în cazuri de soiul următoarelor: *Dacă e i a l b i i... se împiedecă de considerente de coloare* (CL, 15 Aug. 1936, p. 2); *C u g e t u l, e l singur sufere primeniri...* (Ins II, 3, p. 605); *Ț ă r a n u l, e l a fost scos...* (1907 I, p. 341); *...«raison suffisante» ...asta nu știe. E l, M i ș u, trebue să știe* (Br-V); *definitive nu sunt e l e nici r e z u l t a t e l e științelor matematice* (*Rev. ist. română* V—VI, p. 107) [5].

§ 9. S i n t a g m e. Se repetă, în sfârșit, fragmente de frază (propoziții întregi sau numai grupuri sintactice), și pentru aceleași motive ca cuvintele izolate. Singura deosebire față de constatările făcute până aici este că repetiția frazeologică prezintă aspecte formale mai puțin felurite. De regulă întâlnim simpla juxta-

---

[1] Am găsit și un exemplu cu subiect pronominal: *Insă ce-i de făcut?... s'a trece e a și a s t a* (Creangă).

[2] Iată și un citat din Neculce: *dar puțină pagubă au făcut* [Tătarii], *mai mulți au pierit e i, T ă t a r i i,* care arată clar că lucrurile s'au petrecut, la origine, în felul cum am presupus eu.

[3] Autorul a complicat fraza nu numai inutil, ci și păgubitor, chiar ca efect stilistic, adică retoric (căci asta l-a determinat să introducă pe *chiar* (= *însuși*) și să lungească, la infinit, subiectul substantival).

[4] Totdeauna la plural și la pers. I sau II. Imitat după frc. *Nous autres Roumains*; *vous autres hommes*?

[5] Pentru unele din ele trebuesc invocate modele străine. Cf., de ex., frc. *Les prostituées, elles, ont une existence moins attrayante que celle des souteneurs.*

punere, iar drept element de legătură între cele două părți ale sintagmei repetate numai pe *și*.

Să vedem câteva fapte. Se pare că cea mai răspândită este repetiția propozițiilor interogative și exclamative, produse afective prin excelență: *Ce să fie? Ce să fie?* ; *Unde-o fi? Unde-o fi?* ; *Cine-a scoborî-o? Cine-a scoborî-o?* [1] ; *Cum mai plângea! Cum mai plângea!* ; *Cât mai vorbește! Cât mai vorbește!* Pretutindeni lipsește *și*, care, de altfel, nici n'ar putea să apară în asemenea cazuri.

Urmează acum repetări făcute prin intermediul acestei conjuncții: *Iacă ce-am pățit și ce-am pățit, și-i povestește popa toată pătărania* (BYCK, *loc. cit.*, p. 82, dintr'un text popular); *Dacă am văzut și (dacă) am văzut că nu ne putem înțelege, l-am lăsat în plata Domnului* [2]; *Când s'a repezit și (când) s'a repezit la mine, am înghețat* [2], etc. Toate propozițiile repetate din aceste exemple sunt secundare. Tipul cel mai frecvent pare a fi cel cu *dacă*, a cărui valoare nu-i condițională, ci temporală (de aceea îl putem înlocui prin *când*), cu o nuanță cauzală (*dacă am văzut că... = deoarece am văzut că...*). Cred că nici numărul propozițiilor apte de a se repeta, nici acela al verbelor care pot figura ca predicat al lor, nu este prea mare. Afară de asta, dacă verbul are un complement, acesta se pune o singură dată, de unde urmează că repetiția nu-i deplină.

Avem și aici repetiții semantice, în sensul că predicatul (și numai el) diferă formal dela un membru la celălalt al construcției, dar exprimă, aproximativ, o acțiune identică: *Nu știu ce face, ce drege, că o scoate bine la capăt*; *Cum se sucește, cum se 'nvârtește, (că) tot prost iese.*

Din punct de vedere strict gramatical, nu poate fi vorba de repetarea propoziției, deși fenomenul îl simțim astfel, în cazuri ca următoarele: *A umblat pe unde a umblat, și până la urmă s'a întors acasă*; *Face cum face, și scapă de încurcătură*, etc. Se repetă predicatul (de aici impresia că repetăm propoziția însăși), cu ajutorul unei particule de legătură, așa cum am văzut în § 4, unde am dat exemple de verbe legate prin *ce* [3], *cât*. Astfel de repetări necomplete sunt numeroase: *Basmuri o fi știind cine o fi știind, dar eu nu știu* [4] (BYCK, *loc. cit.*, p. 82); *nu-i bine, nu-i* (*ibid.*, p. 72).

Foarte interesante subt raportul stilistic sunt repetițiile de tipul următor: o sintagmă sau o propoziție întreagă apare întâiu subt forma interogativă și apoi se repetă, fie subt aceeași formă, fie subt forma enunțiativă. In ipoteza a doua, repetarea însemnează răspuns la întrebare. Câteodată se repetă sintagma subt ambele aspecte (interogativ și enunțiativ), ceea ce implică totdeauna schimbarea subiectului vorbitor. Dacă repetarea se produce o singură dată, putem avea dialog propriu zis, cu doi parteneri, dar tot atât de bine povestitorul își poate adresa lui însuși vorba [5]. Procedeul, indiferent de chipul cum se prezintă în

---

[1] Exemplu dat de BYCK, *loc. cit.*, p. 73 (dintr'un text popular).

[2] Obișnuit particula introductivă a propoziției nu se repetă (de aceea am pus-o în paranteză), și atunci avem a face, în realitate, cu repetarea predicatului, nu a propoziției întregi.

[3] *Vine ce vine și-l ia și-l aduce pe altul în loc* (BYCK, *loc. cit.*, p. 83) conține de asemenea repetarea predicatului, care, împreună cu *ce*, reprezintă subiectul primului *vine*. De aceea Byck vorbește, greșit, despre repetarea subiectului.

[4] Situația este exact la fel ca în citatul din nota precedentă.

[5] Deși, poate, de prisos, trebue precizat că repetiția este, în majoritatea cazurilor, numai aproximativă (ca expresie, firește, nu ca sens).

amănunte, este bogat în efecte stilistice, care adesea sunt căutate, dar obişnuit se obţin fără vreo intenţie anumită. In cazul când subiectul vorbitor rămâne acelaşi, povestirea se înviorează, graţie impresiei că avem dialog, iar în ipoteza unei discuţii propriu zise, repetarea celor spuse de partener face ca întreruperea vorbirii, pe care o provoacă în mod necesar schimbarea subiectului, să nu se simtă şi dialogul să devie astfel o adevărată luptă de cuvinte, adică de idei.

Exemple (luate toate din texte) : *Când, ia!... ce să vadă? Ş'apoi mai are când vedea?*; *Da de unde eşti tu, măi ţică? — De unde să fiu, bădică? Ia sunt şi eu un băiet sărman...*; *Da ce cauţi prin aceste locuri, copilă, şi cine eşti? — Cine să fiu, mătuşă? Ia o fată săracă...*; *şi, când se uită mai bine, ce să vadă? Vede-un băiet ce se scăţăra pe stâlpul porţii*; *Ei, stăpâne, cum a rămas cu boierul? — Cum să rămâie, măi Chirică? Ia m'am prins hăt şi bine...* (Creangă). — *Da din a cui? — Din a cui, din a cui? ştii d-ta din a cui...*; *Trebue să mai aşteptăm. — Să mai aşteptăm? Până când să mai aşteptăm?*; *Ce-o să faci? Te joci cu puterea? — Ce să fac?... Batem o depeşă la Bucureşti...*; *...ce vrei dela mine? — Ce vreau? ce vreau? Ştii bine ce vreau.* (Caragiale) [1].

---

[1] Observăm uşor că la Caragiale repetiţia este mai totdeauna retorică (şi totuşi expresivă, chiar în sensul stilisticii lingvistice), pe când la Creangă avem, ca de obicei, formula consacrată a vorbirii populare, izvorîtă în modul cel mai natural şi mai spontan din necesităţi pur afective.

CAP. IV: ELIPSA

Nevoia de expresivitate se satisface și prin procedeul opus celui studiat în capitolul precedent. Insistența asupra noțiunilor importante se manifestă nu numai prin repetarea lor, ci și prin eliminarea tuturor acelora care nu ne interesează, fiindcă, din punct de vedere afectiv, sunt ca și inexistente, cel puțin în momentul când vorbim. Faptul poate părea surprinzător pentru limbajul obiectiv, pur intelectual sau 'rațional' (ca produs exclusiv al rațiunii): cum să se ajungă la rezultate identice, utilizând mijloace formale diametral opuse? In cazul repetiției obținem o intensificare semantică prin acumulare de cuvinte: întrebuințând de două, eventual de mai multe ori, același cuvânt, facem să-i « crească » înțelesul, căci îi adăugăm, de fiecare dată, o cantitate nouă. De aceea ar trebui să vorbim nu de întărirea sensului, ci de 'înmulțirea' sau 'sporirea' lui. La elipsă, înlăturăm toate cuvintele de prisos, așa că întreaga sau aproape întreaga noastră forță de expresie se aplică asupra noțiunii care ne « emoționează ». In modul acesta înțelesul se întărește prin concentrarea atenției: atât subiectul vorbitor, cât și ascultătorul nu « simt » decât numele acelei noțiuni unice, pe care o percep mai puternic și mai adânc, grație tocmai izolării ei de celelalte.

Situația seamănă, psihologic vorbind, cu ceea ce am constatat la topică. Acolo afectul cerea să punem cuvintele neimportante în locul al doilea, aici el cere să nu le mai punem de loc. Deosebirea este, în fond, numai de grad, adică de apreciere (subiectivă) a « importanței ». Elipsa presupune că tot ce lăsăm la o parte n'are absolut nicio însemnătate pentru spusele noastre, atât în sine, cât și, mai ales, în comparație cu noțiunile exprimate. La inversiune, disproporția dintre elementul sintactic principal și cel secundar nu-i așa de mare, încât să ducă la înlăturarea definitivă a acestuia (ne mulțumim cu înlăturarea lui din poziția privilegiată pe care i-o acordă norma gramaticală). Asta dovedește că în cazul elipsei afectul lucrează cu o forță mai mare. Altmintrelea nu se înțelege predominarea unei noțiuni asupra altora până la totala suprimare a acestora.

De construcții eliptice vorbesc și gramaticii, căci fenomenul nu este necunoscut vorbirii obiective. Din cauza aceasta se pot ivi neînțelegeri și confuzii, mai cu seamă că nu orice eliminare de cuvinte trebue considerată drept elipsă. Astfel, ca să dau un exemplu, în limba noastră subiectul, subt forma pronumelui personal, lipsește regulat [1], fiindcă dezinențele verbale indică suficient de clar ce persoană este autorul acțiunii. Intr'un asemenea caz nu poate fi vorba de elipsă [2].

[1] Afară de cazul când insistăm asupra lui.

[2] Cu atât mai puțin, când propoziția n'are atribute sau complemente de tot felul.

Singurul membru al propoziției absolut necesar pentru existența ei este predicatul. In consecință, numai absența lui constitue o elipsă propriu zisă. Tot așa într'o frază nu poate lipsi propoziția principală. Urmează, deci, că frază eliptică va fi numai aceea care n'are o asemenea propoziție. Aceste norme sunt valabile pentru vorbirea intelectuală. Cea afectivă ascultă de altele, cum am avut mereu prilejul să constatăm până acum, mai exact, de una singură, din care decurg toate celelalte : importanța unui element sintactic este apreciată după criterii strict subiective, variabile dela caz la caz, potrivit momentului psihologic și situației propriu zise, adică împrejurărilor exterioare.

Impreună cu elipsele voiu discuta un număr de formule fixe, nu numai pentru motive practice (ca să nu deschid o rubrică nouă), ci și din cauză că există, într'adevăr, puncte comune între unele și altele, după cum se va vedea la timp.

Deși recolta mea de material este mai de grabă săracă și puțin variată [1], voiu proceda ca în capitolul precedent, grupând faptele după elementul sintactic care lipsește.

§ 1. Predicatul. Impotriva regulilor gramaticale, se poate lăsa neexprimată tocmai partea cea mai importantă a propoziției. Elipsa lui ne întâmpină des la propozițiile negative, lucru oarecum firesc: 'negarea' implică o atitudine subiectivă (sau mai subiectivă decât 'afirmarea'), deci amestecul afectului. De pildă : *Eu l-am sfătuit să se astâmpere. El nu, a continuat să atace și să înjure.* Sau, mai expresiv, cu repetarea negației : . . .*El nu și nu*. . . Ne-am putea întreba care este verbul « subînțeles » în construcția eliptică. Răspunsul diferă, cred, după cum negația apare o singură dată ori se repetă. In prima ipoteză, subiectul vorbitor neagă verbul imediat precedent : *El nu* însemnează 'el n'a vrut să se astâmpere' (sau, mai vag, 'el n'a vrut să-mi asculte sfatul'). In cealaltă, am impresia că negația nu se referă, direct, la niciunul din cele două verbe. *El nu și nu* stă pentru 'el a răspuns (la sfaturile mele) că nu vrea și nu vrea', mai scurt 'el a răspuns nu și nu'. Astfel negația reprezintă o specie de obiect al unui verb care n'a fost enunțat în cursul vorbirii. Prin urmare, ea nu neagă un verb, ci exprimă numai o atitudine de refuz energic [2].

[1] Până la proba contrară, sunt dispus să atribuiu această sărăcie realității lingvistice. Limba vorbită, în special cea populară, utilizează mai rar elipsa decât repetiția. Exemplul lui Creangă mi se pare elocvent în această privință. Elipsa este un procedeu mai potrivit pentru mentalitatea omului cult, care umblă, și cu voie și fără voie, după efecte stilistice.

[2] Deosebirea nu-i esențială. De fapt, și în ipoteza a doua tot o acțiune se neagă, dar o acțiune care nu-i exprimată printr'un verb identic sau înrudit ca sens cu cel din propoziția precedentă, ci prin alt verb, care poate lipsi și în alte împrejurări. De ex.: *L-am întrebat, dacă dorește să se plimbe. El a răspuns*: *Nu!* Această frază este pur obiectivă, fără nicio nuanță stilistică, și totuși negația, care conține răspunsul partenerului, stă singură. Avem o elipsă gramaticală, devenită, adică, un fel de regulă, căci, chiar din punct de vedere strict logic, prezența verbului negat este de prisos. Oricine simte pe *nu!* ca echivalent al lui *nu doresc* (*nu vreau, n'am gust*, etc.). Expresivitatea, complet absentă aici, este foarte mare în exemplul dat mai sus, dar nu din cauza repetării negației (și *El nu* are o mare forță expresivă), ci pentrucă intervine o elipsă adevărată, ceea ce formal (deci și semantic) rezultă din prezența subiectului (*el*), urmat de *nu* și fără verbul negat de acesta. Dacă subiectul lipsește conform normelor gramaticale, situația nu se schimbă din punct de vedere stilistic. Iată un citat elocvent: *S'a agățat de noi pe stradă; nu și nu, că vrea să vadă și el închisoarea* (Azi, 28 Ian. 1940, p. 8).

Un exemplu asemănător (cu *El nu*) este următorul. Intrebându-și partenerul, dacă a săvârșit o anumită acțiune, subiectul vorbitor primește răspunsul *Cum (să) nu*. De pildă : *Ai făcut ce ți-am spus?* — *C u m (s ă) n u*; *Cred că cunoști ultima lucrare a lui N.?* — *C u m (s ă) n u*[1]. La origine, răspunsul este el însuși o întrebare, pe care o mai simțim și acum astfel : 'Cum să nu fi făcut?' ; 'Cum să nu cunosc?' (= 'Cum îți închipui că s'ar putea să nu...?'). Obișnuit se răspunde *cum nu* (deci fără conjuncția *să*), care, datorită prea desei întrebuințări, a pierdut ceva din valoarea-i stilistică și totodată s'a transformat într'un fel de interogație indirectă, căci nu mai are intonația caracteristică a întrebărilor propriu zise. Un echivalent este exclamativul *ba bine că nu!*, foarte expresiv, din cauza dublei negații, care schimbă sensul negativ în unul afirmativ (cu atât mai lămurit, cu cât contrastul dintre aspectul formal și semnificația construcției este mai mare). *Cum (să) nu* are încă un sinonim, pe *de ce nu?*, care, deși pur interogativ, este lipsit de valoare afectivă, fapt ce confirmă, în parte, explicația propusă mai sus, că, din capul locului, *cum să nu* a fost începutul unei propoziții interogative : partenerul, nemulțumit că subiectul vorbitor se îndoiește de executarea acțiunii în discuție, îi răspunde el însuși cu o întrebare, cerându-i oarecum socoteală pentru atitudinea lui bănuitoare [2]. Urmează, deci, că tot situația și momentul psihologic hotărăsc, în definitiv, de semnificația stilistică a unei formule lingvistice.

Alt caz de elipsă a predicatului avem în propozițiile care conțin adv. *mai* (cu sensul de 'mai mult'). Și de astădată ne găsim în fața unui răspuns interogativ, cu deosebirea că cine pune întrebarea dă și răspunsul : subiectul vorbitor își întrerupe expunerea, intercalând formula eliptică *ce mai?* Am găsit câteva exemple în scrisul unor autori contimporani care, după temele și atmosfera povestirilor, se vede că redau vorbirea familiară a unor anumite cercuri (de oameni cu puțină cultură). De pildă : *Om subțire — c e m a i?...* (CL, 23 Martie 1935, p. 7) ; *Am văzut — c e m a i? — c'are dreptate* (ibid.) ; *C e m a i? — înnebunisem deabinelea* (AL, 20 Sept. 1936, p. 3) ; *...C e m a i?, mă omule, mă asigură Fănică, mutându-și colivia, mă secase la inimă...* (RB-R, p. 19). *Ce mai?* stă pentru '(De) ce (să) mai lungesc vorba?', '(De) ce să mai dau explicații (dacă lucrurile se înțeleg dela sine)?' Vorbirea populară are un echivalent, foarte expresiv (și tot cu elipsa predicatului), în *Ce mai la deal la vale?*, care poate fi socotit drept punct de plecare sau măcar model al lui *ce mai?*, în sensul că apariția acestuia a fost facilitată de existența aceluia (și de a sinonimelor *Ce mai vorbă lungă?*, *Ce să mai lungesc vorba?*) [3].

Prezența lui *mai* în elipsa discutată chiar acum ne trimete, fără voie, la întrebuințarea eliptică a acestui adverb singur, neînsoțit de alte cuvinte. Când îndemnăm pe cineva să continue o acțiune începută, spunem *Mai!* (*mai!*) [4], cu sensul de 'mai spune, mai fă, mai trage, etc.' (după împrejurări). Deși apare neobișnuit de des în vorbirea zilnică, această elipsă își păstrează întreagă forța-i

---

[1] Cf. *Mai aveți Château-Larose?* — *C u m s ă n u.* (Al. O. T e o d o r e a n u. *Bercu Leibovici*, p. 132.)

[2] In glumă se spune și *cum de să nu*, prin contaminație, probabil voită, între *cum să nu* și *de ce nu*. La fel s'a născut și *cum de nu*, care circulă curent, fără nicio nuanță umoristică.

[3] Este posibil să se fi spunând (ori să se fi spus) și *Ce să mai?*, din care va fi ieșit *Ce mai?*, în felul arătat la *Cum nu?* (provenit din *Cum să nu?*)

[4] Repetarea nu-i obligatoare, deși foarte frecventă, grație expresivității mai mari, dar, adesea, și situației materiale, care cere să repetăm îndemnul.

expresivă. De ex.: *M a i! . . . m a i! . . . că-ţi face bine* (AL, 9 Martie 1937, p. 13).

Predicatul poate lipsi fie singur, fie împreună cu alte cuvinte ale propoziţiei. Evident că nu-i posibil totdeauna să deosebim precis aceste două cazuri, din pricina multiplelor modalităţi care ni se oferă pentru completarea unei construcţii eliptice. De altfel nevoia de a preciza ce anume lipseşte este de ordin practic, adică didactic, şi, în consecinţă, nu prezintă importanţă pentru discuţia noastră. Elipsele care conţin un singur element sintactic sunt caracteristice, mai ales, pentru formulele imperative, în sens larg (poruncă, ameninţare, etc.), aşa dar pentru momente psihologice care cer o reducere până la maximum a mijloacelor de expresie. Ex.: *Foarte bine!, aprobară vecinii. Da' pân' atunci: g u r a!* (Act, p. 245), adică '. . .păziţi-vă, ţineţi-vă gura!', '. . .să nu deschideţi, să nu vă aud gura!'. Acest substantiv poate fi înlocuit, pentru o mai mare expresivitate, prin unul din numeroasele lui sinonime mai mult ori mai puţin argotice, precum *fleoancă, leoarbă, morişcă, plisc*, etc. De asemenea i se substitue adesea *vorba!* [1], iar la şcoală şi în alte locuri, unde sunt adunaţi oameni mulţi, impunerea liniştii se face tot cu un sinonim, foarte ciudat în aparenţă: *musca!* (= 'să se audă musca!', să fie, adică, aşa de mare linişte, încât să se audă chiar şi bâzâitul unei muşte) [2].

Interesant este faptul că în cazuri ca cele menţionate propoziţiile eliptice trebue să fie negative, cum rezultă lămurit din situaţie şi din atitudinea subiectului vorbitor. Cu toate acestea, negaţia se lasă la o parte, fără ca înţelesul să sufere, dimpotrivă, avem impresia că 'negarea' se face cu mai mare vigoare. O dovadă în plus despre marea forţă expresivă a elipsei: un ordin scurt este mai energic, indiferent dacă prin el cerem să se execute ori să nu se execute o acţiune. Şi cum majoritatea elipselor imperative au sens negativ, suntem dispuşi să simţim negaţia şi acolo unde ea nu există. Astfel *musca!* este interpretat de foarte mulţi Români ca echivalent al lui 'să n u se audă musca!'.

Se pot invoca tot aici, întru cât prezintă multe puncte comune cu formulele imediat precedente, diversele comenzi din limbajul militar: ***drepţi!***; ***la stânga ('mprejur)!***; ***pe loc repaos!***; ***pas alergător!*** ş. a., apoi expresiile, numeroase şi variate, cu care se « salută » oamenii: ***bună ziua!***; ***noroc!***; ***sănătate!***; ***salutare!***; ***cu bine!***; ***adio!***; ***la revedere!***; ***somn uşor!***; ***poftă bună!***; ***petrecere frumoasă!***; ***la mulţi ani!***, etc. Pretutindeni avem elipsa predicatului, care-i, de regulă, ***urez*** sau ***doresc***. Le lipseşte orice valoare stilistică propriu zisă, căci s'au gramaticalizat aş putea spune până la 'pietrificare', transformându-se în adevărate semnale, cum sunt strigătele (la oameni şi la animale) şi semnele de tot felul (de pildă fluieratul sau mişcarea unui steguleţ de colori diferite la calea ferată), cu valoare simbolică. Le-am pomenit totuşi, pentrucă şi ele reprezintă cazuri de elipsă a predicatului, dar, mai ales, pentrucă arată foarte clar cum uzul îndelungat şi repetat poate

---

[1] Cf. *Vorrrbă!* (în gura ipistatului din « D'ale carnavalului »), notat şi cu alt prilej. Acest cuvânt apare, de obicei, cu forma articulată (întocmai ca *gura!, fleoanca!*, etc.: 'să nu v'aud gura!', 'să nu v'aud vorba!'). Dar se înţelege şi lipsa articolului: 'să n'aud vorbă!', 'să nu (mai) spuneţi (o) vorbă!'.

[2] Ce şterse sunt formulele, de altfel tot eliptice (şi pronunţate cu aceeaşi intonaţie energică), ***tăcere!***, ***linişte!*** ş. a. Cf. ital. ***mosca!*** 'zitto e bucci!', de unde (gergo roman) ***moscheggiare*** 'far silenzio' (M. L. WAGNER, ***Zeitschr.f. rom. Phil.*** LXIII, p. 207 se gândeşte la maxima ital. ***in bocca chiusa non entrano mosche***, span. ***en boca cerrada no entra mosca***: aşa dar 'musca!' ar însemna 'ţine gura închisă, nu vorbi, dacă nu vrei să-ţi intre musca în gură').

schimba o expresie lingvistică vie într'o formulă stereotipă, aproape automată, căreia parcă i s'a șters chiar și sensul strict intelectual : avem impresia că ele se opresc în ureche, rămân simple sensații, fără percepția corespunzătoare. Numai voința subiectelor vorbitoare le poate insufla vieață, în condiții determinate. Este cazul comenzilor militare, de pildă, întrebuințate ironic [1].

Elipsa predicatului se produce și altfel decât am văzut până aici. Dacă verbul stă la conjunctiv, apare numai *să*. Fenomenul a pătruns și în limba scrisă : *Să n'ai parte de mine?* — *S ă !* (Ins, Nov. 1938, p. 195 : vorbește o Țigancă cu ibovnicul ei, hoț de drumul mare) [2] ; *Să-i saie ochii?* — *S ă - i* (TAV, p. 184) [3]. In ambele cazuri, prima propoziție, care-i interogativă în sens strict, căci subiectul vorbitor vrea să i se răspundă, are forma unei imprecații sau a unui jurământ, iar elipsa conține răspunsul. Dacă acesta n'ar fi eliptic, ar reproduce, de fapt, întrebarea, cu singura deosebire, esențială, că s'ar schimba persoana verbului (și nici asta totdeauna, cf. citatul al doilea). Astfel se explică de ce poate rămânea numai conjuncția, fără ca sensul să sufere : oricine simte ce însemnează acest simplu *să(-i)*, mai cu seamă că tonul exclamativ al întregii construcții există și așa, ba încă se concentrează în întregime asupra singurului cuvânt (și acela monosilabic!), la care se reduce răspunsul. Iarăși un exemplu elocvent de intensificare a expresiei prin eliminarea tuturor cuvintelor netrebuincioase (și, grație afectului puternic, subiectul vorbitor consideră de prisos toată propoziția, cu excepția conjuncției dinaintea verbului, adică a elementului celui mai neînsemnat din punct de vedere gramatical — dovadă lipsa atât de deasă a lui *să* la conjunctiv).

Foarte asemănătoare cu această elipsă sunt următoarele două, la care, din întreaga propoziție, nu rămâne decât un pronume (neaccentuat!), resp. o prepoziție : *Ne încrucișăm* [cu trenurile] ? — *N e, răspunde șeful* [de gară] *placid* (CL, 24 Aug. 1935, p. 3) ; (*C. este surprins. Il privește nedumerit. Izbucnește în râs*). — *Pă mine* (*să mă altoiești*)*?* — *P ă !* (AL, 8 Mai 1938, p. 6) [4]. Ambele citate provin din schițele unor publiciști tineri, care cunosc bine limba vorbită, cu deosebire pe aceea a categoriilor sociale mai mult ori mai puțin argotizante. Și în această privință astfel de fapte merg împreună cu cele imediat precedente. Construcții similare apar, la tot pasul, chiar în vorbirea familiară propriu zisă, care nu manifestă repulsiune față de limbajul periferic, dimpotrivă se arată dispusă oricând să-l imite, tocmai pentrucă găsește în el mijloace mai apte de a satisface nevoile afective ale subiectelor vorbitoare. De pildă : *Te doare tare capul?* — *M ă !*; *Se îmbată des cutare?* — *S e !*; *Plecați la munte cu copiii?* — *C u !*; *A murit de scarlatină?* — *D e !*

Dacă predicatul este exprimat printr'un verb la perfectul compus, se înlătură obișnuit, participiul, încât rămâne numai auxiliarul. N'am notat exemple scrise

---

[1] Pentru expresiile cu care se salută Românii, v. GH. CARAGAȚĂ, *Formulele de salutare în limba română* (*Bulet. Philippide* VI, p. 60 urm.), unde se insistă, după cuviință, asupra factorului psihologic, atât de hotărîtor în acest domeniu. Autorul nu se ocupă în special de elipsă, dar printre exemplele date sunt destule de acest fel.

[2] Intr'o schiță de M. Sadoveanu.

[3] Aici conjuncția este urmată de obiectul indirect, din cauza condițiilor sintactice speciale.

[4] Aici avem elipsa predicatului și în întrebare (*pă mine?*), așa că *pă!* poate fi socotit drept elipsă a unei construcții deja eliptice. Fenomenul este curent mai ales în discuțiile și certurile periferícilor, vagabonzilor, pungașilor, etc., întru cât corespunde admirabil situației și momentului psihologic.

ceea ce nu înseamnează că ele n'ar exista. Oricine poate auzi dialoguri ca acestea : *Ai fost, într'adevăr, la Paris?* — *A m!*; *Au fost premiaţi elevii noştri la ultimul concurs public?* — *A u f o s t!*; *S'au bătut chiar în stradă?* — *S ' a u!*; *I-ai spus lucruri aşa de grozave?* — *I - a m!*

Elipsa predicatului constitue o particularitate a proverbelor şi zicătorilor de toate speciile, unde, este drept, nu simţim (poate nu m a i simţim) intervenţia, fie şi depărtată, a afectului, fără ca aceasta să le micşoreze forţa expresivă : *Din ţânţar armăsar*; *Ori baba Rada ori Rada baba*; *Câte bordeie, atâtea obiceie*; *Haz de necaz*; *Ca Vodă prin lobodă*; *Cu mâţa 'n sac*; *Ca fulgul pe apă*, etc. Foarte des se lasă la o parte numai copula (*a fi*) : *Şi c'un rac tot sărac*; *Vorba lungă sărăcia omului ; Pe buze miere, în inimă fiere ; Nici câne, nici ogar*, etc. [1]

§ 2. A l t e m e m b r e a l e p r o p o z i ţ i e i. Deşi, în principiu, nu sunt indispensabile pentru existenţa gramaticală a unei propoziţii, a t r i b u t u l şi c o m p l i n i r i l e v e r b a l e se pot găsi deseori în situaţia de a fi eliminate, pentru aceleaşi motive şi cu aceleaşi urmări de ordin stilistic ca şi predicatul. Mă refer la cazurile în care prezenţa acestor determinative este obligatoare pentru vorbirea intelectuală, căci fără ele înţelesul substantivului, resp. al verbului ar fi incomplet exprimat [2]. Să vedem câteva fapte.

In loc de *a vorbi (pe cineva) de rău*, se spune numai *a vorbi (pe cineva)*: *Aşa era Lupescu, n u t e v o r b e a, îţi spunea în faţă* (Log, p. 295). Expresivitatea acestei elipse izvorăşte nu numai din 'scurtarea' construcţiei, ci şi din contrastul semantic care există între *vorbea* şi *spunea*, verbe altfel sinonime. Intervine, probabil, şi un fapt de natură sintactică : prezenţa unui obiect direct personal pe lângă *vorbea*, care, deşi transitiv, cere, conform regulilor gramaticale, un obiect direct material ('persoana' poate fi numai obiect indirect) [3].

Un exemplu, aproape identic cu acesta, este următorul : *Intreab'o pi* [4] *Doamna, î m i a r u n c ă Duduia plictisită* (OC, p. 116), unde *aruncă* stă pentru *aruncă vorba* (sau *cuvântul*, etc.). Datorită verbului, care, în orice împrejurare, este expresiv (la fel cu sinonimul *zvârli*), această elipsă are o valoare stilistică apreciabilă [5]. Trebue remarcat numai că ne găsim în faţa unei creaţii personale, a unui fapt de stil, prin urmare, căci limba vorbită comună n'o cunoaşte.

Printre cazurile în care lipseşte atributul [6] trebue menţionat, înainte de toate, *lipit pământului* (pentru *sărac lipit pământului*). De ex. : *Meritul acestui tânăr este cu atât mai mare, cu cât părinţii lui au fost l i p i ţ i p ă m â n t u l u i.* Această

[1] Se înţelege că în asemenea cazuri nu se poate vorbi de elipsa predicatului, ci numai de a verbului.

[2] Altfel spus, cele două elemente sintactice (determinatul şi determinativul) alcătuesc o unitate desăvârşită.

[3] Este intetesant de constatat că acest sens peiorativ al rom. *a vorbi* îl aveau şi sinonimele lui latineşti. Vezi E. LÖFSTEDT, *Vermischte Studien zur lateinischen Sprachkunde und Syntax*, Lund 1936, p. 69 urm., unde se discută amănunţit construcţia *loqui* (*dicere*) *de* 'etwas an einer Sache auszusetzen haben', care se întâlneşte chiar la scriitori clasici (Cicero, Seneca, Marţial ş. a.). In ciuda aparenţelor, nu poate fi vorba de transmiterea directă a acestei elipse în limba noastră. Faptele stilistice se pot moşteni, dar nu-i necesar să fie totdeauna moştenite.

[4] « Duduia » este Moldoveancă !

[5] Verbul ne trimete la altfel de obiecte (pietre, beţe, etc.), nu la cuvinte. Imaginea corespunde admirabil momentului psihologic, deoarece rapoiturile eroinei cu « Duduia » sunt foarte încordate.

[6] Dau acestui termen sensul cel mai larg cu putinţă.

elipsă prezintă un interes multiplu. Formula are, foarte probabil, origine juridică : pare a fi traducerea lat. *glebae astrictus*, cu care erau calificați țăranii neliberi, adevărați robi ai pământului, adică ai moșiei (= satului) unde se născuse. In această ipoteză, *lipit pământului* n'a fost din capul locului elipsă, ci a devenit cu timpul. Și iată cum. In momentul când s'a desființat șerbia, și-a pierdut înțelesul propriu, strict intelectual (ba chiar oficial!), ajungând sinonim cu *sărac*. Deoarece sărăcia era de diferite . . . grade, s'a simțit nevoia unei preciziuni în cazul oamenilor foarte săraci, și astfel s'a născut, prin contaminație (semantică), expresia *sărac lipit pământului*, în care vechia formulă juridică avea rolul unui determinativ pe lângă adj. *sărac*. Contaminația s'a produs cu atât mai ușor (în acest mod), cu cât amintirea despre condițiile economice mizerabile ale foștilor șerbi a dăinuit o bună bucată de vreme în conștiința țăranilor. Abia după aceasta s'a putut ivi elipsa, și anume în clipa când nu mai știa nimeni ce însemnează (juridicește vorbind) *lipit pământului*, și de aceea i se dădea o interpretare literală ('lipit, alipit de pământ', în sens material). O asemenea interpretare este nu numai departe de adevăr (amănunt care, de altfel, nu interesează, prea mult, nici chiar istoria limbii), ci și foarte vagă : cine poate preciza imaginea alipirii de pământ a unui om, fie el și sărac ? Dar tocmai în această impreciziune trebue, cred, căutat izvorul marii expresivități pe care o are astăzi, în vorbirea familiară și populară, *lipit pământului* [1] : fiecare își imaginează realitatea materială cum i se pare mai nimerit (sau, poate, nu și-o imaginează în niciun fel, ceea ce încă dă vigoare expresivă formulei). O dovadă indirectă că lucrurile se vor fi petrecut aproximativ în chipul arătat este celălalt aspect eliptic al construcției noastre : *sărac lipit*, care se bucură de o foarte largă circulație [2].

Iată încă un exemplu de elipsă a atributului, destul de asemănător cu precedentul. In loc de *nu-i zi lăsată dela Dumnezeu* se zice, mai des, *nu-i zi dela Dumnezeu*. Ne putem întreba care din aceste două aspecte este originar, căci fiecare s'a putut naște din celălalt[3]. Indiferent de răspuns, din moment ce există amândouă, cel fără atribut trebue considerat ca eliptic, fiindcă așa-l simt subiectele vorbitoare (în comparație cu celălalt). Și iarăși, oricum am soluționa problema, construcția eliptică este mai expresivă, tot în raport cu cealaltă, căreia îi face concurență, deci îi slăbește și puțina forță ce mai are, varianta *nu-i zi lăsată de Dumnezeu* [4].

In unele cazuri elipsa atributului s'a gramaticalizat, așa că nu diferă prin nimic formula eliptică de cea întreagă. De pildă : *tânăr de condiție* pentru *tânăr de condiție bună*; *băiat de familie* pentru *băiat de familie bună*, etc. Cu toate acestea,

---

[1] Mihail Kogălniceanu, cunoscător excelent al chestiei agrare, utiliza acest termen cu valoarea lui strict juridică, fără nicio nuanță afectivă.

[2] Inregistrez aici, în lipsa altui loc mai potrivit, un caz de elipsă 'parțială' a atributului: participii trecute, care au valoare adjectivală, compuse cu *ne-*. După ce spune participiul simplu, subiectul vorbitor se mulțumește numai cu prefixul la cel compus: « *două scrisori recomandate și una ne* » (ap. CCr, p. 219). Vorbirea familiară cunoaște acest uz.

[3] Chestia se poate pune, cel puțin teoretic, și pentru *(sărac) lipit pământului*. Cine nu admite explicația mea va considera, se înțelege, ca mai veche formula întreagă (mai veche în sens strict cronologic: s'a spus, încă dela început de tot, *sărac lipit pământului*). Amănuntul nu interesează însă pe stilist, care face lingvistică statică.

[4] Aceasta s'a născut printr'o alterare a raportului sintactic: fiind simțit și ca verb, participiul *lăsată* a fost construit verbal (*Dumnezeu lasă ziua — Ziua este lăsată de Dumnezeu*).

dacă le scoatem din mediul lor firesc, astfel de sintagme pot căpăta, în mod voit, valoare afectivă (ironică). Cf. *Din amintirile unui b ă r b a t d e c o n d i ț i e* (VR, Martie 1940, p. 142)[1].

Un adjectiv sau un adverb poate rămânea neexprimat, când stă la superlativ, dacă situația este clară. Obișnuit înțelesul superlativ rezultă din cele spuse mai înainte : *E frig tare afară?* — *T a r e !*; *Se pare că N. este foarte inteligent.* — *F o a r t e !* Dar nu-i necesar totdeauna : *Merg (bine) afacerile?* — *S t r a ș n i c !*; *E-așa de mare nenorocirea?* — *E x t r a o r d i n a r !* Se pare chiar că elipsa apare mai des în cazuri de felul celor din urmă. Și superlativul relativ este supus câteodată acestui tratament expresiv : *Ești, într'adevăr, cel mai bun elev din tot liceul?* — *C e l m a i !* Tot așa alte formule, mai mult ori mai puțin similare : *Infectă mâncare?!...* — *D e s t u l d e.* (OC, p. 38).

§ 3. D i v e r s e. Pun subt această rubrică un număr de fapte care nu-și aveau locul în paragrafele precedente.

Vorbirea familiară, cu nuanță oarecum argotică (sau cel puțin periferică), întrebuințează neobișnuit de des vb. *este* cu valoarea unei propozițiii afirmative și ca răspuns la o întrebare. Ar putea fi înlocuit prin *da !*, care este un sinonim intelectual desăvârșit, eventual prin *așa este !*, *este (foarte) adevărat !*, etc. Dar niciunul din aceste echivalente nu are vigoarea expresivă a lui *este !*, fiindcă toate sunt curente, deci banale, și aparțin limbajului obiectiv. Expresivitatea lui *este !* vine numai dela caracteru-i eliptic, căci 'cusururile' sinonimelor lui le are și el. Iarăși o probă de înviorare semantică a unui cuvânt prin simpla aplicare a procedeului aici în discuție. Deoarece a rezultat din *așa este !*, *este adevărat !*, etc., trebue să admitem, în ciuda aparențelor, că *este !* n'are valoare predicativă (= *se află*, *există*, etc.)[2], ci reprezintă copula obișnuită în asemenea împrejurări. Punctul de plecare a fost, evident, un caz ca acesta : *Este adevărat că l-am ajutat pe N. în mai multe rânduri?* — *E s t e !* (= 'este adevărat că l-ai ajutat', 'este adevărat ce spui'). Odată ivită și acceptată de subiectele vorbitoare, elipsa și-a extins uzul și acolo unde propoziția interogativă nu conține verbul *a fi*. De pildă : *Nu crezi și D-ta că s'a purtat urît în afacerea asta?* — *E s t e !*; *Mi se pare că lucrurile merg cam prost.* — *E s t e !* Urmează, deci, că *este !* a ajuns să fie simțit ca o particulă afirmativă, cu care putem răspunde la orice întrebare, indiferent de verbul acesteia. Trebue observat că totdeauna apare numai subt aspectul flexionar întreg, deși altfel, cu un adjectiv, participiu, etc. după el, se reduce la *e* (sau *îi*). De aceea, poate, avem impresia că spune ceva mai mult decât simpla copulă. Să fie și din cauza absenței oricărui cuvânt însoțitor, iarăși ca atunci când *este* are funcțiune predicativă?[3]

Discuția de până aici a arătat, între altele, că elipsa presupune existența și a unui element pe care l-aș numi intelectual, adică de înțelegere. Ea nu intervine

---

[1] In limbajul familiar al multor cercuri, *de condiție* este sinonim cu *de cuvânt* ('om care respectă condițiile odată fixate sau acceptate').

[2] Cf. pop. *unde se află*, răspuns negativ la o întrebare sau acuzație: *Ni se pare că pozna asta a făcut-o băiatul D-tale.* — *U n d e s e a f l ă, Domnule!* adică 'nu-i adevărat' sau, mai scurt 'nu este, Domnule'. Cf. și mai sus, p. 251, n. 1.

[3] Un fapt absolut identic cunoaște vorbirea populară neogreacă: εἶν, prescurtarea lui εἶναι = *este*, are valoarea unei particule afirmative. Astfel la întrebarea καλὸς εἶναι? 'este bun?' se răspunde εἶν(αι). Această paralelă este interesantă, căci arată că în condiții asemănătoare se pot produce fenomene asemănătoare, indiferent de limbă.

decât cu condiția ca perceperea justă a celor ce spunem să fie asigurată. Expresivitatea care nu se întemeiază pe o interpretare exactă, fără echivoc, a vorbelor cuiva este un non-sens [1]. Valoarea deosebită a construcțiilor eliptice se datorește tocmai faptului că sunt la fel de clare ca cele 'întregi' și, în plus, posedă o nuanță afectivă, care, în anumite momente psihologice, ne determină să recurgem la ele. Dar această nuanță este un simplu adaos, care, oricât de mare importanță subiectivă ar avea, nu poate exista, adică nu-și împlinește rostul, dacă-i lipsește temeiul strict intelectual, obiectiv.

De aceea elipsa se produce, de preferință, la sintagmele cu o circulație largă, deci bine cunoscute și lesne accesibile tuturor subiectelor vorbitoare, aproape indiferent de orice factor stilistic propriu zis. Avem, în primul rând, formulele de salutare : *bună ziua*, *bună seara*, etc., pe care atâta lume le întrebuințează fără substantiv, ori de câte ori relațiile dintre parteneri permit acest mod familiar de a se saluta. De pildă : . . .*îl salută cordial, ducându-și cutia cu tutun* [pe care o avea în mână] *la pălărie. — B u n ă ! — Bună să fie* (AL, 2 Aug. 1931, p. 3) ; *Sărut mânile ! — B u n ă, moș Tudose* (AL, 30 Iulie 1933, p. 3) ; *Ușa se deschise dintr'odată, ca dintr'o izbitură, și se iviră patru bărbați sgomotoși. — Sal'tare, șefule ! — Hai noroc ! — Noroc ! B u n ă !* (Act, p. 188). Nu numai familiaritate implică astfel de elipse. Chiar la primul citat contextul arată că, pe lângă « cordialitate », subiectul vorbitor, care spune *Bună !*, este stăpânit și de supărare. Aceasta însemnează distanțare, ca în exemplul al doilea, unde, la *sărut mânile!* al omului de serviciu, stăpânul răspunde cu *Bună !* [2]

Se poate pomeni tot aici, fiindcă formal lucrurile se prezintă la fel, elipsa subst. *stradă* sau *cale* la numele străzilor : *Carol*, *Lăpușneanu* (Iași), *Victoriei*, *Rahovei* (București), a lui *clasă* în limbajul elevilor și profesorilor : *a doua*, *a cincea*, *a opta*, a lui *companie*, *baterie*, *batalion* ș. a. în al militarilor : *a treia*, *al doilea*, etc. Toate sau aproape toate sunt complet gramaticalizate, lipsite de orice nuanță stilistică, pe care n'au avut-o, probabil, niciodată. Căci ele izvorăsc, mai ales în cercuri restrânse (și mediul școlar sau cazon sunt astfel de cercuri), din tendința strict intelectuală de a scurta vorba, care corespunde adesea unei necesități practice, i-aș zice chiar economice (întru cât implică economie de timp și de energie). Să se compare, în legătură cu acest ultim amănunt, elipsele din vorbirea negustorilor, pe care și le-au însușit și clienții lor : *roș*, *alb* pentru *vin roș*, *vin alb*; *vânătă*, *roșie* (mai ales la plural) pentru *pătlăgică vânătă*, *pătlăgică roșie*, și, în general, atâtea alte fapte similare din terminologia diverselor profesiuni, meserii, etc., care de asemenea pătrund, de multe ori, în limba comună. Chiar la numele străzilor trebue să fi intervenit, din capul locului, tot un mediu restrâns, de specialiști oarecum, acela al funcționarilor municipali, cari se vor fi condus după criterii strict economice, căci în diversele rapoarte și adrese, scrise sau tipărite, lăsarea la o parte a unui cuvânt reprezintă un câștig apreciabil. Lipsa substantivului în asemenea cazuri se menține și la construcții prepoziționale : *Salvarea sosise î n R a h o v e i* (Log, p. 292). De asemenea se poate produce, câteodată, elipsa numelui propriu zis al străzii, nu a apelativului : *Baby mi-a spus că a fost*

---

[1] Această observație este valabilă, în principiu, pentru orice fenomen stilistic, dar se verifică mai cu seamă în cazul elipsei.

[2] Despre 'scurtarea' formulelor de salutare (și a celor cu care se adresează vorba) s'a discutat și la « Fonetice », capit. II, dar din alt punct de vedere.

și ea pe «Cale» (OC, p. 96). Este vorba de *Calea Victoriei*, artera principală de comunicație (mondenă!) a Bucureștilor, cunoscută, deci, ca atare tuturor subiectelor vorbitoare. Cf. și *Bulevard* pentru *Bulevardul Elisabeta*, pe vremuri, când Capitala n'avea alte bulevarde (cel puțin altele care să poată face concurență acestuia)[1].

Inainte de a trece la studiul «formulelor fixe», socot necesar să dau citate pentru elipse din autorii pe care-i utilizez obișnuit în scop de documentare. Recolta este slabă, judecată și absolut, dar și, mai cu seamă, în comparație cu alte fenomene, ca repetiția, de pildă. Constatarea confirmă aprecierile mele despre caracterul mai mult literar, adică artistic și retoric, al elipsei.

Creangă: *Pupăza zbârr! pe-o dughiană*; *ș'apoi, huștiuliuc! și eu în știoalnă, de-a cufundul, să prind pe dracul de-un picior*; *nu știu cum îi cade un urs mare din sân și de-a dura prin clasă*; *Și zvârr! cu pravila cea mare după călugări*; *eu zvârr! chibriturile din mână, țuștiu! la spatele lui Zaharia, și 'ncepem a horăi*; *își ia cojocul între umeri și biciul în mână, și tiva băiete!*; *să fii nevoit să trăiești cu una betcagă până la sfârșitul vieții, și copii tufă!*; *Vorba veche: «tot un bou ș'o belea»*; *Atunci, bucuria cucoșului!*; *Iar moșneagul, de cuvânt!, pune cușma pe cap...*; *Incă mă mier cum am scăpat cu viață: lehamite și de împărăție și de tot*; *Bun întâlnișul, voinice! N'ai trebuință de slugă la drum?*; *Cât despre inima mea, s'o dea Dumnezeu oricui... Numai ce folos?*; *iaca ursul se trezește, și după dânsul, Gavrile!*; *când să pună mâna pe dânsa, zbâr!... și de acolo și se duce...*; *Fata moșneagului la deal, fata moșneagului la vale; ea după găteje prin pădure, ea cu tăbuețul în spate la moară, ea în sfârșit în toate părțile după treabă.*

Brătescu-Voinești: *Da, dar câinii!!!*; *A ajuns!... na! perdelele lăsate*; *Aaaa!! ce frumos!*; *L-am întrebat într'adins cât a dat pe el. Treizeci și șase de lei!!*; *M'am bătut, m'am frecat, aș! de unde?*; *Și sunt buni câinii, mă Nică? — Buni... dar aveam unul... tiii! .. p'atâta, cât un vițel*; *Așa că e grozav? Dela frati-meu Ilie. — Strașnic!*; *Noroc! Bine ați venit sănătoși! — Strașnic pelin!*; *Degeaba, nicio umbră ca umbra de nuc*; *Și aș pleca după ploaie pe răcoare: praf nu, căldură nu*; *Ce masă înfricoșată! Ce pastramă fragedă ca roua!*; *Dar ceapa verde!*; *Dar pelinul ținut cu sifon la răcitoare!*; *N'am putut, că ne-a biruit și ne-a scăpat, și fuga spre casă*; *Mi-am închiriat odăițele... amândouă... un căpitan becher...*

Caragiale: *Eu, nu; eu, la datorie*, *coane Fănică, zi și noapte la datorie*; *...mă scol ca să plecăm; cocoanele, nu!, că să mai ședem; Apucăm pe la Sfântul Ionică... papugiul cât colea după noi; ieșim în dosul Agiei, coate-goale după noi; ajungem la Sfântul Ilie în Gorgani, moftangiul după noi; mergem pe la Mihai-Vodă..., mațe-fripte*

---

[1] Despre elipsă se pot găsi lucruri interesante la S. PUȘCARIU, *Études de linguistique roumaine*, p. 470 urm., subt titlul *Quelques cas de «bréviloquence»* (cele mai multe fapte analizate acolo nu sunt de natură stilistică).

după noi; *Nu m'a făcut ea pe mine*... *Atâta pagubă!*...; *Aşa haplea mai rar*...[1]

Dacă eliminăm interjecţiile, onomatopeile (acestea numeroase la Creangă) şi exclamaţiile, la care elipsa pare oarecum obligatoare, ce rămâne se reduce la foarte puţin lucru. Aceasta, tot în legătură cu aprecierile de ordin general făcute mai înainte. Interesează de asemenea numărul mare (proporţional vorbind) al construcţiilor eliptice la Brătescu-Voineşti, care confirmă şi ele punctul meu de vedere, că limba lui, deşi familiară, are un caracter cult, adică literar, deci 'căutat', destul de pronunţat, absent la Creangă şi chiar la Caragiale.

§ 4. Formule fixe. Am în vedere aici numai acele construcţii fixate, prin uz, odată pentru totdeauna, la care se poate constata, într'un fel sau altul, intervenţia elipsei. Căci formule fixe în sens larg sunt, de pildă, şi imprecaţiile, de care m'am ocupat în unul din capitolele precedente, apoi idiotismele de toate speciile, pe care le voiu discuta ceva mai încolo. La primele, fixitatea constă în existenţa unei scheme, a unui calapod lingvistic, în care poate intra orice conţinut : verb (la conjunctiv sau optativ) + substantiv (numele forţei invocate), cu repetarea, neobligatoare, dar frecventă, a verbului (totdeauna la conjunctiv). Odată impusă această schemă, subiectele vorbitoare o respectă cu sfinţenie, având totuşi deplină libertate în ce priveşte 'alegerea' verbelor şi substantivelor. Cât despre idiotisme, fixitatea lor este absolută, deoarece nu există posibilitatea de a le varia câtuşi de puţin aspectul, fără riscul de a deveni neînţelese. Ele îşi păstrează neschimbată până la sfârşit forma pe care au căpătat-o la un moment dat. Sensul lor rezultă nu numai din modul cum se leagă elementele alcătuitoare, ci şi din conţinutul semantic al acestora : nu putem înlocui un cuvânt prin altul (nici chiar printr'un sinonim desăvârşit) decât primejduind existenţa idiotismului ca atare.

Materialul de care dispun este sărac, dar suficient, cred, pentru a ilustra natura şi semnificaţia acestei categorii de fapte lingvistice cu valoare stilistică.

Numeroase formule fixe, cu caracter mai mult ori mai puţin eliptic, servesc pentru a nega spusele partenerului sau ale unei terţe persoane. Sunt, deci, sinonime, expresive, ale lui *nu*. De pildă : *Ei, te-ai înţeles cu N. în chestia de care-mi vorbeai?* — *Ţi-ai găsit!* Răspunsul complet, din punct de vedere formal, ar fi: *Ţi-ai găsit omul cu care să se poată înţelege cineva* (sau ...*să mă înţeleg cu un asemenea om*, etc.)? Expresivitatea mare se datoreşte şi tonului exclamativ [2], apoi pers. II, care, deşi pare a se justifica prin faptul că avem dialog, stă mai de grabă în locul pers. III (= persoană generală), ba poate fi simţită şi ca reprezentantă a subiectului vorbitor însuşi, căci acesta n'a găsit, în cazul de faţă, un om înţelegător, etc. Deoarece verbul este transitiv, urmează că în *ţi-ai găsit* lipseşte (cel puţin!) obiectul direct (cf. completarea : *omul cu care*...). Cât despre *ţi*, funcţiunea lui este a unui genetiv, întru cât *a găsi* nu poate avea un obiect indirect. Aşa dar, *ţi-ai găsit* înseamnează 'ai găsit omul tău', adică 'omul care-ţi trebue'. Iată, deci, câte detalii semantice intervin ori pot interveni într'un caz ca acesta.

---

[1] Fiind vorba de opere dramatice, se înţelege că elipsele sunt mult mai numeroase decât rezultă din lista mea. Eu am notat numai pe acelea care apar în cursul povestirii eroilor, adică în interiorul unor construcţii neeliptice, şi am neglijat pe cele din dialogurile propriu zise (dela începutul acestora).

[2] La început formula trebue să fi fost interogativă, o întrebare care conţinea în ea şi răspunsul. Aşa se explică transformarea ei ulterioară în exclamaţie.

Sinonime, aproximative, ale lui *ți-ai găsit* sunt *(dar) de unde ! ; nici vorbă !* (*nici pomeneală ! nici discuție !*) ; *Doamne ferește !* (*ferit-a Sfântul !*), apoi, mai puțin expresive, probabil din cauza desei întrebuințări, care le-a slăbit chiar tonalitatea exclamativă, *de loc, de fel, nici de cum, cu niciun chip, cu niciun preț*, etc. Unele pot avea, după împrejurări, și valoare afirmativă. Este cazul lui *nici vorbă !* și *nici discuție !* : *Vii deseară la teatru.* — *Nici vorbă !* (*Nici discuție !*). Intrebarea pusă de primul subiect vorbitor n'are caracter interogativ (de aceea n'am prevăzut-o cu semnul de rigoare), ci este, mai de grabă, o afirmație cu ton exclamativ (coborîtor). Așa se explică sensul afirmativ al răspunsului, care, obișnuit, neagă, și ar nega chiar în acest caz, dacă am avea, într'adevăr, o întrebare propriu zisă. *Vii deseară la teatru* este echivalentul lui *Cred că vii deseară la teatru*, încât *Nici vorbă !* nu poate însemna decât 'Sigur!', 'Negreșit!'.

Dubla valoare a acestei formule, care, după aspect, ar trebui să fie totdeauna o negație, se datorește și altui fapt. Dacă mă adresez cuiva cu cuvintele *E-adevărat că pleci în străinătate ?*, răspunsul *Nici vorbă !* poate fi negativ, dar tot atât de bine și afirmativ. In prima ipoteză, partenerul neagă conținutul obiectiv al întrebării, care-i exprimat prin propoziția secundară (*că pleci*...), în a doua, el se referă la îndoiala subiectului vorbitor, deci la propoziția principală, căci *E-adevărat ?* arată că cel care întreabă nu crede ce-a auzit sau, cel puțin, șovăe (altfel n'ar mai pune întrebarea). Cum putem ști când însemnează *Nici vorbă !* 'nu!' și când 'da !' ? Ca de obicei, ne ajută situația și momentul psihologic. De astădată ele se manifestă printr'o intonație diferită a întrebării însăși : *Nici vorbă !* este negație, când tonul interogativ (adică 'ridicat') apare încă dela început (*E-adevărat*...), și, dimpotrivă, este afirmație, când propoziția principală are ton descendent și numai cea secundară unul ascendent. In ce privește intensitatea accentului, ea merge paralel cu înălțimea : în primul caz se accentuează mai puternic propoziția inițială, în al doilea, cea următoare. Nu-i greu de observat că această explicație nu diferă, în fond, de cea dată mai înainte. Amândouă pornesc dela atitudinea strict subiectivă (față de svonul auzit) a celui care întreabă [1].

O sintagmă fixă, cu valoare (totdeauna!) negativă, este *ca mai ba*, frecventă în vorbirea populară moldovenească : *Ca mai ba, băiete, nu ți-ai găsit omul* (Alecsandri) ; *Fost-a împărat odată și trei fete el avea, Cât puteai privi la soare, da la ele, ca mai ba* (Eminescu). *Dicț. Acad.*, s. v. *ba*, după ce spune că această formulă servește, la fel cu *nici mai ba !*, *nici ba !*, « spre a da o nuanță mai energică negațiunii », încearcă s'o lămurească așa zicând etimologic : *ca* ar fi, de fapt, *cam* (*-m* a fost 'absorbit' de *m-* al cuvântului următor) și ar avea rostul să atenueze sensul prea « tare » al lui *mai ba*, care-i comparativul lui *ba*. Același *Dicț. Acad.* I, 2, p. 62 explică însă altfel pe *cámai* (un cuvânt și accentuat pe prima silabă), care mie mi se pare identic, cel puțin în ce privește originea, cu *ca mai* din *ca mai ba*, și anume vede în el un sinonim mai expresiv al lui *mai*, căci apare, în limba veche și în cea (populară) actuală, la comparativul adjectivelor. Indiferent care explicație corespunde adevărului, formula noastră este foarte expresivă, mai ales când apare singură, ca răspuns la o întrebare [2].

---

[1] *Nici vorbă* apare și ca determinativ adverbial, deci fără vreo nuanță stilistică. De pildă: *Nenorocitul are nici vorbă epilepsie* (AL, 4 Oct. 1936, p. 8). Sensul este afirmativ ('sigur, evident').

[2] Poate juca și rolul unei negații pe lângă un verb: *De atunci ca mai ba să-l tragă pe Zamfiropol de creți* (Ins II, 3, p. 1100).

Ba! se bucură de o largă întrebuințare, grație sensului mai viguros decât al lui *nu*, care spune numai că 'ceva este altfel decât credem', pe când *ba* arată că 'un lucru se opune altuia' [1]. Iată câteva formule fixe, cu definițiile semantice date de *Dicț. Acad.*: *Ba (nu), zău!* « spunem, când voim să trecem dela glumă la serios și să susținem că, într'adevăr, lucrul e așa cum îl prezentăm » (*Cap de Român i-aista? Parcă m'o zmuls Rusaliile și m'o păscut bobocii!* (Oftând). *Ba nu, zău... adică cum s'ar prinde...*); *ba bine (că nu)!* « este un 'de sigur, vezi bine (că da)!, firește (că da)!', spus însă cu o nuanță glumeață »[2] (*Știi tu ce pericol ne amenință? — Ba bine că nu! Dacă n'oiu ști eu...*); *ba să (mai) zici!* « este un 'într'adevăr' familiar, care în același timp arată un fel de mirare că cele afirmate pot fi adevărate » (*In curând avem să sburăm cu toții prin aer. — Ba să mai zici!*); *ba că bine zici!* (*D-lui îi cuconașu' d-tale? Nicușoru? — Dar nu-l cunoști? — Ba că bine zici, cucoane Grigori!*).

Să vedem și alte formule fixe, care nu pot fi puse alături de precedentele în privința sensului. Neobișnuit de des este, în vorbirea populară și familiară, *te pomenești* 'probabil, posibil, mă tem că-i așa'. Ex.: *Mi se pare că înnoptăm pe drum. — Te pomenești!*; *Cică intrăm în războiu. — Te pomenești!* Dela cazuri ca acestea, unde construcția este, într'adevăr, eliptică (îi lipsește continuarea *...că-i adevărat*, mai exact, *...că înnoptăm*, *...că intrăm*, așa dar propoziția secundară din întrebare), s'a ajuns la *Te pomenești că...*, cu funcțiune adverbială (= 'probabil', 'posibil') [3] și care nu reprezintă, ca în exemplele de mai sus, replica la spusele partenerului, ci începutul unei enunțări de sine stătătoare: *Te pomenești că înnoptăm pe drum*; *Te pomenești că intrăm în războiu.* Subiectul vorbitor își exprimă îngrijorarea că s'ar putea întâmpla ceva neplăcut, care, tocmai de aceea, este neașteptat, adică nedorit. Așa se explică apariția vb. *a se pomeni*, sinonim cu *a se trezi*, care-l și înlocuește câteodată: nenorocirea poate veni din chiar senin, iar vestea te 'trezește' din starea de liniște, de mulțumire, etc. (asemănătoare, în plenitudinea ei, cu somnul, în sensul că te gândeai la nenorocire tot atât de puțin ca atunci când dormi). Această explicație, de care nu se poate, cred, îndoi nimeni, ne obligă să admitem că întâiu s'a ivit *Te pomenești că...* și din acesta a rezultat, prin lăsarea la o parte a lui *că...* (urmat de continuarea frazei), elipticul *Te pomenești!*, nu invers, cum am presupus din capul locului.

Asemănătoare, dar numai formal, cu *Te pomenești că* ...este *Te miri cum...*: *Te miri cum spui (ai spus) o vorbă ne la locul ei, și el e gata să se supere.* Semnificația originară este 'fără să vrei, fără să te gândești' (așa de puțin ai avut intenția să spui o vorbă nepotrivită, încât te miri cum ai spus-o, te miri că ai putut-o spune). Alături de *Te miri cum...* și cu un înțeles destul de apropiat apare *Te miri ce...*: *Te miri ce spui și-ți aprinzi paie în cap.* Aici predomină ideea de

---

[1] Cf. *sau*, care presupune existența a mai multe (decât două) posibilități (*alb sau roș sau negru, totuna*), și *ori*, care exprimă alternativa pură, adică dilema (*alb ori negru* sau *ori alb ori negru*).

[2] Această nuanță nu-i obligatoare, dimpotrivă cred că se întâlnește mai rar decât cea 'serioasă' (de amenințare, nemulțumire, etc.): *Ce, ești* (sau *te-ai*) *supărat? — Ba bine că nu!* (*Vrei să spui că n'am de ce?*).

[3] Cf. *parcă*, mold. pop. *mătincă* (< *mă tem că*), tot adverbe și născute la fel (dintr'un verb urmat de conj. *că*).

'cantitate' (la cealaltă formulă, ideea de 'modalitate'). Urmarea este că *te miri ce* s'a izolat, cum am văzut cu alt prilej, ca sinonim al lui 'foarte puțin' (pentru întărirea sensului, se adaugă *și mai nimic*).

Interesant și foarte răspândit este *când colo* : *Credeam că am a face cu un om serios, (și) c â n d c o l o*... (se poate completa : ...*un fleac, un fanfaron* ș. a.). Adevărată formulă fixă eliptică, deoarece completarea lipsește mai totdeauna, în orice caz, nu-i necesară. Prezența a două adverbe unul lângă altul, fără niciun cuvânt de legătură între ele, pare curioasă și cere o explicație. Primul adverb arată momentul când se produce evenimentul care provoacă deziluzie, iar al doilea, locul : 'am crezut, m'am așteptat, etc. să găsesc un om, un lucru, etc. deosebit, cu calități excepționale (căci așa mi se spusese, așa doream, etc.), dar, c â n d l-am cunoscut la fața locului, (mai) de aproape, mi-am schimbat părerea (în rău)'. Trebue presupus că această combinație sintactică s'a întrebuințat, la început, totdeauna împreună cu un complement de loc, exprimat prin substantiv precedat de prepoziție : *M'a poftit la moșia lui* [*de care-mi vorbise cu entuziasm*], *și c â n d* [*am ajuns*] *a c o l o* [*am avut o mare deziluzie*] [1]. Apoi își va fi extins uzul și la cazuri în care ideea de loc nu mai intervenea. Expresivitatea, mare, vine dela diverse elemente : scurtimea formulei, caracteru-i eliptic și, poate, mai ales, alăturarea a două adverbe deosebite ca înțeles (pe care suntem, deci, obișnuiți să le întrebuințăm separate unul de altul) și totuși nelegate prin vreun cuvânt oarecare (de aceea raportul sintactic dintre ele, măcar că-l intuim fără dificultate, rămâne oarecum curios) [2].

De unde s'a fixat și el într'o sintagmă foarte expresivă : *D e u n d e (ș i) p â n ă u n d e te-ai împrietenit cu N.?*; *D e u n d e (ș i) p â n ă u n d e v'ați găsit neamuri?*; *D e u n d e p â n ă u n d e i s'a ivit o nepoată dela Bacău* [3] *?* Deși are sens modal (= 'cum, în ce chip, prin ce întâmplare...'), formula a arătat, dintru început, locul, cum probează *unde*. Urmează că, pentru înțelegerea ei justă, trebue să pornim dela raportul local : *De unde (și) până unde ați mers împreună* = 'c â t l o c ați mers împreună', așa dar, cu nuanță cantitativă, care se va fi transformat apoi în una de mod. Să se compare *Și unde nu s'a stârnit o vijelie*, cu *unde* modal (sau ș i modal). Altă explicație ar fi să atribuim construcției, la origine, un înțeles general de 'împrejurare, condiție' : *De unde (și) până unde*... este sinonim, aproximativ, cu *In ce împrejurare*..., iar acesta poate fi înlocuit prin diverse circumstanțiale, deci și prin *In ce mod*... (= *Cum*...). Iată un citat din Creangă, care ilustrează cu atât mai convingător trecerea dela raportul local la cel modal, cu cât această formulă este precedată de sinonimul ei desăvârșit *de colo până colo* : *Și ca băiet străin ce se găsea, nemernicind el d e c o l o p â n ă c o l o pe la ușile oamenilor, d e u n d e p â n ă u n d e s'a oploșit într'un sat mare și frumos* [4].

---

[1] Intr'un anumit sens, *(și) când colo* este sinonim cu *dar de unde* (v. mai sus): *Ei, a fost frumos la moșia...? D a r d e u n d e!* Adverb de loc, ca și *colo*.

[2] *Colo* apare și în alte formule fixe: *se vede c â t d e c o l o că nu-i lână curată* (sinonim cu *de-o poștă* sau *cale de-o poștă*); *l-am repezit c â t c o l o*, adică 'departe, (fig.) cum trebue, strașnic' (întâiu se va fi zis, cum se mai zice și astăzi, *când i-am dat un pumn, a ajuns c â t c o l o*).

[3] Dintr'un text scris, al cărui autor și titlu am neglijat să-i notez.

[4] Cf. și *dar de unde*, menționat în nota 1.

Adv. *unde* apare și în altă construcție fixă: *Cum să nu facă lux? A r e d e u n d e*; *Aș cumpăra și eu cărți mai multe, dar n' a m d e u n d e*. Modificarea semantică este asemănătoare cu cea de mai sus, căci, deși sensul local se percepe încă destul de clar (ceea ce și dă formulei o bună parte din expresivitatea ei), *de unde* însemnează mai de grabă 'cum', adică 'posibilitate', dar o posibilitate exprimată, la origine, concret (printr'un adverb de loc). Pentru subiectul vorbitor, banii, adică mijlocul de 'a face lux' și de 'a cumpăra cărți', sunt imaginați ca existând într'o pungă, într'o ladă sau cutie, d e u n d e (= 'din care') îi iei când îți trebue. Cât de vie este totuși conștiința că raportul are nuanță mai mult modală, dovedește exemplul al doilea: în ciuda ideii, care s'ar putea lesne naște în mintea ascultătorului, că *de unde* însemnează depozit... de cărți, nu de bani ('n'ai d i n c e l o c să cumperi cărți'), deprinderea cu înțelesul oarecum abstract (abstractizat prin deasă și îndelungată întrebuințare) al acestui adverb împiedecă stabilirea unui asemenea raport. Se pare că construcția ni s'a transmis direct din latinește: la Petronius o întâlnim subt aspectele *et habet unde* și *dum habet unde*, cu exact aceeași semnificație (LÖFSTEDT, *Syntactica* II, p. 273). Cf. și ***est unde*** (Terentius).

Spre a arăta luarea unei hotărîri, la sfârșitul convorbirii sau după o deliberare a subiectului vorbitor, limba populară și familiară utilizează formula *și gata!*, fie singură, fie precedată de verbe ca *a termina*, *a sfârși* ș. a. Ex.: *Când am văzut că nu mă pot înțelege cu el, am terminat (discuția), ș i g a t a!* Noțiunea de 'ducere până la capăt' poate rezulta din tot felul de situații, indiferent de verb: *După ce l-am răfuit bine, am plecat, ș i g a t a!*; *Mai stai puțin până mănânc, ș i (p e u r m ă) g a t a!*; *Cum nu i-oiu mai putea răbda mofturile, îi spun ce trebue, ș i g a t a!*, etc.[1] Și aici expresivitatea se datorește mai ales scurtimii: lipsește nu numai subiectul, care nici n'ar putea fi identificat, fiindcă sensul formulei este neutral, ci și copula. Iar când verbul propoziției precedente exprimă o acțiune înrudită semantic cu 'gata', avem un fel de repetiție, care contribue și ea la intensificarea înțelesului.

Asemănătoare, în multe privințe, cu această sintagmă este *și pace!*: *Nu mă poate înghiți, ș i p a c e!*; *Au să mă omoare cu zile copiii aceștia, ș i p a c e!*; *Cum o duci cu sănătatea? — Prost, ș i p a c e!*; *E frig, ș i p a c e!* Din aceste exemple se vede că *și pace* poate fi adesea sinonim, nu numai aproximativ, al lui *și gata*. Pe de altă parte, grație sensului oarecum mai vag, mai general decât al acestuia, se bucură de o întrebuințare mult mai largă. Din punct de vedere sintactic *pace* pare a fi obiectul direct al unui verb ca *doresc*, *cer* (poate ***să avem***, ***să facem***), neexprimat. Dacă ținem seamă de însemnarea curentă a substantivului, trebue să plecăm dela forma de plural a verbului absent (iar acesta nu poate fi decât *a face*, *a încheia* și sinonime de-ale lor, la conjunctiv, pers. I plur.): ajungând, după tratative îndelungate sau discuții aprinse, la înțelegere cu partenerul, subiectul vorbitor va fi constatat această situație, îmbucurătoare, cu ajutorul formulei noastre. Sau, poate, mai de grabă, va fi făcut adversarului, concurentului, etc. propunerea unei lichidări a diferendului: 'Iată, îți mai dau atâta, și după asta (să avem) pace' (ori 'Mai lași ceva din preț, pretenții, etc., și pe urmă pace'). Substantivul are de multe ori adj. *bună* pe lângă el: *Zi-i făptură sucită, ș i p a c e b u n ă!* (Delavrancea), pentru întărirea ideii, eventual pentru precizarea ei

[1] Faptul că exemplele mele conțin peste tot pers. I se datorește întâmplării: *și gata* poate apărea cu toate persoanele (la ambele numere).

(căci nu orice pace este cu adevărat bună). Adjectivul poate sta și înainte : *bună pace !* [1]

In câteva construcții fixe intră numeralul *unu*, *una* [2]. Foarte des combinăm aceste cuvinte cu pronumele pers. I sing. : *E u u n u cred că s'a terminat iarna*; *P e m i n e u n a nu mă poate păcăli oricine*; *M i e u n u i a nu-mi suflă nimeni în borș*. Spunem, de obicei, așa, când ne deosebim în păreri de alții și ținem să subliniem aceasta : *unu*, *una*, pus după pronume, arată tocmai izolarea subiectului vorbitor de restul oamenilor care au o atitudine diferită de a lui într'o chestie oarecare.

Numărul formulelor fixe din limba vorbită este cu mult mai mare decât ar putea rezulta din cercetarea de până aici. Iată și altele, asupra cărora nu voiu mai insista cu discuția. *Vorba ceea* (munt. *vorba aia*), pomenit și aiurea : extrem de frecvent în vorbirea populară și în cea familiară a semidocților. La Creangă apare de asemenea des, dar totdeauna unde trebue, adică înaintea unui « citat » (proverb sau zicală, care nu aparține povestitorului). Cf. *nici nu apucase a fi însurat — v o r b a c e e a — și se vorbea de plecare* (Log, p. 76). — *Zi așa*: *Și... z i a ș a... descoperiși televiziunea* (AL, 26 Apr. 1936, p. 7). Expresivitatea îi vine dela forma verbului : imperativ în loc de indicativ (căci partenerul a 'zis' deja, nu urmează să zică de acum înainte, și încă îndemnat de alții). — *Atâta-ți trebue !*: amenințare la adresa celui care ar putea face ceva neplăcut pentru noi sau ar refuza să ne împlinească o dorință, o rugăminte. Și, mai expresiv, *Atâta ți-i leacul !* (amenințarea este imaginată ca o boală, care va avea nevoie de îngrijire medicală). — *Pe cinste* 'foarte bun' : *Am un vin p e c i n s t e*; *Vă pot face o fleică p e c i n s t e !*, etc. (își laudă negustorii marfa). S'a plecat dela *pe cinstea mea !* (*...că lucrurile sunt așa, cum le spun*, etc.). Tineretul recurge astăzi extrem de des la *pe cuvânt !* (abreviere a formulei *pe cuvânt de onoare !*). — *Cu tot* : *A plecat cu bagaj c u t o t* ; *A venit cu copii c u t o t*, etc. Amintește, în largă măsură, pe *și gata* (*s'a mântuit, și gata*), căci servește la întărirea celor spuse mai înainte (dacă avem o enumerare, *cu tot* încheie seria) [3]. — *Și mai bine*, după un numeral : *zece ani ș i m a i b i n e* ; *o mie de lei ș i m a i b i n e*, etc. Deși 'abstractă', această formulă este expresivă, din cauza sensului c a n t i t a t i v al unui adverb m o d a l [4]. — *La repezeală, la iuțeală* pentru 'foarte repede' : frecvent în vorbirea populară și familiară (e mai 'concret', grație substantivului pus în locul adverbului). De ex. : *a fost mutat l a « i u ț e a l ă », cum se exprima chiar conu' Puiu* (Act, p. 27). — *Bine, mersi*, cu sens ironic : *diplomați care ne anunță că sunt b i n e - m e r s i* (AL, 17 Mai 1936, p. 8). Ironia, în alt sens, este curentă chiar în limba familiară, la adresa celor care se folosesc am zice fără necesitate de această formulă. — *Nu-i chip : N u - i c h i p să spui o vorbă, că se și supără*; *N u - i c h i p să te odihnești de răul lor*, etc. — *Nu știu, zău* : *Am atâtea trebi*

---

[1] Cf. ital. (Abruzzi) *parapatt' e ppace* 'così si dice quando, finito il giuoco, si è rimasti pari. Adoperasi anche in metafora' (v. *Arhiva* XXXIV, p. 24—25). Să se noteze observația finală, privitoare la uzul 'metaforic' al formulei.

[2] O parte au fost înregistrate la « Morfologice », în capitolele despre pronume și numeral: nu se poate spune totdeauna, cu siguranță, dacă este vorba de pronumele nedefinit sau de numeralul *unu*.

[3] Vezi J. BYCK, *Bull. lingu.* VII, p. 154—155. Cf. și *atâta tot*: *am o sută de lei, ș i a t â t a t o t*; *a cetit două ceasuri, ș i a t â t a t o t*.

[4] Englezii spun ca și noi: *three months and better* 'trei luni și mai bine'.

pe capul meu, că n u ş t i u, z ă u, când am să le termin. — *S'a făcut* 'ne-am înţeles, sunt de acord, fii fără grijă' : — *Te rog să-mi susţii procesul.* — *S ' a f ă c u t !* ; *N'ai putea vorbi cu N. în chestia ceea?* — *S ' a f ă c u t !*

Limba cultă cunoaşte, în ultima vreme, formula, tot mai răspândită astăzi, *de unu singur* (femin. *de una singură*) : *Mănânc şi eu d e u n u s i n g u r (dacă n'am cu cine)* ; *Trăiesc d e u n u s i n g u r* ('fără familie') ; *De ce, adică, n'ar scăpa de tutelă? De ce n'ar comanda d e u n u s i n g u r?* (Act, p. 27). Raportul sintactic pe care-l exprimă *de* este foarte puţin clar şi totodată neconform cu funcţiunile consacrate ale acestei prepoziţii. De aceea cred că avem a face cu imitaţia unei construcţii străine. Prezenţa lui *unu* alături de *singur* îi dă oarecare forţă expresivă şi, mai ales, ajută la evitarea unei înţelegeri greşite, căci *mănânc singur*, de ex., poate însemna 'mănânc eu însumi'.

Caracter exclusiv literar are şi *contra lei*, împrumutat, cu intenţii stilistice, din limbajul comercial : *Era un adversar al nicotinei şi alcoolului introduse în organism c o n t r a l e i* (Cim, p. 107 : autorul ironizează un personaj, prezentat ca avar, a cărui concepţie despre vieaţă este determinată de motive financiare). Ca şi *de unu singur*, această formulă, care are un sinonim perfect în *contra cost*, aparţine mai de grabă stilului individual, chiar dacă apare la relativ numeroşi scriitori.

Iată acum câteva citate. Creangă : *« Ioane ! Ioane ! Ioane ! », ş i I o n p a c e !*[1] ; *Ion să mai dea un irmilic lui Pavăl, iar el să-i căputeze ciubotele, ş i p a c e b u n ă !* ; *B a e u u n u, să iertaţi Dumneavoastră, cucoane, tot n'am înţeles* ; *Ş i c i c ă auzind moş Nichifor de acestea, tare s'ar fi mâhnit în sufletul său*[2] ; *Ei l a s ! c ă ţi-oiu da eu ţie de cheltuială...*[3]; *Ipate îşi ia femeia cu zestre cu tot, o duce acasă la dânsul, ş i p a c e b u n ă !* ; *Ş i c u m a r e c e scăpând din labele lui...* ; *...alerga să vadă ce minune poate să fie. Ş i c â n d a c o l o, cine era? Harap-Alb, care...*[4] ; *...şi n'am ce face ; trebue să merg cu Harap-Alb, ş i p a c e b u n ă !*

Brătescu-Voineşti : *C â n d c o l o, poftim! Cinci şi jumătate, şi el nu vine* ; *Hai nene, p ă c a t e l e m e l e ! hai odată!*[5] ; *A d i c ă c e? să-i fi furat blana...?*[6] ; *B a n u z ă u, ţi s'a întâmplat ceva? ; Iau câte o nuia, îi pun aţă, plumb şi cârlig, ş i g a t a* ; *...aşi! d e u n d e?... atât... a apucat să zică...* ; *pe urmă, u n d e m a i p u i ordonanţa, măiculiţă...*[7] ; *colonelul Vulpe, care se pricepe, n u g l u m ă...*[8]

---

[1] Apariţia unui substantiv sau pronume înaintea lui *pace* este un fapt curent.

[2] Deşi gramaticalizat oarecum, *cică* păstrează încă o nuanţă subiectivă destul de clară.

[3] *Las'că* (aşa se pronunţă obişnuit) seamănă, formal, cu *te pomeneşti că...* (cf. *parcă* şi *mătincă*, deja pomenite). *Lasă că...* însemnează 'făcând abstracţie de' : *Ş i l a s ă c ă tata... a venit încărcat cu cumpărături, dar pe urmă... au fost cărate...* (Ins, Dec. 1939, p. 357).

[4] Exemplu potrivit pentru discuţia pe care am făcut-o în legătură cu *şi când colo*.

[5] Foarte răspândit. Adesea i se adaugă, pentru întărirea ideii, *cele grele* (cf. şi simetria fonetică, al cărei rost este să mărească expresivitatea).

[6] Şi *adică cum?*, cu exact acelaşi înţeles.

[7] Are valoarea unui pur determinativ. Nimeni nu mai simte în această formulă existenţa unei propoziţii, şi cu atât mai puţin nuanţa locală.

[8] Moldovenii spun *nu şagă*.

CAP. V: IZOLĂRI

Despre natura faptelor pe care le voiu înregistra sub această rubrică, precum și despre rolul lor în limbă, am spus tot ce mi s'a părut necesar pentru înțelegerea discuției la sfârșitul capitolului « Compuse » și în introducerea părții întitulate « Fenomene sintactice ». Aici voiu insista puțin asupra modului cum iau sau pot lua ele naștere.

Nicăiri ca în acest domeniu nu se verifică mai convingător adevărul, recunoscut astăzi de toată lumea, că inovațiile lingvistice sunt produse individuale. Impre-jurări pe care, din nefericire, nu le putem identifica, dar le putem totuși intui, pun subiectele vorbitoare în situația de a crea fapte nouă de limbă, așa cum creează poeții înșiși: o imagine, o comparație, un proverb se ivesc în vorbirea unui singur individ, dela care apoi se răspândesc la ceilalți membri ai comunității lingvistice, dacă, bine înțeles, satisfac nevoile de expresie ale acestora și corespund sistemului limbii respective. Prin originea lor individuală, aceste creații nu se deosebesc cu nimic de ale poeților, tot așa cum o poezie populară nu prezintă nicio deosebire esențială față de una cultă, al cărei autor îl cunoaștem. Situația începe să difere de abia din clipa când ele se generalizează, devenind elemente ale limbii comune, la fel cu producțiile poetice anonime care intră în circulația pu-blică. Și cum momentul creației propriu zise nu interesează, între altele, pentrucă nu poate fi identificat, rămâne să se ia în considerație numai acela al răspândirii, așa dar experiența pură și simplă a fenomenului, singura sezisabilă pentru membrii grupului uman în discuție, ca și, de altfel, pentru înșiși cercetătorii faptelor lingvistice sau poetice.

Aceasta este marea deosebire dintre cele două feluri de creații: o metaforă anonimă capătă vieață și forță tocmai prin generalizare, prin înglobarea ei în masa imensă a materialului limbii comune, pe când figura de stil a poetului are valoare expresivă numai câtă vreme își păstrează caracterul ei individual, rămânând, cum a fost din capul locului, bunul personal și inalienabil al creatorului ei [1].

Câteodată, extrem de rar, condițiile sunt favorabile pentru precizarea împre-jurărilor care au dat naștere unei izolări. Este, în primul rând, cazul formulelor cu substrat istoric. Astfel despre *Vodă da și Hâncu ba* se știe că datează din anul 1671, când boierul basarabean Hâncu Mihalcea s'a ridicat, împreună cu serdarul Durac, contra lui Duca-Vodă. Pentru *din gardul Răzoaiei* 'de unde nu-i', expresie

---

[1] La fel se prezintă situația producțiilor literare anonime în comparație cu cele culte.

pur moldovenească, găsim o paralelă în munt. *din gardul Mântulesei*, pe care o explică I. L. Caragiale precum urmează [1]. Văduva boierului Manta avea, în mahalaua bucureșteană numită Mântuleasa, o livadă, din gardul căreia trecătorii rupeau nuiele, ca să se apere de câini. In momentul când n'a mai rămas nicio nuia, *din gardul Mântulesei* a devenit sinonim cu 'nimic, de unde nu-i', adică echivalentul figurat (= expresiv) al unei negații. In limbajul actorilor din București circulă (ori circula mai de mult) 'zicala' *prinde-o, Cecilio* 'învață rolul' (cu intenții ironice la adresa celor care nu puteau sau nu vroiau să-și învețe cum trebue rolul). Cecilia era soția lui Iorgu Caragiale, actriță ea însăși, dar incultă și de aceea greoaie în exercitarea profesiunii. Se spune că bărbatu-său trebuia să-i repete de zece ori o frază, până când ea izbutea s'o « prindă » [2]. Mai aproape de zilele noastre s'a născut formula *damă voalată* 'femeie care intervine pentru afaceri (prin ministere și alte instituții publice)', în legătură cu o doamnă care, din... discreție, purta totdeauna voal. Jurnalele au vorbit vreme îndelungată și cu toate detaliile despre isprăvile eroinei, încât n'a fost deloc greu ca epitetul, menit s'o caracterizeze și s'o deosebească de semenele ei, să ajungă repede un bun lingvistic comun [3].

Situația se prezintă la fel de favorabil pentru precizări de această natură și în cazul construcțiilor de origine literară. Astfel fabula lui Donici cu vulpea pusă mai mare peste găini este izvorul zicalei *pufușor pe botișor*, care, într'o vreme, a circulat mult prin Moldova, ca aluzie la funcționarii publici îmbogățiți în dauna statului. Iar Odobescu a furnisat formula *vulpea bearcă*, cu care sunt caracterizate întâmplările incredibile. Câteodată zicala face un adevărat ocol, în sensul că provine din vorbirea populară, dar nu direct, ci prin intermediul scriitorilor care o ilustrează cu ajutorul unei fabule sau al unei anecdote. Așa se vor fi petrecut lucrurile cu *coadă de topor*, pe care cei mai mulți Români culți o cunosc, probabil, din fabula lui Gr. Alexandrescu, apoi cu diverse alte expresii asemănătoare, trecute prin pana unui Anton Pann sau Th. Sperantia, autori foarte accesibili, în timpul lor, păturilor sociale mai largi. Pentru omul obișnuit, nedeprins cu ficțiunile, faptele povestite într'o scriere literară nu se deosebesc prin nimic de cele real întâmplate. In consecință, ele îi servesc, la fel cu acestea, drept izvor de învățăminte sau de material anecdotic, fabulistic, etc., prin urmare și lingvistic. Când avem a face cu opere de valoare, constatăm această atitudine la oricine, indiferent de cultură: realitatea psihologică din ele este mai vie, deci mai impresionantă, decât realitatea materială a vieții. Câte cuvinte și expresii de-ale lui Creangă sau, mai ales, de-ale lui Caragiale nu sunt citate în discuțiile și povestirile oamenilor de cultură, fie pentru a-și agrementa stilul (mai ales pe cel umoristic și polemic), fie pentru a caracteriza un individ, un moment sau o situație. Să se compare, de pildă, *a face sânge în baligă*; *scrofulos la datorie*; *dacă-i anonimă, o iscălesc și eu*; *să le numărăm, coane Fănică*; *bravos națiune, halal să-ți fie*; *pupat piața Independenței*; *a se slăbi, Mitică*, etc.

---

[1] Vezi JL, 15 Ian. 1939, p. 2. Explicațiile variază, chiar pentru 'gardul Mântulesei', cu atât mai mult pentru... celelalte garduri (Creangă are *din gardul Oancei*). Cf. *Dicț. Acad.* și TIKTIN, s. v. *gard*.

[2] I. Massoff, AL, 22 Ian 1939, p. 4.

[3] Cf. BrC, p. 207: *oameni de afaceri, « dame voalate » și câteva lichele*. In vorbirea curentă, *poveste cu damă voalată* (am auzit această formulă în timpul dezbaterilor unui proces la o înaltă instanță ieșeană) însemnează 'invenții senzaționale'.

Că numeroase 'izolări' au la bază fapte adevărate, se poate verifica, măcar indirect, și pentru cele cărora le lipsește caracterul istoric propriu zis. Sunt sigur, de pildă, că *vrei, nu vrei, bea, Grigore, aghiazmă* este ecoul unei întâmplări cu un individ care s'a găsit, la un moment dat, în situația de a bea aghiazmă silit (sau... numai invitat) de alții. Mă întemeiez pe un caz similar, petrecut, cu mulți ani în urmă, la Buzău. Fiind distrată și crezându-se, probabil, la masă, gazda invita stăruitor pe un musafir să bea... tot paharul de apă pe care i-l adusese odată cu dulceața. Cei din jur, în primul rând copiii, au sezisat ușor momentul, și de atunci, nu numai în familia cu pricina, ci și într'un cerc foarte larg de rude, prieteni, cunoscuți, a rămas vorba *bea, Iancule, apa toată*, care se spune exact în aceleași împrejurări ca *vrei, nu vrei, bea, Grigore, aghiazmă.*

Din cele arătate până aici rezultă că pun la un loc idiotisme propriu zise, formule expresive (din diverse puncte de vedere), metafore, proverbe și zicale de orice fel, așa dar toate grupurile de cuvinte care contribue la colorarea vorbirii curente, indiferent de elementul caracteristic și de originea fiecăruia. Procedez astfel, pentrucă o separație strictă după aceste criterii, chiar dacă ar fi posibilă, nu mi se pare necesară. In conștiința subiectelor vorbitoare ele nu diferă unele de altele : toate stau pe același plan și sunt utilizate pentru satisfacerea aceleiași necesități de a recurge, în momente psihologice determinate, la mijloacele lingvistice cele mai adecvate în ce privește expresivitatea. Intervine, ca de obicei, și afectul, subt toate aspectele lui, dar intervine și fantazia, într'o măsură mult mai mare decât am constatat până acum. Căci majoritatea izolărilor (în sensul larg pe care-l atribuiu acestui termen) sunt imagini, adică metafore și comparații propriu zise. Ele dau vorbirii populare și familiare plasticitate, coloare, vieață, așa cum figurile de stil însuflețesc limbajul poetic.

Deși de prisos, trebue arătat că toate limbile pământului cunosc procedeul aici în discuție. Deosebirile dela una la alta sunt exclusiv cantitative și nu pot fi explicate, cum se face, obișnuit, cu ajutorul psihologiei etnice. Am văzut mereu, și constatarea este valabilă pentru orice idiom, că singurul criteriu de diferențiere este cel sociologic : cu cât subiectul vorbitor aparține unei categorii sociale mai inferioare, cu atât limba utilizată de el va fi mai bogată în termeni expresivi. Lipsa, aproape totală, a oricărei constrângeri din afară îl face să se manifeste cu o spontaneitate și o naturalețǎ desăvârșită în toate atitudinile sale, mai ales când acționează subt impulsul unor stări sufletești emoționale. Aceeași libertate nestingherită și-o ia și în materie de expresie lingvistică. Altfel spus, coloarea limbajului individual este în funcțiune de cultură, față de care stă, obișnuit, într'un raport invers proporțional. Prin urmare, dacă vrem cu orice preț să clasificăm diversele idiome din acest punct de vedere, putem afirma, cel mult, că bogăția plastică mai mare a unora se datorește n u specificului etnic, ci caracterului mai genuin, mai apropiat de starea naturală, al poporului respectiv. De altfel materialul metaforic chiar al limbilor studiate de multă vreme este cunoscut fragmentar și nu poate, deci, servi ca bază pentru o cercetare comparativă, din care să se tragă concluzii cât de cât acceptabile [1].

---

[1] Iată un număr de lucrări privitoare la idiomele romanice. W. GOTTSCHALK, *Die bildhaften Sprichwörter der Romanen*, 3 vol., Heidelberg 1935—38; R. RIEGLER, *Das Tier im Spiegel der Sprache*, Dresden-Leipzig 1907, apoi studiile și recensiile sale din *Archivum romanicum*, *Literaturblatt für germanische und romanische Philologie*, etc., privitoare la chestii de aceeași natură, în sfârșit articolele din *Handwörterbuch des deu-*

In cele ce urmează dau o listă, relativ bogată, de izolări aparţinând limbii vorbite (familiare sau populare), pe care le-am adunat, mai mult întâmplător, din tot felul de izvoare. Le reproduc în ordinea alfabetică a cuvintelor esenţiale, pentru a evita o clasificare după noţiuni, care, teoretic, trebue preferată, dar oferă dificultăţi mari şi duce de multe ori la distincţii arbitrare. Explicaţiile sunt reduse la minimum.

Ac : *a găsi cuiva ac de cojoc* 'a găsi mijlocul cel mai nimerit pentru a-l învinge'. Cf. şi *a veni (cuiva) de hac*; *a-şi găsi naşul* (sau *popa*), sinonime.

Adio. Foarte des acest cuvânt este « întărit » cu adaosuri ironice, precum *adio şi n'am cuvinte* (VR, Febr.-Martie 1936, p. 50 ; Răd I, p. 431) ; *adio, Margareto !* [1] ; *adio şi-un praz verde* (obscen). Primele două trebue să fie fragmente de cântece la modă într'un anumit moment (despre al doilea ştiu sigur că se cânta mult cu 40—50 ani în urmă : *Margareto, îngeraş iubit*). *N'am cuvinte* ar putea fi şi începutul atâtor discursuri, scrisori, etc. aşa zicând emoţionante pentru autorii lor (« N'am cuvinte să-mi exprim bucuria sau durerea . . . » ; în cazul nostru este vorba de durerea celui care trebue să se despartă, să-şi ia rămas bun = adio).

Afurisenie : *de-afurisenie* (*d'afurisenie*), echivalent aproximativ al lui *de-al dracului, de boală* ş. a. Ex. : *Dumnealui nu stă locului d ' a f u r i s e n i e* (Azi, 28 Iulie 1940, p. 6) 'chiar dacă l-ai afurisi' sau 'de afurisit ce este' (?).

Aghios : *a trage la aghioase* 'a dormi sforăind'. Aluzie ironică, uitată cu vremea, la cântecele bisericeşti ale dascălilor, care mai mult mornăe (= sforăe !) decât cântă. Astăzi aluzia este simţită ca îndreptată contra celor ce dorm sdravăn, indiferent dacă . . . sforăe ori nu. Sinonim : *a mâna porcii la jir* (sau *a întoarce porcii* [dela jir].

Ala-bala : *ce mai ala-bala?* 'quoi de nouveau ?' (*Dicţ. Acad.*) [2]. Dar acesta nu-i singurul înţeles, cum probează următorul citat : *In sfârşit, c e m a i a l a - b a l a, femeile toate cu ochii după mine* (AL, 30 Aug. 1931, p. 3), unde înseamnă 'ce să mai lungim vorba'. Avem a face cu « versul » iniţial din formula recitativă *Ala, bala, portocala, ce-ai mâncat de te-ai umflat . . .*, cu care copiii hotărăsc cine

tschen Aberglaubens, Berlin 1927 urm., unde citează de asemenea numeroase metafore « animalice »; H. W. KLEIN, *Die volkstümlichen sprichwörtlichen Vergleiche im Lateinischen und in den romanischen Sprachen*, Würzburg 1937; W. SCHULTZ, *Die Tiere in der Namengebung der südfranzösischen Mundarten. Ein Beitrag zum Studium der Metaphern*, Hamburg 1938; K. HARMS, *Personifizierung im südfranzösischen Sprachgebrauch. Ein Beitrag zur volkstümlichen Namengebung*, Hamburg 1939; PAUL PREIS. *Die Animalisierung von Gegenständen in den Metaphern der spanischen Sprache*, Tübingen 1932; J. MORAWSKI, *Les formules allitterées de la langue espagnole* în *Revista de filologia española* XXIV, p. 121 urm.; L. FLACHSKAMPF, *Spanische Gebärdensprache* în *Romanische Forschungen* LII, p. 205 urm.; O. DEUTSCHMANN, *La familia en la fraseologia hispano-portuguesa* în *Volkstum und Kultur der Romanen* XII, p. 328 urm.; W. BEINHAUER, *Beiträge zu einer spanischen Metaphorik* în *Romanische Forschungen* LV, p. 1 urm., 184 urm., 280 urm.; IORGU IORDAN, *Dialectele italiene de sud şi limba română: « Stilistice »* în *Arhiva* XXXI, XXXIII, XXXIV şi XXXV (coincidenţe între graiurile italieneşti meridionale şi limba noastră; se invoacă, destul de des, şi izolări din alte idiome romanice, eventual neromanice). Să se compare apoi lucrările de stilistică citate în introducerea acestei cărţi (p. 26 urm.), mai ales ale lui Beinhauer şi Spitzer, pe urmă W. GOTTSCHALK, *Französische Synonymik*, Heidelberg 1927 şi R. RUPPERT Y UJARAVI, *Spanische Synonymik*, Heidelberg 1940. Pentru proverbe, zicători, etc. româneşti, vezi IULIU ZANNE, *Proverbele Românilor*, Bucureşti 1895 urm.

[1] Auzit într'o împrejurare care arăta că trebue procedat energic şi repede, căci altfel . . . *adio, Margareto !*

[2] Cf. *Ei, ce mai a l a - b a l a, copii?, se adresă el . . .* (Văc I, p. 30).

trebue să mijească, la jocul de « v'ați ascunselea » (cf. *Bulet. Philippide* I, p. 112 urm.). Sinonime : *ce mai veste poveste?* (pentru primul uz), *ce mai la deal la vale* (pentru al doilea).

Alb : *cusut cu ață albă* 'ușor vizibil' (despre o minciună, un pretext, etc. inabil prezentate). Din limbajul croitorilor (de meserie ori... simpli diletanți) : pe o ștofă de coloare închisă ața albă sare lesne în ochi.

Alfa : *a fi alfa și omega* 'a fi atotputernic' ('începutul și sfârșitul'). Apare deja la Neculce. Echivalent popular : *a fi cheia și lacătul.* Cf. și *a avea pânea și cuțitul*, cu un sens destul de apropiat.

Alviță : *se întinde ca alvița* (despre un discurs, o conferință, o descriere lungi din cale afară și fără conținut serios ori vrednic de a fi luat în considerație). In aceleași împrejurări apare și sinonimul afectiv *peltea* (= *beltea*), care țintește mai ales lipsa de consistență a spuselor cuiva.

Aman : *a fi la aman, a ajunge la aman, a striga aman*, 'a se afla într'o mare dificultate, nevoie, suferință, etc.'. Izolarea, ca substantiv, a interjecției, de origine turcească, *aman!* 'îndurare!, iertare!'.

An : *la anul și la mulți ani!*, urarea bine cunoscută, se întrebuințează, ironic, cu înțelesul de 'niciodată'. Punctul de plecare trebue căutat în *la anul* 'niciodată' (de fapt 'târziu, foarte târziu'), frecvent în vorbirea familiară și care, din cauza identității cu începutul urării, a adus după sine, prin asociație de idei (voită!), întreaga formulă, ca și cum ar fi identice chiar subt raportul semantic.

Apă. Din numeroasele izolări în care acest substantiv joacă rolul de căpetenie mă opresc asupra câtorva [1]. *A-i veni (cuiva) apa la moară* 'a se găsi într'o situație favorabilă' (mai ales după o criză, un necaz, etc.). *A intra la apă* 'a ajunge într'o încurcătură mare' (cred că numai în limbajul orășenilor). Sinonim : *a lua apă la galoși*, care se va fi născut ulterior, din nevoia de a preciza (în scopuri expresive) sensul formulei anterioare, cam vagă. *A-i lăsa gura apă* 'a dori, cu poftă, un lucru' (nu numai de mâncare, cum a fost din capul locului). *A călători în ape rele* [2] 'a umbla pe drumuri primejdioase' (la început, despre corăbieri, când trebuiau să traverseze regiuni marine periculoase din cauza furtunilor). *A fi în apele sale* [2] 'a se simți bine' (cf., pentru imagine, *a fi la largul său*, care ne trimete tot la limbajul marinarilor și la izolarea, înrudită formal, *a porni în larg*). *A se scălda în apele cuiva* [2] 'a fi partizanul cuiva'. *A face cuiva apa* 'a-l omorî' : e vorba de apa în care se scaldă morții. Sinonim cu *a face felul cuiva*, unde *fel* pare a avea înțelesul lui *seamă* (cf. *a-și face seamă* 'a se sinucide') [3]. *A bate apa în piuă* 'a face un lucru zădarnic ; a spune verzi și uscate' (despre discursuri, scrieri științifice, etc.). Creangă : *degeaba mai bați apa'n chiuă, să s'aleagă unt* (*că nu s'alege niciodată*). Așa cred că a sunat la început această construcție : se va fi zis despre laptele prea subțire, care trebuia bătut multă vreme, ca să dea ceva unt (sau deloc). Până astăzi laptelui subțire i se spune *apă*. *A nu avea după ce bea apă* 'a fi sărac

---

[1] Pentru rest, vezi *Dicț. Acad.*, s. v. *apă*.

[2] Deoarece Românii n'au cunoscut direct vieața de popor maritim decât în ultima vreme, trebue să admitem că aceste trei expresii sunt împrumutate din alte limbi, mai ales că ele constitue o caracteristică a vorbirii culte.

[3] *Dicț. Acad.* II, 1, p. 92 pune pe *a face cuiva felul* împreună cu *a-și face felul* 'a-și face cheful', existent la Creangă, de unde urmează că și în izolarea noastră *fel* însemnează tot 'chef, gust'. Nu-i imposibil, dar atunci trebue să admitem o hiperbolă ironică exagerată până dincolo de limitele ei maxime, pentru ca 'moartea' să fie identificată cu 'dorință, poftă, chef'.

lipit pământului' (« a nu avea nimic de mâncare, după care să ți se facă sete », *Dicț. Acad.*).

Aprinde: *a-și aprinde paie 'n cap* 'a-și atrage mari nemulțumiri, necazuri, etc. (de pe urma unor fapte sau vorbe mai mult ori mai puțin nevinovate)'. Dela obiceiul turcesc, pe care și l-au însușit Românii, de a pune o rogojină aprinsă în cap, atunci când cineva vroia să se plângă suveranului de o nedreptate. Deoarece era pedepsit adesea reclamantul, iar nu reclamatul, raportul sintactic dintre subiectul și obiectul (indirect) al acestei formule s'a inversat: așa se explică înțelesul ei actual (v. *Dicț. Acad.*, s. v. *aprinde*). A intervenit însă, cu siguranță, și slăbirea conștiinței subiectelor vorbitoare despre situația reală: după ce a dispărut obiceiul, aprinderea paielor în capul cuiva trebuia să fie interpretată ca o suferință pentru a c e s t a, nu pentru altul, la care lumea nu se mai putea gândi, fiind inexistent, adică nemenționat în izolare.

Aramă: *a-și arăta arama* sau *a-și da arama pe față* 'a-și arăta firea adevărată' (despre oamenii cu reputație mai bună decât merită). Dela monedele (și alte obiecte) de argint, care se uzează cu vremea și lasă să se vadă 'compoziția', adică valoarea lor reală.

Ață: *a-l trage ața* 'a atrage cu o forță irezistibilă' [1]. Dela imaginea obiectelor legate cu ață, pentru a le putea ușor mânui sau a le da o anumită întrebuințare (de pildă « plumbul » zidarilor, cu care se verifică poziția verticală a pereților)? Ori dela *a se întinde ață = a merge strună? A rămânea cu ața mămăligii* 'a ajunge sărac de tot' (a rămânea numai cu ața, fără mămăliga pe care s'o tai, ca la țară, cu un fir de ață). *Nu face fața cât ața* sau *mai scumpă ața decât fața = mai mare daraua decât ocaua* [2] 'a întrebuința mai mulți bani, mai multă forță, etc. pentru forma unui lucru decât pentru conținutul lui', mai scurt 'folos puțin și trudă multă' (*Dicț. Acad.*). *A scoate (a da afară) pe cineva din casă cu ața* 'a scăpa delicat de un musafir neplăcut': pe valea Bistriței (jud. Neamț) se spune că locuitorii dela șes (« câmpenii ») sunt sgârciți, deci neospitalieri, și, când au oaspeți, scapă de ei punându-i să ție în mână capătul unui ghem de 'ață' (in, cânepă, lână) care trebue desfăcut în toată lungimea lui. Cum casa nu-i niciodată destul de încăpătoare, urmează că musafirul trebue să iasă afară, ba poate și în drum, ca să se desfășure tot ghemul!

Baltă: *a lăsa baltă (o treabă, un lucru)* 'a lăsa ceva neisprăvit'. Creangă are *cum n'or sta trebile baltă*, care trebue socotit drept aspectul originar al izolării, căci s'a pornit dela imaginea apei s t ă t ă t o a r e a bălții (prin contrast cu cea curgătoare a pârăului). Cf. frc. *être dans le lac* 'être manqué (en parlant d'une affaire, d'une entreprise, d'un essai); être perdu; ne pas avoir réussi, être vaincu (en parlant des personnes)' [3].

Ban: *Fecior de bani gata* 'fiu de oameni bogați' (care are bani « gata făcuți », nu trebue să se mai ostenească el însuși să și-i facă). *A face pe cineva de bani răi* 'a-l da de sminteală, a-i crea reputație proastă' [4]. *A lua ceva drept bani buni* 'a da

---

[1] « *Il trăgea ața spre noroc* » (Br-V; pus în ghilemete de autor).

[2] *Daraua* este diferența de greutate dintre obiectul cântărit și recipientul în care stă el. Această diferență se scade din greutatea totală și poate fi mai mare decât a obiectului însuși.

[3] Dat de H. BAUCHE, *Le langage populaire*, p. 229, s. v. *lac*.

[4] *Tot om de treabă a rămas bătrânul? — Vai, domnișorule, da' când a fost el altfel?... Ăsta, tânărul, îl cam f a c e d e b a n i r ă i...* (AL, 21 Dec. 1930, p. 3).

crezare la ceva (care nu trebue crezut) ; a se înșela'. *A fi (a lăsa pe cineva) în banii săi* 'a fi (a lăsa pe cineva) liber să facă ce vrea', sinonim cu *a lăsa pe cineva în boii lui*: 'bani' și 'boi' au sensul de 'afacere, treabă, socoteală', așa că putem porni, pentru explicarea acestor izolări, dela limbajul negustorilor.

Basm: *a se face de basm* 'a ajunge de râs' (AL, 12 Mai 1935, p. 4). Cf. *a se face de ocară*; *a se face de râs(ul lumii)*; *a ajunge de pomină*; *a-i ieși (a i se duce) buhul*; *a i se duce vestea (ca de popă tuns)* [1].

Bate: *a bate măr (țol, ca la fasole)* 'a bate tare pe cineva' (până i se face corpul ca merele izbite din toate părțile, când sunt hurducate în căruța care le transportă sau cum se bat țoalele, ca să iasă praful din ele [2], etc.). *A bate câmpii* 'a vorbi în neștire, a spune lucruri fără rost (fără legătură cu chestia discutată)'. Sensul originar a fost, probabil, 'a nu fi în toate mințile' (cf. *a lua câmpii* 'a înnebuni') [3]. Se știe că, de obicei, atât cuvintele, cât și sintagmele cu nuanță peiorativă au, la început, o semnificație foarte defavorabilă, care se atenuează apoi cu timpul. Trebue să se fi spus întâiu despre vitele turbate sau strechiate. *A bate în struna cuiva* 'a face cuiva pe plac', din limbajul cântăreților de toate speciile, la fel cu sinonimul *a ținea hangul cuiva* (cf. și *a ținea isonul*). *Bătut la cap* 'nerod, într'o ureche, prost', care, pentru însemnarea primă, a cedat în fața formulelor mai expresive *lovit (izbit) cu leuca, țicnit (picnit) la cap* [4] ș. a. Apare (astăzi tot mai des) și subt aspectul *bătut în cap* [5], preferat în limbajul afectiv, din cauză că *în* e mai concret decât *la* (loviturile se dau în creștetul capului).

Bau ! (interj. cu care se sperie copiii) : *a rămânea bau* 'a fi uimit peste măsură' (*Dar să-ți povestească el o întâmplare, — caști gura și rămâi bau,* Ins III, 8, p. 178). Un sinonim periferic este *a rămânea mot à mot,* curios și interesant prin existența unei construcții franțuzești alături de verbul românesc neaoș. Avem a face, probabil, cu o înțelegere greșită (poate intenționat greșită, dacă presupunem că formula s'a născut în vorbirea oamenilor culți, care au vrut să râdă de semiculți) a frc. *mot à mot.* Să fi intervenit și asemănarea fonetică destul de mare cu *bot* = *gură* (cf. *a rămânea cu gura căscată*) ? [6]

Bălaia (nume de vacă) : *se vede că nu i-i cam îndămână Bălaiei, că vine tata cu pielea pe băț* (Creangă), exagerare ironică, în minus, a unei nenorociri mari. *A înțărcat Bălaia* 'au încetat avantajele, s'a dus belșugul (mai ales ilicit)'.

Bec : *a cădea pe bec* (argot) 'a cădea în cursă (întinsă de poliție, etc.)'. Dela frc. *bec de gaz* 'sergent de stradă' : *tomber sur un bec de gaz* 'a da peste un polițist'. De pildă : (Cutare individ) *este pus pe listă* (la poliție) *sau cade « pe bec » pe nevinovate* (dintr'un ziar) [7].

---

[1] Cred că în aceasta din urmă trebue căutat punctul de plecare (*veste* chiamă în minte pe înruditul *poveste* = *basm*).

[2] Cf. și *am să-i dau o bătaie, să-i iasă (să-i meargă) colbul* (Mold.).

[3] Cf. *peste câmpi*, determinativ: *Răspunsul de adinioarea, peste câmpi, pornise probabil din faptul...* (Răd I, p. 37).

[4] Cf. frc. *toqué* idem; și *tapé* are acest sens (v. BAUCHE, *op. cit.*, p. 251, 252).

[5] Care însemnează mai mult (dacă nu exclusiv) 'prost (tare)'.

[6] Pentru amestecul cuvintelor franțuzești cu cele românești, în scopul de a glumi, să se compare *a rămânea bușbé* (VR, Aug. 1938, p. 41) < frc. *bouche bée.*

[7] Specialiștii noștri au discutat originea acestei izolări. Explicația justă a dat-o AL. GRAUR, VR, Iulie 1937, p. 97—98 (contra lui AL. VASILIU, *Grai și suflet* VII, p. 130 și 311—312).

Belciug: *a câştiga la belciuge* 'a dobândi ceva fără prea multă cheltuială sau osteneală'. Ex.: *Da' ce?... caii i-am câştigat la* b e l c i u g e? (Act, p. 149; subliniat de autor); *Ce? Crezi că m'ai câştigat la belciuge...?* (IB I, p. 102). Cine cunoaşte bâlciurile de pe vremuri ştie că o distracţie, teoretic rentabilă, era şi aruncarea unor belciuge (inele de fier) dela o anumită distanţă spre o tarabă înclinată, unde stăteau, atârnate de vergele înfipte în ea, diverse obiecte de întrebuinţare casnică. Jucătorii îndemânatici izbuteau adesea să «plaseze» inelele în vârful vergelelor şi să câştige obiectele respective. Nuanţa peiorativă a izolării vine mai ales, poate exclusiv, dela valoarea neînsemnată a acestora.

Boabă: *a nu şti (a nu pricepe) boabă* 'a nu şti (a nu pricepe) nimic'. *Boabă* = *bob* (*de grâu*, etc.), deci o cantitate minimă, egală (afectiv!) cu zero. *Dicţ. Acad.* se gândeşte la sinonimia cu 'pic(ătură)' (cf. *picături de sudoare* = *boabe de sudoare*). Se zice şi *a nu şti boacă*, unde *boacă* 'navet' (o specie de nap) poate fi numele expresiv al capului (*a fi tare de boacă* 'a fi greu de cap'), sau, mai de grabă, o variantă a lui *boabă*, născută din contaminarea acestuia cu *buche* (*a nu şti buche* = *a nu şti boabă*).

Boală: *a băga (a vârî) în toate boalele* 'a speria tare'. Fără adjectivul nedefinit, izolarea înseamnă (la Tecuciu, de pildă) 'a spăla prost rufele'. *De boală* 'de-al dracului, de rău (ce este cineva)': *s'o tortureze, uite aşa...* d e «b o a l ă» (CL, 2 Iunie 1934, p. 5); *Ei... iacă...* d e b o a l ă: *nu vă las* (Foc, p. 86). *Boală* singur înseamnă 'slăbiciune mare, pasiune' (= patimă, adică suferinţă): *Şi aveam* b o a l ă, *mă, de dumneata* (ibid., p. 85). A i c i trebue căutat izvorul lui *de boală*[1].

Borş: *a sufla cuiva în borş* 'a se amesteca în treburile lui'. De regulă, cu negaţie, spre a arăta spiritul de independenţă al cuiva. De la obiceiul mamelor să sufle în mâncarea copiilor, pentru ca aceştia să nu se frigă? Atunci, *a sufla în borş* 'a trata ca pe un copil, ca pe un om incapabil să-şi facă singur treburile'. Cf. totuşi sinonimul aproximativ *a se amesteca unde nu-i fierbe oala*, care trezeşte imaginea unei vetre comune, unde-şi gătesc mâncarea mai mulţi inşi, fiecare cu oala lui, eventual şi cu focul (sau cu o parte de foc) al lui. *A-i curge borşul, a-l umplea de borş*, etc.: *borş* 'sânge' (din cauza dispreţului pentru sângele... altuia).

Bortă: *(a face) bortă 'n cer* '(a face) un lucru neobişnuit, extraordinar'. Totdeauna ironic. Formula pare a fi specific moldovenească, judecând după subst. *bortă* şi după impresia de «traducere» pe care mi-o lasă munt. *gaură 'n cer*.

Bot 'gură' (afectiv: ironie, dispreţ): *a face bot* 'a face gălăgie', sinonim cu *a face gât*. *A pune botul* 'a se supăra' (despre copii; în glumă şi despre adulţi): înainte de a începe să plângă, copiii fac o mişcare anumită cu buzele (cf. *a pune buza*). *(A bea) la botul calului* 'a bea vin, rachiu, etc. nu în cârciumă, ci afară, dinaintea calului' (aşa dar în grabă, deci şi puţin). Ex.: *In căutarea unei cârciume, să mai beau ceva* l a b o t u l c a l u l u i (AD, 29 Dec. 1935, p. 6: vorbeşte un cetăţean care se află acasă la el). *A se şterge pe bot* (*de ceva*)[2] 'a renunţa (silit) la ceva, a-şi lua nădejdea'. Deoarece o izolare sinonimă sună *a se scobi în dinţi*, cred că punctul de plecare îl constitue nevoia de a-ţi şterge gura, resp. de a-ţi curăţi

---

[1] Dacă pornim dela 'pasiune', *de boală* înseamnă 'de poftă': aşa are poftă, chef, gust (= slăbiciune) individul care se poartă sau vorbeşte în modul incriminat.

[2] La Creangă: *dar îţi spun înainte,* s ă t e ş t e r g i p e b o t d e s p r e *dânsul* (cu *despre* în locul lui *de*). Aceasta este forma originară a izolării (*despre* 'din partea, cu privire la').

dinții după masă, combinată cu ideea că lucrurile mâncate au dispărut definitiv, singura amintire despre ele rămânând gesturile acestea.

Bou : *a nu-i fi cuiva boii acasă* 'a fi indispus, necăjit'. Mai des formula circulă cu *toți* înaintea lui *boii*. Această precizare arată că substantivul este simțit ca reprezentând oarecum elementele care alcătuesc voia bună a omului. *A-și pune boii în plug cu cineva* 'a avea discuție, neînțelegere, conflict cu cineva' (după ce ai fost tovarăș la afaceri cu el?). Cf. și *a-și pune în cârd cu cineva* idem (lipsește obiectul direct, care trebue să fi fost tot *boii* sau alt nume de animal domestic)[1]. *Tot un bou s'o belea* (Creangă) 'fiecare om (lucru) cu necazul sau cu meteahna lui (pentru cel care-l are)'. *Boii ară și caii mănâncă* 'unii muncesc, iar alții trag folosul'.

Brânză. Foarte frecvent în tot felul de izolări, datorită rolului neobișnuit de mare pe care această noțiune îl joacă (mai ales l-a jucat) în viața Românilor. Până astăzi brânza este (adică... era), prin multe locuri, alimentul de căpetenie, împreună cu pânea sau cu mămăliga [2]. Ultima săptămână din câșlegile Crăciunului (înainte de lăsatul secului pentru postul mare) se chiamă *săptămâna brânzei*, de unde zicala *(ducă-se) opt și cu-a brânzei nouă* [3], sinonimă cu *ducă-se învârtindu-se ca ciocârlia* 'să se ducă de tot, să nu mai vie' («dusul» să dureze vreme îndelungată, dacă se poate, la infinit). *Săptămâna brânzei*, singur, are și sens erotic: *Se mai impunea o reformă de bază: desființarea din calendarul pisicilor a săptămânii brânzei* (T. Arghezi, VR, Sept. 1938, p. 24)[4]. *A face brânză* 'a face ispravă', de obicei, poate exclusiv, subt formă negativă. Tot așa *a nu fi de nicio brânză* (cu elipsa lui *bun*?). De aici s'a ajuns ușor la întrebuințarea substantivului singur, eventual cu *de* înainte, ca expresie a nemulțumirii: *Liniște, omulețule! — De ce îmi spui așa?... — De brânză...* (HM, p. 96). Fără prepoziție și pronunțat exclamativ, are valoarea unei interjecții[5]. *Brânză bună în burduf de câne* (despre oamenii înzestrați dela natură, dar care nu sunt buni de nimic). *Când îi brânză, nu-i bărbânță* 'nu poți avea de toate odată' [6]. *Zgârie-brânză*, pomenit și cu alt prilej, are paralele: ital. *gratta-cacio* și neogr. ψωροκόντης (v. grec. τυρόκνηστι) [7].

Broască: *a face broaște în pântece* (se spune, în glumă, celui care bea prea multă apă; trebue să se fi spus așa mai întâiu copiilor, dispuși să ia amenințarea în serios, și numai după aceea adulților).

---

[1] *Dicț. Acad.*, s. v. *cârd*, citează această izolare și așa, dar și cu *boii* după verb.

[2] Copiilor care întârzie, la vremea mesei, «prin sat» li se spune (în sudul Moldovei, de pildă) *duceți-vă acasă, c'a făcut mă-ta brânză cu mămăligă* (este acesta și un mijloc de a scăpa de copii inoportuni).

[3] Se vede că câșlegile Crăciunului durează, obișnuit, nouă săptămâni (aproximativ, se înțelege).

[4] Cf. *săptămâna chioară*: când sunt căsătorii multe ori se însoară (se mărită) și oamenii trecuți de... vrâsta reglementară, sau urîți, schilozi, etc., se spune *suntem în săptămâna chioară*. Se va fi contaminat *săptămâna brânzei* (a pisicilor, care cade, pe semne, în aceeași vreme ca a oamenilor: sfârșitul lui Februarie) cu *dragoste chioară* (*și amor ghebos*)?

[5] Cu sensul de 'nimic' (care vine dela *a nu fi de nicio brânză*). Să se compare germ. *Kuchen* 'prăjitură, cozonac' (deci 'lucru obișnuit', în condițiile de viață ale Germanilor), care a căpătat și el însemnare afectivă similară (v. *Volkstum und Kultur der Romanen* XII, p. 365).

[6] *Bărbânță* 'putinică'.

[7] Vezi *Bull. Inst. Europe sud-orientale* I, p. 116 (V. BOGREA).

Bulichi : *ai făcut ce-a făcut Bulichi subt pod* 'n'ai făcut nicio ispravă' (1907 II, p. 450)[1]. Să fie o creație (cu intenții obscene) dela *buli* 'coire', de origine țigănească?

Bun : *na-ți-o bună!*, obișnuit cu diverse adaose, precum ...*că ți-am frânt-o* (Creangă), ...*că ți-am dres-o* 'ai nimerit-o' (ironic). Se zice și *na-ți-o frântă, că ți-am dres-o!* Acesta trebue să fi fost aspectul originar, căci exprimă clar nepotrivirea dintre două lucruri (la fel cu *a nimeri ca Irimia cu oiștea 'n gard* ; *ce-are a face scripa cu iepurele* ; *ca nuca 'n perete* ș. a.). Subiectele vorbitoare care n'au înțeles ironia au înlocuit pe *frântă* prin *bună*, pentru ca cei doi termeni ai formulei să corespundă l o g i c unul altuia. In sfârșit, altele, sensibile la ironie, au reintrodus contrastul, substituind lui *dres* pe *frânt* (*na-ți-o bună, că ți-am frânt-o*). *Asta-i bună*, tot ironic : *el și amantă, chel, obez și cu nasul borcănos, a s t a - i b u n ă* (AL, 7 Febr. 1937, p. 11).

Burtă : *a se bate peste burtă cu cineva* 'a fi intim cu cineva'. Este traducerea frc. *taper sur le ventre à quelqu'un.*

Cal: *cal de poștă* 'om pus de alții să muncească din greu și mult'. Amintire din vremea când transporturile rapide se făceau cu poștalioane trase de cai (cf. informațiile date de Ion Ghica în una din « Scrisorile » către Alecsandri). *A-și juca calul* 'a-și face gustul, cheful'. *A face din cal măgar* 'a-și bate joc de cineva'. *Cal de bătaie* 'marotă, idee oarecum fixă, lucru de care ne place să vorbim mereu' : după frc. *cheval de bataille. Dicț. Acad.*, s. v. *cal*, dă încă un înțeles, acesta popular : 'cel ce duce greul' (găsit la folkloristul T. Pamfile), pe care eu nu-l cunosc. Dacă formula există, cu adevărat, și în vorbirea populară, ceea ce sunt înclinat să nu cred, avem a face cu o modificare semantică, produsă de perceperea greșită a raportului sintactic : *de bătaie* a fost simțit ca având sens final ('cal p e n t r u bătaie'), din cauză că substantivul a fost asimilat cu obișnuitul *bătaie*. Traducerea exactă a frc. *cheval de bataille* este 'cal de b ă t ă l i e', căci formula provine din limbajul militar. Echivalentul german *Steckenpferd* ne oferă și altă posibilitate de a o explica, asemănătoare, în fond, cu precedenta : e vorba de calul de lemn al copiilor, în care aceștia văd un cal autentic. Dacă locul copilului îl ia un adult, situația se schimbă, și spunem că bietul călăreț nu-i în toate mințile, are o marotă (germ. *jeder hat sein Steckenpferd*). Tot un 'cal de bătălie' și acesta, dar numai în închipuirea naivă a unui copil sau în cea bolnavă a unui adult.

Cale: *a pune la cale* 'a face pregătirile necesare, a aranja lucrurile' (*Du-te și d-ta de-ți p u n e n o r a l a c a l e*, Creangă)[2]. Mai ales despre astâmpărarea foamei (*a-și pune pântecele* sau *burta la cale*). In glumă se zice și *a pune la cale cu capul la vale* (poate subt influența lui *calea-valea*; în orice caz, a intervenit ideia de « ritm »).

Calimera, formulă de salut grecească ('bună ziua'), întrebuințată, pe vremuri, și de Români (poate numai ironic) : *Să fi picat între oameni chiaburi, nu între scoabele acelea, s'a r f i s c h i m b a t c a l i m e r a* (Ci, p. 13)[3], adică 's'ar fi

---

[1] La Tecuciu se precizează... *subt podul Bârladului* (e vorba de râul Bârlad, care curge prin oraș).

[2] Poate avea și sens ironic, cu nuanță peiorativă: ...*căci pe urs l-am p u s eu l a c a l e* (spune lui Harap-Alb Sfânta Duminică, după ce luase măsuri ca ursul să doarmă dus, în timpul cât eroul va culege sălățile după care-l trimesese Spânul). Cf. aspectul imediat următor al acestei construcții.

[3] Eroul povestirii este Grec (îl cheamă *Cuțaftache*). Cf. și AL, 9 Maiu 1937, p. 7.

schimbat situația. *A (se) strica calimera* este sinonim cu *a (se) strica (împuți) brânza* 'a (se) strica prietenia' : *Nu cumva a ț i s t r i c a t c a l i m e r a?* (Gl, 16 Iunie 1940, p. 1). Expresivitatea formulei vine dela originea străină a cuvântului principal, care trădează intenția ironică a subiectului vorbitor.

Cap: *nici capul nu-l doare* 'nici nu-i pasă' (durerea de cap este socotită, în popor, ca o suferință neînsemnată, poate, pentrucă-i obișnuită). *A nu avea nici cap, nici picioare* (despre un lucru făcut prost, fără plan, etc.) : este un caz de antropomorfism, căci numai despre obiecte (nu și despre ființe) se spune așa [1]. *A ținea capul sus* 'a fi demn, a fi dârz ; a fi mândru' (cf. atitudinea opusă, exprimată prin *capul plecat sabia nu-l taie*). O derivație sinonimică a acestei izolări este, probabil, *a ținea capu 'n vânt*: *Nu sunt mândru. N u ț i n c a p u 'n v â n t, ca alții* (Act, p. 295). *A întoarce capul cuiva* 'a-l face să-și piardă mintea, a-l zăpăci'. Sensul originar trebue să fi fost mai mult ori mai puțin propriu, în legătură cu femeile atrăgătoare, a căror prezență « întoarce capul » (privirea, ochii) bărbaților (spre ele). Mai expresiv se zice *a suci capul cuiva*, cu ambele accepții aici în discuție. Iată un citat interesant : *L-am văzut pe conașu Iorgușor astăvară. Ce să mai spun? I n t o r c e a u m u i e r i l e c a p u l după dânsul pe uliță, cum le-am mai văzut eu așa perpelindu-se numai când trecea Lascăr Bogdan, cel mai falnic bărbat din țara Moldovei, pe vremea lui Mihalache Sturdza... Strașnic î ș i mai s u c e a u g â t u r i l e!* (Luc, p. 309) [2]. *Capul face, capul trage* 'fiecare răspunde de faptele sale'. *Unde nu-i cap, vai de picioare* 'cine lucrează, se poartă, etc. nechibzuit sufere consecințele'. *A da cu capul de pragul de sus* 'a vedea just realitatea, a prinde minte'. *A da cuiva la cap* 'a-l lovi greu moralmente' (înțelesul originar a fost, de sigur, propriu ; cf. *a lua de grumazi* la Neculce). *A bate capul cuiva, a bate pe cineva la cap, a-și bate capul*, apoi *a-și face de cap* [3], etc. sunt izolări curente, care n'au nevoie de lămuriri. Ultima trebue să aibă ca punct de plecare formula aproximativ sinonimă *a face din capul său* [4].

Căciulă: *a da cu căciula în câni* 'a face tot ce-ți trece prin cap, fără jenă', apoi 'a fi bine dispus, încântat'. Ex. : *De acolo plecam să încercăm alt vinaț ; și-aducea el aminte de niște ravac nebun, la prispa înaltă, sau de niște sânge-de-iepure, s ă d a i c u c ă c i u l a 'n c â i n i* (Cr, p. 60). *A scăpa căciula pe gârlă* 'a-și pierde rostul, a scăpăta, a ajunge într'o situație proastă, fără putință de îndreptare (cel puțin pentru moment)' : deoarece apa gârlei este curgătoare, însemnează că nu-ți mai poți salva căciula, luată de curent. Așa cred că trebue înțeleasă această izolare, iar nu pornind dela adâncimea apei, adică dela primejdia de a te înneca. Ecou al anecdotei despre răzeșul sgârcit, care a aruncat cu căciula în cioara ce-i furase o prună?

Călare: *a fi (a rămânea) călare* 'a birui, a ieși bine dintr'o încurcătură'. Foarte des se adaugă... *pe situație*. Ar putea fi de origine străină (cf. frc. *être à*

---

[1] La fel portg. *que não tem pés nem cabeça* (v. *Boletím de Filologia* II, p. 365).

[2] Cf. și Creangă: *fata bună mehenghe î i î n t o a r c e c a p u l și Ipate vede că nu-i de lepădat* (așa dar eroul nostru n'a putut vedea că fata-i simpatică decât după ce aceasta « i-a întors capul »). Din aprecierea povestitorului despre fată (*bună mehenghe*) mai rezultă un amănunt, anume că bărbaților li se întoarce capul după femei și cu voința acestora (răspund oarecum la... amabilitatea lor).

[3] Sinonim: *a-și face de urît* (ironie, căci *urît* 'plictiseală', însemnează, de fapt, 'distracție', adică 'fapte menite să distreze pe cel căruia îi este urît'). Ar putea avea legătură, mai degrabă, cu descântecele (cf. *a-și face de dragoste*).

[4] Cf. ital. *far(e) di suo capo* și frc. *n'en faire qu'à sa tête*.

cheval idem și ***être mal à cheval*** 'a se simți rău, a sta prost'), mai ales că aparține vorbirii familiare orășenești.

Călcâiu : a i se aprinde călcâiele 'a se înflăcăra (de dragoste, etc.), a se îndrăgosti' (propriu 'a nu mai putea sta locului', deci 'a pleca sau a simți nevoia plecării spre obiectul dragostei'). *A-i pârâi călcăiele* (Creangă) 'a merge iute, a alerga'. Mai expresiv *a-i sfârâi călcâiele* (Caragiale).

Cămașă : *a nu ști pe unde să scoată cămașa* 'a fi într'o situație grea, din care nu știi cum să ieși'. A intrat și în limba scrisă (cf. OP I, p. 55 ; PF, p. 134). Deși o emoție mare poate pune pe oricine în încurcătură, cred că trebue să ne gândim mai cu seamă la ițarii și izmenele cu bârneț, a căror manipulare prezintă dificultăți, cel puțin pentru . . . neinițiați. Căci este vorba de satisfacerea nevoilor fiziologice urgente.

Câne: nu ne era a învăța, cum nu-i e c â n e l u i a l i n g e s a r e (Creangă). Și alt lucru îi displace cânelui : să stea într'o căruță care merge. De aici comparația *ca cânele 'n căruță* (determinativ pe lângă *a o duce, a se simți* ș. a.). La Caragiale întâlnim construcția *de auzea câinii în Giurgiu* (bătaia pe care Jupân Dumitrache ar fi dat-o « bagabontului » l-ar fi făcut pe acesta să țipe așa de tare, încât l-ar fi auzit nu numai oamenii, ci și cânii, chiar din alt oraș).

Cârcă: *a avea (a-i fi) cu cineva în cârcă* 'a o păți cu cineva'. Dela obiceiul de *a lua în cârcă pe cineva* (pe copii, pentru a le face plăcere, pe adulți, numai figurat, cu sensul de 'a-și bate joc', adică a-i trata ca pe copii).

Cârlig: *a avea cârlig la (pentru) cineva* 'a avea simpatie pentru cineva' (e vorba de relațiile dintre bărbați și femei), foarte expresivă, dar și trivială, din cauza imaginii (cf. Cr, p. 125).

Ceambur: *a bate (a umbla) ceamburul* (sau *ceambura*) 'a umbla fără treabă, a hoinări'. Reminiscență istorică din vremea când oștile turcești regulate, care veneau în țările noastre, erau întovărășite de hoarde tătărăști însărcinate să prade și să jefuiască (v. *Dicț. Acad.*, s. v.). Ca de obicei în cazul termenilor tehnici, și de astădată s'a lărgit sensul expresiei prin intrarea ei în limba comună, mai ales că, pe măsură ce trecea timpul, se uitau amănuntele dureroase ale isprăvilor săvârșite de Tătari, care erau priviți acum subt aspectul aș zice romantic al activității lor (în loc să lupte, ca ceilalți ostași, ei umblau de colo colo, fără treabă, adică fără să facă ce este de datoria unui militar adevărat). *A bate ceamburul* are numeroase sinonime : *a umbla crancău* (*cranga, frunza frăsinelului, huciu marginea*[1]) ; *a tăia frunză cânilor*, etc. Le-am discutat în *Bulet. Philippide* I, p. 132 urm.[2] Unul, mai puțin cunoscut, dar perfect identic și în ce privește originea-i istorică, este *a umbla în poghiazuri* (Creangă)[3].

Cep : *a avea cep la gură* 'a vorbi cumpătat, cu chibzuială, cu măsură'. Mai ales subt forma negativă, la adresa celor care vorbesc prea mult. Cf. și *a avea (a pune) lacăt la gură.*

---

[1] Această izolare amintește foarte bine de *a bate lăturile* (și *a umbla lăturile*) idem, care, pe de altă parte, trebue pusă alături de *a bate ceamburul*, întru cât bandele de jăfuitori tătari nu țineau drumul mare, ca oastea regulată, ci se abăteau prin târgurile și satele mai mult ori mai puțin lăturalnice.

[2] Cf. și span. *correr la caravana* 'correr la tuna' (*tuna* 'hoinăreală'), al cărui substantiv ne trimete, ca și ceamburul nostru, la o atmosferă orientală (*Volkst. u. Kult. der Romanen* IV, p. 168).

[3] **V. BOGREA, *Dacoromania* IV, p. 174 urm. a înregistrat peste patruzeci de izolări pentru noțiunea aici în discuție.**

Cergă : *a se duce la raiu cu cerga 'n cap* 'a muri' (sudul Moldovei). Zicala are o nuanță mai mult glumeață, chiar dacă se întrebuințează și ca un fel de blestem la adresa copiilor neastâmpărați. *Cergă* trebue să fi stând aici pentru 'pânza cu care se acopăr morții'.

Cheie : *a pierde cheile* 'a fi beat, a se încurca la vorbă (tot din cauza băuturii)'. Circulă prin Moldova nordică. *A pierde cheia* 'a se emoționa'.

Cinci : *a face număru' cinci* 'a fura'. S'a ivit, cu siguranță, în vorbirea școlarilor (dela oraș), căci *a face un număr* este expresie « tehnică » în terminologia didactică. Popular se spune (cel puțin prin unele părți), cu același sens, *a da cinci degete* (cu adaosul *ș'o fugă bună*) [1]. ȘT. PAȘCA, *Dacoromania* VII, p. 167 înregistrează supranumele *Costache-șapte-degete*, dat unui individ « pentru repeziciunèa cu care ștergelea . . . ceasornicele pasagerilor din tramvaiu ». Derivație sinonimică expresivă dela *cinci degete* : s'a înlocuit *cinci* prin *șapte*, din nevoia afectivă de a arăta îndemânarea excepțională a pungașului (numai cinci degete n'ar putea opera cu atâta iscusință).

Cinste : *a da cinstea pe rușine* 'a fi batjocorit, umilit, bătut, etc.'. Creangă : *altfel, dai cinstea pe rușine, îți trântesc ciubotele de cap ! auzitu-m'ai ?* ; *Ioane, cată să nu dăm cinstea pe rușine și pacea pe gâlceavă !* De obicei ca amenințare.

Ciocârlan : *a lua ciocârlanul de coadă* 'a se îmbăta' ; *e ciocârlan (de beat), e beat cum e ciocârlanul. Dicț. Acad.* I, 2, p. 442 invoacă « sborul învârtit » al ciocârlanului. Cred că se înșeală. Izolarea originară trebue să fie *a lua ciocârlanul de coadă*, adică 'a încerca un lucru zadarnic', căci ciocârlanul n'are o coadă pe care s'o poți apuca (sau nu stă, ca să-i pui mâna pe coadă). Cine încearcă totuși această operație dovedește că nu-i limpede la cap. Alte izolări (sintactice) pentru 'beat' : *l-au mușcat albinele de limbă* (omul beat se încurcă la vorbă, are limba « împleticită ») ; *beat cuc* (și *cuc de beat*), care mi se pare că pledează contra explicației propuse de *Dicț. Acad.* pentru *e ciocârlan (de beat)*, căci cucul n'are « sborul învârtit » al ciocârlanului (de fapt, al ciocârliei !), iar derivația sinonimică nu pare a fi intervenit în acest caz. Despre un om beat tare se spune *beat mort* (și *mort beat*) [2], *beat turtă, beat cleiu* (moale ca o turtă sau ca cleiul), *beat criță* (insensibil cum e crița, adică oțelul), *beat tun* (nesimțitor ca tunul, cf. *a dormi buștean* [3], sau nesimțitor chiar la o lovitură de tun, cf. *a dormi tun*) și *beat crup* (e vorba de tunurile furnisate vreme îndelungată de firma *Krupp*) [4].

Ciupercă: *a mânca ciuperci* 'a înnebuni' (de regulă în propoziții exclamative și interogative). S'a pornit dela efectele, într'adevăr grave, ale intoxicării cu ciuperci. Dar izolarea are și alt sens : *Nu mânca ciuperci !* înseamnă 'nu face lucruri urîte' ('nu minți', 'nu te întrece cu gluma') ; *Cutare mănâncă ciuperci*

---

[1] Cf. ital. (Roma) *studiare la regola del cinque* idem (F. CHIAPPINI, *Vocabolario romanesco*, Roma 1933, p. 82). Interesant este amănuntul că la rostirea acestei izolări se face un gest cu mâna, menit să imite operația furtului (întocmai ca la noi).

[2] Inversiunea se explică sau prin lăsarea la o parte a lui *de* (se va fi zis mai întâiu *mort de beat*) sau prin adăugirea lui *beat*, ca determinativ pe lângă *mort*, care se întrebuințează și singur cu sensul întregii formule și poate fi echivoc în unele cazuri.

[3] Paralele romanice pentru acesta: frc. *dormir comme une souche*, prov. *dourmi coume uno souco*, ital. *dormir(e) com' un cionco* (citate de Morawski, v. nota următoare).

[4] Pentru acesta din urmă, vezi *Archivum romanicum* XXI, p. 235—236. J. MORAWSKI, *Zeitschr. für roman. Phil.* LX, p. 91 crede că *beat tun* trebue interpretat ca « chargé comme un canon » (puțin verosimil).

'minte', 'spune prostii'. Reprezintă o atenuare semantică a primei formule, provocată de prea deasa-i întrebuințare. *A mânca ciuperci* este sinonim și cu *a mânca ce nu-ți place* ((eufemism pentru... *excremente*). *Pagubă* (*jaf*) *în ciuperci* 'atâta pagubă' (ironic) : 'ciupercile n'au nicio valoare (mai ales nu cer muncă, cheltuială, etc. din partea omului), ceea ce explică, în parte, și existența formulei, tot peiorative, *(răsar) ca ciupercile după ploaie.*

Clapă: *a trage clapa* 'a înșela, a păcăli'. La început se va fi zis despre animalele sălbatice atrase în cursă, cum arată și sinonimele *a trage butucul* (Creangă), *a trage pe sfoară*. V. BOGREA, *Dacoromania* I, p. 263 crede că-i vorba de « butucul » în care se fixau picioarele condamnaților (med. grec. κλάπα, κλάπος 'cippus, istrumentum quo reorum pedes constringuntur').

Clin: *a nu avea nici în clin, nici în mânecă cu cineva* 'a nu avea a face, a nu avea nimic comun cu cineva' [1]. Clinul este o bucată de pânză sau de stofă, în formă triunghiulară, care se pune la diverse părți ale cămășii sau hainei (printre ele, și mâneca), pentru a ușura mișcările corpului și a da îmbrăcămintei un aspect mai bogat. Așa dar, prezența 'clinului' și 'mânecii' în această formulă se justifică : vecinătatea lor le pune vrând nevrând pe același plan, eventual le opune, în conștiința subiectului vorbitor. Care este însă imaginea inițială ? Ne ajută, poate, la înțelegerea situației sensul figurat al unora dintre sinonimele romanice ale rom. *mânecă*: span. *manga* 'obsequio, presente ; trampa, negocio sucio', ital. *mancia* 'bacșiș'. Explicația acestor accepții metaforice unii lingviști o găsesc în moda mânecilor largi și detașabile ale cămășilor și hainelor de pe vremuri (deja în sec. XI), care serveau la învălirea cadourilor făcute prietenilor și se dădeau ele înseși cadou (în special femeile trimeteau astfel de mâneci, luxos confecționate, adoratorilor), alții în « operațiile » scamatorilor. In prima ipoteză, sensul peiorativ se datorește faptului că relațiile dintre bărbații și femeile în discuție nu erau totdeauna dintre cele permise de morala publică. Așa s'a ajuns la formule ca frc. *il en mettrait deux comme celui-ci dans sa manche*; *tenir dans sa manche* 'tenir sous son pouvoir'; catal. (Mallorca) *anar amb dos*, *quatre*, *cinquanta parells de mánegues* (despre oamenii șireți) (LEO SPITZER, *Revista de filología española* XIV, p. 69 urm.). In orice caz, predomină ideea de 'ascundere' (la propriu și la figurat).

Clopot : *a trage clopotele cuiva* 'a-i face curte, a fi mereu în tovărășia lui'. Cred că punctul de plecare este *a trage clopotul* (sau *clopotele*) 'a divulga un secret, a spune tot' (*Dicț. Acad.* I, 2, p. 570), deci 'a face reclamă, a lăuda exagerat și în gura mare pe cineva' [2]. Sinonime cu *a trage clopotul* sunt *a bate darabana* [3] (deciziile luate de autorități se comunicau, pe vremuri, prin toboșari) și *a umbla cu plosca* (la țară invitațiile pentru nuntă le fac câțiva flăcăi, anume aleși de mire, mergând pe la casele oamenilor cu o ploscă de vin sau de rachiu din care le dau să bea). *Zeamă de clopot* 'moarte' : *Ași, ce bine !... Niciun bine... Zeamă de clopot!* (Log., p. 240).

Coadă: *(get-beget) (de) coada vacii* 'neaoș, băștinaș, vechiu'. Pare a fi fostl la origine (e vorba de partea finală a izolării), o formulă juridică. Misionaru,

---

[1] Caragiale (« O scrisoare pierdută ») scrie *nici în clin, nici în mâneci.*

[2] Cf. și derivatul *clopotar* 'flecar, gură-spartă': *Mare clopotar, dom'le! N'a scăpat niciuna de-aici... Aveau, toate, boală de el, unde e înalt...* (Act, p. 312; subliniat de autor).

[3] Se zice și *a bate toba*, care are, mai cu seamă, înțelesul de 'a face reclamă' (pentru mărirea expresivității, se adaugă adjectivul *mare* după *toba*).

catolic Bandinus, care a vizitat Moldova către jumătatea sec. XVII, spune că în timpul lui Vasile Lupu proprietarul unei vaci jura cu mâna pe coada acesteia, când i se tăgăduia dreptul de proprietate, după care trebuia să și-l susție în fața judecății (v. *Revista istorică* XXIII, p. 303). *A pleca (a fugi, a se duce, a se întoarce) cu coada 'ntre picioare* 'a pleca umilit, rușinat' (ca un câne ocărît sau bătut de stăpânu-său) [1]. *A trage mâța de coadă* 'a trăi greu, a fi sărac de tot' (construcție eliptică pentru 'a trage mâța de coadă prin casă, fără ca ghiarele ei să se poată agăța de vreun obiect oarecare'). Mai expresiv : *a trage (pe) dracu' de coadă*. *Coada-i grasă :* joc de cuvinte, bazat pe dublul sens al subst. *coadă* 'apendicele final, de fapt toată partea posterioară a animalelor', care este, într'adevăr, mai grasă decât restul corpului [2], și ' ultimul loc în ierarhia unei tagme, etc.' ; se spune, în glumă, drept consolare pentru cel clasificat ultimul sau printre ultimii la un concurs. Cf. și *urma alege turma* (CS, p. 175)[3]. *A prinde prepelița de coadă* 'a nu izbuti într'o afacere, a încerca ceva zadarnic' (prepelița n'are coadă) și *a trage nădejde ca prepelița de coadă* 'a spera un lucru irealizabil' [4]. Nici ursul n'are coadă, fapt care explică izolarea *d'aia n'are ursul coadă* 'aceasta-i cauza'. *De când Nemții cu coadă* 'de demult' (aluzie la coada, de păr natural sau de perucă, a Nemților din vremea stăpânirii austriece asupra Olteniei, la începutul sec. XVIII). *A umbla (a se ținea) coadă după cineva* 'a fi nedespărțit de el', de unde *a fi coada* (sau *codița) cuiva* [5]. Cf. și sinonimul *a se ținea scaiu* (= 'ca scaiul care se prinde în părul animalelor') [6]. *A pune cuiva cozi* 'a-l vorbi de rău' (?) : *. . .cutreiera casele unde se jucau cărți, se fumau țigări și se puneau c o z i celor ce nu erau de față* (Ins, Sept. 1939, p. 371) [7]. *A ajunge coada cap* 'a se întoarce lucrurile pe dos, cu josul în sus' : *Ia de-atunci e rău în lume, de când a a j u n s c o a d a c a p* (Creangă).

Cojoc : a scutura cojocul cuiva 'a-l bate bine' (eufemism ironic). Sinonime : *a croi pe cineva* (*cu bățul, cu biciul* ș. a.), *a-i lua măsură* (sau *a-l măsura*), etc. Izolări înrudite : *(a bate) să-i iasă colbul, să-i meargă (sboare) fulgii (petecile)*. Cf. span. *sobar el pellejo* și *tundir el paño* idem (*Volkst. u. Kult. d. Rom.* III, p. 118) [8]. *A întreba pe cineva de ce i-i cojocul* 'a sta la vorbă cu cineva' (?) : *. . .dar calul n'o mai întreabă d e c e i - i c o j o c u l ; se răpede și-i ia apa și smicelele cu hapca . . .* (Creangă).

Colb : a da colb 'a da gata' (*Iacă niște bulughine cu mujdeiu și cu mămăligă. Hai !, d ă - l e c o l b ș'apoi te-apucă de treabă* (Creangă) [9].

---

[1] Cf. și *a ținea coada('n) sus* 'a fi mândru, dârz' (tot dela imaginea cânelui s'a pornit).

[2] In special mai grasă decât capul (care se opune cozii în toate privințele). « Mieii grași se cunosc după coadă », spune un cunoscător (*Grai și suflet* VI, p. 53).

[3] Produs al « ritmului ».

[4] Cf. PBl, p. 103: *prepelița se ține că-i cu coadă*.

[5] Numele de familie *Coadă, Codiță* se va fi născut, măcar câteodată, și din această izolare.

[6] Și *a privi scaiu* (HM, p. 15). Uz individual, probabil.

[7] Subliniat de autor.

[8] Sensul propriu: 'a lucra pielea unui animal' (prima), 'a tunde stofa' (a doua).

[9] Așa dar, în cazul de față, 'a mânca (repede'). Autorii glosarului (ed. « Minerva ») și, după ei, *Dicț. Acad.* interpretează pe *le* ca obiect indirect (*dă-le lor colb*) ; eu îl simt ca obiect direct (*dă-le pe ele colb*, cu *dă* = *fă*). Cf. *a da cuiva colb* 'a-și bate joc de el', care vorbește, mai degrabă, în favoarea părerii mele.

Copt : *a pica de coaptă* 'a atinge culmea, a pune vârf' (ironic). Ex. : *Apoi toate-au fost cum au fost, zise moș Nichifor, încrețind din sprincene și oțărându-se, dar asta p i c ă d e c o a p t ă* (Creangă)[1].

Corn: *a pune (bărbatului) coarne* (despre femeile măritate) 'a-și înșela bărbatul'. Se zice (despre bărbați) și *a avea (a purta) coarne*, izolare considerată de *Dicț. Acad.*, s. v. *corn*, ca un calc după frc. *avoir (porter) des cornes*. Cred că și *a pune coarne* este tot o imitație, chiar dacă o întâlnim la Creangă, de pildă. Căci ambele circulă numai în vorbirea familiară cultă, unde au intrat, foarte probabil, din limba scrisă. Imaginea există și în alte limbi : Spaniolii și Italienii, de pildă, spun bărbatului înșelat 'țap' (v. *Arch. f. d. Stud. d. neueren Sprachen* CLXVIII, p. 312). Provine din lumea animalelor... cornute. Mai greu este de arătat care-i « tertium comparationis ». In general, se va fi pornit dela promiscuitatea sexuală, cum probează, de pildă, frc. *cocu* (= *încornorat*), pe care LEO SPITZER, *Über einige Wörter der Liebessprache*, Leipzig 1918, p. 67 urm. îl derivă din *coucou* (se știe că femela acestei păsări își depune ouăle în cuibul unui cuc străin)[2], și germ. *Hahnrei* (propriu 'clapon')[3]. *A căuta cuiva în coarne* 'a-i face pe plac' și *a se uita în coarnele cuiva* idem. Același înțeles îl are *a sufla cuiva în coarne* (Ins, 1 Dec. 1936, p. 426). Această ultimă izolare dă deslegarea și pentru celelalte. Se știe că viteilor și mieilor li se suflă în coarne, când începe să le iasă acest apendice, nu numai pentru a-i constata existența, ci și, mai ales, pentru a face plăcere posesorilor lui. (Cine a practicat... acest sport știe cum se petrec lucrurile!)

Cot: *a-și da coatele cu cineva* 'a-și face semne de înțelegere cu cineva, a lucra pe subt ascuns cu el' (dela gestul corespunzător, cunoscut de toată lumea). *A-și da coate (a-și da cu cotul) unul altuia* idem. *A da din coate* 'a se înfige, a fi răzbătător' (adică 'a-și face loc, prin mulțimea... concurenților, cu coatele'). *A arăta cuiva cotul* « (adesea întovărășit de un gest convențional : lovirea repetată a cotului drept de palma stângă) » însemnează 'a refuza pe cineva, bătându-ți joc de dânsul, a-i întoarce spatele'. De aici formula eliptică *din cot* 'în zădar ; nimic'. Sinonim : *a arăta coltucul*, pentru care găsim echivalente în diverse limbi balcanice (v. *Bulet. Philippide* I, p. 128 urm.)[4].

Covrig: *a ajunge la covrigi* 'a scăpăta, a ajunge rău, a-și pierde averea'. Cu același sens (dar cu funcțiunea transitivă a verbului) *a scoate pe cineva la covrigi*. Ambele lipsesc în *Dicț. Acad.*, deși-s foarte răspândite (pe a doua o are și Creangă : *Ciocoismul și străinii să trăiască, și las' pe dânșii, că ne s c o t ei l a c o v r i g i*). Prin opoziție cu pânea, care ar fi semn de belșug ?

Crăpa: *nu crapă că-i de agud* se spune la Buzău despre vorbele fără rost ale cuiva. Iată câteva sinonime, aproximative : *hodoronc-tronc*; *ca nuca 'n perete*;

---

[1] Moș Nichifor nu-și găsea bărdița.

[2] De aici *puiu de cuc* (fig.) 'copil nelegitim'.

[3] Privitor la acesta, F. KLUGE, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, Berlin-Leipzig 1921, p. 186 dă următoarea explicație: bărbatul înșelat a fost comparat cu un clapon, fiindcă era obiceiul să se taie acestei păsări pintenele și să i se puie în creastă, ca un corn (de unde *Hörner tragen* 'a purta coarne', cu sensul figurat aici în discuție). Dar a trebuit să intervină și un element « real », adică material, anume impotența claponului (bărbatul înșelat este un incapabil sexual sau poate fi socotit astfel).

[4] Cf. *XIV. Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig*, p. 126, nr. 76 (din studiul lui PER. PAPAHAGI, *Parallele Ausdrücke und Redensarten im Rumänischen, Albanesischen, Neugriechischen und Bulgarischen*, care prezintă interes pentru discuția noastră prin materialul lingvistic înregistrat).

sâc de nuntă, mâne-i horă; bună ziua, măi Istrate (cu continuarea, neobligatoare, *șapte pui de rață, frate*).

Cruce: a-și face cruce 'a se mira 'a se speria'; foarte des, pentru a mări expresivitatea, se adaugă *cu mâna stângă (cu stânga)* sau *cu amândouă mânile* (în semn de mirare, etc. extraordinară) [1]. *A da cu crucea peste cineva* 'a-l găsi pe neașteptate, a-l nimeri' [1]. *A fi (a umbla) cu crucea 'n sân* '(a fi) evlavios, cu frica lui Dumnezeu'[3]. *Cruce de aur cu noi în casă!* (Creangă) 'ajută-ne, păzește-ne, Doamne!' *A pune cuiva cruce* (*crucea*, *crucile*) 'a omorî pe cineva' (« mai ales în bătaie », precizează *Dicț. Acad.*). *A pune cruce* (*unei discuții*, *unei socoteli*, *relațiilor sociale*, etc.) 'a termina (cu ele)'; sinonim: *a trage o cruce (cu crucea) peste ceva* (amândouă, probabil, din limbajul negustorilor, de pe vremea când datoriile clienților, trecute într'o condică sau scrise pe ușă, pe galantar, etc., se anulau, la achitare, cu o 'cruce' făcută în dreptul numelui și sumei respective). Acest cuvânt apare în numeroase blesteme și înjurături (cf. *a ridica cuiva cruci*, ironic, 'a-l înjura de cruce'), apoi ca nume a diverse obiecte în formă de cruce (*crucea carului*, *a urzelii*, *a spinării*, etc.; *crucile satului*, *ale mesei* ș. a.).

Cuc: al cucului! 'al dracului', prin derivație sinonimică din *al ciorilor!*, datorită, poate, și asemănării exterioare (de mărime, coloare) dintre aceste două păsări [4]. De aici *bate-te-ar cucu'!* *Indrăgostit cuc* trebue să se fi născut sub influența lui *beat cuc*, care a fost modelat după *beat ca un ciocârlan* (v. mai sus, p. 304). Sinonim cu *îndrăgostit cuc* este *îndrăgostit lulea*, căruia îi stă alături *beat lulea* [5]: acest substantiv are aici sensul de 'obiect fără simțire' (la fel cu *buștean*, *lemn*, *criță*, *tun* din formule asemănătoare). *A avea casa cucului* 'a nu avea niciun adăpost' (din cauza obiceiului acestei păsări de a-și pune ouăle în cuib străin). *A avea mila cucului* 'a fi fără părinți' (aceeași motivare). *Cât îi cucul* 'niciodată, cu niciun chip', care a dat naștere lui *de flori de cuc* 'zădarnic' = *de florile mărului*). *Cuc armenesc* 'pupăză' (dela credința că Armenii sunt murdari [1], cf. *Armean pucios:* pupăza își depune excrementele în propriul ei cuib). Unele izolări românești au echivalente balcanice, în care figurează numele cucului (v. *Revue internationale des études balkaniques* III, p. 532 urm.).

Cutie: (parcă-i) scos din cutie 'foarte elegant' (în vorbirea familiară, cu nuanță periferică, unde apărea, pe vremuri, și formula *cămașă de cutie* 'cămașă pentru

---

[1] Cf. M. DE PAIVA BOLÉO, *A metáfora na lingua portuguesa corrente*, Coimbra 1935, p. 32: când se povestește o întâmplare neobișnuită, ascultătorii portughezi își fac cruce și, obișnuit, spun 'în numele Tatălui, al Fiului și al Sf. Duh, amin', « în semn de mare spaimă ». (Subliniat de mine).

[2] *Dicț. Acad.* crede că în această izolare *cruce* înseamnează 'răspântie'. Nu văd cum. Trebue să ne gândim tot la sensul obișnuit, de pildă la crucea din mâna preotului, apoi, mai ales, la *ucigă-l crucea!* 'diavolul', care, se știe, fuge de cruce, deci poate fi căutat, găsit și făcut inofensiv cu ajutorul crucii.

[3] *Parcă ți-ar veni a crede că-i de cele cu cruce 'n sân* (Creangă). Să se remarce forma nearticulată a substantivului, care corespunde mai bine normelor sintactice dintr'o construcție ca aceasta.

[4] Cf. femin. *cucă*, sinonim figurat al lui *cioară* (la adresa Țiganilor).

[5] Pentru aceasta, vezi și mai departe, s. v. *lulea*.

[6] Această credință pare a fi de natură religioasă (în legătură cu un anumit cult al bisericii armene). Cf. și *vizită armenească* 'vizită lungă', pentru care V. BOGREA, *Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale*, IX, p. 111, a găsit o paralelă grecească, pe care o explică, invocând părerea favorabilă a Românilor și Grecilordespre modul cum știu Armenii să primească musafirii (cf. *să mănânci la Evrei și să dormi la Armeni*).

costum de gală', care se cumpăra dela magazin într'o cutie de carton specială).

Cuțu : *să-mi spui cuțu (dacă nu-i așa, dacă nu m'oiu ținea de făgăduială,* etc.), adică 'să nu mă mai consideri om' [1]. Popular se zice *să nu-mi spui pe nume, dacă* . . .

Danț: a trage danțul 'a suferi, a trage un necaz (*...dacă prinde pe cineva din noi, ăla rămâne hoțul. Pă ailalți nu-i mai spune... La ce să mai tragem danțul toți?*, AL, 10 Martie 1929, p. 1). Ar putea fi o ironie, izvorîtă din disprețul țăranului pentru « dansurile boierești », dar și produsul unei constatări obiective (dansurile mondene sunt greu de învățat pentru cineva deprins cu cele populare).

Deget: *a se trage în degete cu cineva* 'a discuta dela egal la egal' *(De multe ori suntem în divergență de păreri, și, cum nu mă gândesc să capăt grade, mă trag în degete cu cei mari, când am dreptate*, FM, p. 70). In sudul Moldovei locuțiunea este simțită ca sinonimă cu 'a nu avea ce face, a sta degeaba'. Așa am înțeles-o eu totdeauna, și aceeași nuanță pare că rezultă din aprecierile lui « Moș Gheorghe », eroul povestirii *Moș Gheorghe la expoziție* de Sp. Popescu, în mintea căruia Parlamentul țării era locul unde se trăgeau boierii în degete. Formula are (ori a avut) și sens propriu, de 'luptă cu degetele': adversarii se prind reciproc de degete, fiecare căutând să îndoaie pe ale celuilalt, ca să-i provoace astfel durere (cf. CCr. p. 174). *A purta lumea pe degete* 'a abuza de putere, de superioritatea pe care o ai față de alții, a-ți bate joc de ei': dela imaginea unui uriaș pe ale cărui degete ar putea sta oameni? *A ști ceva pe degete* 'a ști foarte bine' (cum știi câte degete ai), dela *a număra pe degete* (?). *A se ascunde după deget* 'a încerca să ascunzi (cu mijloace insuficiente) un lucru pe care-l vede toată lumea'.

Dinainte: a trece (cuiva) pe dinainte 'a nu-l respecta', de obiceiu negativ (*Ia când aș avea o slugă ca aceasta, nu i-aș trece pe dinainte*, Creangă).

Dinte: a se scobi în dinți 'a renunța, silit, la ceva' (v. mai sus, s. v. *bot*). Se spune des, când partenerul a rămas « bătând în buze », din cauză că femeia (sau bărbatul) cu care vroia să se căsătorească a luat pe altcineva. La Tecuciu vorbele acestea sunt întovărășite de gestul corespunzător: se oferă celui părăsit un paiu dela mătură (aceasta-i « scobitoarea » obișnuită în familiile modeste). De multe ori gestul singur ajunge pentru înțelegerea situației, care-i apreciată glumeț de ambele părți [2]. *A-și lua inima 'n dinți* 'a-și face (a-și lua) curaj': a mușca din ea, ca să se « trezească », să se înviorеze, sau a mânca din ea (ca dintr'a altuia), pentru a recăpăta curajul pierdut? Fapt este că inima simbolizează virtuțile războinice, prin urmare dela această idee trebue să plecăm spre a înțelege izolarea. *A sta (a ședea) cu dinții la stele* 'a nu avea ce să mănânci': aștepți să vie mâncarea din cer (ca mana de pe vremea lui Moisi)? *Soare cu dinți* 'vreme frumoasă, senină, dar rece' (mai ales ca răspuns acelora care se bucură de apariția soarelui, fără să se mai gândească dacă-i cald ori frig). *A se înarma până 'n dinți* 'a se înarma din cap până în picioare' (ar trebui... din picioare până la cap, adică până la... dinți) și *a avea un dinte*

---

[1] *Cuțu să-mi zici, dacă...* (AL, 13 Sept. 1936, p. 5).

[2] Cf. ital. *spazzarsi la bocca* 'sputar la voglia, rinunziare a cosa desiderata': în ironie despre cine n'are ce mânca (i se oferă... peria de dinți, ca să-și curățe gura și să aibă astfel impresia că a mâncat). Francezii spun, în împrejurări asemănătoare, *se brosser le ventre* 'faute de pouvoir le remplir' («en parlant de qui n'a pas de quoi manger»). Vezi discuția la LEO SPITZER, *Die Umschreibungen des Begriffes « Hunger » im Italienischen*, p. 205 urm.

contra cuiva 'a avea necaz pe cineva' sunt calcuri după frc. *s'armer jusqu'aux dents*, resp. *avoir une dent contre quelqu'un*.

Doagă: *a-i lipsi o doagă* 'a nu fi (chiar) în toate mințile' (capul este comparat, în ironie, cu un vas făcut din doage) [1]. De aici *doagă* 'fire, fel de a fi, caracter' (adică 'minte' ?) : *Cu birăul iese omul ușor la capăt, numai să-i cunoască d o a g a l u i*; *femeile de d o a g a m e a* (Slavici). *A ajunge (a da) în doaga cuiva* 'a ajunge în mintea (proastă!) a cuiva' : *Poate c'ar râde de mine că a m d a t î n d o a g a c o p i i l o r cu spaimele din senin* (Gor, p. 112). *A nu fi în toate doagele = a nu fi în toate mințile* (Ins II, 4, p. 794). Cf. și *Are la doagele capului sfinției sale puțină lipsă* (FJ, p. 163), variantă stilizată (cu intenții glumețe) a primei dintre izolările pomenite aici.

Doamne-ajută!, ca atribut, cu sensul de 'bun', favorabil, convenabil' : *până să dea de-un m u ș t e r i u d e D o a m n e - a j u t ă* (RB-R, p. 72). Cf. și *Căci, la casa fără copii, nu cred că mai este v r e u n D o a m n e - a j u t ă !* (Creangă), unde formula este întrebuințată ca un cuvânt independent, dar cu același înțeles ('să poți zice Doamne-ajută!', adică să poți mulțumi oarecum lui Dumnezeu).

Doară : *într'o doară* 'fără a da (ori a părea că dai) lucrului vreo importanță deosebită ; la întâmplare, într'un noroc'. Ex. : *Dar o să vin, așa î n t r ' o d o a r ă, să văd ce fel de piei sunt* ; *Plecă î n t r ' o d o a r ă, ia așa peste câmp, unde o vor duce ochii* (Tiktin, s. v. *doar*). « Extras » din construcții de felul lui *Doar să se întâmple o minune, ca să scape N. de bucluc* : *Am să mă duc și eu acolo, că doar n'are să piară lumea*, unde *doar* exprimă îndoiala, posibilitatea, etc. La fel se explică *fără doar și poate* 'fără îndoială, cu siguranță' (cu *doar* desfăcut în modul arătat și cu *poate* iarăși detașat de ansamblul lui sintactic în fraze ca *Poate am să vin, dacă nu intervine o piedecă*, etc.). Avem transformarea unui adverb în substantiv, deci concretizarea lui, ceea ce explică expresivitatea formulei [2].

Drac. Iată un cuvânt care apare la tot pasul în vorbirea curentă, deși numește o ființă. . . invizibilă. Avem, mai întâiu, exclamația *al dracului!* (provenită din imprecația *fire-ar al dracului!*), cu valoare de determinativ pe lângă substantive, adjective și adverbe. La început trebue să fi determinat numai cuvinte cu sens peiorativ (*rău*, *murdar*, *ticălos*, etc.), dar, pe măsură ce subiectele vorbitoare îl simțeau ca o particulă superlativă, i s'a extins uzul la tot felul de termeni. Un sinonim, mai 'tare', este *să fie al dracului!* (*Ce deștept e cutare! Să fie al dracului!*), care se bucură de o largă circulație și are foarte variate întrebuințări : *Să fie al dracului cine minte!* (jurământ) ; *Măi, să fie al dracului!* (arată, ironic, mirarea exagerată) [3], etc. *De-al dracului!* (eliptic, pentru *de-al dracului ce sunt, ce ești*,

---

[1] Cf. frc. *il lui manque un clou* « c'est-à-dire qu'il est un peu fou, on sousentend à son armet, employé jadis pour tête » (E. Chautard, *La vie étrange de l'argot*, Paris 1931, p. 270).

[2] Discuția amănunțită am făcut-o în *Bulet. Philippide* I, p. 144 urm., unde am citat paralele (sintactice) străine: span. *sin más*, *ni más* 'fără oprire, în chip precipitat' și v. prov. *ses (tot) si* 'sans condition, sans réserve, sans hésitation, sans défaut'. Pentru ultima, cf. al nostru *fără niciun dacă* idem, din vorbirea familiară cultă.

[3] Dau un citat, cam lung, dar interesant pentru discuția noastră: — *Nu știu nimic. O țineam, pentrucă plăcea fetei mele. Erau de-o vrâstă. . . nici optsprezece ani. Se învârtea prin casă, tăcută, ușoară, indiferentă ca o pisică. Un surâs melancolic ce flutura enigmatic îi însenina fața, îi înflora buzele, descoperind, sfios, dinți de lupoaică. — M ă i, s ă f i e a l d r a c u l u i!* (VR, Martie 1939, p. 18: exclamația este a partenerului, care afectează mirarea, fiindcă nu crede în « dezinteresarea » povestitorului).

etc. ?) : *De ce l-ai înșelat?* — *(Așa) d e - a l d r a c u l u i*[1] ('ca să zică lumea că sunt al dracului, adică strașnic' sau 'fără niciun scop, numai să fac plăcere... dracului' ?). *Mic și-al dracului* (adevărat elogiu la adresa unui om mic de statură, eventual de vrâstă, dar energic ; s'a jucat, cu ani în urmă, o revistă teatrală care purta acest titlu). *Nici pe dracu' !* 'da' de unde! ; nici de cum' (negație viguroasă) : *E chiar bolnav N.?* — *N'are n i c i p e d r a c u' !* ; *Da' nu i se mai întâmplă n i c i p e d r a c u'* (FJ, p. 89). 'Prescurtare' din... *nici pe dracu' să-l ia*, cum se mai spune adesea ? Puțin probabil. Mai degrabă trebue să vedem în *pe dracu* un obiect direct (cu *pe* înainte, ca la numele de oameni): *dracu'* ține locul unei boli, al unei suferințe, etc. (neînsemnată, firește, de aceea... enervantă pentru adversarul « bolnavului » sau pentru cel care nu crede că este vorba, într'adevăr, de o boală). *La dracu 'n praznic* : răspuns negativ, cu nuanță de nemulțumire, când nu poți ori nu vrei să iei atitudine față de întrebarea partenerului[2]. Sinonime, aproximative : *unde-a 'nțărcat dracu' copiii* și *unde și-a pierdut dracu' potcoavele* (pentru ultima, v. Ci, p. 17), așa dar 'nicăiri' (sau 'într'un loc pe care nu-l cunoaște nimeni'). Tot valoare negativă are, în fond, *a face pe dracu' în patru* și *a face pe dracu' ghem* 'a face imposibilul' (un fel de îndemn, amenințare, făgăduială, ș. a.)[3]. *Patru* din prima formulă se poate... amplifica : *va face pe diavolu' î n p a i s p r e z e c e* (Răd II, p. 310). Să se compare *și nu știu cum dracu'* (*s'a întâmplat*, etc.) ; *nu știu ce dracu'* (*i s'a năzărit*, etc.) ș. a., extrem de frecvente în vorbirea familiară și populară. Reproduc un număr de pasaje din Creangă, pentru a ilustra mai bine afirmația despre intervenția de fiecare moment a acestui personaj în viața zilnică a Românului[4] : *Ș'apoi, ia să nu răspundă, că d r a c u - i a l o r pe șepte ani*; *Nici p e d r a c u' să-l vezi, da' nici cruce să-ți faci*; *și babele și prietinii, lehămetindu-se, l-au dat în b u r d u f u l d r a c u l u i*; *și-a pus el Impăratul-Roș boii î n c â r d c u d r a c u'*, *dar are să-i scoată fără coarne*; *Aici încă trebue să fie u n d r a c l a m i j l o c*; *ar trebui, în toată viața lor, să t r a g ă p e d r a c u' d e c o a d ă*.

Drum: *a-i da drumul* (unui cuvânt) 'a spune ceva (care te apasă, etc.)'. Ex. : *Mai ales domnu' Cârnu știe bine de ispravă,* — *și dacă ar fi luat de scurt, i-ar d a d r u m u'* (Act, p. 257) ; *Eu... sunt foarte discret. Numai dacă mă roagă omu' î i d a u d r u m u'... Altfel... sunt mut* (ibid., p. 265—266).

Duce: *a duce cu vorba* 'a amâna mereu, făgăduind totuși (din gură), împlinirea unui angajament'. Deoarece adesea o astfel de atitudine echivalează cu păcălirea

---

[1] Un echivalent, foarte răspândit în ultima vreme, este *de boală*, pentru care am produs citate mai sus, s. v. *boală*, unde am afirmat că trebue să pornim dela sensul de 'slăbiciune, patimă' a acestui substantiv. Aici precizez că-i vorba de « boala » partenerului sau a unui terțiu: subiectul vorbitor face (ori nu face) ceva, ca să « îmbolnăvească » pe altul. *De boală* pare a fi un sinonim, mult mai expresiv, al lui *în ciudă*, *în necaz* ș. a.

[2] Deoarece 'dracul' nu se împacă deloc cu 'praznicul' (obicei frumos creștinesc), prezența ambelor noțiuni în aceeași formulă însemnează un non-sens (de unde valoarea-i negativă).

[3] Ultima are și sens ironic: *O să-l faci pe d r a c u' g h e m* (AL, 9 Mai 1937, p. 7: spune un cetățean consilierului comunal care promite « marea cu sarea » pentru orașul său).

[4] Și, se poate adăuga, a omului în general. Cf. franco-prov. (Elveția) *diabe lo pas* 'diable le pas' (= 'pas du tout'), *diabe lo mot y'ein sé* 'diable le mot que j'en sais' (='je n'en sais absolument rien'), atât de asemănătoare cu al nostru *nici pe dracu'* (v. *Arch. Stud. neueren Sprachen* CLXXVII, p. 123).

sau înșelarea celui purtat cu vorba, izolarea a căpătat și sensul de 'a înșela, a prosti pe cineva, a-și bate joc de el'. *Vorbă* are numeroase echivalente afective, mult mai expresive (și de aceea preferate) : *a duce cu zăhărelul*; *a duce cu preșul*[1]; *a duce cu cobza*[2]; *a duce cu mâia*; *a duce cu iordanul*[3] ș. a. De multe ori apare numai verbul, cu același înțeles, ba chiar intensificat, grație elipsei. Exemple și discuția asupra posibilităților de explicare a acestor locuțiuni se pot găsi în *Bulet. Philipipde* IV, p. 171 urm. Sinonim, aproximativ, este și *a duce (pe cineva) de nas* (la pasiv *a se lăsa dus de nas*). Să fi având aceeași semnificație *a duce cu șupa*, dat de N. IORGA, *Observații și probleme bănățene*, București 1940, p. 47 și pe care nu l-am întâlnit aiurea ?[4]. Part. *dus* are, ca determinativ al lui *chem*, valoarea unui nume propriu : *Dusu' i-a chemat !* (AL, 28 Nov. 1937, p. 10), adică 's'au dus'. Trebue să fie creație individuală (în orice caz puțin răspândită), după modelul lui *Radu l-a chemat* 'a ras-o!' (= 'a ras, a spălat putina', 'a plecat')[5]. Plur. *dușî* apare în *dușii de pe lume* (*Mă, e ș t i c u d u ș i i d e p e l u m e? Nu vezi că ți-au intrat boii în porumbul meu?*, Br-V) ; *duși buni* 'dispoziție, voie bună' și *duși răi* 'indispoziție'[6]. Subt forma reflexivă acest verb figurează în numeroase blesteme și înjurături : *ducă-se la dracu'* (sau *dracului*)! ; *ducă-se pe pustii (locuri) !* ș. a., amintite, în parte, și cu alte prilejuri, apoi în *a se duce pe copcă* 'a fi pierdut' (fig.), care, la origine, a avut însemnarea proprie de 'a se duce pe copca unei ape înghețate', deci 'a se înneca (subt ghiață)'. Și singur *a se duce* este sinonim cu 'a muri'. Pentru *a o duce (bine, rău)*, adică 'a duce o viață (bună, rea)', 'a trăi (bine, rău)', cf. lat. *ducere* (*trahere*) 'leben' (*Vox romanica* II, p. 206).

Dumnezeu. Ne întâmpină la fel de des ca și *dracu'*, de multe ori în izolări cu un sens asemănător din punctul de vedere al intențiilor subiectului vorbitor, câteodată chiar în una și aceeași. Exclamații ca *Ferească Dumnezeu !*, *Păzească(-l) Dumnezeu !*, *Bun îi Dumnezeu !*, *Să dea Dumnezeu !*, *Mare-i Dumnezeu !*[7], *Trăsni-l-ar Dumnezeu !*, *Nu i-ar mai ajuta Dumnezeu !*, *Nu i-ar mai da Dumnezeu zile !* ș. a. le auzim în tot momentul, și nu numai la oameni credincioși în sensul obișnuit

[1] In *l-a bătut așa de rău, că l-a dus cu preșul* sensul este diferit, dar poate ajuta la înțelegerea formulei cu caracter quasi-argotic.

[2] De aici vb. *a cobzări* 'a spune vorbe de dragoste unei femei', așa dar, într'un fel, tot 'a înșela'. *Cobză* însemnează 'gură' (cf. *muzică*, *muzicuță*), dar a putut interveni, în subsidiar, și accepția proprie a acestui cuvânt (cobza seamănă, în defavoarea ei, căci e instrument « țigănesc », cu mandolina și cu chitara, emblemele... muzicale ale îndrăgostiților de pe vremuri).

[3] Și *a iordăni* idem (dela *a umbla cu iordanul*, practică religioasă din ajunul Bobotezei).

[4] Din germ. *per Schub (an die Grenze bringen)* '(expédier) sous escorte et par étapes'.

[5] Și în alte cazuri se stabilesc legături etimologice între nume proprii (reale ori fictive) și verbe asemănătoare cu ele din punct de vedere fonetic. De ex. *Arsene te chiamă !* 'te-ai ars !' *să te ții, Pîrleo !* 'pe aici ți-i drumul !' (adică 'pîrlește locul fugind !'); *să te duci, Duluță !*, etc. (v. *Bulet Philippide* I, p. 114 urm.), apoi *tac mă chiamă*, înregistrat cu altă ocazie.

[6] Această explicație a lui TIKTIN poate fi acceptată, fără rezerve, numai pentru *dușii de pe lume*. In ce privește celelalte două expresii, cred că avem a face cu pluralul vechiu (neatestat) al lui *duh* (cf. *vătași*, plur. lui *vătah* = *vătaf*, *burdușe*, plur. lui *burduh* = *burduf*), care merge mult mai bine ca semantism: *duși buni* 'dispoziție s u f l e t e a s c ă' și *duși răi* 'indispoziție s u f l e t e a s c ă' ne trimet la *într'un duh* 'într'un s u f l e t,' *a-și da duhul* 'a-și da s u f l e t u l'.

[7] Se adaugă, adesea, și *meșter îi dracu'* (cu gândul că cealaltă forță care conduce lumea aceasta, spiritul răului, se amestecă și ea, împiedecând sau numai căutând să împiedece realizarea binelui).

al cuvântului. *Dumnezeu să-l ierte !*, formula spusă la moartea cuiva, a dat naştere lui *Dumnezeu l-a iertat* (sau *l-a iertat Dumnezeu*) 'a murit', care circulă şi cu înţeles obscen (cf. Cr, p. 148). *Dumnezeu să-l iepure* (glumeţ), explicat de A. PHILIPPIDE, *Principii*, p. 82 prin contaminaţie între *ierte* şi *iepure* (dela primul cuvânt sensul, dela al doilea forma), este, după Creangă însuşi, un « joc grosolan de cuvinte : *iepure* în loc de *apere* », aşa dar « Dumnezeu să-l alunge, cum fuge iepurele » (*Opere*, ed. Fund. pentru literatură şi artă, p. 303) [1]. *Il vede Dumnezeu* 'îi merge bine (în afaceri, etc.)' [2]; cf. şi *unde pune el mâna, pune şi Dumnezeu mila*. Sinonime cu acestea sunt *i-a pus Dumnezeu mâna 'n păr (în cap)* [3] şi *a prins (a apucat) pe Dumnezeu de-un picior*. *A se uita la cineva ca la Dumnezeu* (când ţinem mult la o fiinţă) ; să se compare echivalentul *a se uita (a ţinea) la cineva ca la ochii din cap*.

Englez : *a face pe Englezul* 'a te face că nu înţelegi, că nu ştii, etc.'. Dela « sângele rece » al Englezilor ? Ori dela faptul că acest neam de oameni nu cunoaşte decât propria sa limbă ? Prin derivaţie sinonimică (afectivă, fireşte) se zice şi *a face pe Chinezul* [4]. Este vorba, cu siguranţă, de calcuri lingvistice, chiar dacă nu pot identifica modelul străin. In franţuzeşte găsim izolarea *filer à l'anglaise* [5], tradusă de noi prin *a şterge-o englezeşte ;* ital. (Roma) *fa(re) l'inglese* 'mostrare di essere nuovo di una cosa' (CHIAPPINI, *op. cit.*, p. 149, s. v. *Inglese*) pare prea depărtat de noi, din cauza caracterului dialectal [6]. Sinonime indigene : *a face pe prostul* ; *a face pe Tănase* ; *a face pe mortu'n păpuşoi* ; *a face pe Ghiţă 'n porumb* ş. a.

Fabrică : *a intra în fabrică* 'a mânca bătaie' (*Dacă te simţi cu musca pe căciulă, nu mai aştepta să intri în fabrică* [7]. *Spune-mi mie de pe acu' şi le dibăcesc eu cum e mai bine*, ŢB, p. 41 ; vorbeşte un comisar cu delincventul). Am auzit această izolare şi pe valea Bistriţei (jud. Neamţ), acum douăzeci de ani, subt aspectul *a vârî (pe cineva) în fabrică* 'a-l bate'. Punctul de plecare pare a fi *fabrică de pumni* 'bătaia cu pumnul' (când loviturile cad repede şi multe una după alta). Cf. şi *fabrică de popi* 'seminar' (Creangă).

Fapt: *a (se) da în fapt* 'a (se) declara vinovat'. Ex. : *Odăiaşul i-a căzut în genunchi. — Dom'le Şef !, a murmurat el. Mă dau în fapt. Vă spuiu tot !* (ŢB, p. 34) ; *Cum puneţi mâna pe ticălos, îl şi daţi în fapt* (ibid., p. 37). Are aerul unei formule juridice (cf. *a prinde asupra faptului* ; *a săvârşi un fapt pasibil de pedeapsă*, etc., apoi *în fapt*, care se opune lui *în drept*; cât despre verb,

---

[1] Prima parte a explicaţiei mi se pare foarte justă; cât despre a doua, este clar că marele povestitor a luat... în serios gluma populară, căutând să dea formulei numaidecât un înţeles literal.

[2] Se spune şi ironic (când afacerea merge prost) dar atunci se... precizează (*îl vede Dumnezeu*) *c'un ochiu*.

[3] Să se compare gestul preotului care binecuvântează.

[4] Cf. ital. (Calabr.) *fari l'indianu* 'fare lo scaltro, fingere di non sapere' (G. ROHLFS, *Dizionario dialettale delle tre Calabrie* I, 2, p. 85, s. v. *ndianu*).

[5] CHAUTARD, *op. cit.*, p. 234 are *prendre quelqu'un pour un Anglais* 'prendre quelqu'un pour un niais' (cf. şi *se faire anglaiser* 'se faire voler').

[6] Constat ulterior că N. ZINGARELLI, *Vocabolario della lingua italiana*, ed. IV, Milano 1931—32 înregistrează atât pe *far l'indiano* (s. v. *India*), cât şi pe *far l'inglese* (s. v. *inglese*), ceea ce arată că ambele aparţin limbii italieneşti comune. Nu-i exclus, deci, ca *a face pe Englezul* să fie 'traducerea' lui *far l'inglese*. Spaniolii spun *dispedirse a la francesa*, cu acelaşi înţeles ca frc. *filer à l'anglaise* (v. *Volkst. u. Kult. d. Romanen* III, p. 130—131).

[7] Subliniat de autor.

avem de asemenea construcţii din limbajul poliţiştilor şi juriştilor, de pildă *a se da prins*, *a da în judecată* ş. a.).

Falcă: *c'o falcă 'n cer şi cu una 'n pământ* 'furios din cale-afară'. Sensul originar a fost mai mult ori mai puţin propriu, dar numai despre monştrii din poveştile populare (balauri, smei, etc.), 'cu gura (enormă) larg deschisă' (ca să poată intra în ea tot ce provoca sau putea potoli mânia fiarei). Exagerarea se explică prin atmosfera de basm, în care totul are proporţii supranaturale. *A da fălci* 'a mânca lacom, repede' : *Se puse iute la masă şi începu a d a f ă l c i bucatelor.* Pentru raportul sintactic, să ne gândim la *a da pinteni* (*calului*), *a da pumni (palme) cuiva*, n u la *a da din fălci*, care n'ar fi avut cum să piardă prepoziţia (şi apoi să schimbe cazul substantivului)[1]. *A (stră)muta (strâmba) cuiva fălcile* 'a-l lovi (tare) peste obraji'. Cu *a (stră)muta*, locuţiunea primeşte adesea determinativul *din loc*[2]. Aminteşte bine de *a deznoda pe cineva (în bătaie)* şi de sinonimul « tehnic » *a demonta (pe cineva)*, care se referă la . . . toate părţile « demontabile » ale corpului, nu numai la maxilare.

Faţă: *a da faţă unui lucru* 'a-l curăţi, a-l face prezentabil', adică *a feţui* (n u 'a colora', cum afirmă *Dicţ. Acad.*, căci şi lucrurile necolorate pot fi geluite sau lustruite). Cu aceeaşi însemnare se spune, despre oameni, *a-i veni faţa* (după o boală), apoi, despre tot felul de obiecte, *a prinde faţă*. La aceeaşi ordine de idei aparţin *a schimba (la) feţe* şi *a face feţe*, *feţe* 'a-şi schimba (rând pe rând) coloarea feţei' (subt imperiul unei emoţii). *A (se) da (ceva) pe faţă* 'a (se) descoperi, a (se) demasca, a (se) trăda'[3]. *A face faţă unei situaţii*, etc. 'a înfrunta, a ţinea piept' : decalcat după frc. *faire face à une situation*, etc. (substantivul, în dativ, este totdeauna un nume de lucru, niciodată de fiinţă, cum pretinde *Dicţ. Acad.*). Tot calc lingvistic pare a fi (cf. frc. *jouer cartes sur table*) *a juca cu cărţile pe faţă*, care are şi sensul propriu şi unul figurat ('a-şi arăta gândurile, intenţiile').

Figură: *a face (cuiva) figura (o figură)* 'a fi mojic cu cineva, a-i face o neplăcere, a-l minţi ş. a.' S'a născut, cu siguranţă, în lumea teatrului, probabil subt influenţa vreunui model străin (să se compare frc. *faire figure* 'a juca un rol ; (fig.) a cheltui bani mulţi' ; *faire une triste figure*; *faire une bonne figure*, etc.). Unele subiecte vorbitoare s'au gândit, după ce izolarea a intrat în limba comună, la *figură* 'imagine', altfel nu se poate explica destul de răspânditul *a face figuri în text*[4]. Sinonime mai mult ori mai puţin aproximative, sunt : *a face (a juca) cuiva o farsă (farsa)*; *a face (a juca) cuiva festa (o festă)*; *a face cuiva bucata*. Şi acestea vin din mediul teatral, cum probează, indiscutabil, *farsă*, dar şi *festă* 'sărbătoare, bucurie, veselie' (ultimele sensuri seamănă întru câtva cu *farsă* 'comedie'), apoi, mai ales, *bucată*, care-i traducerea frc. *pièce* (*de théâtre*). Primele două izolări sunt decalcate după frc. *faire une farce à quelqu'un*, resp. ital. *far festa ad uno* 'a omorî pe cineva' (cu înţelesul mult atenuat, poate din pricina unei înţelegeri greşite)[5]. Şi pentru *a*

[1] Cf. *dă-le colb*, înregistrat mai sus, s. v. *colb*, şi a cărui explicaţie, propusă acolo, găseşte, cred, un sprijin în această izolare.

[2] Ironic, deci mai expresiv, se spune şi *a drege cuiva fălcile* (*Dicţ. Acad.*).

[3] Să se compare *a-şi da arama pe faţă*, menţionat mai sus, s. v. *aramă*.

[4] Din terminologia artei tipografice: diverse lucrări artistice, ştiinţifice, etc. au ilustraţii.

[5] Cf. şi *far la festa ad una cosa* 'a distruge un lucru, a-l fura'; *far festa ad uno* 'a primi pe cineva cu bucurie'. Ultima ar putea fi tot atât de bine, dacă nu chiar mai bine, izvorul rom. *a face cuiva festa*: 'a primi cu bucurie p r e f ă c u t ă pe cineva' înseamnează 'a râde de el, a-l înşela'.

face cuiva bucata găsim un model străin : frc. *faire pièce à quelqu'un* 'a-i juca o farsă'. Cred totuși că *bucată* nu reprezintă traducerea frc. *pièce* din această locuțiune, ci este echivalentul cuvântului franțuzesc intrat mai de mult în limba noastră ca *piesă*. Cf. *are bucățile lui* = *are părțile lui* 'are particularitățile, trăsăturile lui caracteristice', unde *bucată* a înlocuit pe *parte* ca sinonim al frc. *pièce* 'morceau'. Pentru alte detalii, vezi *Bulet. Philippide* IV, p. 261—262.

Foc: *a băga (a pune) mâna 'n foc (pentru un lucru* sau *o ființă)* 'a garanta' pare a fi, la origine, o formulă juridică, dovadă a unei mărturii adevărate (N. IORGA, *Revista istorică* XXVIII, p. 48—49).

Funie : *a se strânge funia la par* (Creangă), *a ajunge funia la par* 'a se apropia sfârșitul, a nu mai putea rezista'. Imaginea cailor la treierat : pe măsură ce aceștia aleargă în jurul parului de care sunt legați, frânghia se scurtează mereu, așa că, la un moment dat, continuarea alergatului devine imposibilă ; atunci se desleagă frânghia, pentru ca acțiunea să reînceapă.

Furcă : *a avea stupit la furcă* 'a avea ușurință la vorbă, a vorbi mult (și cu plăcere)'. Sensul propriu trebue să fi fost 'a avea spor la tors' : ca să poată răsuci repede și strâns firul de lână, femeile scuipă mereu în degete. Punctul comun între tors și vorbă îl constitue saliva. Se știe că oratorilor li se usucă (ori li se poate usca) gura, și de aceea au nevoie de tradiționalul. . . pahar cu apă, cum are o mașină nevoie de . . . unsoare. Poate fi și o aluzie la oamenii cărora nu le trebue apă când vorbesc, fiindcă produc ei singuri saliva necesară (și mai mult decât necesară!), pentru ca limba să . . . funcționeze fără greș și fără oprire. Oricum ar fi, nuanța ironică este clară [1], dovadă, între altele, sinonimul aproximativ, absent și el în dicționare, *a prinde umezeală la furca limbii* (AL, 19 Iunie 1938, p. 15), unde *furcă* are înțelesul metaforic pe care-l constatăm și la *furca gâtului*, *furca pieptului* ș. a. (v. *Dicț. Acad.*, s. v. *furcă*). *A avea de furcă (cu ceva, cu cineva)* 'a avea de lucru, a avea necaz, neplăceri, etc.' : punctul de plecare este tot torsul, așa dar 'a avea (lână multă) de furcă (= de tors)', 'a avea bătaie de cap', iar nu strânsul fânului (cu furca = țăpoiul), cum crede *Dicț. Acad.* Căci la fân munca cea mai grea nu-i strângerea și așezarea lui în stoguri, operație care, de altfel, nu se face numai cu furca [2]. La fel explică această izolare E. ÇABEJ, *Revue internationale des études balkaniques* II, p. 229, cu deosebirea, care nu se justifică prin nimic, că pornește dela aspectul furcii de tors (« o creangă cu două capete »), interpretat ca simbol al « dezbinării » (germ. *Entzweiung*). Contaminația lui *a avea de furcă* cu sinonimul *a se certa* a dat naștere lui *a se certa furcă cu cineva* 'a se certa vârtos, sdravăn' (nu 'mereu', cum afirmă *Dicț. Acad.*). *A fi aruncat din furcă* 'a fi rău așezat, fără nicio regularitate' și *a lua pe cineva cu furca lungă* 'a lua din scurt, cu vorbe aspre' au la bază furca de strâns și păturit fânul.

Gaie 'mică pasăre răpitoare, din genul șoimilor' : *a se ține gaie (de* sau *după cineva)* = *a se ține scaiu*. *Dicț. Acad.* înregistrează și varianta *a se ține de cineva*

---

[1] Ca în *a avea mâncărime la limbă* idem. Pentru lămurirea idiotismului nostru se poate invoca și *vorbe de furcă* = *vorbe de clacă* 'vorbe fără valoare, glumețe' (pe care le spun oamenii la clacă, în nopțile de iarnă).

[2] In acest domeniu se zice, după cât știu, numai *am de coasă* (niciodată *am de furcă*). Citatul din T. P a m f i l e : — *Ai isprăvit cu fânul?* — *Nu, acum mai am de furcă*, dacă îl acceptăm ca exact, se explică prin 'situație': primul partener vorbește despre fân, așa că 'furca' nu poate avea decât înțelesul pe care-l reclamă noțiunea în discuție. Dar un țăran nu va spune niciodată *am de furcă*, așa cum spune o țărancă, fără a cădea în echivoc.

ca gaia mațul, care... șchiopătează din punct de vedere sintactic (verb reflexiv, urmat de o comparație cu obiect direct)[1]. Forma ei exactă apare la Cr, p. 139: *O ții așa, ca gaia mațul*. In primul caz, « tertium comparationis » a fost stăruința cu care gaia urmărește puii de găină, de rață, etc., în al doilea, faptul, real și totodată impresionant, că, dacă o izgonesc oamenii tocmai când își devorează victima, gaia sboară cu măruntaiele acesteia în plisc.

Gata : *a da gata ceva* 'a isprăvi, a termina' ; *a da gata pe cineva* 'a-l impresiona profund ; a-l învinge'. Se pare că și despre oameni această izolare a însemnat, odinioară, 'a isprăvi', adică 'a ucide' (*Dicț. Acad.* spune 'a prăpădi ; a pune bine'). *A veni (sosi) la gata* 'a veni, când nu mai e nimic de făcut', adică la lucrurile 'gătite' (= terminate) de altul. *(Pe) de-a-gata* 'pe nemuncitele ; din plin, dintr'odată, cu totul, întreg'. Cf. și *fecior de bani gata*, menționat mai sus, s. v. *ban*.

Găină : *găina bătrână face zeama bună* (apreciere favorabilă despre oamenii în vrâstă, mai ales despre femeile care se mărită târziu). Ital. *gallina vecchia fa buon brodo* are un sens special, nu prea depărtat însă de al izolării românești, și anume, în legătură cu femeile care, deși măritate la o vrâstă coaptă, au totuși copii, și încă mulți. *A se culca (odată) cu găinile* 'a se culca foarte devreme'. *Găina care cântă seara dimineața nu face ouă* ('gură multă treabă puțină', explică *Dicț. Acad*.). *Vai de casa unde cântă găina* 'vai de casa unde poruncește femeia' (Creangă : *dar acum a p u c a s e a c â n t a g ă i n a la casa lui și cucoșul nu mai avea nicio trecere*). Se potrivește și înțelesul obiectiv : țăranii cred că « nu face a bine » găina care cântă cocoșește (și de aceea o taie imediat). *Ca găina în lemne* 'în condiții grele, necăjit' (*Eu m'am chinuit în căruța compăniei, între lăzi și alte buclucuri, « c a g ă i n a î n l e m n e »*, Laz, p. 25). Opusă, semantic, acesteia este comparația *ca găina la moară*. *Ca o găină plouată* 'indispus, supărat ; umilit' (și *ca o curcă plouată*, prin derivație sinonimică). *Orbul găinilor* : cunosc această expresie numai cu înțelesul figurat ('mândrie, fudulie, aere de superioritate'), nu și cu cel propriu, dat, fără citate, de TIKTIN, s. v. *găină* ('Nacht-, Mond-, Hühnerblindheit'). Găinile au un anumit fel de a privi (probabil când trebue să-și adapteze ochiul la lumina zilei) : ridică tare capul, își încordează gâtul și se uită pieziș, cu ochii pe jumătate închiși. Așa privesc oamenii trufași pe semenii lor inferiori!

Gălușcă : *a înghiți gălușca* 'a primi, fără ripostă, o observație, o bravare, etc.' (*Iar boierul, luându-i înainte cu glume, a î n g h i ț i t g ă l u ș c a și a tăcut molcum*, Creangă). Cu aceeași însemnare se zice și *a înghiți sarmaua*. Este vorba, cred, la origine, de o găluşcă mare sau fierbinte, pe care trebue s'o înghițim, din moment ce am vârît-o în gură : mai bine să suferim efectele, oricât de neplăcute, ale imprudenței noastre decât să fim necuviincioși cu comesenii, eventual cu gazda, scoțând găluşca din gură, pentru a o fărâmița sau răci.

Gărgăun: *(a fi cu, a avea, a umbla cu*, etc., *a-i intra, vârî cuiva) gărgăuni la (în) cap* '(a avea, etc.) toane, fumuri, idei curioase și extravagante (care-i vin cuiva și de care nu se poate desbăra)'. In tot felul de limbi există izolări similare (variază, în general, numele insectei), care se întemeiază pe credința, foarte răspândită, că duhurile rele se introduc în om, spre a-l îmbolnăvi, subt forma unor animale. Credința a pornit dela observația că diverse boli sunt provocate de

[1] A putut rezulta, în vorbirea oamenilor cari nu cunoșteau decât din auzite izolările acestea, prin contaminație cu *a se ține scaiu* (*ca gaia mațul* s'a substituit sinonimului sintactic *scaiu*).

viermii cari se ivesc pe corpul animalelor respective. (Vezi R. RIEGLER, *Wörter und Sachen* VII, p. 129 urm. și *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*, s. v. *Hornisse, Hummel, Ohrwurm, Schmetterling*). In loc de *gărgăuni* apar *greieri, fluturi* (cf. *a se flutura* 'a-și pierde mințile, a înnebuni după ceva', găsit de *Dicț. Acad.* în Biblia dela 1688), *sticleți* apoi, mai ales în ultima vreme, *păsărică* (*a avea păsărică*, la pronunțarea căruia se face, obișnuit, un gest cu mâna fluturată în dreptul tâmplei).

Găvan: *a da Nan de găvan* 'a se sătura ; a o păți' (*Dicț. Acad.*)[1]. Acest substantiv are numeroase accepții. Pentru izolarea de față trebue să pornim dela 'strachină sau blid mare, de lemn scobit', cu care este asimilat metaforic stomacul omului. In ce privește pe *de*, să se compare « sinonimul » *a da de fund*, din care s'a născut expresia înrudită *sac fără fund* 'mâncăcios (mare)'. Dar *a da Nan de găvan* însemnează, se pare, și 'a da de noroc' : *De întorsătura aceasta a lucrurilor, pe atât de neașteptată, cât de fericită, . . . s'au bucurat cei ce trăiau de pe urma mea, lipitorile. Crezuseră că d a s e i a r N a n d e g ă v a n* (Cr, p. 91). *Anu' și găvanu'* (« despre femeile care nasc în fiecare an »), cu înțelesul, pentru *găvan*, de 'albie in care sunt puși copiii mici, spre a dormi în timpul zilei'. Variante, provocate, foarte probabil, exclusiv de « ritm »: *anu' și golanu'*; *anu' și ghiorlanu'*; *anu' și cârlanu'* (pentru aceasta din urmă, vezi AL, 18 Sept. 1932, p. 3, unde-i vorba de o iapa : *cârlan* însemnează, prin unele regiuni, 'mânz')[2].

Gârlă: *a curge gârlă* '(a curge) din belșug, mult'. Creangă : *Capul de-ar fi sănătos, că b e l e l e c u r g g â r l ă*; *Una pe alta se îndemnau la treabă, și lucrul i e ș e a g â r l ă din mânile lor.* Se zice și *a plânge gârlă* (VR, Dec. 1938, p. 34), uz mai mult ori mai puțin individual (vorbirea populară spune *a plânge cu zece rânduri de lacrimi*). *A se duce pe gârlă* 'a pieri, a se distruge', pentru care cf. *a scăpa căciula pe gârlă* (notat mai sus, s. v. *căciulă*) și *a se duce pe copcă* (s. v. *duce*).

Gâscă: *talpa gâștei* 'scriere urîtă și murdară' (Creangă) ; 'sbârciturile din jurul ochilor' (Laz, p. 253). Cu înțelesul al doilea se aude, mai des, *laba gâștei*. *A strica orzul pe gâște* 'a da lucruri bune cui nu știe să le prețuiască'. *Cu gâsca 'n traistă* 'vinovat' (cf. sinonimele *cu mâța 'n sac*; *cu musca pe căciulă*), prezentat și subt forma *altă gâscă 'n cea traistă*, care n'are exact aceeași semnificație, deși a uzia este clară.

Granda: *di granda* 'strașnic, extraordinar'. Pare a avea origine periferică, chiar dacă îl găsim și în limba literară (*cu prieteni tot atât de « d i g r a n d a » ca Mandelii și Balii*, Răd II, p. 56)[3].

---

[1] Foarte frecvent în vorbirea familiară dela Buzău, subt forma interogativă (*a dat Nan de găvan?* sau numai *Nan?*, eliptic, 'te-ai săturat?') și totdeauna în glumă, chiar când se adresează copiilor. *Nan* este nume de botez, cf. *Popa Nan* (cartier în București, apoi n. top. *Nănești* și n. fam. *Nanu*). De ce tocmai *Nan* și nu alt nume ? Din cauza « ritmului » (să se compare rima și numărul egal de silabe al celor două « versuri »: *a dat Nan — de găvan*).

[2] Cf. discuția făcută de LEO SPITZER, *Dacoromania* IV, p. 652 urm.

[3] La Cr, p. 154 (*a fost « di granda », era să fete pe mine*) este trivial, chiar afară din context, și poate fi înlocuit prin *lată* sau *de oaie*, tot periferice. Expresia s'a răspândit mult, în vremea din urmă, grație și unei reviste teatrale întitulată așa, care s'a jucat cu succes în toată țara. *De oaie* pare a face aluzie la mirosul specific al oii (nu numai carnea îi miroase), așa dar *a o face de oaie* însemnează, la origine, 'a face un lucru care miroase (rău) și, prin mirosul lui, ajunge la cunoștința tuturor (« i se duce vestea »). Cf. *miroase (urît, rău)* sau, mai expresiv, *pute* (despre o afacere « murdară »).

Groapă: *a da în gropi* (despre oamenii proști), sinonim, aproximativ, cu *a călca în străchini*, care face aluzie, mai ales, la lipsa de tact. *C'un picior în groapă (și cu unu-afară)*; *miroase a groapă*, amândouă despre un om bolnav, gata să moară.

Gutuie: *a înghiți gutuia* 'a muri' (propriu 'a se înneca', cu jocul semantic bazat pe dubla însemnare a lui *înneca?*) [1]. Singur, acest substantiv se întrebuințează metaforic pentru 'naiv, ageamiu': *te-am văzut că e ș t i g u t u i e în trebile politice* (AL, 24 Iulie 1938, p. 4).

Hârb: *șede hârbu 'n cale și râde de oale* (Creangă), sinonim cu *râde dracu' de porumb(r)e negre și el nu se vede* și cu *zi-i, mamă, că-i gușată*.

Hodoronc-tronc: despre un lucru care nu se potrivește (sau... se potrivește « ca nuca 'n perete »). Sinonime (afară de cele înregistrate s. v. *bun*): *sâc de nuntă, mâne-i horă* ('puțin îmi pasă de nunta la care te duci tu, căci eu mă duc mâne la horă', adică te mângâi cu un lucru mai puțin bun, frumos, etc., fiindcă nu poți avea pe cel dorit, sau « faci haz de necaz »); *să vorbească și Ion, că și el îi om* (punctul de plecare este răspândirea mare a numelui *Ion*, deci disprețul pentru omul comun, adică inferior ca inteligență, etc.); *hop săriși* (cu adaosul, expresiv, *de Eminescu*: *hop săriși* prezentat drept titlu al unei opere literare, și încă scrisă de cel mai mare poet român).

Iotă, numele literei grecești ι, apare în formula, destul de răspândită, *nicio iotă* 'nimic', pe care *Dicț. Acad.*, s. v., o explică astfel: « Deoarece în textul — grecesc — al Bibliei nicio literă, nici măcar *i* — care se scria și subt omega — nu putea fi schimbată ». *Nici* se lasă adesea la o parte, pentru întărirea sensului negativ: *nu ieșea c'o iotă din asprimile regulamentului*; *nu știu o iotă*. Chiar *o* poate lipsi, în același scop. Apare și în construcții afirmative: *o iotă de timp* (DA, p. 299). Cf. span. *no ver una jota* 'ne pas y voir clair' (M. DE TORO, *L'évolution de la langue espagnole en Argentine*, f. a., p. 80).

Lega; *a lega de gard* 'a părăsi', mai ales despre *carte* 'învățătură' [2]. Deși are la bază aceeași imagine, diferă semantic *a-și lega măgarul de gard* 'a scăpa de grijă, a se liniști, a fi sigur de ceva' (Ci, p. 13; AL, 20 Iunie 1937, p. 7). *A (nu) lega două 'n teiu* 'a (nu) pune (ceva) la o parte, a (nu) strânge bani' (coaja tânără a teiului ține, la țară, locul sforii).

Lege: *a fi lege* 'a fi sigur, adevărat; a fi acceptat de toată lumea (întocmai ca o lege)'. Ex.: ...*cu toate că e r a l e g e că murise* (Azi, 11 Iunie 1939, p. 5); *Adevăratul Ieșean nu poate să se întoarcă acasă, până ce nu și-a făcut datoria să inspecteze strada Lăpușneanu și Piața Unirii. E l e g e!* (1907 II, p. 91). Mai ales subt acest ultim aspect (*e lege!*) circulă neobișnuit de des în vorbirea familiară actuală. Cred că nu reprezintă o modificare a vreuneia din numeroasele izolări în care figurează subst. *lege* (v. *Dicț. Acad.*), ci se datorește unei influențe străine cum probează, indirect, atât faptul că apare exclusiv în limbajul orășenesc, cât

---

[1] *Dicț. Acad.* îl explică prin 'a o păți, a da de dracul'. Eu l-am auzit la Buzău totdeauna cu sensul de 'a muri', care nu-i prea depărtat de acestea și care trebue să fie cel originar.

[2] GH. GHIBĂNESCU, *Anuarul Șc. Norm. « Vasile Lupu »*, vol. V, Iași 1931, p. 46 dă o explicație oarecum istorică acestei izolări: de frica dascălilor, școlarii de pe vremuri fugeau dela școală și, ca să nu mai poarte cu ei cărțile, atât de grele din cauza legăturii în lemn și piele, le spânzurau de gard, cu ajutorul sforii care servea să și le atârne de gât în timpul clasei (căci nu puteau ține în mână o greutate așa de mare).

și relativa ei noutate), la fel cu *a face lege* 'a avea putere de lege' < frc. *faire loi* (*părerea Cristinei f ă c e a l e g e în Franța, în Italia*, AL, 29 Nov. 1936, p. 7) [1].

Lemn : *a pune mâna pe lemn* 'a împiedeca realizarea unei prevestiri rele' (*Zi doamne ferește și p u n e m â n a p e l e m n*, Laz, p. 311). Se face, de obicei, și gestul corespunzător (lovituri repetate, cu degetul, într'un obiect de lemn), care n'are totdeauna nevoie de formula aceasta, putând fi întovărășit și de altele (*să nu vorbesc într'un ceas rău*; *(să) mă bat peste gură*).

Lingură : *a atârna lingurile de gât*, amenințare, glumeață, pentru cei care vin târziu la masă. Și cu *a pune*, *a spânzura*. Circumstanțialul poate lipsi (*Ia-o la picior, că iar î ț i p u n l i n g u r i l e !*, Răd I, p. 26) sau poate fi înlocuit prin *de brâu*, care pare a fi cel originar (v. TIKTIN, s. v. *lingură*).

Lua: *a lua în căruță (car)* 'a râde de cineva'. Prin derivație sinonimică s'a ajuns la *a lua în birjă*, *în tramvaiu*, *în balon* [2], *în avion*, toate cu nuanță mai mult ori mai puțin glumeață. Deoarece Italienii cunosc izolarea, perfect identică, *portare in carrozza*, am crezut (v. *Arhiva* XXIX, p. 530 urm.) că se poate da o explicație comună, și anume una istorică : potrivit obiceiurilor juridice medievale, cei condamnați pentru fapte infamante erau purtați în căruță spre locul de osândă (în ipoteza că trebuiau să sufere pedeapsa capitală), spre a fi văzuți de lume (deci pedepsiți și moralmente) [3]. Chiar pentru fapte mai puțin grave « plimbarea » prin oraș a celui judecat, pe jos, desculț și numai în cămașă, cu șeaua în spinare, etc., făcea parte din procedura penală executorie a unor epoci mai mult ori mai puțin îndepărtate. De aici sinonimul *a lua împrejur*, iarăși cu un echivalent italienesc desăvârșit : *prendere* (*pigliare*) *in giro*. Același înțeles are *a lua în periplizon*, pe care-l consider drept un calc lingvistic grecesc, făcut în țările noastre pe vremea Fanarioților : περιπλέω însemnează 'a merge cu corabia de jur împrejur'. Un sprijin pentru această interpretare vine dela ital. (Roma) *portare in barchetta* 'portare a spasso' (CHIAPPINI, *op. cit.*, p. 37) [4]. Incă un sinonim este *a lua la vale* (adică 'repede', ca « cu căruța » ?). Izolări similare există și în franțuzește : cf. *charrier* 'duper, escroquer, mystifier', *charrier en douce* 'bafouer sans montre (en douceur)', *charrieur* și *charron* 'voleur', pe care le dă CHAUTARD, *op. cit.*, p. 278—279, cu motivarea « Propr. m e n e r d a n s u n c h a r i o t (m e n e r d a n s u n b a t e a u) » [5].

Lulea : *a lua luleaua Neamțului* 'a se îmbăta'. Se povestește, ca în atâtea alte cazuri similare, și o întâmplare « ilustrativă » (cu un Neamț beat, care, deși avea luleaua în gură, o căuta de zor prin toate părțile). Cf. ital. (Calabr.) *ntudiscare* 'ubbriacare [bere come un lanzichinecco tedesco]' (ROHLFS, *op. cit.* I, 2, p. 105).

Manivelă : *a schimba manivela* 'a-și schimba atitudinea' (Act, p. 42). Mai vechiu, probabil, este *a schimba macazul* (din terminologia feroviară). Aproxi-

---

[1] O probă în sprijinul acestei interpretări este și sensul 'tehnic' (politic), așa dar modern ('savant') al acestui substantiv, care, în vorbirea populară, până nu de mult, a însemnat numai 'religie'.

[2] Pentru acesta, vezi FM, p. 191.

[3] Să se compare și spectacolul, foarte asemănător, din timpul marii revoluții franceze. GH. BOGACI, *Arhiva* XLVI, p. 86 susține, fără a încerca să probeze în vreun chip oarecare, că *a lua în căruță* este traducerea slav. *podvěsti* 'a lua în căruță, a înșela'.

[4] Vezi alte amănunte ale discuției în *Bulet. Philippide* VI, p. 177—178.

[5] Fiind vorba de 'căruță', pot aminti aici două locuțiuni interesante: *a rămânea de căruță* 'a pierde o ocazie favorabilă' și *a se face căruță* 'a fugi, a dezerta' (v. *Bulet. Philippide* IV, p. 163); ultima s'a născut, prin derivație sinonimică, din *a se căra* idem.

mativ sinonime sunt *a întoarce șurubul* (Creangă are *a întoarce la șurub*) și *a schimba placa* (la gramofon) [1].

Manta : *a-și găsi mantaua* 'a da de bucluc' (Creangă). Să fi rezultat prin derivație aș zice fonetică, întru cât numai sunetele seamănă, din *a-și găsi beleaua? Manta de vreme rea* 'relații (amoroase, prietenești, etc.) pe care le păstrezi de nevoie, în lipsa altora mai bune'. TIKTIN dă un citat cu substantivul singur, fără determinativ.

Marinar : *marinarii pe covertă!* (la jocul de cărți) 'banii pe masă!' (adică fiecare jucător să-și puie miza). Ex. : *Și încă ceva, adaugă Cotin. Te joc la cât vrei, dar... m a r i n a r i i p e c o v e r t ă!* (FM, p. 190). Formulă de comandă la marină. Va fi contribuit la răspândirea ei și filmul cu titlu identic? [2] Exact același înțeles are și *țipă masa!* ('masa cere « în gura mare » bani pe ea').

Martie : *ca Martie în post* 'totdeauna prezent'. Dela constatarea că luna Martie nu lipsește niciodată din postul Paștilor. Cf. frc. *arriver comme mars en carême* și span. *no puede más faltar que marzo de cuaresma* (aceasta din urmă este și forma obișnuită a izolării românești). Sinonimă este comparația *ca mărarul în borș.*

Mămăligă : *a pune de mămăligă* 'a fi într'o situație grea' (Creangă). Adesea cu adaosul *fără făină*, care, la început, trebue să fi fost obligator. Căci numai prezența lui ne dă deslegarea : a pune de mămăligă, atunci când ai de toate, este un lucru ușor și chiar plăcut ; greutatea mare, imposibil de învins, se ivește în momentul în care constați (după ce-ai așezat pe foc ceaunul!) că n'ai făină, adică elementul cel mai important pentru... fabricație [3]. *A prinde mămăliga coajă* (despre omul ridicat de jos care o face pe teribilul) : *Să te ferească Dumnezeu, când p r i n d e m ă m ă l i g a c o a j ă. Vorba ceea : Dă-mi, Doamne, ce n'am avut, să mă mier ce m'a găsit* (Creangă). Aceeași idee exprimă izolările *s'a suit scroafa 'n copac* și *Țiganul, când a ajuns împărat, pe tată-său (întâiu) l-a spânzurat.*

Măsea : *a trage la măsea* 'a bea ; a fi bețiv' (cf. și *a nu duce la ureche*, adică 'a duce paharul cu băutură la gură, nu la ureche sau în altă parte'). *A face cu măseaua* = *a face cu ochiul* (gestul bărbaților care fac femeilor propuneri rușinoase) : *Încă se rânjea la mine câteodată și-m i f ă c e a c u m ă s e a u a... Apoi eu nu-s de-acelea de care crede el : n'am sărit peste garduri niciodată de când sunt* (Creangă). *A da afară (pe cineva) ca pe o măsea stricată* (deci tot atât de repede și fără regret).

Miere : *a da (cuiva) bani pe miere*' a-l bate, a-l pedepsi' (de obicei ca amenințare, cu verbul la viitor, și cu nuanță aproape glumeață). Cred că-i vorba de o reminiscență istorică. Povestind despre mazilirea lui Mihai Racoviță din a treia lui domnie, Neculce arată ce încurcături bănești a lăsat în urma lui acest voievod și precizează, între altele (capit. XXI, la sfârșit) : *Așijdere și Turcii balgii încă împrumutasă pre Mihai Vodă cu bani noi să ia vechi. Și didesă bani pe ceară, pe miere, pentru dobânda lăcomiei...* Partea finală a acestui citat arată cum s'a putut

---

[1] Pentru ultimul, vezi Act, p. 235.

[2] Pentru aspectul lui *covertă* (sau *corvetă*), cf. A. GRAUR, *Mélanges linguistiques* II, Copenhague 1941, p. 25.

[3] Insist mai mult, poate, decât se cuvine, fiindcă un editor al operei lui Creangă afirmă, foarte serios, că Românul pune de mămăligă, atunci când n'are ce face altceva mai bun ! Iată un citat, dacă mai este nevoie: — *Măi Chirică, d'apoi știi că și boierul, câtu-i de boier, a p u s - o d e m ă m ă l i g ă* (« boierul » se speriase că într'o singură noapte lanurile lui de grâu fusese secerate, iar grâul așezat în girezi, etc.).

ajunge la sensul figurat (ironic!) de mai târziu. Noțiunea 'miere' a fost hotărîtoare pentru intrarea în domeniul public a formulei, căci mierea-i dulce, deci căutată, iar efectul... păcălelii (Turcii balgii au rămas păgubași de banii avansați fostului domnitor) cu atât mai... amar.[1]

Mormânt : *a fi mormânt* 'a nu spune nimic' (Gor, p. 80). Trebue să se fi spus întâiu *a tăcea ca mormântul*.

Mort: *a nu lăsa nici mort (pe cineva)* 'a-l urmări (ca să te răzbuni, etc.) necontenit'. *A fi (a umbla) mort după cineva* 'a fi îndrăgostit lulea' (*a fi mort* însemnează și 'a nu putea (trăi)' în formula ca : *N. e mort fără vin la masă* ; *omul vanitos e mort, dacă nu-i lăudat în fiecare moment*, etc.). *A o lăsa moartă (în păpușoi)*' 'a nu mai vorbi despre un lucru neplăcut' (...*s'a trece ea și asta ; obraz de scoarță și l a s ' o m o a r t ă 'n p ă p u ș o i, ca multe altele*..., Creangă). In vorbirea periferică, mai bine zis argotică, circulă 'blestemul' *întrista-s'ar mort!* : ...*îmi făcea semne să tac, că se 'ntristează pasărea, î n t r i s t a - s ' a r m o r t!*... (RB-R, p. 22).

Mușama : *a face* (*o chestie*) *mușama* 'a ascunde o greșală, o incorectitudine, etc. care ar trebui pedepsită'. Derivat : *a mușamaliza* idem. TIKTIN crede că-i vorba de actele scrise (compromițătoare!), pe care cel însărcinat să ia măsurile cerute de lege le vâră subt mușamaua biroului, așa dar le dosește, ca să nu fie descoperite. In favoarea acestei explicații pare a vorbi sinonimul *a cocoloși* (*o afacere*, etc.) 'a face cocoloș (mototol) hârtia cu pricina'. Ne putem gândi însă și la alte imagini. Mușamaua prezintă avantajul că se poate spăla, ușor și imediat, de toate murdăriile ; așa se face că-i preferată feței de masă, acolo unde aceasta nu se poate păstra curată. De asemenea se întrebuințează bucăți mari de mușama, pentru a apăra contra ploii, prafului, etc. diverse obiecte care nu pot fi depozitate în magazii. Oricum ar fi, formula pare « neregulată » din punct de vedere sintactic : de ce *a face mușama*? Căci actele nu se transformă în mușama. Să fi influențat *a cocoloși*? In această ipoteză, ar trebui, poate, să admitem că a existat întâiu verbul *mușamaliza*, lucru puțin probabil, mai ales că suf. *-iza* a început a se alipi destul de târziu la teme vechi [2]. După modelul lui *a face mușama* s'a creat *a face catifea* : *Asta-i meserie de ciocoi, meserie de orășeni, fericiți că f a c l e g e a c a t i f e a și amețesc cu vorba lumea* (ȚB, p. 392). Această creație nu se poate explica decât admițând că autorul a vrut să facă un joc de cuvinte, bazat pe asemănarea fonetică, așa cum am constatat la *manta*, substituit lui *belea*. Să fi intervenit, în subsidiar, și 'm o l i c i u n e a', adică 'moleța' (= morbideța) catifelei?

Mut : *s'o spui lui mutu*' (cu adaosul expresiv [3] *dela Manutanță*) 's'o spui cui vrea să te creadă (căci eu nu te cred)' (un mut, care-i și surd totodată, ascultă

[1] Preotul V. URSĂCESCU, *Albina* XXIII, p. 339 urm. invoacă reaua stare economică a țărilor noastre și abuzurile Turcilor care veneau ca funcționari sau negustori, pentru a face tot felul de cumpărături: din cauza sărăciei, țăranii primeau anticipat prețul obiectelor de vânzare, printre ele și mierea, iar dacă recolta era proastă, ei nu puteau să respecte angajamentele luate, nici să restitue banii, și, în consecință, trebuiau să suporte pedepse aspre (bătăi și schingiuri, potrivit... obiceiului pământului).

[2] Dacă *a cocoloși* a fost precedat de *a face cocoloș*, ipoteză destul de verosimilă, dificultatea aceasta dispare: *cocoloș* a fost simțit ca un determinativ modal, cu sensul de 'nevăzut, ascuns, dispărut', și în această calitate a putut fi înlocuit prin *mușama* ('mod de a ascunde...').

[3] In sensul că, pentru a face verosimilă existența unui a n u m i t personaj *Mutu* (forma articulată îi dă aspect de nume propriu), se precizează locul unde trăiește.

așa zicând orice, fiindcă n'aude). Extrem de răspândit, pretutindeni și în tot felul de pături sociale. Apare și în limba scrisă (cf., de pildă, AL, 19 Martie 1939, p. 7). Dintr'o stare de spirit asemănătoare se va fi născut formula *mutu' la ușă !*, care pare a fi sinonim cu *intrarea oprită !* (*— Eu? se apără el. Eu cred că-i puiu de mâine m u t u' l a u ș e !*, Act, p. 229)[1]. Omul mut servește, după cum mi-aduc foarte bine aminte din graiul meu de ascasă, și ca sperietoare pentru copii [2]. Așa cred că se explică *intră mutu'n cineva* 'intră dracu-n el' : *Ea n'a vorbit nimic. Incăpățânată ! Dacă dădea adresa fetelor care au trimis-o cu manifeste, scăpa ! Dar o știm noi, când i n t r ă m u t u' î n e a — s'a isprăvit !* (NM, p. 271). Cf. și *unde a dus surdul roata și mutul iapa*, înregistrat cu alt prilej.

Nas. Această parte a feței este considerată, la fel cu obrazul, drept simbol al pudoarei, cuviinței, sensibilității, etc. De aici izolări ca *a-și cunoaște lungul nasului* (cu consecința, în ipoteza negativă, *a tăia nasul cuiva*, când și-l 'lungește' prea tare) ; *a (nu) fi de nasul cuiva ; a-i cădea nasul* (aici intervine și un factor oarecum material în legătură cu... poziția nasului, cu aspectul feței, când cineva are motive să se simtă rușinat, umilit, etc.) ; *a (nu) avea nas (să facă ceva)* ; *a da nas cuiva* (cf. *dacă dai nas lui Ivan, el se suie pe divan*) ; *a-și lua nasul la purtare* (= *a prinde nas*) ; *a scoate (cuiva) pe nas* 'a-i reproșa binele făcut' ; *a avea nas de ceară* 'a fi foarte sensibil' ș. a. [3]

Nit : *îl simțea nit la datorie* (ȚB, p. 79), așa dar atașat de serviciul, de munca lui, cum e nitul (= un fel de șurub sau cuiu scurt) de obiectul în care-i vârît. Cf. sinonimul popular *a sta lipcă (lângă cineva, pe capul cuiva)*.

Numitor : *a avea același numitor* 'a fi la fel (în sens peiorativ)', apoi *a aduce (reduce) la același numitor* [4]. Se zice și *numitor comun* [5]. Din terminologia matematică.

Oală: *a pune 'n oală (pe cineva)* 'a-l întrece, a-l birui, etc.'. Asimilarea adversarului cu găina sau carnea pe care o pui la fiert ? Să nu uităm că se spune, foarte des, *a fierbe pe cineva* 'a-l sâcâi, a-l necăji, a-l urmări (cu vorba, cu fapta)'. Prin derivație sinonimică s'a ajuns la *a pune în cofă* [6]. *A pune (pe cineva* sau *ceva) într'o oală (cu altul)* 'a nu face nicio deosebire între oameni (sau lucruri)', totdeauna cu nuanță de dispreț. Din limbajul culinar. Cf. frc. *mettre dans le même tonneau* idem. *A trage a oală* (despre mustața unui băutor), cu varianta care se datorește, probabil, unei înțelegeri greșite a formulei tradiționale, *a lăsa pe oală* : *mustața groasă, lăsată p e o a l ă* (CSt VIII, p. 12 ; subliniat de autor).

Obraz (cf. mai sus, s. v. *nas*) : *gros de obraz* 'nesimțitor' = *obraz de scoarță* (Creangă) ; *a apuca de obraz* 'a cere socoteală, a trage la răspundere' (*îndată o*

---

[1] Subliniat de autor.

[2] Amenințare: *(taci, nu mai plânge,) că vine mutu' !* De altfel, în cartierul meu dela Tecuciu trăia un mut, pe care-l cunoștea toată lumea. Cf. și *vine popa !*; *am să te spuiu popii (să-ți taie limba) !*, etc., iar mai recent *vine doctorul !* ș. a.

[3] Cf. și *asta nu miroase a nas de om* (Creangă).

[4] Cu o nuanță semantică specială: *...Madona, în sfârșit învinsă — a d u s ă l a a c e l a ș i n u m i t o r — cum se exprima pe atunci vanitatea lui încă copilărească, deși sfruntată* (Răd II, p. 157).

[5] Cf. *viitorul rezervă sarcini mai mari, care au a c e l a ș i n u m i t o r c o m u n* (Azi, 5 Mai 1940, p. 2: într'un articol tradus din nemțește). Tautologie ('același' și 'comun' sunt sinonime).

[6] Pentru acesta, vezi cele spuse de MARG. ȘTEFĂNESCU, *Arhivă* XXXIV, p. 55 urm. și XXXVII, p. 52—53, în legătură cu o pedeapsă medievală ('înnecarea în butoi'.

apucau de obraz baba și cu fiică-sa și trebuia numai decât să rămâie pe-a lor, Creangă) ; *a spune dela obraz* 'a spune de-a-dreptul, în față' (cf. *a vorbi pe șleau*), din care s'a izolat *dela obraz* cu sensul de 'sincer, deschis' (*fu refuzat dela obraz*, Ins, Iunie 1939, p. 577 ; *întrebându-le dela obraz*, BrC, p. 128) [1] ; *obrazul subțire cu cheltuială se ține* ; *a-și pune obrazul pentru cineva* ; *a-i crăpa (plesni) obrazul (de rușine)* ; *a (nu) avea obraz (să facă ceva)* (= *a (nu) avea nas...*) ; *a da (cuiva) obraz* (= *a da nas...*) ; *a fi de obrazul cuiva* (= *a fi de nasul cuiva*) ; *cu două obraze* (= *cu două fețe*), etc.

Ochiu: *între patru ochi* 'între noi doi, cei care stăm de vorbă ; între noi, în intimitate' (indiferent de numărul asistenților) [2]. Ex. : *între patru ochi, adică între noi* (Act, p. 33 ; vorbește un șef de autoritate în fața tuturor subalternilor săi!) ; *(asta-i) cu ochi și cu sprincene* 'clar (ca lumina zilei)' ; *a scoate (cuiva) ochii (cu ceva)* 'a-i face reproșuri' ; *dela ochi* = *dela obraz* ; *a(-i) ieși ochii din cap* 'a nu mai putea de nerăbdare ; a îndura, a suferi mult' ; *a (i) se (s)curge ochii după cineva* 'a dori (văzând) pe cineva, a se uita lung la cineva' ; *a face cu ochiul (cu ochii)* 'a face semne cuiva' (mai ales despre bărbați și femei, în relațiile dintre dânșii)' [3] ; *c'un ochiu la slănină și cu unu la făină* 'încrucișat', etc.

Om : *ca omul*, cu tot felul de sensuri, dintre care cel mai răspândit stă în legătură cu diverse nevoi fiziologice (*a pornit afară și el — ca omul*, Laz, p. 85).

Orb : *în țara orbilor cel c'un ochiu e împărat* (cf. frc. *Jean le Borgne est roi parmi les aveugles* [4]) ; *prinde orbul, scoate-i ochii* (despre cineva care, din diferite motive, nu poate fi tras la răspundere ; cf. și *prinde hoțul, ia-i năravul*).

Os : *numai pielea și oasele* (despre un om slab ; cf. germ. *Haut und Knochen*), câteodată cu subst. *os* la singular (*numai piele și os*, VR, Iunie 1939, p. 10) ; *a trece os prin os* 'a ședea incomod' ; *a sta în capul oaselor* 'a sta drept, în picioare' ; *cine poate oase roade* (*cine nu, nici carne moale*) 'cel puternic poate face orice' (cf. *a da cuiva un os de ros* 'a-i da o slujbă, un avantaj material') ; *la oase!* (se spune celor care cască sgomotos ; sinonim : *la paie!* ; ambele formule se adresează obișnuit, și în sens... propriu, cânilor) [5].

Pachet: *a aduce (pe cineva) pachet* 'a-l aduce pe sus (ca pe un obiect împachetat, contra voinței lui)'. Cred că la început s'a zis așa despre delincvenții prinși și trimeși legați înaintea judecății. Din limbajul polițiștilor?

Pahar: *la un pahar de vorbă*, în glumă, pentru *la un pahar de vin* (AL, 9 Mai 1937, p. 7), căci 'băutorii' și vorbesc mult.

Paiu : *foc de paie* 'entuziasm trecător, pasiune care nu durează' este frc. *feu de paille* [6] ; *arde focu 'n paie ude* (despre o pasiune ascunsă, adică înfrânată) 'arde mocnit' (*...când îi omul în doi peri, să te ferești de dânsul, c'atunci e cum îi mai rău. Vorba ceea : arde focu'n paie ude*, Creangă) ; *a vedea paiul din ochiul altuia* (*și a nu vedea bârna din ochiul propriu*) 'a vedea defectele mici ale altuia...' (din Biblie).

---

[1] Sensul originar, adică propriu, a fost, de sigur, « în prezența celui interesat » (=în fața lui, iar *față* = *obraz*, cf. *față bisericească* și *obraz bisericesc*).

[2] Și *în patru ochi* (VR, Apr.-Mai 1934, p. 15).

[3] Și frc. *faire de l'œil à quelqu'un* 'regarder quelqu'un de façon aguichante (de femme à homme ou d'homme à femme)', la BAUCHE, *op. cit.*, p. 236.

[4] FR. CRAMER, *Die Bedeutungsentwicklung von « Jean » im Französichen*, Giessen 1931, p. 83.

[5] In unele din aceste izolări apare și *ciolan* în loc de *os*.

[6] Și *om de paie* este un calc (după frc. *homme de paille*).

Papuc : *a da cuiva papucii* 'a-l concedia' (= *a-i da răvaş de drum*)[1] ; *a o lua la papuc* 'a fugi' ; *a-şi lăsa (pierde) papucii* 'a muri' (dela credinţa populară că dracul lasă Evreului papucii, când vine să-l ia, TIKTIN) ; *a ţinea (pe bărbat) subt papuc* (despre femeile măritate) 'a avea autoritate asupra bărbatului'[2] ; *a bate la papuc* 'a consuma' (*după ce-a m b ă t u t l a p a p u c ce moştenisem bani ghiaţă, am făcut datorii peste datorii*, Cr, p. 88).

Papură: *a căuta (cuiva) nod în papură* 'a-i căuta vină cu orice preţ' ; sinonim : *a căuta cârciob de ceartă* (AL, 12 Ian. 1936, p. 2). Apropiat ca sens este şi *a căuta (cuiva) ceartă cu lumânarea.*

Pardesiu: *pardesiu de scânduri* (argot) 'sicriu' (*Te fac de-u n p a r d e s i u d e s c â n d u r i*, Act, p. 21)[3].

Parte: *ai carte, ai parte* (este vorba de *carte* 'scrisoare, act', aşa dar 'ca să poţi participa la împărţirea unei moşteniri, etc., trebue să ai dreptul, întemeiat pe acte scrise' ; astăzi toată lumea înţelege prin *carte* învăţătura). Cf. ital. *chi ha arte ha parte* (şi aici intervine « ritmul », întocmai ca la izolarea românească). *A lua partea cuiva* 'a-l apăra, a-l susţinea' (= *a ţinea partea cuiva*).

Paşti: *la Paştile calului* 'niciodată' (= *la Sfântul Aşteaptă*). L-am explicat (*Archivum romanicum* XXI, p. 237 urm.) cu ajutorul omonimiei dintre *Paşte* şi vb. *a paşte* din formula (sinonimă) *paşte, murgule, iarbă verde*[4]. (Şi *aşteaptă* din *la Sfântul Aşteaptă* este tot imperativ : când cineva te amână, mereu, cu împlinirea unei făgăduieli, cu plata unei datorii, etc., spune *(mai) aşteaptă !*). *Nu-i totdeauna Paştele* 'nu-i mereu sărbătoare ; lucrurile nu pot merge numai bine', pentru care să se compare lat. *non semper Saturnalia erunt*. *A fi dat în Paşte* 'a fi al dracului' (?) : *E r a d a t î n P a ş t e, dat dracului* (Cr, p. 59).

Pălărie: *a lovi (plesni, pocni) în pălărie* 'a spune vorbe (neplăcute) care se potrivesc' (— *Dar ştii că m'a i p l e s n i t î n p ă l ă r i e, măi Chirică? Al dracului băiet !*, Creangă). Cf. şi *a turti (cuiva) fesul*, aproape sinonim.

Pământ: *a intra 'n pământ (de ruşine)* 'a se simţi foarte ruşinat' (*a intra în pământ*, fără adaosul din paranteză, înseamnează 'a dispărea', dacă nu rezultă din context că-i vorba tot de ruşinarea cuiva)[5]. *Din pământ, din iarbă verde* 'numaidecât, cu orice preţ' (« să iasă din pământ... lucrul furat, rătăcit, etc. »).

Păr: *a scoate (cuiva) peri albi* 'a-l îmbătrâni (înainte de vreme, făcându-l să sufere, să se trudească, etc.)' (şi *a-i ieşi cuiva peri albi*, în aceleaşi condiţii, fără un subiect personal propriu zis). *A-i ieşi părul prin căciulă* 'a ajunge rău, a sărăci' (poartă o căciulă până se rupe, adică până i se vede, prin ruptură, părul din cap). *In păr* 'toţi' (dela *din fir în păr*, deci numărând exact, fir cu fir ?). *In doi peri* 'echivoc' (= *cu c... l în două luntri*). *A-i lua (cuiva) părul foc* 'a-i merge rău, a fi

---

[1] Mai... modern, *a-i da paşaportul*.

[2] TIKTIN crede că-i vorba de « traducerea » germ. *unter dem Pantoffel halten*.

[3] Adică 'te omor'. Sinonim: *Te îmbrac în pardesiu de scânduri.*

[4] Am citat acolo şi unele formule romanice, identice ca sens. GH. BOGACI, *Arhiva* XLV, p. 291 înregistrează izolări slave (din limbile ucraineană şi bulgară) similare, care ar putea fi, cred eu, « traduceri » ale zicalei româneşti. TIKTIN, s. v. *Paşti*, invoacă echivalenţa *Paştile cailor = Ispas*, pe care o motivează cu credinţa populară că la Inălţarea Domnului (= Ispas) caii mănâncă iarbă până se satură. ...Dar Ispasul e s t e o sărbătoare, pe când Paştile calului n u.

[5] *Căci n'am dat de dânsa nicăiri; parcă i n t r a s e î n p ă m â n t* (Creangă). Cu acest sens, prezenţa lui *parcă* (sau a unui echivalent) este obligatoare.

în primejdie' [1]. *A ținea pe cineva de păr* 'a-l avea în mână, a dispune de el'. *A nu avea păr pe limbă* 'a fi slobod la gură' (TIKTIN). *A avea păr pe limbă* 'a fi bădăran, necioplit' (la Buzău, în glumă, despre țărani[2]). *A fi plin de noroc ca broasca de păr* (ironie). Cf. și comparația *cât păr în palmă* 'nimic' [3].

Pânză: *pânză și nevastă să nu alegi la lumânare* (*noaptea*, etc.). *A lega gură pânzei* 'a începe un lucru' (și *a pune* în locul lui *a lega*). Cu sensul de 'pânza de pe fața mortului' apare în comparația *(galbăn la față de) parcă-i luase p â n z a depe obraz* (Creangă).

Pântece: *a face cuiva coastele pântece* (sau *pântece din coaste*) 'a-l bate rău' (TIKTIN), adică a-i m u i a coastele (cf. *a muia cuiva oasele* idem). *Cu pântecele la gură* (despre femeile însărcinate) are un echivalent desăvârșit în alb. *me bark në buzë* 'cu pântecele la buze' (*Rev. intern. ét. balk.* II, p. 229) [4].

Pește: *cât ai zice pește* 'într'o clipă' (Ins III, 5, p. 415). Dela *a tăcea ca un pește* (= *chitic*)? Să fi intervenit asemănarea fonetică cu *pâs* din *cât ai zice pâs* (care-i de fapt *pst !*, chiar dacă sună și *pis*)?

Piatră: *a aduce (a scoate) din piatră seacă* 'a aduce de oriunde' (= *din pământ*, *din iarbă verde*, notat mai sus). *A arunca pietre în grădina cuiva* 'a -l ataca, a-i face reproșuri' (după frc. *jeter des pierres dans le jardin de quelqu'un* 'diriger une attaque ou un reproche contre une personne dans une conversation générale et sans avoir l'air de s'en occuper ; dire du mal d'autrui, médire, calomnier', CHAUTARD, *op. cit.*, p. 181).

Piftie: *a face (pe cineva) piftie* 'a-l bate rău (sfărâmându-i carnea și oasele)'. Sinonime : *a face chiseliță*, adică *a chisa* = *a pisa* (prin etimologie populară, *chiseliță* este simțit ca derivat dela *pisez*) și *a bate măr*. Cf. frc. *jambonner* 'meurtrir de coups, meurtrir à coups de poing ou de pied' (H. BAUCHE, *op. cit.*, p. 228).

Plată: *a lăsa în plata Domnului* 'a renunța (la un drept, etc.)', adică 'a lăsa pe Dumnezeu să (răs)plătească pe cel vinovat'. In Răd I, p. 105 găsim *a lăsa (pe cineva) în plata lui* 'a-l lăsa de capul lui'. Pare o fi o derivație sinonimică dela *a lăsa (pe cineva) în banii lui* (v. mai sus, s. v. *ban*).

Poemă: *e o poemă !* 'e o frumusețǎ' (de obicei, poate totdeauna, în ironie). Ex. : *Mai ales când vorbește cu femeile, e o p o e m ă* (Azi, 11 Febr. 1940, p. 2). Foarte răspândit în vorbirea familiară orășenească.

Pol: *polul și considerația*, formulă ironică (de salutare ?, cf. 'considerația'), atribuită celor care « cerșesc », mai mult ori mai puțin abil, bani dela prieteni sau cunoscuți (adesea și dela . . . necunoscuți) [5]. Cf. 1907 II, p. 447 : — *Și cât e biletul?* — *P o l u l ș i c o n s i d e r a ț i a* (e vorba de spectacolele date de o trupă franceză, înainte de războiul celălalt).

Pont (aspect arhaic al actualului *punct*) [6] : *a face pontul* 'a aranja o chestie în folosul propriu, a păcăli pe cineva'. Acest sens rezultă din spusele « Cetățeanului turmentat », când vorbește cu Cațavencu : *Și zi, mă lucrași, ai? Adică dă-i cu bere, dă-i cu vin, nu pentru cinstea obrazului . . . pentru ca să-mi f a c i p o n t u l cu*

[1] Trebue să fie un fel de derivație sinonimică dela *a-și aprinde paie în cap.*

[2] In alte limbi, de pildă germana și franceza, formula corespunzătoare înseamnă 'a fi tare, puternic' (sensul nu diferă esențial de al celei românești), cum arată LEO SPITZER, *Revista de filologia española* XII, p. 231.

[3] Opusă acesteia este *cât păr în cap* (mai ales subt aspectul negativ: *n'am păr în cap*).

[4] Pentru imaginea în sine, cf. și *cu sufletul la gură* 'gata să moară'.

[5] Sau se face aluzie la 'considerația' pe care o merită un asemenea « cerșetor » ?

[6] Cu sensul de 'articol, dispoziție' (dintr'o lege, învoială, etc.).

scrisoarea... Eu simt această izolare şi cu sensul de 'a face aluzie', care-i foarte clar în *sanchi pontu'* (expresie periferică, poate argotică). Punctul de plecare ar putea fi *la pont* 'la ţanc, exact, la timp'.

Popă: *a-şi găsi popa* (Creangă) 'a o păţi, a i se înfunda' (= 'a găsi pe cineva mai tare', şi preotul este superior, în toate privinţele, ţăranilor de rând). Sinonim: *a-şi găsi naşul* (adică pe cineva de care trebue să asculţi, potrivit normelor consacrate de tradiţia bisericească?). De aici *a-i fi (cuiva) popă*. *Ca popa*, determinativ pe lângă *a plăti* (şi alte verbe), însemnează nu 'cuviincios, cum trebue' (TIKTIN traduce pe *plăteşte ca popa* prin 'zahle anständig'), ci 'sigur' (popa ştie multe lucruri, şi le ştie bine). *A da ortul (pielea) popei* 'a muri'. *A i se duce vestea ca de popă tuns* 'a deveni celebru în urma unei fapte neobişnuite (şi nu tocmai onorabile)'.

Porc: *a mâna porcii la jir* (Creangă) 'a sforăi dormind' (ironic). Se zice, mai des chiar, şi *a întoarce porcii* (se subînţelege *dela jir*, *dela păscut*): sforăitul este comparat cu grohăitul porcilor (de unde sensul peiorativ). *Gras ca un porc* are paralele străine, de ex. frc. *gras comme un cochon* (sec. XVIII). Tot aşa, mai cu seamă, însemnarea metaforică de 'murdar' (la propriu şi la figurat): span. *más sucio que un puerco*; ital. *porco* 'blestemat', *porcheria* (= rom. *porcărie*); frc. *cochon*, *cochonnerie*, etc. De aici s'a ajuns la *a face (pe cineva) albie de porci* 'a-l ocărî grozav, a-l batjocori' [1].

Potcoavă: *a-şi lăsa potcoavele* 'a muri' (*ca mâine îţi laşi potcoavele*, AL, 12 Apr. 1936, p. 9). S'a zis întâiu despre cai, cum arată, dacă ar mai fi necesar, *a umbla după cai morţi să le strângi potcoavele* 'a avea o ocupaţie neserioasă ori suspectă, a nu avea nicio ocupaţie' (TIKTIN se gândeşte la faptul că li se iau cailor morţi potcoavele chiar de către stăpânii lor).

Poziţie: *a lăsa (pe cineva) în poziţia lui Mihai-Viteazul* 'a bate (într'un anumit fel?)' (RB-R, p. 134) [2]. Este vorba de statuia acestui domnitor sau se face aluzie la sfârşitul lui tragic?

Praf: *a face (pe cineva, ceva) praf* 'a nimici'. Cf. span. *hacer polvo* idem (*Volkst. u. Kult. d. Romanen* VII, p. 132). Cu acelaşi sens *a se alege praf(ul) de ceva* sau *de cineva* (diferă numai raportul sintactic). Se adaugă adesea ... *şi pulbere*, pentru intensificarea noţiunii.

Prost: *a sta* (*a vorbi*, etc.) *ca prostu'* apare, în ultimul timp, din ce în ce mai des, cu forma de feminin a adjectivului, chiar când e vorba de un bărbat. De ex.: *Dragă Mitică, ce înseamnă acoperire metalică? Tot aud vorbindu-se de ea şi stau c a p r o a s t a*... (Gl, 19 Mai 1940, p. 2). *A sări* (*a ieşi*) *ca prostu' din baie* 'a se simţi vizat, a se amesteca într'o discuţie (care i se pare că face aluzie la el), a se da de gol'. Foarte răspândit (şi ca epitet: *prostul din baie*).

Punct: *a pune punctul pe i* 'a preciza un lucru, a-i atinge partea esenţială; a vorbi deschis', după frc. *mettre les points sur les i* 'a fi foarte meticulos'. Şi formula românească apare câteodată cu substantivul la plural (Log, p. 231: *Mălina p u s e s e p u n c t e l e* 'făcuse preciziuni'). *A pune punct (unei discuţii)* 'a termina' (cf. frc. *un point, c'est tout!* idem). *A pune la punct pe cineva* 'a-l pune la locul lui' [3], tot după franţuzeşte (*mettre au point*, cu sensul propriu, despre telescop şi alte aparate de precizie).

[1] Şi despre lucruri se poate spune aşa (CF, p. 105).
[2] Ca ameninţare, în gura unui bătăuş voinic şi temut de toată lumea.
[3] Adică 'a-i fixa poziţia (subt raportul moral)'.

Pune : a se pune cu cineva 'a discuta, a se certa' (cf. și *a-și pune mintea cu cineva*). Izolarea aceasta are paralele : span. *meterse con uno* 'disputar con él' ; ital. (Sicilia) *mettirisi cu unu* 'provarsi, contendere e anco azzuffarsi con alcuno'=*porsi con alcuno*. Cf. și frc. *commettre* 'auseinandersetzen', apoi lat. *componere* (*parva magnis*), citate de V. BOGREA, *Dacoromania* IV, p. 1045. *A se pune bine cu cineva* trebue să fie decalcat după frc. *se mettre bien avec quelqu'un*. *A pune mâna* (eufemistic și eliptic) 'a fura'.

Purice: *a face purici (mulți)* 'a sta multă vreme într'un loc' (de regulă, negativ).

Pușcă: *a da cu pușca 'n Dumnezeu* 'a avea curaj mare, a nu ști multe, a fi într'o ureche'. Mai des *a da cu barda 'n Dumnezeu*. *A pleca* (*a se duce*) *ca din pușcă* 'a pleca repede (și supărat, rușinat, etc.)'. Mai expresiv *a pleca pușcă*, de unde, prin derivație sinonimică, *a pleca glonț*. *Gol pușcă* 'gol de tot' (și fig., despre oamenii săraci, îmbrăcați rău).

Ras, ca atribut pe lângă substantive exprimând măsuri de capacitate, precum *baniță* și, subt influența acestuia, *coșniță*, *strachină*, etc.: *baniță rasă* 'baniță plină până la nivelul, perfect orizontal, al gurii' (spre deosebire de *baniță ochiu* 'baniță plină peste nivelul gurii', așa fel, încât conținutul capătă o formă convexă, asemănătoare cu a ochiului). De obiceiu, *banița rasă* este și *îndesată* (când toarnă grâu în ea, negustorul scutură mereu, ca să încapă boabe mai multe). Cf. ital. (Calabr.) *a la rasa* 'pieno di colmatura' (ROHLFS, *Diz. dial. Calabr.* I, 2, p. 187).

Râcă : *a purta râcă cuiva* 'a avea necaz pe cineva' (*de aceea A. îmi p u r t a r â c ă*, AL, 27 Iunie 1937, p. 12), sinonim cu *a avea* (*a purta*) *pică*, de origine franțuzească (cel puțin în ce privește substantivul), care arată[1] că *râcă* trebue să fie un postverbal dela *râcâi* (cf. *mă râcâe la inimă*, despre un necaz, o ranchiună, etc.).

Rece: *te pupă* (*pupa-te-ar*) *maică-ta rece*, amenințare de moarte, extrem de frecventă în vorbirea periferică și argotică (vezi RB-R, p. 38 ; AL, 12 Dec. 1937, p. 6). *La rece* 'calm, potolit' (cf. *manifestările de amor propriu e bine să fie păstrate l a r e c e*) : din terminologia culinară (*a ținea mâncarea la rece*) sau din cea medicală (*a opera la rece* 'a face operația, după ce a scăzut temperatura') ?

Roată : *a fi a cincea roată la car* 'a nu avea nicio importanță, a fi ceva neglijabil'. *A sta* (*a se așeza*) *roată (în jurul unui lucru, al unei ființe)* 'a face cerc'. *A da roată* (*în jurul unui lucru*) = *a da târcoale*. *A-și face ochii* (*a se uita*) *roată* 'a-și arunca privirea de jur împrejur'.

Rudă: *pe rudă, pe sămânță* 'rând pe rând, pe fiecare în parte' = *pe capete*. *Rudă* și *sămânță* sunt sinonime, avem, deci, o repetiție semantică.

Sac : *a intra zilele în sac* 'a se termina cu viața cuiva' (fig.). *A intra* (*a se inunda*) *vulpea în sac* 'a nu mai ști ce să faci'. *Cum îi sacul și petecul* = *Cum îi Turcul și pistolul* 'la fel cu proba ; a tunat și i-a adunat'. *A vârî* (*a băga*) *pe cineva în sac* 'a-l băga în oală' (v. mai sus, s. v. *oală*). *A prinde cu mâța 'n sac* 'a descoperi o incorectitudine (în sarcina cuiva)'. Cf. frc. *acheter chat en poche* ; germ. *die Katze im Sack kaufen*.

Sat : *a face sat cu cineva* 'a fi mereu împreună cu el'. *Sat fără câni* = *satul lui Cremene* 'loc unde face fiecare ce vrea' (Creangă : *găsise u n s a t f ă r ă c â n i și se plimba fără băț . . .*).

Sân : *(a o duce) ca în sânul lui Avram* 'foarte bine' apare la Creangă subt forma *(mă aflu) în sânul lui Dumnezeu*, probabil tot subt influența vreunui text religios

[1] Cu al său *pică* 'suliță, lance' (cf. și frc. *piquer* 'a înțepa').

(TIKTIN citează, dintr'un manuscris de pe la mijlocul sec. XVII, pasajul *fiiul lui Dumnezeu ce este în sânul tatălui*). *Cu frica 'n sân* ('în inimă' ?) va fi dat naștere îndemnului (glumeț) *scuipă-ți în sân !* (ca să-ți treacă spaima)[1].

Scurt : *a ținea* (*a lua*) *din* (*de*) *scurt* 'a supraveghia de aproape ; a cere socoteală' (din limbajul călăreților : 'a ținea calul « scurt » de căpăstru, ca să-l poți stăpâni bine'). *A trage scurta* 'a o duce greu, a suferi necazuri' (*Ălalalt a tras scurta*, AL, 10 Ian. 1937, p. 6) : cine trage din scurt depune efort mai mare. Apare exclusiv la Românii de peste munți și reprezintă, probabil, traducerea germ. *den kürzern ziehen* 'avoir le désavantage, avoir le dessous'[2].

Sfânt : *până la Dumnezeu te mănâncă sfinții* 'nu poți ajunge niciodată la cine trebue, ca să te plângi de nedreptate' (aluzie la slujbașii mici, care fac abuzuri, fără știrea superiorilor)[3]. *A avea sfinți la Ierusalim* 'a avea protecție, sprijin la forurile înalte'[4]. *Parcă ți-a ieșit un sfânt din gură* (despre un adevăr spus de cineva) ; cf. și *ai vorbit sfânt* (sau *sfântă vorbă ai spus*).

Sine die în loc de *sine qua non* (*Și încă o condiție sine die*, Act, p. 35). Glumă răspândită, pe socoteala celor ce nu știu latinește și întrebuințează totuși expresii provenind din această limbă. Să se compare și *de mortibus nihil sine deo* (pentru *de mortuis nihil nisi bene*), atribuită unui important personaj politic de pe vremuri.

Slab. Pentru a arăta un grad mare de slăbiciune, se întrebuințează diverse determinative : *slab scândură* (și, prin derivație sinonimică, *slab blană* sau *ca o blană*, VR, Sept. 1928, p. 214, 217) ; *slab (ca o) scobitoare* (și numai *scobitoare*) ; *slab ca chibritul*; *slab (ca un) țâr* (prin derivație sinonimică : *ca o scrumbie*, *ca o sardea*), etc. Cf. span. *más flaco que una sardina* (*que la raspa de una sardina*) ; *más delgado que una espátula*; *más seco que un arenque*; *seco como el bacalao* (*una bacalada*), *como sardina del humo* ; portg. *magro como un arenque* (*salgado*) ; ital. *asciutto come un' arengo* ; frc. *maigre comme un hareng*. Și alte imagini pot exprima această noțiune : ital. *arido come l'esca* ; gasc. *sec comme l'esque* ; rom. *uscat iască* (alt sens)[5].

Sloată : (*noroc și*) *sloată la vară !* 'belșug (de grâne, etc.)'. Cf. sard. *salŭdi e trīgu mẹđa* 'Gesundheit und Getreide im Überfluss' (*Volkst. u. Kult. d. Romanen* V, p. 27)[6]. Urare țărănească, la fel cu a noastră.

Soare: *a se pune (cuiva) soarele drept inimă (pântece, burtă)* 'a-i fi foame'. Punctul de plecare, utilizat în glumă, este orientarea după soare (când vrei să știi cât e ceasul).

---

[1] Și care se întemeiază pe o credință religioasă (gestul se face adesea cu toată seriozitatea, fiind întovărășit de semnul crucii, ceea ce arată că intervine frica de un duh rău, de diavol). Cf. I.-AUREL CANDREA, *Folklorul medical român*, București 1944, p. 57 urm.

[2] Citatul din AL provine dela un publicist ardelean. Am întâlnit formula și la Agârbiceanu (AL, 25 Oct. 1925).

[3] Creangă scrie: *Până la Dumnezeu sfinții îți iau sufletul* (cu joc de cuvinte, căci *a lua sufletul* are sens propriu: omul care moare își dă sufletul lui Dumnezeu, și figurat: cine te exploatează, etc. îți ia tot ce ai, chiar și sufletul).

[4] Cf., de pildă, Laz, p. 302.

[5] Pentru unele din aceste izolări, v. J. MORAWSKI, *Zeitschr. roman. Phil.* LX, p. 83 urm.

[6] M. L. WAGNER, autorul articolului, pune alături de această formulă span. *salud y pesetas*, portg. *saude e dinheiro*, ital. *salute e figli maschi*, adăugând că ele sunt caracteristice pentru mentalitatea popoarelor respective (din punctul de vedere al aprecierii lucrurilor esențiale pentru vieața de toate zilele).

Spată : *a da ceva la spate* 'a scăpa (de o grijă, etc.)', adică 'a avea ceva în urma ta'. *A sta (cuiva) în spate* 'a sta tot timpul lângă cineva (fără ca acesta să se... bucure)'. *A nu ști de ceva nici cu spatele* (Creangă) 'a nu avea habar'. *A avea spete* (mold.) 'a avea protecție', sinonim cu *a avea proptele.*

Stambă : *a da în stambă* 'a face cunoscut' (ironic, sinonim aproximativ cu actualul *a da la gazetă*, căci *stambă* < neogr. στάμπα = ital. *stampa* 'tipar'). Și reflexiv, cu sensul 'a se da în spectacol' : *Să se dea în stambă și să și mai cheltuiască pe deasupra !* (Log, p. 100). *La fel cu stamba* 'conforme au modèle, à l'estampe' (A. GRAUR, *Bull. lingu.* V, p. 78).

Stea : *cu stea 'n frunte* 'distins, cu însușiri deosebite' (dela caii, închiși la coloare, care au în frunte o pată albă). Printr'o confuzie, provocată de necunoașterea precisă a sensului, dar și de asemănarea fonetică, se înlocuește, câteodată, *stea* prin *stemă* : *cu stemă 'n frunte* (AL, 5 Martie 1939, p. 9). *A apune* (*a cădea, a pieri, a se stânge*) *cuiva steaua* 'a-și pierde importanța, strălucirea, gloria' (despre oamenii celebri la un moment dat) : credința că fiecare om are « steaua » lui, care cade, dispare depe cer, când el moare, a dat naștere exclamației *vai de steaua mea* (*a ta*, etc.)! 'vai de mine!'.

Strună : *a merge strună* 'a merge foarte bine'. Sinonime : *a merge găitan*, foarte răspândit prin Muntenia (cf. Ci, p. 56 ; Laz, p. 134)[1] ; *a merge șnur* (aceasta ar putea fi o expresie din limbajul popicarilor : bila trebue să meargă 'șnur și fără bandă', adică să nu lovească marginile culuarului)[2] ; *a merge sfoară* (TIKTIN dă un citat cu *a veni sfoară*). *A bate 'n struna cuiva* 'a-i face pe plac' : termen muzical la origine și simțit încă astfel, cum probează (*măgulind gustul public și*) *cântând în struna cititorilor* (Ins, Febr. 1940, p. 213)[3].

Sulă: *a pune (cuiva) sula 'n coaste* 'a sili pe cineva (prin mijloace tari) la săvârșirea unei acțiuni'. Câteodată, cu sinonimul *suliță*, poate avea un sens foarte apropiat de cel propriu, care trebue să se fi întemeiat pe epizodul bine cunoscut din patimile Mântuitorului : *Dumnezeu vrea ca Vodă să nu-mi puie suliță în coaste și buzdugan în piept* (scrie M. Sadoveanu în « Zodia Cancerului »). *A umbla cu sula 'n buzunar* se zice despre oamenii ironici, obișnuiți să facă aluzii răutăcioase, să « împungă » cu vorba. La auzul unei ironii, cel care o simte spune (în sudul Moldovei) *pilda plăcinta.*

Sută: alături de *sută la sută* 'în total' (venit din terminologia bancară), apare, tot mai des, *sută în sută*, care-i mai expresiv, grație lui *în* (cf. *o sută 'n cap*). Un sinonim recent, de origine comercială, este *lână în lână* (Răd I, p. 186 ; CF, p. 412).

Șapte : *a mânca* (*a bea, a dormi*) *cât șapte* 'a mânca, etc. foarte mult'. Apar și alte numerale, de ex. *patru*, apoi, printr'un fel de derivație sinonimică dela acesta, *paisprezece*. *Șapte* joacă rol important în basme (*șapte poște* face dintr'un singur pas posesorul unor ciobote miraculoase, etc.). Cf. frc. *manger* (*travailler, crier*) *comme quatre.*

---

[1] Iată un citat interesant (pentru sinonimia în discuție): — *Merge afacerea...?* — *Găitan, Domnule Iane.* — *Ce dracu' e ăla găitan?* — *Adică merge strună, merge întinsă, cum am potrivit-o noi* (AL, 4 Mai 1930, p. 2).

[2] Jocul de popici vine dela Nemți, și *șnur* este cuvânt german la noi (cel puțin indirect). Sinonim cu *sfoară* (și cu *șiret de ghete*), care, în *a merge sfoară*, trebue să fi însemnând sfoara utilizată de diverși meseriași pentru a trage linii drepte.

[3] Pentru alte formule... muzicale, cf. mai sus, s. v. *bate*.

Şină : *a-şi ieşi de pe şină* (Răd II, p. 189), un fel de « traducere » a lui *deraia* 'a călca pe-alături, a nu fi stăpân pe sine', subt influenţa lui *a-şi ieşi din fire* (*din pepeni*), sinonim [1].

Şperlă: *a da (pe cineva) prin şperlă* 'a-l părăsi, a-l trăda' (sensul propriu 'a frige carne, peşte, etc. în şperlă', adică în 'cenuşa cu cărbuni încă aprinşi'). *A arunca (cuiva) şperlă 'n ochi = a arunca praf în ochi* 'a-l prosti' ('a-l face să nu vadă ce trebue').

Tablou: *a juca pe două tablouri* [2] 'a căuta să stai bine cu ambii campioni ai unei discuţii, etc.'. Dela jocul de cărţi numit *bacara*, unde cei care pontează alcătuesc două grupe. Cf. popularul şi trivialul *a umbla cu c. . .l în două luntri. A rămânea tablou* 'a încremeni, a rămânea nemişcat (de uimire)'. Sinonime : *a rămânea cu gura căscată* ; *a rămânea mot à mot*. Pentru *tablou*, utilizat şi singur, vezi mai departe (la « Lexicale »).

Talpă: *a fi cineva în tălpi* 'a semăna foarte bine cu cineva' (*eşti tată-to în tălpi*, TIKTIN) [3], aşa dar sinonim cu *leit (poleit)*. Diminutivul *tălpăşiţă* [4] apare în *a-şi lua tălpăşiţa* 'a pleca, a o şterge' (sună şi *a o lua la tălpăşiţa*, prin contaminaţie cu *a o lua la fugă, la goană*). Echivalente : *a o lua la sănătoasa* (elipsă glumeaţă pentru. . . *la fuga sănătoasă* din zicala *fuga-i ruşinoasă, dar îi sănătoasă*) ; *a-şi lua călcâiele de-a umere*.

Tanto: *(a fi) tanto pe tanto* 'tocmai pe tocmai ; chit' (la jocul de cărţi, de table ş. a.). Variante : *tante pe tante* (ŢB, p. 261) ; *tantoi pe tantoi* (CCr, p. 223, citat dintr'o scrisoare a lui Constantin, fiul lui Creangă). Prima poate fi, la origine, un joc de cuvinte cu *tante* 'mătuşă', cealaltă va fi rezultat din *tanto-i pe tanto* (= *tanto e, îi*. . .) sau este, poate, tot o modificare voită, cu intenţii glumeţe [5]. Amândouă provin, cu siguranţă, din limbajul periferic, unde s'au răspândit prin jocurile de noroc şi au putut suferi aceste schimbări în mod spontan, din cauza nedeprinderii subiectelor vorbitoare cu cuvinte terminate în *o*.

Taur: *a apuca (lua, prinde) taurul de coarne* 'a înfrunta o primejdie'. După frc. *prendre le taureau par les cornes* (dela imaginea toreadorului care face acest gest de mare curaj, menit să termine lupta în favoarea sa).

Tărâţe: *scump la tărâţe şi ieftin la făină* (despre un om care nu ştie să aprecieze lucrurile la justa lor valoare). *Cine se amestecă în tărâţe îl mănâncă porcii* 'este bine să-ţi ţii demnitatea, dacă vrei să fii respectat'.

Tăvăleală: *a ţinea la tăvăleală* 'a fi rezistent (la muncă) ; a suferi, a îndura multe (fără a protesta)'. Şi *a duce la tăvăleală* : *Nory mereu acum în urmă avea pornire spre susceptibilitate, ea care « d u c e a l a t ă v ă l e a l ă » — cum spunea uneori* (Răd I, p. 163).

---

[1] Alte echivalente, aproximative: *a-şi ieşi din ţâţâni* (VR, Nov.-Dec. 1935, p. 20), *a-şi ieşi din balamale* (imaginea uşilor, porţilor, etc., care ies din balamale şi nu mai stau, deci, la locul lor), etc.

[2] Pentru mărirea expresivităţii se înlocueşte *două* prin *mai multe*.

[3] S'a născut, prin derivaţie sinonimică, din *a fi cineva în picioare*: *cutare e bunică-sa în picioare*, adică 'întreagă' (de altfel se spune şi. . . *bunică-sa toată*).

[4] TIKTIN dă şi varianta *a-şi lua tălpuţa*, unde forma diminutivală a cuvântului nostru e incontestabilă.

[5] Dacă accentul stă pe finală, *tantoi* este simţit ca un derivat cu sufixul augmentativ-peiorativ *-oiu*, ceea ce, în ironie, se potriveşte foarte bine cu primitivului *tante* 'mătuşă'.

Toartă: *a mânca* (*bea*) *la toartă* 'a mânca bine, sdravăn'. Prin derivație sinonimică din *a mânca la cataramă* [1] 'a mânca așa de mult, încât, din cauza pântecelui umflat de mâncare, cureaua ajunge « la cataramă »' (adică trebue prinsă în una din găurile dela capătul opus, care, când omul este încins cu cureaua, se află foarte aproape de cataramă). După ce a căpătat înțelesul de 'strașnic', această izolare s'a întrebuințat pe lângă tot felul de verbe (*înduraseră câțiva ani de militărie « l a t o a r t ă »*, FM, p. 341), ba chiar și pe lângă substantive (*prieteni la cataramă, la toartă*) [2], adjective (*bețiv la toartă*), etc.

Tobă: *a-și face burta* (*a se face*) *tobă* 'a se umfla mâncând, a se îngrășa' (cf. *tobă de gras*, CL, 30 Nov. 1935, p. 7). *A face (cuiva) spinarea tobă* 'a-l bate tare' (parcă a-i bate toba, fără milă și fără încetare). *Tobă de carte* 'foarte învățat' ('p l i n de carte, de învățătură', adică 'umflat, întocmai ca burta mâncăciosului'). Sinonim: *burduf de carte* (dela burduful încărcat cu brânză, cu apă, etc.).

Tot la canal, expresie tehnică din limbajul arhitecților, instalatorilor de apă, etc., a căpătat un sens figurat, cam neprecis, dar cu o evidentă nuanță peiorativă. De ex.: *Am fost numiți la locurile de onoare ale societăților care aveau nevoie de personagii cu lanț și c u t o t l a c a n a l* (Cim, p. 64). Apare și originalul frc. *tout à l'égout*, mai ales în vorbirea familiară cam trivială (v. mai sus, p. 90).

Trei: *a lua (pe cineva) la trei (parale)* 'a-l trage la răspundere, a-i cere socoteală (sever și disprețuitor)'. Formulă « comercială »: *a lua* însemnează 'a cumpăra', prin urmare 'a lua pe cineva la trei parale' = 'a-l cumpăra cu trei parale', 'a-l cumpăra foarte ieftin (fiindcă nu . . . face mai mult)'. Se zice și *a lua la trei păzește*, care trebue analizat în *a lua la trei* + *păzește* (= 'ferește-te, că dau cu bățul, cu palma'). *Trei păzește* este și numele unui cântec, așa, cel puțin, rezultă din acest pasaj: *Nu e o boierească, o t r e i - p ă z e ș t e, un cântec de lume. Ăsta e un cântec de seară, de oboseală* . . . (VR, Nov.-Dec. 1935, p. 22). *Trei ori opt paisprezece* 'beat': *Pârvu! . . . A, Pârvu . . . e t r e i o r i o p t: p a i s p r e z e c e! . . . Are nacafa urîtă* . . . (AL, 10 Iunie 1928, p. 3). Omul beat nu poate face socoteli exacte!

Tuns: *eu zic tunsă și el rasă*; *ba că-i rasă, ba că-i tunsă* (*ba aia, ba ailaltă*) arată neînțelegerea, contradicția, etc. *Tuns, ras și frizat* (formula de pe firmele bărbierilor) are sensul ironic de 'pedepsit, tratat cum merită, f r e c a t': *N. a ieșit tuns, ras și frizat din încurcătura pe care-o știi* (cu tualeta capului complet făcută).

Țandără: *a-i sări (cuiva) țandăra* 'a se supăra, a se pichirisi' (ca un copac căruia îi iei o așchie, în ipoteza că ar avea sensibilitatea omului). Sinonime: *a-i sări țâfna* (*și a umbla, a fi cu țâfna în, la nas*) [3]; *a-i sări bâzdâcul* [4]; *a-i sări muștarul* [5].

---

[1] Toarta unui vas seamănă destul de bine cu o cataramă (și ca formă și ca mijloc de întrebuințare).

[2] Coana Efimița, vorbind de « revoluția de-afară », spune *bătălie la toartă, soro*.

[3] *Țâfna* este o boală a găinilor, cauzată de o pieliță de subt limbă, care, crescând, împiedecă respirația, ceea ce are drept efect un fel de tusă sau de strănut. Omul supărat (și supărăcios!) p u f n e ș t e mereu, parcă ar avea guturai: își exprimă nemulțumirea . . . pe nas, fără cuvinte. La găini, când este primejdie de moarte, se scoate țâfna. Acest tratament de aplică și . . . oamenilor: *a scoate cuiva țâfna* 'a face (cu mijloace drastice) să-i treacă supărarea, să nu se mai supere niciodată'. Căci supărarea izvorăște adesea din orgoliu, de aici *țâfnos* 'mândru, trufaș'.

[4] *Bâzdâc* 'capriciu, toană, arțag'.

[5] Muștarul în cantitate mare provoacă, întocmai ca hreanul, tusă și strănut. Imaginea pornește dela 'săritul' muștarului în nas?

Țâță : *întors dela țâță* 'vrăjit, al dracului' (propriu 'copil care, după ce a fost înțărcat, este lăsat iarăși să sugă' ; despre un asemenea copil se crede că « deoache » orice lucru sau ființă la care se uită) [1]. Ex. : *se vede că este solomonit, î n t o r s d e l a ț â ț ă sau dracul mai știe ce are, de-i așa de primejdios* (Creangă).

Unu : *număru' unu* 'strașnic, de prima calitate'. Trebue să se fi ivit în limbajul comercial (s'a c e t i t, probabil, cifra I pusă pe ambalajul mărfurilor de calitate superioară). Ar putea fi și o « traducere » a lui *perva* (TIKTIN înregistrează *făină pervă* 'făină foarte fină', dar eu cunosc, din vorbirea dela Tecuciu, adv. *perva*, sinonim cu neologismul *prima*) [2]. Mai expresiv : *număru' ainț* (. . .*la un chef, număru' a i n ț*, CSt VI, p. 80) [3]. Cf. și *cel mai prima, cel mai prima 'ntâiu*, pe care multe subiecte vorbitoare le întrebuințează « serios », fără vreo intenție ironică (cf. *cel mai întâiu, mai întâiu și mai întâiu*, care s'au gramaticalizat).

Urît : *a face urît* 'a da semne de sminteală' (nu numai în ironie) ; 'a se supăra tare, a se înfuria' (*se temea oarecât de « domnul Costel », care uneori f ă c e a u r î t*, Log, p. 227). *A-și face de urît* 'a se distra (necăjind pe alții)', aproape sinonim *cu a-și face de cap*. La origine, înseamnează 'a-și descânta de urît, ca să-i treacă urîtul, plictiseala (provocată de o dragoste « neîmpărtășită » ?)'. Cf. și *a-și face de dragoste* (ironic), cu exact același înțeles (și tot dela obiceiul descântecelor). *Urît tată a mai avut !* : se zice despre un om urît (un fel de eufemism, pur formal și, deci, cu atât mai usturător, căci aprecierea atinge și pe descendent, nu numai pe ascendent).

Urmă : *a călca pe urmele cuiva* 'a semăna (la apucături) cu el' ('a merge pe aceleași drumuri greșite'). *Dă-mi, Doamne, mintea Românului (Moldoveanului) cea de pe urmă* : se spune, când o vorbă sau o acțiune s'a dovedit greșită. *A lua cuiva din urmă* 'a-i meni rău, a-l blestema' (trebue să stea în legătură cu vreo practică mistică) [4] : *Mă ! . . ., că rău mi-a mai mers astăzi ! Ce zi pocită ! Se vede că m i - a l u a t cineva d i n u r m ă* (Creangă).

Vale : *a-și lua valea* 'a-și lua vânt' (AL, 17 Nov. 1935, p. 2). *La vale* alături și în opoziție cu *la deal*: *Fata moșneagului l a d e a l, fata moșneagului l a v a l e..., ea, în sfârșit, în toate părțile* (Creangă) ' . . .încoace . . . încolo'. [5] *A merge de vale* 'a merge de râpă' (fig.). Dela sensul de 'râu, apă curgătoare' s'a născut izolarea adverbială *vale* (sinonimă cu *gârlă*) : *Până când să-mi c u r g ă v a l e lacrimile pe obraz ?* (TIKTIN, s. v.). Despre *a lua la vale*, vezi mai sus, s. v. *lua*.

Vargă: *a tremura ca varga* (și *a tremura vargă*), imagine foarte plastică (vergile, adică ramurile tinere ale unor anumiți copaci, sunt foarte elastice). Cu alte verbe înseamnează tocmai contrarul : *a îngheța vargă* (TIKTIN, citat din Delavrancea), sinonim cu *a îngheța bocnă, a îngheța tun*, etc. *Varga lui Dumnezeu* (despre un om aspru, violent, crud, etc.) [6]. *A duce (cuiva) vergile* (Creangă) 'a-i duce grija' : a

---

[1] Cf. I.-AUREL CANDREA, *op. cit.*, p. 148, 189.

[2] De origine rusească. Cf. și *Bulet. Philippide* VI, p. 204. Iată un citat pentru *prima*: *dame prima* (RB-R, p. 40).

[3] Subliniat de autor. Este germ. *eins* (venit prin Evrei ?). Foarte răspândit în Moldova.

[4] Să se compare « luatul umbrei » cuiva (cu ajutorul unei sfori, care se pune apoi la temelia casei ce urmează a se clădi). Umbra se ia după ce trece omul ales în acest scop (așa dar 'i se ia din urmă').

[5] Cf. și *rău la deal, (și) rău la vale.*

[6] Să se compare *biciul lui Dumnezeu*, supranumele lui Attila.

tremura de teamă că i s'ar putea întâmpla ceva rău sau a duce vergile cu care urmează să fie bătut (la școală, de pildă)? [1]

Vânt: *a face vânt cuiva* 'a-l goni, a-l da afară' (Act, p. 69). Dela *a-și face vânt* 'a da din mâni (când vrei să alergi, să sari)'? Cf. și *a face cuiva vitesă* 'a-l lua repede (la treabă); a-l bate' (după cât se pare, foarte recent, în vorbirea familiară, poate și în cea militară, unde-și va fi având originea): prin derivație sinonimică din *a lua la repezeală*?

Vedea: *a nu vedea bine pe cineva* 'a se teme pentru el'. Extrem de răspândit în vorbirea familiară actuală: *nu te văd bine fără palton la iarnă*; *nu-l văd bine la examene* (*fiindcă nu s'a pregătit serios*), etc. Ne putem întreba, dacă *nu văd bine* însemnează, la propriu, 'n'am vedere bună' sau, mai de grabă, 'nu-l văd într'o situație bună (ducând-o bine)'.

Veni: *a avea (pe) vino'ncoace* (despre femei) 'a avea farmec, a exercita o atracție irezistibilă (asupra bărbaților)'. Incepe a ceda locul, în vorbirea familiară cultă, lui *sex appeal*, introdus prin filmele americane. Foarte interesant pasajul din « Harap-Alb », unde se descrie farmecul fetei Impăratului Roș: *Și mai merg ei, cât mai merg, și de ce mergeau înainte, de ce lui Harap-Alb i se tulburau mințile, uitându-se la fată și văzând-o cât era de tânără, de frumoasă și plină de vină 'ncoace... fiind nebun de dragostea ei, căci era boboc de trandafir din luna lui Maiu, scăldat în roua dimineții, desmierdat de cele întâiu raze ale soarelui, legănat de adierea vântului și neatins de ochii fluturilor. Sau, cum s'ar zice la noi în țărănește, era frumoasă de mama focului; la soare te puteai uita, iar la dânsa ba.* Interesul constă și în chipul cum își reprezintă poporul, prin mintea lui Creangă, idealul de frumuseță feminină, dar și, mai ales, în contrastul stilistic dintre descrierea 'cultă' și cea 'populară' a acestei frumuseți. Povestitorul moldovean ironizează clișeele « literare » la fel cu Cervantes, care pune în gura lui Don Quijote, cu aceleași intenții umoristice, elogiile cele mai exagerat « poetice » [2] la adresa Dulcineii, pentru ca apoi să le reducă la justa lor proporție (foarte modestă și prozaică, de altfel) prin aprecierile 'realiste' ale lui Sancho Panza. Pentru diversele sinonime afective străine ale lui *vino 'ncoace* (ital. *ha quel certo non so chè*; frc. *je ne sais quoi*, etc.: cf. *E-un « nu știu cum » și-un « nu știu ce »* al lui Eminescu), vezi LEO SPITZER, *Photogénique* în *Le français moderne* VII, p. 125 urm.

Vită: *vită încălțată* 'prost tare'. Și *vacă încălțată*, apoi, tot prin derivație sinonimică, *bou încălțat* (1907 II, p. 131)[3]. Adaosul, expresiv (*vită* singur are același sens, tot așa *vacă*, *bou*, apoi *dobitoc* ș. a.), se datorește, poate, aluziei la potcoave (boii se potcovesc!), pe care subiectul vorbitor le asimilează (în mod ironic și, evident, intenționat) cu încălțămintea oamenilor[4]. Dar este posibilă și altă explicație, pe care mi-o sugerează LEO SPITZER, *Bull. lingu.* V, p. 192: *încălțat(ă)* are rostul să convingă pe ascultător că animalul în discuție există realmente, dovadă... încălțămintea, obiect material, palpabil, exact ca în paralela vieneză

---

[1] In *a tremura vargă*, substantivul a putut fi simțit ca sinonim cu *frică*, deci *a-i duce varga* 'a-i duce frica'. Dar dece pluralul?

[2] Culese din noianul de romane cavalerești, pastorale și sentimentale, care, vorba lui Creangă, « tulburase mințile » lui Don Quijote.

[3] Cf. ital. (arg. nord) *vacca* și *vaccaccia* 'unflätige, grobe Frau' (*Volkst. u. Kult. d. Rom.* VII, p. 81).

[4] Din moment ce se referă la ființe umane!

(perfect sinonimă cu izolarea noastră) *er ist ein Viech mit Haxen* 'il est une bête avec des jambes' [1].

Vulpe: *a beli vulpea* 'a vomita (după o beție)' ; mai expresiv : *adă cinghelul!* sau *unde-i cinghelul?* (vulpea se agață de « cinghel », pentru a i se putea scoate mai ușor blana). Formula se întâlnește și aiurea : span. *desollar la zorra* 'a se trezi din beție' ; frc. *piquer* (*écorcher*) *un renard* 'a deborda' (nu numai din cauza beției) [2], *renarder* idem ; engl. *foxed* 'beat' (pentru alte amănunte, vezi articolul meu *Metafore din lumea animalelor*, în *Arhiva* XXXIII, p. 255—256, unde sunt înregistrate și alte locuțiuni interesante pentru discuția de față). « Tertium comparationis » ar putea fi somnul greu al vulpii, cum presupune R. RIEGLER, *Das Tier im Spiegel der Sprache*, p. 44, sau, mai probabil, lăcomia ei (cf. LEO SPITZER, *Die Umschreibungen des Begriffes «Hunger»*. . ., p. 179) [3].

Zi(uă): *a treia zi după Scripturi* 'prea târziu'. *A face (cuiva) zile amare* (*negre, fripte, grele*) 'a-i amărî viața' (sinonim *a nu avea zile bune cu cineva*). *A (mai) avea zile (multe)* 'a (mai) avea (mult) de trăit' (și cu forma diminutivală : *N'oiu mai veni, Ivane, câte zilișoare-oiu avea eu,* Creangă). *A muri cu zile* 'a muri fără cauză aparentă' (din lipsă de îngrijire medicală serioasă, de ex.). *Toată ziua* 'fără discuție, evident, clar', ca determinativ pe lângă substantive, adjective, verbe, etc. : *Grec toată ziua* (1907 II, p. 78) ; *îi prost toată ziua*; (*calul acesta*) *șchiopătează toată ziua*, etc. De obicei, ca răspuns la afirmația contrară a partenerului. Greutatea înțelesului cade pe *toată :* nu un singur moment din zi, ci ziua întreagă este adevărat ce susțin eu. *Simplu ca bună ziua* 'foarte simplu' (adică 'foarte ușor', 'tot atât de ușor ca a zice bună ziua') este frc. *simple comme bonjour*. Deoarece seamănă semantic (și formal) cu *limpede ca ziua* (*ca lumina zilei*), s'a contaminat cu acesta, dând naștere lui *limpede ca bună ziua*, care sună și (ironic) *limpede ca bonjour* (AL, 19 Martie 1939, p. 7).

---

[1] Autorul se ocupă de *marea cu sarea*: deoarece, făgăduind marea, dai impresia că nu vorbești serios (căci făgăduești ce nu poți împlini), că exagerezi mai mult decât este permis, adaugi *cu sarea*, ca și cum ai spune că făgăduiala este serioasă, probă . . . sarea pe care o dai împreună cu marea. Spitzer spune foarte just (p. 192—193): « 'Promettre la mer avec le sel', avec son sel caractéristique, c'est donc promettre la vraie mer, la mer-mer ».

[2] Cf. *ils ont piqué une assez grande quantité de renards* (Flaubert: pe vapor, din cauza răului de mare). Și izolarea românească și-a lărgit uzul.

[3] Pentru 'a se îmbăta', afară de izolările deja notate (s. v. *ciocârlan*), se mai spune *a lua prepelița de coadă* (AL, 2 Dec. 1937, p. 11), derivație sinonimică dela *a lua ciocârlanul de coadă*, și deosebită de *a prinde prepelița de coadă* 'a nu izbuti' (cf. mai sus, s. v. *coadă*).

PARTEA IV
FENOMENE LEXICALE

In discuția de până aici m'am referit mereu la vorbirea populară și familiară, adică la aspectele curente, zilnice, ale limbii vorbite, care variază după categoria socială sau, ceea ce, în fond, este același lucru, după gradul de cultură al membrilor colectivității lingvistice. Am afirmat, de repetate ori, că intervenția afectului, cauza principală a fenomenelor stilistice, se produce cu atât mai ușor, cu cât subiectele vorbitoare aparțin unei pături sociale mai inferioare, deci mai puțin culte [1]. Și aceasta, fiindcă lipsa de cultură merge paralel cu lipsa de respect pentru conveniențe, pentru formele pur exterioare ale raporturilor dintre oameni.

De astădată va trebui să luăm în considerație încă un aspect al limbii vorbite, cel mai important, poate, din punct de vedere teoretic: a r g o t - u l. Sensurile pe care le dau lingviștii acestui termen sunt numeroase și, în consecință, variabile. De aceea se impune o precizare a noțiunii, așa cum trebue ea înțeleasă de-a-lungul paginilor următoare.

Până nu de mult, argot însemna orice l i m b a j s p e c i a l. Așa dar, terminologiile diverselor profesiuni, meserii, ocupații ș. a. erau puse alături de vorbirea soldaților, a elevilor, a cerșetorilor, răufăcătorilor, vagabonzilor, etc. Căci se pornea dela concepția strict sociologică a limbii omenești: mediul în care trăiește un individ influențează asupra psihologiei lui, deci și asupra felului său de a vorbi, în sensul că-l silește să utilizeze un număr de cuvinte și expresii necunoscute altor categorii sociale. Aici este izvorul termenilor tehnici de toate speciile, atât de caracteristici pentru fiecare ramură de activitate teoretică sau practică și, adesea, atât de inaccesibili oamenilor din afară, neinițiați în secretele disciplinei sau profesiunii respective.

Acest ultim amănunt constitue particularitatea tuturor vorbirilor speciale: sunt ininteligibile pentru cei străini de mediul în care ele au luat naștere și continuă să trăiască. Dar atâta n'ajunge, pentru a asimila terminologiile tehnice [2] cu argot-urile propriu zise, născute în condiții fundamental deosebite.

Am spus deja, indirect, că argot-urile sunt vorbirea militarilor (în sens larg), a elevilor și studenților, a cerșetorilor și răufăcătorilor. Toate aceste grupuri umane trăiesc în marginea sau în afara societății, primele trei cu intermitență, ultimele două în mod permanent. Urmarea este crearea unei psihologii aparte, care se caracterizează printr'o libertate de manifestare necunoscută celorlalte

---

[1] Fantazia, celălalt izvor al faptelor de limbă care ne preocupă în această lucrare, este o însușire strict individuală, care nu atârnă nici de poziția omului în societate, nici de formația lui intelectuală și morală.

[2] Sau j a r g o a n e l e, cum le mai spun lingviștii, cu un nume care n'are nimic peiorativ.

categorii sociale, supuse mereu controlului exercitat de conştiinţa colectivă. La militari şi şcolari, această libertate este stingherită, într'o largă măsură, nu numai când ies din mediul lor special şi vin în contact cu « societatea », ci chiar la cazarmă şi la şcoală, unde sunt supraveghiaţi de superiori, a căror mentalitate diferă de a lor. Cerşetorii şi răufăcătorii, dimpotrivă, se bucură de o libertate aş putea spune ilimitată. Căci toată vieaţa lor se desfăşură în condiţii care îngreuiază enorm amestecul cu celelalte grupuri sociale. Atingerile, de altfel inevitabile, cu acestea sunt rare, intermitente şi de scurtă durată, aşa că nu pot influenţa asupra psihologiei lor, cel puţin câtă vreme ei continuă să-şi exercite meseria şi să rămâie în ambianţa lor obişnuită.

Din punct de vedere lingvistic, manifestările lor sunt tot atât de libere, lucru firesc, întru cât sufletul omului alcătueşte o unitate desăvârşită, care nu permite, în mod normal, deosebiri de comportare la unul şi acelaşi individ după natura acţiunilor sale. Unei atitudini libertare t r e b u e să-i corespundă un limbaj adecvat, lipsit de orice constrângere venită din afară. Argot-urile de toate speciile se caracterizează tocmai prin dispoziţia subiectelor vorbitoare de a-şi exprima fără nicio reticenţă şi cu mijloacele lingvistice cele mai proprii gândirile şi simţirile, oricât ar fi acestea de îndrăzneţe sau contrare convenienţelor impuse de civilizaţie.

Libertatea de expresie a argotizanţilor se manifestă subt toate aspectele posibile. Faptele studiate în capitolele precedente constitue o particularitate prin excelenţă a vorbirii lor. Modificările fonetice mai mult ori mai puţin 'neregulate' [1], lungirea şi scurtarea cuvintelor, schimbările de accent, accelerarea şi încetinirea tempo-ului, onomatopeile, cuvintele imitative, interogaţia şi exclamaţia, creaţiile diminutivale şi augmentative, repetiţia, elipsa, imprecaţiile şi înjurăturile : toate aceste procedee sunt o caracteristică a limbii vorbite în general, dar mai cu seamă a argot-urilor, care le utilizează într'o măsură necunoscută membrilor comunităţii lingvistice propriu zise.

Deoarece ne ocupăm aici de lexic, trebue să arăt cum creează argotizanţii în acest domeniu. Principial ei nu se deosebesc de subiectele vorbitoare obişnuite. De altfel creaţii adevărate, în sens strict, sunt foarte puţin numeroase. Aproape totdeauna avem a face cu termeni şi expresii aparţinând limbii comune, care capătă în argot accepţii sau nuanţe semantice nouă. Se poate spune că activitatea lexicală a argotizanţilor se reduce, în marea majoritate a cazurilor, la modificarea înţelesului cuvintelor din vorbirea curentă. Şi aceasta, subt imperiul afectului şi al fantaziei. Nicăiri, poate, ca în materie de lexic nu intervin cu atâta eficacitate creatoare, deci mai mult ori mai puţin durabilă, aceste facultăţi ale sufletului nostru. A i c i se află punctul de contact dintre limba vorbită şi argot-uri, prin urmare şi justificarea luării în consideraţie a acestor limbaje speciale într'o lucrare care se ocupă de fapte stilistice general româneşti.

---

[1] Printre ele sunt unele de care n'am pomenit, fiindcă nu aparţin limbii vorbite comune şi totodată reprezintă acte de voinţă, aşa dar produse artificiale. Afară de m e t a t e z ă, pe care o cunoaşte, ca un fenomen spontan însă, şi vorbirea obişnuită, argot-urile recurg adesea la a n a g r a m ă, adică inversarea ordinii fireşti a sunetelor. Astfel *La Force*, numele unei închisori pariziene, devine *Lorcefé*, *le prince* — *linspré*, *le jargon* — *largonji*, *le boucher* — *loucherbem*, etc. (cf. A. DAUZAT, *Les argots*, Paris 1929, p. 121 urm.). La noi, după cât ştiu, copiii se « joacă » în chipul acesta, când vor să vorbească 'păsăreşte' (vezi *Bulet. Philippide* IX, p. 188, unde discuţia porneşte dela un procedeu asemănător, aplicat în limbajul lor special de către zidarii bolognezi).

Dar nu numai limba comună furnisează argotizanților materialul lexical trebuincios pentru această prelucrare semantică. Alături de ea, sunt puse la contribuție graiurile regionale și idiomele străine. Grație unei vieți care-i silește, în bună parte, la ambulantism și vagabondaj (am în vedere pe cerșetori și răufăcători, reprezentanții cei mai tipici ai adevăratului argot), ei vin în contact cu membri de-ai propriei lor colectivități lingvistice, aparținând tuturor provinciilor, și de-ai colectivităților învecinate. Iar când e vorba de pungași internaționali, sfera acțiunii lor și, în consecință, posibilitatea împrumuturilor lexicale nu cunosc niciun fel de piedecă. Un element caracteristic pentru toate argot-urile europene îl constitue cuvintele de origine țigănească. Vieața nomadă și participarea în număr mare a Țiganilor la exercitarea 'meseriilor' preferate de argotizanți explică acest fapt, surprinzător, poate, pentru nespecialiști. In cazul Românilor, care ne întâmpină însă și aiurea, se adaugă existența, pe teritoriul lor național, a unei numeroase populații țigănești, așezată aici într'o epocă relativ veche. Cuvintele străine prezintă avantajul noutății, care contribue la creșterea expresivității, și totodată satisfac nevoia de evadare lingvistică a argotizanților, nu mai puțin puternică decât aceea a evaziunii sociale.

Intre argot-uri și limba vorbită, populară sau familiară, deosebirile sunt de grad, nu de esență. Mai întâiu, toate au același sistem lingvistic. Sunetele, formele gramaticale și combinarea în sintagme a cuvintelor sunt identice. Numai lexicul diferă, dar nu ca material propriu zis, ci ca utilizare. Afectul și fantazia, fermenții creatori de expresii și sensuri nouă, intervin mai nestingherite la argotizanți decât la subiectele vorbitoare obișnuite. De aceea argot-urile sunt mai bogate în nuanțe semantice, mai plastice și mai colorate decât limba vorbită, chiar subt aspectul ei popular sau periferic. Dar aceste deosebiri sunt, repet, pur cantitative, deci neesențiale. Afară de asta, între argotizanți și ceilalți membri ai comunității lingvistice se stabilesc, prin forța împrejurărilor, relații de tot felul, care fac să circule dela unii la alții cuvinte și expresii. In chipul acesta deosebirile se reduc simțitor și subt raportul cantității.

Cei mai dispuși să împrumute termeni argotici sunt locuitorii dela periferia orașelor, a căror vieață și psihologie îi apropie, adesea până la o asimilare quasitotală, de argotizanți. Prin ei, împrumuturile se transmit la pături sociale din ce în ce mai superioare, datorită contactului inevitabil, impus de necesitățile vieții colective. Se înțelege că, pe măsură ce se depărtează de sursă, materialul argotic se împuținează: trecerile dela o categorie la alta servesc ca un adevărat filtru, care face ca multe 'impurități' lingvistice să se oprească la categoria imediat precedentă. Acest rol de vehicul îl joacă apoi militarii și elevii, ale căror legături cu « societatea » sunt oarecum normale, în sensul că, afară de timpul petrecut în mediul lor profesional, ei trăiesc la un loc cu membrii obișnuiți ai colectivității etnice. In special elevii [1] se pretează de minune la acest «rol», care, în cazul lor, își merită pe deplin numele. Vrâsta fragedă îi ajută să fie nu numai accesibili la orice inovație, ci și apți de atitudini teatrale: întrebuințarea expresiilor argotice, indiferent de origine și semnificație, le măgulește amorul propriu, căci le dă impresia, pe care ei o iau foarte în serios, că sunt oameni « mari », « în toată firea », prin nimic deosebiți de ceilalți. Să nu uităm că tot vrâsta îi îndeamnă să asculte, aproape fără nicio rezervă, de imboldurile afectului și ale fantaziei.

[1] De toate speciile (mai ales cei din clasele superioare ale liceului și studenții).

Așa se explică prezența unui însemnat număr de expresii argotice în vorbirea familiară și populară. Trebuesc făcute însă unele distincții, cerute de natura împrejurărilor schițate chiar acum. Dintre aceste două aspecte ale limbii vorbite, mai bogat în elemente lexicale venite din argot este limbajul familiar, care, la rândul lui, diferă, subt raportul cantității, după poziția în ierarhia socială a grupului respectiv : cu cât acesta stă mai aproape de periferie, deci și de argotizanții propriu ziși, cu atât recurge mai des și mai sistematic la materialul lexical argotic. In ce privește vorbirea populară, se pare că ea merge mai de grabă cu limba oamenilor culți, aș zice de cultură academică, în sensul că, la fel cu aceasta, se arată și ea rezervată față de argot-uri, fără ca motivele să fie totdeauna aceleași. Din punct de vedere social, țăranii au cu argotizanții relații mai puțin strânse decât pătura conducătoare. (Mă refer la marea masă a țărănimii, care trăiește departe de centrele orășenești.) Tot așa se deosebesc ei mult de aceștia ca psihologie. Căci, deși argot-ul este o limbă « naturală », întocmai ca orice idiom de pe pământ, trebue să dăm dreptate, fie și numai în parte, acelora care, în frunte cu LEO SPITZER, constată la argotizanți o doză importantă de artificiu, dacă vreți de cabotinism : cine vorbește altfel decât semenii lui are, într'o anumită măsură, atitudinea unui actor, a unui om care-și iese puțin din firea sa obișnuită, care joacă rolul altcuiva, nu pe al său propriu, sau are măcar satisfacția (căutată!) de a impresiona, de a atrage atenția asupra sa, de a « epata pe burghez », cum se spunea odinioară. Țăranii sunt, în general, foarte străini de această psihologie, căci ei nu știu ce este « poza », afectarea și alte asemenea atitudini, care presupun un rafinament psihologic incompatibil cu naturaleța, mai bine zis cu naivitatea individului apropiat de starea oarecum primitivă a speciei umane [1].

Dar mai intervine ceva. O caracteristică a argot-ului este că se reînnoiește mereu. Afectul, mai puternic și mai frecvent manifestat decât la subiectele vorbitoare obișbnuite, cere necontenit mijloace nouă de expresie, care să satisfacă nevoile afective, mari și permanente, ale argotizanților. Asta însemnează, cum vom vedea mai încolo, părăsirea cuvintelor care nu mai corespund acestor nevoi și înlocuirea lor prin altele, neuzate încă, proaspete, pline de suc și de savoare. Ce se întâmplă cu termenii argotici căzuți în desuetudine ? După constatările lui L. SAINÉAN, *Le langage parisien au XIX-e siècle*, Paris 1920, argot-ul francez vechiu (anterior anului 1850) s'a contopit, într'o foarte largă măsură, cu vorbirea populară pariziană, așa că ceea ce lingviștii numesc argot francez modern se identifică, de fapt și în linii mari, cu limba locuitorilor dela periferia Parisului [2]. Chiar dacă această afirmație pare exagerată, ea poate fi primită, cu rezervele cuvenite, și nu numai pentru situația din Franța, unde (mă gândesc, în primul rând, la capitala ei) condițiile pentru realizarea contopirii argot-ului cu vorbirea periferică sunt mai favorabile decât aiurea. La noi fenomenul acesta n'a fost urmărit (și cu atât mai puțin studiat) de nimeni. Dar cine cetește literatura de după războiul celălalt, în special pe aceea a ultimului deceniu, rămâne izbit de apariția tot mai frecventă a termenilor argotici într'o bună parte din operele noastre literare, ca să nu mai pomenesc de schițele fără pretenții, de articolele și

---

[1] La oamenii de cultură academică, serioasă, gravă, rezerva față de argot izvorăște din considerații strict sociale, de conveniențe și de prestigiu, prezentate, în mod obișnuit și puțintel ipocrit, subt aspectul demnității personale și de grup.

[2] « L'argot moderne, autre appellation donnée au vulgaire parisien de nos jours ».

reportajele jurnalelor sau de foile umoristice [1]. Prin urmare, vorbirea familiară orășenească se îmbogățește cu material argotic și în modul acesta, care este condiționat, bine înțeles, tot de relațiile firești, inevitabile, dintre argotizanți și celelalte grupuri sociale. O deosebire există totuși față de situația descrisă ceva mai înainte. Acolo vorbeam de împrumuturi propriu zise, adică de cuvinte care continuă să circule și în argot, pe când aici mă refer la elemente lexicale care și-au pierdut, în parte, caracterul argotic, întru cât au fost părăsite de argotizanți (și după asta au intrat în limba vorbită mai mult ori mai puțin comună).

Pentru a termina această discuție de ordin principial asupra argot-ului și a raporturilor lui cu limba vorbită, socot necesar să spun câteva cuvinte despre un aspect al lui, nemenționat până acum: argot-ul sporturilor. Cred că numele este impropriu și ar trebui înlocuit prin acela de 'jargon'. Căci, în fond, avem a face cu un limbaj tehnic, cu o terminologie de specialiști, ca la o profesiune oarecare: sportivul este un adevărat tehnician, care, practicând o anumită îndeletnicire, îi cunoaște toate «secretele» și utilizează termenii tehnici consacrați. In orice caz, aceștia sunt produse pur intelectuale, fără niciun amestec din partea afectului. Că sportivii și, mai cu seamă, numeroși participanți la spectacolele sportive se folosesc, cu prilejul acestora, de expresii argotice [2], nu contestă nimeni, dar faptul se datorește nu sportului însuși, ci originii sociale și psihologiei spectatorilor obișnuiți să vorbească așa în tot felul de împrejurări. Deprinderea este atât de înrădăcinată, încât termenii tehnici sportivi, care, prin originea și natura lor, sunt foarte străini de atmosfera românească tradițională, se combină adesea cu cuvinte neaoșe, dând astfel naștere la produse lingvistice foarte curioase și interesante totodată [3]. Prin aceasta, limbajul sportiv, considerat în totalitatea lui, se apropie (și se va apropia, probabil, mereu) de argot-ul propriu zis, ocupând, cu vremea, un loc intermediar între acesta și terminologiile tehnice [4].

* * *

[1] Din studiile despre argot-ul românesc, publicate, cele mai multe, în *Bulet. Philippide*, se vede că foarte mult material provine tocmai din texte scrise de toate felurile.

[2] Iată câteva notate la întâmplare (e vorba de box): *lovește-l la mir!*; *ia-i piuitul!*; *să te pupe mama rece!* (AL, 6 Iunie 1937, p. 10); *arde-l la râșniță!*; *arde-l la muzicuță!*; *pompează-l să-i țâșnească borșul* (ibid., 27 Iunie 1937, p. 13); *dă-i la zotcă!*, etc.

[3] De pildă: *atinge-l la plex!*; *a face șut* (RB-R, p. 134); *a face knock-out*, etc., care au intrat în limba familiară curentă.

[4] Iată bibliografia lucrărilor de argot românesc. Pentru partea teoretică a problemei, care interesează argot-ul de pretutindeni: IORGU IORDAN, *Introducere în studiul limbilor romanice*, p. 410 urm. și *An Introduction to Romance Linguistics*, London 1937, p. 355 urm. Studii propriu zise: P. CIUREANU, *Note de argot* în *Bulet. Philippide* II, p. 203 urm.; IORGU IORDAN, *Complectări și observații la articolul precedent*, *ibid.*, p. 208 urm.; VAL. GR. CHELARU, *Din limbajul mahalalelor*, *ibid.* IV, p. 102 urm.; C. ARMEANU, *Argot ieșean*, *ibid.*, p. 131 urm.; GH. AGAVRILOAEI, *Din argot-ul școlarilor*, *ibid.*, p. 137 urm.; IORGU IORDAN, *Note și observații la articolele precedente*, *ibid.*, p. 150 urm.; LEO SPITZER, *Additions aux remarques sur l'argot roumain*, *ibid.* V, p. 183 urm.; C. ARMEANU, *Argot ieșean II*, *ibid.*, p. 185 urm.; D. FLOREA-RARIȘTE, *Din limbajul școlarilor*, *ibid.*, p. 194 urm.; G.-M. DRAGOȘ, *Argot basarabean*, *ibid.*, p. 237 urm.; IDEM, *Note de argot românesc*, *ibid.* IX, p. 87 urm.; AL. VASILIU, *Din argoul nostru* în *Grai și suflet* VII, p. 95 urm., 309 urm.; ȘT. PAȘCA, *Din argot-ul românesc* în *Dacoromania* VII, p. 163 urm.; AL. V. DOBRESCU, *Argotul*, București 1938. In aceste lucrări sunt citate și izvoarele propriu zise ale materialului argotic studiat. Majoritatea exemplelor care urmează le-am luat de acolo, restul din dicționare (mai ales *Dict. Acad.* este foarte bogat în sinonime, pe care le dă pentru fiecare noțiune importantă în parte).

In cele ce urmează voiu înregistra și discuta un număr cât mai mare de cuvinte care, indiferent de originea lor socială, se caracterizează prin expresivitate, în sensul dat mereu acestui termen de-a-lungul prezentei lucrări. Așa dar, nu fac nicio deosebire între cuvintele propriu zis argotice și cele familiare sau populare. O separare a lor nu-i posibilă totdeauna, și nici nu este principial recomandabilă: toate sunt produsul afectului și fantaziei. Afară de asta, conștiința subiectelor vorbitoare nu le distinge unele de altele, ci le pune pe același plan și le tratează absolut la fel pe toate.

Deși, poate, de prisos, țin să precizez că iau în considerație aici numai cuvintele expresive prin ele înseși, adică prin semnificația lor, care vine exclusiv dela factorul semantic, fără intervenția vreunuia din mijloacele lingvistice sau extralingvistice studiate în paginele precedente. Am văzut că, grație unui sufix ori prefix, unei intonații speciale, unei modificări fonetice, etc., orice cuvânt poate căpăta o expresivitate pe care altfel n'o are. Din acest punct de vedere, nu-i exagerată afirmația că întregul material lexical posedă virtual aptitudinea de a deveni expresiv cu ajutorul procedeelor numeroase pe care ni le pune la dispoziție limba însăși.

Izvorul expresivității să-i zicem intrinseci nu-i totdeauna de ordin strict semantic. Dovadă atâtea sinonime care nu se pot înlocui unul prin altul chiar în orice împrejurare. Intervine, obișnuit, un factor social, de ambianță, care face ca un cuvânt să fie expresiv, pe când sinonimul lui nu. Acest factor se prezintă subt aspecte varate și nu tocmai lesne sesizabile. Voiu încerca să prind câteva din ele.

Astfel c u v i n t e l e s t r ă i n e (și simțite ca atare) sunt adesea superioare în expresivitate, de aceea preferate celor indigene. Să se compare, de pildă, *caput* 'distrus, sdrobit, sfărâmat' (împrumut foarte recent), *dam(p)f* (*a prinde dampf*, Răd II, p. 104)[1], *halt* (*a zice* sau *a face halt*, cf. CSt VI, p. 103), *șpațir* (*Da' cum se face că nu ești la ș p a ț i r cu conașul Bock?*, 1907 II, p. 414)[2], *viț* 'spirit' (*proaste w i t z u r i mai fac!*, Răd II, p. 398), toate de origine germană mai nouă ori mai veche; *catiușcă* și *ivan* 'avioane sovietice'[3], *ciolovec* 'Rus; bolșevic', *a colhozi* 'a bate, a aranja, a face un rău (meritat)', *coneț* (*a face cuiva conețul* 'a-l omorî, a-i pune capăt zilelor')[4], *guleaiu* 'chef'[4], *niznai* (*a face pe niznai* sau *pe niznaiul*; pentru forma articulată, v. ȚB, p. 36)[5], etc. In niciunul din cazurile acestea cuvântul străin nu poate fi înlocuit prin sinonimul « românesc » (simțit, adică, astfel), fără pagubă pentru valoarea stilistică a expresiei.

Originea străină a unui termen poate evoca o anumită atmosferă spirituală, caracteristică pentru o epocă din viața poporului nostru sau pentru o categorie socială, care, în ipoteza dispariției din limba comună a termenului respectiv, continuă să-l păstreze și să-l utilizeze. Este, mi se pare, cazul elementelor t u r-

---

[1] Cf. *Bulet. Philippide* VII—VIII, p. 225—226.

[2] *Conașul Bock* este... cânele pe care-l scotea la plimbare servitorul unui mare proprietar « modern ».

[3] Nume proprii rusești, date avioanelor bolșevice de aviatorii noștri în timpul actualului războiu. Primul pare că se dă și tunurilor sau tancurilor sovietice.

[4] Pe amândouă le are Creangă, dar numai în « Ivan Turbincă », ceea ce probează că le-a simțit ca elemente lexicale străine (rusești!) și le-a întrebuințat cu intenții stilistice.

[5] Foarte răspândit în vorbirea populară și familiară, de regulă sub aspectul reflexiv (*a se face niznai* 'a se face că nu știe').

cești și grecești de felul lui *ageamiu*, *apelpisit*, *catadixi*, *exoflisi*, *furda (lâc)*, *furlandisi*, *ghilosi*, *hahaleră*, *haram*, *hatâr*, *hiritisi*, *iavaș*[1], *ifos*, *istericale*, *nevricale*, *paligorie*, *pandalie*, *pichirisi*, etc. La unele va fi intervenind și fonetismul, dar superioritatea lor expresivă față de sinonimele latinești sau romanice izvorăște înainte de toate, dacă nu exclusiv, din semnificația social-psihologică a mediului pe care îl evocă. Chiar când sensul propriu zis nu poate fi precizat, impresia că astfel de cuvinte redau mai just decât echivalentele lor nuanța afectivă corespunzătoare intențiilor subiectului vorbitor rămâne întreagă. Câtă lume știe, de pildă, că *doxă* însemnează 'pricepere', și totuși oricine sesizează, fără nicio dificultate, și conținutul pur noțional și pe cel stilistic al formulei *a avea doxă (la cap)*, după cum înțelege valoarea intelectuală și afectivă a sinonimului *a avea glagore (la cap)* chiar cine nu știe că *glagore* este numele celei de a patra litere din alfabetul chirilic.

Printre cuvintele străine care circulă în vorbirea familiară și populară, un loc foarte important, atât prin număr, cât și prin frecvență, ocupă cele țigănești. Iată o parte dintre cele mai răspândite[2]: *baftă*, *baros*, *barosan*, *benga*, *biștari*, *buli* (și *bulan*), *canci*, *candriu*, *cardi*, *ciordi*, *dabule (che)*, *danciu*, *dili*, *ditai*, *gagiu*, *gini*, *hacana*, *hali*, *lovele*, *mandea*, *mardi* (cu familia lui: *mardeală*, *mardeiaș*), *mingeac*, *mișto*, *mucles* (*moclis*), *nasol* (*nasul*), *pili*, *pirandă* (*chirandă*), *șindel*, *soili*, *șoșoiu*, *șucar* (și vb. *șucări*), *șuti*, *ușchi (a)*, *zbanghiu* (*șpanchiu*). Cele mai multe au caracter argotic foarte accentuat, care se complică adesea cu sensuri sau nuanțe obscene. Aceasta le împiedecă să pătrundă în vorbirea familiară a oamenilor care mai ascultă încă de conveniențe și de... cuviință. Amănuntul interesează în legătură cu punctul de vedere enunțat mai sus, că originea (lingvistică și, implicit, socială) a unui cuvânt este « simțită » de subiectele vorbitoare, indiferent dacă acestea pot ori nu s'o identifice, și, în consecință, apreciată la justa ei valoare, grație unui fel de instinct, care se desvoltă prin inițierea în ambianța intelectuală și morală creată de contactul cu furnisorii, direcți sau indirecți, ai cuvintelor.

Constatări asemănătoare se impun stăruitor și în cazul elementelor vechi, dialectale sau foarte recente. De multe ori, primele două categorii se confundă, căci termenii arhaici, când nu dispar cu desăvârșire, se refugiază în câte o regiune mai izolată, ferită de un contact prea strâns cu vieața modernă. Dintre cuvintele pomenite mai sus (grecești și turcești), unele ar putea fi citate și aici. Cât despre cele de tot recente, am în vedere neologismele proaspete, mai ales franțuzești, care fac concurență, adesea victorioasă, sinonimelor băștinașe. Iată un număr de exemple, culese absolut la întâmplare, pentru fiecare din aceste categorii: *bernevici*, *buzna*, *calcavură*, *catrafuse*, *coclauri*, *cotrobăi*, *cușmă*, *doldora*, *găbji*, *gălătuș*, *ghiftui*, *ghiotura*, *ghiuj*, *hăcui*, *holotă*, *jupân*, *lehamite*, *mașter (ă)* (și *maștihă*) 'vitreg(ă)', *razna*, *șoltic*, *țipa* (*a țipa afară*), *volintir*, etc.; *aranja (pe cineva)*, *canalie*, *decava* 'a ruina', la jocul de cărți, etc.), *folie* 'nebunie'[3], *idem* (*având un deosebit respect numai pentru romanul compact, dela 100 lei în sus, cu dever mare și rabatul idem*, AL, 7 Iulie 1935, p. 6), *idiot*, *imbecil*, *infam*, *lichida (pe cineva)*, *mizerabil*, *opera (pe cineva)*, *teoremă* (*aici e toată teorema: când le primești?*, VR, Febr.

[1] Totdeauna repetat (*iavaș-iavaș*), pentru intensificarea noțiunii de încetineală a unei acțiuni.

[2] Vezi excelentul studiu al lui A. GRAUR, *Les mots tsiganes en roumain* în *Bull. linguistique* II, p. 108 urm. (cu adaosurile și îndreptările din același periodic, vol. III, p. 185 urm. și IV, p. 196 urm.).

[3] *Avea o cravată cu picățele, o folie!!* (OC, p. 41).

1940, p. 37) ş. a. Este evident că la unele expresivitatea se datoreşte şi sunetelor, fără să putem preciza cum anume (*coclauri*, *doldora*, *ghiotura*, *lehamite*), la altele, sensului sau atitudinii subiectului vorbitor (este cazul celor mai multe neologisme). Dar faptul că, în condiţii perfect identice, un astfel de cuvânt are o valoare stilistică mai mare decât sinonimul lui nu poate fi tăgăduit [1] şi cere o explicaţie, pe care eu o găsesc numai în caracterul arhaic, dialectal sau neologic al termenului mai expresiv.

Ceea ce surprinde, la prima vedere, este că diversele categorii de cuvinte menţionate până aici îşi trag expresivitatea din izvoare extrem de variate : unele sunt simţite ca străine, altele ca aparţinând trecutului, unele provin din graiurile regionale, altele sunt foarte recente, etc. E posibil oare să intervie criterii de apreciere subiectivă atât de felurite şi care să ducă totuşi la rezultate stilistice absolut identice ? In realitate, pretutindeni avem a face cu un element psihologic comun : n o u t a t e a sau r a r i t a t e a (două aspecte ale unui fenomen unic). Am afirmat, la un moment dat, că argot-ul se împrospătează mereu, graţie nevoilor afective ale indivizilor vorbitori, care nu pot fi împlinite vreme îndelungată prin aceleaşi mijloace lingvistice. Afirmaţia este valabilă, cum vom vedea, într'o măsură mai redusă, şi pentru vorbirea familiară şi populară. Un cuvânt nou sau rar prezintă, virtual, faţă de sinonimul lui vechiu sau frecvent, avantajul că poate, în condiţii determinate [2], să satisfacă mai bine necesităţile de ordin subiectiv ale oamenilor.

O trăsătură caracteristică a vorbirii afective (cu toate nuanţele ei : argotică, familiară, populară) constă pe de o parte într'o mulţime extraordinară de termeni pentru o singură noţiune, pe de alta într'o multiplicitate de sensuri, adesea foarte diferite, pentru acelaşi cuvânt. Sinonimia bogată ne întâmpină mult mai des decât pletora semantică, şi aceasta, din cauză că ea corespunde pe deplin nevoii, mereu simţite, de a reînnoi expresia. Procedeul aplicat în mod obişnuit este aşa zisa d e r i v a ţ i e s i n o n i m i c ă: două cuvinte care au acelaşi înţeles propriu devin sinonime şi prin înţelesul figurat al unuia din ele. Nu-i necesară o sinonimie perfectă, care, de altfel, iese din domeniul realităţii lingvistice. Subiectele vorbitoare se mulţumesc cu una foarte aproximativă. Astfel ***a arde*** este sinonim cu ***a frige***, ***a opări***, ***a pârjoli***, ***a prăji***. Cine spune metaforic ***m'am ars*** ('am ieşit prost într'o afacere') va spune, prin forţa lucrurilor, cu acelaşi sens metaforic, ***m'am fript***, ***m'am opărit***, ***m'am pârjolit***, ***m'am prăjit*** [3]. Şi, de fapt, toate aceste verbe circulă în vorbirea afectivă cu aceeaşi valoare semantică. Interesant este că sinonimia figurată predomină asupra celeilalte, dacă nu cumva o înlătură cu desăvârşire. Căci despre o casă care arde nu spune nimeni că se frige (se prăjeşte, se pârjoleşte), după cum iarăşi carnea ori se frige ori se prăjeşte (două moduri de preparaţie complet diferite), iar dacă se arde sau numai... se pârjoleşte, trebue aruncată,

---

[1] Să se compare, de pildă, *bernevici* — *pantaloni*, *catrafuse* — *buclucuri* (*bulendre*, *bagaj*), *cotrobăi* — *căuta* (*prin toate ungherele*, etc.), *găbji* — *apuca* (*prinde*, *pune mâna*), *holotă* — *grămadă* (*mulţime*, *puzderie*), *idiot* — *prost* (*dobitoc*, *tâmpit*), *mizerabil*—*mişel* (*ticălos*), *opera* — *lucra*, etc.

[2] In vorbirea să zicem normală, superioritatea expresivă aparţine, dimpotrivă, cuvintelor băştinaşe frecvent întrebuinţate, care, din cauza apariţiei lor în tot felul de împrejurări, pot avea ecouri semantice mai bogate şi mai variate, în ciuda banalizării lor oarecum fatale.

[3] Cf. frc. *cuit* şi *flambé* idem, participii trecute (BAUCHE, *op. cit.*, p. 213 şi 222).

căci n'o mai putem mânca. Iată şi alte exemple de derivaţie sinonimică : *a rade (putina)*, cu sensul (propriu!) de 'a o spăla', a devenit sinonim (figurat!) cu *a o curăţi, a o spăla, a o şparli, a o şterge*, etc., toate metafore pentru 'a fugi' ; 'poliţistului' i-a spus cineva (de sigur un pungaş) *copoiu*, pe urmă altcineva l-a numit *prepelicar*, deşi aceşti doi câni se deosebesc clar unul de altul, şi nu numai pentru un vânător, adică pentru un specialist ; *a boţi (o haină)* are un echivalent în neologismul *a şifona*, care, îndată ce a fost împrumutat de Români, trebue să se fi întrebuinţat şi cu înţelesul de 'a bate', întocmai ca sinonimul lui mai vechiu, etc.

Celălalt fenomen, căruia i-am spus pletoră semantică, se explică prin faptul că un obiect are mai multe particularităţi caracteristice, şi atunci diversele subiecte vorbitoare pornesc ba dela una, ba dela alta, când simt nevoia să utilizeze cu valoare metaforică numele obiectului în discuţie. De pildă : *curcan* însemnează 'poliţist' în limbajul răufăcătorilor (după uniforma de pe vremuri a gardienilor publici, cf. *curcan* 'dorobanţ' în timpul războiului de independenţă), iar în vorbirea familiară 'om bătrân' (care . . . fâsâe sau bolboroseşte, pufneşte, pe nas şi pe gură, din cauza bătrâneţii, ca un curcan); *a crăpa* 'a suferi mult' ; 'a mânca enorm' ; 'a muri' ; *a croi* 'a bate' ; 'a minţi' ; 'a fugi' ; *bombă* 'bordeiu, locuinţă subterană, cameră (proastă, etc.) de hotel' ; 'pahar de rachiu' ; ştire senzaţională' ş. a. Un exemplu dintre cele mai elocvente este *arde*. Din cauza marii lui expresivităţi semantice (trezeşte în noi ideea de 'foc', deci 'suferinţă', fizică şi morală), precum şi a aptitudinii de a fi simţit ca sinonim afectiv cu tot soiul de verbe, apariţia lui în limba vorbită este extraordinar de frecventă şi tot atât de variată din punctul de vedere al sensurilor. Dela *a arde o palmă*, unde are valoarea lui *a da, a trage*, etc., i s'a întins uzul la numeroase alte cazuri, în care acţiunea poate fi asimilată, aproximativ, cu a acestora : *arzând amenzi* (CL, 7 Apr. 1934, p. 11) ; *arde iar un faliment* (Foc, p. 102) ; *îi arzi un muşchiuleţ în sânge* (ŢB, p. 246), după *îi tragi un muşchiuleţ*, iar acesta, la rândul lui, după *îi tragi o mâncare* (cf. şi *i-am ars un şpriţ număru' unu*) ; *iute-i arde o anonimă* (CL, 7 Apr. 1934, p. 11) ; *să nu ardă câte un poker la cine ştie ce coleg* (VR, 31 Dec. 1933, p. 13). Cu nume de oameni ca obiect direct, *arde* însemnează 'a lovi (cu vorba sau cu fapta)' ; 'a învinge' ; 'a înşela, a fura', etc. : *Dar ştii că m'ai ars, Haldeule*. . . (Creangă) ; *Nu văd nimic !, l-am ars* (VR, 31 Dec. 1933, p. 11), etc.

Bogăţie mare de termeni pentru aceeaşi noţiune se întâlneşte, cum este şi firesc, la noţiunile curente, cu care operează des mintea subiectelor vorbitoare : apariţia frecventă a unui obiect cere ca el să fie numit mereu şi, dată fiind intervenţia afectului, care nu permite întrebuinţarea la nesfârşit a aceluiaşi cuvânt, cu nume mereu nouă sau reînnoite. Acest ultim fapt arată că circulaţia mare a unei noţiuni în vieaţa zilnică nu ajunge, pentru ca denumirile ei să fie numeroase. Cel puţin tot atât de importantă este şi natura intimă a noţiunii, aptitudinea ei de a impresiona sensibilitatea subiectului vorbitor.

Exemplele citate mai sus, precum şi discuţia, sumară, asupra derivaţiei sinonimice ilustrează încă un adevăr, pe care l-am enunţat, incidental, în mai multe rânduri, acela că, alături de afect, este pusă în funcţiune şi fantazia. Se poate afirma că toate modificările semantice pe care le sufăr cuvintele în vorbirea afectivă sunt, în fond, metafore, aşa dar imagini, produse ale fantaziei noastre. Mai exact spus, ele au ca imbold afectul, care, pentru a se manifesta în deplină libertate din punct de vedere lingvistic, face apel la fantazie, forţa creatoare de forme a minţii omeneşti, cu scopul de a da expresie verbală reprezentărilor

plastice, trezite în subiectul vorbitor de realitatea lui psihologică şi de cea materială a lumii înconjurătoare.

Chiar când fenomenul stilistic se prezintă subt un aspect aparent diferit, tot cu metafore avem a face. Este, de pildă, cazul hiperbolei, foarte răspândită în limbajul afectiv : *a se arde* (*a se frige*) şi *a crăpa* dintre exemplele deja citate, *a înnebuni* (*a turba*) *de mânie* (*de durere*, etc.), *a îngheţa* (*a înlemni*, *încremeni*, *înmărmuri*, *împietri*) *de spaimă*, *a muri* (*de ciudă*, *de foame*, etc.) ş. a. nu sunt decât metafore, căci pornesc dela comparaţia cu fapte reale din afara noastră a unor impresii subiective, mult exagerate însă subt impulsul afectului, care dă sensaţiilor proporţii fantastice. La fel se petrec lucrurile cu contaminaţia, de asemenea frecventă în limba vorbită : nevoia afectivă de a intensifica până la maximum expresia ne îndeamnă să adăugăm la imaginea iniţială una nouă sau măcar un element întăritor, ca în *cioclonţ* < *cioc* + *clonţ*, *cocoşneaţă* 'cocoană' (dispreţuitor) < *cocoană* + *coşniţă*, *şoanghină* (Brătescu-Voineşti) < *boanghină* + *şoacăţ* (amândouă denumiri peiorative pentru 'Ungur'), etc.

Nu toate metaforele vorbirii familiare şi populare sunt expresive. Aceasta, din diverse cauze. In primul rând, foarte multe şi-au pierdut cu desăvârşire plasticitatea originară. Intrebuinţarea lor deasă şi îndelungată a deprins subiectele vorbitoare cu imaginea respectivă până la ştergerea ei totală. Cine mai simte semnificaţia metaforică a unor cuvinte ca *babă* şi *moşneag* (numele celor două părţi, care intră una în alta, ale copcii de încheiat hainele, cămăşile, etc.)[1], *broască* (la uşă : se încuie şi se descuie cu cheia pe care o introducem în ea), *capră* (de tăiat lemne, de sărit peste dânsa, la trăsură, etc.), *cocoş* (la puşcă), *iapă* (la războiul de ţesut), *rac* (de scos dopurile), etc. ? Şi, mai ales, cine-şi dă seama de modul cum au luat ele naştere, adică, în fond, de imaginea însăşi ? Foarte des este vorba de metafore sexuale, cum a dovedit, între alţii, G. ROHLFS, *Archiv f. das Studium der neueren Sprachen* CXLIX, p. 78 urm., cu un bogat material luat din diverse limbi [2].

Astfel de cuvinte au căpătat însemnări figurate fără vreun amestec din partea afectului. A contribuit, la modificarea lor semantică, numai fantazia, asociată adesea cu h u m o r u l, vizibil încă la *babă* şi *moşneag*, de pildă, graţie . . . vrâstei inofensive a purtătorilor acestor calificative printre oameni. Şi totuşi ele au avut, din capul locului, o mare expresivitate, ca orice metaforă adevărată, în deosebi când imaginea este luată din realitatea imediată şi obişnuită [3].

Altădată metaforele sunt provocate de frica pe care au o subiectele vorbitoare de a spune lucrurilor pe nume. Este cazul atâtor fiinţe şi forţe naturale considerate de mentalitatea primitivă ca periculoase (t a b ú). In fruntea lor stă 'diavolul',

[1] La exemplele date de mine în *Archivum romanicum*, XXI, p. 230, unde mă refer şi la alte studii, afară de al lui Rohlfs (v. mai încolo), să se adauge ital. *femminella* 'cardini nei quali entrano gli agugliotti per tenere il timone' alături de *maschette* 'tacchi fissati lateralmente agli alberi' (la corabie), pentru care v. revista citată, p. 275.

[2] Cf. şi lucrarea, deja citată, a elevului său P. PREIS, *Die Animalisierung von Gegenständen in den Metaphern der spanischen Sprache* Tübingen 1932, unde se discută şi explică sensurile metaforice a numeroase nume de animale date la obiecte de tot felul (cal, măgar, catâr, bou, vacă, porc, capră, câne, scroafă, pisică, cocoş, găină, porumb, curcan, lup, vulpe, căprioară, bursuc, maimuţă, iepure, broască, şoarece, şarpe, melc, păianjen, greier, fluture, vultur, uliu, barză, cocor, corb, rac, ţipar, etc.).

[3] In multe privinţe pot fi puse pe acelaşi plan numirile figurate ale atâtor plante, precum *barba caprei*, *coada şoricelului*, *gura leului*, *ochiul boului*, *rochiţa rândunelei*, etc.

pentru care limba noastră, de ex., cunoaşte peste o sută de numiri figurate (v. G. PASCU, *Viața românească*, Iunie 1910, p. 298 urm. și *Archivum romanicum* V, p. 244 urm.). Vin apoi, iarăși în tot felul de limbi, diferite animale, precum 'ursul', 'șarpele', 'libelula', 'nevăstuica', etc. [1]. De astădată intervenția afectului este neîndoielnică : teama că, pronunțând numele unei ființe primejdioase, poți suferi imediat urmările acțiunii ei misterioase și răufăcătoare, este o stare afectivă dintre cele mai pure. Și totuși multe metafore de acest soiu și-au pierdut valoarea stilistică propriu zisă. Exemplul 'nevăstuicii' mi se pare foarte elocvent. Simte cineva că avem a face cu un diminutiv al subst. *nevastă?* (Căci asta-i semnificația originară, cum dovedesc, dacă ar mai fi nevoie, sinonimele 'nimfă', 'mireasă', 'frumoasă' din alte limbi).[2] Cred că nimeni. Altmintrelea nu s'ar explica izolarea acestei forme diminutivale ca nume exclusiv al animalului în discuție și înlocuirea ei prin altele, ori de câte ori este vorba de sensul nemetaforic al lui *nevastă*.

* * *

Am afirmat mai sus că derivația sinonimică își arată efectele, în toată libertatea, la noțiunile și des întrebuințate, dar și apte de a provoca stări sufletești afective. Mă opresc asupra câtorva din ele, cu scopul de a ilustra posibilitățile oarecum nelimitate ale limbii vorbite de a-și varia și înviora necontenit mijloacele de expresie.

'C a p u l' este sediul inteligenței, izvorul tuturor gândurilor, vorbelor, acțiunilor, bune și rele, ale omului. Prin aceasta, el se impune atenției de fiecare moment a subiectelor vorbitoare, și de obicei, dacă nu exclusiv, ca sediu al unei inteligențe reduse, insuficiente, care explică 'prostiile' și greșelile, atât de numeroase, din păcate, în vieața oricărui biet muritor. Căci suntem mult mai sensibili la nemulțumirea decât la satisfacția pe care ne-o provoacă semenii noștri în calitatea lor de 'homines sapientes'. De aceea avem un proverb (poate și mai multe) de felul lui *Capul face, capul trage* și, probabil, niciunul cu semnificația contrară. Iată o parte din termenii peiorativi pentru această noțiune [3] : ***bostan, dovleac, tidvă, tărtăcuță; carto(a)fă; țeastă, hârcă, scăfârlie, oală, devlă; cutiuță, tabacheră, tabac; căpățână, glavă, glăvățână; bilă; bolfă; vasâlcă*** [4], etc. Să se adauge izolările ***a fi slab la etajul de sus (superior), a atinge la etaj*** și ***a răci la gambetă*** ('a fi cam zăpăcit'), ale căror substantive însemnează tot 'cap'[5]. Ultima ne trimite la o noțiune foarte înrudită : 'p r o s t i a', care, în vorbirea afectivă, apare, de regulă, ca un adevărat corolar al celei precedente. Intru cât nu-i posibil să separăm diversele nuanțe ale 'prostiei', pun împreună expresiile pentru 'prost', 'zăpăcit', 'bleg',

---

[1] Cf. între altele, articolele corespunzătoare din *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens.*

[2] Vezi ***Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens***, s. v. ***Wiesel.***

[3] Ii așez, pe cât posibil, după înrudirea lor semantică (din punctul de vedere al sensului propriu). Explicațiile sunt reduse la minimum (observația e valabilă pentru toată discuția care urmează).

[4] Așa se chiamă capul de porc, cu care umblă mai ales Țiganii (prin Muntenia) în ajunul Sf. Vasile pe la casele oamenilor, cântând cântece tradiționale, în legătură cu sărbătoarea de a doua zi.

[5] Cf., pentru alte denumiri figurate ale capului, precum și pentru diverse amănunte de ordin lingvistic, IORGU IORDAN, *Les dénominations du « crâne » d'après l'ALR (I, carte 7)* în *Bull. lingu.* VIII, p. 95 urm.

etc. : *idiot*, *imbecil*, *tâmp(it)* ; *dobitoc*, *bou*, *vacă*, *oaie* (*cu jug*) ; *boboc*, *elefant* [1] ; *fraier* ; *brânzoiu* ; *gulie* [2] ; *betonat*, *blindat* ; *candriu*, *căscăund*, *gură-cască*, *hăbăuc*, *nătărău*, *năuc*, *neghiob*, *prostănac*, *tândală*, *tont*, *zăbăuc* [3], *zăpăcit*, *zevzec* ; *bleahă*, *bleancă*, *bleandă*, *bleau*, *bleg*, *blegos*, *blegoșat*, *bleoncos*, *bleot*, *beleujat*, *blehaucă*, *boblete*, *bobleț*, *bobletic*, *fleng*, *fleț*, *nătăfleț* [4], *pleoștit*, *pliurd*, etc. Cf. și *a umbla cu capul în traistă* (*buzunar*) sau, mai modern, . . .*în bandolieră* 'a fi zăpăcit'.

Alt organ al corpului nostru, sortit să indispună adesea și să provoace, deci, reacțiunea afectului, este 'g u r a', pe care fantazia subiectelor vorbitoare o asimilează când cu botul animalelor sau cu ciocul păsărilor, când cu un instrument muzical, cu o cârpă, etc. (Ultima metaforă este, foarte probabil, indirectă, întru cât se va fi născut prin intermediul 'limbii', sinonim cu 'gura' ca organ al vorbirii.) Grupez termenii după « tertium comparationis » al fiecărei imagini : *bot*, *cioc*, *cioclonț* [5], *ciup*, *cloanță*, *clobanț* [6], *clonț*, *flit*, *plisc*, *rât* (și *surlă*, prin derivație sinonimică) [7], *teflu*, *tic*, *țiu* ; *cobză*, *flașnetă*, *flaut*, *flisc*, *mozgă* (= *muzică*), *mușt(i)uc* [8], *trâmbiță*, apoi (tot după sgomotul pe care-l face) *cățea* [9], *papagal*, *pupăză* ; *clanță*, *fleoancă*, *fleoarcă*, *fleoarță*, *leoapă*, *leoarbă*, *leoarfă*, *liopă*, *pleancă* ; (diverse, unele neidentificabile) *morișcă*, *pipură*, *privată*, *râșniță*, *scuipătoare*, *zotcă* [10] .La fel de bogată se prezintă terminologia afectivă a 'v o r b i t u l u i' [11] : *bate (la cap)*, *bălmăji*, *bâlbâi*, *blehăi*, *blencheri*, *bleocăi*, *bleoci*, *bleotocări*, *blodogori* (*blogodori*), *blojori*, *bodogăni*, *bogonosi*, *bombăni*, *borborosi (bolborosi)*, *boscorodi*, *cânta* [12], *cârâi*, *cicăli*, *ciocăni* [13], *da (din gură)* [14], *fărfă(l)i*, *fârfăi*, *flecăci*, *flecări*, *flecă(t)i*, *fle(o)ncăni*, *forfoci*, *forfoti*, *freli*, *glugui*, *îndruga*, *leopăi*, *leorbăi*, *leorfăi*, *mormăi*, *mornăi*, *murmura*, *paligori*, *pălăvrăgi*, *pisa* [15], *pl(e)oscoti*, *sporovăi*, *tehăi* (*tihăi*) [16], *toca*, *tocăni*, *trage (din gură)* [17], *trăncăni*. Iată și câțiva termeni pentru 'v o r b ă r e ț' : *bleabă*, *fanfaron*, *farfara*, *fârfânatic*, *flear* [18], *flecar*, *flecarnic*, *flecăros*, *flecătitor*, *fleros*,

---

[1] Imprumutat, cu siguranță, din franțuzește (îl au și Nemții).

[2] Iată un citat interesant: *să vă spuiu drept, domn'le administrator, ați fost g u l i e. . . adică f r a i e r, pardon! să mă iertați* (Act, p. 47). *Gulie* trebue să fi însemnând și 'cap' (la fel sinonimul *nap*). Cf. *cartofă*, deja notat.

[3] Contaminație din *hăbăuc* și *zăpăcit*.

[4] Produs al contaminației lui *nătărău* cu *fleț* (are și o variantă feminină: *nătăfleață*).

[5] Contaminație (*cioc* + *clonț*).

[6] Produs, se pare, al contaminației lui *clonț* cu un sinonim rutenesc (vezi *Dicț. Acad.*, s. v.).

[7] *Surlă* se chiamă și un fel de clarinet (cf. TIKTIN, s. v.).

[8] Derivație sinonimică, foarte aproximativă, ca atâtea altele ('muștiucul' este partea prin care suflă cântărețul din trompetă, fligorn, trombon, etc.).

[9] *Ai face bine să l e g i c ă ț e a u a* (PBl, p. 104). Cf. și *lasă cățeaua!* 'taci !'.

[10] Pur argotic. Derivat dela *zât!* (*zut!*) 'taci !' ?

[11] Marea majoritate sunt onomatopei (în sens larg).

[12] Și *a trage o cântare*.

[13] De obicei cu determinativul *la cap*.

[14] La imperativ, foarte des întrebuințat, apare verbul singur (cu dativul pron. pers. III sing.): *dă-i!* (*dă-i înainte!*). După modelul lui *zi-i!* ?

[15] Cf. *a bate apa în piuă* idem (imaginea este aceeași). *Nu să mă p i s e z e întruna familia* (Răd I, p. 29).

[16] Inrudit cu *tehuiu (de cap)* 'zăpăcit'.

[17] Prezența determinativului *din gură* nu-i totdeauna necesară. *D'aia-i « t r a g e » și ea, de nu i-o ia nimeni înainte. . .* (RB-R, p. 95).

[18] *Fle-ar* (d o u ă silabe).

gură-slobodă (gură-spartă), palavragiu, vorbagiu [1], şi pentru 'v o r b ă r i e': *cioandră, ciorovăială, gălăgie, harmalaie, huet, price, sgomot* [2], *voroavă.*

Inrudită, parţial, din punct de vedere afectiv, cu 'gură' (prin etapa 'limbă', adică 'vorbă') este noţiunea 'f e m e i e s t r i c a t ă', pentru care vorbirea populară şi familiară posedă o cantitate enormă de numiri [3]. Trebue precizat că, în majoritatea cazurilor, identitatea de termeni pentru 'gură' şi 'femeie stricată' se întemeiază pe imagini diferite, mai exact spus, pe interpretări deosebite ale aceleiaşi imagini. Am spus deja că unele expresii pentru 'gură' înseamnează, de fapt, 'limbă' (ca organe ale vorbirii, aceste două noţiuni se confundă uşor), iar la propriu 'cârpă'. Acesta-i cazul lui *fleoarcă*, de pildă, care denumeşte şi pe 'femeia stricată': odată « tertium comparationis » este mişcarea limbii în timpul când vorbim (flutură ca o cârpă în vânt) [4], a doua oară, aspectul uzat al unei prostituate (asemănător cu al cârpei aruncate la gunoiu sau întrebuinţate pentru şters pe jos) [5]. La aceeaşi ordine de idei fac aluzie termenii sinonimi cu 'murdărie', 'moleşeală', 'putoare', etc. Alţii sunt nume de animale, explicabili prin faptul că lipsa de pudoare a unei femei depravate o pune pe acelaşi plan cu animalele, care-şi satisfac nevoile sexuale în văzul oamenilor. Şi alte noţiuni sunt puse la contribuţie, spre a exprima plastic reacţiunea subiectelor vorbitoare în această privinţă. Parte din ele sunt clare, parte obscure. Le înregistrez şi pe acestea.

Boarfă, bulă, buleandră, (co)treanţă, farfuză, fârfă, fleanţă, fleaură, fleoancă, fleoarcă, fleoarţă, fleorţotină, handră [6], *hanţuşcă, jantă* [7], *otreapă, paceavură, sdreanţă, şteoalfă (ştoarfă), târfă, tearfă, terfeloagă, ţolină, ţoloabă, ţundră, potloagă, spălătură, spintecătură, târâitură ; fleaşcă, fleştură, fliuşcă, floştină ; paţachină* [8], *putoare* ; *chiftică (chiftea, chifteluţă)* [9], *pârjoală, sfâr !* ; *căţea* [10], *gudă, haită, iapă, maimuţă* [11], *puiţă, pupăză* [12], *vrăbioară* [13] ; *fârţă, fârţoagă, paraşutistă* ; *mătră-*

---

[1] Creat prin analogie cu *palavragiu* (*palavră* = *vorbă*) sau subt influenţa lui *declamagiu* 'declamator', existent de asemenea în limba vorbită a unor oameni culţi ? Mai verosimilă pare prima ipoteză.

[2] Pentru 'vorbărie' se întrebuinţează şi derivate dela multe din sinonimele lui 'a vorbi'.

[3] D-l G. ISTRATE, doctorand în Litere, a adunat peste două sute !

[4] Şi în stare de repaos limba aminteşte bine de o cârpă.

[5] In realitate n u prostituata însăşi, ci organul ei genital este comparat cu o sdreanţă. Dovada indiscutabilă în sprijinul acestei explicaţii o aduce sinonimul afectiv *potloagă* ('bucată de piele veche, încălţăminte care nu mai poate fi utilizată şi de aceea se dă la gunoiu').

[6] Cf. derivatul masc. *handralău* 'flăcău în vrâsta când umblă după fete', cu varianta *nandralău* (Creangă). Sinonime: *harhatău* şi *hatalău* (*Dicţ. Acad.*).

[7] Tema lui *jantilică* 'haină veche, roasă'.

[8] Sinonim cu 'putoare' (v. I.-A. CANDREA, *Grai şi suflet*, VI, p. 324—325).

[9] Aluzie la ocupaţia multor femei stricate, care se recrutează dintre servitoare (= b u c ă t ă r e s e). *Pârjoală* este sinonimul lui *chiftică*, tot aşa *sfâr !*, onomatopee, care imită sgomotul făcut de carnea friptă sau prăjită.

[10] **Cf. alb. *shakë* 'Hündin; liederliches Weibsbild, Dirne, Hure' (*Indogermanisches Jahrbuch* XIII, p. 165).**

[11] *A se slăbi cu m a i m u ţ a asta*... (Răd II, p. 112). Sensul peiorativ este mult atenuat.

[12] *Şmechere, te-or fi prins la p u p ă z e !* (ŢB, p. 62).

[13] ...*s'au umplutără munţii Carpaţi cu v r ă b i o a r e d'alde astea* (Ins III, 5, p. 49). Punctul de plecare al comparaţiei este 'sprinteneala' (cf. *femeie u ş o a r ă*), întocmai ca la *fârţă, fârţoagă, paraşutistă*.

gună [1], *otravă*, *otrăvită*; *bașoaldă* (*bașoldină*), *catavcică*, *coardă*, *(co)tarbă*, *hastură*, *marcoavă* [2], *mastroacă*, *scrijele* (plur.) [3]. Mai puțin 'tari' sunt *curvă* [4], *damă* [5], *da-meză*, *fată* [6], etc. Pot fi menționate tot aici câteva cuvinte care exprimă n o ț i u n i î n r u d i t e: *(a se) încurca*, *îngurga*, *îngârli*, *îngurlui*, *înhăita*, *înnădi* 'a avea legături amoroase' (sens peiorativ); *berbant*, *Casanova*, *craidon*, *craiu*, *Don Juan fante*, etc. 'bărbat afemeiat'; *codoș(că)*, *nene*, *tață* ș. a. 'intermediar(ă)'; *pește* 'amant (plătit) al unei femei în vrâstă; individ care-și prostituează amanta', cu sinonimele *gigel*, *jigolo*, etc. [7]; *brezaie*, *bufniță*, *ciumă*, *cucuvaie*, *holeră*, *mama pădurii*, *momâie*, *paparudă* ș. a. 'femeie urîtă sau urîțită de îmbrăcămintea-i caraghioasă'. Mult mai puțin numeroși sunt termenii pentru aspectul frumos, simpatic al dragostei în general. Citez câțiva, la întâmplare: *bibică*, *bibilică*, *boboc* [8], *bomboană*, *cadră* [9], *chitră*, *floare*, *gagică* (și *gagistră*), *găinușă*, *păpuș(ic)ă*, *porumbiță*, *puică*, *turturică* [10], etc. pentru 'femeie frumoasă, femeie iubită' ș. a.[11]

Un loc important în vorbirea afectivă (mai ales a răufăcătorilor) ocupă expresiile privitoare la ' f u r t ' și la noțiunile strâns legate de aceasta, precum 'b a n i', 'î n c h i s o a r e', 'p o l i ț i s t', etc. Situația se înțelege ușor, așa că orice insistență este de prisos. De aceea mă limitez să enumăr termenii, în ordinea arătată.

---

[1] *Ce mai încolo! Vreo m ă t r ă g u n ă. N'ai văzut ce fard portocaliu, ca alea de pe Calea Victoriei?* (AL, 5 Ian. 1936, p. 7). Derivație sinonimică dela *otravă* (pentru care să se compare frc. *poison* 'femme méchante').

[2] Pentru tema acestui cuvânt, cf. ital. arg. *marca* 'femeie', explicat, obișnuit, ca o elipsă din formula oarecum oficială « marca legale per le prostituate » (*Zeitschr. f. roman. Phil.* LXII, p. 358).

[3] Sing. *scrijea* 'felie, așchie' (A. SCRIBAN, *Dicționaru limbii românești*, p. 1176).

[4] Are numeroase derivate, cu nuanțe afective precise (v. *Dicț. Acad.*, s. v).

[5] Despre modificările semantice, provocate de evoluția socială, ale acestui cuvânt, cf. cele spuse de mine în *Bulet. Philippide* I, p. 137 urm.

[6] Amintește foarte bine de frc. *fille (de joie)*, dar nu cred că poate fi vorba de vreo influență din partea acestuia. Profesionistele sunt nemăritate, așa dar 'fete' (= domnișoare) pentru codul civil. Afară de asta, intervine, cu siguranță, nevoia de a salva aparențele, cu ajutorul unei ficțiuni, cum probează următorul pasaj foarte interesant din punct de vedere psihologic: « Știți cine sunt astea? Niște prostituate. Se joacă de-a nunta. Iși închipue câteva ceasuri că sunt fete cum se cade, în rândul celorlalte. Atâta bucurie mai au și ele, odată pe an... ». (CL, 1 Iunie 1935, p. 5). Privitor la 'sinonimul' *damă* se poate invoca un motiv asemănător, pe care LEO SPITZER, într'o scrisoare (cu data de 5 Noemvrie 1934), îl numește 'nevoia de a înnobila profesiunea'. « In definitiv, precizează el, există doar ficțiunea că aceste 'dame' sunt d a m e [germ. *Damen* = *doamne*], după cum *maîtresse* răspândește în jurul ei ficțiunea 'domniei' [germ. *Herrschaft*], chiar când servește »'. *Fată*, cu acest sens, apare și în literatură (cf. Răd II, p. 117; la p. 120 găsim și pe *otreapă*). Derivatul *fetișcană* are același înțeles periorativ.

[7] Vezi *Bulet. Philippide* IV, p. 186 urm. și VII—VIII, p. 281 urm.

[8] Se subînțelege *de floare*. Cf. span. *capullito* (sau *botón*) *de rosa* idem (*Volkst. u. Kult. d. Romanen* VII, p. 121).

[9] Adică 'portret, tablou pictat'. Cf. span. *hermosa como una estampa, más hermosa que ni pintada*, portg. *linda que nem una pintura*.

[10] Să se compare frc. *vivre comme deux tourterelles*. Francezii au o comparație identică cu a noastră și când e vorba de o femeie urîtă: *laide comme un hibou*.

[11] Despre alți termeni în legătură cu 'dragostea', vezi *Bulet. Philippide* V, p. 249 urm.

'A fura' : *arde, bali, cardi, ciujbi, ciupi*[1], *curăți*[2], *frige, hașli, hăli, horșchi* (*horști*), *jumuli, lucra, mangli, opera, panghi, pișca, prăji, rade*[3], *stinge, sufla, șoti, șparli, ștanghi, șterpeli, usca, ușchi, zuli* (și *a face zulă*), *zvânta*, apoi formule ca *a atinge la cara(i)man* (*la tuflă*), *a face harim-narim, a face număru' cinci, a face de cinci ori cinci douăzeci și cinci, a întoarce de gologani, a întoarce cu acul, a pune mâna, a trage la stânga* ș. a. 'Hoț' ; *cioran* (și femin. *ciorancă*)[4], *doftangiu*[5], *grantaș* (*grantist*)[6], *ocnă, pârlac*[7], *trăsnitor*[8]. 'Buzunar' (și sinonime : 'geantă', 'portofel') : *bughelar, cara(i)man, coajă, găleată, gușă, mușama(t), nod, ploscă, scoarță, tuflă, turbincă*. Buzunarele au nume speciale după poziția lor : *la bulan* 'la spatele pantalonilor', *la căldură* 'la vestă', *la crăcan* 'la pantaloni', *la prima* 'la haină'. 'Bani' : *albi(șori)*[9], *biștari, bulșoi, denghi, fâș-fâș, fonduri, franci, gloanțe, gozor*[10], *lovele* (și *lovinci*), *loz* (și *lozeu*), *manghiri, manglâi, mardei*[11], *material, miză*. Pe lângă acești termeni oarecum generali, există alții, de asemenea numeroși, pentru diversele piese sau bancnote, cu valoare precisă : *albastră* (*albăstrioară*), *bătrână* și *cearșaf* 'o mie de lei' ; *șervet, țărancă* (*țărăncuță*) și *verzioară* 'cinci sute de lei' ; *albă, albeț, batistă, bucată*[12], *centă, centenar* și *slută*[13] 'o sută de lei ; *cocoș*[14] și *polidor* 'douăzeci de lei' ; *motănaș* 'zece lei'[15] ; *cocoșel, piesă, pisică* și *pisoiu* 'cinci lei'. 'Inchisoare' : *Bumbata, Chiajna, ciubăr, colegiu, colivie, Doftana*[16], *gherlă, hârdău*[17], *internat, mititică, pârnaie, pension, prinsoare, răcoare, reveneală, salon, țuhaus* (și *țehaus*), *țuhal*[18]. De adăugat *casă fără geamuri, la deal*[19], (*a da*)

---

[1] Apare și la Caragiale, Brătescu-Voinesti (la acesta, împreună cu derivatul *ciupeală*). *A se ciupi* însemnează 'a se îmbăta'.

[2] Cf. frc. *nettoyer* 'vider complètement; dépouiller, détrousser, dévaliser complètement' (BAUCHE, *op. cit.*, p. 235).

[3] Insemnează (la fel cu *ciupi, curăți*, etc.) și 'a câștiga la jocurile de noroc, toți banii partenerilor' (*i-am ras* [la conțină], spune Pampon în « D'ale carnavalului »).

[4] Insemnează, propriu, 'Țigan', așa dar derivat dela *cioară* idem.

[5] Fost la *Doftana*, numele celei mai celebre 'ocne' din țară.

[6] După un anumit gen de furt, numit *prin grant*.

[7] Dela *pârli* 'a fura' (sinonim afectiv cu *arde, frige, prăji*, etc.).

[8] Adică *spărgător* (prin derivație sinonimică: *a trăsni* e mai « tare » decât *a sparge*, care a început să se banalizeze).

[9] Cf. frc. *blanc*, span. (țig.) *parné*, ital. *berne*, țig. *parné* (derivat dela *parnõ* 'alb') idem (*Vox romanica* I, p. 301).

[10] 'Bani mărunți' (dela *goz*, plur. *gozuri* 'codină, gunoiu').

[11] *Lovele* (de origine țigănească) a fost simțit ca format dela *lovi*, și atunci, prin derivație sinonimică, s'a creat *mardei* (< *mardi* 'a bate' = 'a lovi').

[12] 'Traducere' a neologismului *piesă*.

[13] Pare a fi o creație glumeață (cu intenție), provocată de « ritm » (*sută* rimează cu *slută*).

[14] Trebue să fi luat naștere pe vremea când circulau și pe la noi napoleonii (de aur !) franțuzești, având ca emblemă cocoșul galic: *te-ai învoit să-i aduci atâți cocoșei de aur* (Act, p. 21—22).

[15] Derivație sinonimică dela *pisoiu* (*pisică*), iar acestea s'au format (în glumă) dela *piesă*, care seamănă, prin sunete, cu *pis(ică)*.

[16] Nume de localitate (v. mai sus, n. 5), întocmai ca *Bumbata* și *Chiajna*, despre care nu știu să fi fost sediul vreunei închisori celebre.

[17] Deja la Caragiale (*hârdăul lui Petrache*, în « O scrisoare pierdută »). E vorba, foarte probabil, de hârdăul în care-și fac nevoile arestații (cf. sinonimele *ciubăr, pârnaie* și *bodârlău*, acesta din urmă la N. Filimon).

[18] Modificare ironică (prin etimologie populară) a lui *țuhaus* < germ. *Zuchthaus* ?

[19] Expresie specific ieșeană (închisoarea *Galata* este situată pe un deal, aproape de oraș).

la Maica Precista, apoi numirile curente, care, mai totdeauna, au fost lipsite, din capul locului, de expresivitate: ***arest***, ***butuc***, ***carceră***, ***gros***, ***închisoare***, ***puşcărie***, ***temniţă***, etc. In limbajul şcolarilor se spune şi ***(la) post*** (din cauză că încarcerarea se complică, pentru elevii unui internat, cu suprimarea mâncării)[1]. 'Poliţist': ***barosan*** ('şeful comisarilor'), ***caiafă***[2], ***copoiu***[3], ***curcan*** (şi ***curcă***)[4], ***gabor*** (variantă ***gabăr***)[4], ***lingabăr***[5], ***oagăr***[6], ***prepelicar***, ***scatiu***, ***sticlete***, ***trocar***[4]. Cf. şi ***găinar*** 'jandarm'[7].

La acelaşi domeniu aparţine, în bună parte, noţiunea 'a f u g i', pentru care de asemenea limba vorbită este bogată în expresii: ***bunghi***, ***buschi***, ***căra*** (refl.), ***cărăbăni*** (refl.), ***huschi*** (cu foarte multe variante fonetice, precum ***huşchi***, ***huşti***, ***hoşchi***, ***hoşti***, ***uschi***, ***uşchi***), ***înjuga***[8], ***rade***, ***şparli*** (şi ***şperli***), ***şterge***, ***şterpeli***, ***topi*** (refl.)[9], ***tuli***, ***tunde***[10], ***zbunghi***[11]. Multe din verbele acestea se construesc cu acuzativul pron. pers. III neaccentuat *o* (având funcţiune neutrală), care stă, adesea, în locul subst. ***putină*** : ***rade*** (***spală***, ***şterge***, etc.) ***putina !***[12] = ***rade-o !*** (***şterge-o***, etc.). De adăugat ***a se face căruţă*** (subt influenţa lui ***a se căra*** şi ***a se cărăbăni***), ***Radu să te cheme !*** (= ***rade-o !***), ***să te duci*** (***să te ţii***) ***Duluţă***, etc.[13]. Contaminaţia, procedeu prin excelenţă intensificator al noţiunii, este aplicată aici pe o scară întinsă : ***buschi*** < ***bunghi*** + ***uschi***; ***şterpeli*** < ***şterge*** + ***şperli***, etc.

Şi 'a b a t e' posedă o terminologie îmbelşugată, lucru iarăşi firesc, date fiind natura acestei noţiuni şi starea sufletească a celui care o săvârşeşte : ***ajusta***, ***altoi***[14], ***aranja***, ***arde***, ***atinge***[15], ***bigosi*** (***ghigosi***), ***bombarda***, ***boţi***, ***buchisi***, ***cafti***, ***cardi***, ***căptuşi***[16],

---

[1] Pentru unii din aceşti termeni, v. *Bulet. Philippide* IV, p. 202 urm., unde se pot găsi nu numai încercări de explicare, ci şi denumiri neînregistrate aici. Cf. şi *s'a turnat cu fapt* 'a fost închis pe urma unui flagrant delict', prin analogie cu *a turna la închisoare* (*dubă*, etc.).

[2] ...*am fost ieri cu o c a i a f ă, unul d'ăia dela poliţie*... (NM, p. 271).

[3] Să se compare ital. arg. ***lughera*** 'Scherge', identic cu dial. (Milano) ***lughera*** 'Funke; Spürhund', ital. ***segugio*** 'Scherge; Spürhund', roman arg. ***bracchi*** 'sbirri' (***Zeitschr. f. rom. Phil.*** LXII, p. 366).

[4] Despre aceşti termeni vezi *Bulet. Philippide* II, p. 209, 210.

[5] Contaminat din *lingău* + *gabăr*.

[6] Pare a fi germ. *Jäger*, cu pronunţare săsească (cf. *Bulet. Philippide* IV, p. 185).

[7] Vezi Ins II, 3, p. 603 (din cauza reputaţiei de pe vremuri că jandarmii fură găinile ţăranilor). Unele din cuvintele înşirate aici sunt discutate în *Bulet. Philippide* IV, p. 168 urm., unde se citează şi paralele străine (de obicei nume de animale).

[8] *Injug'o* 'şterge-o' (*o* pare a reprezenta subst. *căruţă*). Născut subt influenţa lui *a se căra*, care trezeşte, prin asociaţie de idei, imaginea 'carului' (deci şi a animalelor înjugate la el)?

[9] Obişnuit la perfectul compus: *te-ai topit?* 'te-ai dus?'.

[10] Prin derivaţie sinonimică (o sinonimie foarte aproximativă) dela *a rade*, interpretat ca 'a rade barba', care-i apropiat de 'a tunde (barba')'.

[11] Cu *z*- expresiv (cf. cele spuse la p. 215-216). Se zice şi *zbughi*, care n'are, cred, nimic a face cu *zbunghi*.

[12] Cât de uşor se asociază în mintea subiectelor vorbitoare sinonimele, chiar prin sensul lor propriu, dovedeşte « glosa » următoare: *să spele putina sau s'o şteargă* (Gl, 26 Mai 1940, p. 2), unde *s'o şteargă* poate fi înţeles ca stând pentru *să şteargă putina* (substantivul n'a mai fost repetat şi cu al doilea verb).

[13] Pentru unele, vezi *Bulet. Philippide* I, p. 114 urm. (s. v. *arde*).

[14] Cf. ŢB, p. 38: *Ăl de m'a a l t o i t pe mine e şi-acu în spital.*

[15] Eufemism cu atât mai ironic, cu cât este mai exagerat. Cf. mai departe ***desmierda***, ***mângâia***, etc. Pentru al doilea, vezi ŢB, p. 69.

[16] Sinonim cu *arde*, etc. şi în alt sens: *Te pomeneşti că ne mai c ă p t u ş e ş t e cu niscaiva biruri* (RB-R, p. 31). La Creangă acest verb însemnează 'a prinde'.

cârpi, chelfăni, coşi[1], *croi, demonta, descentra, desmierda* (Creangă), *dezaxa, dupăci*[2], *freca*[3], *ghemui, ghionti, izbi, împuşca*[4], *îndesa, înghesui, lipi*[5], *mardi, mângâia, muşca*[6], *omorî, pisa* (*chisa*), *plesni, poci, pocni, rupe*[7], *scărmăna, scărpina, sfărâma, stinge*[8], *şifona, şlefui, tampona*[9], *tuna*[10], etc., apoi formule ca *a-i da la cap* (*a-i da de cheltuială* ş. a.)[11], *a-i face boiangerie*[12], *a-i face dentistică* (= *a-i rupe măselele*), *a face mânăstire, a intra în cineva* (de obicei cu determinativul la plural)[13], *a-i stinge lampa* (*lumânările*) ş. a. Observăm, între altele, existenţa multor neologisme, dintre care majoritatea sunt adevăraţi termeni tehnici: corpul omului seamănă cu o maşină, în consecinţă, poate fi 'demontat', etc., la fel cu aceasta. Numeroase sunt locuţiunile, dintre care unele au fost notate în capitolul imediat precedent, iar altele se pot găsi în *Bulet. Philippide* IV, p. 158—159 şi V, p. 241 urm.

Spre a termina cu trecerea în revistă a câtorva noţiuni mai bine reprezentate în lexicul vorbirii afective, menţionez o parte din termenii familiari pentru 'c o p i l': *broscoiu*[14], *brotăcel, cazac*[15], *dop*[16], *drac* (*dimon, ghiavol*), *gâgâlice, hoţ*[14], *mânz, mormoloc, năpârstoc*[18], *nod* (şi *noduleţ*)[14], *păgân*[14], *piciu, pocitanie, potaie*[14], *potcă, puştan, puştiu, ticălos, ţâcă*[17], *zmeu*[14]. Trebue remarcat că toţi au sau pot avea şi sens desmierdător, nu numai peiorativ, cum ne-am aştepta la cei mai mulţi dintre ei. Chiar *drac* şi sinonimele lui devin cuvinte de alintare în gura mamei, de pildă, dacă starea ei sufletească nu se opune. Cât despre *ticălos*, nu l-am auzit, la adresa unui copil, decât cu o nuanţă desmierdătoare foarte pronunţată (*ia te uită, ce mare* sau *ce frumos s'a făcut ticălosul!*)[19].

* * *

[1] 'A-i face coşi (= bube, răni)'.

[2] Sinonim cu *a pumni* (*dupac* 'pumn', dela onomatop. *dup!*).

[3] Şi *a face* (*cuiva*) *o fricţiune*; *a-i da* (*trage*) *un frecuş*.

[4] Totdeauna cu un dublu obiect: *i-am împuşcat o bătaie* (*un pumn*, etc.).

[5] 'A da palme' (palma se lipeşte bine de obraz).

[6] *Când ţi-o i u m u ş c a una, te umplu de borş* (AL, 20 Iunie 1937, p. 11).

[7] *A-i rupe oasele, coastele, măselele*, etc., dar şi singur (*te rup*), eventual cu complementul *în bătaie*. La fel se construeşte sinonimul *sfărâma*.

[8] *Auzi tu? Te s t i n g!* (AL, 12 Dec. 1937, p. 6). Mai des se spune *a stinge în bătaie*. Acest verb este sinonim cu *omorî*, pe care îl 'traduce'.

[9] Şi subst. *tampon* 'lovitură în burtă'.

[10] *Şi-i t u n a s e şi vreo doi pumni îndesaţi* (AL, 5 Iulie 1936, p. 5).

[11] Cf. şi *o să-i dau o c u r ă ţ e n i e!... să-i rup şalele* (Caragiale, în « D'ale carnavalului »). *Curăţi* însemnează obişnuit 'a omorî' (şi 'a fura'), la fel cu frc. *nettoyer* (v. BAUCHE, *op. cit.*, p. 235).

[12] 'A-l umplea de sânge', aşa dar 'a-l boi' (în sens propriu: 'a-l colora. în roş').

[13] *...în alţii ai văzut cum i n t r u!* (ŢB, p. 49.)

[14] Pe toate le-am întâlnit la Brătescu-Voineşti: *un b r o s c o i u de băieţaş slăbuţ* (p. 16); *p o t a i e mică* (p. 17); *Ştii ce mi-a spus p ă g â n u l astăseară, înainte de culcare?* (p. 26); *Ho! z m e u l e! ho!, că ţi-o gătesc acuma* (p. 89)., etc.

[15] 'Copil curajos, îndrăzneţ' (cf. *zmeu*).

[16] Şi despre adulţii scunzi: *E mică şi îndesată — un d o p u ş o r* (AL, 15 Sept. 1935, p. 6).

[17] *...un n ă p â r s t o c de băiat* (AL, 7 Nov. 1937, p. 5).

[18] Foarte răspândit în vorbirea populară, totdeauna ca vocativ (*măi ţâcă!* 'măi băiete'). Este, probabil, o 'prescurtare' dela *băieţică* (nu dela *puţică* < *puţă*, cum presupune TIKTIN), căci se întrebuinţează numai la adresa băieţilor.

[19] Pentru alţi termeni similari, vezi ST. BINDER, *Kind, Knabe, Mädchen im Dacorumänischen*, Cluj 1932.

Urmează acum un lexic, sumar şi puţin sistematic, al vorbirii afective, aşa cum l-am putut înjgheba pentru trebuinţele discuţiei [1]. Am insistat, în mai multe rânduri, asupra faptului că o lucrare ca aceasta nu poate avea de scop epuizarea, fie şi numai aproximativă, a materialului lingvistic. Interesul ei constă în punerea problemelor esenţiale şi în stabilirea normelor potrivit cărora trebuesc apreciate fenomenele stilistice ale limbii noastre. Faptele propriu zise, oricât de bogate şi de bine alese, servesc numai la ilustrarea principiilor. Evident că unele sunt mai apte, altele mai puţin apte pentru îndeplinirea acestei misiuni şi că, prin urmare, discuţia teoretică însăşi are de câştigat dintr'o selecţie a lor pe bază de criterii stricte. Ele sunt însă aşa de numeroase şi de caracteristice, încât ne pot aduce serviciile pe care le aşteptăm dela ele, chiar dacă le culegem oarecum la întâmplare din imensul lor depozit.

Abona : *dacă vrei tu să nu te a b o n e z pe o lună la spital* (AL, 20 Iunie 1937, p. 12).

Acru : *om acru* ('căruia mereu îi ninge şi-i plouă', etc.) ; se spune, cu sens aproape identic, şi *om înăcrit*. Sinonime, din acelaşi domeniu : *amărît*, *cătrănit* (şi *catran*, ca metaforă propriu zisă). Cf. apoi *ursuz*, pe care multe subiecte vorbitoare îl simt ca un derivat dela *urs* (dovadă sinonimia acestor două cuvinte, întrebuinţate adesea unul după altul, ca într'un fel de glosă : *ursul cela?*; *tare-i ursuz !*).

Adăpa (refl.) 'a bea (mult)'. Sinonime : *pili*, *şpriţui*, ambele reflexive, *stinge* [2], *suge* [3], *topi*, *a se întâlni cu Sfânta Paraschiva* [4], etc. (v. *Bulet. Philippide* V, p. 210 urm.). Noţiuni înrudite : *bobiţă* 'vin', *călugăriţă* 'damigeană', *ceaiu* (şi *ceaiu rece*) 'vin', *motorină* 'rom' (*ibid.*, p. 243 urm.). Numeroşi sunt termenii pentru 'b e a t' : *afumat*, *aghezmuit* [5], *ameţit*, *candriu*, *călit*, *căptuşit*, *cânepiu*, *cherchelit*, *chilacciu*, *chiurluit*, *cleiu*, *clean* [6], *cuc*, *mort*, *tămâiat*, *trăsnit* [7], *turlac*, *turtă*, etc. (v. *Dicţ. Acad.*, s. *beat*; AL, 12 Dec. 1937, p. 11) şi pentru 'a s e î m b ă t a': *amnări*, *căli*, *cârpi*,

[1] Trebue completat cu materialul studiat în capitolul imediat precedent, cu unele fapte din cartea mea recentă *Limba română actuală. O gramatică a « greşelilor »*, p. 492 urm. şi cu diverse detalii din *Note de lexicologie română*, apărute în *Bulet. Philippide* VI, p. 150 urm., VII—VIII, p. 224 urm., IX, p. 116 urm.

[2] Cu acelaşi înţeles figurat ca *a stinge (în bătaie) pe cineva* 'a-l distruge, a-l omorî': vinul băut dispare, nu mai există, întocmai ca un om ucis, nimicit fiziceşte. *Topi* are la bază aceeaşi imagine; cf. *l-am topit* (cu loviturile, cu succesele mele, cu mizeriile pe care i le-am făcut, etc.).

[3] Cf. şi *sugaciu* 'băutor' (joc de cuvinte cu *sugaciu* 'copil de ţâţă'), care a dat naştere lui *biberon* şi *burete*, termeni curenţi în vorbirea familiară la adresa amatorilor de băutură. Frc. *biberon* înseamnă 'beţiv' (BAUCHE, *op. cit.*, p. 198), iar *têter* (= *a suge*) 'boire immodérément' (*ibid.*, p. 252).

[4] Reprezintă, după cât se pare, un uz individual sau unul regional puţin răspândit.

[5] De unde *aghiazmă* 'rachiu': *In odaia domnului Sotir... s'au adunat, din zori, obişnuiţii « aghezmei de dimineaţă »* (AL, 13 Ian. 1935, p. 3).

[6] *L-am adus apoi acasă c l e a n, dar nu aşa beat rău...* (AL, 10 Iunie 1928, p. 3). *Dicţ. Acad.*, s. v., notează izolarea *sătul clean* 'sătul până în gât'. Cred că de aici s'a ajuns la *(beat) clean*, adică 'sătul de băutură'. Nu-i exclus să se fi amestecat şi *(beat) cleiu*, ale cărui sunete sunt, în bună parte, identice cu ale lui *clean*, ceea ce a putut da impresia că aceste cuvinte au aceeaşi origine etimologică. (cf. şi grupul *cl-*, care poate trezi, prin simbolism fonetic, ideea în discuţie: omul beat are vorba î n c â l c i t ă).

[7] Despre un om beat se spune (în sudul Moldovei) că te *t r ă s n e ş t e* (*cu mirosul de băutură*) *cale de-o poştă*. Dar aici *trăsnit* înseamnă 'zăpăcit', la fel cu *candriu*, *turlac*, etc.

cherchezi, *flecni* (și *flecui*), plus verbe din aceeași familie cu denumirile omului beat, apoi multe construcții, care au fost parțial notate în capitolul « Izolări » (vezi alte detalii în *Dicț. Acad.*, s. v. *îmbăta*).

Agăța (despre femei) 'a pune mâna pe un bărbat' ; (despre poliție) 'a prinde un delincvent'. Cu primul sens se zice și *a acroșa* ('traducerea', cu un neologism francez foarte apropiat, a lui *agăța*), apoi *a pescui* (acesta, foarte probabil, despre femeile bătrâne, cf. *pește*, notat mai sus, p. 350). Dela al doilea înțeles avem derivatul *agățabil*, după care s'a format apoi *luabil* : *N. este agățabil* (*luabil*) 'poate fi ridicat de poliție' (pentru fapte sau simple bănuieli)[1]. In argot-ul școlarilor, *a pescui* (și *a prinde pește*) înseamnă 'a copia la teză'.

Ageamiu 'începător, neinițiat, ignorant' are o nuanță specială într'o frază ca aceasta : *O să-ți dau eu « niște porc »* [carne!], *strugure. Lapte de căprioară ! Mergi cu mine. Am eu « a g e a m i i i » mei prin Căscioarele*. . . (AL, 22 Dec. 1935, p. 6 ; vorbește un măcelar).

Albastru 'rău, nefavorabil' : *a văzut el*. . . *și altele, mai a l b a s t r e* [decât reclamația pentru furt] *și nu s'a speriat* (CL, 1 Aug. 1936, p. 2) ; *pacientul zâmbește a l b a s t r u* (Ins II, 3, p. 84). La școală, *albastru* 'corigent', alături de *verde* 'repetent' (derivat sinonimic). Și vb. *(în)albăstri* (refl.) 'a se înrăutăți (situația)'. Cf. frc. *peur bleue* 'frică grozavă', *j'en suis bleu* 'sunt foarte mirat'.

Amic 'individ' (sens defavorabil) : *a m i c u l u i* [un escroc!] *îi vine să urle* (AL, 26 Iulie 1936, p. 8). Foarte des la Caragiale, unde are semnificație socială, din cauza ușurinței cu care atâți oameni invoacă 'prietenii' sus puse. Cf. mai departe, s. v. *tip*.

Atenție 'cadou' (eufemism ironic) : . . .*nimeni n'a pierdut nimic — din contră ! și eu mă alegeam cu-o a t e n ț i e* (Act, p. 20 ; subliniat de autor). Sinonim cu *șperț* (pe vremuri, după războiul celalt, se spunea *șpagă*, apoi, cu un sens puțin diferit, *filodormă*).

Aurar 'om bogat, care are mult aur' (Azi, 3 Martie 1940, p. 8, despre un mare industriaș român).

Avan 'teribil' : are multe sinonime afective, precum *strașnic*, *grozav*, *aprig*, *amarnic*, *hain*, *cumplit*, *barbar*, *crud*, etc. Derivatul *avănit*, pe care *Dicț. Acad.* îl înregistrează cu sensul de 'om sărac' (Năsăud), este, la Tecuciu, sinonim cu *avan* (nu numai pentru accepțiile date aici, ci și pentru aceea de 'drăcos, isteț').

Baftă 'noroc' : extrem de răspândit în limba vorbită de toate speciile, mai ales a tinerilor, la fel cu derivatul *bafta(n)giu* 'norocos'. Prin sudul Moldovei, acest cuvânt, de origine țigănească, înseamnă 'trecere, considerație'.

Balaur 'Țigan' (și la Creangă) : are numeroase sinonime, majoritatea eufemisme (ironice), ca *baroiu*, *cioară*, *coțofană*, *croncan*[2], *garoiu*, *garvan*, *pasăre*, *porumbac*, etc.

Banc 'șmecherie, răspuns ingenios ; glumă proastă, ieftină ; vorbă de clacă, minciună'. Se bucură de o circulație extraordinară. In *Bulet. Philippide* IV, p. 155—156 și 193, n. 3 am încercat să-l explic, parțial, cu ajutorul terminologiei jocurilor de cărți. Următorul pasaj pare a confirma interpretarea mea : *Nini*

---

[1] Raportul dintre aceste cuvinte ar putea fi și altul decât cel presupus de mine.

[2] Acesta are și înțelesul de 'funcționar înalt', la fel cu *grangur* (ambele peiorative). Și *barosan* se întrebuințează cu o semnificație aproape identică ('șeful unei instituții, al unui serviciu administrativ'). Ex.: *cum a fost posibil ca cutare g r a n g u r să defraudeze ani de zile* (CL, 24 Aug. 1935, p. 3).

(*b a n c o*) [1] : *Toate femeile care au venit aici au fost metresele D-tale?* (Gl, 2 Iunie 1940, p. 2).

Bazaconie : dela vechia însemnare, juridică și morală, de 'nelegiuire' a ajuns la cea actuală, foarte răspândită, de 'faptă, întâmplare, afirmație, etc. curioasă, nepotrivită', așa dar sinonim cu *comédie*, *drăcie*, *năzbâtie*, *năzdrăvănie* ș. a.

Beșleagă 'om bătrân, neputincios, ramolit' [2]. Același înțeles au *babalâc*, *baccea*, *bășcău*, *blendărău*, *boșorog*, *căzătură*, *floacă*, *hodorog* (*hodoroa*[illegible]) *hârb*, *hoșcotină*, *moșnegărie*, *ramolit*, *tombateră*, etc. Unele se întrebuințează [illegible] despre femeile bătrâne, care au, între altele, o denumire specială : *cofloșniță*. Să se compare și participiile trecute ale unor verbe aparținând acelorași familii de cuvinte, precum *baccelit*, *hârbuit*, *hodorogit*, etc. Sinonime cu acestea sunt *fleșcăit*, *hrentuit*, *terciuit* (Cr, p. 69), *vlăguit* ș. a. O nuanță diferită, de natură mai mult morală (în legătură cu 'răutatea'), exprimă echivalentele semantice ale lui *babă* : *babornită*, *băbârcă* (< *babă* + *hârcă*?), *carabă*, *cătărambă*, *cloanță*, *cotoroanță*, *hârcă*, *hoanghină*, etc. Cf. și *tălpoiu* (Creangă) augmentativ-peiorativ dela *talpa* (*iadului*).

Bezmetic (munt. *dezmetic*), cu sinonimele lui : *amețit*, *apucat*, *buimac*, *capiu*, *hutuțuiu*, *izbit* [3], *năbădăios*, *năuc*, *neder* (Brătescu-Voinești), *tehuiu*, *trăsnit*, *tutuit*, *țicnit*, *zăpăcit*, *zărghit*. Cf. și *nea 'ntr'o parte* (Br-V), *smuncit din botez* (acesta se întrebuințează și fără determinativ), *lovit cu leuca*, etc.

Biet, ca atribut pe lângă un substantiv sau nume propriu, cu sensul de 'mort' : *bietul tata*, *biata mama*, *bietul Ionescu* ș. a. Oamenii simpli adaugă, obișnuit, *biet* (*biată*) *să fie de păcate*, formulă menită să precizeze că-i vorba de cineva care nu mai trăiește. Este interesantă sinonimia lui *biet* din acest adaos cu *sărac* (în accepția proprie a acestuia), căci *biet de păcate* însemnează 'sărac de păcate, cu păcate puține' (cf. *Dumnezeu să-l ierte* 'Dumnezeu să-i ierte păcatele'). Și alte limbi cunosc această întrebuințare a termenului pentru 'biet' (= 'sărac') : ital. (Lomb.) (*el me*) *pover* (*pa*) 'feu mon père' (*Revue de linguistique romane* X, p. 10), span. *pobrecito*, *-a*, portg. *pobresinho*, *-a*, cu adaose (span. *que en paz descanse* ; *que Dios haya*; *que santa gloria haya*; *que en gloria esté*; *que Dios perdone*; portg. *que Deus tenha*) (*Volkst. u. Kult. d. Romanen* XII, p. 373), ital. *poveretto*, *poverino*, sard. *meskinu*, *meskineddu* (*ibid.* VI, p. 14—15), frc. *pauvre* (H. BAUCHE, *op. cit.*, p. 238).

Blat 'tovarăș, complice' ; *a da* (*merge*) *pe blat* 'a se întovărăși (la furturi, etc.)' ; *a fi blat cu cineva* 'a fi bine cu el' ; *blătui* 'a mitui', etc. Explicația justă a acestui cuvânt argotic a dat-o B.-O. UNBEGAUN, *Bull. lingu.* IX, p. 105 : din germ. (arg.) *platt* 'vertraut, auf freundschaftlichem Fuss'. Pentru diverse detalii, v. *Bulet. Philippide* II, p. 204 și 208, IV, p. 111 și 156 urm., *Bull. lingu.* VI, p. 140 și IX, p. 103 urm., de unde aflăm, între altele, că *blat* se bucură de o răspândire extraordinară (deși relativ recentă) în rusește. La noi poate fi un împrumut din această limbă sau, mai probabil, din idiș.

Boboc 'naiv, neinițiat, începător' (și la Creangă) : în limbajul studențesc, epitet pentru studentul din an. I (femin. *boboacă*) [4]. Avem a face, se înțelege,

---

[1] Subliniat de mine.

[2] La origine 'căpitan de beșlii'. După ce noțiunea a dispărut din viața Românilor, cuvântul a început a fi simțit ca un derivat dela *beși* (cf. *beșinos*, *îi curg beșinile*, etc. despre un om tare bătrân).

[3] Însemnează, în vorbirea, cu caracter argotic, a tinerilor și 'îndrăgostit.

[4] Și soldații din primul an al serviciului sunt numiți așa. Petru această noțiune există încă un termen: *cârlan* (v. AL, 8 Aug. 1937, p. 12).

cu *boboc* 'puiu de rață sau de gâscă', nu cu 'bobocul de floare', care servește ca metaforă pentru 'femeie frumoasă (și, de obicei, tânără)', deja notat [1]. Studenții din an. II sunt numiți *libelule* (la Iași, cel puțin). Termeni generali pentru 'student' : *gaman* ; *individ suspect și fără domiciliu* (v. *Bulet. Philippide* V, p. 201). In Ardeal sinonimul lui *boboc* din argot-ul studențesc este *balic(ă)* (v. *Bulet. Philippide* VI, p. 158).

Boi 'a înșela'. Are numeroase sinonime expresive : *arde* (cu toate echivalentele lui înregistrate, parțial, și pentru alte sensuri, precum *frige, pârjoli, pârpoli, prăji*, etc.), *bărbieri* (refl.), *blăzni, încălța, potcovi, prosti*, etc., apoi izolări ca *a lega la gard, a prinde* (*umbla*) *cu cața, a pune ipingeaua* (*mantaua*), *a trage chiulul* ș. a. Interes deosebit prezintă *bărbieri*, din cauza marii lui răspândiri printre școlari și a derivatelor sinonimice cărora le-a dat naștere. Astfel se spune, cu același înțeles ('a păcăli pe cineva cu vorba, înșirând verzi și uscate'), *a-și pune bărbi* (obișnuit cu determinative : *N. și-a pus niște bărbi în conferința pe care a ținut-o ! ; grozave bărbi și-a mai pus... !*). Tot de aici s'a ajuns, foarte probabil, la *fraier cu barbă* (sau, mai des, *cu cioc*) 'strașnic de prost'. Observăm că 'barbă își pune' și înșelătorul și cel înșelat, așa dar acțiunea este concepută subt ambele-i aspecte (pasiv și activ). Fenomenul se explică prin predominarea sensului propriu zis asupra tuturor celorlalte detalii, deci și asupra raportului sintactic dintre subiectul și obiectul propoziției, ceea ce s'a putut întâmpla cu atât mai ușor, cu cât *bărbieri* este sinonim cu *rade*, iar acesta însemnează ' a păcăli' numai la activ. Despre felul cum s'ar putea explica metafora, vezi IORGU IORDAN, *Archivum romanicum* XXI, p. 231 urm [2].

Boteza: *a boteza vinul* 'a-i turna apă (cu intenția de a înșela pe cumpărător)'. Are paralele în numeroase limbi, de ex. frc. *baptiser le vin* (*Le français moderne* I, p. 118), ital. *battezzare il vino* și (pop.) *cattolico* 'vin botezat' (*Volkst. u. Kult. d. Rom.* III, p. 115, nota), germ. *den Wein taufen*. Se spune și *lapte botezat* (Răzb, p. 193). In limbajul politic de pe vremuri, *a boteza pe cineva* însemna 'a-l primi în partid': — *Hai noroc, șefule! Când te b o t e z ă m?* (Act., p. 310; subliniat de autor).

Bubă 'defect, păcat, parte vulnerabilă, faptă necorectă...'. *Păi... a r e m u l t e b u b e !... N'o spun eu! Actele v o r b e ș t e !* (Act, p. 340).

Bucată 'tip de om (bun sau rău) [3] ; ispravă, prostie' : *o b u c a t ă minunată de fată* (Răd I, p. 433) ; *Cine n'a auzit, de exemplu, « b u c ă ț i l e » atribuite unui Colonel?* (Gl, 19 Mai 1940, p. 1). *A face cuiva bucata* 'a-l înșela, a-i juca festa'. Cf. calabr. *piezzu* 'pezzo ; persona cattiva' (ROHLFS, *Diz. dial. Calabr.* I, 2, p. 140). Pare a fi « traducerea » lui *piesă* (< frc. *pièce*), cu predominarea nuanței 'teatrale' a sensului (v. încercarea mea de explicație în *Bulet. Philippide* IV, p. 161 urm.). Cf. și capit. « Izolări », s. v. *figură*. *Bucată* mai însemnează și 'poznă': *iar face o b u c a t ă Grigorescu* (Act, p. 319). Din vorbirea muzicienilor (*a cânta o bucată*) ?

---

[1] La p. 350. Caragiale pune acest cuvânt desmierdător în gura Efimiței la adresa lui Conu' Leonida. Simplă ironie ?

[2] Cf. germ. (Elveția) *e bart ha* (propriu 'a avea o barbă') 'rimaner deluso, esser mal riuscito, esser in un impiccio'; *dä bart!* ('ce barbă !), exclamație întovărășită de « un gest semnificativ, dela bărbie în jos », care exprimă starea de spirit corespunzătoare. Amândouă formulele aparțin limbajului studențesc (*Lingua nostra* III, p. 54). Să se compare și frc. *faire la barbe à quelqu'un* 'gagner le prix sur quelqu'un, le braver, le mépriser'; ital. *fare la barba ad uno* 'superare alcuno, vincerlo'.

[3] Pentru nuanța peiorativă, cf. sinonimele *poamă* și *pramatie*.

Burzului (refl.) 'a se supăra, a se mânia'. Sinonime, cu caracter « imitativ » : *bârzoia, zborși, zburli,* etc. Dela aspectul unor animale, al căror păr se 'ridică' (la fel, penele unor păsări) în momente de excitare.

Camufla : deși foarte recent ca uz mai mult ori mai puțin general, acest verb are deja accepții metaforice, de ex. *a camufla o afacere* (în domeniul « românizării ») : este vorba de Românii care 'servesc drept paravan', cum se spunea altădată, foștilor proprietari străini ai întreprinderilor ; *a se camufla* 'a ascunde fițuicile pentru copiat' (argot școlar).

Caraghios, cu valoare substantivală, are multe sinonime afective : *bufon, chimiță, clovn, mascara, paiață, păcală, păcăliciu* ș. a. (*Dicț. Acad.*, s. v.).

Carte (de joc) : omonimia cu *carte (de cetit)* a dat naștere formulelor glumețe *biblioteca Grimaud, cele 52 volume*, etc., după numele unui celebru fabricant, resp. numărul cărților de joc. Cf. portg. *o livro das 40 fôlhas* (M. de PAIVA BOLÉO, *A metáfora na língua portuguesa corrente*, p. 35).

Catastrofă : *. . . să vorbești de una, de alta la un rachiaș . . . nu-i c a t a s t r o f ă. Nu sunt contra !* (Act, p. 205 ; subliniat de autor).

Căcălău 'cantitate mare (de lucruri)' : cf. catal. *femer*, portg. *estrumadal* idem, a căror accepție proprie este 'tas de fumier' (*Rev. de lingu. romane* XIII, p. 115, n. 2), și frc. *chiée* 'grande quantité, grand nombre' (BAUCHE, *op. cit.*, p. 207).

Ceapă 'ceas (mare, de buzunar)' : *c e a p a R o s k o p f - P a t e n t a încasatorului de tramvaiu* (VR, Iunie 1937, p. 11). Cu aceeași însemnare *cartoafă, moară, munte.* Prima metaforă se întâlnește și aiurea : frc. *oignon*, ital. *cipolla*, germ. *Zwiebel* (v. *Bulet. Philippide* VI, p. 179).

Chiostec 'muc de țigară' [1], cu variantele *chioștec* și *chiștoc* (ultima e cea mai răspândită). Insemnează și 'om mic de statură ; bucată, fragment' (*Bulet. Philippide* IV, p. 140). Derivat : *chiștocar* 'sărac ; pleșcar'. Toate aceste amănunte arată vitalitatea cuvântului, care a pătruns, de altfel, și în limba scrisă (cf. *Bulet.* citat, p. 164). Noțiunea joacă rol mare în viața argotizanților (printre ei și elevii de liceu). De aceea are mai multe nume : *abonat* (amatorii fără parale se 'abonează' la resturile de țigară ale altora), *bix, căpitan* (derivat glumeț dela *capăt* 'muc de țigară') [2].

Chiul : foarte frecvent în vorbirea tuturor Românilor, grație . . . evlaviei aș putea zice naționale pentru această noțiune, care servește ca o adevărată unitate de măsură a 'deșteptăciunii' (mai ales printre școlari, funcționari, muncitori, adică printre toți cei ce sunt o b l i g a ț i să lucreze aparent pentru alții). Are derivate : *chiuli, chiulangiu, chiulangeală, chiulangită* (acesta cu adaosul, de origine tot . . . medicală, *cronică*). Primul începe, grație scurtimii, să fie preferat lui *a trage chiulul*, pe care E. LANGE-KOWAL, *Grai și suflet* VII, p. 297 urm. crede că-l poate scoate din frc. *tirer au cul*, ceea ce mi se pare absolut imposibil [3].

Cinstit, cu sensul de 'pur, autentic', are, cred, nuanță glumeață într'o construcție ca aceasta : *se băuseră trei chilograme c i n s t i t e de vin* (AL, 8 Aug. 1937, p.

---

[1] *Dicț. Acad.* înregistrează acest sens ca ceva cu totul secundar, precizând că circulă numai printre copiii din Muntenia și totdeauna în glumă. De fapt, cuvântul nu mai are astăzi altă accepție și se bucură de o foarte largă circulație în vorbirea mai mult ori mai puțin argotică.

[2] Dacă chiostecul e mai mare (cât o jumătate de țigară), i se zice *halbă* (joc de cuvinte cu 'halba de bere').

[3] Sinonime, preferate în argot-ul școlăresc, *fit* (*a trage la fit*), *fitar, fitangiu.*

10), adică 'trei chilograme drepte, exacte, întregi (fără nicio lipsă)'. *Dicț. Acad.* înregistrează pentru *cinstit* și înțelesul de 'băut, beat' (cf. *a se cinsti* 'a bea').

Cioflingar 'orășean' (termen disprețuitor) are câteva sinonime afective: *albăstrit* (cf. *albastre* = haine albastre, orășenești), *nădrăgar*, *pantalonar*, *surtucar*.

Cobaie 'pasăre de pradă': cu același înțeles *cojbăliță*, *galiță*, *gojbăliță*, *oratie*, *orătanie*, obișnuit (unele totdeauna) subt forma pluralului.

Cotarlă 'câne', cu numeroase echivalente, precum *coteiu*, *haită*, *javră*, *jigodie*, *pahaie*, *potaie*, *turbă*, etc. Interesant este că termenul curent nu se întrebuințează peiorativ decât pentru oameni: *câne* nu spunem decât unui semen al nostru (cf. *măgar* alături de *măgăruș*, notat la p. 189). Tot așa *bou*, *dobitoc*, *vită*, etc.

Curge (despre avantajele ilicite ale unei slujbe): cf. zicala, devenită adevărată formulă stereotipă în vorbirea curentă, *dacă nu curge, pică*. Un al treilea verb, pentru aceeași noțiune, este *a aduce*. Iată-le pe toate, în aceeași frază și 'gradate', conform uzului lingvistic și... moral: *Sunt funcțiuni care, la cuvântul « aduce », adaugă cuvântul « iese », cu d i m i n u t i v u l lui, « pică »* (Cim, p. 236). Incă un sinonim este *a ieși*, care pare a fi un 'rezumat' al tuturora.

Dambla 'slăbiciune, patimă, poftă': *Drumul ăsta, ca și mai toate d a m b l a- l e l e « dumnealui », îl cunosc...* (RB-R, p. 45); *am avut multe d a m b l a l e* (Act, p. 172). Mai răspândit este derivatul *damblagiu*: *d a m b l a g i i i, adică băieții de viață* (CL, 27 Ian. 1934, p. 8); *E bun, e inimos și d a m b l a g i u Tache* (ibid., 13 Apr. 1935, p. 6).

Dihanie 'ființă, animal' (mai ales sălbatic) are multe sinonime, dintre care unele se întrebuințează și despre oameni: *bală*, *bâzdâganie*, *jiganie*, *jigodie*, *jivină*, *lighioaie* (și *-oană*), *onanie* [1], *sălbătăciune*, etc.

Duce (refl.) 'a muri' (< *a se duce pe lumea cealaltă?*): are paralele în frc. *s'en aller*, ital. *andare* (v. *Bulet. Philippide* VII-VIII, p. 249 urm.).

Fain 'foarte bun, admirabil, delicios': este răspândit nu numai în ținuturile de peste munți, ci și în Vechiul Regat, unde, cel puțin prin Moldova, a devenit un termen curent al vorbirii familiare, fără nicio nuanță ironică (cf. *Dicț. Acad.*, s. v.). Iată un citat din Caragiale (« D'ale carnavalului »): *F a i n ă idee! Bravos! Haide!*

Fason: neologism, mai expresiv, decât sinonimele, relativ vechi, *fandoseală*, *farafastâcuri*, *mofturi*, *nazuri*, deși unele din acestea sunt ajutate de simbolismul fonetic. *A se fasoli* 'a face fasoane', devenit popular, este sigur un derivat dela *fason*, apropiat, prin etimologia populară, de *fasole* (cf. *a-și arăta fasolele* 'a râde « grațios », ca să se vadă dinții') [2].

Fierbe 'a fi agitat (de mânie, etc.); a chinui, a irita, etc. pe cineva'. Din pricina desei întrebuințări și a prea multelor sensuri, acest verb apare, de obicei, cu adaosul *fără apă*, care poate fi o simplă precizare (glumeață, la origine), ca să se evite eventuale înțelegeri greșite, dar, mai probabil, însemnează o intensificare a acțiunii (fierberea în apă pare mai suportabilă decât cea fără apă, numai... cu aburi). Un derivat sinonimic este *a opări*.

Filfison 'om neserios' (mai ales când e vorba de tineri eleganți și curtezani). L-am explicat, ca cuvânt imitativ, în *Bulet. Philippide* I, p. 150 urm. Sinonime,

---

[1] Acesta, numai figurat (cu privire la oameni).

[2] La Caragiale *a face fasoane* 'a face grații' (despre o femeie care vrea să câștige favoarea sau admirația bărbaților). O nuanță întru câtva deosebită.

aproximative : *fasonel*, *fleac*, *ghigherl*, *sclivisit*, *sec*, *secătură*, *stricat* [1], *Stricăţescu*, etc., toate mai puţin expresive decât *filfison*.

Fixa, cu obiect personal (feminin sau masculin): ***Nu-mi place ca orice tip să-mi f i x e z e nevasta*** (Gl, 19 Mai 1940, p. 4). Acest sens, care-i foarte răspândit în vorbirea familiară, a rezultat, probabil, din întrebuinţarea eliptică, provocată de afect, a construcţiei ***a fixa cu privirea*** (sau ***cu ochii***) ***pe cineva***. Cf. totuşi frc. ***fixer*** 'regarder fixement'.

Foi (refl.) 'a umbla de colo colo' (mai ales despre copiii neastâmpăraţi) [2]; (intrans.) 'a fi în număr mare' (totdeauna cu nume de fiinţe ca subiect). Au înţeles identic sau foarte apropiat *bâjbâi*, *fârţâi*, *fâţâi*, *fierbe*, *fojgăi*, *forfăi*, *forfoti*, *foşcălui*, *furnica*, *mişui*, *mişuna*, *roi*, *viermui*. Pentru ultimul, cf. *(se) foiesc ca viermii*.

Găină 'pălărie' : alături de acest termen, apar, mai puţin des, *baligă*, *ciupac*, *ciupercă*, *plăcintă* (cele mai multe, numai despre pălăriile femeieşti, fapt explicabil, întru cât, pentru mentalitatea argotizanţilor, femeia nu trebue să poarte pălărie, iar dacă poartă, devine obiect de ironie, ea sau măcar... pălăria).

Geam, peiorativ, pentru 'monoclu' (existent şi în *Dicţ. Acad.*). Mai expresiv este *sticlă*, care se întrebuinţează, la plural, şi cu sensul de 'ochelari' [3]. Alte numiri afective ale acestora sunt *bicicletă* şi *înaintaşi* [4]. *Geam* mai apare în zicala periferică bucureşteană *stomacul n'are geam* (CL, 29 Iunie 1935, p. 6), adică 'nu poate vedea nimeni, dacă ai mâncat ori nu'.

Gligan 'om (de obicei tânăr) mare de statură (şi prost sau bleg, încet la treabă, etc.)', cu variantele (se pare munteneşti) *găligan* şi *gâligan*. Un început de întrebuinţare metaforică a acestui cuvânt, al cărui sens propriu este 'mistreţ', găsim deja la Neculce (cf. *Dicţ. Acad.*, s. v.). Sinonime: *blendău*, *ghiorlan*, *goblizan*, *golan* (cu nuanţă mai mult morală), *haidamac*, *haidău*, *hojmalău*, *melian* (acesta, la Creangă), *telelău*. Sinonimia este adesea cam vagă, întru cât intervin considerente de ordin social, care fac ca unii din termenii aceştia să însemneze şi 'om necioplit', la fel cu *bădăran*, *mârlan*, *mitocan*, *mocârţan*, *mojic*, *ţărănoiu*, *ţopârlan*, etc. Rol important joacă suf. *-an*, care se întâlneşte la cei mai mulţi, făcând să le crească expresivitatea şi totodată să se atenueze deosebirile semantice dintre ei. Semnificaţie înrudită au *borlan*, *folte*, *gaman*, *mâncău* ş. a.

Gloabă 'cal slab, bătrân, prost'. Din mulţimea extraordinară de numiri pentru această noţiune (vezi SEVER POP, *Dacoromania* V, p. 100 urm., unde sunt grupate după diversele criterii care au servit ca « tertium comparationis ») înşir aici câteva : *belit(ură)*, *bijog* (şi *ghijog*, *ghijoagă*), *boală*, *clampă*, *dalac*, *hleab* [5], *javră*, *jupit(ură)*, *mortăciune*, *moşneag*, *ogar*, *peritură*, *rablă*, *spetit*, *stârpitură*, *stârv*, *şarlă*, *talan*, *vlej*, ect.

---

[1] Cf. frc. *pourri* 'gâté (avec la signification de « choyé », « trop choyé »)' (BAUCHE, *op. cit.*, p. 242).

[2] De aici *fuioagă* 'copil neastâmpărat'.

[3] *Bagabontul, nene, cu s t i c l e l e 'n ochi, cu giubenul în cap şi cu basmaua iac' aşa scoasă* (Caragiale). Se amestecă aici şi dispreţul omului sănătos, care nu înţelege, mai ales într'o ţară ca a noastră, unde toată lumea are (mai ales avea !), până la o vrâstă, ochi foarte buni, că ochelarii pot fi adesea şi o necesitate.

[4] Cuvinte cu caracter mai mult argotic.

[5] Şi despre oamenii bătrâni (cf., la Creangă, « hleabul de babă » al lui moş Nichifor Coţcarul).

Gogoașă 'minciună' : punctul de plecare al metaforei nu este *gogoașă de tufă* 'excrescență ce se face pe ramurile stejarului', cum afirmă *Dicț. Acad.* [1], ci *gogoașă* 'un fel de prăjitură, care la prăjit se umflă și ia formă rotundă' [2]. Prin urmare, este vorba de ceva 'umflat și gol pe dinăuntru'. Să se compare și metafora, oarecum opusă, *minciună* 'un fel de prăjitură ' (din aluat prăjit, cu forme variate, foarte arătoasă, dar fără. . . conținut), apoi ital. *bomba* 'eine Art süsses Gebäck (kleine, aus mürbem Teige gebackene Kugel) ; Aufschneiderei, Übertreibung, übertriebene oder entstellte, unwahre Erzählung'. Acest ultim exemplu arată cum s'a ajuns la sensul de 'știre senzațională' (în limbajul gazetarilor, mai ales) al rom. *bombă*, care însemnează și 'minciună' (sau măcar 'fapt exagerat')[3]. Sinonim cu *gogoașă* este *brașoavă* 'marfă de Brașov' (v. *Arhiva* XXXI, p. 213, s. v. *bumba*, și *Bulet. Philippide* IV, p. 188—189, n. 2). Să se compare *banc*, notat mai sus.

Guița 'a bate, a învinge, a izgoni' (despre oameni) : *ai noștri i-a u cam g u i ț a t pe Unguri în 1919*[4]. Schimbare de funcțiune (din intransitiv verbul devine transitiv).

Guzgan, cu foarte multe sinonime, cele mai multe onomatopeice (după țipătul scos de acest rozător) : *chițcan*, *chițoran*, *cloțan*, *gherlan*, *ghiorlan*, *ghiorțan*, *ghițoran*, *grivan*, *gurlan*, *guzan*, *mițorgan*, *pâțoc*, *pință*, *sistar*, *țistar*, *țușcan*, *zezeran* (*Dicț. Acad.*, s. v. *cloțan* și *guzgan*). Să se remarce prezența sufixului augmentativ-peiorativ *-an* la majoritatea acestor cuvinte.

Halima : însemnează nu numai 'povestire sau întâmplare minunată, plină de epizode și încurcături ; minunăție, lucru fabulos (*Dicț. Acad.*), ci și, mai ales, 'istorie sau afacere complicată, care nu se mai termină, căreia nu-i poți da de rost'. Cu acest sens, totdeauna peiorativ, apare foarte des în vorbirea familiară orășenească. Cf. Caragiale (« O noapte furtunoasă ») : *Dar nu mă 'ntrebi, țațo, să-ți povestesc ce-am pățit cu mitocanul ! Să vezi, e h a l i m a . . .* ; (« D'ale carnavalului ») *Nu ți le mai spuiu p'alelalte, că sunt h a l i m a l e, domnule . . .*

Haplea : pe lângă însemnarea curentă ('prost'), extrem de răspândită, mai ales în limba vorbită actuală (a tinerilor de toate vârstele), acest cuvânt are (în sudul Moldovei) și pe aceea de 'mâncău'. A influențat, de sigur, *hap !*, cu care subiectele vorbitoare îl vor fi simțind înrudit etimologic. Cf. și derivatul augmentativ *hăplău* (*Dicț. Acad.*), apoi femin. *haplină*.

Hlizi (refl.) : cu nuanță peiorativă, se spune așa, prin Moldova, despre orice fel de « râs », indiferent de aspectul lui obiectiv (e destul ca el să indispuie, să enerveze). Prin contaminație cu sinonimul afectiv *a se rânji* devine *hlinzi* (*Dicț. Acad.*). Aceeași semnificație au *blizi*, *chicoti* (acesta, cu multe variante fonetice, din cauza naturii onomatopeice), *mihoti*, *sclifosi*.

---

[1] Chiar dacă unii zic și *a spune gogoși de tufă* (adaosul se explică prin nevoia de expresivitate sau de precizare).

[2] Cf. și *Arhiva* XLV, p. 100 urm. (unde se discută și sinonimul *brașoavă*).

[3] *Bombă* are și alte accepții, precum: 'hotel tănuit; cameră mizerabilă de han; locuință quasi-subterană' și 'pahar de rachiu'. Pentru prima, cf. ital. *bomba* 'luogo dove uno dimora', ital. arg. *bolla*, frc. arg. *boule*, span. (țig.) *bola*, toate cu însemnarea 'oraș' (vezi *Bulet. Philippide* II, p. 204, 205, 209; *Volkst. u. Kult. d. Rom.* I, p. 76; *Zeitschr. f. rom. Phil.* LXII, p. 351), pentru a doua, frc. *faire la bombe* 'a chefui, a petrece la toartă', *partir en bombe* 'a pleca la chef, la petrecere' (v. *Bulet. Philippide* IV, p. 159—160). Dela *bombă*, cu acest ultim sens, s'a derivat *bombagiu* 'chefliu, bețivan' care mai însemnează 'ziar sau ziarist aruncător de « bombe », adică de știri senzaționale'.

[4] Auzit des, după celălalt războiu, pe la Buzău.

Hoață 'femeie frumoasă și « drăcoasă »' (care f u r ă privirile bărbaților): are o paralelă în span. *ladrona* idem (*Volkst. u. Kult. d. Romanen* VII, p. 155).

Icre 'bombe (aruncate din avion)'. Sinonim: *ciorchini*. Ambii termeni au luat naștere în ultimul timp (poate dela actualul războiu încoace).

Iepure 'elev care fuge dela școală' (în limbajul liceienilor ieșeni); 'student care mănâncă la cantină, fără să plătească' (își face apariția, de obicei, către sau chiar la sfârșitul mesei, spre a nu fi observat). Exemplu interesant, căci arată că același cuvânt poate căpăta, în medii identice sau foarte apropiate ca psihologie, accepții deosebite, după punctul de vedere din care se pun subiectele vorbitoare ('fuga' în primul caz, 'fugăreala', 'teama de a fi prins și apoi fugărit', în al doilea). Derivate: *iepuri* 'a mânca pe fugă'; *iepuroiu* 'elev de liceu' (în Ardeal).

Individ: sensul peiorativ, pe care-l are acest neologism (de sigur, subt influența limbajului polițienesc și juridic) [1], a putut duce la o formulă ca *a o face pe individul* 'a se purta urît' (în vorbirea studenților). Să se compare și următorul pasaj din articolul unui gazetar talentat: *teribilul magnet... a devenit « i n d i v i d » cu amprente la dosar...* (Azi, 10 Martie 1940, p. 8).

Instantaneu 'momentan, subit'. In vorbirea semidocților (cf. *catastrofă*, deja notat, apoi *absolut* 'precis, sigur' [2], *confidențial* [3], *a se declara* 'a se pronunța' [4], *garantat* 'sigur', etc., toate utilizate stilistic de către observatorii atenți ai limbii actuale). De pildă: *Da' de murit așa i n s t a n t a n e u..., nu se poate?* (Act, p. 202; subliniat de autor). Intervine, poate, într'o oarecare măsură, și afectul, nevoia de a exprima noțiunea respectivă cu un cuvânt mai 'tare'.

Izbi: deși expresiv, mai ales în comparație cu *a lovi* (și datorită, cu siguranță, sunetelor inițiale) [5], acest verb este înlocuit adesea prin sinonime afective superioare, precum *bufni, buși, pocni*. Foarte des se întrebuințează *izbi* pentru *nimeri* (de fapt, ca echivalent al lui *lovi*, cf. *a da lovitura* 'a nimeri bine o afacere'): *până la urmă o i z b e s c* (ȚB, p. 194; subliniat de autor).

Imbâcsi 'a umplea cu ceva (peste măsură)': întrece mult prin expresivitate pe *îndesa*, la care, foarte probabil, numai sensul (cf. *des*) face să simțim că posedă o anumită vigoare semantică. Pe același plan cu *îmbâcsi* stau echivalentele *bucși* (răspândit prin Moldova), *ticsi*, apropiate de el și fonetic, prin grupul *cs* (*cș*), care contribue, cred (întocmai ca *is-*, *iz-* din exemplele imediat precedente), la intensificarea înțelesului, chiar dacă nu pot arăta în ce chip.

Imboldori 'a înfășura bine (spre a feri de răceală)': are numeroase sinonime, toate expresive și asemănătoare prin sunete (nu lipsesc *o* și lichidele sau nazalele), precum *încotoșmăna, încroșna, înfofoli, înșomoltoci, înșongoia*. Caracterul lor imitativ rezultă și din variantele (adică din ceea ce consideră *Dicț. Acad.*, cel puțin aparent sau tehnic, drept variante ale) lui *îmboldori*: *îmbondori, îmbondoli, îmbodoli, îmbondroji, îmbloji, îmbolboji, îmbroboroji, îmboboroji*.

---

[1] Așa se explică, cel puțin în parte (căci va fi intervenind și fobia de neologisme), apariția tot mai deasă a sinonimului *ins*, ori de câte ori noțiunea are însemnare strict obiectivă, științifică.

[2] *Orice ar face, nu scapă! — Zău? — A b s o l u t. Asculți? Orice ar face* (Act, p. 339).

[3] *Eh, lăsați dom'le Inspector general! Parcă nu știm? Sunteți c o n f i d e n ț i a l. In anchetă!* (Act, p. 75; subliniat de autor).

[4] *Ba, dimpotrivă, s'a d e c l a r a t contra totdeauna* (Act, p. 313; aceeași observație).

[5] Cf. *isca, iscodi, iscusit* ș. a.

Imbufnat 'indispus, supărat'. Noțiunea se pretează la denumiri expresive, mai toate în legătură cu poziția buzelor: *bonțat*, *botos*, *boznat*, *bozumflat*, *drâmboiat*, *îmbonțat*, *îmbosoiat*, *îmboșântat*, *îmbuznat*, *strolimbat*. Să se compare și *a pune botul*, *a pune buza* (notate în capit. « Izolări »), apoi *mutros*, derivat, relativ nou, dela *mutră* (cf. *a face mutre* [1]).

Impărățel 'roitelet (Troglodytes parvulus)'. Acest nume de pasăre [2] are foarte multe sinonime, toate interesante din punctul nostru de vedere, căci se întemeiază pe diverse particularități de ordin plastic ale purtătorului lor: *bourel*, *cioclejel*, *curtubeș*, *gâtejel*, *ochiul-boului*, *panciaruș*, *parantuș*, *pănțăruș*, *Pâț-împărățuș*, *sfredelaș*, *sfredeleac*, *sfredeluș*, *sfrediac*, *șofrac*, *șofrăcuț*, *țanțaruș*, etc.

Impunge 'a face aluzii, ironii, etc.': vorba este închipuită ca un obiect ascuțit cu care înțepăm pe semenii noștri [3] (cf. *a umbla cu sula în buzunar* despre oamenii ironici, malițioși). Imagini mai mult ori mai puțin asemănătoare au la bază echivalentele afective *izbi*, *înțepa*, *lovi*, *picni*, *plesni*, *pocni* (să se compare *a plesni* sau *pocni în pălărie*, deja notat) ș. a.

Incasa: *Dicț. Acad.* nu înregistrează sensul figurat, atât de răspândit în vorbirea familiară, al acestui verb, anume 'a primi, fără ripostă, mustrări, ocări, lovituri, etc.'. De ex.: *Rar câte unul se mai lega de el... El încasa în tăcere* (Log, p. 143). Sinonim cu « popularul » *înghiți*. Și etimonul franțuzesc are această însemnare: *encaisser* 'recevoir, subir (des coups, des insultes, etc.)' (vezi BAUCHE, *op. cit.*, p. 218). Este interesant că sinonimia *încasa* — *înghiți* apare și în vorbirea populară franceză, dar numai pentru accepția rom. *înghiți* din formula negativă *a nu (putea) înghiți pe cineva* 'a nu-l (putea) suferi' (cf. *a nu (putea) mistui*, derivație sinonimică): *ne pas encaisser quelqu'un* 'détester quelqu'un, ne pas pouvoir le supporter'.

Infunda 'a birui pe cineva (într'o discuție); a-l prinde cu minciuna, cu o faptă incorectă ș. a.' [4]. Pentru înțelegerea metaforei, să se compare sensul propriu al acestui verb: *înfund pe cineva* 'îl bag într'un loc de unde nu mai poate ieși, îl închid'. O modificare semantică înrudită constatăm și la frc. *enfoncer*, care însemnează 'tromper, duper' (BAUCHE, *op. cit.*, p. 219). Cât despre *a i se înfunda (cuiva)* 'a nu mai avea încotro, a trebui să înceteze cu o anumită purtare, atitudine ș. a.', punctul de plecare este imaginea unui drum pe care nu se mai poate merge, fiind fără ieșire, « înfundat » (cf. *fundac* și *fundătură* 'stradă cu o singură intrare').

Ingheța 'a nu se mai putea mișca (din cauza unei emoții puternice, precum spaimă ș. a.)'. Din aceeași nevoie de a exprima viguros o stare sufletească al cărei efect fiziologic seamănă, într'adevăr, cu o paralizie, izvorăsc sinonimele afective *împietri*, *încremeni*, *înlemni*, *înmărmuri*, la fel de răspândite (și în alte împrejurări decât acelea care produc groaza).

Inhăța 'a pune mâna pe cineva (în special, pentru a-l aresta sau a-l duce, contra voinței lui, într'un anumit loc)'. La fel de expresive, grație imaginii, sunt

---

[1] După frc. *faire la moue*?

[2] Iată cum o descrie *Dicț. Acad.*: « Pasăre foarte mică, isteață și îndrăzneață, ale cărei pene sunt pe spate ruginii, iar pe pântece roșietice, și coada mică pe care o ține de obicei ridicată în sus ». Metafora *împărățel* este, cu siguranță, ironică: autorul ei a pornit dela contrastul dintre micimea și îndrăzneala acestei păsări extrem de simpatice (cf. și frc. *roitelet*, diminutiv al lui *roi*).

[3] Forma limbii a putut contribui și ea la nașterea acestei izolări, mai ales că 'vorbă' și 'limbă' (apoi 'gură') sunt sinonime.

[4] Sau... *cu ocau(ua) mică* (popular și familiar).

înşfăca, *ridica*, *umfla*, măcar că acestora le lipseşte elementul onomatopeic, atât de perceptibil (*haţ !*) la *înhăţa* [1]. Cf. şi *găbji*, notat cu alt prilej.

(In)holba (ochii) 'a-i face mari (spre a vedea bine)' are numeraose echivalente, precum *beli*, *bleojdi*, *bloi*, *boboşa*, *boldi*, *bulbuca*. De adăugat *bolovăni*, şi mai plastic decât acestea (absent în *Dicţ. Acad.*, s. v. *în holba*) [2]. Unele au derivate, care servesc ca porecle pentru oamenii cu ochii ieşiţi din orbite. Foarte frecvent, în Moldova, este *Holban*.

Inţoţona 'a îmbrăca sau a găti cu lucruri multe şi exagerat de pretenţioase (în ce priveşte podoabele)'. Sinonimele *împopoţona*, şi *înzorzona*, trebuesc considerate drept aspecte fonetice mai mult ori mai puţin modificate ale lui *înţoţona*, al cărui caracter imitativ se trădează şi în variantele lui: *înţopona*, *înţorţona* [3].

Jerpelit 'rău îmbrăcat (cu hainele rupte)'. Aceeaşi însemnare au *rufos*, *trenţeros*, *zdrenţuit*, *zdrenţuros*, apoi *jberghelit* (*Dicţ. Acad.*), rezultat din încrucişarea lui *jerpelit* cu *berghelit* (part. tr. de la *bergheli*, refl. 'a se urîţi de boală, de mizerie, de bătrâneţă', SCRIBAN, *Dicţ. lb. rom.*, p. 165). Şi *rupt* se spune foarte des.

Jigărit 'slab, tras tare la faţă (din cauza unei boli, a mizeriei ş. a.)'. Variantă : *ţigărit* (apropiat, prin etimologie populară, de *ţigară* sau, mai de grabă, ieşit direct din ung. *cigár*, variantă a lui *szigár*, cf. *Dicţ. Acad.*, s. v. *jigărit*). Sinonime : *hârsit*, *pipernicit*, *prăpădit* [4], *sfrijit*. Se observă o apropiere semantică a acestor cuvinte de *jerpelit*, etc., graţie substratului noţional înrudit : cauza materială este identică (sărăcia, mizeria, suferinţa).

Jimbat 'cu gura strâmbată ; cu dinţii ieşiţi afară sau încălecaţi unul peste altul' (*Dicţ. Acad.*). Predomină sensul al doilea, subt influenţa lui *zâmbat*, care este, cu siguranţă, forma originară a acestui cuvânt (vezi *Dacoromania* VIII, p. 117 urm.). Pentru *z-* > *j-*, să se compare *jugrav* (cu toate derivatele), variantă, răspândită în graiurile munteneşti, a lui *zugrav*. Echivalent, mai puţin expresiv : *colţat*.

Jitie 'anecdotă, glumă ; întâmplare ciudată, poznaşă', cu sinonimele, se pare, tot exclusiv moldoveneşti, *pătăranie*, *păţanie*, *tărăşenie*, *tirişenie*.

Joardă 'vargă, nuia'. Posedă numeroase variante, care cred că se datoresc naturii imitative [5] a acestui substantiv : *jordă*, *jordie*, *jărdie*, *jerdie*, *jerghie*. Acelaşi sens au *japă*, *jăjău*, *pătăchie*, *tămânjer*, şi ele expresive (din pricina sunetelor).

Jumuli: expresivitatea acestui verb, care izvorăşte, în parte, şi din fonetismul lui, este tot atât de mare la sensul propriu ('a smulge penele unei păsări, după ce ai tăiat-o, ca s'o mănânci'), cât şi la cele figurate ('a jăfui pe cineva de bani, a i-i câştiga la un joc de noroc ; a bate, a scărmăna'). Mai puţin 'tari' : *ciupăra* şi *ciupeli*, ale căror sunete nu sunt la fel de evocative. Că elementul fonetic intervine în impresiile noastre, probează *jupui*, destul de îndepărtat din punct de vedere semantic şi totuşi simţit ca înrudit, chiar etimologic vorbind, cu *jumuli*, ceea ce nu-i cazul lui *jupi*, de pildă, spre a nu mai aminti de sinonimele acestuia *juli* şi *beli*.

---

[1] Apar mai toate, şi adesea, la Caragiale, în comediile căruia arestările sunt oarecum la ordinea zilei.

[2] Cf. şi « variantele » lui *(în)holba*: *holboca*, *holbăni*.

[3] Ultimul este o contaminaţie (*înţoţona* + *înzorzona*).

[4] Aceasta are şi semnificaţie morală, adică socială: *P r ă p ă d i t u' ăsta e din sat dela noi...* (Br-V). Cf. şi echivalentul *pârlit: casă, masă, căldură, lumină... pe gratis... unei p â r l i t e...* (Răd I, p. 109).

[5] Simţită astfel de subiectele vorbitoare.

Labă 'palmă' : din ce în ce mai frecvent cu acest înțeles peiorativ și glumeț, adică ironic (cf. nu numai *a pune laba pe cineva*[1], cunoscut de mult, ci și *a da laba* 'a da mâna', *a bate laba* 'a bate palma, ca semn de acceptare a unei propuneri', care circulă și în vorbirea familiară a oamenilor culți). Mai expresive, datorită simbolismului fonetic, sunt *cleapșă* și *leapșă* (onomatopei)[2]. Alt sinonim este *scatoalcă* (propriu 'cutie'). In argot, *labă* însemnează 'ghiață'.

Latin 'profesor de latină', tot așa *Franțuz* 'profesor de Franceză', *Neamț* 'profesor de Germană', în limbajul școlarilor și al profesorilor (AL, 10 Iulie 1938, p. 6).

Lăfăi : iarăși un exemplu de expresivitate pur fonetică, deși cuvântul nu-i onomatopeic, cum pare. Dovada o constitue *huzuri* idem, mai puțin expresiv.

Lefter 'fără bani' (*a lăsa lefter*, *a rămânea lefter* : când cineva pierde banii într'o afacere, la jocul de cărți, etc. ori nu-i mai are, indiferent din ce pricină). Și aici se pot invoca sunetele, pentru a explica valoarea stilistică deosebită a acestui verb. Răspândite, prin Moldova, sunt derivatele *lefterie* și *lefterea* (în izolările *a-și mânca* sau *a-și pierde lefteria*, *leftereaua* ; se zice și *a-și lua leftereaua dela cineva* 'a nu mai avea credit, trecere, simpatie', absent în *Dicț. Acad.*).

Lichida : dela *a lichida o datorie, o afacere* 'a-i pune capăt, a face să nu mai existe' (în terminologia comercială), s'a ajuns ușor la *a lichida pe cineva* 'a-l înlătura' (propriu și figurat, adică 'a-l omorî' și 'a-l învinge într'o luptă de idei')[3]. Limbajul sporturilor de asemenea îl utilizează : *a avut loc puțin gloriosul sfârșit al hockeyului... sau, cum se mai poate spune, hockeyul a fost lichidat, și încă din belșug* (AL, 3 Martie 1935, p. 8). Cf. frc. *liquider*, cu accepții metaforice asemănătoare.

Mandea 'eu, cel care vorbește, « subsemnatul »' : cuvânt de origine țigănească, foarte frecvent în vorbirea mai mult ori mai puțin argotică[4]. Derivat (cu un sufix inexistent în românește) : *mandiru*' (articulat). Sinonim : *Pieptea*, mai des *Cheptea* (dela gestul pe care-l facem cu mâna spre piept, când vorbim despre noi înșine).

Margine 'cimitir' : *spurcăciuni de aruncat la gunoiu, nu la margine* (CL, 15 Iunie 1935, p. 6). Uz regional, provocat, evident, de faptul că cimitirul local se află în marginea orașului. Să se compare *la deal* idem (Tecuciu, unde cimitirul are o altitudine mai mare decât cartierele învecinate). Eufemism, adesea ironic (așa-l simțeam eu în graiul meu de acasă, mai cu seamă când *la deal* apărea în blesteme).

Măcelar (în Moldova *casap*) 'chirurg': cf. ital. arg. *macellaro*, frc. *boucher*, engl. *butcher* idem, apoi span. *matasanos* (propriu 'ucide oameni sănătoși'), Locana (arg.) *tiranerv* 'medic' (*Zeitschr. f. roman Phil.* LXII, p. 355).

Mâna 'a (se) grăbi, a da zor' : *Aide, mână, Danciule, că e primejdie* (Gor, p. 22). Din terminologia căruțașilor, birjarilor, etc. (elipsă expresivă pentru *a mâna caii*).

---

[1] Mai expresiv, *a pune ghiara pe cineva*. Pentru *ghiară* = *mână*, cf. ital. *sgrifia* (cu diverse variante: *(s)grinfa*, *sgrinfia*, *grifia*), ital. furbesco *graffa*, toate având ambele sensuri, apoi veneț. *sgrinfa* 'granfia, branca, mano rapace', tosc. *grinfia* 'artiglio' (vezi *Zeitschr. f. rom. Phil.* LXII, p. 367—368).

[2] Trebue să fi existând și varianta *hleapșă*, căci *lepșit* (dela *lepși* 'a da palme') sună și *hlepșit*, tot așa interj. *leapș!* apare și subt forma *hleapș*.

[3] Sinonim cu alt neologism, *aranja* (*a aranja o afacere* și *a aranja pe cineva*).

[4] Cf. Văc I, p. 94; Foc, p. 176; Act, p. 264; ȚB, p. 49; AL, 14 Apr. 1935, p. 4.

Mânji: *îi m â n j e s c două labe* (HM, p. 110). Eufemism ironic, asemănător cu *lipi*, *mângâia* ș. a. (v. mai sus, p. 352—35[illegible], termenii afectivi pentru 'a bate'). Sinonim : *a șterge* (cu obiect identic : *o palmă* sau *una*, etc.).

Meșteșugi : *Cică i-ar fi lipsit câteva sute de mii de lei din casă, ar fi m e ș t e- ș u g i t și registrele* (Act, p. 91). Cu același sens, de 'a aranja (falsificând) actele', se întrebuințează și *meșteri*.

Meteahnă 'defect, cusur' (la Brătescu-Voinești e vorba de 'meteahna scrisului, a literaturii'). Sinonime, mai puțin expresive (din cauza sunetelor ?) : *beteșug*, *boală*, *pasiune*, *patimă*, *slăbiciune*.

Mierli 'a muri' (termen argotic, de origine țigănească, v. *Bull. lingu.* II, p. 170) : extrem de răspândit. A intrat și în limba literară : *Afurisită viață !, gândi Alfred. Acu' trăiești, acu' m i e r l e ș t i* (Văc I, p. 97 ; subliniat de autor) ; *Mai era și o tâmplărie unde se lucrau și cosciuge pentru hoții care m i e r l e a u* (IB I, p. 166 ; subliniat de autor). Cf. și Foc, p. 50 ; CL, 23 Martie 1935, p. 7.

Mișca (despre lucruri și oameni) 'a merge bine, a progresa, a fi activ, a face treabă (bună)' : *Aveai dreptate, domnule Niță. M i ș c ă, m i ș c ă. Nu mai e lâncezeala aia . . .* (Br-V).

Moft 'fleac, lucru de nimic'. Iarăși un cuvânt bogat în rezonanțe, datorită, în parte, sunetelor. Foarte răspândit, cu acest înțeles, acum 40—50 ani, când devenise o adevărată etichetă pentru scepticii și umoriștii care vroiau să caracterizeze scurt neseriozitatea națională. Caragiale s'a folosit de el într'o foarte largă măsură, cum probează și numeroasele derivate existente în opera lui : *moftangie*, *moftangiu* (femin. *moftangioaică*), *moftolog*, *moftologic*, *moftologie*, etc. (ultimele trei sunt, probabil, creații pur personale, cu intenții satirice) [1]. Cf. și *Moftul român* [2], titlul ziarului umoristic publicat de el însuși, împreună cu Toni Bacalbașa, Dr. Ureche, etc.

Mormoloc 'om moale, greoiu (la trup și la minte)', frecvent în vorbirea familiară. Sinonime : *bleandă* (*blendău*), *brotăcel* [3], *malac*, *molău*, *mototol*, *vițel* [4] ș. a. (la *mototol* expresivitatea se întemeiază și pe factorul fonetic, întocmai ca la *mormoloc* el însuși), apoi *muiere* (*Off !, ce mai m u i e r e și tu . . .*, ȚB, p. 87), cu nuanță mai mult morală (moliciune a inimii). V. și mai sus, s. v. *beșleagă*.

Mort: *N. este mort fără vin*, *fără cărți*, etc. 'nu poate trăi fără vin, fără cărți, etc.'. Cf. și *a umbla mort (după ceva* sau *cineva)* 'a fi nebun (prăpădit) după . . .', apoi *mort beat*, *mort de frig*, *de oboseală* ș. a. (unele notate și în capitolul precedent, s. v. *mort*).

Nănașă 'nuiaua de bătut copiii' (Creangă). Pentru « tertium comparationis », cf. *a face fin (pe cineva)* 'a-l bate' (*s'a săturat finul de nașul* 'l-a bătut bine') [5].

---

[1] Să se compare finala « savantă » *-log* (ca în *arheolog*, *filolog*, etc.), anume aleasă.

[2] Epitetul confirmă aprecierile mele în legătură cu părerea lui Caragiale și a altora, că « moftul » constitue o trăsătură fundamentală a sufletului românesc (mai exact, a Românului dela oraș).

[3] *. . .un bob de isterie, care acolo, la Vasluiu, măritată cu vreun b r o t ă c e l, s'ar fi consumat. . .* (Răd II, p. 189—190). Nu sunt tocmai sigur că *brotăcel* are aici exact același înțeles ca *mormoloc*.

[4] Cf. frc. *veau* 'imbécile, personnage sans énergie'. *Vițel* și *malac* sânt sinonime, căci acesta din urmă însemnează 'puiu de bivoliță'. Cred că *malac* e anterior lui *vițel*, cu sensul figurat aici în discuție: grație sunetelor (mai ales lui *m* și *l*), a putut fi simțit ca înrudit cu *moale*.

[5] Vezi *Dicț. Acad.*, s. v. *fin*.

Tot Creangă are sinonimele *Sfântul Neculaiu*, care este mult mai răspândit decât *nănașă*, și *calul Bălan*. Pentru ultimul, aflăm explicația în modul cum se aplica bătaia : școlarii erau așezați cu fața în jos pe un scaun « nou și lung[1]» și bătuți la spate cu biciul. Cât despre *Sfântul Neculaiu*, Creangă spune că preotul, care era oficial învățătorul satului, a botezat biciul așa după hramul bisericii din Humulești[2]. De ce numai decât cu un nume de sfânt ? Probabil, pentrucă sta atârnat în cuiu ca o icoană. Să se compare și zicala *bătaia-i ruptă din raiu* (iar în raiu trăiesc sfinții!).

Odor (ironic) 'copil' (în gura mamelor și, mai ales, a celor străini de familie). Sinonim : *berechet*. Dar *odor* are, mult mai des, și sens desmierdător, la fel cu *comoară*, *înger(aș)* ș. a.

Otrăvi 'a supăra tare, a amărî', mai expresiv decât *învenina*, a cărui circulație nu-i tot așa de largă (cf. *a face* sau *a pune cuiva venin la inimă* idem). O evoluție semantică similară constatăm la frc. *empoisonner* 'ennuyer, importuner, faire souffrir, rendre malheureux' (Bauche, *op. cit.*, p. 218).

Papugiu 'șarlatan, înșelător, pungaș' : după Tiktin, această accepție figurată s'a desvoltat din aceea, proprie, de 'servitor care păzea (pe vremuri) papucii lăsați de musafiri în anticameră'. Cred că trebue să pornim dela 'cismar care lucrează papuci', nu numai pentrucă această noțiune a fost mult mai accesibilă Românilor decât cealaltă [3], ci și din altă cauză : un asemenea meșteșugar poate fi disprețuit, dacă-l punem alături de un cismar adevărat, mai cu seamă când nu-i în stare să facă nici papuci cum trebue. O paralelă, aproximativă, ne oferă *cioflingar* (v. mai sus), care provine, foarte probabil, din germ. *Schuhflicker* 'cârpaciu'[4]. Sinonim : *pastramagiu* (tot la Caragiale).

Parolă 'vorbă bună, sinceră' (?) : *Când vrea omul să fie cinstit și să-mi spuie o p a r o l ă* [5], *ascult. Poate să fie și aspru !* (Act, p. 205). Ințelegere greșită a frc. *parole*, întrebuințat adesea și de Români, în formule ca *parolă de onoare*, etc. Cf. *instantaneu*, deja discutat (împreună cu alte exemple, date acolo, din vorbirea semidocților).

Patefon 'soacră ; copil' : din cauza... sgomotului pe care-l fac (una vorbind, celălalt plângând). Și *radio* idem, prin derivație sinonimică.

Păcat: neobișnuit de frecvent în limbajul afectiv, mai ales subt forma exclamației *păcatele mele !*, care exprimă surprinderea, supărarea, mâhnirea ș. a. Impreună cu *a duce* (la imperativ), pluralul acestui susbtantiv, precedat de o prepoziție, este un adevărat sinonim al lui *drac*: *du-te la păcatele !* ; *duceți-vă 'n păcate* (*cu glumele voastre*)! Să se compare și *Ce păcatul* (sau *păcatele*) *v'ați făcut ?*, echivalentul perfect al lui *Ce dracu' v'ați făcut ?* Cred că în astfel de construcții avem a face cu derivații sinonimice, provocate de eufemism : subiectul vorbitor, enervat de o întâmplare neplăcută, se gândește, ca de obicei, la 'dracul' (pe care simte nevoia să-l cheme... în ajutor contra celui ce i-a produs nemulțumirea), dar intervine imediat teama, cu substrat religios, de această ființă foarte primej-

---

[1] Acesta era 'calul', pe care trebuiau să încalece și care purta numele de Bălan din cauza colorii deschise a scândurii proaspăt lucrate.

[2] Il întâlnim și la Caragiale (« O noapte furtunoasă »), ceea ce nu se potrivește cu explicația dată de Creangă.

[3] Obiceiul, specific turcesc, de a lăsa papucii la intrare, nu putea fi atât de cunoscut la noi, încât să dea naștere unui semantism metaforic.

[4] Vezi discuția făcută de mine în *Revista filologică* II, p. 272 urm.

[5] Subliniat de autor.

dioasă. Și atunci, în loc de *dracu' !*, spune *păcatele !*, recunoaște, adică, subt forma acestei exclamații, greșala pe care era s'o săvârșească invocând pe necuratul. Urmat de un substantiv, *păcat* se construește întocmai ca adjectivele substantivate de felul lui *nenorocit*, *sărman*, etc., cu care se identifică aproape și semantic: *De când cu p ă c a t u l cela d e « A d - h o c », n'am mai avut zi bună cu megieșul meu* (Creangă).

Periuță '(om) lingușitor' (« care p e r i e pe superiorul său », se arată față de el exagerat de atent, chiar umilit, ca să-i facă plăcere, etc.) : în vorbirea familiară, apoi în aceea a elevilor și a studenților. Aceștia din urmă înțeleg, curent, prin *periuță* pe asistentul unui profesor, indiferent de modul cum se comportă « vinovatul ». Are deja familie : *perioiu*, *a peria*, *perială*.

Persoană 'om însemnat, deosebit de cei obișnuiți' : cu această accepție îl întrebuințează numeroase subiecte vorbitoare, chiar culte, în mintea cărora termenul pare « distins », deci politicos (în comparație cu *om*, *ins*, etc.). Urmarea este că scriitorii dau acestui substantiv o nuanță ironică, folosindu-l cu intenții stilistice. De ex. : *. . .domnul Lică, devenit deodată o « p e r s o a n ă »*[1]. *Pentru Aneta « o persoană » însemna un ins cu care ea nu putea avea de-a face. « A venit la tata o persoană » spunea la Vaslui mamă-sa, când cineva era în salonaș, a cărui prezență cerea ca ea să nu se miște din bucătărie* (Răd I, p. 427).

Ploaie 'mulțime, cantitate mare' : *o ploaie de pumni, de palme, de bețe*. Și *grindină* apare în astfel de formule, cu același sens. Cf. frc. (Aube) *daubée* 'grande averse de pluie' și 'volée de coups' (*Rev. lingu. romane* XIII, p. 87). Valoare metaforică are acest substantiv și ca termen tehnic în limbajul vânătorilor : *ploaie* 'alice mici (pentru împușcat vrăbii, etc.)'.

Poșircă 'băutură (alcoolică) proastă, de calitate inferioară'. Are multe sinonime : *boharcă* (*bohoarcă*), *buharcă* (*buhoarcă*), *buleoarcă*, *holercă* (*holircă*, *horilcă*), *pliușcă*, *pojdârcă*, *țâșpoacă*, etc. Contaminația intervine adesea, pentru înviorarea și intensificarea expresiei (ca de obicei în astfel de cazuri, unde afectul, subt forma dispretului sau a nemulțumirii, se manifestă cu vigoare). *Buleoarcă* este o variantă a lui *bolearcă* (și *bu-*), el însuși produs al unei contaminații [2] între *holercă* și *boală*. In ce privește pe *-oa-*, nu-i exclus să vie dela *leoarcă*, al cărui sens (cf. *ud leoarcă*, apoi *leoarcă de ploaie, de sudoare*) este înrudit cu 'băutura'. *Boharcă*, împreună cu toate aspectele lui fonetice, trebue să fi rezultat din *bolearcă* încrucișat cu *mahorcă* 'tutun prost' : unii termeni aici în discuție (de ex. *țâșpoacă*) circulă și cu sensul acesta, lucru firesc, dacă nu uităm că tutunul « se bea » (și că băutorii sunt, mai totdeauna, fumători pasionați). *Pojdârcă* de asemenea pare a fi o contaminație : partea lui finală corespunde, până la identitate, părții finale a lui *poșircă* (pronunțat moldovenește, cu *-î-*)[3]. Argot-ul ieșean cunoaște un fel de sinonim, venit din limba cultă, dar transformat profund din punct de vedere semantic : *interpret* (și *întrepret*) '(pahar de) rachiu' (*Bulet. Philippide* IV, p. 121).

Procopsi (iron.) 'a ieși prost dintr'o afacere ; a ajunge rău, a pierde averea ; a nu reuși (în chestii morale), etc.' : *Care va să zică, unde nu înțelegeți D-voastră*

---

[1] Cf. și titulatura (tot ironică !) *domnul*, pusă înaintea lui *Lică* (« erou » pe care autoarea îl prezintă obișnuit cu acest simplu nume atât de semnificativ).

[2] Poate voită, cu scop umoristic.

[3] De altfel, și primele sunete sunt identice la amândouă. Judecat strict fonetic, *pojdârcă* reprezintă un mai vechiu *poșâdârcă*, cu *î* din silaba antepenultimă căzut și cu *ș* > *j* subt influența lui *d* imediat următor.

politica, hop!, numai decât trădare! N e - a m p r o c o p s i t! (Caragiale). Foarte frecvent este part. tr. *procopsit* (cu varianta, care nu-i exclusiv moldovenească, *pricopsit*) : *Când să trec pe maidan, mă pomenesc cu mitocanul, cu p r i c o p s i t u l de Țircădău* (Caragiale). Din cauză că sensul propriu al acestui verb ('a ieși bine, a face avere') continuă a fi viu în conștiința subiectelor vorbitoare, participiul lui trecut, compus cu *ne-*, are exact aceeași valoare afectivă : *nepricopsitul de Țircădău* este sinonimul perfect al lui *pricopsitul de Țircădău.*

Pronunța (refl.) 'a spune, a declara' : . . .*băieții nu vor să se p r o n u n ț e! Dar în oraș v o r b e ș t e toți!* (Act, p. 326 ; subliniat de autor). Cf. și *produce* pentru *a reproduce*: *Vrei să-ți p r o d u c vorbele?* (ibid., p. 205 ; aceeași observație). Să se compare cele spuse s. v. *instantaneu* despre natura și utilizarea stilistică a acestor semidoctisme.

Puios 'care face copii mulți' : *Nu e nici p u i o s ca Ovreii, că n'are copii* (Br-V). La fel de expresiv este echivalentul mold. *plodos.*

Purice 'un fel de țintă mică (pentru bătut în talpa încălțămintei grele)' : . . .*pentrucă-i poleiu și soldații n'au «p u r i c i» la bocanci* (FM, p. 118). Imaginea amintește bine de frc. *punaise* 'ploșniță ; piuneză'.

Putrezi (despre oameni) 'a nu face nimic, a vegeta' : *Câte valori adevărate p u t r e z e s c în cine știe ce colț de provincie.* Cf. frc. *moisir* 'attendre longuement ; rester longtemps (dans un endroit)'. Și noi spunem, cu același sens, *a mucegăi* (echivalentul propriu zis al lui *moisir*).

Răcădui (refl.) 'a se răsti (cu vorbe amenințătoare) la cineva' : acesta-i înțelesul simțit de mine și care nu se potrivește tocmai bine cu cel dat de TIKTIN ('sich drohend auf jemanden stürzen'). Relevez deosebirea, ca să arăt, odată mai mult, că cuvintele expresive pot fi interpretate, mai ales când n'au un semantism clar pentru toată lumea, în diverse moduri de către subiectele vorbitoare. De aici superioritatea lor față de sinonimele obișnuite.

Răsucitul 'nota opt', în limbajul școlarilor, care posedă astfel de metafore pentru mai toate notele : *bastonul* 'unu', *ghebosul* 'doi', *cocoșatul* 'trei', *scăunelul* 'patru', *chinta* 'cinci', *umflatul* 'șase', *topor(aș)ul* 'șapte', *barosanul* 'zece'. Majoritatea notelor au numiri multiple : *toiagul lui Moisi* și *chibrit* 'unu' ; *dupla* și *nouă cu talpă* 'doi' ; *opt cu ferestrele deschise* (*ferestrele deschise le-am luat pe spate*) 'trei' ; *scaunul împărătesc* și *opt pe doi* 'patru' ; *chita golanului, ținta golanului, barieră, limită, hotar* 'cinci' ; *nouă cu coada 'n sus* 'șase' ; *unu tăiat* 'șapte' ; *sfânt* (și *sfințișor*), *colac, trei cu geamuri, trei cu ferestrele închise* 'opt'. Câteodată același nume se dă la două note : *ghebosul* este și 'doi' și 'trei' (ultimul a dus la *ghebosul cu ochi* 'opt', adică 'trei cu ochi' = *trei cu ferestrele închise*). De adăugat *balon* pentru 'zero', numai ca participant grafic la compunerea lui 'zece' ('bastonul' plus 'balonul' [1] — acesta « zboară », de aceea-i . . . balon, și rămâne numai 'bastonul'!) [2]. Cele mai multe din metaforele acestea pornesc dela forma cifrelor respective și sunt, în consecință, foarte clare. In rândul lor trebue pus și *sfânt* 'opt', căci e vorba de colăceii împletiți ca un opt care se fac în ziua de 9 Martie (« Patruzeci de mucenici sau sfinți ») și sunt numiți *sfinți(șori). Colac* 'opt' este o derivație sinonimică dela *sfânt.* Cât despre termenii echivalenți cu *cinci*, plasticitatea lor nu este prin nimic

[1] Cf. și finala amândorora, care rimează. Un profesor, Francez de origine, spunea (acum 40 ani, la Tecuciu) *cartof* în loc de *zero.*

[2] Vezi *Bulet. Philippide* IV, p. 139 urm.

inferioară, chiar dacă unii par abstracţi. Toţi au la bază ideea exprimată lămurit de *hotar* (*limită, barieră*): nota minimă, subt care (sau dincolo de care, în jos) nu se poate trece, fără primejdia de a pierde anul şcolar. Căci *ţintă* însemnează, propriu, 'obiectul ochit de puşcaş', deci, în cazul nostru, 'ţelul urmărit de elevul obişnuit, idealul lui' (de aici adaosul *golanului*, peiorativ, venit, probabil, dela elevii buni sau, poate, dela unii profesori), iar *chită* este sinonimul afectiv al lui *ţintă*((*acum ni-i chita* 'acum e momentul potrivit'). Şi *chintă*, în ciuda sensului cunoscut foarte bine chiar de către elevi ('figură' la poker, alcătuită din cinci cărţi consecutive), ar putea fi produsul unei contaminaţii între *ţintă* şi *chită*.

Regula(pe cineva) 'a-i face răul pe care-l merită, a-i răspunde cum trebue (la vorbele, actele, etc. îndreptate contra ta)' [1] : din limbajul tehnic (*a regula o maşină* ş. a.). Cu aceeaşi semnificaţie : *aranja*, *opera*, tot neologisme, apoi *lucra*, etc.

Sămânţă: în construcţii negative şi cu privire la oameni are un înţeles oarecum identic cu al lui 'nimeni, niciunul'. De pildă : *să nu vadă s ă m â n ţ ă d e c ă l u g ă r pela biserica lui* (Creangă). La fel ca în izolarea tautologică *pe rudă, pe sămânţă*. Sinonim afectiv *picior*: *să nu văd p i c i o r d e s t r ă i n în casa mea* (s'a zis mai întâiu, cum se zice încă, *să nu calce picior de străin în casa mea*). Ne amintim, fără să vrem, şi de *puiu*, care poate apărea foarte bine în locul lui *sămânţă* din exemplul dat. De fapt, sensul iniţial acesta a fost : 'nici măcar germenele (sau puiul) din care se poate desvolta fiinţa respectivă să nu-l văd'.

Săpuni (pe cineva) 'a-i face observaţii aspre, a-l mustra', cu derivatul *săpuneală*[2]. Sinonime : *a freca* şi *frecuş*. Din limbajul bărbierilor, cum probează şi *a da* (*trage*) *un perdaf* idem.

Scârţâi 'a nu se simţi bine' (despre oamenii bolnavi sau bătrâni) : *Bădătia lui, dela o vreme încoace, nu ştiu ce avea, că începuse a s c â r ţ â i* (Creangă) ; *doctorul Şeptelici, care vine de mă caută şi pe mine, când s c â r ţ â i u* (PBl, p. 76). Asemănarea corpului omenesc, obosit de boală sau de bătrâneţă, cu un car neîngrijit, vechiu, etc., care scârţâe [3], se întemeiază şi pe un element pur auditiv : îi trosnesc încheieturile (cf. *a se muia* sau *a se slăbi cuiva balamalele*). De altfel, printre metaforele pentru 'bătrân, neputincios' este una, *hodoroagă*, care însemnează şi 'car vechiu' (v. mai sus, s. v. *beşleagă*).

Scrobit 'elegant, pretenţios' (?) : *M., care era mai s c r o b i t decât ceilalţi* (Laz, p. 188). In ipoteza că am nimerit sensul, acest adjectiv este echivalentul aproximativ al lui *sclivisit*, foarte răspândit într'o vreme [4], al lui *fasonat*, *spilcuit*, etc. Sinonimul propriu, *crohmolit* (Moldova), apare la C. Negruzzi : *Figura asta cuvioasă, originală şi c r o h m o l i t ă a boierului ţinutaş*, fiind explicat de *Dicţ. Acad.* prin 'rigid'. Pentru lămurirea lucrurilor, reamintesc că în vorbirea familiară a păturilor orăşeneşti mai modeste cămăşile « de gală » se numesc *de cutie* (se cumpără dela magazin într'o cutie), iar despre un bărbat elegant se spune *parcă-i scos din cutie* (cf. « Izolări », s. v. *cutie*).

Sfanţ 'ban', totdeauna în formule negative, precum *fără sfanţ* (Ci, p. 35), *n'am (un) sfanţ (în pungă)*, etc. Este preferat lui *bani* şi *parale*, datorită plasticităţii :

[1] Cf. *Las' pe mine, îi r e g u l e z eu...* (spune Ipistatul, în « D'ale carnavalului », referindu-se la nişte indivizi bănuiţi că ar fi furat ceva).

[2] Cf. frc. *savonner* 'réprimander' (BAUCHE, *op. cit.*, p. 249).

[3] Să se compare zicala *Unge osia, să nu scârţâe.*

[4] *A sclivisi* 'a lustrui piatra, metalul, etc.' (TIKTIN). Şi pereţii se sclivisesc (astăzi), înainte de a-i zugrăvi (se curăţă cu glaspapir, ca să dispară firele de nisip rămase din tencuială).

ne trimete la o monedă anumită (chiar dacă nu-i mai cunoaştem valoarea), nu la noţiunea generală. Pentru acelaşi motiv se spune destul de des *n'am franci*, *n'am gologani*, etc. în loc de *n'am bani* (*parale*). Nu pare a fi termen argotic.

Sfecli (cu neutralul *o* ca obiect direct) 'a se teme, a se emoţiona, a o păţi' : mai expresiv, din cauza 'scurtimii', decât sinonimul 'analitic' *a se înroşi ca sfecla.* O metaforă înrudită este *a se fâstâci*, propriu 'a se face galben-verde, ca fâstâcul' (adică 'a schimba sau a face feţe feţe').

Socri 'a ocărî, a mustra, a cicăli' : *bombănea şi s o c r e a pe toţi din casă* (Cr, p. 73). Creaţie, probabil, strict personală a autorului (dela *soacră*, pe baza reputaţiei bine cunoscute în păturile orăşeneşti a acestei biete fiinţe).

Soili 'a dormi' (în argot-ul răufăcătorilor) : de origine ţigănească (v. *Bull. lingu.* II, p. 187). Derivat abstract : *soileală.*

Spital 'palton' (argot). Care-i « tertium comparationis » al acestei metafore ironice? Căldura pe care i-o procură unui pungaş atât spitalul, cât şi paltonul? Raportul pare prea abstract pentru imaginaţia plastică a argotizanţilor.

Sticlete, subt forma pluralului, însemnează 'gărgăuni', în izolarea *a avea sticleţi la cap* (v. capitolul precedent, s. v. *gărgăuni*). Prin derivaţie sinonimică se zice şi *a avea papagali* : — *Poftin ! Ce, te-ai scrintit, mă? Ai p a p a g a l i în cap, mă?* (ŢB, p. 33)[1].

Sticli (despre ochi) 'a luci ; a fixa (ceva sau pe cineva cu privirea)'. Primul sens este general (de aceea l-am pus înaintea celuilalt), şi nu cere totdeauna determinativul *de bucurie*, cum ar rezulta din singurul citat făcut de TIKTIN. Iată un pasaj din Creangă : . . .*vin de cel hrănit, de care, cum bei câte oleacă, pe loc ţi se taie picioarele, îţi s t e c l e s c o c h i i în cap, ţi se încleie limba în gură* . . . Cred că şi despre muribunzi se spune aşa. In orice caz, imaginea e clară, şi nu înţeleg de ce Tiktin se gândeşte că *sticli* va fi rezultat, prin etimologia populară cu *sticlă*, din *steli*, cuvânt cam suspect sau, cel puţin, livresc, artificial.

Strâns (la mână) 'econom peste măsură, zgârcit'. Cf. sard. *astrintu* (*istrintu*) idem (propriu 'strâmt', aşa dar perfect sinonim, ca etimologie, cu adjectivul nostru)[2]. Alţi termeni, tot expresivi, pentru această noţiune : *brânză 'n sticlă*, *zgârie-brânză*, amintite cu alt prilej, *calic*, *cărpănos*. Ultimul, curent prin Moldova, este un derivat dela *carpăn* (există în toponimie şi are sensul de 'loc plantat cu carpeni') : lemnul acestui arbore este fibros sau, cum spun ţăranii, câlţos, de aceea se rupe greu, adică « rezistă » (tot aşa rezistă avarul, când este . . . atacat la pungă)[3].

Subsemna pentru *semna*, în vorbirea oamenilor semiculţi : *certificatele medicale s u b s e m n a t e de medicul primar* (Act, p. 253 ; subliniat de autor). Despre valoarea stilistică (mai mult de stil propriu zis) a unui asemenea cuvânt, vezi cele spuse s. v. *instantaneu.*

Şef: neobişnuit de frecvent în vorbirea familiară (cam trivială) a orăşenilor, având tot felul de nuanţe, după raporturile existente între conlocutori, după starea sufletească a subiectului vorbitor, etc. Aşa se face că acest cuvânt, întrebuinţat totdeauna la vocativ, poate exprima deopotrivă de bine respectul, ca şi

---

[1] Pentru sinonimul *a avea păsărică*, cf. paralela germ. *einen Vogel haben.*

[2] Vezi *Volkst. u. Kult. der Romanen* V, p. 36.

[3] Această etimologie am propus-o şi susţinut-o în *Diftongarea lui e şi o accentuaţi*, p. 198.

intimitatea sau dispreţul. In multe privinţe, trebue socotit drept echivalentul stilistic al lui *amic*, pe care l-a eliminat, în bună parte, din vocabularul claselor mijlocii. Iată un citat, interesant din punct de vedere psihologic: ...*Pe când el, Glasman, face cu ochiu' Prefectului, şi Prefectu' îl bate pe burtă şi-i spune: Şefule! Auzi!? « Şefule »! — întocmai ca Administratorului şi Primarului!* (Act, p. 230). Are şi o formă diminutivală: — *Stai, şefulică, stai!, l-a repezit conu' Puiu* (ibid., p. 92), născută prin analogia lui *moşulică*. Originea acestor uzuri trebue căutată în limbajul funcţionarilor administrativi (cf. *şef de birou*, *şef de secţie*, etc.).

Şest: semnal de alarmă în limbajul argotic (aşa se anunţă apropierea 'copoiului' poliţienesc). Este rus. *šest'* 'şase', cum a arătat B.-O. UNBEGAUN, *Bull. lingu.* IX, p. 105—106. Deja A. GRAUR, *ibid.* VI, p. 171 susţinuse că sinonimul *şase* este numeralul românesc, iar *zexe*, alt echivalent argotic, germ. *sechs*. Dacă ar mai fi nevoie de o dovadă, s'ar putea invoca *trei!* 'linişte!', existent în argot-ul ieşean (v. *Bulet. Philippide* IV, p. 136)[1]. Cf. şi ital. (arg.) *ot(t)o* 'attenzione!, bada!' (A. MENARINI, *I gerghi bolognesi*, Modena 1942, p. 103). *Zexe!* apare şi ca un fel de ripostă, cu nuanţă glumeaţă sau injurioasă, în discuţiile şi certurile dintre argotizanţi, dar nu-i pot preciza sensul, care pare a fi, aproximativ, 'n'ai dreptate', 'du-te dracului!'. L-am auzit, pe vremuri (la Tecuciu), în mediul periferic, şi 'amplificat', subt forma *zexina!* (pronunţat *zăxâna*), cu un corespondent obscen, *măxina!* (contaminat din *mă-ta* şi *zexina*). Conştiinţa că *şase* este numeral a dat naştere, în argot-ul şcolăresc, la formule menite să distingă, după grad, diversele primejdii, reprezentate prin conducătorii administrativi şi disciplinari ai şcolii: *şase* 'pedagogul', *şase la pătrat* 'subdirectorul', *şase la cub* 'directorul' (v. *Bulet. Philippide* V, p. 207). Din aceeaşi conştiinţă a rezultat *şapsă* 'linişte!, taci din gură!' (*ibid.*, p. 193), care este *şase* contaminat cu *şapte*.

Şindi 'a tăia', cu derivatul *şind(r)el* 'cuţit' (*Bulet. Philippide* II, p. 207). După A. GRAUR, *Bull. lingu.* II, p. 186, care înregistrează numai substantivul (subt aspectul, probabil singurul real, *şindel*)[2], avem a face cu un element ţigănesc.

Şpagă 'bacşiş, mită, câştig ilicit' (mai ales despre funcţionari). Foarte răspândit, o bucată de vreme, după războiul Unirii. In ultimii ani a fost înlocuit prin *şperţ*, care pare mai expresiv (din cauza scurtimii şi a sunetelor). După A. SCRIBAN, *Dicţ. lb. rom.*, p. 1286, primul ar fi rus. (sau sârb.) *špag* 'buzunar'[3], iar al doilea un împrumut german, făcut prin intermediul Evreilor (fără arătarea etimonului). Eu însumi am considerat pe *şpagă* identic cu *şpa(n)gă* 'sabie, suliţă', gândindu-mă la faptul că controlul mărfurilor venite din străinătate se făcea cu ajutorul unui fel de suliţă, pe care funcţionarul vamal o vâra în balot, spre a vedea astfel ce conţine: de aici s'a ajuns, printr'o metonimie uşor explicabilă, la denumirea cu acelaşi cuvânt a bacşişului pe care negustorii îl ofereau vameşilor, pentru ca aceştia să renunţe la control. In cursul lecturilor mele n'am dat peste *şpagă* (şi nici peste derivatul *şpagagiu*). In schimb, pe *şperţ* (cu bogata-i familie: *şperţar*, *şperţărie*, *şperţui*) l-am întâlnit adesea: *N'aveam în noi otrăvuri, n'aveam nici*

---

[1] Elevii de liceu întrebuinţează şi ei toţi aceşti termeni (cu excepţia, poate, a lui *trei*). Să se compare, de pildă, *şest, mamutu'!* 'fiţi atenţi, vine pedagogul-şef!'.

[2] Ca nume al unui joc de copii, cu cuţitul sau cu furculiţa, aruncate aşa fel, încât să se înfigă totdeauna în pământ. Sensul de 'cuţit', Graur îl dă ca aparţinând etimonului. Cf. şi *Bull. lingu.* IV, p. 199.

[3] I. PAWLOWSKY, *Russisch-deutsches Wörterbuch* dă numai varianta *čpagъ*, existentă în texte religioase.

revolvere, nu exista ș p e r ț (Răd II, p. 80); *nu ș p e r ț a r u l acreditat și atitrat* (VR, Ian. 1939, p. 59); ...*nu mă pricep decât la ș p e r ț u i t publicul* (VR, 31 Dec. 1933, p. 15). *Șperțărie* apare la Dan R ă d u l e s c u, *Pentru conștiința românească*, Cluj 1933, p. 35 [1].

Șucár (*șúcăr*) 'frumos, bun ; scandal, gălăgie ; hoț de cărți' (la școală), cu derivatul *șucări* 'a auzi, a-și aminti ; a se uita, a observa ; a fura ; a se supăra ; a se boieri ; a se face frumos', a cărui variantă pare a fi *șuhări*. Aspectele fonetice variate și sensurile nu numai numeroase, ci chiar diferite unele de altele, îngreuiază cercetarea etimologică a acestor cuvinte. *Șucar* este sigur țigănesc (v. *Bull. lingu.* II, p. 188—189), și tot așa, întru cât are aceeași temă, *șucări*. Cât despre *șuhări*, cred că s'a amestecat, cel puțin în ce privește pe *h* (pentru *c*) și accepția 'hoț de cărți', germ. *Schacher* 'petit trafic sordide' (cf. și *Schacherer* 'petit trafiquant', *schachern* 'faire un petit trafique sordide, trafiquer'), trecut prin limba Evreilor noștri (cu *u* < *a*). Poate, mai exact, *șuhări* provine din verbul german menționat, iar *șucări* este un derivat dela *șucar*: asemănarea fonetică și parțial semantică a făcut ca ele să se confunde, împrumutându-și reciproc sensurile (fenomenul a influențat apoi și pe *șucar*, primitivul lui *șucări*). Inrudite, subt toate raporturile, cu aceste cuvinte sunt *șufăr* 'șmecher, om care știe să-și aranjeze treburile' și *șufări* 'a păcăli, a trage pe sfoară, a înșela' [2], explicate, indirect, de V. Bogrea, *Dacoromania* IV, p. 881 din evreo-germ. *šufar* (= germ. *Schaffer* 'Macher'), care a dat rom. *șefar* 'negustor de cai, sfârnar, corupt'. Pentru alte amănunte, vezi *Bulet. Philippide* IV, p. 196 urm. [3].

Șugubăț 'viclean, primejdios' : ...*să te ferești de omul roș, iar mai ales de cel spân, cât îi putea ; să n'ai de-a face cu dânșii, căci sunt foarte ș u g u b e ț i* (Creangă). In vorbirea familiară actuală, acest cuvânt și-a pierdut o bună parte din înțelesul peiorativ, căci este simțit ca sinonim cu 'poznaș, glumeț' (poate prin etimologie populară cu *șugui*, mai ales că aparține exclusiv dialectului moldovenesc) și de aceea întrebuințat adesea cu intenții chiar favorabile. Asta dovedește că procesul de atenuare a semnificației grave pe care o avea în limba veche ('ucigaș' ; cf. *deșugubină*, termen juridic) continuă subt ochii noștri.

Șut, în *a face șut* 'a lovi, a izbi, a bate' : *Hai, cărați-vă, că f a c « ș u t » cu voi* (RB-R, p. 134). Din limbajul sporturilor (la foot-ball 'lovitură sau aruncătură cu mingea' ; și vb. *șuta*), de origine englezească (*shoot*, propriu 'a împușca'). N'are, deci, nicio legătură cu *șut !* 'taci !', nici cu *șut* 'hoț' (cf. derivatele *șuti*, *șutitor*, *șuteală*), ambele țigănești (vezi *Bull. lingu.* II, p. 189—190 și IV, p. 200).

---

[1] Iată o caracterizare « estetică » a șperțului: « Care e etimologia cuvântului? E strident ca sticla pisată, nu se știe de unde vine. Este total lipsit de analogie și similitudini la noi și aiurea; face parte din plasticul vocabular de după războiu; s'a substituit fără veste bunei vechi expresii de bacșiș, care, cu consunanța ei rotundă, discretă, lenitivă, adormitoare, de ce n'aș zice onestă, ne-a legănat copilăria și tinerețea » (H. Streitmann, AL, 3 Iunie 1934, p. 7).

[2] Răspândit și în Basarabia, unde are însemnarea, probabil, secundară, de 'a lua banii cuiva la joc' (*Bulet. Philippide* V, p. 261). Acest fapt, de ordin geografic, arată, poate, că termenul ne-a venit prin (sau și prin) Evreii ruși, care-l vor fi cunoscut din limba țării lor de origine.

[3] Germ. *Schacher* a fost împrumutat de noi, împreună cu quasi-sinonimul lui, *Macher*, în formula *șahăr-mahăr* (*a face* sau *a umbla cu șahăr-mahăr* 'a nu fi corect, a înșela'). Cf. Iorgu Iordan, *Limba română actuală*, p. 495 (unde se arată că și *mahăr* singur circulă, chiar în limba scrisă).

Tablou, în sintagma verbală *a rămânea tablou* 'a înlemni, a fi uimit, a rămânea nemişcat'. Prin derivaţie sinonimică, în argot-ul şcolarilor se zice şi *a rămânea afiş*, apoi *a rămânea paf*[1] (acesta poate fi anterior, în orice caz este independent de sinonimele lui)[2]. Explicaţia primei formule o dă LEO SPITZER, *Bulet. Philippide* V, p. 184—185 : e vorba de o scenă care ne uimeşte prin tot ce este neaşteptat, surprinzător în ea şi de aceea ne face să exclamăm *tablou !* (adică 'iată un tablou, ceva care merită să fie pictat sau văzut ca o pictură')[3]. Şi rus. *kartina* 'tablou' are acest înţeles figurat (îmi comunică ALF LOMBARD, într'o scrisoare cu data de 14 Iulie 1939).

Tăia : *a tăia pe cineva* (într'o discuţie, la jocul de cărţi, etc.) 'a-l învinge' ; *a o tăia (cuiva)* 'a-l trata cum merită' (defavorabil). Punctul de plecare pentru primul uz ar putea fi lupta (duelul) cu sabia, deşi nu-i necesar să mergem atât de departe, odată ce se spune, şi încă mult mai des, *a rade pe cineva* : prin derivaţie sinonimică, lui *rade*[4] i s'a substituit *tăia*, mai expresiv (ca sens). Cât despre *a o tăia*, cred că avem un calc după frc. *couper (court à quelqu'un)*, chiar dacă o formulă de felul lui *a tăia pofta cuiva* se va fi ivit fără vreun imbold din afară. Şi aici nevoia de expresivitate a dus la înlocuirea verbului originar printr'un sinonim mai viguros : *a i-o reteza*.

Tătuc 'om în vrâstă (la armată)' : *t ă t u c i, contingente vechi, care în viaţa lor*. . . (FM, p. 130).

Tâlhar 'om rău, al dracului' : *nu şi-a închipuit că t â l h a r u l are să-l urmărească şi aici, cu ura lui sălbatică* (Act, p. 136 ; subliniat de autor). La fel se întrebuinţează sinonimele afective *bandit*, *gangster*, *haiduc*, *hoţ*, *hoţoman* ş. a. Pot avea şi sens « admirativ », cu nuanţa de 'deştept' : *mare tâlhar mai eşti !* 'straşnic şmecher mai eşti!', etc. Se ştie, de altfel, că *hoţu' mamei !*, *tâlharu' tatei !* sunt realităţi curente în vorbirea familiară şi nu diferă prin nimic de *deşteptu' mamei !*, *deşteptu' tatei !*

Tinichea 'om sau lucru de calitate inferioară' : *N'o să zică că şi-a râs o t i n i c h e a ca tine de pomanagiu de o femeie ca mine* (TIKTIN, s. v.) ; *patriot mai de t i n i c h e a* (Cim, p. 84). Cf. şi *a rămânea tinichea* 'a pierde (sau a cheltui) toţi banii, a rămânea sărac, lefter'[5]. Tinicheaua, adică tabla, n'are nicio valoare în comparaţie cu metalele (mai ales cu aurul şi argintul) : s'a pornit dela ceasornicele, bijuteriile, etc. care, fără a fi de tinichea, nu sunt nici de metal 'nobil'.

---

[1] Vezi *Bulet. Philippide* IV, p. 145—146. *A rămânea tablou* este răspândit şi în vorbirea familiară.

[2] *Paf!* este interjecţia frc. *paf!* (cf. şi *pif-paf!*), care imită sgomotul făcut de o împuşcătură. Urmează că *a rămânea paf* este sinonim cu *a rămânea trăsnit* (*a trăsni* 'a lovi, a izbi'). Circulă şi în limba vorbită a orăşenilor. La şcoală, toate aceste izolări însemnează 'a nu putea răspunde la întrebările puse de profesor' (adică 'a fi surprins într'un fel ori altul'). Frc. *paf(e)* are, în argot, sensul de 'ivre', iar *empaffer* este explicat de CHAUTARD, *op. cit.*, p. 388 prin '(être) assez ivre pour tomber à terre et faire *paf*', Cf. şi *a face paf pe cineva* 'a-l uimi, a-l da gata'.

[3] Model de 'tablou', în sensul acesta, este, precizează Spitzer, celebra scenă finală din « Revizorul » lui Gogol, când, în faţa celor păcăliţi de falsul inspector, se prezintă inspectorul cel adevărat.

[4] Acesta însuşi a înlocuit, probabil, pe banalizatul *curăţi*.

[5] Se spune şi *a fi tinichea*, cu acelaşi înţeles. Sinonim: *a fi blanc*, pentru care să se compare frc. *être à blanc*.

Tip 'individ' (nu totdeauna cu nuanța peiorativă a acestuia), tot așa femin. *tipesă* : după frc. *type*, *typesse* [1] (cf. *un chic type*, *c'est un type épatant*). Modificarea semantică a fost explicată de LEO SPITZER, *Zeitschr. f. rom. Phil.* XLIX, p. 710 urm. în chipul următor : s'a spus întâiu, de către femeile serioase, *c'est* (sau *ce n'est pas*) *mon type (d'homme)* 'îmi place (sau nu-mi place) acest bărbat', apoi formula și-au însușit-o cocotele, când se refereau la amanții lor (pentru a da aparențe cuviincioase unei situații urîte) ; din acest moment sensul mai mult ori mai puțin trivial trebuia să apară. Așa dar *tip* a fost, la început, sinonim cu 'prototip, model, reprezentant al speciei' (cf. *este* sau *nu este genul meu*, menit să înlocuiască pe *este* sau *nu este tipul meu*, care, mai ales în gura unei femei, devine echivoc). Limba noastră scrisă cunoaște în largă măsură aceste două cuvinte (mai ales masculinul) : — *Ce dom'le, mă tipule? Aseară mă tutuiai și acum mă iei cu domnule?* (AL, 5 Ian. 1936, p. 6) ; *un domn cu ochii plini de râs ironic, unul din acei tipi care au darul...* (AL, 9 Iunie 1935, p. 6) ; *Țigările le avea gratis dela Lupescu — un tip* [2] (Log, p. 7) ; « *Tipul* » *Smărănditei pleacă în investigație...* (DA, p. 94) ; *...cine dracu' o fi tipesa asta? Te uiți la ea?... fluieră* (AL, 5 Ian. 1936, p. 7) ; *l-a văzut pe Dinu cu o* « *tipesă* » *foarte bine* (OC, p. 96) ; *...întrebându-se ce titluri avea tipesa asta obraznică să i se adreseze astfel* (Răd I, p. 357). Să se compare *amic*, notat deja, apoi, în alt sens, *monșerii și mașerele de pe Podul Mogoșoaiei* (CS, p. 258).

Traduce 'a trăda (în chestii sentimentale)', cu derivatele *traducere* și *traducător*. Apar des la Caragiale (mai ales în « D'ale carnavalului »), care le utilizează cu intenții satirice. Interesant pentru noi este amănuntul că ele (în special verbul) nu sunt necunoscute vorbirii familiare, unde au valoare stilistică propriu zisă, și nu numai referitor la afacerile amoroase : *Copilă !, rezumă Moșul problema, pe când Norica se bucura că l-a* « *tradus* »*...* (Răd I, p. 106).

Turba, împreună cu determinative ca *de mânie*, *de durere*, etc., este sinonim cu *înnebuni*, *muri*, etc., în sensul că exprimă hiperbolic o stare afectivă puternică. *Turba* este și altfel echivalentul lui *înnebuni*, de obicei subt forma participiului trecut : despre un om furios, care nu mai știe ce face și ce vorbește, se spune *a turbat* (mult mai 'tare' decât *a înnebunit*).

Turti (pe cineva) 'a-l birui într'o discuție'. Cf. frc. *aplatir* 'réduire au silence, confondre (un contradicteur), stupéfier' (BAUCHE, *op. cit.*, p. 194).

Unge (pe cineva) 'a-i câștiga bunăvoința (cu bani, cadouri, etc.), a-l mitui' (despre funcționari și despre alți oameni în situație oarecum oficială). De ex. : *L-a uns!... Il cinstește cu rachiu !* (CSt VIII, p. 263). Popular se zice, mult mai des, *a-i unge ochii (cu ceva)*, și nu numai despre mituire, deși scopul urmărit este identic (cel « uns » să nu protesteze). Cf. *unsvais*, deformația, probabil voită, a germ. *Ausweis* 'autorizație', din vremea ocupației germane (1916—18) : *Nu putem, tată, fără* « *unsvais* », *spune un birjar bătrân, uitându-se cu jale la mine* (Laz, p. 292). O derivație sinonimică pare a fi *a mânji ochii cuiva*, care amintește, ca sens propriu, de germ. *(an)schmieren (jemandem die Hände schmieren* corespunde rom. *a unge osia* 'a da bani, etc., pentru ca « afacerea » să meargă bine').

[1] Tradus de Sachs-Villatte prin 'Frauenzimmer' și cu precizarea « disprețuitor » (în vorbirea populară).

[2] Acest Lupescu este un individ care n'are nicio ocupație vizibilă sau avuabilă și trăiește totuși foarte bine, are relații în « lumea bună », etc. Cf. ZN, p. 9, un fel de definiție a « tipului », care culminează în fraza *Era un... ăsta, cum se spune, era un tip.* (Subliniat de autor.)

Urît, întrebuințat adesea, în vorbirea familiară, mai ales la adresa copiilor și femeilor, în locul și cu valoarea lui *frumos*, printr'un fel de ironie «à rebours». Fenomenul ne întâmpină și la Spanioli, pentru care *fea* 'urîtă', spus femeilor (frumoase!), este cel mai măgulitor compliment. Tot așa unei femei cu nas ireproșabil i se zice *chata* [1], exact cum la noi, în condiții identice, termenul obișnuit, între intimi, este *cârno!* Să se compare *ticălos*, adresat unui copil pe care subiectul vorbitor îl laudă pentru progresele făcute în diverse direcții.

Usca (refl.) 'a se consuma, a slăbi (de sete, de dor, etc.)': *s ă t e u s u c i, de dorul cui știu eu, văzând cu ochii* (Creangă). Part. *uscat* circulă mult în vorbirea curentă cu sensul de 'slab'.

Vampir. Iată un cuvânt, foarte expresiv, de aceea răspândit într'o vreme și care astăzi pare demodat. Să fie în legătură cu schimbarea mentalității noastre? Căci soarta lui este și a unora dintre sinonimele-i contimporane, născute în aceeași atmosferă morală, dominată de retorism, de pe la sfârșitul sec. XIX, precum *despot*, *satrap*, *tiran*, *zbir* (din limbajul gazetelor și întrunirilor politice). Să se compare în special comediile lui Caragiale, în frunte cu « O scrisoare pierdută », unde *vampir* devine *bampir* și este definit... pentru neștiutori (« care suge sângele poporului »).

Verde 'robust, voinic, tânăr': metaforă din lumea arborilor (cf. *brad*, *stejar* ș. a. despre oamenii bine făcuți și rezistenți). Se opune, într'un anumit sens, lui *uscat*, notat mai sus, al cărui antonim este, cu deosebire, în accepția proprie.

Vinde 'a trăda', termen vechiu și popular, reînviat oarecum pentru limba literară actuală: *Dom'le Administrator, eu vă spuiu..., da' să nu mă v i n d e ț i* (Act, p. 266; subliniat de autor). Cf. și frc. *vendre* 'a trăda (pentru bani)', care n'are, bineînțeles, niciun amestec în modificarea semantică a verbului nostru. Este probabil că punctul de plecare al acestei metafore îl constitue trădarea lui Iuda contra Mântuitorului.

Vopsi: 'a bea' (?): *mai v o p s i m o jumătate?* (AL, 22 Aug. 1937, p. 10) [2], spune unul dintre băutorii adunați la masa unei cârciume.

Zbanghiu 'încrucișat'. Acest adjectiv, de origine țigănească, are aspecte fonetice diferite, după regiuni. Forma citată aici este muntenească și poartă accentul pe *i*. In Moldova se spune *șpanchiu* (monosilabic!), ceea ce probează, indirect, că varianta *zbánghiu* (bisilabic), dată de TIKTIN, va fi existând ori, cel puțin, va fi existat pe undeva. După A. GRAUR, *Bull. lingu.* II, p. 195, *(z)bunghi* 'a privi', frecvent în argot-ul răufăcătorilor, ar fi un derivat dela *zbanghiu*. Pe acesta îl găsim des în limba scrisă: *...z b a n g h i u, privindu-și nasul cruciș* (AL, 15 Sept. 1935, p. 5); *Mama pădurii! Z b a n g h i a z b a n g h i i l o r! Când te uiți la ea, fugi repede și înghite o lămâie!* (Văc II, p. 8—9); *Și tu ăla, micu' și z b a n g h i u'?* (Act, p. 162).

Zurliu 'nebun, într'o ureche, scandalagiu'. Lipsește în dicționare, deși-i destul de frecvent în vorbirea zilnică (nu numai cu caracter argotic). Pare a fi tot țigănesc (v. *Bull. lingu.* II, p. 195).

---

[1] Vezi *Volkst. u. Kult. der Romanen* VII, p. 128.

[2] Adică 'o jumătate de litru de vin'.

INDREPTĂRI ȘI ADĂUGIRI

La facerea corecturilor am fost ajutat de D-nii AL. GRAUR și AL. ROSETTI, care au binevoit să-mi sugereze diverse explicații, paralele, etc., mai toate luate în considerație de mine. O parte din ele vor fi indicate ca atare în paginile ce urmează. Pentru concursul dat și la corecturi și la explicarea unor fapte, etc., țin să mulțumesc prietenilor mei, în chipul cel mai călduros, și pe această cale.

P. 27, r. 26 urm.: despre modificările semantice, de ordin afectiv, pe care le-au suferit în idiomele neolatine cuvinte ca *muncă* ș. a., vezi articolul meu *Noțiunea «muncă» în limbile romanice (Arhiva* XXIX, p. 216 urm.) și pe al lui C. RACOVIȚĂ, *«Travail» et «souffrance» (Bull. lingu.* VII, p. 96 urm.).

P. 62, r. 8 urm.: citatul reprodus acolo, fără arătarea izvorului, este luat din romanul *Rădăcini* de H. Papadat-Bengescu. Am neglijat să notez volumul și pagina.

P. 143, n. 3: ipoteza emisă în partea finală a notei presupune că *haidem* este mai vechiu decât *poftim*, ceeace nu se poate dovedi cu ajutorul citatelor, ori cât de numeroase și de variate, existente în *Dicț. Acad.*, s. vv.

P. 143, n. 4: pentru *zic* (= ei zic, lumea zice), cf. lat. *ferunt* idem.

P. 153, r. 29 urm.: cu privire la circulația celor două forme de perfect în graiurile oltenești pot face acum unele precizări, pe baza observațiilor mele proprii (am petrecut câteva săptămâni în jud. Vâlcea) și a informațiilor date de D-l Costeanu, profesor la Universitatea din Iași (și originar din regiunea Drăgășanilor). In general, perfectul simplu se întrebuințează pentru acțiuni trecute mai recente, pe când cel compus pentru acțiuni trecute mai puțin recente. D-l Costeanu afirmă că, dacă subiectul vorbitor se referă la o acțiune săvârșită în cursul zilei respective, se folosește de forma simplă a perfectului, pe când acțiunile din zilele precedente se exprimă prin forma lui compusă. Așadar situația se prezintă oarecum invers față de cea existentă în limba comună. Evident că nu-i necesar ca acțiunea «recentă» să fie astfel și în realitate, ci este deajuns numai s'o «simtă» vorbitorul ca petrecută într'un moment apropiat de acela al povestirii.

P. 177, n. 1: și mai expresiv (în sensul vulgarității) decât *Marița* este *țața Marița*. (Un prieten, cunoscător al limbii italiene, vorbind despre o doamnă extrem de vulgară, pe care o chiamă *Marița*, a simțit nevoia, pentru a exprima gradul maxim al acestei particularități, să recurgă la... superlativul «italienesc» al lui *țață*, adică *țațisima*.)

P. 182, n. 1: în sprijinul părerii că *poezea* nu-i numai decât un « diminutiv » se poate invoca paralela *lefterea* alături de *lefterie*, care se găsesc (sinonime fiind) unul față de altul în același raport morfologic ca *poezea* și *poezie*.

P. 200, r. 1 urm.: pentru valoarea expresivă a grupului fonetic *ău(n)*, indiferent dacă este sau nu sufix, să se compare *Bălăuca* (așa-i spunea, cu ură, Veronicăi Micle sora lui Eminescu Henrieta) și *Hălăuca* (nume de munte din jud. Neamț). Exemplul ultim este foarte elocvent, prin faptul că n'are niciun înțeles propriu zis (pentru mulți Români el este absolut inexistent din punctul de vedere al conștiinței lingvistice) și totuși trezește în sufletul lor un puternic ecou, cu nuanță semantică peiorativă.

P. 224, r. 29 urm.: un sinonim afectiv al izolării *cărbune-acoperit* este *ap(ă)-adâncă* (comunicat de AL. GRAUR).

P. 298, s. v. *bau*: AL. GRAUR crede că *mot-à-mot* este o creație personală a cunoscutului comic bucureștean Iulian, celebru în cercurile populare prin rolul său « Coana Manda ».

P. 303, s. v. *cămașă: a nu ști pe unde să scoată cămașa* ar putea avea, la origine, semnificație obscenă (AL. GRAUR).

P. 303, s. v. *câne*: AL. GRAUR interpretează formula *de auzea cânii în Giurgiu* altfel decât mine, și anume că « b a g a b o n t u l » ar fi auzit cânii din Giurgiu. Se bazează, probabil, pe forma de singular a verbului. Se știe însă că vorbirea populară și familiară păstrează starea de lucruri din limba veche, care nu făcea nicio deosebire morfologică între cele două persoane III ale imperfectului. Afară de aceasta, mă întreb: de ce ar fi auzit cel bătut de Jupân Dumitrache cânii din (n u în) Giurgiu? I s'ar fi ascuțit auzul în urma bătăii? (Mai de grabă putem afirma contrariul.) De aceea rămân la explicația propusă de mine: țipetele « bagabontului » ar fi fost așa de puternice, încât ar fi fost auzite și la Giurgiu (chiar de câni, nu numai de oameni). Sau bătaia, teribilă, ar fi ajuns să fie cunoscută și în Giurgiu (i s'ar fi dus vestea până acolo).

P. 304—305, s. v. *ciupercă: a mânca ciuperci* însemnează și 'a mânca rahat', cu uzul « eufemistic » al subst. *rahat* (v. p. 89—90).

P. 305, s. v. *clin*: V. EFTIMIU, în ziarul « Viața » dela 13 August 1944, explică izolarea *nici în clin, nici în mânecă* pornind dela sensurile ardelenești ale lui *clin (în clin* 'la vale') și *mânec (în mânec* 'la deal'). « In Ardeal, când urci cu carul, ești *în mânec*, fiindcă mâni caii sau boii cu mai multă energie. Când cobori, ești *în clin*. Când cineva nu știe ce vrea, n'are nicio atitudine de luat, persistă în echivoc, țăranul spune că acel om nu e *nici în clin, nici în mânec* ». Cred că se înșeală, cum probează pe de o parte înțelesul modificat al formulei (căci *a nu avea nici în clin, nici în mânecă* nu însemnează 'a fi nehotărît, a șovăi, etc.'), iar pe de alta răspândirea ei mare (poate exclusivă) în Vechiul Regat.

P. 312, r. 4: *mâie* sună, mai des (nu numai prin Muntenia), și *muie*, care, la București, pare a fi singura formă cunoscută (zețarul a... corectat în acest sens izolarea *a duce cu mâia*, citată de mine). Vezi *Bulet. Philippide* IV, p. 116, 142, 143, 145, 172 și V, p. 191.

P. 321—322, s. v. *mut*: AL. GRAUR a auzit la Iași un « pendant » al lui *Mutu' dela Manutanță*, și anume *Mutu' din Piața Unirii*, care confirmă explicația dată de mine în n. 3 dela p. 321. Același lingvist « traduce » expresia *Mutu' la ușă* prin 'lacăt'.

P. 323, s. v. *pachet*: sinonim cu *a aduce (pe cineva) pachet* este *a trimete (pe cineva) ramburs* (AL. GRAUR). Iarăși un caz de derivație sinonimică.

P. 324, s. v. *Paști*: *dat în Paște* ar fi, după AL. GRAUR, o elipsă a lui *dat în Paștele măsii*, înjurătură obscenă, care, adaug eu, s'a născut, cu siguranță (în ce privește caracteru-i obscen), supt influența înjurăturii foarte curente, cu sinonimul românesc al lui *vulva* în locul lui *Paște*. Cf. și abreviația *p. m.* (la origine, scrisă sau cel puțin imaginată astfel, iar apoi cetită *pe me*), pe care subiectele vorbitoare (pudice?!) o interpretează ca o prescurtare a sintagmei... *portul Marsiliei*.

P. 325, r. 2: la București se spune *cu păr pe limbă* (AL. GRAUR), care-i cunoscut și la Buzău.

P. 325, s. v. *piftie*: cf. și *a face (pe cineva) pilaf*, sinonim cu *a face piftie* (AL. GRAUR).

P. 333, s. v. *vânt*: *a face cuiva viteză* s'a născut, foarte probabil, din *a băga (pe cineva) în viteză* idem, care provine, după AL. GRAUR, din limbajul șoferilor (aceștia spun așa despre motorul automobilului).

P. 349, n. 9: AL. GRAUR crede că *chiftea (chiftică)* este un fel de « Rückbildung » din *chiftelăreasă* 'bucătăreasă', dar nu văd cum s'a putut produce acest fenomen.

P. 354, s. v. *adăpa*: trebue distins între *a pili* 'a bea' și *a se pili* 'a se îmbăta'.

P. 357, s. v. *boi*: AL. GRAUR cunoaște expresia *fraier cu cioc* din copilărie, fapt care ar dovedi că *fraier cu barbă* este mai recent.

P. 371, s. v. *socri*: AL. GRAUR precizează că acest verb este bine cunoscut în vorbirea familiară bucureșteană (cu sensul dat de Cr.).

P. 372, s. v. *șest*: AL. GRAUR vede în *măxina* un « derivat » dela *mă!* (cf. *Măxina!, că nu sânt mă cu tine*: așa răspunde cel care nu vrea să i se adreseze cineva cu *mă!*) Are, evident, dreptate, dar nuanța oarecum obscenă (de înjurătură) persistă totuși, din cauza marii asemănări fonetice dintre *măxina* și *mă-ta* (sau *mă-sa*, care apare mult mai des în vorbire, fiindcă se referă la pers. III, adică la absenți). Să se compare, adaugă GRAUR, *cexina!*, format în același chip dela *ce?*: partenerul, enervat de insistența (cu întrebări repetate!) a adversarului, răspunde *cexina!* La Tecuciu, în aceleași condiții materiale și psihologice, se spune *cigă* sau, amplificat (deci mai expresiv) *cigă cu mămăligă*. (Să nu uităm că Moldovenii pronunță *ci* în loc de *ce*, chiar când acest pronume e accentuat. *Cigă* reprezintă varianta locală, singura cunoscută în vorbirea populară, a lui *cegă*.) Tot acolo se dă (poate, mai exact, se dădea acum 40—50 ani) și alt răspuns, sinonim cu acesta: *Cincu!*, care este, de fapt, numele unei familii de mari proprietari din partea locului. Identitatea primelor două sunete a acestui antroponimic cu pronumele interogativ *ci?* a fost suficientă pentru a se ajunge la o ripostă atât de expresivă prin semnificația ei afectivă (căci sensul propriu zis, inexistent în cazul numelui, n'are niciun amestec). Pentru *șapsă*, AL. GRAUR invoacă ebraicul *ša!* 'taci!'.

P. 372, s. v. *șpagă*: A. GRAUR cunoaște bulg. *šperts* 'passe-partou', care corespunde și semantic lui *șperț* al nostru. Dacă așa stau lucrurile, trebue să admitem că cuvântul bulgăresc s'a introdus la noi prin contrabandiștii de pe malul Dunării (frontiera dinspre Bulgaria).

P. 373, s. v. *șucar*: în idiș, numai *a* lung devine *u* (AL. GRAUR). Prin urmare, germ. *Schacher* ar trebui să aibă un asemenea *a*, ceeace mi se pare foarte probabil, dacă nu uităm că în nemțește există tendința de a lungi vocalele din silabele deschise.

P. 374, s. v. *tablou : a rămânea tablou* este explicat de AL. GRAUR din 'a rămânea imobil, ca într'un tablou (în fața unui eveniment, a unei scene, etc., care uimește)'. Această explicație este, cred, preferabilă celei date de SPITZER.

INDICE

A. MATERII

B. AUTORI [1]

[1] In lista ce urmează am pus şi pe scriitorii din opera cărora am luat material lingvistic (bine înţeles că numai atunci, când sunt citaţi cu numele lor).

C. CUVINTE [1]

1. Româneşti

A

Ă

[1] In această listă n'am trecut decât cuvintele (şi sufixele, locuţiunile, etc.) pe care le discut sau interpretez într'un mod oarecare. Celelalte am crezut că pot fi lăsate la o parte, mai ales că multe din ele sunt uşor de găsit cu ajutorul indicelui de subt A.

Ț

U

V

2. Franțuzești

3. German(ic)e

4. Italienești

5. Spaniole

6. Diverse

CUPRINSUL